VAIŽGANTAS

raštai

14

VAIŽGANTAS

raštai

14

VAIŽGANTAS

LITERATŪROS ISTORIJA

1899–1933

VILNIUS · 2002

UDK 888.2
Va–133

Parengė
Laima Arnatkevičiūtė
Ilona Čiužauskaitė

Dailininkas
Saulius Chlebinskas

Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

ISBN 9955-475-31-5 (14 tomas)
ISBN 9986-513-38-3 (bendras)

STRAIPSNIAI

UŽMIRŠTAS POETA LIETUVIS KUN. ANUPRAS JASEVIČĖ

Abejojame, beg gavo mylėtojai lietuviškos literatūros girdėti, jog skaitliuje pirmųjų darbininkų ant literariškos mūsų dirvos buvo ir virš paminėtasis kunigas Jasevičė. Mes apie tą pavardę tikrai pirmą sykį tegirdžiame, o tuo tarpu kokia tai maloni ypata, koks jos prisirišimas prie Lietuvos tėvynės ir jos kalbos! Vienoje vietoje savo „Raštų iš Spasko", kuriuos pradedame štai žemiaus spausdinti[1], jisai rašo į širdingą savo prietelių ir geradėją kun. kanauninką Samuelių Paškevičę[2]. „Nors pas mane rašai lenkiškai, aš vienok savo žemaitiško nepametu. Dovanok, gal ir netinka, bet ką daryti? Prilipau prie jo taip, jog ir norėdamas nugis neatsitrauksi... Rašydamas žemaitiškai, nusiduoda man, persikeliu į jūsų pasaulę ir nors per tą valandą išsirodo, jog su jumis gyvenu, jūsų oru kvėpuoju" (1876 m. spalių 7 d.). Pabaigę tuos „Raštus iš Spasko," į kurius, kaip rožės į vainiką, yra įpinamos įvairių įvairiausios poezijos, spausdinsime platų jo veikalą „Išgynimas ir sugrįžimas"[3]. Jie daug šviesos spindulių išbers ant paties rašėjo, daugiaus neg mes galime padaryti. Pagal mūsų surinktų žinių, kun. Anupras buvo Ariogalos klebonu. J.M. vyskupas M. Valančiauskis savo „Užrašuose," kurius taipogi štai pradedame spaudinti[4], išrokuodamas „Kunigus Žemaičių

vyskupijos, nukarotus iš priežasties maišto 1862 m.," apie kun. Anuprą sako: „A.J., Eirogalos klebonas, į maištą nesikišė, ale atėję maištininkai privertė perskaityti lenkų manifestą. Užtat buvo Birske, Ufos gub." Kame jis buvo, pamatysite iš pirmojo rašto iš Spasko. Birskas ten nėr paminavotas. Gimęs jisai Paliepių sodoje, Betygalos parakvijoje[5], kame ir nujau jo giminės tebegyvenanti. Kun. Anupro brolis Tadeušas, raštuose minavojamas, buvo gaspadoriumi klebonijoje, o po ištrėmimo prabaščiaus persidangino į savo namus Ariogaloje, kame ir amžių pabaigė. Kun. Anupras dideliai sutiko ir mylėjos su kun. Zastarskiu[6], Josvainių, o paskui Pernaravos klebonu; su juomi plačią korespondenciją vedė. Kun. Zastarskiui mirus, tokią pat korespondenciją turėjo su kun. kan. Samuelium Paškevičė (ta tatai yra dabar spaudinamoji) ir su stipru ūkininku iš Pakarklių, Butkiškės par., Laurynu Barauskiu, kurs buvo kun. A. ar giminaitis, ar draugas: abudu buvo gimę toje pačioje sodoje. Pažįstami liudija, jog gavę skaityti daugybę gražių lietuviškų kun. Anupro eilių. Mirus kun. Anuprui 1884 m. 3 d. vasario mėn., kun. Paškevičė rūpestingai gelbėjo nuo pražuvimo nabašninko raštus; ką galėjo ir nuo L. Barauskio išgavo, bet kas atsitiko su taisiais, kur dingo, nėra žinios.

Tame pat paminavotam rašte kun. A. skundžias ant kun. Novickio[7], Vilkijos klebono, kurį kun. Zastarskis mirdamas paliko į savo vietą globėju kunigo Anupro ir jo reikalų; jis, „bijodamas Siberijos kvapo, galėjo raštus, nuo nabašninko priimtus, arba sunaikinti, arba taip užkavoti, jog niekam nerodo ir dengias pražudymu, idant tuom užtrinti žymę, jog mane pažįsta arba kokį susinešimą su manim turi; kitaip negalima, kad popieriai, priimti į namus, galėtų patys per save pražūti." Kun. Novickis tebegyvena, bet tie minavojamieji popieriai pražudyti, rodos, jam saužinės negriaužia. O gailu jų. Tegu sau jie būtų tokios pat vertybės, kaip ir šie spaudinamieji, ir tai reiktų prieš juos nulenkti galvą, kaipo prieš vaisių tėvynės meilės, tikros, neveidmainingos, švelnios, kaip pati ištremtojo širdis; prieš mylėjimą tėvynės ne iš mados, kaip dabar tankiai atsitinka, nes tada „mados", arba „manijos", dar nebuvo. Kunigas Anupras, kaip mokėjo, taip tyryliavo lietuviškai, klausydamas vien tik savo širdies,

kuri turėjo būti grynai lietuviška, jei ir laikuose lenkiško patrakimo nepavirto į lenkišką, kaip matome ir dabar senesniuosiuose jo drauguose.

KAIP VADINOS VYSK. MOTIEJUS?

Visoje pasaulėj garsus ir garbinamas Lietuvos raštininkas vyskupas Motiejus, kaipo tikrai žemaitiškos kilmės, negalėjo turėti pavardės su lenkiška galūne *-ewski*. Daugumas stengės atstatyti senovišką pavardės skambėjimą; kadangi tą darė sauvalingai, neturėdami ko atsiremti, tai bandymai nepavyko. Žemiaus paduodame sulyginimą išrašų iš dviejų metrikinių kningų. Bet pirma reikia tarti žodį apskritai apie metrikines kningas. Maskolijoje metrikas užrašo pati parapijų dvasiškija į tam tikras kningas: gimusiųjų, mirusiųjų ir vedusiųjų, kurias numeruotas ir šniūru pervertas prisiunčia Konsistorijai. Tai yra pamatinės kningos. Šitas kningas reikia perrašyti du sykiu: vieną kopiją reikia pristatyti Dvasiškai vyskupijos konsistorijai, antrą – svietiškam rundui, o pamatinė pasilieka gimtinėje vietoje. Todėl labai yra sunku sugadinti metrikinius užrašus: reikia tik palyginti nors dvi kningi, ir pasirodys teisybė. Tą kelią ir mes išsirinkome: pasirūpinome įgyti išrašą iš kningos, laikomos prie Kalnalio bažnyčios Telšių pavieto, gimtinėje tatai vyskupo Motiejaus vietoje, ir palyginome ją su kninga, Kauno konsistorijoje esančia. Štai kaip užrašyta:

Kalnalio baž. kningoje	**Konsistorijos kningoje**
Lotyniškai	
Anno 1801. Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altar. Kałnel. Baptisavi infantem Nomine Mathiam Casimirum heri natum ex Legitimis Conjugibus Patr. GD. Michaele Wołonczewski Matr. GD.	*Anno 1801 Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altarista Kałnelensis Baptisavi infantem Nomine Mathiam heri natum ex Legitimis Conjugibus Patre Michaele Wałącius Matre Anna Stonkowna*

Anna Stankiewiczowna de Villa Nastrany Parochiae Sałanten. Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Zwinklewiczowna ambo de Nastrany Parochiae Sałantensis.

de Villa Nastrany Parochiae Sałantensis Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Zwinklewiczowa ambo de eadem Villa Nastrany Parochiae Sałantensis.

Lietuviškai

1801 metuose vasario 17 dieną aš, Juozapas Skalskis, Kalnalio altarista, pakrikštijau kūdikį, vardu Motiejus Kazimieras, vakar gimusį iš tikrų tėvų: bajoro Mykulo Valančiauskio ir motinos bajorės Onos Stankevičalės iš Nastrėnų sodos, Salantų parakvijos. Krikšto tėvais buvo Rokas Budrys ir Joana Žvinklevičalė, abudu iš Nastrėnų, Salantų parakvijos.

1801 metuose vasario 17 dieną aš, Juozapas Skalskis, Kalnalio altarista, pakrikštijau kūdikį, vardu Motiejus, vakar gimusį iš tikrų tėvų Mykulo Valonciaus ir motinos Onos Stonkalės iš Nastrėnų sodos Salantų parakvijos. Krikšto tėvais buvo Rokas Budrys ir Joana Žvinklevičienė, abudu iš tos pačios Nastrėnų sodos, Salantų parakvijos.

Sulyginus tiedvi kopiji, gal matyti, jog Kauno kningoje, prie kurios nebuvo galima prieiti, kitaip užrašyta neg Kalnalio kningoje, kurią by rėdytojas bažnyčios gal sudraikyti. Kauno kningoje nėra nei antrojo vardo *Kazimieras*, nei prieš tėvų vardus bajorystės ženklo *G. D.*, tai yra: *Generosus Dominus* – bajoras, kilmingas ponas, ir tėvų pavardės baigias ne lenkiškai *-ewski*, *-ewicz*: Wołonczewski, Stankiewicz, bet žemaitiškai: *-ius*, *-us*: Valancius, Stonkus. Prisižiūrėjus Kalnalio kningai, lengva išvysti gadinimą: *Wołonczewski* parašyta dvejopai, pusė žodžio *Wałac* retesnėmis literomis, o pusė *-zewski* – tankesnėmis, kitokia ranka ir kitokiu atramentu; kitokiu gi atramentu pridėtos ir literos *G. D**.

Dabar, rodos, nebegal beabejoti, jog vyskupas Motiejus vadinos ne Valančiauskis, bet Valancius; taip

* Valig anų laikų supratimo lietuvis negalėjo į mokslus eiti, o dar labiau aukšta asaba tapti. Toksai jei nebuvo lenkas, tai bent nuduoti lenką turėjo. Ir ta metrika, matyt, „uszlachcona"[1] vėlesniame laike.

mes visados ir vadinsime, kaip Davidavičę, Drozdowskį vadiname tikromis pavardėmis: kun. Dovydaitis, kun. Strazdas (ne – Strazdelis)[2].

Dar gali kilti klausimas, bene Valančius buvo, beg nepagadino *č* iš lotyniško ištardamas ansai kunigas Skalskis?[3] Gali būti: tas dalykas dar reikalauja ištyrimo. Vienok du dalyku paremia teisingumą užrašyto skambėjimo *-cius*: 1) kun. Skalskiui tarsnis *č* negalėjo būti bjaurus, nes čia pat kituose žodžiuose vartoja; 2) žemaičiai tarsnio *č* neapkenčia, perkeičia į *t* arba *c*. Telšiškiuose todėl daug yra pavardžių su galūne *-cius*, kaip va: Ma*cius*, Gri*cius*. Nors, tiesą pasakius, gret su tomis pavardėmis stovi ir pavardės su tarsniu *č*: Tau*čius* (Mosėdžio par.). Žemaičiuose Valancių ar Valančių nesame girdėję, gal tos pavardės visiškai išnyko, bet aukštaičiuose tebėra. Iš Smilgių parak., Panevėžio pav., yra ir šiandien kunigas Wołanczewski[4], buv. Kauno seminarijos profesorius, kuris paprastai vadinas: Valančis, Valančio etc. Dėl to aukštaičiams juoba patinka Valančius, ne Valancius. Ant galų galo nėr ko labai ginčyties už kietą ar minkštą ištarimą vieno tarsnio: *c* ar *č* – tas dalyko neatmaino. Gerai bus rašius Valancius, gerai ir – Valančius.

VYSKUPO VALANČIAUS JUBILIEJAI

Nr. 10 „T. S." priminėme[1] skaitantiems lietuviams, jog neužilgo sukaks 100 metų nuo užgimimo ant svieto raštininko, visų garsiausio ir visų įtekmingiausio, padėjusio kartu su S. Daukantu tvirtą pamatą mūsų literatūrai grynos kalbos. Aukščiaus užrašyta metrika reiškia, jog 100 metines sukaktuves gausime švęsti 1901 metuose vasario 16 dieną.

Užsimanę pažymėti šias sukaktuves išspaudinimu medžiagos vyskupo Valančiaus biografijai, įprašome dar sykį visus, kokias nors žinias turinčius, idant teiktųs mums prisiųsti. Jau šiek tiek turime: truputį privatiškos, truputį oficiališkos korespondencijos, šiek tiek pasakų, iš gyvų lūpų girdėtų, ypač gi Jo

paties ranka surašytos, įvairių įvairiausius dalykus, kuriuose patsai ėmė dalyvumą. Dvi kningi: „Namų užrašai" ir „Margumynai" turi arti 200 §§, kurie pakarčiui pasirodys „Tėvynės Sarge" ir „Žinyčioje"[2] ir bus tikriausiu pamatu atspėjimui ypatos šito mūsų didvyrio ir karžygio už apšvietą. Nieko pasaulėje taip labai neapkentė ir neniekino kaip girtuoklio ir tamsuolio.

Apart to, renkame aukas perspaudinimui, kiek galės, visų vyskupo Valančiaus veikalų.

Šįmet gi suveina dar du atminimu: pusamžinės sukaktuvės nuo pakėlimo a.a. kun. Motiejaus į Žemaičių vyskupus (įsišventė 24 d. vasario mėn. 1850 m.) ir čvertamžinės sukaktuvės nuo jo smerčio 17 d. geg. mėn. 1875 m. Kol atsiras platesnis aprašymas gyvenimo garbingo to vyskupo, sekančiame Nr. „T. S." papasakosime Jo paties žodžiais, todėl tikriausiais, išimtais iš paties Jo užrašų, apie pirmuosius žingsnius jo vyskupiško darbavimosi dėl naudos dvasiškų savo avelių. O Nr. 2 „Žinyčios" išspaudinsime kalbą inspektoriaus Žemaičių seminarijos kun. Antano Baranauskio, šiandien Seinų vyskupo, padedant 20 d. geg. mėn. kūną a. a. vysk. Motiejaus ant katafalko, kur trumpai išrokuoja nabašninko nuopelnus[3].

PARAŠĖ KUN. MOTIEJUS VALANČIUS, ŽEMAIČIŲ VYSKUPAS

Nesykį jau džiaugėmės skaitytojams, suvokę tarp a.a. vyskupo Valančiaus palaikų daugelį dalykų, surašytų ne spaudinimui, bet dėl savo žinios. Lengvai valdydamas plunksną, nabašnikas vyskupas neapleidė neužrašęs, galime pasakyti, nei vieno įstabesnio atsitikimo. Užvardydamas sąsiuvus tai „Wiadomości Rozmaite" (Visokios žinios), tai „Pamiętnik Domowy" (Namų užrašai), užrašinėjo paeiliui visa, kas jam rūpėjo, ką pergyveno, ko liudytoju buvo, be jokio sąryšio, pagaliaus be jokio tikslo, ot, pasakysime, iš gryno pripratimo savo mislį išreikšti ant popieriaus. Šitokie raštai gal neturi didžios literatiškos ver-

tybės, užtat turi begalinę istorišką svarumą; pasakysime, nė kokie paminklai negali iš to atžvilgio susidėti su tokiais užrašais, nes rašėjai, nemislydami pasivaidinti jais skaitytojų akyvaizdoje, nestengės gudriais savo galvojimais aptamsinti nusidavimus, nudažyti juos varsa ypatiškų pažiūrų ir taip paliko tikriausius istoriškus dokumentus, kurius padėjus į pamatą, gali sau galvoti ir pasekmių ieškoti be baimės paklydimo. Metraščiai (Lietopisi), Raptularz'ai, Pamiętniki[1], Inventoriai, Ūkiškieji užrašai, Užrašai virėjų pagaliaus turi daug didesnę istorišką svarbą neg ilgos, bet kreivos, be ištikimo atsirėmimo svajonės tūlų gudragalvių. Prie tokių priskaitome ir minavojamuosius užrašus vyskupo Valančiaus. Praminame visus juos vienu vardu – „Margumynai", nors pas autorių kitaip būtų pavadinti, nes tas žodis gražiai išreiškia tą, kas kitose kalbose vadinas „Silva Rerum", „Wiadomości Rozmaite", „Miscellanea"[2] ir t.t. Neminavosime nei sąsiuvo, iš kurio bus tam sykiui paimta, nes ir patsai autorius, matyt, prie to nerišė nė jokio svarbumo, užrašinėdamas ten, kur pakliuvo, tai iš pradžios, tai iš galo viršais apdėtų sąsiuvų. Iš jų aiškiai išsiskiria tik vienas sąsiuvas, vadinamas „Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego"[3], kur be pertrūkio užrašinėjo diena iš dienos, kame ir kiek dirmavojo, ką konsekravojo ir t.t. Tą priseis išduoti su savo vardu. Bet ir to sąsiuvo nepasigailėjo pristigęs popieriaus, iš antros pusės užrašydamas „atskaitą mūrinių ir medinių bažnyčių, pastatytų laike jo vyskupavimo", ir žemiaus čia talpinamą „Literatišką žinią".

Autorių, kaip pasakėme aname numeryje[4], vadinsime ne „Wołonczewskis", kaip patsai iš lenkiško vadindavos, nes tokia buvo mada, bet taip, kaip jis iš tikro vadinos, ką reiškia aname nr. apskelbta metrika, t.y. – „Valancius", arba „Valančius", o jo motiną – „Stonkalė", o ne „Stankevičalė". Mums beabejojant, kuri pavardės galūnė *-cius* ar *-czius* yra teisingoji, štai gauname žinias, jog Valančius bus teisingiaus rašyti Valancius. Tarėmės, vyskupo vienvardžiai esą išnykę, tuo tarpu pasirodo visiškai priešingai. Valančių pilna Žemaitija, ypač Telšių pavietas. Toje pačioje Salantų parakvijoje vyskupo kaimynai tebesivadina Valančiais, nors vyskupo giminės niekas nei apsirikęs nevadina

kitaip kaip Valančiauskiai. Prie tos pavardės žemaičiai taip priprato, jog tūli mus pertaria: jei imsite vadinti Valančiumi, tai nei artimiejie jo kaimynai neatspės, jog apie Valančiauskį kalbate. Tas tiesa; per ilgai ir tankiai buvo ta pavardė minavojama, galėjo prie to skambėjimo prigusti; ale prigudimas dar neatmaino tikro dalykų padėjimo. Tegu sau vadina Valančiauskiu tie, kurių kelvedžiu yra prigudimas, rutina; kadangi mūsų kelrodžiu yra protas, nuosakumas, mes vadinsime taip, kaip išpuola – Valančiumi, atmindami, jog tik lenkų tuštybė ir begalinis žeminimas „chlopų" privertė lietuvius sugadinti savo pavardes. „Valančius" nei galėjo būti, nei bus mažesnis už „Wołonczewskį". Kiti sako: rutina stipresnė už nuosakumą, nepavyks atitaisyti. Netiesa! Pavyks, kaip pavyko autoriui „Pulkim ant kelių" sugrąžinti tikrąją pavardę – Strazdas (nė kokiu būdu ne – Strazdelis, pravardžiuojamas nuo jo dainos to vardo), nors lenkiškuose dokumentuose stovi – Drozdowskis, o ir patsai jis pasirašydavo dėl didesnės fanaberijos keimarinę pravardę: Drozdowski-Jezierza[5]. (Cfr.[6] „Kant na pochwałę miasta Rygi", Vilniuje, 1824 m.)[7].

ŠIMTMETINĖS SUKAKTUVĖS ŽEMAIČIŲ VYSKUPO MOTIEJAUS III VALANČIAUS. 1801–1901

16 dieną šiojo vasario mėnesio Žemaičių vyskupija dievobaimingai, kaip tikri žemaičiai, šventė šimtmetines sukaktuves nuo užgimimo amžinos atminties verto, save ir savo žmones pragarsinusio, dorybės ir šviesos į žmones nešėjo, savo vyskupo Motiejaus III Valančiaus. Ateis toks laikas, kad lietuviai iš paskutinio sumes iš sunkios savo procės kaštą pastatymui iškilmingo marmurinio paminklo tam savo žiburiui, savo piemeniui, savo užtarytojui, savo užjautėjui, kaip lenkai pastatė Adomui Mickui (Mickevičiui)[1], užjaučiusiam milijonus žmonių. Bet dabar savo širdyse tegalime Jo atminimą nešioti ir karštomis mal-

domis už jo atilsį Šviesybės Karalystėje jam prigulinčią duoklę mokėti.

Sukaktuvinę dieną vyskupijai priminė dabartinis jos vyskupas Jo Mylista Mečislovas I – Leonardas Paliulionis[2] trumpu lotynišku raštu į Žemaičių vyskupijos džiakonus. Lietuviškai tasai raštas šiaip maždaug skamba.

„N° 384. Garbingam Džiakonui NN.

16 dieną vasario mėnesio šiųjų metų sukanka šimtmetinis laikas nuo gimtosios dienos Mūsų Pirmtakūno a.a. Motiejaus Kazimiero Wołonczewskio. Nors vyskupas Motiejus jau prieš 26 metus pasimirė, tačiaus malonus atminimas Jo vardo ir darbų, kaipo padariusio Bažnyčiai ir žmonėms, kitados Jam pavestiems, skaisčiausius ir geriausius nuopelnus, rodos, dar šviežias tebėra kaip tarp dvasiškųjų, taip ir tarp žmonių.

Todėl tikrai pritinka ir verta, idant, mirusiojo vyskupo atmintį malonia širdimi minavodami, šv. Mišias ir egzekvijines maldas už Jo dūšią iš gilumo širdies pas Dievą siųstume. Tariamės tą puikų ir išganingą garbės paminklą Nabašninkui už vis maloningiausiu būsiant.

Šituo todėl Mūsų raštu įsakome tau ir per tave kitiems tavo dekanato kunigams, idant parapijinėse bažnyčiose, visiems kunigams susirinkus, 16 d. vasario paprastos egzekvijinės maldos, bent vienas noktiurnas su liaudėmis, su gedingomis Mišiomis, būtų įsteigtos, davus tame tarpe žinią parapijonims, idant, kuriam teks laiko, toje šv. Permaldavimo Aukoje dalyvumą galėtų imti.

Duota Kaune 1901 m. 1 d. vasario mėnesio.

† Mečislovas Vyskupas"

Nuo džiakonų šį parėdymą apturėję, bažnyčių rėdytojai jau nedėlioje prieš 16 dieną iš sakyklų priminė žmonėms šią paminklinę dieną, trumpai paminėdami a.a. vyskupo Motiejaus nuopelnus valdytiemsiems kitados žemaičiams. 16 dieną į pritinkančiai parėdytas bažnyčias susirinko pusėtinai žmonių, ne tik moterų, kurios, kaip žinome, greitesnės yra į bažnyčią ant iškilmių, bet daugumas ir vyrų. Bažnyčios išdabinimas ir maldų

ilgumas prigulėjo jau nuo geros širdies kunigų: kitur aukštas katafalkas blizgėjo šimtu žiburių, negęstančių per visas pakarčiui kiek tik buvo kunigų laikomas už Nabašninką Mišias, per ištisas egzekvijas ir per pamokslą apie a.a. vyskupo Motiejaus III darbus kaipo kunigo, mokytojo, vyskupo, raštininko ir šiaip jau paveikslingo žemaičio apšviestūno, kurs, aukštą mokslą įgijęs, savo tautos neužsigynė, savo kilmės neslėpė, savo tikybos nepametė; kitur išpildė tik tą, ką „načalstvo"[3] įsakė, dalelę egzekvijų ir mišeles atgiedojo, nes sunku gi veltui ką nors daugiaus pridėti; kitur, ypač tarp lenkomanų (buvo ir tokių!), atminant žemaitišką Jo kilmę ir dūšią, prie „kazionnų"[4] maldų prisidėjo nemažai papeikimo Nabašninko už Jo „vienpusystę"! Tačiaus, apskritai imant, 16 diena vasario suvirpino lietuvių širdis po visą vyskupiją.

Ar atminė tą dieną, seniai jau mūsų laikraštyje nurodytą[5], kitų kraštų lietuviai, to dar nežinome. Jei neatminė, užsipelnė dideliausią gėdą. Svetimuose raštuose tik „Rzymsko-Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności Kalendarz na rok 1901" teaprašė (kun. A. Dambrauskis)[6] bene visų teisingiausiai gyvenimą ir nuopelnus a.a. vyskupo Motiejaus (58–65 p.). Minėtina yra užbaiga tos biografijos. Rašėjas, išrokavęs 25 knygeles, vyskupo Motiejaus parašytas, sako:

„Nors iš to sanrašo visiems aišku, jog a.a. vyskupo Motiejaus raštai buvo ko nekalčiausio turinio, nes mažne neperžengė ribų tikybiškai asketiškosios raštenybės, tačiaus rados žmonės, kuriems nepatiko tos rūšies darbštaus vyskupo darbas, ypač kad rašė išmintingai prasčiokams, be to – lietuviškai, kuri tai kalba jau tuomet turėjo tą nelaimę, jog kuriems ne kuriems šviesos opinijos darytojams nepatiko. Todėl ant a.a. vyskupo Motiejaus pradėjo iš pradžios tyliai rūgoti, paskui apšaukė „chłopomanu" (žodis „litvomanas" tuomet dar nebuvo įgijęs obyvatelystės tiesų), ant galo apskundė Šventajam Tėvui Pijui IX[7]. Užtat a. a. vyskupas Motiejus iš Rymo apturėjo net du pertarimu ir turėjo teisintis. Prieš Apaštališką Sostą lengviai išsiteisino ir kaipo krikščionis dovanojo savo skundikams, nes tie iš tiesų nežinojo, ką darą. Kadgi duotų Dievas, idant pavedūs nesusipratimai ant galų galo pasibaigtų ir ateityje nėkuomet jau nebeatsikartotų!"

Mes, nors sukaktuves praleidėme ko padoriausiai ir savo raštininko ir piemenio vardą į širdį įsidėjome ko giliausiai, vienok atskiros biografijos dėl tos priežasties nedirbame, teisingai manydami, jog trumpos biografijos vietą sočiai užstoja garsinamoji medžiaga biografijai, o parašymui monografijos dar per mažai teapgarsinta arba nors pažinta šaltenių. Gal užteks tam sykiui šių sekančiųjų dėl to atsitikimo parašytų eilelių ir prisisavinimo tos a.a. vysk. Motiejaus charakteristikos, kurią apskelbė irgi jau nabašninkas žinomas lietuviškas autorius, didis vysk. Motiejaus garbintojas, vyskupijos rėdyme ir literatiškame darbe uolus draugininkas, Žemaičių Katedros pralotas ir Seminarijos rektorius Jeronimas Račkauskis (veiz. „Przegląd Katolicki", 1875 m., Nr. 35 ir 36), kurs ten pat Nr. 12 aprašė šventimą 25 met. sukaktuvių Motiejaus III vyskupavimo[8].

PAMINĖJIMUI AMŽ. AT. VYSKUPO MOTIEJAUS III VALANČIAUS

(gim. 16 d. vasario 1801 m.)

Šiandien užbaigę metų šimtą,
Brangaus sulaukę jubiliejaus,
Broliai, užtraukim giesmę rimtą
Ant garbės Vyskupo M o t i e j a u s.

Kam ano vardas nemalonus?
Kas jo knygelių nėra skaitęs?
Jis šaukė, kėlė milijonus,
Rodė, ką gali viens žemaitis.

Darbščių artojų tikras sūnus,
Peikdams tautiečių tinginystę,
Raštų senovės skaitė „rūnas" –
Rašė Ž e m a i č i ų V y s k u p y s t ę.

Nors su didvyriais mokslu lygus,
Šalin netraukės' nuo prastųjų;
Jiems, dorų skaitymų pristigus,
Davė G y v e n i m u s Š v e n t ų j ų.

Kaip geras tėvas jis žinojo,
Kam duoti pieną, kam duonelę...
Mažus mylėdams, dovanojo
Jiems su vaizdais Vaikų knygelę.

Taip dėl jaunų ir dėl karšinčių
Vadovu buvo jis tikriausiu;
Įgijo garbę tarp mokslinčių,
O meilę – tarp nemokyčiausių.

Budrus piemuo, avis pažino,
Vilką išvydęs nedrebėjo;
Dvasišką maistą joms gamino
Ir jas apgynė, nes mylėjo.

Apgynė jas ir išliuosavo
Iš po vergijos pragarinės,
Kad vienu rimtu žodžiu savo
Visas sulaikė nuo degtinės.

Triusėdams taip lig pat mirimo,
Skaistų paveikslą mums paliko...
Tebūn gi Šventas dėl jaunimo
Grabas to didžio darbininko!

A. J.[9]

APRAŠYMAS GYVATO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO A.A. MOTIEJAUS VALANČIAUS

Keliuose laikraščiuose, kaip antai: „Gazeta Warszawska", „Tygodnik Illustrowany", „Kłosy", „Zorza", „Wiek", pagaliaus ir „Przegląd Katolicki" (Nr. 24, 30)[10], skaičiau aprašymus gyvenimo arba tik paminavojimus apie mirusį Žemaičių vyskupą kunigą Motiejų Valančiauskį. Visi yra netikri ir nepakaktini, su daugeliu suklydimų skaitliuose ir gyvenimo atsitikimuose; taip negali pereiti mūsų ainiams. Kaipo Žemaičių vyskupijos kunigas, kaipo mokytinis kitados mokykloje ir seminarijoje ir kai-

po arčiausiai pažįstąs a. a. vyskupą Motieju, ėmiaus pataisyti klaidingus skaitlius ir visą jo karjerą ir viešam žinojimui paduoti nors silpnu aprašymu nabašninko vyskupo darbus.

Siunčiu tada aprašymą gyvato a.a. vyskupo Valančiauskio. Jūsų laikraštis, paskirtas išimtingai bažnytiniams dalykams, tegu turi tikrą biografiją Žemaičių vyskupo, tegu bus ir kitiems laikraščiams parodymu, kaip reikia atitaisyti žinias apie jį. Aprašymo tikrybę užtvirtinu, nes sėmiau iš tikriausių šaltenių ir kaipo du kartu jo mokytinis galėjau regėti jo darbus.

Kun. Jer. Račkauskis, Sem. Rekt. ir Žem. Kat. Pralotas

P.S. Ir į tas, neva tikrąsias žinias kritiškai paveizdėjus, rados daugalis pataisytino; tai ir padarėme čia, sulygindami kun. Račkauskio žinias su paties vysk. Motiejaus užrašais. Užtikriname, jog tik „Tėvynės Sarge" garsinamos žinios tėra tikros. Atentys biografai tą dalyką turi įsidėti. *Red.*

17 diena gegužio mėn. š.m. skaudi buvo Žemaitijai, nes tą dieną laikinį savo gyvenimą užbaigė, 25 metus rėdęs, visuomenės lenkiamas vyskupas Motiejus Kazimieras Valančiauskis, Žemaitijos sūnus. Ant svieto atėjo 16 d. vasario mėn. 1801 m. Telšių paviete, Salantų parapijoje, Nasrėnų Medsėdžiuose iš dievobaimingų gimdytojų Mykolo ir Onos iš Stonkų Valančių; apkrikštytas Salantų filijos bažnyčioje Kalnalyje. Nabašninkas negalėjo pasididžiuoti savo kilme, nes buvo iš žemiausios bendrijos luomos, bet turėjo labai dievobaimingus tėvus, ypač motiną, moteriškę labai maldingą. Dorų namų pavyzdys padarė tvirtą įtekmę ant jauno proto ir ant tolesnio laiko padėjo pamatą tikro tikėjimo ir buvo kelrodžiu per visą amžių. Turėdamas 15 metų, t.y. 1816 metuose, pradėjo mokslus Kalvarijos mokykloje, buvusioje lygia su gimnazijomis, o rėdomoje Tėvų Dominikonų. Jausdamas pašaukimą į dvasiškąją luomą, 1822 metuose įstojo į Varnių seminariją ir kaipo prakilnus klierikas 1824 m. tapo atsiųstas toliaus mokytis į Didžiąją seminariją, buvusią prie Vilniaus universiteto, kame klausė garsingiausiųjų profesorių ir labai pašoko moksluose, gaudamas užtat mokslo laipsnius: 1828 m. šv. Teologijos kandidato, paskui 1836 m. – magistro, ant galo, būdamas Dvasiškosios Akademijos adjunktu, 1842 m. daktaro laipsnį.

1828 m. įšvęstas į kunigus, dvasišką karjerą pradėjo ant mokslo dirvos pagal norą Vilniaus universiteto, po kurio valdžia buvo visos, išskiriant jezavitų, mokyklos buvusiose lietuviškosiose gubernijose ir Volyniuje; paskirtas buvo kapelionu į pavieto mokyklas Mozyriuje, Minsko gub., o 1829 m. tam tikros vyriausybės užtvirtintas. Po keleto metų sunkaus ir naudingo darbo Mozyriuje 1834 buvo perkeltas irgi mokytoju religijos, arba, kaip paprastai vadinas, kapelionu į garsią po jezavitų likusią Kražių gimnaziją, kame užsipelnė ko puikiausį paminklą, nes, darbuodamos su garsiu direktorium Bernhofu[11] ir su daugaliu kitų mokytojų, ypatingai prisidėjo prie užlaikymo mokyklos šlovės. Jau garsus Dievo Bažnyčioje vyras, 1840 tapo pašauktas visų pirma į Vilnių už adjunktą į Didžiąją seminariją ir neužilgo, perkėlus ją į Petropilę ir praminus Akademija, už adjunktą tosios dvasiškos Akademijos, kame darbščiai ir naudingai išgvaldinėjo pastorališką teologiją ir biblijinę archeologiją. Keletui metų praslinkus, kad šiurkštus šiaurės klimatas pradėjo sveikatai vodyti, 1845 m. sugrįžo į gimtinį kraštą ir buvo paskirtas už rektorių Žemaičių seminarijos Varniuose. Po penkerių metų rektoravimo iš Dievo valios iškeltas tapo į aukščiausią visoje vyskupijoje šlovę, nes 1849 m. Porticyje prekonizuotas tapo į Žemaičių vyskupus. 1850 m. 24 d. vasario mėn., dienoje savo patrono, Petropilėje apturėjo vyskupišką šventimą, o 9 d. balandžio mėn. iškilmingai įžengė į Žemaičių Katedrą ir pradėjo valdyti vyskupiją. Mirė 17 d. geg. 1875 m. Taip tatai vyskupas Valančius turėjo amžiaus 74 metus ir du mėnesiu, kunigystės 47 metus, vyskupystės 25 metus, du mėnesiu ir 21 dieną.

Jo gyvenime prieš vyskupystę regime dvi puiki valandi, kuriose įgijo sau šlovę ir padėjo didžius nuopelnus. Visų pirma kaipo kapelionas Kražių gimnazijos pasiliks ant visados pavyzdžiu visiems kapelionams. Rūpinos apie tikrą ir vienkart malonų aiškinimą mokslo ir apie paturėjimą tarp jaunūmenės nesuteptos dorybės; vaikus mylėjo kaip tikra motina; taisė jų ydas, lavino charakterių, dėl to įgijo negirdėtą populiariškumą; jauni protai visa širdimi prilipo prie jo. Kad klausė lekcijų, būriai berniukų turėjo apsiautę profesorišką jo katedrą, sėdėjo

arba stovėjo, o jisai vieniems dalijo cukerkas, kitus glostė arba ant užklausimų atsakinėjo; vienu žodžiu, klesoje būdavo klegesys, bet pradėjus išguldinėti tuojaus viskas nutildavo taip, kaip tai sakant, kad musė skristų, tai jos sparnų šlambėjimas girdėtųs, – taip noriai ir ramiai jaunūmenė klausės išguldinėjimų; tie patys vaikai tik ką rėksniai, davus ženklą, jog prasideda išguldinėjimas, su didžiausia atida ištempė ausis ant žodžių numylėto kunigo ir gobėjos ryti mokslą. Meilė vaikų ir apskritai jaunosios kartos buvo charakteriškas nabašninko širdies privalumas; užlaikė jį lig grabui: maloniausiai glaudė juos prie savęs, kad dirmavojo kaipo vyskupas; visados dalijo jiems paminklus, tankiausiai – baronkėles; tai darė visados – ir lankydamas vyskupiją, ir gyvendamas Kaune. Mokykloje kiekvieną kūdikį vadino bajoru, o vėliaus turėjo papratimą kiekvieną vadinti „ojcze" arba „ojczenku", ne „ojczulku"[12], kaip vienas laikraštis parašė.

Antra vieta, kame a. a. vyskupas Motiejus padėjo neužginčijamai didžius nuopelnus, buvo tai rektorystė vyskupijos seminarijoje, kur įstojo iš adjunktų dvasiškosios akademijos. Norint apsverti nuopelnus, toje vietoje padarytus, reikia sau priminti padėjimą seminarijos prieš jį. Žemaičių seminariją, sulig sudėjimą Žemaičių vyskupo Lopatinsko su kunigų misijonorių zokanu[13], rėdė šio susirinkimo kunigai; vyskupas iš savo pusės paskirdavo iš kapitulos taip vadinamus seminarijos vizitatorius. Gera tai mislis lavinimą svietiškųjų kunigų pavesti kliošorių susirinkimams išduoda gausius išganingus vaisius; tai matome užrubežyje, ypač Francijoje. Zokaninkų susirinkimai turi regulą, savo apžadus, labiaus atsiduoda dievobaimingiems dūmojimams kaipo įrėdnės asketiškos, todėl lengviaus ir giliaus gali svietiškajai dvasiškijai įkvėpti meilę tvarkos, paklusnybės, grosos, dievobaimingumo ir asketikos, o šioji su tokiais turtais gali stipriaus paturėti žmonėse tikybą, tvirtą dievobaimingumą, įčiepyti meilę Dievo ir uoliaus vesti tobulinimos keliu. Bet reikia, kad susirinkimą gaivintų dvasia jo įsteigtojo, kad būtų pilnas gyvybos, pasišventimo ir uolumo, nes kitaip arba maž teatneš naudos, arba bus vodingas; tai parodo panaikinimai arba

taisymai zokanų. Taip buvo ir su kunigų misijonorių susirinkimu, vedančiu mokinimą Žemaičių dvasiškijos. Pradžioje gal būti ir sąžiniškai pildė priimtas ant savęs priedermes, tačiaus vėliaus, kaip viskas žmogiškas, pradėjo silpnėti, silpnai lavinti dvasišką jaunūmenę; kartais į Varnius atsiųsdavo iš Vilniaus Monte Salvatoris[14] ne taip mokytus mokytojus; mokslai pradėjo pulti, grosa irti; paviršutinei formai tebesant, į seminariją, į jaunūmenės tarpą pradėjo skverbtis šaukiantys nusidėjimai, vyriausybė arba dovanodavo, arba silpnai teprižiūrėdavo, – ir taip vienatinis tasai diegų daržas Žemaičių dvasiškijos pradėjo krypti. Pataisymui kas buvo pikto vyskupai griebės radikališkų pragumų, palikdami viršininką ir jo pagelbininką iš kunigų misijonorių susirinkimo, kitus profesorius pristatė iš svietiškųjų kunigų ir taip pakėlė toje įrėdnėje tvarką ir mokslą. Svietiškoji dvasiškija, paskirta mokinimui sanbrolių, suprato savo pasiuntinystę ir kiek galėjo stengės išpildyti. Toje gadynėje, kad kunigas Valančius apėmė vedimą mokslų vyskupijos, jaunūmenės regensu (taip tuomet vadinos) buvo šviesus ir dievobaimingas kun. Mierzwińskis, o jo pagelbininku – guvus ir praktiškas kun. Kocas[15]. Bet nekantumas už atstatymą nuo profesorystės kitų susirinkimo sanbrolių ir gilus amžius, rodos, atšaldė juos prie seminarijos ir jaunūmenės taip, jog mažne jokios įtekmės nebeturėjo, nebekėlė mokslų, nelavino jaunūmenės guvumo, nedarė durų į tikrus mokslus, šalinos nuo susidūrimo su dvasiškija ir, nuduodamu priturėjimą, trukdė apšvietimą. Seminarijos knygynas, turtingas šventųjų Tėvų veikalais, klierikams buvo nežinomas; gabesnis mokytinis norėtų plačiaus apsišviesti, neg tai padaro paprastosios lekcijos, bet nebuvo kas parodąs, kaip reikia šviestis. „Maželiai prašė duonos, o nebuvo kas būtų jiems atlaužąs"[16]. Kun. Valančius, likęs rektoriumi, su pagalba jaunų ir guvių profesorių, išsilavinusių mokykloje garsaus kun. Hołowińskio ir šviesaus vyskupo Barauskio[17], pradėjo atgaivinimą seminarijos: stipra ranka panaikino tą, kame buvo perdėta, užvedė tokiuose atsitikimuose reikalingą šiurkščią grosą, įvaisė tvarką, pagaliaus paviršutinę įrėdnės išvaizdą perdirbo; priveizdėjo, kad akuratniai profesoriai lekcijas išguldinėtų, patsai davė pavyzdį tvarkos,

profesoriško rūpestingumo ir numylėjimo darbo. Veikiai seminarija kitaip išveizdėjo; prasidėjęs atgijimas ėjo toliaus keliu, kunigo Valančiaus parodytu, ilgainiui užžibo mokslu, dievobaimingumu ir įgijo šlovę tikrai dvasiškos įrėdnės. Viso ko pradžią neabejotinai kun. rektorius Valančius padarė. Jei įpėdiniai ją dar aukščiaus pakėlė, jei dar labiaus išplėtė mokslus, tai tas nesumažina kun. Valančiaus garbės. Iš to matome, jog prašalinimas nuo seminarijos kunigų misijonorių mūsų Bažnyčiai ir vyskupijai ant gero išėjo. Nabašninkas vyskupas, pradėdamas gadynę atgijimo seminarijos, gal nė nesvajojo, jog taiso sau ant tolesnio laiko guvius pagelbininkus; neužsivylė nėmaž. Rektoriaudamas, kad užsiėmė raštenybe ir viešai seminarijos sodne rašė savo „Žemaičių vyskupystę", masino jaunūmenę į mokslus, į triūsą, į mylėjimą tėvynės dalykų.

Į kun. Valančių vyskupą galėtų trejopai žiūrėti: 1) kaipo į tikrą vyskupą, 2) kaipo į valdytoją vyskupijos, 3) ir kaipo į literatą. Kiekviename atžvilgyje matome puikią ir sekimo vertą triūsą. Visų pirma kaipo vyskupas švietė paveikslingu gyvenimu, tvirtu tikėjimu, tikru dievobaimingumu ir reguliariškumu; be puikybės, blaivus, mažai tesirūpinąs apie lepnumą, buvo išimtingai užsiėmęs pildymu savo priedermių, kurias ne tiktai vyskupu būdamas, bet ir pirma to ir visados giliai suprato. Kaipo vyskupas tik aukščiaus juos iškėlė; ne kartą sakydavo pas aną priedermę esant ant pirmos vietos, ir kitiems taip išpuolą elgtis: ar nori, ar nenori, jei priedermė reikalauja, turi išpildyti. Kad nupuolusiam ant sveikatos patardavo prisiturėti nuo darbo, visados atsakydavo, jog jis yra vyskupas, kuriam priedermė įsako darbuotis, pasišvęsti. Iš to užjautimo priedermių labai daug plaukė kaipo vyskupiškų, taip ir administratyviškų jo darbų. Kita puiki retai terandama jo ypatybė buvo – numylėjimas triūso. Buvo tai žmogus nepaliaunamo darbo ir veiklumo, žmogus stebėtino praktiško ir energiško darbštumo, visuomet užsiėmęs kuo nors didžiu ar mažu, kartais besikalbėdamas su kunigais, jei ilgiaus tęsės, arba ką nors rašinėjo, arba įdėliojo šv. relikvijas žmonėms į mažus kryželius. Aršus buvo neprietelius tinginiavimo; nėkuomet neilsėjos, drąsiai galima sakyti, jog ir

numirė iš darbo ir buvo darbo kankintinis. Visi atmena, kaip sugrįžęs iš už rubežiaus, kur 1874 m. buvo išvažiavęs pagelbėti susilpnėjusią savo sveikatą, rudens, šaltų vėjų ir lytų laiku milžiniškus būrius žmonių dirmavojo iš pradžios bažnyčioje, o kad nepaliaunamas darbas, drėgnas laikas ir traukimai vėjo pradėjo sveikatai vodyti, turėjo persikelti į naminę savo koplyčią; ant galo kad didinantys kentėjimai ir ten davės pajusti, paliepė įtaisyti altorių savo kambariuose ir neliovės dirbęs. Nieko nepridėjo perkalbinėjimai: ant viso ko atsakydavo, jog jis vyskupas, turi darbuotis; žmonės ateina, reikalauja dirmavonės sakramento, – tegu gi bus Dievo valia. Tas darbas buvo tai vyriausioji priežastis išsišakojimo ligos, kuri padarė tai, jog nieko nebepridėjo vaistai, ant galo nuvedė į grabą. Darbas, nepaliaunamas darbas – tai didysis jo gyvenimo privalumas; darbavos jaunystėje, darbavos tarnaudamas, darbavos lig mirsiant. Aukštas vyskupo padėjimas suteikė jam pernelyg platų darbo lauką; apart dirmavojimo žmonių, šventimo brostvų, vyskupijos rėdymas nemaž atimdavo jam laiko: tai priimdavo pradėm atsilankančius kunigus ir svietiškuosius, tai išrišinėjo bėgančius klausimus ir atliko interesus, tai atrašinėjo kunigams ant dvasiškų jų klausimų, tai rašė privatiškus raštus į dvasiškuosius, kuriais vieniems dėkavojo už puikius darbus ir uolumą, kitus ragino, o kitiems suteikė kartais ir šiurkštoką, bet reikalingą piemenišką perspėjimą. Tų privatiškų vyskupo Valančiaus raštų galėtų suskaityti į keliolika tūkstančių. Jei prie to pridėsime 752 303 žmones padirmavotus (pabaigoje amžiaus nebeužrašinėjo; būtų buvę dar daugiaus. *Red.*), 50 bažnyčių išstatytų ir pakonsekruotų, 550 kunigų jo įšvęstų, – turėsime gana tikrą supratimą apie darbštumą to žmogaus ir persitikrinsime, jog tai buvo vyskupas nepaliaunamo triūso ir energiško veiklumo. Ne tik darbštumu, bet ir stebėtinu savo populiariškumu kun. Valančius garsingas buvo; žemesnioji ypač luoma, prasčiokai, dar labiaus maži kūdikiai visados ir visur galėjo prie jo prieiti, visuomet būdavo maloningai priimami. Važinėdamas po vyskupiją ir Kaune, padirmavojęs mažne visados vaikeliams dalydavo mažus paminklus, o per visuotinius aplankymus daugumai ir iš žmonių dalydavo kryžius, medalikėlius, abrozdėlius,

religiškas knygeles, kartais ir maldaknyges. Dėl to tai žmonės taip prie jo prisirišo, mylėjo, religiškai klausė jo persergėjimų ir turėjo jį už šventą; dėl to tai kūdikiai su įsitikėjimu prie jo glaudės. Kaune kad tik pasirodydavo ant ūlyčios, visuomet subėgdavo būriai mažų kūdikių be skyriaus išpažinimų (vierų) ir grįždavo laimingi, kad senas vyskupas ką nors prakalbėjo arba, kaip visų tankiausiai būdavo, kad kuo nors apdovanojo.

Puikiai vyskupą Valančių dabino jo mielaširdystė ir visi iš to paeinantys darbai. Nėkados ir nėkam neatsakė pašalpos: parėjūnams dalijo išmaldą sulig reikalavimą; siuntinėjo ir raštais jos reikalaujantiems; kitiems turėjo paskyręs mėnesinę pensiją; užlaikė šiek tiek našlaičių; turėjo įsteigtą Kaune špitolę, kurią aprūpindavo reikalingais daiktais. 1868 ir 1869 m., t.y. bado metuose, įtaisė pas save neturčiams virtuvę, liepė taisyti valgymą, – ir taip per kelius mėnesius kas dieną maitino po kelis šimtus ypatų. Šelpė neatsižvelgdamas į skirtumą tikybos: kas tik reikalavo, pašalpą gavo. Per daugalį metų kasmet pirko po 50 kailinių, tankiausiai – neturčiams žydams; ant jų Velykų į rabino rankas nusiųsdavo visuomet po 50 rublių.

2. Kaipo vyskupijos administratorius kun. Valančius išlavino didį talentą ir parodė energišką veiklumą. Likęs vyskupu, pažinimui savo vyskupijos pradėjo lankymą ertos, nes daugiaus neg milijoną dūšių skaitančios, savo avinyčios. Po kelis kartus aplankė tikrąją Žemaitiją, lietuviškuosius pavietus ir Kuršą, prigulintį po konkordatui[18] prie Žemaičių vyskupijos. Apėmęs valdžią, apsigyveno Varniuose prie katedros bažnyčios. Varniai stovi mažne viduryje senoviškosios Žemaičių vyskupijos. Apsigyveno, kur buvo kapitula, seminarija ir vyskupijos konsistorija, idant iš centro galėtų paimti valdymo vadžias ir išplatinti į visas puses savo veiklumą. Nepailsdamas kasmet po kelias nedėlias lankė, kitas parapijas aplankė po kelis sykius; taip darė lig pat 1863 m. Nuo to laiko valdžia (rusiškoji) paskyrė jam į apsigyvenimą Kauno miestą, kur taipogi perkėlė kapitulą, seminariją ir visą vyskupijos valdžią. Nebegalėdamas lankyti vyskupiją, stengės bent ateinančius į Kauną žmones aprūpinti sakramentais ir uoliai visus vesti išganymo keliu.

Jau pirmiejie vyskupijos aplankymai parodė a.a. vyskupui Valančiui bažnyčių padėjimą, dvasiškijos palinkimus, žmonių apšvietimą ir doriškumą. Čia tatai kaipo valdytojas prašvito didžiais privalumais. Visų pirma atkreipė akis ant bažnyčių padėjimo ir, drąsiai galime sakyti, tapo pirmu ir vyriausiuoju savo vyskupijos architektu. Jam raginant, budriai saugojant, ir dvasiškija kaip iš miego pabudo. Piemenio balsu paraginti dvarponiai ir žmonės guviai griebės statyti naujas ir taisyti senąsias Viešpaties šventinyčias. Daugumas didžponių, eidami dorų ir dievobaimingų savo bočių pėdomis, didžiais turtais iškėlė šventinyčias, galinčias šlovingai stovėti pačiuose sostamiesčiuose. Taip garsus kunigaikštis Oginskis savo dvaruose, Rietavu vadinamuose, išstatė puikiame stiliuje Dievo bažnyčią, o šlovinga jo žmona kunigaikštienė Oginskienė ir dori ir dievobaimingi sūnūs su tikra skoma ir elegancija išpuošė jos vidurį: altorius, spaviednyčias; vargonus pertraukė iš Belgijos, rūbus gi iš Paryžiaus, – taip kad Rietavo bažnyčia šiandieną yra tikras Žemaitijos padabinimas. Taip pat šviesus grafas Jonas Tiškevičius Biržuose netoli nuo milžiniškų Biržų pilies griuvėsių išstatė iškilmingą bažnyčią ir brangiais paveikslais išpuošė. Lygiai ir dievobaimingas grafas Benediktas Tiškevičius savo Raudondvaryje ant krantų puikaus Nevėžio, ant kalno, iškilusio aukščiaus už visą apylinkę, netol nuo savo rūmų – kitados kryžeivių pilės – išstatė ant garbės Viešpačiam vaizdingą šventinyčią ir tikrai su grafiškais kaštais duosniai visu kuo aprūpino. Panašiai dora ir dievobaiminga grafienė Plioterienė drauge su savo puikiausios širdies ir tikro dievobaimingumo sūnumis išstatė filijos bažnyčią savo dvare – Šateikiuose, kuri nėkuo neapsileis nė prieš vieną bažnyčią visoje vyskupijoje savo architektūra, skoma ir elegancija. Ir daug kitų dvarponių arba savo kaštu išstatė naujus Dievo namus, arba prisidėjo prie jų restauravimo. Dievobaimingi Žemaičių ir Lietuvos žmonės, savo piemenų balso klausydami, rodžiai šoko taisyti ir puošti savo šventinyčias; nesigailėjo ir nesigaili skatiko, nė savo procės, by tik savo ainiams palikti galėtų savo tikėjimo ir uolumo ženklą. Ant vyskupo balso darbščiai pradėjo ruoštis aplink bažnyčias; išstatė kelias dešimtis nau-

jų, daugiausia mūrytų, parapijinių, daug koplyčių ir mažesnių šventinyčių arba visiškai perdirbo, arba pataisė; daugybę altorių išauksino, daugiur ir bažnyčių sienas išmaliavojo; visur į vietą senų ir nunešiotų bažnytinių rūbų atsirado nauji, puikūs, brangūs, tankiai Liono išdirbiniai rūbai; ant altorių nušvietė Frageto[19] liktoriai ir baltos stearininės žvakės, – vienu žodžiu, stipriai besidarbuojant vyskupui, kame pirma riogsojo dulkės ir vortinkliai, dabar nušvietė auksas ir dažyvės, papuošos ir švarumas, ir Dievo namai įgavo naują išvaizdą, verčiančią lenkti, keliančią tikėjimo dvasią ir dievobaimingumą ir stipriai sakančią, jog yra Dievas Izraeliuje.

Kaipo vyriausis Dievo žmonių vadas ir budrus Piemuo, idant linkimas prie gero vis didintųs, visas parakvijas apsodino maždaug gerais piemenimis; rūpinos apie padidinimą skaitliaus evangeliškųjų darbininkų ir geidė, kad vyskupijos seminarija kasmet išleistų skaitlingą būrį jaunų levitų. Ir tikrai – skaitlius dvasiškųjų pasididino, atsirado daug šviesių ir apaštališkų kunigų, o rūpestingas vyskupas, kur tiktai reikėjo kunigo, kiek tik kartų žmonės kreipės su prašymu dvasiško vado, tuojaus tą vietą apsodino ir tą punktą sutvirtino; taip per 20 metų žmonės nejautė stokos dvasiškųjų, – visur ir visados sulig šv. Bažnyčios dvasia galėjo užganėdinti religiškus savo reikalus.

Prityręs Piemuo gerai žinojo pažadintą dvasiškijos uolumą neilgai tetversiant, jei mokslu, nuolatiniu tyrimu Viešpaties Įstatymų, nesotinsis ir neatsigaus dvasia bendrosios Bažnyčios; dėl to įsakė visuose dekanatuose įsteigti Dekanatų bibliotekas ir perkrauti tenai tam tikras knygas atnaujinimui kunigiškos dvasios. Davus ženklą, atsirado bibliotekos ir per ilgus metus daug gero padarė. Tam pačiam tikslui, t.y. pakėlimui mokslo arba paturėjimui jo sulig reikalavimais kunigiškos luomos, priminė dvasiškijai reikalingumą metinių dekanatuose egzaminų ir kasmetinių 5 dienų rekolekcijų; pastaruose savo amžiaus metuose šiurkščiai įsakė pildymą tų priedermių, trokšdamas, „ut sacerdos sit lux mundi et ut in meditatione exardescat ignis“[20].

Šviesus ir prityręs vyskupas milžinišką savo balsą pakėlė už žmonių apšvietimą; matė tamsybę, nežinojimą tikėjimo

pamatų, nuodėmes; matė maž ką iš žmonių temokant skaityti. Su visu uolumu kibo ir tai pataisyti; iš sakyklų liepė skelbti žmonėms ne pamokslus, bet katekizmą; tikrai sakant, liepė išguldinėti tikybos pamatus, idant žmonės juos pažinę pamylėtų; po visas parapijas įsakė parapijines mokyklas po priežiūra ir atsakymu vietinių prabaščių; įsakė, kad jie patys mokytų religijos ir kasmet praneštų skaitlių mokytinių ir jų padėjimą. Negana to, patsai pradėjo ir dvasiškuosius ragino ir kitus, t.y. ir augusius, masintų prie mokinimos skaityti. Kaip ant stebuklingo pamojimo, visa vyskupija pradėjo mokytis; galėjo matyti, kaip suaugę žmonės, mergaitės ir vaikinai rodžiai imas už elementoriaus, kaip per kiaurą dieną dirbę, o labiausiai nedėliomis ir šventomis dienomis kits nuo kito mokinos skaityti. Pažadintam žmonių uolumui ir apsišvietimo norui darbštus vyskupas stengės į pašalpą ateiti be paliaubos išdavinėdamas maldaknyges, religiškas ir šiaip jau pamokinančias knygutes; patsai rašė ir kitus ragino, o visoje Lietuvoje žinoma Zavadzkio firma[21] stengės saužiniškai išpildyti Žemaičių vyskupo norus. Todėl trumpame laike atsirado didi daugybė knygų; žmonės skaityti pramoko, pagaliaus pradėjo už nešlovę skaityti, jaunas žmogus to nemokėtų. Dėl to šventomis dienomis pagrįžę iš bažnyčios, pasistiprinę, vietoje į karčemą eiti ėmės už knygos; vienas skaitė, kiti klausės ir taip raginos dorai gyvent. Tikrai todėl galime pasakyti, jog vyskupas Valančius išmokė žemaičius skaityti ir iš knygos melstis.

Rūpindamos apie šįlaikinę ir amžiną savo avelių gerovę, su širdgyla vyskupas matė tarp žemaičių ir lietuvių įsikerėjusį girtuoklystės papratimą. Gerai numanė, kiek tai išganingų vaisių gali išduoti įvedimas tėvo Mathew'o skelbiamos blaivybės[22]. Pajuto, suprato ir tuojaus ėmės įvykinti; visai dvasiškijai įsakė skelbti blaivybę ir visus traukti nuo pražuvingo girtuoklystės papratimo. Dievas palaimino vyskupo uolumą ir dvasiškųjų darbus; visi žmonės išsižadėjo arielkos, užsirašė į blaivybę, paliovė vaikščioję į karčemas ir tikrai išganingą apturėjo naudą. Dievas buvo pagarbintas, skaitlius nusidėjimų sumožėjo, namuose įvyko ramumas, tarp kaimynų santaika; namus aplankė turtai, išvarė ubagystę; išsiblaivėjęs kiekvienas pribuišis (kumetis) išsi-

mokėti galėjo ir skolomis nusikratė; pradėjo geriaus dengtis, rūpestingiaus ūkininkauti ir rūpintis apie vaikų apšvietimą. Už vis tai garbė priguli vyskupui Valančiui. Nors įvesta blaivybė neilgai tepatvėrė, nors paskui dėl įvairių, nuo vyskupo nepriguiinčių priežasčių susilpnėjo, visgi didžią vyskupijai atnešė naudą.

3. Ant galo išveizdėkime kun. Valančių kaipo literatą. A. a. kun. Motiejus nebuvo didis mokslo vyras, kaip tai sako – erudita, bet visgi turėjo pakaktiną mokslą ir praktišką numanymą, kaip reikia jį sunaudoti. Turėjo nemažą atmintį, gana gerai mokėjo lotynišką kalbą ir liuosiai lotyniškai kalbėjo; palikęs vyskupu, pramoko prancūziškai; žinoma, kalbėjo nedailiai, žemaitišku akcentu, bet suprasdavo kitus kalbančius, ir kiti jį permanydavo; vokiškai išmoko mokslainėje ir neprastai kalbėjo. Lenkiškai teisingai mokėjo ir teisingai rašė, nes mokės lenkiškose mokslainėse pas guvius Vilniaus universiteto profesorius. Tiesa, lenkiškai neišdavė nė vienos knygos, nes sakydavo: lenkai ir be to turi daug rašytojų, galinčių lenkams lenkiškai rašyti. Būdamas gyvus kalbų dalykuose, kun. Valančius išmanė ir dailiuosius menus (sztuki piękne), mėgė juos, godulingai užsižymėdavo veikalus garsingesniųjų tepliorių ir paliko gražų surinkimą labai brangių abrozdų, kurie perėjo į įpėdinių rankas. Apie žinojimą tėvynės kalbos tą reikia pridurti, jog jisai kaipo Žemaitijos sūnus ne tiktai mokėjo jos kalbą, bet ją mylėjo, stengės iškelti ir literatiška padaryti. Daug ir labai daug patsai rašė ir kitus ragino. Jei kas vadina jį literatu, tai reikia suprasti jį kaipo mūsų provincijos literatą, žemaitišką literatą rašytoją daugalio knygų, išimtingai žemaičiams paskirtų, ir tai, kaip nesykį patsai skelbė, idant žmonės apsišviestų tikėjimo dalykuose; todėl jis – tai tikras liaudies raštininkas tikroje to žodžio prasmėje. Ne tik žinojo žemaitišką kalbą, bet ir jos dvasią, sakinius, priežodžius ir visus žemaičių išsireiškimus; todėl visus jo veikalus žemaičiai godulingai skaito, nes girdi savo kalbą, savo išsireiškimus, patys save; stebėtinai didžiuojas jie, spausdintoje knygoje matydami tuos pačius sakinius arba priežodžius, kurius vartoja kas dieną.

Į kun. Valančių kaipo Žemaičių raštininką reikia dvejopai žiūrėti: kaipo į prozaiką ir kaipo į poetą. Paprastai visi jį pažįsta

kaipo prozaiką, tuo tarpu negalima nepripažinti jam ir poetų talento. Nebuvo jis poetų arlas, aukštai iškilstąs ir ant svajonės sparnų lakiojąs; jis buvo ramus giesmininkas, Dievo garbę apgiedąs arba namų buitį skelbiąs. Kaipo prozaikas buvo labai vaisingas; rašė labai lengviai, iš po jo plunksnos darbai veikiai ėjo. Tame atžvilgyje galime jį sulyginti su garsiu prancūzų vyskupu Segur'u[23], kuris prancūzų bendriją apipylė daugybe liaudžiai paskirtų raštų. Taip pat ir kun. Valančius užjautė dienos dalyką, visa, kas tiktai yra reikalingas žmonių apšvietimui, ir tuojaus stengės paduoti į rankas apie tuos dalykus pamokinančią knygą. Pas kun. Valančių kaipo prozaiką randame kartais sakinius arba naujus, arba senprūsiškus, arba latviškus; tai kartais apsunkina supratimą; be to, kartais randame triviališkus, labai neestetiškus, iš šiurkščiosios žmonių kalbos paimtus; bet tai tik istoriškuose ir būdiškuose veikaluose, o ne tikybiškuose, kurie dievobaimingumą žadina. Naujų sakinių įvedimą išteisiname tuo, kad religiška žemaičių literatūra, tikrai sakant, tik kun. Valančiui ant vyskupiško sosto atsisėdus tepradėjo augti; todėl įvedimas naujų, by tik pritinkančių sakinių išeina ant garbės vyskupui. Dar pirma kun. Valančiaus pastojimo vyskupu, Žemaičius užliejo knygelėmis doras Senato činauninkas p. Daukantas[24]. Jis rašė apie viską; daug išspaudė, o dar daugiaus liko rankraščiuose, tarp jų „Lietuvos Istorija"* ir „Žemaitiškai-lenkiškas žodynas"[26]. Šis tai Daukantas stengės šviesiuosius žmones masinti prie meilės tėvynės kalbos; su kun. Valančiumi pasipažino dar Petropilėje, paskui gi ir visiškai pas jį apsigyveno Varniuose. Autorius „Būdas gyvenimo"[27], p. Daukantas buvo tikras puritonas, viską svetimą iš žemaitiškos kalbos vijo laukan, pasivaduodamas senprūsiškais arba latviškais sakiniais arba patsai naujus nukaldamas; todėl jo raštus sunku skaityti, tikras žemaitis daugalio vietų nesupranta. Vienok reikia pripažinti jam tiesą, jis tai daugiausia pakėlė dvasią, pamasino mylėti tėvynės kalbą ir saviškai rašyti; versdamas į žemaitišką Kornelijaus Nepočio „Apie garsingus vyrus"[28], parodė žemaitiškos kalbos turtingumą

* Jau išspausta Plymouth'e, Pa.[25] *Red.*

ir lengvumą išreikšti visokią prasmę ir sakinį. Sugyvenimas su dievobaimingu Daukantu padarė ant vyskupo nemažą įtekmę kalbos dalykuose; iš to šaltinio plaukia visi purizmai ir nauji žodžiai, kurius randame kun. Valančiaus veikaluose.

Svarbiausis nabašninko vyskupo veikalais yra „Žemaičių vyskupystė". Darbas didelis, labai svarbus ir sunkus; gavo perkratyti neturtingus vietinius archyvus ir po grūdą rankioti žinias. Tegu sau kalba, kas nori, apie chronologiškus apsirikimus „Žemaičių vyskupystėje" – ji visgi pasiliks garbės paminklu vyskupo darbo. Tankiai žmonės nuo rašančių reikalauja negalimų daiktų: visų geniališkiausi istorikai, aprašinėdami pirmutinius tautų veikalus, negali išsisaugoti paklydimų; vieni pradeda, kiti turi dapildyti ir ištaisyti. Taip buvo ir taip visados bus.

Be to, dar rašė daugybę kitokių religiškų knygelių ir brošiūrų ir teisingai užsipelnė vardą – žemaičių Segur'o.

Vyskupas Valančius buvo aukšto ūgio, tvirto sudėjimo, rimtos išvaizdos, truputį pailgo veido, gelsvo kūno; kūno jeibių neturėjo jokių, užtat daug metų šiaip jau sirgaliavo. Turėjo krūtinę silpną ir jautė gerklės džiūvimą, todėl, išguldinėdamas lekcijas, kartais turėjo krimsti lukreciją arba vandenį gerioti. Būdamas Akademijoje, stipriai buvo apopleksijos trenktas; didi priveiza gydytojų ir klierikų, ypač tautiečių, vos vos beišgelbėjo nuo smerčio; užtat užsiėmė kepenų liga, kuri žudė jį per keliolika metų, buvo priežastimi ilgų ligų ir prie smerčio ant galų galo privarė. Gyveno v. Val. labai iškilmingai, lig smerčio prisiturėjo blaivybės gėrimuose, stiprių gėrimų mažne visiškai neragavo. Valią turėjo tvirtą ir ištveriančią; prie pažymėto tikslo ėjo nenuilsdamas ir per ilgus metus savo planus įvykindavo; tvirtas, išdirbtas charakterius nepriėmė nė jokios kitų įtekmės, visuomet norėjo būti nė nuo ko neprigulmingu savo darbuose; užvis gi atsižymėjo praktiška išmintimi.

Šitaip yra trumpai aprašytas gyvatas į amžinastį nuėjusio vyskupo Valančiaus. Iš to regime jį buvus ypata svarbia, aiškia, visa galva praaugusia visuomenę, ypata, kuri per 25 metus darbavos ir švietė ant Žemaičių padangės ir savo darbais išstatė vyskupijos širdyje laiko nesunaikinamą paminklą. Ilgi metai

praslinks, tūkstančiai į grabą nužengs, bet vyskupo Motiejaus atminimas neišblės žmonių širdyse, eis nuo kartos į kartą lig tolimiausių laikų.

Mirė vyskupas Valančius 17 d. gegužės mėn. 1875 m. 75 metuose savo amžiaus; palaidotas 21 d. Kaune sklepe kunigų Augustijonų bažnyčios*. Paskutinę tarnystę prie jo, suplūdus nesuskaitomoms minioms žmonių, asistencijoje kapitulos, vietinių ir iš vyskupijos atvykusių dvasiškųjų atliko garbės vertas Žemaičių sufraganas vyskupas Beresnevičius, po v. Valančiui valdytojas mūsų vyskupijos.**

Pakasynų pamokslus skelbė: vakarą – kun. A. Baranauskis, seminarijos profesorius***, rytą – lietuviškai kun. Balandis[31], Naujamiesčio klebonas, laike Sumos – kun. J. Račkauskis, seminarijos rektorius. Padėjus į sklepą nebegyvas palaikas užgesusio Piemens, ant didžiojo altoriaus laiptų patsai celebransas, garbės vertas vyskupas sufraganas Beresnevičius karštuose žodžiuose esančiųjų atminimui pavedė a.a. vyskupo Motiejaus dūšią ir meldė, kad nusiųstų prie Dievo gailingą maldą: „Amžiną atilsį teikis jam duoti, Viešpatie, o šviesybė amžina tegu jam šviečia, tegu atilsi amžinoje ramybėje!"

Kun. J. Račkauskis, Sem. Rek.

Priduriame keletą biografiškų smulkmenų, maloningai mums prisiųstų.

1. Mykolo Valančiaus, vyskupo tėvo, butas stovėjo mažne prie pat kelio iš Kretingos į Salantus, už poros viorstų neprivažiavus Kalnalio. Visi biografai sodžių, prie kurio prigulėjo Valančius, vadina Našėnais; daugumas klaidingai vadina Nastrėnais, kiti, bijodami nepadoraus ištarimo lenkiškomis lūpomis, rašo ne Nasziany, bet Nabriany. Patsai vyskupas užrašė gimęs esąs Medsėdžiuose. Medsėdžiais žemaičiai vadina butus, atsiskyrusius nuo sodžiaus, palaukėmis stovinčius, seniaus, žinoma, miškuose, žemmedžiose. Gal tai būti Našėnų Medsėdžiai.

---

* Dabar ji į katedrą apversta.

** 1883 m. į Kujavų-Kališiaus vyskupus, kame ir dabar tebegyvena.[29]

*** Tą pamokslą veizdėk Nr. 3 „Žinyčios"[30]. *Red.*

2. Negalėjome ištirti, kaip Valančius valdė tą žemę. Mums vienas salantiškis tiek temokėjo išpasakoti. Valančiaus butas prigulėjo prie dvaro, Šalynu vadinamo. Šalynas prigulėjo prie grapo Švazelio[32] (dabar valdo Šteinas). Dvaras panaikino Valančiaus ir Petrauskio butu; žemę prileidė prie dvariškės, trobesius nugriovė, sodybos vietoje išstatė bernų (vaikių) polvarką. Iš Valančiaus palikimo belikęs vienas šulinys. Klausimas, kokia tiesa Švazelis panaikino Valančių: atpirko nuo jo butą ar iškėlė kaipo činšauninką.

3. Valdžiai atidarant Užventyje mokyklą, vyskupas Motiejus prisiuntęs klebonui religijos mokslo knygelę, svietiškos vyriausybės užtvirtintą kaipo rankvedį vaikams I skyriaus; tą knygelę klebonas vartojęs lig šiol, o toji buvo: „Актасъ иръ потерей"!!![33] Direkcija[34] vos tik perniai ypatingu savo parėdymu ją tepanaikino. Kad vyskupas Valančius būtų ruskas literas priėmęs, taigi nebūtų pinigų pylęs ant spausdinimo knygų lietuviškomis literomis. Matyt, buvo tai atvedimas akių. V. Valančių visi pažįsta kaipo didį diplomatą, kurs ir su Muravjovu mokėjo surokuoti[35]. Bet diplomatija lietuviškų raidžių dalyke, rodos, per toli nuėjo, užtraukdama ant vyskupo šiokį tokį šešėlį už susiturėjimą nuo atviros protestacijos. Žinoma, būtų nukentėjęs, ale būtų daug anksčiaus pradėjęs atvirą karę, kokią dabar vedame. Be to, buvo tik „tyki protestacija": deginimas, nevartojimas prisiunčiamųjų lietuviškų knygų ruskuose rūbuose. (Ar užtvirtino tokias knygas, skaityk I dalyje).

4. Vyskupas Motiejus nebuvo buklus eiliavime, nes buvo grynas prozaikas. Vienok daugalį rašė ir eilėmis: visus psalmus, giesmes apie šv. šv. Apaštalus ir daug kitų giesmių[36]. Eiliuoti veikalai be jokios poezijos, ale aiškūs, rašyti daug geresne kalba neg senoviškosios, daug daugiaus istoriškos tiesos turi. Vysk. Valančius – visur istorikas. Jo rašytas giesmes ir dabar tebegiedame. Be to, rašė ir dainas, nė kiek nesirūpindamas apie poetiškumą: daina pas jį irgi turėjo mokyti – raginti arba sulaikyti, daugiau nieko. Ir dainų parašęs nemaž; pats, lankydamas parapijas, susivadinęs bažnyčios giedorius, dainuodavęs, mokydavęs žodžių ir gaidos, o kad neužmirštų, įduodavęs savo ranka

rašytus. P.B. Sirvydas teikės mums nurodyti, paremdamas tikrais dokumentais, vieną tokią, t.y. „Ak tu, Dieve Visagalis". P. Šveisteplis Plynojų Baika užrašęs ją iš savo tetutės, buvusiosios giedorkos lūpų. „Ta daina visiems pritinka arba, kitaip sakant, visus užgauna", – pasakęs Jo Mylista į bažnyčios giedorkas. Tą dainą parašęs, patsai Jo Mylista įdavęs Kauno gimnazijos (bene – Kražių?) mokytiniui Vincentui Petkūnui, idant dainuotų ir praplatintų. Ją mažne visa Lietuva tebemoka. Štai ana.

Ak Tu, Dieve Visagalis!
Garbin Tave visos šalys.
Ir girtuokliai dangaus prašo,
Su arielka pekloj užsirašo
Per amžius.

Seni vyrai ūkininkai,
Kupčiai, sukčiai – maininінkai,
Kits nė tabokos neliūbija,
O arielką labai triūbija
Kaip vandenį.

Bajors nė šoblės neturįs,
O į arielką labai žiūrįs:
Ak, kad pinigų turėčiau,
Tos arielkos aš norėčiau,
Oi, gerčiau!

Senos bobos ir panelės
Ratuoj rankas kaip kvietkelės:
Kožna pagal savo stoną
Ger arielką iš uzbono
Kaip smetoną.

5. Taip vadinamos civiliškos drąsos jam netrūko: kad ne diplomatija, būtų mokėjęs protestuoti. Tai parodo paskutinis pamokslas Varniuose prieš pat išvažiavimą į Kauną. Rets dabar beliko iš tų, kurie gavo girdėti ir stengė permanyti tą pamokslą. Vyskupas, iš Varnių išvaromas[37], jautė toje valandoje visą sunkybę, užkrisiančią ant jo ir jo ganomųjų žemaičių. Kaip kad

pranašystės dvasią būtų įgavęs, perregėjo atentį laiką, atspėjo smulkiausius parėdymus ir priviliojimus. „Aš jus apleidžiu, tai tiesa, – sakė, – bet Dievas su jumis. Turėkitės savo vieros, netikėkite žodžiams, neimkite dovanų, nes visur gali spąstai slėptis..." Ir pasiliko žemaičiai tvirti, nors per keliolika metų vyskupas jų nebelankė.

6. Józef Chociszewski savo knygelėje „Złota książeczka dla dzieci" (Poznań, 1896)[38], paduodamas puikius pavyzdžius užlaikymo ketvirtojo Dievo prisakymo „Lenk tėvą tavo ir motiną tavo", ant 20–22 pusės kalba ir apie Žemaičių vyskupą, pridėdamas net jo veidaveikslį. Biografiškos žinios mažne visos ten klaidingai paduotos. Tarp tų yra viena graži smulki žinelė, apie kurią nebuvome girdėję. Štai ką Chociszewskis pasakoja. Neilgai trukęs po savo konsekracijai, vyskupas Motiejus Valančius iškilmingoje draugystėje dvasiškųjų vyko į gimtinę, savo sodžių; peržengęs slenkstį trobelės, kur gyveno jo motina, puolė jai po kojų ir prašė palaiminimo. Susigriaudenusi senelė ištiesė į aną rankas ir, darydama ant jo kaktos kryžiaus ženklą, tarė virpančiu balsu:

– Sūnau! Laiminau tave pirmą sykį, kad ant svieto atėjai; laiminau antrą sykį, kad į dvasiškąjį stoną tave išleidžiau; šiandieną laiminu tave tretį sykį. O dabar, Vyskupe, – tarė priklaupdama prieš jį, – tavo motina meldžia palaiminimo.

7. Kaip karštai vyskupas Motiejus buvo užsiėmęs blaivybės dalykais, matome ne tiktai iš aplinkraščių, bet ir iš raštų į atskiras parakvijas, kaip štai į Veiviržėnų, Ras. p.[39]

100-METINĖS SUKAKTUVĖS (1801–1901) ŽEMAIČIŲ VYSKUPO MOTIEJAUS III VALANČIAUS

Paminavojimas

16 d. vasario mėnesio 1801 m. Nasrėnų Medsėdžiuose Salantų parakvijos Telšių pavieto Mykolui Valančiui ir Onai Stonkalei, paprastiems vargdieniams žemaičiams tėvams, gimė

„Motiejėlis", kūdikis, kokių per kelis šimtus metų tik vienas tegema. Jie visuomet atsiranda kritiškose tautos valandose; ant savo pečių perkelia ją, it upėje per uolas ir šiekštas, per pavojus, ir taip istorijoje civilizacijos padaro epochą.

Lietuvos civilizacijos istorijoje matome tris visų žymiausias ypatas, kurioms savo energija, valios tvirtybe ir primaningumu pavyko saunorinčiai pakreipti draugijinį gyvenimą į patinkamą šalį. Tai buvo: Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas (1392–1430), Žemaičių vyskupas kunigaikštis Merkelis Giedraitis (1576–1609) ir Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius (1850–1875), kaipo didieji karžygiai lietuvių polonizacijos, kalvinizacijos ir rusifikacijos laikuose. Pirmasis apgynė Lietuvos savistovystę pavojingiausiame laike – dar silpnai teišlavintos saupažinties ir nuvokimo apie tautišką skirtumą. Antrasis mūsų istoriją pavarė katalikišku, ne protestantišku keliu. Trečiasis bent žemaičius užstojo nuo rusifikacijos, nepaprastai sutvirtindamas skirtą nuo rusiškosios lietuvių tikybą.

Išrišimą klausimo, ar turėjo jie tiesą stumti Lietuvą šitais keliais, paliekame mūsų šovinistams[1], kurių akyse kas tiktai atsiduoda katalikyste, tas tiek tevertas, kiek anoji apšauktoji inkvizicija. Mes nurodome tik įvykusius faktus, kurie lygiai su kitais daro mūsų istoriją ir dėl to lygiai su kitais yra verti tyrinėjimo objektai.

Istorija civilizacijos naujuosiuose laikuose įgijo tokią šlovę, jog nusmelkė paprastąją istoriją, tą buvusiąją tiesos motiną: tikras istorijos pragmatizmas tik iš nuodugnio permanymo tautiškos civilizacijos ir kultūros tegema. Ypatingos sociališkos doktrinos irgi ant ypatinga kultūra įpurintų dirvų tegema. Bendrijos veikėjus tik nuodugnis pažinimas istorijos apskritai ir istorijos civilizacijos ypačiai teapsaugo nuo skaudžių paklydimų ir tuščių eksperimentų. Todėl mokslo vyrai su ypatingu pamėgimu užsiiminėti pradėjo tuo dalyku.

Ir visų jaunoji iš civilizuotųjų Europos tautų – Lietuva, turėjusi skirtingus nuo kitų politiško ir draugijinio lavinimos kelius, vilioja vis didesnį skaitlių rimtų tyrėjų. Kas apie vieną Vytauto epochą prirašyta, padarytų nemažą biblioteką. Paminavojimo

verti naujiejie: prof. Antanas Prochaska ir J.K. Kochanowski (Witold Wielki Książę Litewski, Lwów, 1900)[2]. Apie Reformacijos laiką Lietuvoje, turime viltį, neužilgo išleisime veikalą tam tikro rimto tyrėjo. Tik Valančiaus epocha dar nerado atsakančio vyro, kurs, numylėjęs dalyką, „it vargo pelė"[3] sugriaužtų archyvų palaikus ir išparodytų, „kokią mūsų gyvenime vagą išvarė", kaip sako p. Studentas, žemiaus kalbėdamas apie Muravjovą[4], Lietuvos nevidonai, o kokią būtų išvaręs, jei nebūtų atsiradę tokių Valančių. Ateis vienok laikas, ir tai neužilgo, kada istorijos rašytojai riebiomis raidėmis pažymės vardus Hołowińskio ir jo išrinktųjų: Valančiaus (Žem.), Borowskio (Žitomiro vysk.)[5] ir kitų reakcijonistų katalikiškojoje Rosijos draugijoje, kurią Katarina II su Sestrencevičiu[6] buvo pastūmusi į glėbį „pravoslavija i russkoj gosudarstvennosti"[7].

Priartinimui tos valandos per ištisus 1900 m., priminę lietuviams minėtiną jubiliejinę (16 d. vas. 1901 m.) dieną, be atlydos kiekviename mūsų laikraščių („Tėvynės Sargo" ir „Žinyčios") numeryje statėme prieš skaitytojų akis tai literatiškus darbus, tai apaštališkus vargus ir rūpesčius godotino Jubiliato vyskupo Motiejaus Valančiaus[8]. Sulig šiol mus teišgirdo tie, kurie savo dovanomis ir rinkimu autografų tegali palengvinti mums darbą jubiliejinio perspausdinimo bent labiausiai vartojamųjų Jubiliato veikalų, kaipo „Skaitymų knygos"[9]. Nepaliausime ir toliaus, nes garsinimas, platinimas spausdintų ir dar nespausdintų Jubiliato veikalų visų geriausiai perstato, kaip svarbią rolę atlošė Valančius, nors „ilgus skvernus" nešiojo[10]. Be to, nepaliaunantis per kelerius metus garsinimas jo darbų tebūnie vienu didžiu akordu garbės ir meilės, kurių iš karto tikroje jubiliejinėje dienoje nestengiame išpasakyti.

Neperpasakodami biografiškų žinių, jau garsintų mūsų laikraščiuose, perstatymui sau šlovingos ir nuopelnų pilnos Jubiliato ypatos, drįstame paskirti, iš lenkiško išvertę, tik trumpą, bet didei primaningą ir teisingą išrokavimą Jo nuopelnų ir ypatybių, kurį padarė kun. Antanas Baranauskis, Žemaičių seminarijos inspektorius (šiandien – J.M. Seinų vyskupas), pamoksle, padedant ant katafalo kūną a. a. Motiejaus III, 20 d. gegužės mėn.

1875 m. Kaune. (Palaidotas vyskupas Motiejus III Kauno katedroje, sklepe po didžiuoju altoriumi, o biustas stovi prie vieno filioro). Štai tas pamokslas iš seno rankraščio, kurį užėjome pas vieną bajorą[11].

> Mūsų širdies džiaugsmas pasibaigė, mūsų šokinėjimas į vaitojimą pavirto. Mūsų galvos vainikas nukrito, nelaimė mums, kad nusidėjome! Dėl to mūsų širdys liūdnos tapo, dėl to mūsų akys aptemo...
>
> *Jeremijo Raudos 5,* 15–17[12].

Šitie šv. Jeremijo Pranašo žodžiai šiandieną išreiškia mūsų dejavimą ir verksmą, kilusį, išgirdus žinią apie mirtį Verčiausio Piemens ir Mylimiausio mūsų Tėvo Motiejaus Kazimiero Valančiauskio, Žemaičių vyskupo, kurio šlovės vertus palaikus su gedingomis giesmėmis ir šv. Bažnyčios apeigomis dedame ant šito katafalo, idant paskutinį sykį apsiautę gailingų širdžių vainiku, paskutinį sykį jam patarnautume. Ne vienus mus, taip skaitlingai šiandien čia susirinkusius, nuožmus gailestis ir nuliūdimas spaudžia. Žinia apie šitą smūgį žaibu aplėkė visą vyskupiją ir perkūnu trenkė į kiekvieną tikinčią širdį. Kiekvienas tai išgirdęs, persigandęs iš pradžios nustėro. Per didis skausmas užkimšo balsą krūtinėje. Paskui tryško ašarų čiurkšlės, ir iš visų lūpų paplūdo verksmu pertraukiami vienodi žodžiai: „Nejaugi? Mirė mūsų Piemuo, mūsų Tėvas, mūsų Numylėtasis, mūsų Stulpas!" Ir mano žodžiai yra tik garsas anų ašarų, anų dejavimų visų visos vyskupijos žmonių, kurių širdys kaipo nuo elektriškos kibirkšties vienu kartu suvirpėjo. Tai liudija skaitlingai iš visų pusių susirinkusi čia Godotina dvasiškija. Nustojome Vyskupo, mirė mūsų Tėvas, apleidė mus Numylėtasis, nebteko Geradėjo ir Globėjo, užgeso mūsų Žibintuvas, krito mūsų Stulpas...

„Mūsų širdies džiaugsmas pasibaigė, mūsų šokinėjimas į vaitojimą pavirto. Mūsų galvos vainikas nukrito, nelaimė mums, kad nusidėjome! Dėl to mūsų širdys liūdnos tapo, dėl to mūsų akys aptemo..." Tas paniuręs gedėjimas, tas visuotinis gailestis,

tas gilus tikinčiųjų skausmas parodo mums visą didumą datirtos pragaišties, nustojant šlovės vertos ypatos, mylimiausio mūsų Piemens Motiejaus III, ir podraug parodo didumą Dievo geradėjysčių, kurių mums Apveizda per Jo gyvenimą suteikė. Gilus mūsų skausmas reiškia, jog supratome, kaip didis buvo mūsų a. a. Vyskupas Motiejus III. Bet per savo amžių argi pridera nčiai dėkavojome užtat Viešpačiam Dievui? Taigi nors dabar pašlovinkime Dangiškojo Tėvo gerybę, jog taip prakilniu Piemeniu buvo mus apdovanojęs ir taip didžias geradėjystes per Jį suteikęs!

Vertybės turto nėkados negalime prigulinčiai suprasti, kol jį tebturime: suprantame tik nustoję. Juo didesnę apturime geradėjystę, juo labiaus turime dėkavoti geradėjui. V. Dievas, kurs, sulig Psalmų rašytojo žodžius, iš mėšlo išaukština ubagą ir pasodina jį su savo kunigaikščiais[13], išrinko, pašaukė, vyskupiška šlove aprėdė, gausiomis šventomis malonėmis apdovanojo ir prie mūsų atsiuntė savo tarną Motiejų, idant ganytų dūšias, brangiausiu Išganytojo krauju atpirktas, idant padarytų mus dievobaimingesniais ir pataisytų iškadas Izraeliaus namuose.

Mūsų vyskupijoje, seniai našle likusioje, iškados buvo nemažos: dvasiškųjų skaitlius sumažėjęs, bažnyčios – daugiausiai krypstančios, žmonės – mažne visi nedirmavoti ir taip tamsūs, jog nežinojo nė pirmųjų šv. tikėjimo pradžių, o skendo prietaruose ir girtuoklystėje. Dievo Apveizda, kuri siekia nuo galo iki galui tvirtai ir viską sutvarko maloniai, rengdama į šitą milžinišką darbą, a. a. Vyskupą Motiejų III apdovanojo gamtos ir malonės dovanomis: rinktine sveikata, charakteriaus tvirtybe, proto gabumu, praktiška išmintimi, plačiu mokslu, rinktiniais širdies privalumais, gerumu, stoka puikybės, mielaširdyste, giliu dievobaimingumu, uolumu apie Dievo garbę ir dūšių išganymą.

A. a. Vyskupas Motiejaus III į Viešpaties paskirtą darbą stojo kaipo kunigas, kaipo mokytojas svietiškosios jaunūmenės, kaipo viršininkas dvasiškosios jaunūmenės, ant galo kaipo vyskupas ir visur parodė neilstantį darbštumą, visur taipogi Viešpats Dievas jo darbus gausiu vaisiumi laimino. Vienus mokė

pirmųjų tikėjimo pradžių kaipo mokyklų kapelionas; kitus doriškai išlavino, būdamas Dvasiškosios akademijos profesoriumi arba vyskupijos seminarijos rektoriumi; kitus ant galo būdamas vyskupu, išlavinęs per rūpestingai išrinktus mokytojus moksluose ir dorybėje, į kunigus įšventino: didžioji dalis mūsų vyskupijos dvasiškųjų tai Jo mokytiniai. Per Jo triūsą ir pasišventimą Viešpats sutaisė puikią kariūmenę mūsų dvasiškijos, kuri šiandieną uoliai darbuojas apie dūšių išganymą. Su jos pagalba daugybę bažnyčių iš griuvėsių pakėlė, daugelį iš pamatų išmūrijo ir pašventė, kitas padidino ir atnaujino, o visas žymiai papuošė ir aprūpino.

Giliai priėmęs į širdį Išganytojo žodžius, jogei geras piemuo žino savo avis, ir jos aną pažįsta, per ilgus savo vyskupavimo metus, kol galėjo*, kasmet ant visos vasaros išvažiuodavo bažnyčių ir parapijų lankytų. Kiekvieną parakviją po kelioliką kartų aplankė, per ištisas nedėlias nuo ryto lig vakarui ant kojų tarpe žmonių išbūdamas, dirmavodamas, mokydamas šv. tikybos ir krikščioniškos doros pradžių, apdavinėdamas paveikslais ir kitais pašventintais daiktais. Visa vyskupija pažino jį ypatiškai; padirmavojo visus žmones, nuo senųjų lig kūdikių prie motinos krūtinės. Per likusias nuo vyskupiškų darbų valandas sėsdavos kartu su kunigais ir adynomis klausydavo šv. išpažinties.

Sugrįžęs iš lankymo vyskupijos, žiemos mėnesius praversdavo berašydamas piemeniškus laiškus arba populiariškas su katekizminiu mokslu arba šiaip jau dievobaimingas, įkvėpimo ir uolumo pilnas knygeles, kurias išspausdinęs sklendė tarp žmonių. Kaip gyva, taip ir rašyta kalba artistiškai sugebėjo apšviesti žmones ir širdis jų įkaitinti prie tvirto dievobaimingumo. Sodiečiai, pradžioje Jo vyskupavimo nieko nemokantys, karštu Jo žodžiu ir darbu paraginti, išmoko skaityti, taip kad šiandieną negut tik retas ir tai tarp senųjų iš abiejos lyties knygos neskaito ir nesidžiaugia dievobaimingais uolaus savo Piemens veikalais.

---

* 1864 m. ruskių valdžia iškėlė jį iš Varnių į Kauną ir ten kaip kalinyje laikė lig smerčiui, niekur išvažiuoti neleisdami. Vaikų žmonės dirmavotų į Kauną vežė. (*V.*)

Prasiplatinus apšvietimui, visi didiejie prietarai ir nežinia išnyko, kaip nakties tamsybės prieš saulės spindulius. Šiandien visi supranta tikėjimo pamatus ir krikščionio priderystes; pamėgo Dievo namų dabą, į bažnyčias kartais ir šiaip jau dienomis skaitlingiaus susirenka, neg pirma šventomis dienomis; tankuoja prie šv. sakramentų, karštai užsiima dievobaimingomis praktikomis ir kasdien šv. Bažnyčiai parodo vis puikesnį pavyzdį krikščioniškų apsėjimų ir šventų dorybių.

Bet už visas kitas iškadas didesnė buvo seniai tarp žmonių įsikerėjusi girtuoklystė. Toje pelkėje skendo naminė šeimynų santarvė, žuvo viso amžiaus prakaitavimo ir taupymo vaisiai, visos krikščioniškos dorybės kartu su visais gerais norais, įgytais prie konfesionalo arba ties sakykla. Iš girtuoklystės išplaukė visas medžiagiškas ir doriškas sodiečių nuskurdimas. Ta blėdis labiausiai neramino piemenišką a. a. Vyskupo Motiejaus III širdį. Ilgai ir karštai dirbęs, kad persitikrino apie visuotinį brangių savo avelių prisirišimą ir meilę, pakėlė tikrame laike galingą savo balsą, gyva kalba ir piemeniškais raštais karščiausiai šaukdamas tikinčiąsias dūšias į blaivybę, – ir visuotinis vyskupijos žmonių atsivertimas prie tos dorybės neapsakoma paguoda pripildė tėvišką Jo širdį: gausius išvydo ilgo savo darbavimos vaisius. Per tą Dievo mielaširdystės stebuklą, kurį mūsų vyskupijoje per a. a. Piemenį Motiejų III padarė, neturčiai pasikėlė iš nuskurdimo, išsimokėjo skolas ir visokias nedoimkas ir rados tame gerame padėjime, kurį šiandieną regime. Bet dar svarbesnis yra žmonių pakilimas iš doriško nuskurdimo, išsikėlimas iš nusidėjimų, į kurius stūmė juos girtuoklystė. Padori kalba ir apsėjimas, dori papratimai, tvarka, meilė ir Dievo baimė apsireiškė visuose dalykuose.

Apsvarstydami tas milžiniškas geradėjystes, kurias V. Dievas tikintiems savo žmonėms per a. a. vyskupą Motiejų III suteikė, negalime nepripažinti, jogei jis buvo tai Dievo duotas vyras, apdovanotas aukštesne ir išrinktine pasiuntinyste, iš eilės apaštališkos dvasios pilnų vyrų, per kurius V. Dievas ant ištisų provincijų išlieja savo palaimą, kaip antai: šventųjų Jonų Kapistranų, Vincentų Fererijų, Juozapų Kalasantų[14]; į jų pėdas

žengdamas, a. a. Vyskupas Motiejus III visą vyskupiją apšvietė ir iš piktų papročių ištraukė. Per Jį V. Dievas iš savo vynyno išravėjo pagedimo usnis, pažadino tikėjimo ir dievobaimingumo dvasią ir apstatė ją gerų papratimų mūru ir krikščioniškų dorybių bokštais. Todėl atsiuntimas Jo šiuose apverktinuose laikuose tikybos nupuolimo, dievobaimingumo atšalimo, pagedusių papročių viešpatavimo, bedievystės platinimos yra viena iš visų didžiausių ir nepaprastųjų Dievo geradėjysčių, suteiktų tikintiesiems tos mūsų vyskupijos žmonėms.

Ypatiški privalumai ir didžios a. a. vyskupo Motiejaus III dorybės visiems buvo išganingu pasimokinimu ir jau dėl to vieno dide mums nuo Dievo geradėjyste: nepailstantis Jo darbštumas, nesulyginamas karštis, tėviškas gerumas, nepaprasta mielaširdystė iškilmingus vyskupijai suteikdavo sekimo pavyzdžius.

Likusiosiose nuo dvasiškos tarnystos valandose tvirtą užlaikė dienos darbų eilą, surėdytą taip, idant kiekviena valanda būtų naudingu darbu užimta. Tuomet tai aiškino iš visos vyskupijos raštais paduodamus klausimus, trupino šv. šv. Relikvijas dalijimui prašantiems. Kėlė labai anksti, ir po šv. Mišių kiekvienoje valandoje ir kiekvienas galėjo prie Jo prieiti. Matydavo Jį po keliolika kartų laiptais nulipantį į koplyčią padirmavotų ko, nors visų biedniausio, išspaviedotų arba kita kokia mylista aprūpintų. Palengvindamas priėjimą prie savęs, neužlaikė nė jokios etiketos ir apskelbimų, kas atėjo: Jo durys visuomet atdaros stovėjo kiekvienam. Nežiūrint į nepaliaunančią triūsą ir lankytojų gaujas, niekas Jo neregėjo nekantriu arba nenoriai dirbančiu: visuomet buvo liuosas, su tėvišku gerumu šypsodamas. Jo stalas, kaip ir visas gyvenimas, buvo prastas, be iškilmės. Valgymas užimdavo labai mažai laiko, spacierius – kokią adyną, likusį laiką pravertė ant darbo, tarnavimo ir maldos.

Jo karštumas neapleidė nė jokios progos ką nors paraginti ir apšviesti; tai buvo slaptinis didysis akstinas viso Jo neilstančio darbštumo; jis turi būti ir mirtį priartino, nes praėjusį rudenį, sugrįžęs iš už rubežiaus, kad per keletą mėnesių turėjo saugotis viso, kas tiktai Jo sveikatai gali kenkti, negalėjo kentėti, kad

sodiečiai, miniomis su vaikais iš tolimųjų parapijų atvykstantys pasidirmavotų, grįžtų ant tuščio išleidę kaštą ir vargą: atsitolino nuo gydytojų įsakyto reguliamino ir vėl, kiauras dienas ant rudeninio vėjo būdamas, užsišaldė; bet ir tuomet dar nė namiškių, nė gydytojų neklausė ir neužsilaikė, – ir taip davė įsigalėti ligai, kuri Jį nuo mūsų atėmė. Krito kaipo karžygis – darbo ir uolumo auka.

Žodžiai, kurius kalbėjo per paskutines savo amžiaus savaites į lankančius Jį dvasiškuosius ir šiaip jau žmones, nemažesniu kvepia uolumu. Pasilenkęs ant grabo, gęstančiu balsu dar ragino prie ištvėrimo šv. tikėjime, besiplatinant bedievystei.

Mielaširdystę per visą savo amžių rodė suteikdamas gausias pašalpas. Alkanus penėjo, ištroškusius girdė, plikus vilkstė. Kas neatmena bado metuose tų minių, kurios kas dieną Jo gyvenimą (namą) turėjo apsiautusios ir nėkados neatsitraukė be pašalpos? Arba nepaprastų šalčių metuose kas užmirš tas gaujas nuskurdėlių, Jo kaštu drabužiais apvalkstytų? Jo namai buvo tai prieglauda neturčių, su interesais iš tolimų vyskupijos kraštų atvykstančių. Neretas per kiauras nedėlias ten gyveno ir iš Jo stalo valgį turėjo.

O ką besakyti apie mielaširdingus Jo darbus dėl dūšios – apie mokinimą nemokančių, guodimą nuliūdusių, gerus patarimus abejojantiems, persergėjimą klystančių ir kitus mielaširdystės darbus, kuriems visą savo amžių buvo pašventęs?

Tokį tai geradėją, darbininką, Dievo pasiuntinį, Piemenį ir Tėvą šiandieną ant to katafalo padedame.

Gyvą laikėme didžiausioje meilėje ir godonėje; su Juo šiandieną, rodos, mūsų širdys išplyšo... Bet nuliūdimą ir gilų gailestį apverskime ant didesnės garbės ir šlovės Švenčiausio Dievo Majestoto, garbindami Jį ir iš visos širdies ačiū Jam tarydami už tai, kad taip ilgai ir taip prakilnų Piemenį mums užlaikė ir taip didžias mylistas per Jį mums suteikė. Geriausiai tikros savo dėkavonės ženklus parodysime, jei a. a. Motiejaus Piemenio triūsa ir mokslu ir Jam mirus ko ilgiausiai naudotis stengsimės ir tą tikėjimo ir dievobaimingumo dvasią jaunųjų širdyse vaisysime.

Šlovė Tau, Dievo Tarne, Mylimiausis mūsų Piemuo ir Tėve, jog mūsų išganymui neskundėjai darbo ir rūpesčio, jogei dėl mūsų tiek vargo pakėlei, jogei mums taip puikiais dorybės paveikslais švietei, jogei dėl mūsų dūšių gero visas savo sylas, sveikatą, ant galo ir gyvastį padėjai! Garbingas Tavo liekanas paskutinį sykį apsiaučiame toje bažnyčioje su ašaromis akyse, su skausmu širdyse ir su maldomis ant lūpų. Už visus Tavo dėl mūsų pakeltus darbus teužmoka Viešpats amžinos garbės vainiku! Tavo širdį tepalinksmina, daleisdamas visiems mums Tavo vyskupijos vaikams lig smerčiui ištverti tikyboje ir doroje, o paskui tapti dalininkais amžinos Tavo laimės!

Tiek sykių nuo altoriaus garbingą savo ranką tiesei, išliedamas ant mūsų su piemenišku palaiminimu upelius Dievo mylistų; ištiesk gi ir dabar, pas Dievo sostą būdamas, dešinę savo nematomai ant mūsų ir išmelsk, idant V. Jėzus Tavo darbus, dėl mūsų pakeltus, palaimintų, patvirtindamas mus šventame tarnavime Jam ir vesdamas į amžiną gyvenimą! Amen.

KS. BISKUP MACIEJ WOŁONCZEWSKI I SZYMON DOWKONT

Biskupstwo żmudzkie nabożeństwem kościelnem czciło tego roku pamięć zgasłego przed 26 laty znakomitego biskupa swego Macieja III z powodu setnej rocznicy jego urodzin. Szczęśliwe połączenie wyjątkowego zdrowia, pierwszorzędnych zdolności, apostolskiego zapału i sprzyjających okoliczności, otwierających przed nim najobszerniejsze pole działania, pozwoliło biskupowi Maciejowi III odegrać w zeszłym wieku tak wybitną rolę, że przyszły historyk cywilizacji Litwy etnograficznej na niego będzie musiał zwrócić główną uwagę. W r. 1875 w obszernym szkicu biograficznym uczeń, przyjaciel i współpracownik zgasłego biskupa ks. prałat H. Raczkowski („Przegląd Katolicki", N-ry 35, 36), jako też JE ks. biskup A. Baranowski (biografja bisk. Macieja Wołonczewskiego przez ks. Al. Dąbrowskiego w tego-

rocznym „Kalendarzu Rz.-kat. Towarzystwa dobroczynności w Petersburgu") dobitnie określili obszerną działalność i osobiste przymioty biskupa Macieja III[1]. Tam też odsyłamy ciekawego czytelnika. Tu pragnęlibyśmy uwydatnić milczeniem pominięty, ale bodaj najdonioślejszy szczegół – osobisty stosunek jego z Szymonem Dowkontem, oraz rolę, jaką obaj odegrali w sprawie rozwoju piśmiennictwa litewskiego i w ogóle w sprawie oświaty ludowej*.

I

Język litewski na wysokości języka książkowego stanął już w wieku XVI i XVII. Język Jana Bretkuna, kanonika żmudzkiego Mikołaja Daukszy, ks. Konstantego Szyrwida i jego kolegów z Towarzystwa Jezusowego dotychczas uchodzi za wzór czystości, prawidłowości i bogactwa używanych form i wyrazów. Wiek XVIII natomiast nader ujemnie wpłynął na dalszy rozwój litewskiego języka książkowego. W tym okresie nie znajdujemy ani jednego pisarza, który by w sumienności traktowania języka pisarskiego wyrównał poprzednikom. Język książkowy, kazaniowy, a przez to po części i mowę potoczną zaśmiecono mnóstwem niepotrzebnych barbaryzmów. „Wiele osób mniej świadomych mniema, że język litewski jest mieszaniną wyrazów polskich i rosyjskich, a mało posiada własnych" – mówi Karol M. Br...i[3] („Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty", Poznań, 1844). Zresztą wówczas niewielu było chętnych do pisania po litewsku: wykładowy język polski stawał się potem językiem domowym dla tych wszystkich, którzy uczęszczali do jakiejkolwiek szkółki; język zaś ojczysty chował się pod najniższe strzechy, „chłopiał".

---

* Uprzejmości p. Jana Jakóbowskiego, dziedzica na Kiecinach, par. Kurszańskiej, zawdzięczamy możność załączenia przy tem fotograficznych zdjęć z portretów, znajdujących się w jego galerji familijnej, a nieznanych nawet najbardziej zainteresowanym temi osobistościami[2].

Pierwsze hasła do poważniejszego traktowania starożytnego języka litewskiego usłyszano dopiero w wieku XIX. Pierwszy, jak się zdaje, w tym przedmiocie zabrał głos ks. prof. Bohusz jeszcze przed uczonymi historykami: Kraszewskim, Jucewiczem i wielu in. Hasła te znalazły posłuch. W szeregach pracowników pióra stanęli: Djonizy Poszka, ks. K. Wizgird, ks. prof. S. Staniewicz[4], ks. A. Strazdas, czyli Drozdowski-Jezierza[5], ks. kanonik C.J. Niezabitowski, ks. tercjarz A.J. Pabreża i wielu innych, jako poeci, uczeni i moraliści, i z pośród siebie wydali owych prawdziwych koryfeuszów: Szymona Dowkonta i Macieja Wołonczewskiego.

II

Wołonczewskiego i Dowkonta sama Opatrzność sprzęgła i ku wspólnej pracy skierowała, prowadząc ich dziwnie jednakowemi drogami do służenia ludowi, z którego pochodzili. Obaj urodzeni w Telszewskiem: S. Dowkont (Daukantas) w par. szkudzkiej (obecnie linkimska) ze szlachty zagrodowj 28 października 1793 r.; Maciej Wołonczewski (Wałanczus) – w par. sałantowskiej, o 4 mile od Dowkonta, 16 lutego 1801 r., z wolnych ludzi, pod Ledóchowskimi będących. Obaj kształcili się, acz niejednocześnie, w gimnazjum Dominikańskiem w Kalwarji żmudzkiej, potem w uniwersytecie wileńskim w okresie największego rozkwitu jego, osiągając magistrowskie stopnie naukowe. Po rozmaitych przejściach ostatecznie łączy ich wspólne miejsce zamieszkania – Petersburg, gdzie Dowkont znalazł się z rangą rzeczywistego radcy stanu, jako urzędnik Senatu, stróż Metryki litewskiej, Wołonczewski, jako prof. z Wilna tu przeniesionej Akademji duchownej, osiągnąwszy stopień doktora św. Teologji.

Biskup Wołonczewski w „Kronice" swej tak wzmiankuje o swym przyjacielu: „Od samego dzieciństwa aż do starości p. Dowkont szczególny miał zapał do języka żmudzkiego. Wszelka gryzmoła, po żmudzku napisana, w entuzjazm go wprawiała. Głównym nieprzyjacielem był tych, co mogąc pisać

po żmudzku, jednak nie pisali. Chcąc przeto zastąpić hultajstwo wielu, całe swe życie poświęcił podniesieniu języka żmudzkiego i oczyszczeniu go z makaronizmów. Sławy autorskiej był wcale nie chciwy: ztąd też niemal wszystkie swe pisma powydawał pod pseudonymami". Nie inaczej też odezwałby się i Dowkont o Wołonczewskim. Rezultatem tego zapału była mozolna praca w archiwach krajowych i zagranicznych w celu samodzielnego opracowania historji Litwy. Wołonczewski opracowuje historję Kościoła i w r. 1848 wydaje dwutomowe *Żemajtiu Wiskupiste* (337+274 str.), czyli „Biskupstwo żmudzkie" – dzieło, znane i w polskiem tłómaczeniu; Dowkont tymczasem opracowuje dwutomową historję polityczną Litwy *Letuvos Istorija* (484–531 str.)[6] i jednotomową *Budą senowes Lietuwiu* (279 str.), czyli „Zwyczaje starożytnych litwinów", dzieła, pomimo zbytniego apoteozowania Litwy, nieocenionej wartości.

Wkrótce obaj opuszczają Petersburg: ks. Wołonczewski obejmuje kierownictwo żmudzkiego seminarjum djecezjalnego, potem zostaje pasterzem żmudzinów; Dowkont wyrzeka się służby etatowej i zamieszkuje przy biskupie, poprzestając na małem subsydjum od niego, ażeby i dalej wspólnie pracować w obranym kierunku.

Żyli pracą, oddychali pracą. Apostolskie mozoły bisk. Wołonczewskiego około nauczania i moralizowania ludu słusznie badacza wprawiają w podziw; tak umiał czasem rozporządzać się, że każdej chwili ktoś od niego coś korzystał. Świetne rezultaty akcji przeciwwódczanej Litwa zawdzięcza piórom bisk. Wołonczewskiego i Dowkonta, jak również ich pracy zawdzięcza rozkrzewienie i zreformowanie istniejących szkółek parafjalnych. Wiadomo, że od dawnych czasów dzieci żmudzinów, oddanych choćby do szkólek parafjalnych, musiały uczyć się najpierw języka polskiego, potem zaś łacińskiego, gdyż i gramatyki miały tylko polsko-łacińskie. Dowkont uważał pośrednictwo języka polskiego za całkowicie niepotrzebne i chciał, aby wprost ze żmudzkiego uczyły się po łacinie. W tym właśnie celu wydał gramatykę łacińsko-żmudzką *Prasma Łotinu kałbos*. Podzielając całkowicie poglądy Dowkonta, który, obok wzmiankowanej

gramatyki łacińskiej, ułożył jeszcze podręcznik początkowej nauki języka żmudzkiego, przetłómaczył Korneljusza Nepota i *Fedrę*, biskup Wołonczewski opracował podręczniki: katechizmowy, Historji świętej, Historji Kościoła, wypisy dla dzieci i dla doroślejszych[7] i t.d.

Obok działalności pedagogicznej, nie omieszkali ci dwaj niezmordowani pracownicy podać ludowi i wiadomości specjalne. Dowkont, świetnie posiadający języki europejskie, zaznajamia lud litewski z dziełami agronomicznemi w obcych językach: o hodowli chmielu, tytoniu, ogrodów owocowych, roślin pastewnych, pszczół, uczy o sposobach uchronienia się od pożarów etc. Biskup zbiera podania i prawdziwe wydarzenia, przyobleka to w formę opowiadań moralizujących, gromadzi materjały etnograficzne, zapisuje zwyczaje prowincjonalne, przysłowia, terminy techniczne i wszystko stara się zużytkować, „ponieważ, ojczeńku, jak się nie zapisze, to i zaginie" – mawiał. Równolegle z tem Dowkont układa zbiór dajn, czyli śpiewów ludowych.

Biskup Wołonczewski otoczył się też plejadą niepospolitych księży, którzy mogli i chcieli pracować piórem. Przy jego boku widzimy: Tadeusza i Wincentego Juzumowiczów, prałata Raczkowskiego, rektora semin. Józefa Dawidowicza, prał. Kossakowskiego, kan. Ottona Praniewskiego, dziekana K. Skrodzkiego, Raf. Jasikiewicza. Nawet mieszkający poza obrębem Litwy pisarze utrzymywali z bisk. Wołonczewskim ciągłe stosunki korespondencyjne, jak rektor seminarjum saratowskiego ks. Józ. Żelwowicz, Iwiński i wielu innych. W ten sposób, zaiste godny podziwu, biskup Wołonczewski z Dowkontem w krótkim stosunkowo czasie zaopatrzyli Litwę w znaczną ilość książek w języku ludowym i prawdziwie zasłużyli na to, co o nich teraz powiadają: że Litwę czytać nauczyli.

Szczytem pracy wspólnej bisk. Wołonczewskiego i Dowkonta miało być czasopismo litewskie, albowiem dotychczas z perjodycznych wydawnictw litewskich znanym był jedynie „Kalendarz Gospodarski" z obszernym dodatkiem literackim, wydawany przez Wawrzyńca Iwińskiego z zapomogi księcia

Ireneusza Ogińskiego. Byli już umówieni korespondenci; księgarz wileński Zawadzki podjął się wydawnictwa, na redaktora był wezwany Mikołaj Akielewicz, „Chłop z pow. marjampolskiego", pisarz, dobrze znany i w literaturze polskiej, autor „Gramatyki litewskiej", wydanej w Poznaniu. Okoliczności jednak w niwecz obróciły pożyteczny ten zamiar[8].

Słowem *it vargo pelės* – jako myszy pracownice – krzątali się ci dwaj niewolnicy pióra, zawsze ożywieni szlachetną ideą humanitarną, pomimo to, że wielu niesłusznie miało im za złe tzw. „chłopomanję", czyli „litwomanję", po dzisiejszemu. Jak widać z ostatniej monografji uniwersytetu wileńskiego[9], Wołonczewskiemu tego i po dziś dzień nie zapomniano, o Dowkoncie zaś – zupełnie tu przemilczano. Między współczesnymi jednak biskup Wołonczewski miał i zwolenników niemało, jak świadczą między innemi dołączone tu portrety, które wybitny obywatel gub. kowieńskiej, p. Narbutt, polecił malarzowi Janowi Zienkiewiczowi dla swej galerji naszkicować.

Szymon Dowkont umarł w Popielanach (pow. szawelski) d. 24 listopada 1864 r., biskup Maciej Wołonczewski – w Kownie d. 20 maja 1875 r.[10]

Rozwojowi literatury litewskiej obaj dali potężny rozpęd, powstrzymany niestety w czasach ostatnich[11]. Po Dowkoncie pozostało jeszcze w rękopiśmiennej tece wiele prac cennych, a w ich liczbie bogaty słownik litewski[12].

JONAS BILIŪNAS

Sunku ant karštų pėdų surinkti užtektinai žinių Biliūno nabašninko gyvenimui aprašyti. Sunku, nes tie, kurie jį pažino arba kurie turi šiokius ar tokius jo paminklėlius – laiškus, dokumentus ir t.t., išsiskirstę po visą pasaulį. Kas gi daryti? Tematome vieną būdą žinioms surinkti: skelbti skyrium nors mažiausius atsiminimus, idant ilgainiui galėtų pilną charakteristiką surašyti.

Padarome pradžią ir prašome visus tuos, kuriems tas „Vilties" numeris pateks į rankas, kad netingėtų pasidalyti su mumis kas ką žino.

Štai ką patyrėme iš vieno Biliūno moksladraugio, p. Ruc.[1], kurs dveitą metą pažinęs jį Liepojaus gimnazijoje apie 1896–8 metus. Anot p. R., Biliūnas buvęs vaikinas augalotas, kiek tiek palinkęs, neturtingai apsitaisęs, bet su šiokiomis tokiomis pretenzijomis patikti gražiajai lyčiai, na, kaip paprastai jaunikliams atsitinka. Tačiaus be jokios tuštybės ir pasipūtimo. Anaiptol: visas jo apsiėjimas buvęs toks paprastas, lengvas, taip lygus su visais, tikrai demokratiškas, kad tuojau galėjo su juo susibičiuoliuoti. Taigi ir buvo tikru visų lietuvių mokinių vadu ir jų būrelio pirmininku. Draugiškas, vienas pats negalėjo išbūti: pas jį liuosomis valandomis vis buvę daugiau ar mažiau draugų, lygių ir jaunesnių. Susimetę po keletą skatikų, parsinešę dveitą bonkučių alaus ir užsisakę vakarienę, ilgas valandas praleisdavę besišnekučiuodami. Pradžia ir pabaiga tų šnekų vis buvę mokslo dalykai. Patsai jis mokęsis vidutiniškai; nebuvęs pirmoje eilioje, geriausia sekdavęsis jam kalbos ir rusų literatūra; rusiškai visokius galvojimus rašęs puikiai. Užtat šiaip jau buvęs labiau už kitus išsilavinęs; jaunesnieji manydavę, kad Biliūnas moka ant visų klausimų atsakyti, viską išaiškinti. Ir netingėdavęs aiškinti. Pilnai pasinėręs gamtos moksluose, įsimylėjęs fiziką ir zoologiją, Darviną laikęs labiausia įtikėtinu mokslo vyru[2]. Sekdavęs jį, viską mėgindavęs aiškinti prigimties būdu, bet kurstyti, įkalbinėti ką nors visai nemėgindavęs. Ar Darvinas suardė jo tikėjimą, nežinia; tik prieš tikėjimą nieko neskelbęs: jam terūpėjęs grynas mokslas. Sociališki klausimai jam kur kas mažiau terūpėję, nors neaplenkdavęs Kautskio[3] ir rūpestingai skaitydavęs civilizacijos istoriją. Tuomet tai ir linkęs prie socialdemokratizmo, o kartu su juo ir kiti draugai. Mokiniai, pasidavę Biliūno įtekmei, tautybe nelabai tesirūpinę; taip kad mokiniai lietuviai Mintaujos gimnazijos net išmetinėdavę liepojiškiams draugams: jus, girdi, visus Biliūnas perkrikštijo (suprask: iš tautiečių padarė betaučiais). Iš tikrųjų gi socializmo srovei nei pats Biliūnas nebuvęs pilnai pasidavęs, nei kitų „krikštyt" nemanęs. Tai pasirodo iš to, jog

vėliau pasiskyrė su savo draugais, linkusiais į socialdemokratus. Paskui tos partijos nebemėgęs ir net savo artimuosius nuo jos šalin traukęs, už ką nemaža pykę tos partijos šalininkai.

Atsiliepė jame ramus, kaip ir pirma, demokratas tautietis; prisirišo prie dailiosios literatūros ir jai visą savo didelį talentą, visą savo artistišką sielą atidavė. Jau visai susirgęs, nuo ištisų metų beveik nei kiek plaučių nebeturėdamas, gyveno ne tiek vaistais, kiek lietuvių rašiniais: laikraščiais ir knygelėmis. Visas naujienas norėjo žinoti. Siuntė pinigus ir prašė laikraščių ir knygelių, bet, gink Dieve, nedaugiau, kiek galima nupirkti už prisiunčiamuosius pinigus, gink Dieve, ne dykai. Turime rankose keletą jo laiškų: visuose kalba tik apie spausdinius ir spausdinius, lyg tarytum nieko daugiau nebėra pasaulyje.

„Siųsk pirma eiles ir apsakymėlius (tarp jų būtinai „Robinzoną", *Jablonskio taisytą*)[4]. Ačiū už „Žibutę"![5] Kai kurios eilės neblogos, bet vis dėlto daug ko trūksta. Kas tas per vienas tasai Jovaras? Jeigu susieisi su mūsų poetais, patark jiems būtinai nusipirkti vokiškoj kalboj, bet labai suprantamą, kad ir vokišką, Jakob Minor (autorius) „Neuhochdeutsche Metrik"[6] (man regis, tokios rusų kalboj nėra), kur labai aiškiai išdėstyta eilių ritmas, rimas etc. su pavyzdžiais. Mūsiškiams būtų labai naudinga. Kaina 4–5 rub. Išleista Vienoje. Kas tai Knygų Vabalas, kuris apie P. „Lietuvyje" rašė.[7] Neblogai rašo, tik perdaug jau aštriai: reikia ir P. pasigailėti. Gaila, kad tasai straipsnis nepabaigtas spausdinti". „Ar negausi pas Zavadzkį vysk. Valančiaus. Jo raštus norėčiau gauti senobinio, „nepataisyto" leidimo, kurie buvo išleisti da prieš Muravjovą"[8,9].

„Ar nežinai, kada žada pradėti eiti naujas akcijinis laikraštis? Norėčiau jį užprenumeruoti. Ar „Liet. ūk." nežada ateinančiais metais metamorfozuoties?[10] Ar toks pasiliks savo pakraipa, redakcija ir dvasios galia? Labiausia norėčiau apie akcijinį laikraštį („Viltis"), kada jisai išeiti pradės, kiek kaina užsienin etc. Gal parašysi kortelę."[11]

„Ar negali išrašyti man „Lietuvio" ant pusės metų nuo pradžios už siunčiamas markes, *nes „Lietuvio" iki šiolai dar negavau. Lai neprašo,* kad man „Lietuvį" *dykai siuntinėtų,* bet *lai užmoka*".[12]

„Jeigu „Liūdną pasaką" kur atspausdino, tai prigulėtų man honoraras. Gerai būtų: pribaigtumei man siųsti knygas"[13], kurių buvo prašęs".

Labai įdomus dalykas. Iš pradžių, gydydamos Zakopanuose Galicijoje, vis prašydavo vienų tik „apsakymėlių ir eilių", nes, kaip sakėme, pilnai buvo atsidavęs gražiajai literatūrai (beletristikai); be to, tų knygelių, kurios žymi gražia, gryna lietuvių kalba, nors jos būtų vaikams rašytos. Paskutiniu gi laiku daugiausia reikalavo religiškų knygelių. Viename sąraše matome pareikalauta: „Šv. Antano gyvenimas", „Šv. Jono Krikštytojo", „Šv. Pranciškaus iš Asyžiaus", „Plati šv. istorija Senojo Įstatymo" ir tokia pat „Naujojo", Bočkauskio, „Žemaičių Kalvarija"[14].

Paskutinį Biliūno nabašninko laišką privedame kuone ištisą. Jis rašytas 2/XII naujojo kal., o mirė 8/XII, kol tasai raštas dar nebuvo patekęs į adresato rankas.

„Zakopane, Przecznica, 34. Mielasai! Paimsi 35 rb. pinigų. Iš jų, būk toksai geras, ataduok 25 rb. <...>. Likusių 10 rb. apversk knygoms, kurias jau man išleidai ir dar išleisi. Reikalingos man tuo tarpu sekančios (žr. Zavadzkio katalogą 1908 metams):

„Apie Dievo buvimą" prof. Būčio, Šatrijos Raganos „Apysakėlės", Valančiaus „Živatai Šventųjų", „Pradžia ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo", „Išpažintis, arba spaviednė", Jezavito T. „Istorija stebuklingo paveikslo Dievo Motinos Nuolatinės Pagelbos", „Platus išguldymas katalikų mokslo" Bočkauskio, Šlapelio „Žodynas", Vaižganto „Vaizdeliai" (ir toliau eina istoriškos ir beletristiškos).

Pinigų šioms knygoms turbūt nepakaks. Taigi siųsk tuo tarpu tik jų dalį *ir tokioje eilėje, kaip surašyta,* t.y. ne nuo galo, bet nuo pradžios. Tas, kurias siųsi, siųsk tuojau <...>. Tik užsirašykite, kiek išleidžiate už knygas, kad iš mano priežasties nenusiskriaustumėte. Prieš Naujus Metus nusiųsiu daugiau pinigų knygoms ir laikraščiams užsiprenumeruoti, tuo tarpu neturiu nei aš, nei mano žmona. A. pridėjo porą knygelių siunčiant: užmokėk už jas. Galbūt norėdamas man gera, jisai skriaudžia kitą: to nereikia <...>. Nepyk, kad Tave trukdau. „Koks tat Tau

„Valstiečių Balsas" leista?[15] Ar jisai skiriamas vieton „L. Ū.", jeigu šį užgintų, ar visai naujas? Sveikink A. Trokštu jam visa gera ir kuo greičiausia vesti, jeigu to pats trokšta. Kas nupirktų nuo manęs rankraštį? Tuo tarpu nieko parašęs neturiu, tik dar žadu rašyti. Gal Zavadzkis apsiimtų atspausdinti mano senesniuosius apsakymėlius, dar neišėjusius knygelėse: susitaisytų knygelė, tik sunku jie visi surankioti. Būk sveikas ir linksmas! Visa gera.

J. Biliūnas".

Žiūrint į tą paskutinį nabašninko laišką, ašaros iš akių veržiasi. Laiškas rašytas, kaip ir visados, ramiai, aiškiu protu, tvirta ranka; raidės gražios, veigzlios... Kiek reikalų, kiek jam įdomių naujienų knygose, kiek dar projektų tolimesniam laikui, o nejautė ar nenorėjo jausti, kad giltinė čia pat bestovinti ir štai štai gyvybės siūlą bekertanti. Nei atsakymo ant savo laiško, nei mylimų knygų nebesulaukė...

Mirtį, tiesa, atspėjo: nebuvo gi vaikas. Kiek anksčiau rašydamas, užbaigė laišką: „Sveikata eina blogyn. Nors gydytojai mėgsta žodžiais guosti, bet jų akys nemeluoja..."[16]

Kaip savo pasakojimuose, taip ir laiškuose atšviečia gryniausia ir teisingiausia Biliūno siela – siela tikro artisto, kurio nei jokia gyvenimo ir politikos srovė nevaliojo suteršti. Jo pasakojimai judina pačiu savo artistišku išdėstymu kad ir menkiausio dalyko. Niekur nesimato tendencijos, noro pasukti pasakojimą į šalį, niekur pykos ant žmonių ir gyvenimo, nors jie nieko jam nedavė, niekur įnirtimo. Na, ir jo pasakojimai tvers ilgiau, negu šios dienos kovos, kaip amžiais tveria gryno artizmo darbai.

Beletristika – tikrasai jo pašaukimas. Jai tarnauti pradėjo nuo pat gimnazijos laikų, kada net mokslo dalykėlius rašinėdavęs vaizdelių pavidale. Mėginęs ir eilutes sudėlioti. Bet tie pirmieji vaikučio bandymai gal visai išnyko, nes niekur nebuvo spausdinti.

Keletas žinelių paduota „Vilniaus Žinių" Nr. 205[17].

A.†A. KUN. ANTANAS KAUPAS

„Draugo"[1] *redaktorius*

1870–1913

14(27) d. spalių mėn. š. m. tolimoje Šiaurės Amerikos Čikagoje numirė kun. Antanas Kaupas. Katalikų laikraščiai netruko duoti savo skaitytojams po gerą pundą žinių. „Draugas" Nr. 45 (atkartota ir „Viltyje", Nr. 133–134), „Viltis" Nr. 135–142, „Rygos Garsas" Nr. 87–88, „Moksleivis" Nr. 12, „Draugija" Nr. 83 et sequ[2]. Ir kiti, nors trumpiau.

1870 m. kun. Antanas gimė Gudelių sodžiuje, Panevėžio apskrityje. Mokslus ėjo Šiaulių gimnazijoje. Iš 6 klasės išvarytas už... bedievybę, Darviną.

1888 m. įstoja į Žemaičių seminariją.

1890 m. ir iš ten pavarytas vėl, kad neištikimas.

1892 met. vėl atsiduria seminarijoje, bet jau Amerikoje, Detroite. Pagalios 1896 m. įsišvenčia ir paima Wilkes-Barre, Pa, kleboniją.

1897 m. persikelia į Scrantoną (Pa) ir ten pastato mūro bažnyčią.

1907 m. persikelia į Pittstoną (Pa); pastato antrą mūro bažnyčią.

1912 m. liepos 1 d. persikelia į Čikagą kartu su „Draugu". Ir ten...

Kun. A. Kaupo biografijai laiko skaitmenų gana. Bet toli gražu negana jo būdui ištirti ir jo darbams apspręsti. Buvo tai vienas iš įdomiausių šios gadynės lietuvių žmonių ir veikėjų.

„... pamačiau gyvenimą tokį, koksai yra, ne koks privalytų būti. Buvau arti susidūręs su studentais, bedieviais, socialistais, anarchistais, tamsuoliais ir t.t. ir t.t. Pats dirbau pjovyklose, mačiau, kaip kiti dirba dirbtuvėse ir kasyklose. Du sykiu buvau seminarijoje, ten pažinau Katalikų Bažnyčios mokslą. Gyvenau kitados *tarp* darbininkų, o dabar gyvenu *iš* darbininkų, – taigi tos klasės pastangos pagerinti savo būvis man ypatingai rūpi. Nesu nei agitatorius, nei vadovas. Taigi palieka man ne kas kita, kaip žiūrėti, dėmėties, tyrinėti ir surašinėti".

Taip jis patsai rašęs „Draugijos" redaktoriui[3].

Tad teisingai sako „Draugas", kad jis tegalėjęs tikroje šviesoje parodyti mūsų išeivių gyvenimą, nes juos itin gerai pažinęs. Ir jis tai darė. Nė vienas visuomenės gyvenimo apsireiškimas nepraėjo jo nepasergėtas, nes jis ne tik visa matė, bet ir visur dalyvavo.

Paliko daugybę raštų, originalinių ir verstinių, parašais: Selimas, K.A.K., An–Ka., Karvojus, Patrimpas, Amerikos Kunigas, P.A.T. Antanukas ir kt., iš B. Pruso, „Padėjimas lietuvių tautos Rusų viešpatystėje" gr. Lelivos (pseud. Matrosovo), „Laiškai", „Socializmo silpnos pusės", „Evoliucija – ne revoliucija", „Visuomenės psichologija", „Vidurinis kelias", „Pennsylvanijos kietose anglyse". Tie veikalai ir daugybė publicistikos straipsnių davė lietuviams teisę vadinti kun. A. Kaupą „šulu Amerikos lietuvių katalikų", „stambiu gynėju Katalikų Bažnyčios", nors jaunas būdamas buvo gavęs, anot jo paties, „gražių rekordų" iš gimnazijos ir iš Kauno seminarijos.

Gerai būtų, kad a.a. A. Kaupo raštai būtų surinkti iš laikraščių ir atspausdinti skyrium. Tik toks rinkinys parodytų pilnoje šviesoje jo prakilnią širdį ir turtingą sielą.

KUN. KAZIMIERAS PAKALNIŠKIS – DĖDĖ ATANAZAS

(25 metų sukaktis jo darbavimosi literatūroje)

„RYGOS GARSO" SVEIKINIMAS

Pirmųjų spausdintų kun. Kazimiero Pakalniškio raštų reikia ieškoti pačiame pirmame, jei ne pavyzdiniame, jei toksai būtų buvęs, numeryje tilžiškės „Lietuvos ir Žemaičių Katalikiškos Apžvalgos"[1]. Taigi sausio mėnesyje 1890 metų.

„Rygos Garso" redakcija didžiuojasi, kad jai teko didžiuma raštų, kuriuos garsus, populiarus rašytojas paskutiniais keleriais metais paskelbė.

„Rygos Garso" skaitytojai gavo pasidžiaugti šiais Dėdės Atanazo raštais:

1. 1912 m. Nr. 27: „Spektaklis-benefisas" (satyriškai-jumoristiškas piešinėlis);

2. Nr. 28–34: „Kulvartos" (apysaka);

3. Nr. 55 (priede): „Pasitaisė" (Kalėdų vaizdelis);

4. 1913 m. Nr. 11: „Nuo Žemaičių paprūsio" (iš sodžiaus darbininkų gyvenimo);

5. Nr. 58–69: „Kur eisi, ten save rasi" (apysaka);

6. Nr. 88–99: „Sugriauta šeimyna" (vaizdelis);

7. 1914 m. Nr. 27: „Juokai";

8. Nr. 43–47: „Katras išmintingai padarė?"

Jei bent dar ko nors būčiau nepasergėjęs.

Taigi sulaukę 25 metų sukakties darbo lietuvių literatūroje, garsininkai visokeriopai džiaugiasi: ir tiek daug laimėję, ir dar daugiaus laimėsią, kaip tai leidžia spėti pilnas vyriškojo vieko ir sveikatos amžius. Kun. Kazimieras Pakalniškis yra gimęs 1866 metais, taigi dabar tebeina 49-tus metus, dar tolimus nuo senatvės ir karšaties. Ir tik prašo Dievą, kad mylimam ir branginamajam „R. G." bendradarbiui tą amžių ir tą tvirtybę prailgintų ligi viso šimto metų.

Valio, senas darbais, nors dar jaunas amžium, Rašytojau!

BIBLIOGRAFINĖS ŽINIOS

Svetimi dalykai žinoti – pagirtina, savo gi – reikalinga. Jei ne ką kitą, tai bent savo rašytojų veikėjų raštus privalome susirejestruoti ir žinoti, jei ne kam kitam, tai nors bibliografijai. Kun. K. Pakalniškio raštai susirašyti man seniai rūpėjo; vieną antrą kartą net esu į jį patį kreipęsis. Bet iš jo paties žinių apie jį patį galima kuo mažiausia laimėti.

– Kas juos atmins!

Tėra vienas atsakymas. Tad belieka išvartyti lietuvių laikraščiai. Kas žino bent didžiumą kun. Pakalniškio slapyvardžių, tas galės daug daug prisirinkti. Taip daug, kad vienų apysakų, žiūrėk, pririnks bent dešimtį tomų. Neimant publicistiškųjų

straipsnių, kurie savo originalumu, sąmojingumu ir tvirtumu katalikiškųjų įsitikinimų taip pat prašyte prašos į atskiras knygas, kad ir užsieniuose išleistas.

Tiek jau to su publicistika. Mums nedovanotina, kad dar neturime pilno rinkinio bent beletristikos dalykų. Mūsų Šv. Kazimiero draugijai ar Blaivybės draugijai[2] tai gausūs šaltiniai gražių, mokinančių ir dorinančių pasakojimų. Jie visi reiktų kuo plačiausiai paskleisti miniose, kol nepaseno, kol dar neturime kitų rašytojų, kurie savo talentu nusmelktų senuosius. Ieškome spausdinti by kokių svetimų menkniekėlių. O čia pašonėje – visas žagas gerų savųjų.

Kas turi ausis, dar svarbiaus – pinigų, teišgirsta ir teduoda mums pilną rinkinį Gerbiamojo Jubiliato raštų; bent apysakų. Neabejoju, kad minkštaširdis, kanauninko Jono Balvočiaus-Geručio[3] rūšies kun. Pakalniškis ir pats gerokai padėtų tą darbą atlikti.

Tam sykiui nebeturėdamas viso savo knygyno, tegaliu įvardyti dar šiuos Jubiliato veikalus.

Mano spausdintieji „Tėvynės Sarge".

9. 1897 m. Nr. 2–12: „Kaip Vargaitis pavirto į vagį-razbainiką ir nukeliavo į Siberiją" (apysaka, nuo 85 pus.);

10. 1898 m. Nr. 10–11: „Obrusiteliai" (Galerija paveikslėlių iš maskolių gyvenimo Lietuvoje, nuo tiek pat puslapių);

11. Nr. 1: „Nauji Metai" (pasaka);

12. 1899 m. Nr. 7: „Mūsų išeivystė ir ekonomiškasis ūkininkų būvis" (straipsnis);

13. Sargiečių Kalendoriuje[4] 1899 m.: „Santaika" (apysaka);

14. 1900 m. Nr. 4: „Amerikietis" (11 p.);

15. Nr. 9: „Kaimynai" (apysaka, nuo 25 p.);

16. Nr. 10: „Kandidatas į kunigus" (apysaka, nuo 75 p.);

17. 1901 m. Nr. 6: „Kas tai yra „bedieviai" ir kas rašo ant kunigų?" (straipsnis);

18. Sargiečių Kalendoriuje 1901 m.: „Tėvai ir vaikai" (apys.);

19. 1903 m. Nr. 9: „Paveikslėliai iš sodos". Parašė Tetutė Ona (apysaka, 60 p.).

„Žinyčioje"
20. 1900 m. Nr. 1: „Lenkystė ir lietuvystė" (pasaka);
21. 1901 m. Nr. 3: „Ar dera socializmas lietuviams?";
22. 1903 m. Nr. 9: „Maskolių valdžios priešai";
23. 1904 m. Nr. 10, 11: „Mokytoja" (apysaka, 75 p.).
„Viltyje"
24. „Paskutinis butelys" (apysaka);
25. „Apžvalgos" pradžia.[5]

Neturėdamas su savimi „V." komplektų, negaliu viso ko išskaityti. Bet ir parodytojo gana, kad suprastume, koks didelis Dėdės Atanazo literatūros bagažas.

„Apžvalgą" ir kitus laikraščius panagrinėjus, nu jau, bene antrą tiek rastumei. Taigi Dėdė Atanazas bus vaisingiausis mūsų rašytojas, ir „Sargo" laikais tikrai nebuvo už jį populiaresnio. Jo knygutes grobte išgrobdavo.

Gal nedaug tėra jo apysakose psichologijinio analizo, taip madoje esančio, gal fabula per prasta, nesukomplikuota, neužinteresuoja, gal daugiaus paviršutiniško piešimo, fotografavimo neg vidaus dalykų. Užtat tasai piešimas – meistriškai tikras. Jo sodiečių tipai: butelininkų, tinginių, nevalų, provininkų – tiesiog neužmirštini, kad ir paprastais bruožais grafuojami.

Jo valdininkų tipai: lupikų, įdavėjų, pataikūnų, skriaudėjų – užmuštini. Jo stilius lengvas, nesuktais, tiesiais sakiniais, pilnas lengvų pašiepimų, labai juokingų vietų ar tiesiog užmušančio realizmo.

Visa tai minioms tiko ir tinka. Dėdės Atanazo vardo – kas gi nebežino? Bet dyvai: nedaug kas težino, jog tai – Žvingių klebonas Kazimieras Pakalniškis, šį rudenį susilaukęs 25 metų kunigystės (kunigu įšvęstas 1889 m.), o dabar štai susilaukęs ir 25 metų literatūros darbo.

Tai pilnos pasakų bačkos likimas. Visi iš jos geria, gaivinas, linksminas, džiaugias, bet niekas apie ją nekalba, nes – ji pati patylomis gyvenimo kelią keliauja. Kun. K. Pakalniškis niekam į akis nelenda, niekur nešaukia, su nieku nesipeša, tuščiais sumanymais nesivaidina; tai nė kiti jo neatmena, nė laikraščiai jo portretų nededa, nė inteligentija jų nesipirkioja.

BENT KIEK ATMINIMŲ

Į Kauno kunigų seminariją aš patekau 1888 metais ir drauge su dveitu kitų draugų apsigyvenau ketvirtokų rūmuose.

Pirmokui ketvirtokai – nelygu. Kas bendra tarp vos tik pradedančio mokinio ir baigiančių mokslus vyrų? Ir aš tų vyresniųjų nemėgiau. Rodės išdidę, per daug nusidirbę, labiaus užsimąstę, daugelis tai šiada, tai tada rekolekcijas sėdį. Nė su jais pasiausti, nė pataukšti.

Ypač gi man nepatiko kaimynas iš priešpriešio – „Pakaldunskis". Nebežinau, kas jam primezgė šitą pravardę, pramanęs iš lenkiškai pagadintos tikros Pakalniškio pavardės. Rodos, tai Domininkas Pocius[6], dabartinis Gaurės klebonas ir Batakių dekanas.

Nė tai sąmojinga, nei tikra. Bet anuočės rodės labai tinkama: kam jis toksai didelis, kad net savo galūnių nesuvaldo! Visokių, matai, esama priežasčių...

Jaunas žmogus, vos 22 metų (gimęs 1866 m.), bet išaugęs, it miško stumbras, ir aukštyn, ir storyn. Bet taip proporcijonališkai, nors stambiai, kad nors žiūrėk į tą žemaitį žaliūką. Tik tos kojos, kojos ir rankos! Šiandei, vyrui dar labiaus sustorėjus, jų nebesimato. Bet tuomet – tikrai buvo per ilgos.

Ims žingsniuoti, rodos, pelkę matuoja; šalia tik bėgte suskubsi. Atsisės – keliai iki krūtinės pasistato, išties koją – jos išteks lig viduriui kambario. Namų rakandai, suderinus su juo, visi rodės per maži, per smulkūs, per žemi, nepriderinti.

Vaikščiojant it kas tyčia iš užpakalio stumdė didelį jo liemenį it kokią skrynią, kad kas žingsnis pasiduotų pirmyn. Ilgos rankos tuo tarpu balansavo, kad „skrynia" nenuvirstų nuo savo pastolių.

Ant viso to – graži, stambiais bruožais forminė galva, vaikiškos išvaizdos. Baltas veidas, ne liguisto, tik gerai penėto jaunikaičio. Kuo ne linų baltumo švelnučiukai, ne tankūs, sušukuoti nesiduodą plaukeliai. Gryniausis blondinas. O iš aukštos ir plačios kaktos spygso ramios, linksmos, gerutės akys; taip žydrios, lyg tyčia per skaisčiai įmoliavotos.

Ale linksmos tik akys. Visas gi žmogus rimtas, tylus, net flegmatingas. Kažin ar jis kuomet vaikiškai siautė ir kaip kiti vaikai bėgiojo...

Kalba rečiuodamas, tikrai žemaitiškai; retkarčiais sarkastingai krunkšteli; lenkiškai kalbėdamas, lyg savo žemaitiškumą pažymėdamas, aiškiai išskiria r nuo ž: twar-ž.

Bet dažniausiai tyli, tik reiškiom savo akim linksmai pritardamas ir girdima kalba pasidžiaugdamas.

Aš draugo Pakalniškio iš pradžių nepermaniau. Nedaug dar ir tesugebėjau žmogų suprasti: teturėjau 19 metų. Be to, kliudė pernelyg puiki pirmoko savimylė.

Bėgioju vieną sykį aplink ilgas eiles stalų, iš eilės tarnaudamas draugams. Buvau labai gyvas ir vikras. Viename gale, kur sėdėjo Pakalniškis, kažkas aiškiai, kad išgirsčiau, pasergėjo:

– Gi šitas aspirantas bene iš Kaišiadorių bufeto, kad taip pakabiai ratu su lėkštėmis švaistos...

Pasijutau kažin kodėl užgautas. Ir įtariau, jog tai pasakė... „tasai Pakaldunskis".

Pasibaigė pietūs. Padėjau priekaištį ir rengiuos patsai valgyti. Štai gale stalo staigiu rankos gestu, toli koją į aslą atkišdamas, kiša man savo sviestinę padėti čia pat į spintą. Dirstelėjau į akis – nė šis, nei tas: pajuokia tave ar pats drovisi?

Pasijutau net supykęs. Ag jam, ilgarankiui, tik ištiesti į spintą, tik kilstelėti nuo suolo. O čia, žiūrėk, lyg buršas, fuksą mėgindamas, kitam liepia!

Dėl paklausymo paklausiau, bet tik dėl to, kad nebuvau tikras, ką gi reiškė tos žydrios, šiuokart ne visai ramios to baltaplukio milžino akys: tyčiojos iš tavęs, naujiko, ar džiaugės tavim ir mylėjo?

Nuo to laiko man ypač parūpo ištirti šis paslaptingas žemaitis. Ėmiau retkarčiais trumpai lankyti neva savo kursinį draugą, bet iš tikrųjų kad bent kiek pasekus, ką ir kaip jis padarys, kaip pasielgs įvairiuose atsitikimuose. Jis nenumanė, kad aš jo įdomauju ir žingeidaudamas žvilgsiu.

Pagaliaus ėmė man draugas Pakalniškis patikti. Tariuos, ir aš jam. Ėmėva arčiaus draugauties ir taip susigyvenova, kad štai

po viso ketvirčio šimto metų tebesava, tariuos, prieteliai kaip reta su kuo. Sako, ne tik tarp lyčių, bet ir šiaip jau kraštai sueiną. Jis visų didžiausis, aš visų mažiausis; jis flegmatikas, aš sangvinikas, jis baltaplukis, aš juodbruvis ir t.t. visuose dalykuose. Anuo laiku buvo keletas tokių nelygių porų prietelių, iš kurių dėl to visi tyčiojosi, o prelatas praminė karvėmis su veršeliais.

Pradėjau numanyti, jog po flegmos danga tame jaunikaityje slepiasi jautri artimo meilė ir šiaip jau minkšta širdis. Tam patvirtinti buvo daug atsitikimų.

Žemaičiai, visus imant, šykštūs ar labiaus taupūs už aukštaičius. Draugas Pakalniškis taip pat nešvaistė pinigų, nors pas jį, kaip pas turtingą, be skatiko skolos einantį mokslą ūkininkaitį, tųjų daugiaus buvo neg pas kurį kitą studiozą. Ale nėkuomet nesugniaužė delno, kiek tik kartų atėjai kokiam nors dalykui rinkliaudamas. Tuo jis visai pabaigė pavergti mano širdį.

Anuočės rinkliavų seminarijoje būdavo pernelyg daug. Seminarija išeiti buvo labai brangu. Bet draugas Pakalniškis nėkados nesusiraukė, nėkam neatsakė, net už kitus uždėjo ir paskui kantriai laukė, mandagiai neprimindamas.

Draugas Pakalniškis ypač mielai dėjos iš savo, vis dėlto studentiško, nepritekliaus lietuviškųjų knygelių dalykams, kurias spausdinti, per sieną gabenti ir tarp žmonių platinti daugelio klierikų buvo tuomet pramuštos galvos. Na, ir mano. Vieni mėgino versti, kiti ieškojo rublių spausdinti, kiti, grįždami namo viešėtų, vežėsi parduoti ir išverstus pinigus vežė atgal į draugų rankas kitam reikalui.

Aš tuojau patekau į tą žemaičių klierikų sūkurį ar „blūdą", kaip Dobilas pasakytų[7]. Ir veikiai atsiradau priešakinėje eilėje. Kaipo judresniam vaikinui draugai man pavedė pirmutinį savo „iždą", gyvais pinigais 28 rb., laimėtus už jų išspausdintą gražią ir naudingą šv. Alfonso de Liguori knygutę[8]. Viską pardavus, dar tikėtasi laimėti bent 120 rb. Ar tai juokai? Dargi vyresnybei nežinant!

Šias naujas ir garbingas, nes demokratingai uždėtas, pareigas pildžiau, kol, vyresniesiems draugams kunigais įsišventus ir į „laisvę" – į žmones važiuojant, neprisiėjo „iždas" atiduoti naujam išrinktajam – kun. Pakalniškiui.

Ir jis buvo visados pirmose svajotojų eilėse, nors „neblūdijo". Patriotizmo pakilimas tuomet buvo neapsakomas. Rengdamiesi lietuvius katalikiškai ganyti, jauni žmonės jautė sutiksią kaip tik abiem dalykam kliūtis. Tad natūraliu būdu kilo priešginystė ir noras laimėti laisvę ir katalikystei, ir lietuvystei. Tai buvo ne politika, bet grynai organiškas refleksas. Spaudžiant atsispaudžiama.

Uždaroje įstaigoje negi gali būti kokių organizacijų, kurių, ypač tarp mokinių, niekas nepakenčia; ką besakyti apie svietiškąją ano laiko vyresnybę, kuriai plaukai kepurę kilojo vien tik išgirdus žodį – draugija, kad ir neslapta. Jokios organizuotos draugijos nebuvo ir seminarijoje. Kažkas buvo pamėginęs geidimus ir ketinimus formuluoti. Bet kai pasiūlijo tai ant rašto, kur neva reikėjo padėti apsiėmimo parašai, tai didžiuma piktai atsitraukė. Tai, girdi, tik dvejopas pavojumas, jei atrastų viena ar kita vyresnybė. O dalyko nesustiprintų, nes ko dirbti nevers ūpas ar sąžinė, kaipgi jį paragins negyvas jo parašas?

Lavinimos darbas tačiaus ėjo ir be jokių organizacijų, esant ankštame būrelyje. O skonies ir pipirų vis dėlto pridėdavo šioks toks paslaptingumas. Girties nebuvo kuomet savo draugams, šiaip jau kuo geriausiems jaunikaičiams, kuo švariausiems būsintiems Bažnyčios tarnams, kuriems tačiaus terūpėjo vienas tikėjimas, o Tėvynė su jos dalykais – maža.

Taigi per vakarines rekreacijas grūstasi kokioje siaurutėje celioje po keliolika, užsidarinėta durys ir svajota, svajota, projektuota, pykta ir – ruoštas. Dėl tų dalykų negailėta išsižadėti pavaikščiojimo sodelyje, atsikvėpimo grynu oru, pasigerėjimo, kaip saulė sėda už dviejų gražiųjų Lietuvos upių: Nemuno ir Vilijos.

Antai ketvirtadieniais išėjus už miesto ilgiaus pasivaikščioti po gražius apylinkės ąžuolynus, šiandei jau iškirstus tvirtapilių rajonuose, vieni vaikiškai klykia, žaidžia, gainiojas, kiti puikiai dainuoja, kaip tegali jauni padainuoti. O kiti krūvelėmis suvirtę pakrūmėmis, ir čia svajoja, tariasi, žadasi ir žadinasi į darbą Lietuvos žmonių šviesti, tautinės sąmonės gaivinti, knygelių dirbti ir platinti, laikraščių steigti, spaudos laisvės ieškoti.

Į draugiją jaunus patriotus pynė ne rašyti įstatymai, bet Katalikų Bažnyčią ir Lietuvą Tėvynę mylinčios širdys, mylinčios tikrai, ne dėl pelno, ne dėl garbės, ale gatavos pasišvęsti, daug ko išsižadėti ir net – kęsti.

Vis dėlto be jokių užrašų darėsi vis kebliaus, ypač man, iždininkui ir rinkėjui. Tad nors buvome secesijonistai, atsiskyrėliai nuo anųjų minėtųjų įstatymininkų, vis dėlto ėmėm sieloties, kaip čia gudriai surašius tai, ko jau mūsų širdelėse pritvinko. Man atėjo į galvą sąmojinga mintis ir punktus, ir slapyvardes suburti alegoriškai, kaipo sėklų įstaigos prospektą ir kainininką. Sumanęs surašiau, ir visiems tai patiko. Nematė jokio tame pavojumo ir atsargingiausi. Tad originalo sergėtoju kancleriu tapo išrinktas draugas Petras Vengalis[9], kuris ir išsivežė jį pirma į Lietuvą, paskui į Kuršą, pagaliaus į patį Poną Dievą.

Draugijos įstatymai surašyta. Bet ji tebebuvo nepraminta. Tą darbą atliko draugas Povilas Šilinskis[10]. Jis buvo labai dievotas jaunikaitis, didelis garbintojas šv. Kazimiero Lietuvos karalaičio. Tad vieną sykį, gavęs žinoti, jog Vilniuje kurią čia dieną ketinama iš grabelio išsiimti bent kiek kaulelių relikvijoms, nuvažiavo į Vilnių ir parsivežė jų. Paskui savo pinigais nupirkęs dešimtį varinių kryželių, įdėliojo relikvijų ir vieną sykį į susirinkimėlį atėjo labai įkvėptas. Labai iškilmingai apdalijo dešimtį draugų tomis relikvijomis, paaiškindamas, kad mūsų darbui stiprybės duos ne įstatymai, tik vienybė, malda ir darbas, globojant Lietuvos patronui šventajam Kazimierui karalaičiui. Ant Jį tatai reikią melsties, dėvint jo kaulelius.

– Tebūnie tai vienatinė tarp mūsų sąjunga, vienatinis testamentas!

Ta dešimtis tai ir buvo pirmoji pradžia draugijos šv. Kazimiero Lietuvos karalaičio tėvynės mylėtojų ir literatūros darbininkų.

Gavome vardą. O ženklas mūsų turėjo būti „parol": dvi susiėmusi ranki vardan kryžiaus. O obalsis „Ora et labora unitis viribus"[11]. Tai buvo neva asmeninė mano pečiotis[12].

Štai ir viskas. Šiandei, praėjus pustrečiai „davnasčiai"[13], mes drąsiai apie tai kalbame. Bet taip pat drąsiai ir tuomet galėjome

kalbėti, nes kam gi tai kliuvo, kad kas nori melsties, darbuoties ir vienybės laikyties?

Draugo Šilinskio palaiminimas man tebestovi akyse. Štai jau praslinko ketvirtis amžiaus. Visa ta dešimtis, jei neklystu, jau nukeliavo pas savo Globėją šventąjį Kazimierą. Belikova, rodos, tik du: draugas Pakalniškis ir aš... Ar tu, Drauge, tebeturi anąjį kryželį? Aš jo nė vienai valandai neesu nuo kaklo nusiėmęs. Nebent pirtyje. Ir man nėra brangesnio paminklo iš anųjų svajonės dienų, didesnės šventenybės, kaip mano Relikvija.

Kas, Drauge, už tai mus papeiks – ar dvasiškoji, ar svietiškoji vyresnybė?

DARBAI

Kaip į Žemaičių seminariją, į įsišventusius kunigais ir jau išvažiuojančius į parapijas draugus atvažiavo Otto von Mauderodės korektorius Angrabaitis, ieškodamas katalikiškam laikraščiui bendradarbių, tai yra patsai kun. Pakalniškis aprašęs 1909 ar 10 metais „Viltyje". Antrą kartą 1914 m. priede[14]. Kam tai rūpės, atras.

Tuojau ir rašinių Angrabaičiui pažadėjome. Draugas Petras Vengalis apie trejopą Tėvynės meilę, sulig vienos konferencijos inspektoriaus prelato Eduardo Barauskio[15], kuris, matydamas mūsų patriotišką karščiavimosi, tyčia susikvietęs į save yra pasakęs. Adomas Žeimis[16] paketino surinkti žinias apie sensacijinį anuo laiku panaikinimą Kęstaičių bažnyčios ir kunigų pamišėlių namo[17]. (Juodu abudu pas Dievą.) Aš – apie lietuvių apokrifus ir kitką bendru vardu: „Įspėjimai (uvogos)" ir parašu: Juozapas iš Popšutės. Juos „Apžvalga" pradėjo spausdinti Nr. 3, t.y. kovo mėnesy.

Jei kam rūpėjo priminti pradžia negudraus mano literatūrinio darbo, tai reikėjo palaukti kovo mėnesio. Nes pirmųjų mano korespondencijų į „Varpą", kaipo visai netikusių, jisai nedėjo.

Draugas Pakalniškis nieko aiškaus Angrabaičiui nepažadėjo.

– Sumegsiu ir aš ką nors...

Niekas iš jo ir nelaukė ko didžio – toks jis visuomet buvo nieko nežadąs. Juo visus nustebino nepaprastu savo darbštumu ir

vaisingumu. Šimtąjį kartą išėjo tieson pasaka apie tuščias bačkas ir apie pilną. Tuščiosios važiuodamos griaudžia beldžia, kad net keleiviai šalin nuo jų metas; pilnosios gi nė nesigirdi važiuojant.

Mes, kyštelėję vieną antrą mažmožį, ir liovėmės. Aš bent nuo 1895 metų tepradėjau įtemptinai darbuoties spaudai, paskelbęs „Varpe" verstinę pasakaitę ir toje pat „Apžvalgoje" dveitą ilgesnių raštų iš Latvių gyvenimo.

Kun. Pakalniškis gi kaip įsikinkė į darbą, kaip pradėjo pačiame pirmame „Apžvalgos" numery, taip ir vilko tą literatūros darbo naštą per visą laiką ir dabar tebevelka.

Keistos slapyvardės visus nustebino. Visi iš pat pradžių pasergėjo neapsakomai karingus, pilnus dideliausio sarkazmo, didele pasergėjimo dovana, lengvai ir sąmojingai rašytus straipsnius.

– Kas jis, kas jis, tas Š., tas P. Z. etc.?

– Draugas Pakalniškis.

– Nejaugi? Ar tu matai?

Ėjo tos slapyvardės per visus be išimties beveik „Apžvalgos" numerius nuo 1890–1896 incl.[18] Ir jau nieko nebestebino, nes visi apsiprato, ėmė manyti, jog kitaip ir būti negali. Vieni džiaugės ir pritarė jam, kiti piktinosi ir peikė aštrų stilių, per didelį karingumą, kiti gynėsi su juo ir keikės. Matės, kad jis, nors be ceremonijų, nors nešvelniai, ne su baltomis pirštinaitėmis, betgi užgriebia gyvus klausimus ir reikalus.

Į viską gyvą kun. Pakalniškis atsiliepė. Spaudos užgynimas, jos ieškojimas, sunkūs katalikų ir ypač kunigų persekiojimai, tipai „zapadnikų", t.y. valdininkų, kurie tyčiomis buvo siunčiami į „Severo-zapadni kraj" (suprask: Lietuvą), nauji vyresnybės cirkuliarai, tautų santykiai, Tėvynės ekonomija, alkoholizmas, išeivybė, šeimynų santykiai, visuomeninės srovės: pozityvizmas, liberalizmas, demokratizmas, antiklerikalizmas, pasikėsinimai ant katalikų tikybos ir jos atstovų, – štai temos, kuriose kun. Pakalniškis parodė tiesiog neišsemiamą turtą prityrimo, sąmojaus ir polemikos druskos.

Jam užmetama, kad į viską siaurai klerikališkai žiūri. Gal būti. Užtat niekas jo neįtarė, kad būtų buvęs per mažas katalikas. Veikiaus buvo – per didelis.

Ar daug jis turi enciklopedinių žinių? Rodos, nemaža. Bent užtektinai sulig mūsų inteligentų. Svarbiaus, kad Dėdė Atanazas – gudrus ir visuose dalykuose moka orientuoties.

Gimęs Salantų parapijoje, tarnavęs iš pradžių čia pat, gretimame Mosėdyje, paskui Akmenėje, visados ir visur buvo taikus, nuolaidus, prietelingas, nėkados niekam nepakenkė, nieko neužgavo; vienatinis jo pabarimas:

– Jautis!

Ir lygus lygus pasielgime, ramus ramus, kai teesti ramūs labai ilgi žmonės.

Tačiaus geros jo ir tau palankios akys visados žiūrėjo kritiškai, kiaurai tave matė ir tinkamai vertino, viską dėmėjos ir atminė.

– Iš kur betgi tu turi tiek įdomių paslaptinių žinių, kuriomis kartkartėms vaišini savo skaitytojus? Iš kokių sekretinių šaltinių jų prisisemi? – vieną kartą seniai seniai paklausiau. Atsakė:

– Matai, manęs niekas nebijo, su nieku nesislepia, viską pasakojas. Aš ir žinau. Aš jų neieškau. Bet kai žinau, tai prireikus pasinaudoju iš tų, kurie mano, jog aš nieko nenuvokiu (nenujėgiu)...

Aš su kun. Pakalniškiu dažnai pyniaus. Draugams liepiant, vėl gavau iš jo paimti neturtingą aukų kasą, nes tuščiakalbis, o nieko nepadirbąs L. buvo ėmęs išnaudoti minkštą jo širdelę.

Ilgainiui padariau jam, tam pačiam L., kun. Lioliui ir kun. Kaz. Kazlauskui[19] susibaudus, konkurenciją „Tėvynės Sargu", ko jis ir lig šiol neužmiršo, nors prie „Apžvalgos" nė savo, nė kitų skatikų nedėjo. Bet tai taip pat buvo aprašyta laikraščiuose per 10 metų spaudos sukaktį.

Kaip mokėjau, taip nupiešiau Gerbiamojo Jubiliato paveikslą. Jis įdomus ir įsidėmėtinas kaipo nešiotojas sunkiųjų mūsų laikų tradicijų ir vienas iš pradėtojų to didžio darbo, kurs dabar legalizuotai eina, kad ir toje pat Šv. Kazimiero draugijoje.

Miela man tai buvo išreikšti kaipo jaunesniam jo draugui ir uodegai pasekėjui.

Džiaukivos, Drauge Kazimierai, kad vedu Dievas lig šiol laiko! Neužmiršk savo bendradarbio ir dabar, jau „Rygos Garse"!

KUN. KAZIMIERAS PAKALNIŠKIS

(Dėdė Atanazas)

Gimė 1866 m. Salantų par., kunigu įšvęstas 1889 m. Taigi sulaukęs 25 metų kunigavimo, dabar klebonauja Žvingiuose, Raseinių ap.

Pažymėtinos šios sukaktuvės!

Kun. Pakalniškis yra gerai pasižymėjęs mūsų literatūroje. Jis visus nustebino nepaprastu savo darbštumu. Kaip įsikinkė į „Lietuvos ir Žemaičių katalikiškąją apžvalgą"[1], į pat pirmąjį jos numerį, taip ir vilko tą literatūros naštą per visą laiką ir dabar tebevelka. Neapsakomai karingo, pilno didžiausio sarkazmo rašytojo keistas slapyvardes veikiai visi pasergėjo. Ilgainiui ėmė ir manyti, kad „Apžvalga" be jų nebūtų nė „Apžvalga". Vieni džiaugės kun. Pakalniškiu ir pritarė jam, kiti piktinosi ir peikė aštrų stilių, tą per didelį karingumą; kiti gynėsi su juo ir keikė. Matės, kad jis, nors be ceremonijų, nors nešvelniai, ne su baltomis pirštinaitėmis, betgi užgriebia gyvus klausimus ir reikalus.

Į viską gyvą kun. Pakalniškis atsiliepė. Spaudos užgynimas, jos ieškojimas, sunkūs katalikų, ypač kunigų, persekiojimai, tipai „zapadninkų"[2], nauji vyresnybės cirkuliarai, tautų santykiai, Tėvynės ekonomija, alkoholizmas, išeivybė, šeimynų santykiai, visuomeninės srovės – vis tai temos, kuriose kun. Pakalniškis parodė tiesiog neišsemiamą turtą prityrimo, sąmojaus ir polemikos druskos.

Dėdė Atanazas ne tiek mokytas, nors ir enciklopedinių žinių nestinga, kiek gudrus sveikaprotis, mokąs visuose dalykuose puikiai orientuoties. Tad ir jo publicistika anais laikais daug svėrė ir darė didelę įtaką į mūsų katalikų inteligentus.

Liaudis gerai pažino Dėdę Atanazą kaipo autorių daugybės lengvai paskaitomų, todėl labai populiarių apysakų.

„Obrusiteliai", „Kaip Vargaitis pavirto vagiu razbaininku ir nukeliavo į Siberiją", „Amerikietis", „Kaimynai", „Kandidatas į kunigus", „Tėvai ir vaikai", „Sodos paveikslėliai", „Mokytoja", „Mirtis", „Kur eisi – ten save rasi", „Sugriauta šeimyna".

Ir daugybė mažesnių pasakojimų.

Kun. Pakalniškis – vienas iš nebedaugelio gyvų nešiotojų sunkiųjų mūsų laikų tradicijų 1888–1904, vienas iš pradėtojų didžio darbo, kurs dabar legalizuotas eina Šv. Kazimiero ir k. draugijose.

Dar jaunas vyras, kun. Pakalniškis tebėra pilnas vieko ir fantazijos, dar teberašo, daugiausia į „Rygos Garsą", bet pilna jo „Vienybėje", „Garnyje"[3] ir kitur. Jo raštų būtų daug tomų. Vienų apysakų būtų bent dešimtis tomų. Kaip gaila, kad nėra kam jų išleisti!

Vairininkai džiaugias matydami, kaip Gerbiamasis Jubiliatas lobina mūsų literatūrą, ir linki jam tame darbe patvaros dar per ilgus ilgus metus.

Valio!

P.S. Daugiaus apie kun. Pakalniškį skaityk š. m. „Rygos Garso" Nr. 10, 11, 12.[4]

DR. JONAS BASANAVIČIUS

PAGERBKIME BASANAVIČIŲ – JO PATIES RAŠTAIS!

Skandinavai yra susidarę labai malonų šeimyninį paprotį: per Kūčias davinėti kits kitam dovanų. Nebūtinai kokių išmislingų ir brangių, tik pačių reikiamųjų daiktų. Net virtuvės rykai ir skalbiniai yra papildomi į tą dieną: šeimos galva savo patelę aprūpina spirgintuvėmis, patelė savo patiną nereiškiamaisiais. Esti daug juoko, daug džiaugsmo, daug padėkojimų. Taip skandinavai moka maloninti šeimyninį savo gyvenimą ir stiprinti jo ryšius. Apie vaikus ką ir besakyti: į tą laiką jie ypač daug džiaugsmo gauna.

Eilėje dovanų pirmąją vietą laiko spaudos leidiniai. Tad rašytojai per ištisus metus rašo, rinkinius daro, leidėjai spausdina, bet į rinką visa tai tepaleidžia daugiausia prieš Kalėdas. Tikra knygų upė prateka kas metai į skandinavų rinką, idant visos trys

tautos turėtų kuo apsirūpinti. Begalės naujienų mokslo, grynosios literatūros, vaikų literatūros, jaunuomenės; begalės tikrų dailės dalykų, iliustracijų puikiuose žurnaluose ir skyrium, jumoristikos, žaidimų.

Skandinavai nesivėluoja, laiku visa to prigamina ir savo visuomenei patiekia. Mes, aiman, tokių gražių papročių dar neturime, knygų dar ne per daug reikalaujame; bet ir kai reikalaujame, jų mums tepaduoda leidėjai nedideliu pasivėlavimu: bent keliomis dešimtimis, net šimtais metų. Tokiu būdu man labai nepatogu pasiūlyti savo uošvienei leidiniai, kurie žada pasaulį pamatyti 1999 metais.

Mūsų leidėjai suskato patiekti pilnus rašytojų veikalų rinkinius. Labai gerai sumanyta; iš to bus visuomenei naudos ir džiaugsmo; net garbės, kad mes turime jau „tomų". Vis dėlto ir šie leidėjai – vėluojas, laiku nenumanydami, kada jų leidinių ypač smarkiai bus pareikalauta. Pavyzdžiui imkime kad ir dabar švenčiamąjį Dr. Jono Basanavičiaus septynių dešimtų metų jubiliejų. Laikraščiai apie jį daug rašo, visuomenė suįdominta. Naujosios kartos Basanavičių gerbia, visai jo nepažindamos, nei ant akių, nei ant raštų. Eina į knygų sandėlius, didelius sandėlius ir... neranda ten ničnieko. Tatai ir didysis mūsų rašytojas! Tatai ir populiariausis! Garbiname jį, kaip ir Simaną Daukantą, taip lygiai, kaip kokį Palemoną, Sperą, Kuną, Vydevutį, Prutenį ar dar kitą ką mitologinį, neesamąjį. Garbiname tuščiais žodžiais, pasekdami kurio tėvelio poterį, ne savo sumanumu. O geriausis jubiliato pagerbimas būtų kaip tik suįdominimas jo asmeniu ir jo raštais, kurie ir yra jo viso amžiaus trūsas ir darbas. Norsgi pačiupinėti jie kad tektų tam, kurs galvą palenkia prieš laiko milžiną.

Visur visados pasivėluodami, kada gi mes paįdomausime savo publicistų, kokia forma ir kokiu turiniu jie sprendė sopamuosius jų laiko klausimus? Opiausias šių dienų klausimas – lenkų. Kas gi daugiau ir greičiau reikia pažinti, jei ne jie; ne tik dabartyje, bet ir praeityje, kaip susidarinėjo mūsų santykiai su jais? Mums ir Europai duota to klausimo mokslo žinių. Jų beveik ir užtenka. Bet neduota to, kas sudaro ūpą, kas jungia ar skiria

širdis, be ko jokiu būdu negali tuoktis „į porą". Vienas Myk. Biržiška tepatiekė mums rinkinį savo feljetonų tuo klausimu ir tai lenkiškai, daugiau „anai pusei", ne mums[1]. Tuo pat žygiu ir aš buvau parinkęs eilią straipsnių, parašytų 1919 metais „Nepriklausomojoje Lietuvoje". Bet gavau ištisus dvejus metus klabenti į duris privačių ir valstybinių (propagandos) leidėjų, kol štai „Švyturys" susimylo ir išleido vardu „Lenkų okupuotame Vilniuje 1919 m.", 225 pusl.[2] Tos knygos nebeilgai betrukus pasirodys knygų rinkoje.

Tai tik du leidiniu. O kiek įdomybių, nesulyginamai didesnių, galima buvo parinkti iš A. Smetonos raštų „Viltyje" 1907–1912 m.! Arba, kas mums ypačiai šiuo metu rūpi ir įdomina, iš dr. J. Basanavičiaus publicistikos.

Kalbėk, kaip sau nori, apie mokslinius jo darbus, raštus, apie jo folkloro rinkinių ir publicistikos raštų vertę – dvejaip nepakalbėsi: jie yra žinotini ir skaitytini.

Publicistikoje Basanavičius visų talentingiausias. Jis apstus ir turiningas. Jo straipsniai ilgi, pamatuoti, kaip tikros disertacijėlės. Jo stilius gražus, rimtas, savotiškas. Vienas Basanavičius taip terašo. Juk tai įdomu. O tema, nors ji gvildenama nuo pat 1883 m., destis, jau arti keturių dešimtų metų, tebėra aktuali, nes tai kone išimtinai mūsų su lenkais santykių tema. Juk mes dabar esame priėję tą liepto galą, kurį gilus tautietis senai permatė. Šių straipsnių aktualumas per ilga net didėja, ne mažėja ir savo prasmės dar ilgai nenustos. Tiesiog gaili, kad mes negeriame tos karštos meilės dvasios, kuria kvepia Basanavičiaus patriotinė publicistika. Leidėjui tereikia įraginti bet kuris mūsų literatas, kurs išrašytų tai iš įvairių įvairiausių laikraščių. Turbūt nėra nė vieno laikraščio, kuriam Basanavičius nebūtų anais laikais davinėjęs savo raštų.

Antron galvon, tai reikia atspausdinti visi šešeri tomai jo pasakų. Šitas didžiulis turtas tebėra griežtai niekam neprieinamas. Jų gal nė nebėra. Mokslininkui etnologui ir kalbininkui jų reikia. Bet reikia jų ir mūsų visuomenei; jai reiktų jų parinkti taip, kaip parinko ir vienodai sustilizavo rusų Afanasjevas ar kitų tautų pasakininkai. Ir sakykite, ar jūs žinote leidinius, kurie

daugiau būtų skaitomi ir dažniau spaudoj pakartojami? Su Basanavičiaus pasakomis, gražiai suredaguotomis, sumaningai parinktomis, būtų toks pat „biznis", kaip ir su vadovėliais. Pirktume ir ištisus leidinius.

Basanavičiaus mokslo raštai taip pat prašyte prašos, kad kas juos pakartotų. Tegu sau jie kai kurie nepasiekia to tikslo, kuriuo buvo parašyti: jie duos labai daug medžiagos kitam galui.

„Apie atradimą Lietuvoje rašyto akmens", „Žirgas ir vaikas", „Žiponas bei žiponė", „Etnologiškos smulkmenos", „Auksingumas bei sidabringumas lietuviškų dainų" – sudarytų labai gražų ir įdomų tomą; ne per didelį, ne per brangų, patį tą. Šitos rūšies Basanavičiaus raštai yra didesnės vertės, neg mes esame „moksliškai" juos įvertinę ir – paneigę. Jie duoda žinių ir patriotinio ūpo, kaip tik reikalingo mums, ir vis labiau reikalingo šiuo laiku.

Į kitą tomelį reiktų sudėti dailė ir krikščionybė, apie kryžius, nekrokultas ir kiti dalykai, kurių rastume „Lietuvių Tautoje" ir kitur. Jie ir moksliškai yra pirmaeilės vertybės. Tegu sau jie ir ne originalūs. Basanavičius savaimingai nėra senovės tyręs. Užtat jis yra vienatinis kantrusis „benediktinas"[3], kurs sekė ir žymėjo, ką kiti nuo pat Tacito ir Herodoto[4] yra mūsų dalykais pasisakę. Jo kompiliacijos – tai ištisos bibliotekos. Niekas tiek daug šaltinių nėra mums parodęs, kiek Basanavičius.

Ir visa tai tebėra lyg koks užkeiktas lobis retai kam težinomuose leidiniuose! Paleisk tai plačiau, matysi, kaip žmonės naudosis ir gėrėsis.

Norsgi Basanavičiaus pilną bibliografiją sudarykime, susilaukę jo jubiliejaus, ir pagarsinkime tą sąrašą, kaip esame pagarsinę ir tuo vienu supopuliarinę Valančiaus, Daukanto, Pabrėžos raštus.

BASANAVIČIAUS DARBŲ OBJEKTAS

Apie Joną Basanavičių rašyti yra labai daug temų. Ir mūsų periodiniai leidiniai privalo tai daryti, sulaukus 70 metų jo amžiaus sukakties. Turtingas vertenybėmis Basanavičiaus gyvenimas. Ir

visų krypsnių lietuviai veikėjai saviškai turi jas įvertinti. Be to, jis – žmogus, ir nieko nėra žmoniška, kas būtų buvę jam svetima. Pirmon galvon tai, kad jis patsai nusimano esąs – Basanavičius. Jis mėgsta, kad apie jį kalbėtų, rašytų, jį pieštų, lipdytų. Daugiau, jis visą savo turtą išdalijęs lietuvių dalykams, neatsisakęs nė nuo vienos mezliavos, turėdamas labai maža ištekliaus savo įkurtajam muziejui gerinti ir tvarkyti, ypač bibliotekai, yra pernelyg šykštus tiems dalykams. Mokslo Draugijos valdybai dėl tų dalykų tenka nuolat su jos pirmininku kovoti ir – nusileisti. Basanavičiaus privengė didžiausi peštukai ir akiplėšos, kaip aš ir mūsų socialai, būdami valdyboje. Metus reverentialis[5], kaip savo tėvo. Apie tai, žinoma, dabar ne metas daug kalbėti. Kauleliams skalbti – būsimieji laikai.

Šičia aš noriu pažymėti vieną dalyką, kurs, rodos, lig šiol per mažai yra įvertintas: būtent, Basanavičiaus bešališkumą, kurs labai aiškiai reiškiasi jo moksle, politikoje ir santykiuose su luomais.

Galime nesutikti su aprioristine jo mokslo metode. Jo, Šliūpo ir dar kieno. Jie, atsitiktinai pagavę idėją, jog lietuviai bene bus atkeliavę iš tariamojo žmonijos lopšio – Vidurinės Azijos slėnių, per Mažąją Aziją ir Balkanų pusiausalį, ieško davinių tai hipotezei prirodyti. Gal randa svarbių argumentų, bet neniekina ir tokių, kurie tesirodo argumentai, iš tikrųjų visai ne argumentai; kaip va, atitikimas senovinių lotyniškų ir graikiškų geografinių vardų lietuviškų žodžių skambėjimui: Tracia – trakai (skynimai), Pontus Euxynus – auksinis, Bastiari – bastūnai (klajūnai), t. ir t. Tiksliau gi būtų, pirma prisirinkus medžiagos, paskui tik padaryti iš jų tinkamus ir logingus išvadus.

Užtat daugiau į tą dalyką Basanavičius nebekiša nieko. Šiuo žvilgsniu yra didelio skirtumo tarp Basanavičiaus ir jo bendradarbio Jono Šliūpo, kuriam visiems galams „gadit angličanka"[6], būtent, krikščionybė, ypač katalikybė su jos centru Roma ir jos Papa. Tiesa, kad ir Basanavičius nepataikauja krikščionybei, kai tenka jam pagailėti panaikintų pagonijos liekanų; vis dėlto, smerkdamas barbarines laiko priemones, jis niekur ir niekados nepasmerkė pačios krikščionybės: negerai padarė kurį dalyką,

tai gerai būtų buvę, kad jos visai nebūtų buvę; arba dar smarkiau: šalin ją už tai!

Basanavičius į archaiologijos dalykus (be jų, rodos, jo daugiau niekas ir nesuįdomina) yra įsižiūrėjęs, triviališkai sakant, kaip žaltys į savo kiaušius, belaukdamas, kad išskiltų jo vaisius. Jis tuo vienu mokslu yra gyvas; tam vienam rinkęs knygyną, pirma savo lėšomis, paskui ir iš visuomenės. Dėl to vieno jis yra pasiryžęs perskaityti kone viso pasaulio mokslo literatūrą. Ir skaito dieną naktį, vis tėmydamos tuos dalykus, kurių jam reikia jo tezei prirodyti. Tiesiog aš neįsivaizduoju kito žmogaus, net didžiausio mokslo vyro, kurs būtų perskaitęs tokią daugybę knygų ir atmintų, kur reikia ieškoti šimtų citatų savo raštams.

Mokslas Basanavičiui duoda tokios pusiausvyros dvasiai, jog jos netesėjo išdraikyti nei revoliucija, nei okupacijos, nei bolševikai, nei lenkai. „Noli tangere circulos meos"[7] sakyte sako visas jo asmuo, jo nesudrumsta ramybė, stovinti tarp savo turto muziejuje. O dėl visa ko kita – pasikarkite... Jei bolševikai valstybina visus privačius muziejus, tai jie caca. Ir jis buvo pasiryžęs paimti Šutino muziejų[8] iš Užupio į savo rinkinį. Šutinas savo turtą užkeikė geriau pačiam velniui dabar beatiduosiąs, bet tik ne lietuviams. Ir, rodos, užrašė – lenkams.

Ir Basanavičius yra tiesiog nepaliečiamas su savo „cirkulais". Nelietė jo bolševikai, neliečia nei lenkai, kad nepasikartotų Archimedo istorija.

Tačiau Basanavičius archaiologas – tai ne sudžiūvusi specialisto mokslininko mumija, kuriam nieko daugiau nėra šventa ir brangintina, kaip tik jo specialybė. Jis žmogus gyvas, nes nors atsidėjęs mokslui, tačiau jo darbo ir jausmų objektas nėra grynasis mokslas, tik, taip sakant, pritaikomasis. Jo objektas – lietuvių tautos gyvybė. Šiam tikslui jis ir skęsta į mokslą. Mokslas – tai tik viena priemonė tautai gaivinti, kaip kitiems agitacija, kurstymas.

Šiame savo kelyje jis užtinka tris didelius priešus: vokiečius, rusus ir lenkus, ir su visais kovoja tam tikromis priemonėmis. Kliuvo vokiečiams, kliuvo rusams. Bet daugiausia kliuvo lenkams, kuriuos jis „Tėvynės Sarge" yra pavadinęs „bacillus

polonicus"[9], tam tikru antkryčiu, epidemija. Lenkai jam ir prikišdavo. Girdi, kodėl jis, Basanavičius, ne tiek grumiasi su rusais, kiek su mumis? Todėl, kad rusai galingi, ir kova su jais sunki, o mes bejėgiai, tai su mumis lengva. Tai labai klaidinga. Basanavičius daug turi labai sveikos nuotaikos; jis moka pataikyti kaip tik į patį centrą, į pačią svarbiausią ir skaudžiausią vietą. Tai aš esu jau prirodęs „Lietuvių Balse" Nr. 11[10]. Jis numanė, iš kur didžiausis lietuvybei pavojumas: ne iš biurokratiškųjų rusų, tik iš „brolių" lenkų, kurie, broliškai apkabinę, kaip tik geriausiai smaugia.

Politikos kovoje Basanavičius buvo nacionalistas, sudarytojas Sąjungos, kuri buvo lyginama Mykolo Archangelo organizacijai[11]. Šios taktikos laikydamasis, Basanavičius vis dėlto nebuvo fanatiškas partinis. Ir partija jam nebuvo objektas veiksmui, tik priemonė. Jis šiaip gina tautą, bet džiaugias, kad ir kiti kitaip moka ginti. Ir gal niekas nemoka taip atvirai ir neveidmainiškai pasidžiaugti, jog kiti kitais keliais daugiau už jį laimėja tautai. Džiaugias jis krikščionimis, kai jie tautos darbą dirba; džiaugias ir socialais, kai jie nuo kultūros darbo nesišalina. Tautos darbe jam nėra buvę ir dabar nėra nei graiko, nei žydo, nes visi pašaukti tam darbui dirbti, toms patriotų pareigoms eiti. Jis negaišta bekovodamas savo tarpe, su savosiomis partijomis. Žlugo nacionalistinė Sąjunga, jis prisidėjo prie nacionalinės (tai didelis skirtumas) Tautos Pažangos[12], ne jos idėjų išimtinai ginti, tik jos priemonėmis naudotis, nes matė, kad, ypač Rytų klausime, pažangininkai viltininkai stovi pirmosiose pozicijose.

Tiek pat galima pasakyti ir apie luomus, kiek ir apie partijas. Basanavičius ne svieto lygintojas. Dėl jo tegul sau bus sveiki esamieji, net ir būsimieji luomai, bet tik jie dirbtų tautinį kultūros darbą. Bajoras, kunigas, liaudies narys jam vis lygu, visi aitivarai – muziejaus turtui krauti. Ne luomai objektas jo meilės ar neapykantos, tik pažemintoji ir dabar aukštintinoji lietuvių tauta ir jos priešai. Aš neatmenu, ar Basanavičius yra kada nors kiek nors plūdęs ant bajorų. Aiškiai gi esu girdėjęs: aš niekados neesu nei raštu, nei žodžiu užgavęs kunigo kaip kunigo. Vieną kartą aplankiau aš jį sergantį, atvažiavęs iš provincijos. Basanavičius

džiaugės. Girdi: „Tu nežinai, kunige Juozai, kaip aš tave myliu!" Taip pat jis pasakytų, o gal yra ir sakęs, bajorui, socialui.

Basanavičius liberalas ir indiferentas religijos dalykuose. Bet kai tauta džiaugias kuo ar liūdi ko savo bažnyčioje, Basanavičius pirmas ten. Jis – tautos narys moksle, namie ir aikštėje. Jis organizuotas tautos žmogus, tautos rūmo viena plytelė, kurios nevalia iš sienos ištrupinti.

Planingas, programinis žmogus kiekviename colyje, kiekviename žingsnyje. Veikėjas, kuriam per visą amžių tešvietė tas vienas tikslas, teviliojo tas vienas gyvenimo uždavinys – vaisingai, be afektacijų, be afišavimosi, be reklamų tarnauti savajai tautai in toto"[13]; tokiai, kaip ji yra, bet tik ji būtų gyva ir į žmonijos turtų iždyną įdėtų tai, ko ji turi originalaus, šviežio, naujo.

Aukštasis tikslas neleidė Basanavičiui būti bent kuriame dalyke šališku. Tuo jis laimėjo tokią nepaprastą ir pavydėtiną tautos pagarbą ir net meilę.

Džiaugiamės turėdami tokį tautos sūnų.

ISTORIJOS ETAPŲ STULPAI MILŽINAI

Didelė žydų šventė. Meiros Juozapavičiaus stalą apsėdo bene keturios kartos. O krikštasuolėje, garbingajame stalo gale, tebestovi fotelis tuščias. Kam jis? Štai iš kitų kambarių išveda senutę. Ji taip sena, kad vos bepaeina, beveik nieko nebemato ir nebesidžiaugia švente. Tai ją pasodino garbingojon vieton. Ji – kupstas. Ant jos patys brangieji šilkų rūbai. Ji visa apkabinėta auskarais, grandinėmis, antrankiais, – visais brangumynais, kokių tik Meiros namai turi. Ir visi didžiausia pagarba, kaip į kokį šventadaiktį dairos į tą nebylią senutę. Visų širdis ji surišo, nes ji – giminės patriarchė. Ji giminės tradicija, iš jos pasidarė štai keturios kartos, kurios neiškriko tik dėl to, kad turėjo centrą, kur spietėsi, – savo senelę.

Tokią sceną esu skaitęs mažne prieš 40 metų tuomet populiariausioje Ožeškienės apysakoje iš žydų buities „Mejer Josefowicz". Ten tiek yra gražių vaizdų, jog žydai ją išvertė į daugelį kalbų, nors Ožeškienė apysaką rašė pačiu karščiuoju žydų

asimiliavimo laiku, suprantamiau bus pasakius, žydų lenkinimo, ir ta tendencija yra ten pernelyg aiški.

Tiek to su tendencija, kai ją apgaubia dailės ir išminties šydas. Man šita scena dar vaikui patiko, neišdilo ji iš atminties ir lig šiolai. Neišdilo ir prašyte prašos pirmon vieton, kai kelios lietuvių kartos šiandien sėda Nebepriklausomos Lietuvos stalan; atėjus bet kuriai didžiulei tautos šventei, pirmon vieton mes turime pasisodinti ką garbingą.

Aš, nesisakydamas tai esant drąsumą, griežtai sakau: Jono Basanavičiaus septynių dešimtų metų amžiaus sukaktis – tai tikra tautos šventė. Jis – visų mūsų patriarchas, jis – visų mūsų tradicijų nešiotojas. Jis, pamilęs milijoną – visą tautą, buvo jos centras ir autoritetas. Jį šiandien sodinkimės.

Aš augau pozityvizmo laikais; mačiau ir socializmo ortodoksiją. Žodžiais kuo smarkiausiai buvo neigiama bet kurie autoritetai, iš tikrųjų gi, omine, didžiausiu pasiilgimu ieškota autoritetų. Ūmai pajaunėjusi senutė mūsų tauta, žengdama pirmuosius savo žingsnius pažangos keliu, buvo silpnutė ir nedrąsi. Tiesiog dar nemokėjo kaip reikiant eiti; juoba nežinojo, kur link veda jos keliai. Tesireiškė gaivalinė, marinta, bet nenumarinta tautos gyvybė.

Dažnai didžiausiu išsiilgimu pažangiausi tautininkai šviesuoliai guosdavosi kits kitam: aiman, neturime vadų sekti, neturime autoritetų klausyti! Štai klaidžiojame kaip rūkuose, štai katras sau einame savais keliais ir elgiamės savu būdu...

Pirmieji, kurie pajuto savo sieloje veiksmo nerimą, kurie, lyg tautos įsčioje tebebūdami, pajudėjo, kaip viščiukai iš vidaus ėmė mušti į dengiantį jį kiaušio kiautą ir jį skelti, stiprinos perpus svetimais mums autoritetais, Mickevičiais, Kraševskiais, Narbutais. Kiti jau neramiai dairės saviškių ir jų rado.

Sakykite, kuo jūs išaiškinsite ūmą iškilimą lietuvių nuomonėje Simano Daukanto ir vyskupo Motiejaus? A. Janulaitis teisingai yra savo monografijoje pastebėjęs[14], jog mes Simaną Daukantą daugiau giriame neg pažįstame. Kas to Daukanto šiandien dar nežino? Visi mes žinome, net ką jis yra parašęs, kokiais vardais knygas. Bet kelintasis bus tas knygas kiaurai paskaitęs,

kelintasis Daukanto dvasia iš knygų stiprinęsis? Yra skaičiusių vienas ar antras jo istorijas. Jų nedaug. Yra įpusėjusių jo „Būdą žemaičių ir kalnėnų". Tokių dar mažiau. Ir gal griežtai nė vieno nėra, be mūsų kalbininkų, kurs dvasios peno būtų ieškojęs „Gyvenime karvaidų", „Kornelyje Nepote", apynių auginime, gaisrų gesyme, miškų sėjime[15].

Tai mūsų nepozitingumas. Kitas, nužiūrėjęs sau idealą ar autoritetą, paįdomauja visų jo mažmožių, tiria jį patį ir visa, kas aplink jį buvo. Mums gana ir to, kai kas iš tolo šmykši. Mes nekritingi stabameldžiai. Mes ištįsę, ne kieti vijokliai, kurie ieškos aplink ką čia apsivyniojus, gyvenimo kelią keliaujant.

Ir mes matome amžių tolumoje karžygius Vytautus, reformatorius Giedraičius, kultūros pamatų dėjėjus Daukšas ir Sirvydus ar tautinio švietimo bei susipratimo populiarintojus Daukantus ir Valančius.

Kam rūpėjo šio „klerikalo" Valančiaus davatkų knygos, jo katekizmai, nevykusios kantičkinės jo giesmės? Geriausias lietuvis atgimėlis tėra matęs trečdalį jo raštų. Ir vis dėlto Valančius ne tik ištikimam katalikui, bet reformatui ir socialistui vienas istorijos kelio stulpas, kurie rodo, kuriuo mūsų tautos keliauta ir kur atsidurta.

Respublikininkas širs ant Vytauto, kam jis buvo „Didysis" Kunigaikštis. Bedieviui labai tai jam bus, kad Giedraitis[16] per devynerius metus sėdėjo Vilniaus kapituloje, neįleisdamas Lietuvon lenkų dvasiškių, net vyskupo. Pigus ir seklus dabartinis svieto lygintojas širs ant ilgaskvernio Motiejaus. Kasta, luomas, pilvas, svaigulys, nuodai – čiaudės dabartiniai veikėjai ir vis dėlto neapsieis be tų, kurie yra dirbę vardan ko nori, bet tik dirbę. Kur buvę, kur nebuvę, nori nenori, mes remiame savo sielos akis į tuos žmones, kurie sudarė mūsų gyvenimo istorijoje etapus, ir tų etapų nesivaizduojame kitaip, kaip tik juos personifikuodami.

Ir jie, juo gilyn į amžius, juo didyn eina, kol tampa mums milžinais. Savo laikais jie buvo tokie pat duonos ėdėjai kaip ir mes, tokie pat silpnavaliai ir silpnabūdžiai neužaugos kaip ir mes. Bet kad jų dvasia, jų meilė, jų pastangos siekė toli, tai mes nė neieškome, ar visa tai yra davę proporcionalių rezultatų. Neieškome ir

mielai teikiame jiems į rankas darbo padargą, kurį jie kits kitam pasiduoda per trisdešimtis kilometrų tolio žeme: vienas, besėdėdamas Girininkų kalne, antram, sėdinčiam Šatrijos kalne.

Jei ne kirvį ar tabokos pauostyti, tai idėją dvasios milžinai paduoda per tolį laiku, per tris šimtus metų. Ir jie – milžinai, nors nebūtų buvę kūnu didesni už mus nykštukus.

Gale XIX šimtmečio mes matome du tokio kelio stulpu, du Lietuvos milžinu, kurie buvo ištiesę rankas, paduodami tautines idėjas sekančiam dvidešimtajam amžiui, – Basanavičių ir Kudirką. Arčiau prisikišęs, rasi, kad ir jie buvo – žmonės. Bet juo tolyn nuo jų, juo jų figūros augs, kol pataps milžinais. Ir tau vis tiek bus, kaip jie valgė, pykos ar erosui tarnavo, nes tau terūpės, ką jie iš savo sielos bus čia tolimiesiems padavę. Iš sielos, iš ketinimų, iš norų, iš pastangų, ne iš darbo vaisių.

Kokie juokingi ir naivūs mums rodos pirmieji mechanikų bandymai, kokie nepakabūs jų padarai. O dėlto istorija milžinais žymi visus tuos pradėtojus Watsonus, Stephensonus[17]. Čekų epininkas H.[18] buvo apgavikas, kai savo kūrinį surašė „senoviniu" būdu, paskelbė tai radęs karaliaus rūmų knygyne ir pripažįstąs jį XIV amžiaus čekų kūrinį. Vis dėlto jis buvo didvyris, nes, kad ir dirbtinai, sujudino snaudžiančią tautinę čekų dvasią, sukėlė norų, padrąsino, leido savimi pasididžiuoti. Devynioliktojo amžiaus kūrinys pavaidino rolę tryliktojo amžiaus kūrinio, tai jis ir buvo tryliktojo amžiaus. Mūsų bajorams buvo reikalingas Palemonas-Palemonė bajoriškajai fanaberijai pakelti, tai jį susidarė, ir jis – yra buvęs, nors, tikrai sakant, palemunė-panemunė yra vieta, ne asmuo. Tai personifikacija abstraktinių dalykų, ir jų neprivalome mėtyti iš savo istorijos.

Kuo didžiu yra mums pašvietęs Basanavičius? Jei jo darbus ir kūrinius kas sulygintų su kitų tautų ar valstybių milžinų darbais ir kūriniais ir nusišieptų, tas būtų nebrendėlis. Jo archaiologija, jo trakologija visaip yra svarstoma. Vieniems tai rimtas mokslas, vertas lietuvių vardo, kitiems su tais dalykais dar nėsą ko mokslo pasauliui rodytis. Tegu sau. Mums ne tai svarbu, ar jis pabaigtinai tarė kurį mokslo žodį; mums svarbu, kad jis to žodžio per visą savo amžių ieškojo.

Mums svarbu, kad Basanavičius – tai priešpaskutinė grandelė jau ilgos grandinės žmonių, kurie darė, kad lietuvių tauta imtų pati save atminti. Jie siekė vis gilyn į miglotą praeitį ir savo intuicija mėgino ją atspėti. Klydo? Tai kas? Duok šen gi tokį, kurs šioje srityje neklysta! Tokių neduosi. Tai gana tau ir to, kad kas siekė ir darė tai, kad tauta nesiliautų siekusi. Bet kuris toks veikėjas riša praeitį su ateitimi ir yra rašytinis, pamatinis žardo stulpas visam sutaisymui laikyti.

Nemerkdamas akių dabartyje, Basanavičius dirbo ateičiai. Klydo? Platesnioji visuomenė nepritarė jo sudarytajai Sąjungai lietuvių kalbai saugoti Vilniuje, padedant rusų valdžiai? O dabartiniai mūsų diplomatai ir partijų vadai nedaro dar aršesnių kompromisų tikslams pasiekti? To laiko žmonės aršiai juos už tai griauna; bet laiko perspektyvoje jie bus tie vežimo vežėjai, kurie, vežimui krypstant, vieni savo pečiais palaiko jį, kad neapvirstų, kiti dalbomis. Žiūrėk, būsimosios kartos, kurios bus išdygusios iš Rusijos bolševikų, dar pateisins juos net už nežmonišką kraujo liejimą. Ag senoviniai barbarų ar su barbarais karai ar viduramžių religinės imtynės buvo dar nuožmesnės, o laiko perspektyvoje – nieko, lyg taip ir reikėjo; bent buvo neišvengiami.

1876 m. Petras Vileišis pirmąjį rusų cenzūros ledą laužė Petrapilyje. Tuo pat laiku Basanavičius studentavo Maksvoje ir apie tą patį svajojo. Tai buvo milžinai, kurie per šešis šimtus kilometrų davinėjo kits kitam „tabokos" pašniaukšti, kad akims būtų šviesiau. Ir buvo. Tolis čia nieko nereiškia. Dvasios bevieliu būdu reagavo į kita kitą. Veikė į kita kitą, nes susikondensuodamos dvasios negali nespinduliuoti aplinkui, kad ir į didelį tolį. Tuo pateisinama ir paaiškinama vienuolynų buvimas: jie taip pat yra dvasios kondensatoriai, iš kurių apsirūpina ir tolimesnieji.

Basanavičiai, Vileišiai, Kudirkai, Matulioniai sudarinėjo atmosferą, kurioje mezgėsi ir brendo tautininkai, tie, kurie pagaliau nulėmė tautos likimą. Ar aš, ar kitas, kurie dar vaikėzais, mokyklos suole sėdėdami, pradėjome justi nerimą ir linkimą tautai dirbti, žinojome, kas tai mums padaro? Ne. Ar patys kondensatoriai žinojo, kam betarpiškai aplikavo savo sielavartą?

Taip pat ne. Ir vis dėlto jungė buvo. Mes jau 1881 metais jautėme, kad kažin kas kažin kur dirba Lietuvai. 1883 m. išgirdome Basanavičiaus ir Šliūpo vardus. Basanavičiaus betgi vardas nustelbė Šliūpo vardą, gal kad buvo platesnis, neužgavo dalinių dalykų ir buvo artimesnis, saviškesnis, neg internacionalo priemaišos ar antireliginės tendencijos, kurios daug gadino šiam didžiam patriotui, Jonui Šliūpui, pasekmingai veikti.

Išgirdome Basanavičiaus vardą, ir jis mus pririšo. Mes iš tolo jį sekėme ir jo kelius žinojome. Buvome įsidėmėję Lom-Palanką, kažin kokį mažą Balkanų miestelį, įsidėmėję Čekų Prahą, Bulgarų Varną. Iš ten ėjo „Vaikas ir žirgas", „Žiponas bei žiponė", „Auksingumas bei sidabringumas lietuviškųjų dainų", „Etnologiškosios smulkmenos", trakologija. Į ten ėjo folkloro rinkiniai – pasakos ir dainos – ir grįžo knygomis. Nuo Balkanų viršūnių milžinas Basanavičius davinėjo saviškiams Lietuvos kalnuose kovos ir dvasios padargus.

Ar stiprūs tai buvo ginklai? Kas mums darbo! Atmenate sceną iš „Pajudinkime, vyrai, žemę!" Maurikijo Jokayo[19], kur juokdarys dvarininkas jauną svajotojį keliauninką aprūpina į kelionę dideliu rutuliu pinigų. Keliauninkas, manydamas, jog tai auksas, drąsiai leidos į Aziją, tyrė vengrų lopšį, išvaikščiojo Tibetą, drąsiai pasikliaudamas savo turtu, kurį vis taupė pačiai blogajai dienai. Ir sugrįžo namo, nesulaukęs tos blogosios. Ir kai čia atrišo, rado įvyniota – variokų vos keleto kronų vertės. Ir nepyko, nes tas rutulys per keletą kelionės metų tiekė jam drąsos ir pasikliovimo savimi.

Ar auksas, ar variokai buvo Basanavičiaus tiekiamos vertenybės? Daugumas jų nei neatrišo, nei nepatyrė. Jiems gana buvo, kad yra kas daro tautos vertenybes, ir pats ryžosi taip pat daryti.

Kodėl Basanavičius gera valia išvažiuoja iš Rusijos, kur jam, specialistui, būtų buvę gana duonos, ir vyksta į Bulgariją, dar nesutvarkytą naują valstybę? Jis teisinas silpna sveikata ir pasiilgimu pietų krašto. Dar geromis bulgarų pasiūlytomis sąlygomis jauniems inteligentams, kurių patys stigo. Tikrosios gi priežastys, tikrieji akstinai, gal nenusimanant, buvo nujautimas, kuriomis sąlygomis sparčiau plėtosis jo tautos laisvės instinktas.

Vakarykščiai turkų vergai, bulgarai, barbarai, tamsuoliai, sunykėliai ekonomiškai, griebiasi darbo, atgyja, juda, kovoja, savo gi išvaduotojams rusams nepasiduoda, nori būti sau žmonės. Lietuviai tebėr vergai rusų, bet norai nebevergauti gema, neramybės dvasia pukši kunkuliais, tai Akelaičiais, tai Mackevičiais, tai Valančiais, tai Basanavičiais. Iš jų darosi nauji paveikslai, kuriems reikia ir tinkamų spielčių. Lietuvių tautos dvasios gemalui bręsti kaip tik reikėjo Bulgarijos, kur praktikingai rodytų ir mokytų, kaip tai darosi.

Taigi Basanavičiaus niekas nedrįso įtarti, kad jis – pabėgėlis nuo sunkaus darbo, kad jis karjeristas, kuriam kur gera, ten tėvynė. Nė patys bulgarai. Basanavičius išmoko jų kalbos, organizavo jiems muziejų, padėjo kovoti su rusofilais, rinko medžiagą sanitarinei bulgarų etnografijai, pietų kraniologijai. Ir vis dėlto jis buvo lietuvis bulgarams, lietuvis Varną lankiusiems lenkams, lietuvis Europai, kur gerą dalį amžiaus praleido, nes Basanavičius nė vienai valandai nebuvo nustojęs – pats sau buvęs – lietuvis, nė vienai valandai nepasisavinęs antrosios tėvynės, nei tos, kuri jam žmoną davė, nei tos, kuri jam rūmus ir turto buvo davusi[20].

Ir kam dėl to buvo bloga? Bulgarai nemažiau laimėjo, lietuviai, kad ir jo savo tarpe netekę, nieko nepralaimėjo. Dvasioms nei tolio, nei užtvarų nėra.

Kodėl Basanavičius grįžta namo, viską palikęs, rūmus ir susidariusią karjerą, kaip tik 1905 metais? Dėl to pat, dėl ko ir buvo į Bulgariją išvažiavęs. Jis ten daug ko per 25 metus išmoko, daug ko prisigėrė. Jo siela subrendo į veiksmą, ir tam spielčius buvo ėmusi tiekti pirmoji revoliucija. Lig nepriklausomybės buvo dar per toli, bet autonomijos idėja buvo jau radusi šalininkų, ir pats pirmiausias buvo Basanavičius. Jo sustatytasis Rusų valdžiai memorialas[21] kitiems buvo pasirodęs – vargoninko politika; niekas nenorėjo pasirašyti. Tai Basanavičius prisitraukė Meč. Dovoiną-Silvestravičių, kunigą Ambraževičių, dėl kurių politikos taip pat visi šaipės, ir memorialas buvo įteiktas valdžiai ir buvo Rusijai per jos gi organą pagarsintas.

Basanavičius gerai žinojo, jog iš to nieko nebus. Jam terūpėjo pademonstruoti visai Rusijai, kad lietuviai gyvi ir savo padėtimi toli gražu nepatenkinti. Demonstracija paveikė ir į pačius lietuvius, ypač kad lenkai ėmė pykti, kam lietuviai juos pralenkę ir tik jiems kelią užkirtę.

Antrą didžiulę demonstraciją Basanavičius padarė, vėl pirmasis šokęs pasinaudoti įvykusiomis laisvėmis, sušaukdamas visos Lietuvos seimą[22]. Ko čia socialdemokratai nedarė sudiskredituoti tam veikėjui, nustumti jį šalin nuo pirmininkavimo: du tūkstančiu balsų nepasidavė ir savo tautinį idealą išlaikė pirmininkaujančiu.

Užėjo rinkimai į pirmąją Dūmą. Ir čia pirmas Basanavičius, nors politikoje nedaug tedalyvavęs, vienu sveiku savo instinktu suprato, jog per rinkimus nedera būti „šikšnosparniais", jog reikia eiti savais demokratingais keliais, nesusidedant su dvarininkais, ir pirmieji rinkimai buvo „skandališkai" laimėti. Lietuvai atstovavo vieni demokratai valstiečiai.

Per kitus rinkimus lietuviai patį Basanavičių norėjo savo atstovu[23]. Dėl ko tai neįvyko, ištisa istorija, kurią nagrinėti tokiuo džiaugsmingu momentu nedera.

Paskutinį savo turtą įteikia mūsų pramonei palaikyti, ir ta „pramonė" suėda jį. Paskutines savo pajėgas pagaliau paskiria Mokslo Draugijai, kurią jis gi yra sudaręs, jis gi ją veda, ir niekam dar neatėjo galvon jį kuo kitu pakeisti, nes kito tokio mes dar neturime. Kaip aitvaras neša, renka muziejaus ir knygyno turtus, kaip vyžūnas sergėjo jį, bet kuriems okupantams užeinant. Ką jis duoda muziejui, ką mokslui? Mums vis tasia: mes ir čia personifikuojame savo pamylimą mokslo, savo praeities, ir visa tai įvelkame į daktaro Jono Basanavičiaus paveikslą.

Jam 70 metų. Galas amžiaus nebetoli. Bet ir miręs jis bus mums tas pat tautos atgimimo milžinas.

Ir šiandien, sėsdamies už Nepriklausomybės stalo, lietuviai privalo gerajame gale jo palikti didelį, aukšta atkaltimi fotelį Dr. Basanavičiui atsisėsti. Ir turime ją apkaišyti kuo kas turi brangesniu, nes jis mūsų patriarcha, mūsų pačių gryniausiųjų pastangų reiškėjas – pradžia ir galas.

ŽEMAITĖ

LAIDOTUVĖS

A. a. Julija Žymantienė-Žemaitė per didžiuosius šalčius buvo atvykusi Kaunan savo anūkės moksleivės reikalais. Aplankė St. Seimo posėdį. Buvo visai sveika. Bet grįždama nušalo, gavo plaučių uždegimą ir, 7 dienas tepasirgus, mirė, nors gydytojų pagalbos nestigo.

Į laidotuves atvyko duktė su anūke, taip pat jau moteriške. Nabašninkė turėjo jau praanūkų. Be to, moksleivių delegacija su vainiku iš Panevėžio, Švietimo ministerijos atstovai su direktorium Daukša, Meno Kūrėjų draugijos atstovai su prokuroru Papečkiu[1] ir Kubertavičiene (iš scenos sekcijos), Seimo nariai, kan. J. Tumas, korespondentas Vienuolis ir k.

Pusiau antros po pietų Bulotų butą apgulė visa Marijampolė. Išlydėtų atėjo klebonas Dvaranauskas, asistuojamas kan. J. Tumo. Ilgiausia eilia vainikų, baltų ir raudonų, išsitiesė per visą kvartalą. Lydėjo ir kariškiai su savo kapelija.

Kapuose kalbų pasakyta 14. Kan. Tumas pažymėjo nepaprastą vyksnį, kaip 50 metų moteriškė atsiliepia į naują tautinės kultūros judėjimą ir ištikimai jai tarnauja per visą jau amžių, nieko už tai iš visuomenės negaudama. P. Lastienė sklandžiai atpasakojo nabašninkės „Žiburėlio" kūrėjos rolę jaunuomenės globojime. Andr. Bulota nuoširdžiai atpasakojo paskutiniąsias jos dienas. Lastas (Adomas Juodasis) paskaitė puikų sonetą ant kapo. Papečkys Meno Kūrėjų vardu, t. ir t.

Visi žymėjo didelį nabašninkės ramumą, prisirišimą prie Bulotų šeimos, darbštumą. Lig pat galo ji redagavusi savo raštus; ypač gražūs esą palikta atminimai laikų iki pasipažįstant su P. Višinskiu, kurs jai atvėrė duris į šviesą, taigi apie skurdų savo gyvenimą, apie baudžiavą ir k. Visus palaikus, žinoma, globos A. Bulota.

Be to, dar paskaitą buvusi parašiusi „Žiburėlio" naudai, tik jau nebesuskubo paskaityti.

ASMUO

Šio gruodžio mėn. 7 d. pusiau trečios mirė Marijampolėje Andriaus Bulotos bute rašytoja Julija Beniuševičaitė-Žymantienė ir palaidota 10 d.

Julija Beniuševičaitė, neturčių tėvų Žemaičių bajorėlių duktė, buvo gimusi 1845 m. geg. 31 d.[2] Bukontiškės dvarelyje, Plungės parapijoje. Namie savo tarpe kalbėjos lenkiškai; ta kalba ir rašto buvo išmokusi. Gerai atminė 1863 m. sukilimą; pati darbavosi, nešiodama žinių ir maisto girininkams. Ištekėjo taip pat už beturčio žemaičio Lauryno Žymanto, kurs dvaruose buvo taip pat prisigėręs lenkų „kultūros". Tai ir vėl sudarė „lenkišką" šeimyną, nors, kaip visi Žemaičiuose, tos vietos kalbos nevengė. Per ilga nusipirko sau truputį lauko bene Šaukėnų parapijoje, iš kur buvo kilęs moksleivis Povilas Višinskis. Jis gaudavo tilžiškių lietuvių laikraščių ir Žymantienei davinėdavo, vis aimanuodamas, kad lietuviai daugiau stingą rašytojų kaip pinigų.

Tai paragino Žymantienę rašyti, ir ji dideliu vargu, ant grifelinės lentos rašydama ir vėl nutrindama, sudėjo pirmąjį savo apsakymėlį „Piršlybos", kurį Gabr. Petkevičaitė ir J. Jablonskis įdėjo į kalendorių, vardu „Rudens vakaras", rašytoją pramindami Žemaite. Tai buvo 1894 m., kada Žymantienė ėjo jau 49 metus. Ir nebesiliovė rašiusi, padedama, pataisoma to paties Višinskio. Krūvon sudėjus, Žemaitės raštų yra du didžiuliu tomu, apie 40 apsakymėlių. Vienas tomas yra jau išėjęs, J. Jablonskio redaguotas, vardu „Žemaitės Raštai. Apsakymėliai" (Pirmasis tomas. J. ir P. Leonų leidimas. Vilnius, 1914 m., 391 p.). Viso 20 apsakymėlių. Antras toks pats tomas, gatavai surinktas, buvo ketinama kito leidėjo atmušti Leipcige. Žemaitė jį šiąvasar, sugrįžus iš Amerikos, atsiėmė iš Jablonskio. Tai dabar Andr. Bulotos žinioje. Tuodu tomu turės raštus, iki šio karo rašytus ir tik literatinės vertybės; mažmožių – ne, o jų irgi yra, „Tėvynės Sarge" du gabalu[3] ir kitur. Pradžioje karo išvažiavusi su tuo pat Andr. Bulota į Ameriką pas savo sūnų, ji ten rašiusi atminimus. Jie liko taip pat pas A. Bulotą.

Šią vasarą Žemaitė sugrįžo Lietuvon – bent mirti. Eidama 76 metus, ji vis dar rodėsi stipra, nepaliegusi, geros nuotaikos. Maža ką geresnę aš ją pažinau prieš 25 metus ir džiaugiaus, išvydęs ją per pamaldas Vytauto bažnyčioje, kur ji, sugrįžus iš svetur, malonėjo ateiti pasidžiaugtų, kaip rusų užgrobtoje šventykloje vėl įsigalėjo lietuviai. Atnešė ir nedidelę savo auką.

Žemaitė rašytoja mirė, ir mums nebetenka jos gailėtis: ji gražiai, darbščiai ir pilnai atgyveno savo amžių, atiduodama lietuvių tautai visa, ką tik tesėjo bepadaryti. Kad ji būtų buvusi namie karo metu, kad būtų prityrusi okupantų skriaudų, neabejoju, ji būtų mums dar davusi ne vieną karo epizodą; nebūtų iškentusi. Dabar džiaukimės bent tuo, ką gero esame iš jos gavę.

O esame iš Žemaitės gavę tikrų brangenybių mūsų literatūrai forma ir turiniu. Jos raštai savo forma tiesiog tobuli, klasikiniai. Gal dėl to, kad yra perėję per dvejetą trejetą negailestingų redakcijų. Savo turiniu Žemaitės raštai duoda apsčios medžiagos žemaičių etnologams, kaip Vincas Krėvė duoda tokios pats medžiagos dzūkų etnologijai, o aš mėginau duoti aukštaičių. Taigi ir beletristai, nors netiesioginai, patarnauja mokslui.

Žemaitė piešė atskirus žemaičių buities epizodus, atskleisdama jų sielos gilumas, tai, ko patys žmonės nenusimano. O Žemaitės savumas, kad ji tetesėjo pagauti daugiausia neigiamąsias puses žmogaus būdo, daugiausia skurdą, vargą ir įvairesnius iškrypimus. Tokią ją padarė jos pačios vargingas gyvenimas. Literatūra beveik nieko nepalengvino jai gyventi, ir kai dabar štai ėmė žadėti kelias dešimtis tūkstančių, jai to nebereikia. Ji begyvendama daugiau bloga matė neg gera. Ir tas spragas mėgino užtaisyti, mokydama dailės būdu.

Ieškodama temų savo raštams, Žemaitė pirmon galvon užtikdavo, kas negera. Tai visur, nieko neišskiriant, nė tų, kurie būtų bevelīję nepatekti negailestingosios natūralistės plunksnai. J. Jablonskis, šiaip jau knygų recenzentas daugiau kalbos žvilgsniu, nemitęs „Vaire" ėmė ir parašė ilgą kritiką Žemaitės tų raštų, kurie rodo jos vienašalumą, tendentinę kunigofobiją.[4] Tai Jablonskis pasvarstė sumaningai ir teisingai. Autorė tačiau šitaip teisinosi (žodžiais; raštu ji niekam nereagavo):

– Ko gi jūs norite, kad tai – faktai?

Net paskutinis jos tos rūšies tiesiog drastiškas kunigo godo aprašymas, kurs ir Jablonskį suneramino, buvęs tikras atsitikimas su kun. Baldišanka (Bohdyszenko)[5], dabar taip pat nebegyvu. Taigi Žemaitės linkimas duoti juoba neigiamų *tipų* ir epizodų vargu bau yra jos dalinė tendencija vieną luomą ypačiai blogai atvaizduoti, o ne visuotinis jos sielos krypsnys.

Vargu bau mes galime reikalauti, kad rašytoja, plakdama visą visuomenę, žinoma, noru, kad ji būtų geresnė, tyčia būtų palikusi kunigus nepaplaktus, negi dėl to, kad jie paliktų tokie pat, ne geresni. Iš to visai neišeina, kad ji blogai tebūtų maniusi iš viso apie kunigus. Tik kas gera, kas normalu, tvarkinga, tai kam tai beliesti; tuo ir taip džiaugės.

Į tikėjimą ji, rodės, gana šaltai žiūrėjo, net atkariai: taip bent reiškė vienas jos raštas sūnui, kurs tai yra paskelbęs viename Amerikos laikraštyje prieš 20 metų[6]. Aš jį atminiau; per jį žiūrėjau ir į rašytoją. Vieną tačiau kartą Žemaitė, pernakvojusi pas mane Vilniuje, atsikėlė anksti, lygiai su manimi. Klausiama, kam, ką ji dabar taip anksti darys, atsakė:

– Ir aš eisiu bažnyčion.

Aš, atmindamas jos raštą, nustebau ir – nepatikėjau. Kadangi ruošiaus eiti mišių laikytų, tai dilgterėjo: paseksiu paskui, argi tikrai ji užeis į bažnyčią... Bet tuojau taip susigėdau, kad klastelėjau vietoje ir tyčia nebėjau iš namų, kol viešnia išnyko. Aš likau įsitikinęs, kad Žemaitė nebuvo svetima Katalikų Bažnyčiai, nors jos kunigus papliekdavo. Ne taip lengva nusikratyti tomis tradicijomis ir papročiais, kuriais buvai gyvenęs 50 metų.

Nabašninkės liko puikus premijuotas J. Šileikos pieštas portretas[7]. Tas brangus paminklas reikia gauti į Lietuvą, į Meno rūmus ar į muziejų, kad ir vaikų vaikai žinotų, kokių tipų yra Lietuvai davęs prasidėjęs tautinis susipratimas. Demokratinis, pažangusis lietuvių judėjimas atlenkino ne tą vieną mūsų bajorę.

Nuoširdžių jausmų vainiką dedame ant karsto pirmaeilės rašto darbininkės a. a. Julijos Žymantienės-Žemaitės.

A. a. Žymantienė-Žemaitė, prieš mirdama, yra surašiusi vargingo savo gyvenimo atminimus[8] iki pasipažįstant su P. Višinskiu, tuomet dar tik 1 klasės mokiniu. Šitie atminimai atskleis mums dar vieną liūdnos mūsų praeities lapą, skaudų baudžiavos laiką, skurdų neturčio, kad ir bajoro, padėjimą, kurin Julija buvo įkritusi „kaip muselė į išrūgas". Jau dabar tai galime atspėti, turėdami tųjų atminimų apmatus įžangoje į „Žemaitės Raštai. Apsakymėliai" (Pirmasis tomas. J. ir P. Leonų leidimas. Vilnius, 1914, 391 p.).

Ypač įdomus bus lapas, kurs mums pareikš, kaip Žemaičių bajorai tirpsta liaudies jūroje, nesudarydami tokių lenkybės uazų, kaip Aukštaičiuose. Julijos motina brangino bajoriškąją savo kiltį, aukštino lenkiškąją kalbą, stengės, kad ir jos vaikai gražiai kalbėtų lenkiškai. Tačiau Julijai patekus į mokyklą, visi be galo juokės iš jos kalbos. Kodėl gi taip? Vaikai mėgo draugauti su lažininkų vaikais. Su jais, žinoma, ir lenkiškoji kalba ėjo per šalį. Paskui Julijos vaikai gavo gyvulius ganyti, su šeimyna darbus dirbti, tad ir lenkiškai rečiau tėvai bekalbėjo, o vaikai lenkiškai kalbėję mažne visai liovės. Pagaliau lenkiškų knygų jie nebelabai besuprato ir jų skaityti nemėgo. O namie ėmė maišytis žemaitiškos tikybos turinio knygelės, kurių atnešdavo teta Žemaičių Kalvarijos davatka.

Taigi Julija Beniuševičaitė sužemaitėja iš pat mažens ir visai žemaitė patampa, sumužikėdama, ištekėdama už Žymanto. Toks buvo dvasios keitimasis Julijos, toks ir visų kitų Žemaičių smulkbajorių. Jie arba visai neatmena lenkiškųjų bajorijos tradicijų, būtinai lenkiškų, arba lengvai ir natūraliai jų nustoja. Net ir didbajoriai, tiek galingi ir nepriklausomi, kad gali izoliuotis nuo minios, neišvengia difuzijos su tvirta liaudies tautybe ir patys žemaičių kalbą įgema, dažnai pirmiau jos pramokdami iš auklių ir tarnų, neg lenkiškos iš tėvų.

Tai mums paaiškina aną neva stebuklingą Julijos atvirtimą į Višinskėlio tautą. Jo atvežamieji prūsiniai raštai lengvai smenga Žymantams į galvą; Žymantai pasijunta esą lietuviai, ima

ir dumia smulkiais lašais debesys; 5. Lašai taip sodrūs, jog smiltyno žemė visa vandeniu pasruvo; 6. Velėna tuojau padrėko; 7. Kietai suvažinėtame žvyryne klanų klanai tvaksojo; 8. Juose burbuliai plūduriavo; 9. Kur lomelėse, viena lite vanduo tyvaliojo; 10. Tokioj darganoj neskrajojo nė paukšteliai ore; 11. Kiūtojo papūrę kur po šlapių lapelių; 12. Naminės vištos... balandžiai; antims tai, berods, dienos! Kvarkdamos purvinos kumpinėjo, skubėjo iš vieno į kitą klaną, visur turšės ligi pat akių; 13. Žmonės kiekvienas pastogėje šį tą knyburiavo; 14. Tik kur ne kur matyti – vyrai pasiraitę braido, pančiais, brizgilais nešini; 15. O tie piemenėliai... Į vakarą vėjelis... lietus... debesys... saulelė... orarykštė... pragiedruliai... žvaigždelė... piemenėlio birbynė, bandos barškalai... medžių šakos... vanduo laša...

Štai e livre ouvert[13] vieno aprašymo inventorius („Topylis", 81 p.) be jokių poetiškųjų figūrų; net epitetų reta rasti. Ir tam lygūs visi kiti. Jie neblogi; jie net ūpo duoda. Autorė turi pakankamai intuicijos, kurių daiktų parinkti, kad pasidarytų skaitytojui drėgna, karšta, nejauku, nuobodu, baisu. Bet vis tai mechaninis, ne kūrybinis darbas.

Žemaitės tipai lygiai realūs kaip ir gamta. Jie lygiai fotografuoti. Autorė neišvadina sielos sąmojingai: ji, siela, savaime išsireiškia per epizodą, tikrą, buvusį, matytą. Tų pačių faktų pagausinimas apibūdinant, nepadaro asmenų tiek reiškių, kad įstrigtų matytojui. Vis dėlto pat – kad per daug realūs, per gerai pažįstami, per neprašmatnūs. Kai skaitai – aišku, galėtumei net papiešti kurį tinginį ar nevalą. Paskaitei visą tomą – ir nebeturi atmintyje bent kurio pasilikusio. Esu kelissyk kiaurai perskaitęs Žemaitės tomą, dideliu pamėgimu perskaitęs; turiu atmintyje daugybę jos epizodų, bet neturiu tiekos tipų, kiek paliko man iš Čechovo ar kurio kito kūrėjo.

Žemaitė neabejotinai gynė lietuvę moterį. Bet ar sąmoningai? Taip pat vargu. Ji ir čia kopijavo savąjį vargą ir savuosius įspūdžius.

Ji „užpuldinėjo" kunigiją taip pat vargu bau sąmoninga kunigofobija, nors jos artimieji tai jai kvėpė. Ji ir čia buvo fotografas.

Taigi išoriniai vėlybieji veiksniai nebepaveikė į Žemaitės savaimingą sielą: ji tokia ir liko.

Tai jai didžiausias pliusas, o mums didžiausias džiaugsmas. Jei ji nebūtų palikusi savaiminga, nebetesėdama pervirinti naujumų, su jais susilydyti kaip Ragana, – ji būtų patapusi tokia pat karikatūra kaip ir Jovaras, taip pat talentingas buvęs ir pagedęs paviršutinėje įtakoje. Dabar Žemaitė – stambus, nešlifuotas akmuo, kuris vertinamas ne mėtomais spinduliais, tik svoriu. Žemaitė – asmuo, Žemaitė – rašytoja, Žemaitė – artistė sveria labai daug karatų.

Niekas Beniuševičiūtės nedarė žemaitės, nedarė dailininkės – nei pats Višinskis, nei G. Petkevičaitė. Ji pati tokia gimė mūsų žemėje; mūsų atmosfera ir kitos sudedamosios dalys mums padarė Žemaitę „samorodok", kaip padaro ir daugiau tokių dyvų ir „stebuklų"; tik kiti mažiau gauna progos išsireikšti, o Žemaitei buvo kas padėjo.

MAIRONIS

ASMUO

Kauno gub., Raseinių apskrities Betygalos parapijoje, iš senų laikų Mačiuliams prideri Bernotų vienasėdis, netoliese nuo gražiosios Dubysos. Aleksandras Mačiulis, be to savo vienasėdžio iš 40 dešimtinių žemės, valdė dar didelį už pusvarsčio teesantį Astrauskių Pasandravio dvarą. Čia tatai, Pasandravyje, jam ir jo žmonai Onai Kurmauskaitei iš Šimkaičių tos pat parapijos 1863 m. spalių 21 d. (sen. kal.) gimė Jonas, to laiko papratimu, gavęs, įstodamas į mokyklą, Maculevičiaus vardą.

Pasandravio bajoraitės, karštos patriotės, netruko ir Joniuką priskirti prie sukilėlių: pasiuvo jam lenkiškąją kepurėlę, konfederatką, kurią tačiau neilgai betrukus gavo kuo giliausiai paslėpti, nes sukilimas jau buvo apmalšintas, ir visur ėmė švaistytis rusai – „ramintojai". Žinoma, kaip jie „ramino" pakilusią Lietuvą.

Buvo ko bijoti. Dėl rusų kareivų bijota ir saviškių. Graudų atminimą paliko Joniuko nešiotė. Sutiko, girdi, ją insurgentas[1], suvargęs, nuo priešininkų ir mirties bėgdamas; išvydo kūdikėlį nešiotės rankose, susigraudino ir paprašė duoti jam pasidžiaugti. Švistelėjo jam gal paskutinieji paliktos savo šeimynėlės atminimai; tik nešiotė pabūgo kareivos, nors ir saviškio; pabūgo, kad ko bloga kūdikiui nepadarytų, ir jo nedavė, nors tėvišką vargšo širdį permanė.

Joną Mačiulį-Maculevičių į gyvenimą priėmė dvaras, lenkyste padabinęs jo galvelę ir pavardę. Mūsų laimei išauklėjo jį ne dvaras, tik lietuvių Bernotai, davę mums Maironį, sau žmogų, kurs apie Lietuvos lenkus štai kaip begalvojo, aprašydamas Vilnių:

Kaip broliams lenkams atkilai
Palikęs vartus, privalai
Dabar, kaip vergas, jiems tarnauti.
Tu priglaudei juos širdimi,
O jie tau – priešai svetimi:
Nor širdį Lietuvai išrauti.

Kaip sielai amžinas dangus,
Kiekvienas žingsnis čia brangus,
Bet jo skundais neatsiimsi;
Tik darbo prakaitu karčiu,
Tik kova ir keliu stačiu,
Tiktai kad pats dvasia atgimsi.

Arelių žudomas naguos,
Iš miego keldamas varguos,
O, Vilniaus neužmiršk, lietuvi!
Čia ne tiktai kad praeitis,
Čia tavo irgi ateitis:
Čia kova vedama už būvį.

„Mūsų vargai", III dalis.

Jonas Mačiulis dailiąją raštiją anksti pamėgo. Dėl jos, išėjęs Kauno gimnaziją, paskubėjo į Kijevo universito filologijos skyrių

ir – užsivylė. Tai pakreipė visą jo ateitį. Radęs čia tą mokslo šaką visai silpną, neradęs nė vieno žymesnio mokslininko, nepatenkinęs savo troškimo sparčiai ir gausiai pramokti mylimojo ir mėgiamojo dalyko, Mačiulis pamojo ant visa tai ranka ir, metus tepabuvęs universite, įstojo į Kauno kunigų seminariją. „Profesoriai netikę, filologija tuščia; tiesiog nieko nebuvo pirmame kurse mokytis nei apie literatūrą, nei apie poeziją".

1888 m. Mačiulis išėjo seminariją ir išvažiavo į Petrapilio kunigų akademiją, tapo ten „senioru", 1891 m. įsišventė kunigu, kitais metais gavo teologijos magistro laipsnį ir sugrįžo į Kauno seminariją profesoriautų. Dvejus čia praleistus metus J. Mačiulis skaito pačiais laimingaisiais visame savo amžiuje. Draugų profesorių, vyresniųjų ir auklėtinių mylimas, jaunas, pilnas jausmų ir noro dailei, ne tik mokslui, tarnauti, jis čia daug dirbo, daug džiaugės gyvenimu ir purtės baile ir nenoru važiuoti profesoriautų į akademiją. Širdyje net džiaugės, kad jo rusų valdžia nenori į sostinę įsileisti. Vis dėlto įsileido, nors jau vėlai rudenį, po Visų Šventų, kada senai jau buvo mokslas prasidėjęs. Išvažiavo ir čia, Petrapilyje, atgyveno visas gražiąsias savo amžiaus dienas, ilgus 15 metų profesorium, inspektorium ir Mogiliavo vyskupijos Garbės kanauninku.

1909 metais tretį kartą sugrįžo Kaunan seminarijoje rektoriautų, kame ir randasi iki paskutiniųjų laikų, pakeltas į Žemaičių vyskupijos Kapitulos prelatus ir Konsistorijos oficiolą. Jis tatai sudarė mums pirmąją visoje Lietuvoje, pirmąją iš viso, grynai lietuvišką vidurinę mokyklą. Sudarė savo valia, savo taktingumu, nesukėlęs prieštaravimų. Vyskupas Gasparas Cirtautas[2] nekliudė, tiesa, tik ir nepradėjo reformuoti seminariją. Tai ir nuopelnu rektorius negauna dalytis su buvusiuoju savo vyskupu.

Jonas – vienatijis savo tėvų sūnus. Be jo, dar gyvos trys seselės: Pranciškona, nebylė, Marcelė, davatkėlė, ir Kotrina, paveldėjusi Bernotus ir užsiėmusi užkurį Lipčių nuo Raseinių.

Poezijas Mačiulis ėmė anksti rašyti. Jos buvo spausdinamos Žvalionies vardu. Dar tebeklierikaudamas, parašė Lietuvos istorijos vadovėlį Garnio vardu[3]. Jį Prūsuose išspausdino kan.

Pranas Urbonavičius (dabar Salantų klebonas)[4]. Antrą gi kartą atmušė Smilga[5] Petrapilyje, visai neprižiūrėjęs korektūros. Tad būtinai reiktų tretį kartą paleisti padoriau, stingant specialistų parašytųjų istorijos vadovėlių.

Prūsuose gi buvo išspausdintas ir pirmasis Jono Mačiulio poezijos veikalas „Tarp skausmų į garbę", 1894 m.[6] Mano, sakos, paragintas bent kiek jos kalbą pataisyti, jis, gyvendamas Šveicarijoje krante Keturių Kantonų ežero villa St. Charles, parašė tą poemą per nauja, visai kitu sudėjimu ir 1907 m. paleido vardu „Jaunoji Lietuva".

Labiausiai pavykusią J. M. poemą „Kur išganymas?" aš turėjau džiaugsmo per „Tėvynės Sargą" (tilžiškį) perleisti[7].

J. M. – ypačiai lyrikų meistras. Tame mene dar niekas lietuvių Maironies nepralenkė. Lyrikų rinkinys, „Pavasario balsų" vardu, jau penkis kartus buvo išspausdintas, kas kartas vis papildomas naujomis[8]. Pirmą kartą išleido Smilga Petrapilyje, antrą – užsieniuose išėjo, trečią – bene Kaune, paskutinį kartą atmušė Šv. Kazimiero draugija. (Ir vėl jį – iliustruotą.)

Be tų, mes turime skyrium išleistą jo poemą „Raseinių Magdė" ir „Mūsų vargai", pirmąją dalį, iš „Vaivorykštės" 1913 m., 19 p. Be to, lenkų kalba „Z nad Biruty", przez Halinę[9], labiau net pavykusią neg lietuviškai, poemą agitacijinę, pilną karščiausių tėvynės meilės jausmų ir raginimų, kad mūsų bajorija nesišalintų nuo lietuvių, savo kraujo brolių. Ji yra išpirkta ir dabar bibliografinė retenybė. Nei pats autorius jos egzemplioriaus neturįs. Tai paskolinkite mums, kas dar turi.

Teologijos daktaro laipsnį Jonas Mačiulis yra laimėjęs už žymų savo mokslo darbą „De justitia et jure"[10], kur kanonus sustatė su Rusijos teisių kodeksu.

Žvalionis-Garnys-Maironis yra rašęs „Tėvynės Sarge", „Lietuvių Laikraštyje", „Varpe", „Draugijoje", „Vilniaus Žiniose", „Lietuvos Aide". Be to, dar Kijeve studentaudamas, vardu „Narodnyj Učitel" yra rašęs apie lietuvių kalbos ir spaudos dalykus[11]. Vėliau gi apie tą pat ir apie spaudos parodą yra rašęs „Novoje Vremia" ir „St. Peterburgskija Vedomosti"[12]. Vis dėlto publicistika – ne J. M. amatas: jo amatas – grynasis mokslas ir – lyrikos.

ŠATRIJOS RAGANA

Pečkauskiai – vidutinieji Žemaičių bajorai: jiems priderėjo ten keletas dvarelių. Aniūpras Pečkauskis, vedęs Stanislavą Šiukštaitę iš medingėniškių Šiukštų, labai stambių bajorų, turėjo Pavandenės parapijoje Telšių apskrities Labūnavo dvarą. Ten 1878 m. vasario 25 dieną[1] yra gimusi Marija Pečkauskaitė, vėliau pagarsėjusi Lietuvoje Šatrijos Raganos vardu.

Žemaičių bajorai daug kuo skiriasi nuo Aukštaičių bajorų. Pirmiausia daug rimtesniu savo būdu ir daug tvirtesniu nusimanymu savo kilmės iš Žemaičių, ne iš kelmo. Žemaičių bajorai, kad ir pačios aukštosios kilties, drąsiai dedasi žemaičiais, nors ir lenkų kultūros; nenutolsta nuo žmonių, gryniausiai kalba vietos tarmėmis, nors ir vartodami namie lenkų kalbą. Daug yra ir tokių, kurie nė ta lenkų kultūra negali pasigirti, ypač žemesnėsės kilties, nes visai nemoka lenkiškai.

Gi Žemaičiai davė mūsų literatūrai pirmuosius rašytojus patriotus: Dionizą Pošką iš Bijotų, Simaną Stanevičių iš Viduklės, neminint kitų.

Gryno tokių bajorų tipo buvo ir Labūnavo Pečkauskiai. Aniūpras niekados nesiskaitė lenku patriotu, kaip dabar suprantama, nors namie lenkiškai kalbėjos. Stanislava gi buvo tiesiog žemaitė patriotė ne vienais tuščiais žodžiais. Nenutoldama nuo savo gimtojo krašto, ji žinojo, kuo jis sielojasi, kuo susirūpinęs, dėl ko deda savo pastangas. Jautė visą rusų spaudimo sunkenybę, spaudos draudimo barbarybę ir reagavo į tai, norsgi uoliai skaitydama draudžiamuosius lietuvių raštus, ligi tik jie pasirodė. Tuo žvilgsniu Pečkauskiai buvo net pralenkę kitus vyresniuosius savo luomo atstovus, kurie, patys nemokėdami naujų laikų idealo suprasti, bent negynė jaunajai kartai tą idealą pamylėti. Neva bardamies, niurnėdami, jie seka jaunąją kartą, per ilga atsileisdami iš savo skepticizmo. Pečkauskiams nebuvo ko atsileisti, nuo ko atlyžti: jie patys vedė nauju keliu jaunuomenę tiesiai ar netiesiai į tos vietos patriotizmą. Tokiems pažangiems ar tik geros širdies bajorams nuopelnas, kad mes dabar turime savo eilėse bent tiek bajorų,

nepasidavusių lenkų tautininkų vyliams – parduoti Tėvynę Lietuvą lenkams.

Marija Pečkauskaitė tad yra nuo pat mažens augusi žemaičių tarpe ir žemaičių dvasioje. Nuo pat mažens kalbėjo žemaitiškai, lygiai kaip ir lenkiškai, abidvi kalbi laikydama savo įgimtosiomis. Nuo pat mažens girdėjo tik žemaičių pasakas, žemaičių dainas ir yra žemaičių, o ne kieno kito kultūros padaras, grynai mūsų žmogus, nes mažystės sritis ir jos dvasia išspaudžia ypatingą žymę visame žmogaus būde. Jos nebeišdildo kitos kultūros, kurių vėliau gaunama.

Marija Pečkauskaitė mokėsi Peterburge šv. Kotrynos institute[2]. Bet daug daugiau namie. Tai jai buvo į dvasios sveikatą, nes jos ryšiai su gimtuoju kraštu niekados netrūko. Gi baigė mokslus Šveicarijoje, Ciuricho ir Friburgo auditorijose, kur per dvejus metus gėrė garsaus pedagogo Foersterio[3] dvasios, nuodugniai ištyrė jo skelbiamą auklėjimo sistemą ir tai atpasakojo lietuvių kalba storoje savo lėšomis Seinuose 1912 m. išleistoje knygoje: 1. Dr. Fr.V. Foersteris. Jaunuomenės auklėjimas. Knyga tėvams, mokytojams ir dvasiškiems. Lietuviškai parašė M. Pečkauskaitė. I tomas, 402 p. Antro tomo leidimą karas sutrukdė, tai ir tebėra rankraštyje. Juo dabar ypatingai užsiinteresavo J. M. Žemaičių vyskupas[4], tai gal, neilgai trukus, bus ir tas tomas išspausdintas.

Be pedagogijos, M. P. ypačiai atsidėjus klausė Šveicarijoje literatūros. Šveicarija jai davė tą ypatingą europiškumo žymę, kurios nematome kitose, kad ir talentingose, mūsų rašytojose.

Sugrįžusi iš Šveicarijos, M. P. Vilniuje gavo valstybines teises mokytojauti ir pasiėmė vesti „Žiburio" mergaičių progimnaziją Marijampolėje. Karui kilus, vokiečiams užeinant, Marija iškilo su visa mokykla į Trakus. Gi matydama, kad ir iš čia teks trauktis kur į gilumą Rusijos, bevelijo per vokiečių frontą prasimušti atgal į Lietuvą, į Židikus, Telšių apskr., kur buvo palikusi seną, jau paliegusią savo motinėlę ir taip pat netvirtos sveikatos seselę Sofiją, vienatinius gyvus belikusius artimus ir karštai mylimus asmenis. Čia ir gavo pabaigti nukaršinti ir numarinti savo motutę.

Nuo pat mažens Marija Pečkauskaitė svajojo dirbti Lietuvoje ir ne kitaip, kaip plunksna, nors kai kurie atsilikę jos gentys buvo

iš pradžių tam labai priešingi, kol priprato ir atsileido. Taigi nuo pat 1894 ar 5 metų pilasi jos raštai, pažymimi vis tuo pačiu Šatrijos Raganos vardu; iš pradžių į „Varpą" ir „Ūkininką", paskui į „Tėvynės Sargą", „Žinyčią", „Vilniaus Žinias", „Viltį", „Vairą", „Draugiją", „Šaltinį". Raštai – ne dienos dalykams skiriami ir tuojau užmirštami, tik dailiosios literatūros ar pedagogijos mokslui. Daug jų atsispausdino amerikiečiai[5] savo laikraščiuose, daug ir skyrium paleido.

Be minėtosios „Jaunuomenės auklėjimo" knygos, dar yra skyrium Europoje ar Amerikoje išleista: 2. „Viktutė", novelia Šatrijos Raganos. Atspausta iš Nr. 2 „Dirvos–Žinyno", 1903 m., Shenandoah, Pa., 90 p.; Miluko leidinys. 3. „Vincas Stonis" (P. Vileišio leidinys Vilniuje), 1906 m., 143 p.; parašyta Ciuriche pradžioje 1905 m. 4. „Bičių knygelė" („Tėvynės Sargo" leidinys Tilžėje). 5. „Į šviesą. Per ašaras" („Vilties" leidinys Nr. 8), 1908 m., 50 p. 6. „Adomienė" („Vilties" leidinys Nr. 9), Vilniuje, 1908 m., 24 p. 7. „Dėl Tėvynės" („Draugijos" leidinys Kaune). 8. „Istorijos pasakos", Seinuose, 1907 m., 54 p. 9. „Lietuvos senovės septyni paveikslai" (P. Višinskio leidinys Vilniuje), 1905 m., 39 p. 10. „Iš daktaro pasakojimų. Rudens diena. Sulaukė" (A. Miluko leidinys), Shenandoah, Pa., 1907 m., 69 p.

Dabar štai spausdinama nauja didžiulė apysaka iš mūsų dvarininkų gyvenimo. 11. „Sena pasaka"[6]; dar esama vertimų rankraščiuose: 12. Sienkiewicziaus „W puszczy"[7] ir k., jaunuomenei skiriamų.

Rašytojais yra apsigimę visi Pečkauskiai. 1900 m. palaidotas didelių vilčių davęs Šiaulių VII klasės mokinys, vyresnysis brolis, kuriam Marija, karštai jį mylėjusi sesuo, paskyrė graudžią elegiją, dusyk jau spausdintą: „Varpe" ir „Rygos Garse" (1915 m.)[8]. 1915 m. mirė antras jos brolis, išėjęs agronomų mokyklą ir bendradarbiavęs „Vienybėje" ir „Šaltinyje" ūkio skyriuose. Yra jo ir skyrium išėjusi knygelė „Kaip gyvena augalai ir kuo reikia tręšti žemė". Rusiškai parašė agronomas A.A. Zubrilin. Vertimą peržiūrėjo ir XI skyrių ir užbaigą pridėjo agronomas Vincas Pečkauskis. Kaune, 1908 m. Šv. Kazimiero draugijos leidinys Nr. 43, 50 pusl.

A.†A. KUN. JUOZAPAS ŠNAPŠTYS

(Margalis, Kabarkšteika)

Šio mėn. 24 d. pasimirė Sudeikių klebonas kun. Juozas Šnapštys[1], populiarusis eilininkas ir laikraštininkas, gimęs 1875 m.[2], kunigu įšvęstas 1898 m., mokinęsis Panevėžio realinėje mokykloje.

Vyras daugeliu žvilgsnių prašmatnus ir mūsų literatūroje gražiai pasižymėjęs.

1898 m. aš buvau Kuliuose laikinai be klebono, tai turėjau mielais svečiais a.a. Kaziuką Macių, kunigų akademijos studentą (Akyžaidą)[3], ir kunigų seminariją išėjusį, bet dar neįšvęstą Juozą Šnapštį. Jis pas mane atsirado kviečiamas. Redaguodamas „Tėvynės Sargą", aš ėmiau ir įdėjau vienas antras eilutes Margalio parašu, nė nežinodamas, kas jų autorius. Neilgai trukus, gaunu iš pašto geroką gerai užkaltą medinę skrynelę parašu: „Sėklos" (siemena). Atplėšęs, tikrai, radau gerą gorčių miežių, o tarp jų gerą pusgorčį visokiausių popieriaus skiautelių, visaip nuplėštų, visaip sulankstytų. Ant viso buvo eilės, ilgos ir trumputės, lyg nepratusia ranka surašytos.

Iš pradžių nusigandau – tokia daugybė! Paskui papykau – taip nevalyvai surašyta siunčiant redakcijon. Dar vėliau ėmiau džiaugtis – tokia tų eilučių buvo lengvybė ir įvairybė: dainos, sakmės, vertimai, odės, – ko tik nori. Tik visų, matės, tėra juodraščiai, pripuolamai, greituoju, taip sau prikraigaliota. Visų turinys buvo dėtinas į laikraštį, ir visų forma buvo šluba. Tai suvertęs viską į krūvą, ėmiau ir pasišaukiau depeša patį autorių. Jis tada buvo namie, Šeduvos par., Margių sodžiuje, dėl to ir Margaliu prasiminęs.

Negražiai sukirptas, gerai susiūtas, nevala nešystoje, pasišiaušęs, būtų buvęs per nemalonus, kad ne linksmas veidas, kad ne upelis kalbos ir akys pilnos gudrybės ir jausmo.

– Žmogau, ar tu manai, kad eilės taip pat dygsta, kaip miežiai: pasėjai ir lauk gero augiaus? Nė vienų tavo eilių aš nepriimsiu, kol tu jų čia pat pas mane neperdirbsi!

Tariau be jokių ceremonijų.

– Ar taip jau blogos?

Nustebo.

– Neblogos, tik griežtai visų forma lopytina.

– O, tai nesunku! Kaip ir ko nori?

Ėmėm skaityti, ką nutverdami. Aš rodžiau jeibes, jis, nė nebaigęs klausyti, bėgo į kitą kambarį ir už 20–30 minučių nešė jas, visai kitaip sustilizavęs. Aš nemokėdamas nė vienos ritmos rasti, ėmiau vis labiau stebėtis ir lenktis tam jaunam draugui. Tryško neabejotinas talentas.

Puškino lengvumas, skaistumas ir – neturiningumas.

– Juozai, tau per maža 4 klasių ir seminarijos. Imkis mokyties – tu būsi žymus dainius. Į tokią puškinišką formą įdėk Mickevičiaus turinio svaromą – kalbės apie tave Europa!

Jis klausė, šypsojos ir, rodos, nepritarė. Juozas viską ėmė jausmu ir proto nepasigesdavo. Vienas religinio turinio eiles perdirbo dar blogiau. Kai ir tas atmečiau, visai atsisakė jas taisyti. Girdi:

– Per senai jau bemeditavau: neturiu reikiamo jausmo.

O sodžiaus dainoms to jausmo jam buvo gana.

Į pusantros savaitės buvo perredaguotos visos eilės, sudariusios storoką „Volungės" knygiotę[4].

Paskui pasipylė straipsniai, apysakos, apologija, aršūs straipsniai prieš žydus, socialistus ir feministes. Nebebuvo kur nė bedėti. Tik viskas turėjo tą pačią žymę: lengvybės išdėstymo, greito supratimo ir – tuščioko vidurio.

Mokslo kunigas Juozas griebės, ale tik – medicinos: jis ūmai patapo labai plačiai pagarsėjusiu homeopatu. Minių minios lietuvių ir latvių plaukė į Šimberką. Būtų didžiausius rūmus nusipirkęs iš daktaravimo. Tik pelnai jam – tai dienai tebuvo.

Akmenėje jį užtiko 1905–6 m. revoliucija. Kun. Juozas atsirado rinkoje ant bačkos, beorganizuojąs naują valdžią. Kažkas atsiliepė:

– Kadgi caras tebėra...

– Caras kiaule raitas išjojo iš Petrapilio.

Jam atsakė. Policija jį suėmė, laikė kalėjime, teisė.

Nugrūstas į Žemaičių Laukasodą, nebeturėdamas kur išeikvoti jausmų, stvėrės alkoholio, bet jo nekentė ir ilgėjos darbo. Prašė mane, kad užtarčiau ir išvaduočiau iš tamsybių. Pastačiau sąlygą – nusiturėjimą. Atsidūrė Kaune. Dirbo „Vienybėje"[5] pirmykščiu greitumu. Per valandą davė straipsnį, kokio tik nori turinio, bet, kaip ir pirma, nedavė įsigilinimo, rimtų studijų.

Literatūroje tuo pat sugebėjimu ėmės visa ko: rašė eiles, apysakas, dramą („Betliejaus stainelė")[6]. Viskas sekės ir – nieko rimtesnio neliks ateičiai be keliolikos dainų. Gražiąsias dainas jis padainavo seminarijoje; nieko geresnio paskui nebepadirbo. Antras eilių rinkinėlis pasirodė daug silpnesnis už „Volungę"[7].

Nenurimęs Kaune, griebės pramonės ir amželį pabaigė visai netikėta plaučių liga, kuri jį ūmai papjovė. Taip ir žlugo didelis talentas silpnoje valioje, daug daug vis dėlto suskubęs lengva ranka padirbti. Paliko ir nespausdintų darbų.

Kad būt išėjęs bent visą vidurinę mokyklą, neabejoju, būtų palikęs nedylančią žymę mūsų literatūroje. Bet ir dabar jo dainas, geriausių kompozitorių komponuotas, dainuoja visa Lietuva ir ilgai dainuos.

Begyvendami buvome nutolę viens nuo antro; kai numirė, tapo kun. Juozas man labai artimas, ir gaili jo, kad mirė.

MARGALIS

† 1921 m. kovo 24 d.

Yra dvejopų talentingųjų žmonių. Vieni, vientisieji, atitinka tikrąjį savo pašaukimą kaip kirvis kotą ir jau per visą savo amžių jo nebepaleidžia. Specialistai gerai ir daug padirba vienodo darbo. Jų darbo vaisių esti didelė ir visiems iš tolo žymi krūva, nes visa tai esti vienoje vietoje. Kiti, šakotieji, neatitinka tikrojo savo pašaukimo ar talento; jie per visą savo amžių blaškosi, dirbdami dešimteriopus darbus, ir nors taip pat daug padirba, tačiau, kad tai esti išsisklaidę į krūvų krūveles, jų visų tuo akiplotu neapimi ir todėl netesi greituoju įvertinti. Pirmosios rūšies talentai – tai

mūsų kalbininkai: Jaunius, Jablonskis, Būga, antrosios – V. Kudirka, Dambrauskas ir dar kai kas, žinoma, ne tolygaus vertumo.

Šiai antrajai rūšiai talentingųjų žmonių priderėjo ir šiemet miręs 44 metų vyras, kun. Juozas Šnapštys[1], kurio keletą biografinių žinių čia įrašysiu, pataisydamas datas ir faktus, mano gi greituoju paskelbtus „Laisvės" Nr. 68[2].

Juozas Šnapštys buvo gimęs Margių vienkiemyje Šeduvos parapijos 1877 metų kovo 17 dieną; ten ir augo. Krikštytas tačiau buvo Rozalimo bažnyčioje; tengi Rozalime ėjo ir pradinį mokslą, nes buvo arčiau.

J. Š. tėvai – mažažemiai; kiek atmenu, pusvalakininkai. Į mokslus siųsti vaikas buvo jiems nepiga; tai gerokai paūgėjusį Juozą teatidavė į Panevėžio realinę mokyklą ir tetesėjo jį pervaryti per keturias klases. Šiaulių gimnazijoje išlaikęs papildomąjį kvotimą iš lotynų kalbos, Juozas 1895 metais įstojo į Žemaičių kunigų seminariją Kaune.

Čia jis mokėsi pakankamai, vis dėlto neįgijo geros nuomonės, kaip ypatingu savo būdu, taip ir statumu santykiuose su žinomu tuo laiku lenkomanu inspektoriumi latviu Kriškijonu. Juozui išėjus seminarijos mokslus, jo vyriausybė ėmė svyruoti, begu tik galima jis įšvęsti kunigu; tačiau nepaleido į pasaulį, tik metams išsiuntė į Viduklę, į ypatingą dekano Jančevskio[3] globą, kad jis geriau ištirtų Juozo pašaukimą. Jančevskis, taip pat lenkas, budriai sekė kanauninko Kriškijono nemėgiamos „litvomanijos" apsireiškimus. Tai davęs į rankas Juozui neva gerą paliudymą, kitu raštu vis dėlto blogai atestavęs kunigines jo kvalifikacijas.

Juozą tad seminarijos vyriausybė sutrukdė per ištisus metus. Kivirčai seminarijoje, kivirčai ją išėjus. Auklėtinio asketiškumui tai buvo kenksminga. Juozas labai norėjo likti kunigu ir graužės dėl nepasisekimų. Tačiau ir tokiomis aplinkybėmis jis labai daug dirbo tam, ko taip nepakentė inspektorius – „litvomanijai": nuolat rašė eiles ir publicistinius straipsnius. Šiuo tarpu ypatingai buvo atsidėjęs išstudijuoti skirtumams tarp Rytų ir Vakarų Bažnyčių. To jo darbo išdavai buvo paskelbti „Tėvynės Sarge". Geriausias pasakėčias, liaudies dainas ir šiaip jau poezijas Juozas yra parašęs kaip tik tebeklierikaudamas. Tuo laiku jis tiesiog negalėjo

nerašyti eilių, kaip Horacijus savo jambų, nors ir motinos už tai plakamas. Taip reiškėsi giliai poetingoji jo siela. Ypač kad metriškai reikšti savo mintį Juozui buvo dykas galas ir rimams parinkti visai nereikėjo laiko ir plunksnos kramtymo. Eilės jam plaukte plaukė, kai sekės pagauti tinkama ir žinoma tema.

Policinės, taip sakant, Šnapščio priežiūros laiku aš buvau Kuliuose ties Gargždais ir redagavau „Tėvynės Sargą". Buvau be klebono, tai valia man buvo laikyti šį ar tą svetį. Dėl to ir su „nedoriezanu"[4] Juozu gavau susidurti. Jis man kaip tik tuo laiku buvo paštu atsiuntęs gerai vinimis užkaltą skrynutę parašu: „siemena" (sėklos). Atplėšęs tikrai radau pusgorčį miežių, apačioje gi didelį pluoštą visaip sudraskytų popiergalių neva toms sėkloms pakloti. Ant mažų ir didelių skiautų buvo prirašyta eilių, trumpesnių ir ilgesnių; prirašyta kreivai, nerūpestingai, nešvariai, lyg dar nepratusia rašyti ranka ir menkoka rašyba ar, tikriau, savotiška rašyba. Supratau, jog „sėklos" tai ir bus šie raštai, o miežiai tik jiems pakraikas. Tai tik viena priemonių apgauti sargiai rusų administratorių akiai. Sėklomis tuomet vadinome paslapčiomis sėjamus raštus ir spaudinius.

„Redakcija" užsieniuose leidžiamųjų laikraštėlių per daug metų būdavo mano kelinių ir sutanos kišenėse. Nedaug tai vietos, nors tai ir „kunigo kišenės". Tad nemaža pasidarė keblumo, vienu sykiu gavus tiek daug rankraščių, visai neprirengtų spaudai. Nusigandau: tai bent dvejiems metams medžiagos; drauge ir apsidžiaugiau, rasdamas tarpe nevykusių eilių tokių, kurios gaute pagauna širdį ir verste verčia paleisti jas skaitytojams. Tai ėmiau kantriai valyti jas. Aiman, tuoj pasirodė, jog per maža yra rūpestingai perrašyti šitie juodraščiai; nuolat kliuvo nepavykusi forma, kurios autoriaus lyg nė žiūrėti nežiūrėta, kaip paprastai pirmą kartą metant mintis ant popieriaus. Dar dažniau kliudė nebaigtos mintys ir kitoki nuoseklumo nevalyvumai. Aš ne eilininkas, visai netikau visam tam ištaisyti, ir buvo pikta, kam autorius nebrangina redaktoriaus darbo. Tai nurašiau pažymėtuoju ant skrynutės adresu ultimatumą: arba pats autorius atvažiuos į mane ir pats suredaguos savo eiles, kurios vertėtų paleisti iš karto knyga, arba aš visa tai įmesiu į krosnį.

Pažadėjimas išleisti savo lėšomis knygą taip paveikė J. Šnapštį, jog jis tučtuojau atbildėjo į Kulius, metęs visus atsargumus, nežiūrėdamas, kad tasai pabėgimas iš dekano globos gali jam galutinai sudarkyti karjerą.

Pirmą kartą išvydau būsimąjį Margalį, M-lį, Kabarkšteiką, Pakabankštį. Negražiai sukirptas, užtat tvirtai susiūtas, storų kaulų, pasišiaušęs, rodės, niekad nešukuojamais plaukais, nekrakmoline per plačia jo sprandui kolioratka (balta apykaklėle), be to, toli gražu ne idealinio švarumo. Visa figūra maišelinė. Visi drabužiai ant jos kabėjo lyg palaidi, visai nepritaikinti. Veido cera bevarsė. Viskas būtų daręs per nemalonų įspūdį, kad ne upelis gražios kalbos, kad ne akys nekaltos, atviros, linksmos, lipšnios, prietelingos, bent kiek įbailintos, vis dėlto sauvalingos ir iš viso – inteligentingos. Paskui pasireiškė ir širdis minkšta, net per minkšta, duosni ir pinigo griežtai nevertinanti.

– Žmogau, ar tu iš tikro manai, jog raštai – sėklos: paberei ant juodraščio – pūdymo ir lauk užaugant?

Tariau be jokių ceremonijų.

– Ar taip jau blogi? – nustebo.

– Ir Adomas Mickevičius rašė „neblogai"; vis dėlto ilgai ir rūpestingai jas prausė ir lopė. Atmeni, ką jis pasakė: eilės – kūdikis: pagimdyti nesunku, tik iščiulinti nepiga.

– Tai ko gi nori? Perdirbti formą? Tai visai piga. Kurios nevykusios?

– Visos. Ir aš tave uždarau į kambarį, kol tu man griežtai visas perredaguosi: odes, pasakėčias, dainas ir kita ką.

Juozas užsidarė pusei dienos ir pietums išnešė visą pundą eilių, griežtai perdirbtų, tobula jau forma, tvarkiu turiniu, bet... vėl ant suplėšytų skiautų visokio didumo ir tokia pat negražia ranka. Ir teko man laužte palaužti Juozą, kad jis, nesigailėdamas pigaus popieriaus, rašytų ant vienodų lapelių, tiesiai ir kiekvieną dalykėlį ant atskiro, kad galima būtų susortuoti.

Ir ėmėva abudu taisyti, ką nutverdamu. Aš rodžiau ydas, Juozas, nė nebaigęs klausyti, bėgo į kitą kambarį, kur jam buvo padėta „lygių" popierių, ir už 20–30 minučių nešė visai naujas eiles ta pat tema. Aš, nemokėdamas rimų rasti, vis labiau stebėjaus

tuo jaunu draugu ir lenkiaus jo talentingumui, kurs trykšte tryško iš jo, žadėdamas labai daug galimybių.

– Juozai, tau per maža keturių klasių ir seminarijos. Imki mokytis. Į puškiniškąją savo formą, kuria tu seki atkakliai, įdėk A. Mickevičiaus inteligencijos, ir apie tave kalbės Europa.

Juozas šypsojos iš tokio didelio mano reikalavimo; girdi, užtektų ir su katruo vienu susilyginus; ir, rodės, visai man nepritarė. Turėdamas gerą įgimtą protą, būdamas labai mokslus, jis visai nebrangino tų savo vertenybių: jis tenkinosi tuo vienu savo jausmu. Priėjus prie vienų labai giliai mistikinių eilių, kurios tačiau buvo yč blogai padirbtos, kai ėmiau versti jas perdirbti, griežtai atsisakė. Girdi:

– Senai bemeditavau, neturiu reikiamo jausmo. Protu čia ne ką tenuveiksi.

Liaudiškoms dainoms to jausmo jam buvo sočiai gana, kaip ir sekimams svetimais kūriniais. Gal dėl to tiek maža Margalio eilėse originalumo.

Per devynetą dienų buvo perredaguotos ar, tikriau, visai iš nauja padirbtos visos labiau vykusios eilės, sudariusios storoką „Volungės" knygą. Toks buvo matas Margalio vaisingumo ir sugebėjimo dirbti sulig elektros mašina.

Reikėjo dabar išsisukti iš dekano Jančevskio. Padėjau pameluoti, kur buvęs, ką veikęs. Žinoma, ne literatūra užsiėmęs, ne „litvomanijai" dirbęs, dėl kurios buvo gavęs neištikimumo žymę.

Pamiršau, kaip ten viskas pasibaigė. Gana kad vargų negalais Juozą įšventė kunigu 1900 m. rugsėjo 3 d. ir tuojau ištrėmė iš Lietuvos Latvijon, nors latviškai nemokėjo. Šimbarke išbuvo vikaru nuo 1901 m. sausio mėn. iki 1903 m. ir Alšvangoje iki 1904 m. gegužės mėn. Ištrūkęs iš Latvijos, pateko į Gudus, į Braslavą, kur išbuvo iki 1905 m. bal. mėn.

Man rodos, tie ketveri su viršum „ištrėmimo" metai kun. Juozą laužte palaužė. Visa širdimi pasiryžęs dirbti lietuvių literatūrai, varu pavarytas nuo jos, nemaž sugaišęs laiko, kol išmoko latviškai, jis pralaimėjo patį gerąjį laiką, reikiamą mokslui. Mokslo jis stvėrės dabar tik žaislui – medicinos; ne enciklopedinio, tik

specialinio. Paskendo anatomijon, fiziologijon ir kituosen reikiamuosen gydyti homeopatija. Neilgai trukus, Latvijoje kun. Šnapštys taip pagarsėjo savo „stebuklingumu", kaip dar joks žiniuonė nebuvo pagarsėjęs. Būrių būriai ligonių laikė apspitę kleboniją. Kad būtų godus buvęs, būtų dvarą nusipirkęs. Dabar gi gydė veltui; ir tie patys iš kai ko gaunami pinigai tebuvo jam tai vienai dienai. Kun. Šnapštys tenkinosi ta viena satisfakcija, kad jis moka atspėti ligą ir ją panaikinti. Giliu nusimanymu medicinos dalykų Šn. tikrai stebino net specialistus.

Medicina ir vaistininkavimas pabaigė jam suėsti laiką, visai atmušė nuo kitokių knygų, pripratino prie gėrimo, vaišių, prie prasčiokiškos draugystės ir buities.

Kai kun. Šnapštys pateko į Akmenę, jau buvo spauda leista, jau čia pat Rusijos sienose ėjo laikraščiai. Kun. Šn. tuoj nusitvėrė publicistikos, kovodamas su trimis įsivaizduotais atgyjančios Lietuvos priešais: su socialistais, žydais ir feministėmis. Tuose straipsniuose parodė daug temperamento ir maža tos pat erudicijos, kurios kaip tik kuo daugiausia reikėjo, imantis skersti tokias laiko galybes. Laiko dvasia nejučiomis pagavo ir privertė jį patį „cicilikauti". Užėjus 1905 metų revoliucijai, kun. Šn. visu savo temperamentu puolė agituoti prieš rusų valdžią, prieš monarchiją, prieš rusų mokyklą ir sudarinėti „savąją" valdžią. Pasiduodamas visuomenės ūpui, nebetaikė žodžių, nebesirinko priemonių. Kažin kam paabejojus, ar jau galima sudarinėti savoji valdžia, kad dar caras tebėra, jis atšovė nuo bačkos:

– Caras senai jau kiaule raitas išjojo iš Petrapilio...

Tai buvo „poetinga", tik rusams užgaulinga, ir tie tuoj nusitvėrė kunigo Šn.: spalių mėnesyje jis atsidūrė kalėjime, kur jį pralaikė iki lapkričio mėn. Paskui iki 1906 m. geg. mėn. išbuvo Kaune namų arešte, buvo teistas ir – išteisintas.

Laisvas tapęs, vikaravo Rastauskinėje (Pabiržėje) iki 1908 m. vasario mėn. ir Tauragnuose iki 1910 m. vas. mėn. Pagaliau buvo pakeltas į Lauko Sodos filialistus Žarėnų par., kur išbuvo iki 1917 m. gruodžio mėn. Tamsus kraštas, toli nuo darbščiųjų centrų verste vertė kun. Šn. taip laiką gaišinti, kaip jam pačiam buvo nebepatogu; jis ilgėjosi ten ir net į mane kreipėsi, kad aš padėčiau

jam įsikinkyti į literatūrą. Tai buvo dar 1914 m. Vyskupas buvo pažadėjęs. Bet tuo tarpu vokiečiai okupavo Lietuvą, pertraukdami bet kokį kultūros darbą.

Ligi tik rados galimybės atgaivinti laikraščius, kun. Juozas tuoj buvo pašauktas į Kauną dirbti „ Vienybėje" ir dirbo iki 1920 m. kovo mėn., kada buvo paskirtas Sudeikių klebonu ir ten šių metų kovo 24 d. visai netikėtai pasimirė.

Šie 1918 metai buvo labai charakteringi Margaliui apibūdinti. „Vienybės" redaktorius kan. A. Alekna buvo tuo laiku kuo kitu užsiėmęs. Tad visas beveik „Vienybės" numeris teko vienam Margaliui padirbti. Ir jis dirbo tokiuo pat produktingumu, kaip ir iš pat pradžių. Per valandą galėjo duoti ilgą straipsnį, parašytą bet kokia užduota tema. Ko mes nerandame jo „Vienybėje" pirmuoju pusmečiu! „Žemės klausimas", „Vedimas Lietuvoje", „Sodžiaus darbininkai", „Kaip atsipratinti nuo tabakos", „Bemiegantiems", „Taikos dalykai", „Pradinė mokykla", „Lietuvos moters", „Čechai", „Į darbą atgimstančiai tėvynei", „Apie vakarus", „Tamsūs darbai" (dvarininkų), „Būkime griežtesni", „Iš Telšių miesto istorijos", „Dykaduoniai", „Monarchija ar respublika", „Vislenkiai Vilniuje", „Konstitucija", „Ar tikrai socialistai nepersekioja tikėjimo", „Rūpinkimės išmokti grynai lietuviškai", „Kooperacija", „Iš svetimų laikraščių", daugybė korespondencijų, juokų, visokių žinių, taip ir toliau. Prie to pridėk daugybę beletristikos – eilių, sakmių, pasakojimų: „Daug ko išmoko", „Alenytė", „Skurdas", „Skundas". Moterims sukilus protestuoti prieš Margalio-Kabarkšteikos antifeminizmą, paskutiniuoju žodžiu atsakė joms eiliuotu feljetonu Nr. 12: „Į protestus".

Ir „Vienybė" tuo laiku buvo gana įdomi. Tik jau nuo pusmečio viskas nykte išnyksta: vyriausis „Vienybės" bendradarbis „išsirašė", išsikušteno, o nieko nauja neskaitydamas, neturėjo kuo atsigauti. Margalis besitenkino, prirankiodamas smulkių žinių iš svetimų raštų. Taip buvo ir per antrus metus. Rašė į pakišamą temą skubotai ir, nė pats neperskaitęs savo rašinio, kišo spaudai, bet tik greičiau nusikračius. Pagaliau ir tai nusibodo; kun. Šn. ėmė kažin kur prapulti, kažin kuo spekuliuoti. Redakcija ėmė jo nebevertinti, ir gavo jis kitam užleisti savo vietą.

Margalis bandė beveik visų rūšių literatūros. Yra net dramą parašęs: „Betliejaus stainelė", kurią ir dabar tebevaidina. Viskas jam lengvai sekės; daug darbo jo padirbta, ir vis dėlto nieko rimtesnio neliko ateičiai be anos mudviejų sudarytos „Volungės". Paskendęs gyvenimo jūroje, vieną kitą įprotį gavęs, Margalis nė per nago juodymę nebepažengė geryn. Palygink antrąjį jo eilių rinkinį „Ašarėlės" su pirmuoju. Net rašybos Margalis nesuskubo pramokti: teberašė: apė ir k. t.

Taip ir liko tas didelis talentas neišnaudotas iki galo per valios silpnumą. Vis dėlto Juozas Šnapštys vietos turės mūsų raštų ir kultūros istorijoje. Jo dainų žodžiams rinko gaidas gerieji mūsų kompozitoriai, karštąsias jo dainas tebedainuoja mūsų jaunimas ir dar ilgai dainuos. Jo dalyvavimas visokiuose leidiniuose ir visuomenės gyvenime tuo tarpu dar sunku tuo akiplotu apimti ir teisingai įvertinti. Dirbo, tiesa, pripuolamai, vis dėlto daug.

ŽALIA RŪTA

Sukakus 25 metams kunigavimo ir mokslo darbo

Adolfas Sabaliauskas, dabartinis karo ligoninės kapelionas, kunigu įsišventė 1896 m. vasario 25 d., primicijas palaikė kovo 4 d. per šv. Kazimierą, Lietuvos Globėją.

Manding, ta diena jubiliato išsirinkta nepripuolamai: kun. Sabaliauskas per visą savo amžių rūpestingai sekė tojo savo tautiečio Šventojo pėdais – globojo senąją Lietuvą.

Gimęs 1873 m. rugpjūčio 23 d. Krikščiuose, Papilio parapijoje, Biržų valsčiuje, mokinęsis Šiauliuose ir Kaune, kuriam laikui buvo išvažiavęs į užsienius ir pasimokinęs bent kiek muzikos, kad galėtų eiti savo pareigą – gelbėti Lietuvos liaudies turtus, pirmiausia baigiančias nykti dainas ir jų melodijas.

Reta rasti žmogus, kuriam iš pat pradžių būtų aiškus jo pašaukimas, kurs nė vienai valandai nebūtų to pašaukimo užmiršęs, nors ta patriotinė pareiga jam antrinė. Ištikimai tarnauja jis savo Bažnyčiai, kunigaudamas Liepojoje, Lyven-Berzene,

Nemunėlio Radviliškyje (1907-1915). Eina savo dvasiškąsias pareigas ne kaip valdininkas, tik kaip žmogus, jas pamėgęs. Puošia savo Dievo namelius Radviliškyje, šviečia gražiu, blaiviu ir skaisčiu gyvenimu, kol negailestingas karas sudegina jam bažnyčią ir griežtai visas trobas, jį gi patį rusai išvaro į Rusiją.

Teišsinešęs nedidelį turtą, jis vis dėlto nesinaudoja tremtiniams skiriamomis pašalpomis, tik nuvykęs į savo bendradarbį ir draugą suomių profesorių Niemi, ten veik per trejus metus tvarko savo rinkinius ir juos spausdina. Jau pirmiau išleidęs drauge su tuo profesorium didelį tomą tvarkiai surankiotų ir suskirstytų Lietuvos dainų[1], dabar Helsingforse išleidžia puikų tomą dainų melodijų[2] su Varno ir k. iliustracijomis. Šitam leidiniui mes neturime lygaus. Jis rūpestingai yra perkontroliuotas Kačanausko pačiose rinkimo vietose. Su šiomis melodijomis tikrumu negali lygintis nė Krokuvos Akademijos leidinys[3], o sutvarkymo sistema nė to tiek. Tai ne tik rinkinys, bet ir schema lietuvių melodijų kūrybos.

Čiagi pabaigia redaguoti populiarią savo ataustą tautos pasaką „Kada rožės žydžia" ir dramą „Pančiai"[4]. Be to, mokinasi suomiškai iš prof. Niemi, mokindamas jį lietuviškai, ir jam padedant, verčia suomių tautos epopėją Kalevala (Kalevo Tėvynė). Tai didelis darbas – 23 000 eilių; vis dėlto jį privaro iki galo ir dabar redaguoja spaudai, nes mūsų Švietimo ministerija pasiėmė tą veikalą šalia graikų „Odisėjos" ir kitų klasikinių veikalų išspausdinti[5].

Sugrįžęs 1918 m. atgal į Lietuvą, patenka klebonu į Pušalotą. Važiuoja savo pareigų pildyti, tik ir čia, sekdamas kun. Ant. Juškevičium, renka tautos turtą – bažnyčių ornamentiką ir trumpu laiku surenka apie 200 pavyzdžių. Kelias dešimtis vienų tik kryžių viršūnių (monstrancijų) dovanojo Lietuvių Meno kūrėjų draugijai[6]. Čiagi pabaigia redaguoti antrą savo ataustą pasaką „Laumės", kurios tik ką pasirodė knygų rinkoje.

Dar pirmiau Lietuvių Mokslo Draugijoje yra skaitęs apie lietuvių giesmes ir jų muzikos instrumentus. Daug kam tada atsivėrė akys, kiek mes turime originalumų muzikos srityje. Tai buvo paskui išspausdinta „Lietuvių Tautoje".

Ad. Sabaliauskas – eilininkas. Jei negalima jo pavadinti formos mistru, tai poetiškojo talento negali jam nepripažinti: žiūrėk, kokios vertybės jis yra „Skaitymų" Nr. 1 davęs „Skynimas"[7].

Lietuvių literatūroje Ad. Sab. debiutavo dar 1895 m. „Apžvalgoje"[8] straipsniu „Rūta mūsų dainose". Nuo to ir pasirašo iki šiol – Žalia Rūta. Dalyvavo paskui „Tėvynės Sarge", „Žinyčioje", „Šaltinyje", „Viltyje", ypač „Rygos Garse" ir „Lietuvių Balse" (Petrapilyje). Dvasiškoje literatūroje taip pat nemaži jo pėdsakai. Skyrium yra išleidęs: „Būkite tobuli", „Amžiną atilsį" („Ligonių Prietelyje")[9], „Štai tavo Motina" (gegužės mėnesiui), „Marija Magdalietė"; vertimas Heizės[10] dramos, labai puikios turiniu ir kalba ir kažin kodėl nevaidinamos.

Tebebūdamas pilnoje sveikatoje ir gražiame vyriškame amžiuje, kun. Ad. Sabaliauskas tebežada mums dar daugiau savo darbo vaisių. Tegul tik Dievas prailgina jo dienas: Lietuva jo žygius bus gražiai pasižymėjusi.

STEFANIJA JABLONSKIENĖ

Stefanijos Jablonskienės pavardė senai žinoma Lietuvos piliečiams lenkams. Tai pirmoji lietuvių literatūros populiarizatorė lenkų kalba. Kas lenkiškai skaitąs nežino jos sudaromosios lietuvių dainių antologijos? Pirmąjį jos eilių rinkinėlį sunaikino maskolių valdžia, rašo „Nepriklausomoji Lietuva"[1]. Jei dabar surinktumei, ką St. J. yra jau iš lietuvių kalbos išvertusi, būtų jau bent keli tomai; storiausias gi tomas – tai lietuvių poetų. Veizdėk, bus jau išvertusi bent 300 visokių eilių. Pirmiau ėjęs „Głos Litwy" Vilniuje, dabar tas pats kitokesniu vardu – „Echo Litwy"[2] nuolat spausdina savo feljetonuos St. J. vertimus: tai Vydūno „Probočių šešėlius" – visas tris dalis, tai „Mūsų uždavinį", tai dabar Maironies labai vykusiai išverstą „Jaunoji Lietuva". Pridėk dar jos „Nowe czytanki"[3] I ir II dalis, skiriamas Lietuvos piliečių, lenkiškai kalbančių, vaikams, tai turėsi nemažą bagažą, kurį įnešė St. J. į lenkų literatūrą; lenkų literatūros istorija skirs jai vieną savo lapą.

Skirsime ir mes jai lapą bent už atskleidimą nors vienai tautai nežinojimo dangos, kas pas mus darosi, kaip mūsų protai verda, ką kuriame.

Talentingoji eilininkė vertėja, Lietuvos dvarininkė, puiki žinovė lietuvių ir lenkų kalbos, lygiai kaip ir dauginga jos šeimynėlė, yra grynai lenkiškos orientacijos, tačiau tokios, kuri labai palanki Lietuvos kraštui, kaipo tikra, ištikima jo pilietė. Visa širdimi myli lenkybę, visu protu ir išmanymu – lietuvybę. Tai bent kiek kitokis tipas neg, sakysime, dvarininkė Stanislava Paškevičienė iš trijulės: Fromas, Meč. Dovoina-Silvestravičius ir S. Paškevičienė. Ir vėl kitoki neg Elena Ceprinskaitė, El. Skirmuntaitė, Prušinskis[4] ir kiti tokie.

Stefanijai Jablonskienei taip nusistatyti labai padėjo ir mišras jos kraujas. Ji – Drazdauskaitė, duktė lietuvio bajoro ir vokietės liuterės Denksaitės. Ji ir pati tebėra liuterių tikėjimo, nors visus vaikus, kaip sūnus, taip ir dukteris, o jų iš viso aštuonetas, yra pakrikštijusi katalikais ir pati katalikams simpatizuoja, taip sakant, pridera ad animam Ecclesiae Catholicae[5].

St. J. yra gimusi Kaune 1861 m. rugsėjo 2 d. iš dvynių mergelių.

Abidvi dvynės paskui ištekėjo už kaimynų dvarininkų zarasiškių: Jablonskio ir Puzinauskio. Jablonskiams ir dabar pridera Murliškių dvaras Daugailių par.

Stefanija tėvo nė neatmena. Išaugo vokiečių Denksų šeimynoje, kur gerai pažino vokiečių ir prancūzų kalbas, Kaune ir Bikuškio dvare, Sudeikių par.

Jauna būdama, neturėjo laiko už vaikų galvos užsiimti literatūra; vos kokias vienas eiles yra parašiusi. Tačiau kai vaikai paaugtelėjo, visu savo temperamentu stvėrės lenkų literatūros; pagaliau a. a. Utenos vikaro (paskui klebono) Pr. Turausko[6] įraginta – ir lietuvių literatūros. Tai tikras mūsų Žemaitės atvaizdas.

Palikdami tad politikos įsitikinimus pačiai Stefanijai Jablonskienei, pasidžiaukime ja, kaip „Jaunosios Lietuvos" ir k. t. dalykų vertėja.

ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS (ADOMAS JAKŠTAS)

Amžiaus 60 metų sukaktį minint

Pr. A. Dambrauskas – visų mūsų laikraštininkų publicistų patriarchas ir, Kudirkai mirus, bene vienatinis tikru publicisto talentu bei aukšta erudicija; vienas nedaugelio, kurs atitiko savo pašaukimą, kaip kirvis kotą. Oi, daug jau metų jis tarnauja gabia ir dygia savo plunksna. Jo raštų pilni laikraščiai. Matematika, filosofija, poezija, kritika; tauta, visuomenė, askeza... Nesuskaitytumei temų, kurias jis yra nagrinėjęs. Taigi miela mums ir įdomu duoti čia kiek ilgesnių žinių iš jo jaunų dienų, nes paskutiniosios dienos tebematyti visiems. Aš esu laimingas, turėdamas nuorašą „Moje curriculum vitae"[1], lenkiškai surašytą raštą, kurs buvo paduotas, įstojant į Kunigų Akademiją Petrapilyje 1884 metais. Taigi žinių duosiu kuo tikriausių.

1. NAMIE

Aleksandras Dambrauskas yra gimęs 1860 m. rugpjūčio 25 d.[2] Kauno gub., Ukmergės ap., Pagirio par., Kuronių kaime. Tėvai, paprasti ūkininkai, turėjo neblogą ūkį, buvo gana pasiturį, gyveno be trūkumų, dvarui lažo nėjo, nes buvo karališkiai. Sodžiuje buvo keliolika ūkininkų. Jų tarpe daug Dambrauskų, kurie nuo kits kito skyrėsi dar antra pavarde, jau grynai lietuviška. Aleksandro tėvai buvo – Jakštai.

Septintais amžiaus metais numirė motina. Ta valanda padarė pirmą gilesnį įspūdį vaikiškam jo protui. Nors nevisai aiškiai, atmina jis, jog kažin kas darėsi gryčioje, daug judėjo, daug jis verkė; jog jį verkiantį pasiėmė senelė ir tetulės į Maišymus, Pagirio pamiestę. Ten lepinamas prabuvo visą žiemą.

Kitais metais tėvas vedė antrą pačią. Buvo vestuvės. Tą valandą Aleksandras jau geriau atmina. Jis tebeatmina namus, pilnus svečių abiejų lyčių ir visokio amžiaus, tebemato šokančias poras, tebegirdi skripkavimą, tebemato sėdinčius už stalo,

aptiesto staltiese ir apstatyto visokiais valgymais, rimtus sodiečius, balsiai šnekančius, bet draugiškai, tebegirdi moterų klegesį, juokus bernų ir mergų, skripkos balsą, stebisi, koks didelis karvojus žuvies pavidalu.

Vestuvėms pasibaigus, svečiams išvažinėjus, prasidėjo paprastas gyvenimas. Pamotė buvo gera moteriškė, našlaitis iš jos nepritirdavo nieko bloga; vis dėlto žiemą gyvendavo pas savo senelę ir tetules.

Čia be jokio vargo pramoko lenkiškai ir rusiškai skaityti, nė kartą nenubaustas už tingėjimą ar nesuėmimą. Nuo pat mažens Aleksandras jautė didelį patraukimą į knygas.

Pas vieną giminaitį atsitiko jam pamatyti „Mały Ołtarzyk"[3]. Tai buvo maldaknygėlės vaikams in 24°[4], aptaisytos juoda oda, geltonais kraštais. Aptaisan buvo įspaustas paveikslėlis Dievo Motinos Čenstakaviškės, apačioje paveikslas Skaisčiojo Kalno su bažnyčia aukštu bokštu ir kitais trobesiais; jie turbūt reiškė Paulinų vienuolyną, nes parašai buvo: „Pamiątka z Częstochowa"[5]. Antroje pusėje Prikryžiuotojo paveikslas. Tačiau labiausiai Aleksandrą pagavo tų knygelių šv. Mišių klausymas, papuoštas paveikslėliais, reiškiančiais kunigą, laikantį Mišias, ir jam tarnaujantį vaikiuką. Tos paprastos knygelės rodės jam tokia spaudos, grafikos ir aptaisymo dailių dailė, jog tapo vienatinis jo troškimas. „Skarb Duszy"[6], iš kurių lig šiol meldės, tapo nebemalonios. Taigi kiek tik kartų buvo bažnyčioje per Mišias, nieko daugiau nebeprašė, tik kad Dievas duotų jam matytąjį „Mały Ołtarzyk".

Be to, dėdė, tikras motinos brolis, Vaičiūnas, kurs paskui, advokataudamas ir bajoraitę Paškevičaitę vedęs, vadinosi Wojczun-Wojciechowski, mokė Al. bent kiek rašyti, tačiau nelabai spausdamas į tą darbą. Tai Al. daugiau žaidė, neg buvo įgulęs į knygas ar į sąsiuvinį. Iš to laiko Al. tebeatsimena ilgus žiemos vakarus, gryčią, apšviestą balanomis, vienodą bobutės ir tetulių ratelių ūžimą, dievobaimingus jų giedojimus ir kitus tokius sodžiaus gyvenimo vaizdus. Kartais bobutė įdėdavo į verpstę įdegintą anglį, kurs, greitai sukant, įsiliepsnodavo, aprėždamas gražų ugninį ringį; tai Al. labai patiko. Iš to laiko paliko atmintyje

dar vienas stipras įspūdis, didelis išgąstis, kai vieną žiemos vakarą visi pradėjo kalbėti apie kažin kokią rykštę šluotą danguje, kai vakarais išbėgdami iš gryčios rodydavo kits kitam tą dangaus vietą, kur turėjo būti ta slaptinga Dievo rykštė, kaip liūdnai lingavo galvomis, išreikšdami visokius spėjimus, ką gi Dievas išplaks šia rykšte. Tai buvo bene prieš 1870 metus.

Miela būdavo būti pas senelę visų mylimam, lepinamam, tai namų nė nepasiilgdavo. Kai pradžioje pavasario atvažiuodavo tėvas Aleksandro iš Maišymų į Kuronius pasiimt, jau buvo jam sunku skirtis su miela senele, su rūpestingomis tetulėmis, su visais namais. Liejo tad graudžias ašaras, tik nieko tai negelbėjo: buvo jau prakutęs ir kiek tiek galėjo patarnauti namams, gyvulius ganydamas.

Tai tėvas nežiūrėdavo Al. virkšnavimo ir parsiveždavo namo į Kuronius.

Liūdna jam būdavo ypač per pirmą savaitę sugrįžus. Bet kad su tėvu nebuvo juokų, tad imdavosi darbo, kurį jam pavesdavo. Pamažu mielieji įspūdžiai, kurių buvo pritirta per visą žiemą beviešint Maišymuose, nyko, ir jis nežymiai imdavo sutikti su savo likimu. Ypač kad artindavos vasara, ir Al. buvo siunčiamas gyvulių ganyti. Gaudavo tad keltis auštant, autis vyžomis. Ir viena, ir antra buvo abuoja, bet reikėjo, ir tai buvo stipriau. Tai ir nebelikdavo nieko daugiau daryti, kaip tik prisitaikinti prie savo likimo. Taip ir darydavo.

Iš to laiko liko jam daug vaikiškų įspūdžių. Atmina gaivinantį rytmečių šaltį, pievas rasotas stambiais lašais, žymius žmonių pėdus drėgnoje žolėje; mato palengva iš už miško kylančią saulę ir save linksmai žingsniuojantį per krūmus paskui gyvulius, girdi avių bliovimą, barškalų skambėjimą, skerdžiaus trimitavimą; jis turėjo valdžią ant piemenų ir teisę bausti, nepaklausius jo įsakymų. Ganydavo kas antra diena, nes toks buvo sodžiaus paprotys. Dėl to dieną pradarbęs, turėdavo ir atilsio dieną ir galėdavo miegoti lig pat pusryčių.

Po pusryčių siųsdavo jį arklių ganytų. Tą pareigą eidavo mielu noru, nes tai ne tik nevargino, dargi darė malonumo. Supančioti arkliai ramiai sau ganės pievoje. Tad buvo galima

žaisti. Tai ir atsimena visoki žaidimai, dainos ir vaikiški siautimai, kurių dabar nebemokėtų aprašyti.

Arkliai ganyti miela jam ir dėl to buvo, kad buvo galima pajodinėti. Tai buvo nemaža pasididžiavimo, leidė laikyti save jau paaugusiu žmogum; tai, jodamas per kaimą, iš aukšto žiūrėjo į mažesnius vaikus, kurie dar nemokėjo sėdėti. Lig laimės betrūko vieno dalyko: dar nemokėjo zovadu pajoti. Tad vieną kartą pamėgino ir tos hipinės štukos. Sušėrė arklį. Arklys pasileido. Al. iš bailės apsikabino arklį už kaklo, tik arklys lyg tyčia palenkė kaklą, ir Al. žlebterėjo žemėn. Laimė, kad nieko bloga neatsitiko. Nuo to laiko nebejojo risčia.

Iš to laiko liko Al. atmintyje dar vienas įspūdis, bent kiek kitokesnis. Tėvas rengės į malūną už mylios kelio nuo Kuronių kaimo ir pasiėmė Al. Jis tada ėjo devintus metelius. Vis dėlto tėvas, matyti, jau laikė jį gana protingu, jog visą kelią kalbėjo jam pamokymus ir davinėjo tėviškus persergėjimus. Iš viso to ilgo pedagogiškai-doriškojo mokslo Al. beatminė vieną sakinį: „Kaip mane mokė mano tėvas, taip ir aš tave mokau..." Tai sakė balsu graudžiu, rimtu, kad net Al. perėmė baimės jausmas ir ūpas nupuolė. Ateitis, apie kurią Al. dar nebuvo galvojęs, pradėjo jam atidengti paslaptinį savo veidą. Noromis nenoromis kilo klausimas, nejaugi ir jį laukia vargai ir sielavartai, kurie bus daug didesni, neg kėlimasis apyaušriais ir gyvulių ganymas, jei tėvas taip rimtai prakalbėjo.

Paskendęs į šias liūdnas mintis, važiuoja toliau. Laimei malūnas jau buvo nebetoli. Štai jau ir galas kelionės. Naujas dar niekados nematytas vaizdas. Žingeidumu, kuriuo tepasižymi sodžiaus vaikai, žiūrinėjo didelį vandens sukamą ratą painiai mašinerijai viduje. Visas trobesys rodės jam lyg užburta pilis. Įspūdžiai, kurių Al. gavo malūne, giliai įsiskverbę liko atmintyje. Ir paskui dar per ilgą laiką girdėjo vandens šniokštimą, akmens ūžimą, anąjį didijį ratą ir k. k.

Kitą žiemą, kai Al. buvo jau išėjęs 10 metų, jo tėvo namuose buvo svarbus atsitikimas: atvažiavo į tėvą paviešėti jo tikras brolis, tad Al. dėdė, kun. Stanislovas Dambrauskas[7], Kriukų klebonas. Paviešėjęs apie savaitę, apdovanojo Al. ir jaunesniuosius

jo brolius visokiomis dovanomis, Al. gi skyrium paklausė, ar sutiktų su juo važiuoti į Kriukus. Al. tvirtai pasisakė važiuosiąs. „Tai gerai", – atsakė dėdė ir, rodydamas jį tėvui, tarė: „Kitais metais atveši man jį". Paskui juos išsiuntė iš seklyčios. Netrukus tačiau Al. išgirdo tėvą ir pamotę kalbantis, jog dėdė nori Al. paimti mokyti. Tai labai pradžiugino Al., nors tos laimės tesusilauksiąs už ištisų metų.

Šitie metai, kaip ir pirma ėję, praslinko nė nepasergėti. Slinko dienos, neduodamos jokių didesnių atsitikimų, be dvejeto laidotuvių, kuriose veikliai Al. dalyvavo, giedodamas prie nabašninkų, nes balselį turėjo neblogą ir mokėjo daugelį šventųjų giesmių melodijų, kurios buvo lietuvių giesmyne. Tėvo namuose šventosios giesmės buvo giedomos visos šeimynos, ypač sekmadieniais: prieš išvažiuodami į bažnyčią, visi giedodavo dalį rožančiaus. Kai kurios melodijos: „Marija, būk pagarbinta" ir k. Al. labai patikdavo. Vasarai atėjus, Al. išėjo savo pareigas prie gyvulių ir arklių. Mielai skęsdavo į alksnynus, kuriais buvo apaugusi didžioji dalis Kuronių ganyklų. Per tuos alksnynus, matuojant Kuronių žemę, buvo iškirstos linijos parejos, pasibaigiančios kapčiais. Tos linijos skyrė dvaro mišką nuo sodžiaus alksnynų ir ėjo skersai ir išilgai per alksnynus. Jos neapsakomai patikdavo Aleksandrui. Taigi ganydamas arklius ir neturėdamas ką veikti, pataikavo savo pamėgimui geometrijos, pats išvedžiodamas jauname želmenyje tiesias linijas. Tuo tikslu daug išlaužydavo nekaltų alksnelių, kol išvesdavo keleto sieksnių liniją per krūmokšlius. Tam reikėjo daug vargo, nes tame geometrijos sporte nerasdavo padėjėjų; visus geometrinius planus paprastai pats vienas padirbdavo ir savo pajėgomis įvykindavo.

Atsidėjęs tokiems užsiėmimams, susilaukė rudens, o paskui ir žiemos. Pabaigoje lapkričio, o gal pradžioje gruodžio tėvas pareiškė, jog jau reikią ruoštis į tolimą kelionę į dėdę, kurs gyveno net Šiaulių apskrityje, už 120 kilometrų nuo Kuronių, Kriukų miestelyje. Tą žinią Al. sutiko gyvu džiaugsmu, nes labai įdomavo savo akimis pamatyti, kaip atrodo tasai tolimas pasaulis, nes lig šiol tolimiausia jo kelionė buvo lig Pagirio. Buvo taip pat po vieną kartą Šėtoje ir Ukmergėje, tik šiojo miesto, tikrai

sakant, nebuvo matęs, nes visą laiką gavo prasėdėti vežime, saugodamas jį. Gerai težinojo Kuronių vietas, kas gi toliau buvo už jų sienos, rodės jam kažin kas slaptinga, visai jam nepasiekiama, neprieinama. Dabar štai likimas turi nudrėksti nuo jo tą slaptos uždangą ir parodyti, kas lig šiol buvo nepasiekiama. Tad į kelionę ruošės, kaip į kokios paslapties išreiškimą: perėmė baimė to nežinomojo, bet žingeidumas ragino į tolimą kelionę.

Galų gale viskas buvo į kelionę gatava. Gavo naują padorią rūbų eilią. Pamotė pridėjo kiek tiek skalbinių ir valgymo į kelią. Prie gryčios stovėjo jau pakinkytas arkliukas. Atsisveikinęs su pamote ir broliais, įsisėdo su tėvu į važį ir išvažiavo. Rytas buvo ramus, nors apsiniaukę, kiek tiek šalo. Tai ir kelionė buvo miela, pilna naujų įspūdžių. Laukai, miškai, nežinomi kaimai ir vėl miškai, laukai ir nauji kaimai liko nepalikdami gilesnių įspūdžių, nes jų buvo per daug. Pravažiavo kažin kokį miestelį su nematyta bažnyčia. Galop ėmė temti. Viename kaime pas svetingą ūkininką pernakvojo. Rytą, gerai pasiilsėjęs, išvažiavo toliau. Juo toliau, juo mažiau buvo žinomos vietos net tėvui; tai vis dažniau teko klausinėti kelio. Galų gale visą dieną važiavę, jau tamsiu vakaru pasiekė Kriukus. Dėdę rado namie. Sutiko juos gana meiliai, sušalusius pagirdė karšta arbata, išsiteiravo apie kelionės nuotykius. Žinoma, ir Al. apsakinėjo, kaip mokėjo, savo kelionės įspūdžius.

Dveitą dienų paviešėjęs, tėvas atsisveikino ir sugrįžo namo, Al. gi paliko pas dėdę klebonijoje. Kadangi Al. jau namie mokėjo mišioms tarnauti, tai mielai tarnavo ir dėdei. Kad Al. turėtų bent ką veikti, dėdė parodė jam, kaip iš tuščių gilzų ir taboko dirbama papirosai ir kaip su mašinėle dirbama bankrotes, ir uždėjo jam pareigą aprūpinti dėdę šiais naujųjų laikų rūkymo dalykais. Abidvi pramoni Al. veikiai permanė taip gerai, jog pilnai patenkino dėdę savo fabrikatais. Pats papirosų ir bankročių darbas, žinoma, nebuvo per malonus. Dažnai Al. nuobodžiavo. Vieną sykį sumanė išbandyti, kiek gi malonumo daro rūkantiems užsitraukimas tabako dūmais. Tad išrūkė visą papirosą. Galas buvo nelaimingas. Al. ėmė vemti, galvą ėmė baisiai skaudėti. Tad prisižadėjo daugiau niekados nebeimti papirosų nė į lūpas. Tai

ir išlaikė lig pat šių dienų, nors pagundų sulaužyti žodį buvo daug, ypač būnant gimnazijoje.

Po Naujų metų dėdė nusprendė atiduoti Al. į tos vietos liaudies mokyklėlę. Ten Al. lavinosi rusų kalboje ir įsigilino į keturių aritmetikos veiksmų paslaptį. Pradžioje pavasario buvo kvotimai. Mokytojas, žinodamas, jog dėdė nori Al. įstatyti į gimnaziją, davė puikų paliudijimą. Iš mokyklos sugrįžęs į mokyklą, Al. lavinosi, dėdei padedant, dailyraštyje ir skaityme. Al. ypač mėgo skaityti. Atmena vieną sykį, kai dėdės nebuvo namie, atsidarė spintą su knygomis (ji buvo nerakinama) ir ėmė ieškoti. Jo nelaimei, dėdės knygyne visai nebuvo jam tinkamų knygų. Ten stovėjo lotyniškos teologijos, visoki pamokslai, kurių visai nesuprato. Ilgai vartęs, pagaliau rado, tiesa, seną, užtat iliustruotą knygą, kuri jam labai patiko. Tai buvo visų metų laikraštis „Magazyn Powszechny"[8] 1828 m. Dabar vartė ją kas dieną, atsidėjęs žiūrėjo keistos išvaizdos žvėris ir augalus, tolimus svetimus vaizdus ir visokias žmonių veisles. Iš to pirmą kartą gavo patirti esant žmonių, važinėjančių elniais, statančių pusapvalaikius trobesius; vienu žodžiu, patyrė daug stebėtino, ko pirma nebuvo žinojęs. Tai tik nebuvo patogu, kad „Magazyn Powszechny" buvo rašytas sunkoka kalba, neaiškia, vietomis Al. visai nesuprantama. Tai kuriam laikui praėjus, šis senovinis laikraštis nustojo savo malonumo. Prie to prisidėjo dar ir šis atsitikimas.

Vieną kartą dėdė, eidamas viešėti į valsčiaus raštininką, pasiėmė ir Al. Tasai raštininkas buvo katalikas, turėjo žmoną ir dukterikę Zosę, lygių su juo metų. Jai parsiųsdindavo iš Varšuvos „Przyjaciel Dzieci"[9]. Šita tai Zosė, gyva ir kalbi mergelė, pasigyrė Al. skaitanti laikraščius ir pasirodė savo „Przyjaciela". Al. susiįdomino, ką ten „Przyjaciel" rašo. Tai atsisveikindamas, paprašė Zosės motiną, ar nepaskolintų jam tą laikraštį namo. Ponia raštininkė mielai įdavė Al. visus pereitų metų numerius, kuriuos Zosė jau buvo paskaičius. Al. ligi tik sugrįžo namo tuoj ėmės skaityti. Paprastas to laikraštuko stilius, parinkimas vaikams pritaikintų dalykų, galop iliustracijos, uždaviniai, rebusai, – visa tai kalte prikalė Al. prie šios rūšies gražiųjų skaitymų, kad net dėdė dažnai gavo pabarti, kam skaito net prietemoje, nes

taip galįs sau pagadinti akis. Ypač patiko Al. dorinančios pasakaitės, kurių turinį ir dabar tebeatmena. Tuo būdu Al. gana gerai pažino lenkų kalbą, nors jos nereikėjo gimnazijos dalykams.

Pagaliau atėjo vasara. Dėdė iš Šiaulių atkvietė Al. repetitorių V klasės mokinį Pranevičių. Tad prasidėjo rengimasis į gimnaziją. Dabar Al. gavo pamesti visus lenkiškus skaitymus, dažniau pasėdėti su rusiškais vadovėliais ir diktanto sąsiuviniais ir vargti, bedirbdamas aritmetikos uždavinius su didžiaisiais skaičiais, atmintinai mokytis visokių eilučių rusų kalba ir kitokių dalykų, neišskiriant nė religijos. Mokslas ėjo gyvai. Švelnus repetitorius per labai nespaudė į darbą, o dėdę, kai klausė, kaip Al. sekas, įtikinėjo, jog drąsiai išlaikysiąs į I klasę. Taip ruošėsi per du mėnesiu.

Pagaliau pirmomis rugpjūčio dienomis su dėde ir repetitoriu išsiruošė į Šiaulius, Kauno gub. apskrities miestą už 8 mylių nuo Kriukų. Gerai atmena, jog tuomet buvo kaitra, tad iš namų išvažiavo vakarą, didžiąją dalį kelio nuvažiavo naktį. Kelionę atliko be priepuolių. Naktis buvo giedri ir graži. Mėnuo pilnatyje švietė visą kelią. Šviežias oras, vėjelis iš laukų, paerzintas žingeidumas, sotinamas vis naujais įspūdžiais, – visa tai varė šalin miegus. Rūpėjo kuo greičiausiai išvysti kelio galas. Neilgai betrukus, pradėjo iš tamsos išlįsti aukštas gražus bokštas Šiaulių bažnyčios. Šen ten švystelėjo žiburiai. Artinosi į Šiaulius. Už trejeto kilometrų nuo miesto pasuko į šašieją. Tekinių dardėjimas, telegrafo stulpai, rūkais apsidengęs ežeras, – visa tai buvo Al. nauja ir stebėtina. Tempė akis ir ausis, kad tik daugiau pagavus įspūdžių. Pagaliau įvažiavo į miestą ir sustojo viešbutyje. Privargęs kelyje ir įspūdžiais, veikiai kietai užmigo.

Rytą pakirdo gana laiku. Reikėjo ruoštis į kvotimus. Ponas repetitorius nuvedė Al. į gimnaziją. Čia jis išvydo didelę daugybę sau lygių berniukų. Visi vaikštinėjo susirūpinę su popieriais ir knygomis rankose. Dar ir dabar Al. tebematąs gimnazijos kiemą ir koridorius, pilnus vaikų visokiais veidais ir visokiais apdarais. Čia buvo ir bajorų vaikų, ir valdininkų, ir miestelėnų, ir sodiečių. Visi baimingai žvalgės į duris salėj, pro kurias šaukė kandidatus kvosti. Mato tikrą džiaugsmą ir triumfo veidus tų,

kurie per kvotimus laimėjo, ir liūdnai nulenktas galveles tų, kurie nelaimėjo. Mato susiįdominimą visų tėvų, globėjų ir repetitorių, girdi klausimus: „Kaip, ką, ar išlaikė? Kokį požymį gavo?", t. ir t. Klausiama buvo visokiomis kalbomis: lenkiškai, rusiškai, lietuviškai, žydiškai, nes kvočiama buvo ir žydų nemaža. Pabūti taip paerzintam, laukti ištisomis valandomis Al. buvo nemažos kankynės. Nelaimei jos nepasibaigė tą pat dieną, nes eilė lig Dambrausko nedaėjo. Nieko nepadarysi, gavo eiti antrą dieną. Ilgai palaukęs, galop išgirdo ir savo pavardę. Įėjo tad į slaptingąją kvotimų salę bijodamas: čia turėjo būti išspręstas jo likimas. Kvotėjas davė Al. paskaityti iš knygų ir atpasakoti turinį. Atliko tai neblogiausiai. Daugiau, pasodinta diktando, ir čia pavyko. Galop duota aritmetikos uždavinys, išsprendė. „Gana", – tarė kvotėjas profesorius. Atsitraukė susirūpinęs, nežinodamas išlaikė ar neišlaikė, nes dar neišmanė pastatytųjų požymių. Dideliam jo džiaugsmui repetitorius, žvilgterėjęs į popierių, tarė kvotimus išlaikęs. O kaip tada jis jautės laimingas! „Taigi dabar, – mąstė pats vienas, – būsiu gimnazijos mokinys, vaikščiosiu gražiai mėlynu munduru sidabriniais guzikais, lankysiu šiuos puikius gimnazijos rūmus, gersiu čia visokių mokslų lygiai su ponų ir dvarininkų vaikais", t. ir t. Tad buvo visai patenkintas savimi ir visais. Dėdė taip pat buvo patenkintas. Atidavė Al. į globą visų gerbiamam Šiaulių vargoninkui ponui Delindai, palikdamas jam reikiamą sumą pinigų. Ponas Delinda turėjo Al. įtaisyti mundurą, repetitorius gi pripirkti jam knygų ir kitų mokinio vartojamųjų daiktų. Dėl buto daug galvos nesukta, įdėta pas seną davatką, Al. repetitoriaus tetą ir globėją. Visa padaręs, dėdė atsisveikino ir išvažiavo sau namo.

Al. tad paliko pats vienas svetimame mieste. Kadangi mokslas teturėjo prasidėti už savaitės, tad išnaudodamas tą laiką, geras repetitorius vedžiojos Al. po miestą, rodydamas visas jo įdomybes. Visa tai Al. buvo įdomu, nes nauja. Kaip jau sakyta, Al., be Pagirio ir dvejeto matytų kelyje į dėdę miestelių, jokio kito didesnio miesto nebuvo matęs. Tai žingsniuodamas šalia savo vado, žingeidžiai dairės į viską. Dviejų aukštų namai, milžiniškos iškabos, grindinys, tiesios gatvės, – visa tai gaute pagavo

Al. Įsisvajojęs grįždavo namo. Pamažu įdrįso: ėmė jau pats vienas išeiti, gerai dėmėdamasis, kad nepaklystų. Per savaitę pažino didžiąsias gatves ir galėjo be vado nueiti į bažnyčią ir į gimnaziją. Vis dėlto tos pirmos džiaugsmo valandos iš pat pradžių buvo apkartintos žinia, jog dėl daugumo kandidatų į I klasę tuo tarpu tepriimta 40, kitiems gi, neįėjusiems į tą laimingą 40, drauge ir Aleksandrui liepta laukti. P. Direktorius ketino paduoti kuratoriui prašymą, kad leistų atidaryti antrą I klasės skyrių. Iš pradžių tai Al. nemaža nuliūdino. Tik nebuvo kas daro, reikėjo laukti kantriai, kuo pasibaigs vyriausybės pastangos. Tad laukė kas diena, kas savaitė, kol po dviejų ilgų mėnesių atėjo pavelijimas. Al. pradžiugo neišpasakojamai. Ponas repetitorius liepė jam užsivilkti mokinio munduru ir nuvedė į gimnaziją. Įvyko karščiausi Al. norai. Išvydo save erdvoje klasėje su visai naujais suolais. 40 jo nepažįstamų draugų priėmė jį meiliai į savo būrį. Įsitraukė į įstaigą. Nuo šiol prasidėjo naujas gyvenimo tarpas. Tai buvo 1872 metais.

2. GIMNAZIJOJE

Iš pat pradžių visus dalykus Al. nugalėdavo lengvai ir buvo pirmųjų mokinių eilėje. Pirmuoju ėjo ir per visą gimnaziją, nesustodamas klasėse, gaudamas puikius požymius. Tai ir mokslo metai plaukė maloniai. Linksmas grįždavo į dėdę, kurs matydamas, jog Al. gerai sekas, pamilo jį ir į jokį darbą nebevarė. Tai visą atostogų laiką praversdavo, beskaitydamas lenkų knygas. Prabuvęs keletą mėnesių gimnazijoje, kur priverstinai reikėjo tevartoti viena rusų kalba, nemaža gaudavo pavargti, kol atkasdavo užleistą lenkų kalbą. Rusų žodžiai ir ištisi sakiniai nuolat pynėsi ant liežuvio. Tai gerai jautė Al. ir, praleisdamas atostogas pas dėdę, rūpinosi išlyginti tą trūkumą. Dar kartą perėjo visą dėdės knygyną, perskaitė visus beletristikos veikalus, kuriuos buvo radęs. Tai buvo vieni niekai iš galo XVIII amžiaus ar iš pradžios XIX am., pseudoklasicizmo laikų. Taigi nedaug iš to buvo naudos protui ir širdžiai. Didžiausis turtas, kurs tuo metu buvo patekęs Al. į rankas, buvo pilnas Krasickio raštų Dmo-

chovskio leidinys.[10] Lygios eilės, puiki kalba ir turinys, palyginti įmanomas, labai jam patiko. Taigi mielu noru paskaitė visas pasakėčias, eiles ir poemas „Myszeis", „Monachomachja", „Antymonachomachja" ir „Wojna Chocimska".[11] Kai kurias vietas net atmintinai išmoko. Daugiau, skaitė „O sztuce rymotwórczej i rymopisach" ir „Przypadki Doświadczynskiego".[12] Net „Zbiór Encyklopedyczny rozmaitych materyałów"[13] perskaitė nuo pradžios lig galo ir daug ką pasižymėjo. Vieno tik „Pan Podstoli"[14] neįstengė paskaityti lig galo, nes pasirodė baisiai nuobodus. Taip tatai iš Krasickio, lygiai kaip ir iš Golańskio veikalo „O wymowie i poezji"[15], įgijo nemaža žinių apie poetiką, kurias gimnazijoj vos vos tepaminėdavo arba ir visai apleisdavo.

Iš teorijos pažinęs rimavimo ir ritmikos pradus, įsigeidė tai pritaikint ir praktikoj, pats išmėgint savo galėjimą eiles dėti. Juoba kad ir progos tam gavo: artinos dėdės vardadienis. Taigi ėmės darbo. Iš pradžių sunkiai sekės. Reikėjo surasti tinkama mintis, paskui apvilkti ji malonia eilių forma. Nepigiai tai atsiėjo. Vis dėlto savo pasiryžimą ištesėjo. Sulipdė eiles, gana ilgas – iš 5 ar 6 posmų. Pradėjo šiais žodžiais:

Jestem ja teraz tylko w czwartej klasie
I wierszokletą byc mnie jeszcze rano,
Ale dziś w takim uroczystym czasie
Niech memu pióru wolność będzie daną...[16]

Eilės buvo gana sumaningos. Paskutinė kiekvienos oktavos eilutė baigės vienodai: „A teraz życzę zdrowia, pomyślności..."[17]

Šitą pirmąjį savo veikalą, žinoma, raštu pasiuntė dėdei, kurs, matyti, tuo labai apsidžiaugė ir nesusilaikė neparodęs jo eilėpalaikių artimiesiems savo pažįstamiems dvarininkams. Visi stebėjosi ir netikėjo, kad IV klasės mokinys galėtų tokias parašyti.

Nuo to laiko žengdamas vis į aukštesnes klases, sulipdė nemaža visokių visokiausių eilių. Be pasveikinimų dėdei kas metai, aprašė idiliškai jumoriškai Kriukus, kur praleisdavo atostogas, savo kelionę į gimtąjį Kuronių kaimą, keletą epigramų kai kuriems savo mokytojams ir kitką.

Be poezijos, Al. skaitydavo ir rimtesnio turinio knygas, kiek buvo jų galima gauti. Iš dėdės knygyno perskaitė Gaume'o „Katechyzm" ir „Wykład prawdy chrześcjańskiej" Nicolas'o[18]. Nicolas labai jam patiko. Pačioje pradžioje duotasis palyginimas matematinių tiesų su religinėmis ir išaiškinimas, dėl ko su pirmomis visi sutinka, o antrąsias dažnai atmeta, daug ko davė Al. pagalvoti. Paskui labai atsidėjęs skaitė išrodymus, jog Dievas yra, jog siela yra nemirtinga. Kai kurie tačiau galvojimai jam pasirodė per silpni. Pavyzdžiui, išrodinėdamas, jog esama dvasinių būtybių, Nicolasas rėmės pačia dvasios sąvoka, kuri esanti visiems žmonėms. Iš to punkto išeidamas, šitaip galvojo: „Jei dvasios sąvoka yra visuotinė, tai šiai sąvokai turi atitikti tikrenybė. Kitaip negalima būtų išaiškinti ano keisto psichologinio reiškinio, būtent atsiradimo žmonių galvose tos neva prasimanytos dvasios sąvokos. Tiesa, prideda Nicolasas, galima įsivaizduoti netikra hipogrifo sąvoka, tačiau ir tai sąvokai atitinka kai kurios tikrenybės, kaip antai: arklio galva, erelio sparnai ir kitos sudedamosios hipogrifo dalys, kurios tikrai yra. Tačiau tegul kas pamėgina susidaryti sąvoką apie padarą, kurs nebūtų nei medžiaga, nei dvasia, nei tų dviejų susidėjimas į vieną, – jokiu būdu to nepadarys..." Ontologiškai imant, lyg ir taip; o iš tikrųjų visas šitas protavimas remias pradu a posse ad esse[19], taigi nepasižymi dideliu griežtumu. Nes kaip gamtoje nėra jokio hipogrifo, nors sudedamosios jo dalys yra, tai taip ir ontologiniai Dievo buvimo dvasinių padarų išrodymai reta kurį gali įtikinti. Tačiau kiti sielos nemirtingumo išrodymai labai pritiko Al. širdžiai, ypač šis, kuris galima šiaip apibrėžti: bet kuri būtybė reikalinga yra atatinkamo savo prigimimui maisto. Sielos maistas yra tiesa, o bet kuri tiesa yra amžina, tad ir siela turi būti savo esme amžina, destis, nemirtinga. O tiesos amžinumas Al. buvo aiškus, nes jau buvo pažinęs visą eilę matematikos tiesų, neatsimainančių bet kurioje vietoj ir visais laikais. Iš to pat Nicolaso Al. geriau pažino apreikštųjų tiesų esmę, kaip žmogaus protu jų negalima pasiekti, lygiai, jog jų tikrenybė palieka Dievuje. Iš palyginimo Newtono[20] proto su prasčiokėlio protu suprato, kaip labai klysta tie, kurie atmeta ap-

reikštąsias tiesas ir tikėjimo slaptybes vien dėl to, kad jų negali suprasti.

Visos tos menkos žinios ir tai, ko buvo girdėjęs iš savo kapeliono per pamokas, sudarė visą jo religijos žinojimą. Papildinėjo jas, skaitydamas tam tikras Gaume'o vietas. Ypatingu atsidėjimu skaitė gyvomis varsomis nupieštą šešių kūrimo dienų vaizdą ir stebėjosi konkordinga autoriaus sistema, kuri, jam tuo laiku rodės, pilnai išrodo Bibliją sutinkant su gamta.

Prie tų knygų, kurios buvo jam kiek per rimtos, Al. prisirišo dėl to, kad jau toks buvo jo palinkimas, bei dėl to, kad jis, kaimo vaikas, nebuvo tiek aptašytas, kaip aukštesniųjų luomų vaikai. Dėl to draugėje jautėsi suvaržytas ir nedrąsus. Taigi ir lenkėsi draugės, bijodamas nepataikyt į etiketo reikalavimus ir patapti juokingas. Tai pasirodė gana anksti, tuoj ligi tik atvykus į dėdę. Dėl to pamėgo būt atsiskyrėlis, žaislų ir malonumų ieškoti moksle, knygose, galvojimuose ir svajojimuose. Pagaliau ir aplinkybės padėjo susidaryti tokiai priešingai draugiškumui nuotaikai. Dėdės parapijoje tebuvo keletas dvarininkų, ir tie patys buvo vieni dar nevedę, jauni, kiti jau seni atsiskyrėliai. O jaunimo lygaus Al. amžiaus, su kuriais būtų galėjęs prieteliškai santykiauti, nebuvo. Valsčiaus raštininkas, į kurį kai kada nueidavo su dėde, persikėlė į kitą miestelį. Su juo išvažiavo ir ta viena Al. draugė Zosė. Dėl to, kai dėdė važiuodavo į kaimynus dvarininkus paviešėt, Al. likdavo namie, nors dažnai dėdė siūlė tą pramogą.

Bevelijo vienų vienas palikti klebonijoje. Vis dėlto būdavo valandų, kada atsiskyrimas tapdavo nepakenčiamas. Pajusdavo kažkokį tuštumą širdyje, neapibrėžtą liūdesį ir net gailesį, jog yra atsiradęs tokiose nenatūringose sąlygose. Tokiomis valandomis gelbėjosi knygomis. Knygos ir mokslai tapo vienatiniai Al. prieteliai, jo meilė, jo būtinybė. Pamėgo ne tik poeziją ir filosofiją, net ir matematiką.

Matematikos pamėgimas atsirado tik aukštesnėse klasėse ir plėtės nuolat. Pat pradžioje gimnazijos mokslų Al. nebuvo geras matematikas. Antroje klasėje kažin kuriuo pusmečiu net pažymėjimą gavo su dvejetuku aritmetikai. Tai Al. supurtino. Nusigando, kad dėl matematikos nepaliktų toje pat klasėj antriems

metams. Taigi ėmė atsidėjęs mokytis to sauso dalyko. Perėjus į III klasę, atsirado dar vienas paraginimas užsiimti matematika. Tuo būtent laiku Al. perėjo į naujo matematikos mokytojo globą. Tai buvo senas kreita Horbacewicz, kilęs iš unitų, giminė tų Horbacevičių, kuriuos Siemaška per nevalią atvertė į pravoslaviją[21]. (Žiūr. „Przegląd Powszechny" dodatek.[22]) Šiaip jau tai buvo žmogus geras, tik neapsakomai nekantrus ir ūmus. Už mažiausį apsirikimą baisiai koneveikdavo. „Bestija, dubina, osiol, čučelo, čurban, sapožnik" ir tam lygūs epitetai kaip kriušas biro ant nelaimingų vaikų galvos. Lygia dalimi nešykštėjo vienetukų. Žemesnėse klasėse net ir vaikų ausų stverdavos. Vieną kartą Al. III klasėje tik pabėgdamas išsisuko nuo to malonumo. Šitas doras pedagogas buvo baidyklė visai gimnazijai. Visus per nevalią verste vertė į matematiką, kuri tuo laiku Šiauliuose tikrai žydėjo. Taigi nuolatinė baimė mokytojo koneveikimų ir gauti vienetuką vertė Al. mokytis matematikos. Iš pradžių nekaip sekėsi, gana prisiklausė minėtųjų epitetų, nemaža gavo vienetukų ir dvejetukų. Tačiau kuriam laikui praėjus, buvo išskirtas iš būrio „asilų" ir ėmė gauti pagirtinuosius požymius. Tai IV klasėje dar didesniu atsidėjimu ėmės algebros ir geometrijos. Suprato matematikos dvasią ir metodą, priprato prie matematinio griežtumo ir logingumo. V klasėje jau savaimingai ėmė tyrinėti geometriją. To gana vargingo darbo vaisius buvo tvirtinimas, iš kurio kiti tvirtinimai, duotieji mūsų vadovėliuose, plaukia tik kaip dalinis atsitikimas. Tuo geometrinio tvirtinimo apibendrinimu Al. buvo neapsakomai patenkintas ir ėmė manyti save esant mažą Euklidesą[23], kol iš prof. Niewęgłowskio[24] geometrijos gavo žinoti, jog jo rastoji tiesa jau senai yra pasauliui žinoma. Tačiau tai nė kiek nesustabdė Al. nuo tolimesnių matematikos tyrimų. Aukštesnėse klasėse, žinoma, ir jis mėgino savo pajėgas, spręsdamas garsiuosius uždavinius: rato kvadratūros ir kampo trisekcijos. Pirmajam buvo radęs naują priartintą išbrėžimą, o kampo trisekcija visai nepavyko, nes neturėjo supratimo apie kreivąsias linijas, nors sprendimo kelią buvo pasirinkęs tikrą. Kad geriau išsilavintų matematikos, parsisiųsdino platesnius algebros, geometrijos ir trigonometrijos

prof. Niewęgłowskio vadovėlius lenkų kalba ir juos mielu noru skaitydavo.

Be matematikos, dar mėgo graikų kalbą ir istoriją, labai gerbė Omerą ir jo hegzametrus[25]. Lotynų kalbos mokės tik verčiamas. Tam priežastis buvo nevykęs mokytojas, kurs laikėsi knygų raidės, iš knygų aiškino gramatiką, lygia dalimi ir klausinėjo, knygas laikydamas ant kelių. Kai mokinys tylėdavo, nežinodamas, kas atsakyti lotynų kalbos mokytojui, šis baudė paprastai šiais žodžiais: „Kaipgi neatmeni: aš juk tai esu sakęs perniai". Menkas šis mokytojas, rodos, buvo popvaikis ir vadinosi Polianskij. Jo globai tad Al. turėjo nelaimės patekti III klasėj ir nebeištrūko iš tos globos lig pat galo. Taigi jojo dėka Al. lotynų kalbą kuo mažiausiai mėgo.

Visai kitoks buvo graikų kalbos mokytojas vokietis Franken, milžiniško stogo vyras, dėl to labai atlaidus mokiniams. Išauklėtas Dorpato universite, puikiai mokėjo abi senovės kalbas ir puikiai mokėjo jas dėstyti. Laikėsi prado neiti toliau, kol paskutinis „asilas" supras jo aiškinamos graikų gramatikos dalį. Aiman, to profesoriaus Al. teteko vienerius metus klausyti.

Kitų mokytojų nėra ko nė minėti, nes jie visi buvo bevaisiai ir niekuo neprašmatnūs. Ypatingai nemėgiamas buvo vokiečių kalbos mokytojas Gottschalk. Mažo stogo, sudžiūvėlis, pedantas, ypač mėgstąs įgnybti „kandidatus į seminariją" ir įžeisti katalikų jausmus, nes buvo fanatingas protestantas. Taigi mokiniai dažniausiai pajuokė jį, iš jo tyčiojosi. II klasėj Al. buvo užsirašęs klausyti abiejų naujųjų kalbų, vokiečių ir prancūzų. Tik įkyrus vokietpalaikis taip jam atsibodo, jog A. paliko prie vienos prancūzų kalbos.

Su gimnazijos direktorium, doru bukapročiu Iziumovu, „istinno russkiu"[26] žmogum, nebuvo susirėmimų. Jo išleidžiamąsias taisykles Al. vykdė. Nuo II kl. gyveno mokinių bute, laikomame p. Antanavičienės, griežtai laikydamasis įstatymais nustatytos gyvenimo tvarkos. Rytą ir vakarą kartu su kitais draugais katalikais atsiklaupęs kalbėjo rytmetines ir vakarines maldas iš istorinio „Алтарико"[27] rusiškai. Draugai pravoslavnieji tuo pačiu laiku meldėsi stati. Šventomis dienomis turėjo bendras katalikų mokinių mišias. Caro šventėmis į cerkvę jų anuolaik

nevarydavo. Dėl akių inspektorius skyrė iš kiekvienos klasės asistenciją. Tik ėjo, kas norėjo, nes kontrolės nebuvo.

Inspektorius buvo žmogus simpatingas ir geras pedagogas; tą vieną turėjo silpnybę, jog, būdamas vokietis ir protestantas, vadinosi Scheibe, kalboje ir našystoje mėgo vaidinti „istinno russkį". Tai piktino jo draugą Frankeną, kurs apie Scheibę išsitaręs: „Nieko nėra blogesnio už surusėjusį vokietį".

Už cerkvės nelankymą nebuvo baudžiama. Tą savo liberalizmą gimnazijos vyresnybė tuo aiškino aukštajai valdžiai, kad Šiaulių cerkvė ankšta, per maža, vos vos užtenkanti tikriesiems rusams. Dėl to per visus aštuonerius metus gimnazijoj Al. nė karto nebuvo per pravoslavų pamaldas.

Užtat mielu noru naudojosi rusų knygynu. Perskaitė veikalus Puškino, Lermontovo, Gogolio, kai kurias Lažečnikovo apysakas, Veltmano, Vonliarliarskio, taip pat daug verstinių apysakų Gust. Aymardo, Maine Reado, Jules Vernes ir kitų. Be to, iš žydo Cimkauskio knygyno ėmė skaityti turėjusius tarp gimnazistų didelį pasisekimą Al. Dumaso romansopalaikius (Gr. Montechristo ir k.), George Borno (Ispanų rūmų paslaptys ir k.), kriminalinius Gaborioto pasakojimus, t. ir t.[28] Gimnazijos vyresnybė jų skaitymų nekontroliavo. Jai nerūpėjo knygų turinys, bet tik jos nebutų buvusios revoliucinės ir lenkiškos. Lenkų knygos visos buvo gimnazijos indekse. Net lenkų maldaknygės per revizijas buvo atimamos kaipo corpus delicti[29]. Al. ir tuo atžvilgiu buvo laimingesnis už kitus. Su lenkų literatūra jis buvo susidūręs nuo mažens. Aukštosiose klasėse būdamas, gavo iš vieno pažįstamo dvarininko Kremerio veikalus ir pigų leidinį J. Ig. Kraševskio apysakų. Du jo apsakymu: „Dzień wieku" ir „Dziwadło" buvo jau perskaitęs rusų vertime, o kitas, kaip antai: „Rzym za Nerona", „Kordecki", „Interesa familijne" „Djabeł", „Kawał literata", „Pamiętniki Mroczka"[30]; jau skaitė originale, lenkiškai. Be to, skonėjosi pirmaisiais Sienkiewicziaus veikalais („Stary sługa", „Hania", „Szkice węglem"), neniekino ir Ježo[31]. Iš privatinės grafo Zubovo bibliotekos gavo pažinti lenkų klasikus: Mickevičių, Krasińskį, Ujejskį, gražius užsienių Leipcigo leidinius – „Pan Tadeusz",

„Dziady", „Irydion"[32] ir t.t. Visa tai buvo mokinių paslapčiomis ryjama, kaipo vaisius dvigubai ginamas. Net baisiai persekiojamą Ikanderį[33] iš kažin kur buvo gavęs. Ginta, bausta, tai dėl to juoba buvo paslapčiomis skaityta.

Užtat į teatrą, kadangi tai buvo rusų, nebuvo ginama mokiniams vaikščioti, ypač kad vaidinama buvo labai retai. Skrajojanti trupa jo visu buvimu bene tik dukart buvo pasirodžiusi. Paprastai kartą ar du per metus būdavo mėgėjų vaidinimai. Tiesa, į tuos vaidinimus, dažniausiai labdarių tikslams, todėl ir brangiai mokamus, nevaikščiojo mokiniai, užtat artistai buvo pratę daryti generalinę repeticiją, kur buvo įleidžiama ir publika minorum gentium[34] už 20 kap.; taigi čia mokiniai būriais eidavo, nes čia buvo tos pat dekoracijos ir tie patys artistai, kurie ir per tikrąjį vaidinimą. Teatro vaidinimai Al-drui padarydavo didelį įspūdį, nes buvo vaidinama rimti dalykai, ne be talento ir nepeiktino turinio.

Daug ko pasimokyti davė Al. ir dvi ūkio parodos, kurios tuo laiku atsitiko Šiauliuose[35]. Tai buvo bene vienos pirmųjų Rusijos, bent mūsų Lietuvoje. Taigi eksponentų buvo daug, o daug daugiau visokių eksponatų. Jaunoms akims buvo į ką žiūrėt, ir jaunoms galvoms daug ko mąstyti.

Tokiuo maždaug būdu tarp darbo ir dorų pramogų Al. nė nepasergėjo, kaip praslinko aštuoneri metai. Atėjo paskutinieji brandos kvotimai. Didžiumą jau buvo išlaikęs laimingai, tik reikėjo gi nelaimės, kad kaip tik tuo karštuoju laiku ėmė ir gana smarkiai susirgo. Mušė prakaitas, apėmė silpnumas. Patariant vienai gerai poniai, vieno jo draugo motinai, pradėjo gydytis gerdamas pieną su konjaku. Tai bent kiek pastiprino Al., ir jis galėjo tinkamu laiku stot į kvotimus kitiems sunkiausių dalykų, kurie Al. buvo visų lengviausi, – matematikos. Tai ir kvotimus išlaikė pagirtinais požymiais, ir gavo taip senai svajojamą brandos atestatą.

Dabar stojo klausimas: kas gi toliau? Pirmas dėdė tai jam priminė, palikdamas tačiau laisvai pasirinkti pašaukimą. Medicinos A. neapsivėžėjo, nes žinojo reiksiant pjaustyti lavonai. Netraukė jo nė advokatūra, nors jo dėdė, motinos brolis, kurs jį

vaiką skaityti mokė, praktikavo. Matematikos pamėgimas rodė Al. matematikos fakultą, tai jis ir pareiškė dėdei ten noris įstoti, o paskui, išėjus kelis kursus, gal pasiseks įstot į kurį specialinį institutą, kaip antai kelių inžinierių, kalnų ar kitą. Tai kalbėdamas betgi neturėjo jokio aiškiai užsibrėžto plano. Tiek težinojo, jog reikia gi kas nors pradėti, tik apie kelius pasaulyje, kuriais abiturientas gali jau vaikščioti, neturėjo tikros nuovokos. Taigi kelius rinktis ėmė tokiuo jausmu, lyg gavęs išspręsti kokį matematikos uždavinį neapibrėžtos lygmės su daugeliu nežinomųjų. Teturėjo vieną aiškų norą – pažint aukštesnius mokslo laipsnius. O kad matematika rodės Al. visų aiškiausias ir visų tikriausias mokslas, kurių tik žinojo, tad ir išsirinko matematikos skyrių. Dėdė nesipriešino. Turėjo tad važiuot į Maksvą, nes ten didžiuma draugų ruošės, tik dėdė advokatas patarė Petrapilį; tad jo paklausęs, ten išvažiavo. Tai buvo 1880 m.

3. UNIVERSITE

Važiuodamas į Petrapilį, užsukė į kitą savo dėdę, kun. Mykolą Skorupskį[36]. Tai buvo labai karštas žmogus. Darbščiai dalyvavo 1863 m. revoliucijoj, už tai buvo kalėjime, keletą mėnesių išsėdėjo Dinabarko tvirtovės kazematuose, per plauką buvo nuo mirties. Tačiau Dievas jį išgelbėjo; viskas pasibaigė išsiuntimu į Sibiriją. Dešimtį metų prabuvęs Tomske, laimingai sugrįžo į savo vyskupiją ir gavo Alernės klebonija Žemgaliuose. Sugrįžo sveikas siela ir kūnu. Nei baisūs kazematai, nei ilgas ištrėmimas netesėjo sulaužyti jo būdo ir energijos. Paliko jam linksmumas ir jauna iniciatyva; juokdamos pasakojo, ką jis yra perėjęs, begyvendamas pirmuosius kunigo metus, kaip atsiėmė iš valdžios pagrobtąją Skapiškio bažnyčią, kaip paskui pastatė kitą Zarasuose. Šnekėjo gyvai, vaizdžiai apie jo suėmimą ir savo ruošimąsi mirti. Visa tai giliai įsiskverbė Al. į galvą, net ištraukdami ašaras iš akių.

Niekados nebuvo sutikęs tokio žmogaus. Tai ir pamilo jį visa širdimi. Šis dėdė tapo jam idealas. Dvasioje manė jam labiausiai tinkant Rašto žodžius: Ecce sacerdos magnus[37].

Tokiais įspūdžiais atsirado Al. Petrapilyje. Ligi tik pabaigė visus formalumus dėl imatrikuliacijos universite, tuojau parašė ilgą laišką į dėdę apie savo kelionę ir įspūdžius, gautus Alernėje. Dėdę Skorupskį nupiešė kuo skaisčiausiomis varsomis. Tik rūpesniai butu, nauji sostapilės įspūdžiai veikiai nustūmė dėdės paveikslą į antrą vietą. Pradėjo vaikščiot pamokų labai uoliai. Kėlės anksčiau, kad anksčiau nueitų į aulią ir užimtų pirmąjį suolą, kuo arčiausia nuo profesoriaus katedros, kad geriau galėtų įsižiūrėt į fizikos ir chemijos bandymus, taip pat matematikos išvedžiojimus, daromus ant lentos, nes, būdamas žemažiūris, iš toliau maža ką matė.

Labiausiai Al. patiko chemijos dėstymas garsaus prof. Mendelejevo[38]. Ne mažiau įdomūs buvo prof. Passey'o[39] dėstymai. Įžangos į analizą ir analitinės geometrijos. Pamokų iš viso būdavo po tris per dieną, tai gana buvo laisvo laiko užeit ir kitų profesorių laisvu mėgėju paklausyti, kaip antai garsiųjų Tagancevo, Andrejevskio[40] ir kitų. Nepraleisdavo taip pat dėstymo pravoslavų teologijos ir filosofijos. Teologiją dėstė jaunas popas akademikas sklandžiai, tik turinio ne per daugiausia. Klausė griežtai iki Kalėdų, taigi per ištisus 3 mėnesius, tačiau pačios teologijos dėstymo nesulaukė, nes gerb. profesorius per visą pusmetį dėstė išimtinai teologijos istoriją. Tų prelekcijų turinys buvo toks: teologija tikrame kelyje tebuvusi šv. Tėvų gadynėj, o paskesniais laikais iškrypusi iš kelio ir nunykusi.

Filosofiją dėstė Vladimiras Solovjovas[41], garsus paskui rusų rašytojas. Tačiau anais laikais, rodos, neturėjo visiškai aiškių ir pastovių principų. Savo išvedžiojimus rėmė šiuo gana paradoksingu tvirtinimu, kad visuma susidedanti iš sudedamųjų savo dalių ir dar kai ko. Tai iliustravo pavyzdžiu sudužusios stovylos, kurios gabalų suma nebesudarytų pirmykščios stovylos. Tą pradą Solovjovas paskui taikino į pasaulį ir išrodinėjo, jog visata susideda ne iš dalių, palaidai sujungtų, tik priešingai, sudaro aukščiausią vienybę, jungę ir harmoniją. Tokiuo būdu mėgino išrodyti, jog esanti kuriamoji pajėga, formuojanti medžiagą, Dievo mintis visatoje. Protavimai buvo originalūs ir įdomūs, tik gana migloti. To laiko Solovjovo teizmas sunku

buvo atskirti nuo panteizmo. Tačiau reikia pridėti, jog ir tada jau Solovjovas pripažindavo Kristaus dievybę ir ketino išrodyti sutarimą filosofijos su religija. Pagaliau Al. nėsąs tikras, ar jį gerai supratęs.

Dėstydamas laikėsi šio metodo: per pusę valandos plėtojo savo tezes, per ketvirtį diskutavo su studentais. Bet kas turėjo teisės daryti jam priekaištų ir sumušinėti jo paskelbtąsias pažiūras. Iš tų diskusijų Al. gavęs įspūdį, jog Solovjovas kai kuriose savo pažiūrose kai kada svyravo. Sakysime, kai prikišdavo gerb. profesoriui, jog su tokia filosofija lengva nueit iki nepripažinimo, jog Dievas yra asmuo, Solovjovas gynėsi sakydamas, kad jo sistema puikiai sutinkanti su krikščionybe. O kai klausdavo, kas gi tada bus su Darvino teorija, kuri už medžiagos nebenumano nieko daugiau ir tvirtina, jog suma sudedamųjų dalių yra griežtai lygi čielybei daiktų be jokių priedų pavidalu bet kokio „ko", Solovjovas atsakydavo, kad jo sistema nieko nesipriešinanti darvinizmui, pasiduodanti kuo geriausiai sutaikinama su juo. Tik kokiuo būdu, nepavyko A-ui įsidėmėti, nes Solovjovo argumentai buvo gana migloti ir nepagaunami.

Be matematikos ir filosofijos, Al. studijavo dar dailųjį meną. Pamėgo jį, skaitydamas Kremerio veikalus, būtent jo „Listy z Krakowa" ir „Podróż do Włoch"[42]. Tuos veikalus, parašytus skaisčia poetiška forma, po kuria tačiau dažnai sunku buvo sugauti minties turinys, Al. labai atsidėjęs perskaitė, būdamas dar VI ir VII klasės mokinys. Iš ten pasisemtos estetikos žinios buvo Al. vadas, lankant Ermitažą ir Dailiojo meno akademiją. Eidamas per sales visokių tapybos mokyklų, atmindavo bendraisiais ruožais, kaip tą ar kitą mokyklą yra apibūdinęs Kremeris, ir tuo būdu patikrinėjo Kremerio aprašymų griežtumą.

Būdamas studentas, žinoma, veikliai dalyvavo studentų gyvenime. Tad sugrįžus iš atostogų, kai pradėjo susidaryti studentų rateliai, ir Al. kaipo lietuvis įsirašė į lietuvių ratelį. Šie rateliai, iškeldami kokį gražų obalsį, surinkdavo į vieną gurguolę vienodai manančius ar jaučiančius jaunikius. Tačiau, be visokių kilnių obalsių, tie rateliai nestigo ir juokingų pusių. Iš šalies žiūrint, lindo mintis, jog visa tai ne rimtas darbas, tik taip sau

žaidimas valstybės vyrais ar visuomenės veikėjais. Taip antai lietuvių ratelis pasistatė sau uždavinį darbuotis dėl atgaivinimo tautybės, kurti lietuvių literatūrą, mokytis lietuvių kalbos ir ją dailinti, tirti ekonominius Lietuvos santykius, t. ir t. Kadangi tiekai ir tokių didžių dalykų reikėjo surast ir tinkamas skaičius darbininkų, tai pradėjo traukt į vieną visus, kurių tik galėjo Petrapilyje rasti, moksleivius lietuvius. Surinkta apie dvi dešimti studentų iš visokių aukštųjų mokyklų. Pasitarus buvo paskelbtas laikas ir vieta, kur visi jų ratelio nariai turėjo susirinkti plano nusistatyti ir tinkamesnės susirašyti būsimųjų darbų programos. Susirinko kažin kur apie Tučkovo tiltą. Vienas narys paskaitė tos programos projektą. Susirinkimas jį patvirtino visą. Vyriausieji tos programos punktai buvo šie: visi privalo lavintis lietuvių kalbos, darbuotis lietuvių literatūrai, bent kelis kartus per metus atnešti susirinkimui bent po vieną referatą apie klausimus, paliečiančius lietuvių dalykus, t. ir t.

Ta programa ir pradėta dirbti. Susirašyta šaltiniai, kurie yra Petrapilio Viešajame knygyne. Tačiau kai prisiėjo rašyti tie referatai, visi pritrūko arba noro, ar laiko, ar sugebėjimo. Tai ir paskesnieji lietuvių susirinkimai praeidavo paprastai tuščiais ginčais ar paprastu pasikalbėjimu. Be to, vis aiškiau pradėjo aikštėn išeiti visokios kraštutinės tendencijos atskirų ratelio narių. Sakysime, vieni griežtai ir primygtinai išrodinėjo, kad Lietuvai pakelti reikią pirmiausia pakirsti Bažnyčios ir katalikų kunigų įtaka Lietuvos liaudžiai, kiti visa bloga matė mūsų dvarininkuose ir bajoruose ir siūlė per radikalias priemones kovai su tuo blogumu. Visa tai Al-drą atšaldė, ir jis liovės vaikščiojęs į tuos susirinkimus. Tačiau artimesnius ryšius su studentais lietuviais palaikydavo. Todėl bent kelis kartus buvo kviestas į studentų vakarus, tik ir jie dar kartą parodė, jog Al. tam nedera; jo papratimas žegnotis prieš valgant ir kiti religiniai įsitikinimai ir praktikos paprastai darydavosi badymo ir juokavimo dalykas. Noromis nenoromis Al. gavo vis labiau lenktis tokių draugų. Pasisamdė butą skyrium ir ėmė gyventi vienišas. Žinoma, buvo ir tokių draugų, kurie geidė Al. atversti į savo tikybą tam tikrais religiniais ginčais. Čia, aiman, Al. įsitikino, kiek jo apologetikos

žinios yra menkos ir nepakankamos, o kur geresnių ieškoti, nežinojo. Vieną kartą jis kalbasi su draugu apie dorybę iš viso.

– Dėl ko, – sako, – nesutinki padaryti tokį ar tokį darbą?

– Dėl to, kad tai blogas darbas.

– Sakyk gi, kodėl tas darbas yra blogas?

– Blogas, nes blogas; nes yra užgintas.

– O kas gi jį užgynė?

– Dievas ir Bažnyčia.

– Iš kurgi tai žinai ir kuo išrodysi?

Aiman, griežtai išrodyt Al. nestengė, pats stigdamas teologinių žinių.

Dėl to, nerasdamas tarp savo tautiečių tokių, kurie būtų vienodų su juo nuomonių, Al. ėmė jų šalintis, bent į artimesnius santykius neiti. Užtat susidraugavo su keletu rusų iš aukštųjų luomų, kurie religinių Al. įsitikinimų niekados neužgaudavo ir lygiai su juo garbino matematiką. Taigi su šiais draugais mielai maloniai ir ne kartą šnekučiavos apie visokius matematikos klausimus, reikšdami nemaža nustebimo, jog esama žmonių, kurie matematiką galį niekinti arba per menką dalyką laikyti.

Kai taip dalykai ėjo, vieną kartą Al. gauna laišką iš vieno savo gimnazijos draugo, su kuriuo dažnai vaikščiodamas ginčijosi de omni re scibili[43]; draugas klausia, ar Al. dar tebetiki Dievą, Kristų, Švenčiausiąją Dievo Motiną, velnius, t. ir t. Al. suprato, ką tai reiškia, ir užsigavęs paniekinamuoju klausimo tonu, atrašė ilgą atsaką, kur išdėjo visą religinių savo žinių turtą. Filosofiškai išrodinėjo Dievą esant, stengdamos išrodyti savo tikėjimą nesant aklą, kaip jo draugas mano, tik remiantis tvirtais pagrindais. Kaip atsakas į laišką, buvo per ilgas, lyg filosofijos disertacija. Draugas jam atsakė nemanąs užginti Dievo, tik jį klausiąs, ar dar tebetikįs visus kunigų prasimanymus, t. ir t.

Kiek Al. buvo lengva stoti Dievo buvimo ginti, tiek sunku buvo orientuotis kitose rašte paliestose dogmose. Ta aplinkybė parodė jam trūkumus religinių žinių. Nuo to laiko ėmė dažniau galvot apie religiją. Vieną kartą išvydo pas antikvarą išstatytą parduoti Naująjį Testamentą graikiškai. Tai buvo labai rūpestingai su skonimi išleistas protestantų, tad be patvirtinimo, Biblinės

draugijos spaudinys. Pamačius tas gražias knygeles, atgijo Al. senasis graikų kalbos pamėgimas ir noras originale pažinti tas šventas knygas. Tai nesiderėdamas nusipirko jas už du auksinu. Nuo to laiko kas vakaras, eidamas gulti, susigraudindamas skaitydavo po du skyriu. Taip per keletą mėnesių perskaitė visas keturias Evangelijas ir Apaštalų darbus.

Tuo pačiu laiku buvo nusipirkęs labai gražų prancūzišką leidinį knygelių „Sekimas Kristum" už labai menką kainą. Leidinys buvo taip pat protestantų, nors Al. to nežinojo. Pagaliau ten nieko nebuvo priešinga katalikų tikėjimui; pakeista buvo, kaip paskui patikrino, tik tos vietos, kur buvo kalbama apie Švenčiausiįjį Sakramentą, būtent tai, kur Tomas Kempiškis[44] kalba apie tikrą susiliejimą Viešpaties Kristaus Kūno ir Kraujo su mūsų kūnu, ten aname leidinyje pakeistas buvo apie dvasinį susiliejimą su Kristum. Taigi šitas neapsakomai brangus leidinys apie sekimą Kristum net protestantų leidime padarė Al-drui labai didelį įspūdį; tatai jis davė maždaug supratimo apie asketiką.

Įtakoje šios religijinės lektūros Al. pradėjo daugiau galvoti apie religiją, pradėjo lygia dalimi svarstyti, begu tik tikrąjį bus pasirinkęs kelią. Giliau įžvelgęs į save, pradėjo analizuoti savo ūpą ir būdą. Suprato savo nepraktingumą ir nesugebėjimą gyvenimo dalykuose, nemokėjimą rasti sau vietos pasaulyje. Ypač surūpino Al. pagrindinis klausimas: kaip jis sugebės religinius savo įsitikinimus, kurie buvo iš mažens tėvų įdiegti ir tvirtai stovėjo, sutaikinti su visais priešingais pasaulio pagrindais, ką vis dažniau patirdavo iš savo gyvenimo praktikos. Sėdėti ant dviejų kėdžių, deginti žvakelę Dievui, o dvi velniui nei drįso, nei norėjo.

Tokios ir kitokios mintys beldėsi į nelaimingą Al. galvą ir nedavė ramybės. Be to, ir pats universito gyvenimas neturėjo nieko, kas patraukia. Kaip tik tuo laiku (pradžioje 1881 m.) prasidėjo didelės netvarkos pačiame universite, pasibaigusios garsiu skandalu: švietimo ministeris Saburovas per iškilmingą aktą didžioje salėje buvo viešai vieno studento pažemintas, tiesiau sakant, gavo į sprandą. Lekcijos kuriam laikui buvo pertrauktos. Prasidėjo tardymas. Keletas kaltininkų išvaryta iš universito.

Taigi iš vienos pusės moraliniai paraginimai, iš antros natūrinės priežastys taip sujudino Al., jog jis, nebesiklausdamas nieko patarimų, parašė laiškus dėdei ir pažįstamiems, jog tikrai metąs universitą ir ketinąs įstot į seminariją. Pabaigoje vasario mėnesio padavė prašymą rektoriui, kad sugrąžintų jam dokumentus. Pradėjo ruoštis į kelią. Pagaliau kai kovo 1 d. tapo užmuštas caras Aleksandras II, nieko nebelaukdamas išvažiavo iš Petrapilio.

Tai buvo 1881 m. kovo 5 d.

4. SEMINARIJOJE

Sugrįžus iš universito, dėdė iš pradžių buvo nepatenkintas; gailėjo, kam nepabaigęs bent I kurso. Šis priekaištas ir Al. rodės teisingas; teisinos tik nenorėjęs veltui skleisti pinigus, kurių ir be to dėdė daug buvo išleidęs, Al-drą bemokydamas per 8 met. Dėdė nesipriešino, kad Al. stoja į seminariją. Tos pat nuomonės buvo ir antras Al. dėdė Skorupskis. Tai neilgai betrukdamas, nuvažiavo į Kuronius ir, tėvui padedant, pradėjo rūpintis reikiamaisiais formalumais stojant į seminariją. Visa tai padaręs, nuvyko į Kauną. Buvo kaipo abiturientas priimtas be kvotimų. Pradėjo rekolekcijas. Kaune jos būdavo taip, kaip Tėvų jezavitų vienuolynuose: meditacija skaitoma pusę valandos, paskui kiekvienas ją pakartoja per valandą, taikindamas girdėtąsias tiesas į save. Šios rūšies meditacijos, refleksijos, sąžinės nagrinėjimas atidarė Al. naują pasaulį paprastų ir drauge baisių tiesų. Pagaliau apsivilko klieriko suknele, šis tas senųjų moksladraugių jį pasveikino, būtent tie, kurie keletu metų pirmiau buvo čion atvykę.

Nuo tos valandos prasidėjo Al. naujas gyvenimas, malonus, širdinguose santykiuose ir tikroje draugijoje. Buvo įstojęs į I kursą. Darbo buvo palyginti maža, laisvo laiko daug, tai pradėjo šviestis tikėjimo dalykuose, skaitydamas visokius veikalus. O kad būdamas gimnazijoje buvo prisiklausęs visokių priekaištų tikėjimui, dažniausiai imamų iš gamtos mokslų, tai ypač šiuos mokslo priekaištus rūpinosi pažint ir tinkamai apsiginkluot jiems sumušti. Tad pradėjo nuo darvinizmo[45]. Tam tikslui parsi-

siųsdino ir perskaitė pamatinį veikalą kun. Lecomte'o „L'origine de l'homme et le Darwinisme". Paris, Palmé, 1872, ir antrą didesnį to pat autoriaus „Les expressions des émotions chez l'homme et les animeaux". Lauvain, 1881[46].

Daugiau perėjo į materializmo ir pozityvizmo kritiką, kurią studijavo iš kun. Moravskio veikalo „Filozofja i jej zadanie".[47] Tą veikalą net dukart perskaitė, o kai kuriuos skyrius tai ir daugiau.

Ypatingą įspūdį jam padarė Gratry'o „Żródła"[48]. Tas veikaliukas, pilnas entuziazmo, piešiąs kelią į plačią krikščionišką sintezę teologijos, filosofijos ir pozityvinio mokslo su mėgiamąja jo matematika, tiesiog sužavėjo Al. Jį perskaitė kelis sykius ir nemaža galvojo apie kai kuriuos posmus. Šitame veikale Gratry kalba į jaunikaitį, ieškantį tiesos ir visapusės žinios, idant paskui juoba galėtų Dievui tarnauti. Toks jaunikaitis esąs Al. pats jautės. O kad I kurse nei teologijos, nei filosofijos nebuvo, tai žinių garbinimas apėmė visą Al. galvą. Tik kaip čia pasiekus šitas platus žinojimas? Dar kartą perskaičius mėgstamieji savo „Żródła", kad dar labiau galėtų įsigilint į Gratry giriamąjį lyginimo metodą, ypač įsmigo Al. šita pastaba tame veikale. „Seniau, – sako Gratry, – gydytojai duodavo chininą su žieve, dabar tik chininos esenciją. Taigi ir mokslus einant, nedera pasisavint tik jo „žievė", destis, ta daugybė smulkmenų, kurios sudaro mokslo balastą, tik iš karto stengtis suprasti esmę ir turinį šio ar to mokslo, daugiau vyriausius jo metodus ir tik tada pereiti nuo bendrųjų tiesų į dalines".

Taip apibrėžtas palyginimo metodas rodės Al. neaiškus ir sunkus. Tiesa, kad ir pats kun. Gratry to sunkumo neslėpė. Dar sakė – mokytis jo metodu be profesoriaus esą negalima, o vadovėlių tokiuo krypsniu sustatytų nėra. Tai Al. bent kiek atšaldė. Tačiau užsidegimas Gratry'u paliko nepaliestas. Tapo formalus Gratry'o garbintojas. Parsisiųsdino antrą jo veikalą „Filozofja składu Apostolskiego" lenkiškai ir „Commentaire sur st. Mathieu"[49] 2 tomu originale.

Trumpai sakant, šiuos pirmuosius metus seminarijoj Al. praleido kone išimtinai scientifiškai[50] svajodamas. Iš viso Al. tada

buvo surūpinusi išimtinai intelektualioji religijos pusė. Manė religijos dogmas esant galima ir reikiant išrodyti tokia pat precizija ir griežtumu, kaip ir matematikos tvirtinimus. Tačiau lenkų katalikiškoje literatūroje tos precizijos niekur nerasdavo. Tai jau į pabaigą tų metų buvo beapimąs nepatenkinimas seminarija. Įsinorėjo pirma išeit aukštąją pasaulinę mokyklą ir tik tada aspiruot į kunigus. Tai pagundai pasidavęs, buvo įteikęs prašymą, kad sugrąžintų jam dokumentus. Bet kai doras rektorius kun. Račkauskis paėmė jį kvosti, negalėjo kaip reikiant išrodyti išstojimo priežasčių. Tačiau buvo sutikęs sugrąžinti dokumentus, palikdamas laiko pagalvoti. Tai padėjo – pagunda liovės, ir Al. liko seminarijoje.

II kurse iš naujausio tuo laiku kun. Tilm. Pescho vadovėlio „Institutiones Philosophiae Moralis"[51] Al. studijavo laisvomis valandomis kosmologiją, kuria ypatingai domėjosi. Iš apologetikos parsisiųsdino giriamąjį Moigno veikalą „Les splendeurs de la foi"[52] 4 tomuose.

Ten Al-drą daugiausia sudomino Šv. Rašto gynimas, kurs jam rodės nenugalimas.

Daug taip pat laiko gaišo tvarkydamas seminarijos knygyną. Tą darbą tvarkė vienas vyresniųjų draugų, kun. Viksva[53], o Al. su keletu kitų jam darbščiai ir nuolat padėjo. Dirbo bent dvejus metus ir pasiekė tikslą. Knygos buvo sukataloguotos, sunumeruotos, katalogai sudaryti. Al. pabaigoje darbo surašė taisykles knygynui ir klierikams, imantiems knygas skaityti.

1883 m. Tilžėje pradėjo eiti pirmasis lietuvių laikraštis tautinės dvasios, tik antiklerikalinio krypsnio, tai rodės būtinas reikalas taisytis į būsimąją kovą su priešingomis Bažnyčiai srovėmis pačioje Lietuvoje, lavinantis rašyti lietuviškai. Tam tikslui buvo sutarta leisti rašytą laikraštį, vardu „Lietuva", ir jos redaktorium buvo išrinktas Al. Dambrauskas. Radosi ir keletas bendradarbių. Išleido keturis numerius, tik veikiai tai išėjo aikštėn, ir inspektorius kun. Antanas Baranauskas įsakė tą per ankstyvą darbą pamesti. Šio užgynimo klierikai, žinoma, paklausė. Užtat privatiškai labai atsidėję studijavo lituaniką – kiekvienas skyrium.

Tiek žinių esu gavęs iš ano paties Jakšto-Dambrausko lenkiškai rašyto rašto. Jos be galo įdomios, ir beveik jų pakanka suprasti, kas ir kaip guls pamatan dabartiniam tokiam šakotam mūsų publicistui ir apologetui. Toliau trumpai pabaigiame jo gyvenimą.

1888 m. pabaigęs Kunigų akademiją, buvo paskirtas į Panevėžį realinės mokyklos kapelionu. Už neleidimą katalikų mokinių į pravoslavų cerkvę caro dienomis rusų valdžia buvo 5 metams ištrėmus jį į Ustiužną Naugardo gub. (1889–95). Pagrįžęs iš Rusijos, kurį laiką profesoriavo Kaune Kunigų seminarijoje, sekretoriavo Žemaičių vyskupui, profesoriavo Petrapilyje Kunigų akademijoje. Nuo 1907 m. iki karo vedė liet. knygoms leisti Šv. Kazimiero draugiją Kaune, būdamas jos pirmininkas, ir redagavo įvairius laikraščius: „Nedėldienio skaitymą", „Draugiją", „Ateitį". Vokiečiams Lietuvą užėmus, 1916 m. atgaivino „Ateitį", o dabar toliau redaguoja „Draugiją", inteligentijai skiriamą literatūros, mokslo ir politikos žurnalą. Yra išleidęs įvairių teologijos, mokslo ir politikos brošiūrų lenkų, rusų, lotynų ir esperanto kalbomis. Bet daugiausia rašė lietuviškai, kaip ir buvo pasižadėjęs. Iš lietuviškųjų jo leidinių paminėtinu du eilių rinkiniu: „Dainų skrynelė", Tilžėje 1894, antra laida 1905 Petrapilyje; „Rudens aidai", Kaune 1911, antra laida 1920 m. Proza: „Neva ašaros, neva juokai", 1915, ir nemaž kitų. Per karą yra pagaminęs keletą mokslo vadovėlių: geometrijos, trigonometrijos, logikos. Būdamas bendradarbis įvairių esperanto laikraščių, yr parašęs daug straipsnių ta kalba, kurių dalį yr išleidęs atskirose knygose: „Malgrandaj pensoj pri grandaj demandoj"[54], Kovno, 1908.

Per karą nemaž yr darbavęsis matematikos srityje ir parašęs keletą ilgesnių originalinių tyrinėjimų, atskleidžiančių naujus akipločius. Tie rašiniai visai sutaisyti spaudai, tebėra tačiau neišspausdinti.

Ir sunku dabar bepasakyt, ar mes daugiau laimėjome gavę Al. Dambrauską kunigą, ar būtume daugiau laimėję gavę Al. Dambrauską – matematikos profesorių.

Taigi dar ilgų ir vaisingų metų jam linkime!

25 metų sukaktuves, kaip kun. Al. Dambrauskas darbuojasi literatūroje, sutarta buvo švęsti 1908 metais per visuotinąjį Šv. Kazimiero draugijos susirinkimą. Piliečio pareiga ir draugo širdis patraukė ir mane dalyvauti komitete tai šventei priruošti; būtent tiek sužadinti visuomenę, kad ji savo aukomis pastatytų Jubiliato vertą paminklą. Komitetui neteko per daug rūpintis tuo dalyku, per daug įkyrėti kaulijimu aukų. Gana buvo to vieno paminėjimo laikraštyje, to vieno mano redaguoto pašaukimo, ir štai Kauno Slabadoje turime puikią pradedamąją mokyklą Jubiliato vardu[55].

Turime mokyklą! Koks tai didis, brangus, kone šventas žodis! Šv. Bažnyčia pirmoje vietoje; tučtuojau šalia Jos – mokykla. Dėl to gi jau pirmame savo posėdyje 1908 m. rugpjūčio 27 d. Komitetas tą būtent būdą Jubiliatui pagerbti rado tinkamiausį. Mokykla pastatyta. Ko dar trūks jai palopyti, tikimės, šios progos pasigavę, laimėsią, ir Komiteto, drauge ir mano, jo nario, pareigos bus atliktos.

Daug sunkiau bus man patenkinti pats Komiteto pirmininkas, drauge ir visų mūsų mokyklų tėvas ir globėjas gerbiamasis kun. K. Olšauskis[56], kurs man yra pavedęs apibūdinti Garbinamojo Jubiliato asmenį; pirmon galvon, žinoma, jo plunksnos nuopelną. Pasitikėdamas tuo, kad literatūros tema – plati dirva, yra apie ką kalbėti, aš apsiėmiau; tačiau ir šios pareigos, kaip ir daugelio kitų, aiman, aš neišėjau. Paskui pamatysime dėl ko; būtent dėl to, kad tema pasirodė tiek plati, jog aš tepajėgiu nusitverti vos jos vieną antrą dalelę. Taigi atsiprašau, kad Jus, Mieli Svečiai, užvyliau.

Taigi pavelykite man šiuo tarpu pabūti daugiau Jubiliato prieteliu, kaip literato įvertintoju, ir prastutelaičiais žodžiais teduoti vien apmatus to, kas ataudžius sudarytų didelę studiją. Ir to pakaks parodymui, jog inteligentinė Lietuvos visuomenė gali ir privalo kuo iškilmingiausiai švęsti šias sukaktuves.

Pirmučiausia tad pagerbkime kun. Aleksandrą Dambrauską – pilietį.

Kokie veiksniai padaro žmogų savo tėvynės piliečiu? Ar gimimas ir prisipažinimas, jog esi tos tėvynės vaikas? Buvo laikų, kada ir tiek užtekdavo. Galgi nusimanymas, kokių tu turi teisių kaip atskiras asmuo ir valstybės ar visuomenės narys? Revoliucijai kelti, nepasitenkinimui kelti tokio susipratimo gana. Tik to toli gražu negana, kai reikia normaliai gyventi, kai prie teisių prikimba ir pareigos link tėvynės ir visuomenės, o gal ir valstybės.

Pereidami kun. Aleksandro gyvenimą, mes matome jį buvus pilietį daug daug anksčiau prieš didįjį pilietiškumo pakilimą, pilietį labai šlovingoje prasmėje. Kun. Dambrauskas asmeninių teisių niekados nesiekė, lyg jų nė neišmanė; jis tenusimanė vienas pareigas, daug didesnes neg kitų piliečių, nes jam Apveizdos buvo daug daugiau neg kitiems talentų duota. Subrendinęs jas, tas savo pareigas, link Lietuvos ir lietuvių, pagilinęs jas giliu savo mokslu, kun. Al. paskui nė vieno karto nepirkliavo tomis pareigomis, niekados neapsidairė, o kas gi jam už tai atlygins. Ir jam niekas nelygino. Anaiptol, visas kun. Dambrausko gyvenimas tai ištisa eilė vargų ir sielavartų, visokeriopų kliūčių ir nepripažinimų. Neįvertina jo auklėtojai aukštosiose mokyklose, svietiškiai ir dvasiškiai. Vyskupija nustumia jį į antrą eilę, nors jis regimai stovi pirmoje. Valstybė jį ir iš antros veikėjų eilės išskiria, visai izoliuodama nuo visuomenės, ištremdama į svetimą kraštą.

Tai ir ką? Ar kun. Al. vaiposi ir dvasia puola, ar nusimina, ar kam skundžiasi? Ar savo negalėje pareigų naštą krauna ant kitų, esamų geresnėse sąlygose, kaip tai daro kiti, pigiai pasiteisindami: faciant meliora potentes?[57] Nieko panašu. Mes nematome nė pastangų gerinti savo padėjimą, lyg jokių priepuolių nebūtų buvę, lyg niekas jo nebūtų užkliudęs.

Kun. Al. ne persekiojimų bijojo, tik neteisybės. Visuose savo padėjimuose tetarnavo teisybei ir jos vienos teieškojo, visai nepaisydamas, ar kam tuo įtiks, ar ne. Išvydęs pikta, būtinai statė jam savo krūtinę. Taip jį anais metais yra apsibūdinęs „Šaltinis", tam paskui pritarė ir „Viltis"[58]; ne kitaip gauname ir dabar atsiliepti.

Paskirtas Panevėžio mokyklos vaikų kapelionu tais laikais, kada apie tikėjimų laisvę kitaip manyta, pat pradžioje pedagoginio savo darbo jis drąsiai pastato griežtą savo reikalavimą, kad būtų laisvas katalikų tikėjimas, kad katalikų nevarinėtų į kitatikių šventyklą melstis. Ir to nebeatšaukia. Atsiduria Kretingos vienuolyne, paskui ir ištrėmime į tolimą Ustiužną Naugardo gub. Per penkerius metus kantriai neša nepelnytą bausmę ar, tikriau, kerštą nesuminkštėdamas. Toks pat liko ir per kitus trejus metus baladonės be turtų ir teisių.

Pats tvirtas, nesulaužomas, mokėjo ir kitus palaikyti tvirtus. Aš lig šiol neesu užmiršęs šito štai atsitikimo. 1896 m. man nepasisekė, sugavo gresiamų laikraščių transportą. Smarkiai nubaudė mano brolį, skyrė ir man penkerius metus ištrėmimo į šiaurę. Draugai ir šiaip jau palankūs žmonės, gailėdami žūvančių mano metų nedarbe, siūlijo pinigų ir vertė bėgti. Man nemiela gera valia apleisti tėvynė, kur vos tepradėta dirbti. Tad darau anketą. Visi atsako: jei negalima laisvai darbuotis čia namie, reikia Amerikoje pasiieškoti savųjų ir jiems padirbėti. Vienas kun. Dambrauskas kitaip teatsakė. Žiūrėdamas į mano priepuolį kaip į kovos etapą, jisai pabėgimą palaikė nešlove. Tasai, girdi, vadinasi ir yra nugalėtojas, kurs paskutinis kovos lauke atsiranda. Taigi reikią likti lig paskutinosios. Aš likau ir nesiliauju kun. Al. dėkavęs už gerą ir išmintingą patarimą. Daug gražių jo laiškų gavau panaikinti. Bet šitą iškarpą, kaip brangią relikviją, tebeturiu. Jaučiu, svetur būčiau žuvęs; namie likęs buvau naudingas.

Pamilęs gimtąją žemę, kun. Dambr. pats buvo atidavęs jai visą savo širdį, visą vieką, visą save. Nepasviro nė karto. Ir tebestovi tvirtas kaip senmedis, nedarydamas su niekuo kompromisų. Buvo ir tebėra lietuvių atgijimo pionierius. Jiems klojo ir tebekloja visas savo įgimtąsias dovanas, visą įgytąjį mokslą, savo laisvę, laimę ir karjerą. Visą save paskyrė Lietuvos švietimui ir jos kėliniui, sako „Viltis", Nr. 105 (140)[59].

Tad pagerbkime ir Jubiliatą rašytoją.

Kun. Dambrauskas – aušrininkas. Pradėjęs 1884 m. spausdinti savo raštus „Daina prasčiokėlio, nemokančio rašyti" („Vil-

tis", Nr. 71 (106)[60], jis tiek jau yra paleidęs savo raštų, jog jiems apibūdinti stingu ištesėjimo. Jūs patys, Gerb. Svečiai, daug kuo esate džiaugęsis, daug kuo mokinęsis, daug kam pritarę, už daug ką pykę.

Prieš mus stovi kalnas raštų; jo viršūnę tepamatysi atmetęs galvą, o šonų ir visai nematysi. Pažinęs jo bibliografiją, gauni įspūdžio lyg Čiurlionies parodoje. Džiaugies atskirais veikalais iš arti; bet viską iš tolo apmetęs akims, pasijunti esąs nykštukas, kuriam belieka tik įsigaužti.

Kalbu ne apie storus veikalų tomus, tik apie ištisą jūrą matematiškai aiškių tiesų, minčių ir idėjų. Čiurlioniui nereikėjo sieksninių Stabrausko[61] drobių savo svajonėms palieti. Ir paliejo visą jūrą. Čiurlionis abstraktininkas, Dambrauskas konkretininkas; abudu ne tos padermės, o dėlto vienodo užsimojimo, vienodos gausybės. „Aušra", „Apžvalga", „Tėvynės Sargas", „Žinyčia", „Kryžius", „Lietuvių Laikraštis", „Vilniaus Žinios", „Vienybė", „Viltis", „Garnys", „Przegląd Katolicki", „Encyklopedja Kościelna", „Kraj", „Renaissance", „Novyj Put", „S. Pet. Vedomosti"[62], Esperanto laikraščiai – tai gilūs tvenkiniai, į kuriuos plaukė jo karštai patriotinės mokytos žinios, išreiškiamos lietuviškai, lenkiškai, lotyniškai, rusiškai, tarptautiškai. Čia jis hagiografas, asketa, blaivininkas, politikas, tautininkas, publicistas, teologas, poetas, satyrikas, matematikas, filosofas, bibliografas, kritikas, agitatorius, organizatorius, redaktorius, leidėjas...

Kiekoje tad dalykų kun. D. orientuojasi! Stebėtumeis, jei nežinotumei, kiek jis nuolat mokosi, kaip nuolat papildo savo intelektą kaip verdenę, kuri privalo trykšti gyvai ir tyrai, šaltai gaivinančia ar karštai tvirtinančia srove. Toks nusimanymas daro kun. D. nepermaldaujamą polemistą. Klystame tačiau manydami, jog jis nepasiduoda iš asmeninės puikybės, iš įsitikinimo savo neklaidingumu ar iš nepaliečiamybės. Kun. D. gina ne save patį, tik savo mintis, kurias sugeba pagrįsti, savo jausmus, kurie savaime ištrykšta iš savotiškos jo širdies. Kas galvoje ar širdyje puoselėjamas išaugo, tas visiems darosi nebeatskiriama. Juo aržiau D. gina savo mintį, juo ji pačiam darosi brangesnė; taip sakant, išrašo ją savo krauju. Klaidos ir

netikslumai to nesugriauna. Logikos žmonėms jų išvados – gyvi įstatymai, jiems patiems privalomi. Dambrauskas – tipas inteligento, kurs taip tekalba ir tedaro, kaip mintija ir jaučia. Su jais konfliktai neišvengiami tiems, kurie linkę yra į kompromisus.

Dambrauskui pirmeiviai prikiša, būk jis esąs atgalainis, ultramontanas, ultrakatalikas, ypač dėl jo nuomonių apie revoliuciją ir socializmą. Bet ir patys prikaišiotojai suklumpa, gerai atminę, kokiais krypsniais kun. Dambr. yra rašinėjęs. Tuose dalykuose, iš kurių atsimainymo negalima laukti pliusų, kun. D. yra aržus konservatorius. Pav., ūmios ir priverstinos reformos. Tuose gi dalykuose, kuriuos laiko dvasia spirte spiria atsimainyti, kurių regima nauda kultūrai ir pažangai, D. toks pat aržus novatorius reformatorius, ir tame darbe jo nestengdavo sustabdyti joki autoritetai. Tautos ir Bažnyčios dalykuose D. turėjo daug konfliktų su lenkais, su rusais, su savo vyriausybe, kuri jo net bijojo.

D. čia rašo „Šventųjų gyvenimus", gavėnios ir blaivybės dalykus, šventąsias giesmes, rūpinasi beatifikacija vyskupo Merkelio Giedraičio[63] ir jezavito Andriaus Rudmino[64], skęsta biblijinėje kritikoje (de libris deuterocanonicis)[65]; čia pat rašo karčią satyrą Index'ui librorum prohibitorum „Somnium theologi"[66], racionalizuoja „O istocie przeistoczenia"[67], ginasi dėl tinkamumo stebuklų apologijai. Čia vėl studijuoja Hoene–Wrońskio[68] filosofiją, Vladimirą Solovjovą ir pats rašo „Pisma katoličeskago bogoslova k pravoslavnomu"[69].

Gilų savo tikėjimą košia per logikos ir kritikos sietą. Stipriai pamatuoja tikėjimą ir jį patį deda pamatan tautai ir atskiriems žmonėms, tad ir lietuvių atgijimui bei jų kultūrai, ir jau niekam nebepavelijo tų pamatų griauti. Kas nežino D. polemikų dėl tų dalykų? Su jomis daug kas nesutinka, bet skaitytis su jomis visi privalo.

Nervai ir sąžinė priverčia Dambrauską-Jakštą žerti į akis teisybę. Tada jis – Druskius. Tokių sūrybių, tokių piktų satyrų dar niekas kitas lietuvis nėra paleidęs eilėmis ir neeilėmis. O širdyje – švelniausias dainius, net sentimentalistas.

Iš viso kun. Dambrauskas, publicistas ar mokslavyris, tučtuojau atsiliepia griežta, nesvyruojama savo nuomone. Tai sudaro jam daug priešų, bet daug ir garbės. Viel Feinde, viel Ehre. Žiūr. „Vilties" Nr. 119[70]. Garbingas jis ir tada, kai visai vienas stovi atsiskyręs, su minia nesumišęs.

Štai koks šakotas mūsų Jubiliatas, kaip nelengva jis apibūdinti. Ilgiausių gi jam metų, kad dar daugiau išleistų metūgių!

MEČISLOVAS DOVOINA-SILVESTRAVIČIUS

Mečislovas yra gimęs 1849 ar 7 m. balandžio 8 (20) d. Žieveliškiuose[1], Raseinių (dabar – Kalnujų) parapijoje, iš Juozapato ir Eufrozinos Jorūdaitės. Žieveliškiai buvo Jorūdų dvaras; jį nuomojo Eufrozina Davainienė iš savo brolio Antano Jorūdo. Per ilga Jorūdas savo seseriai kraičio atskyrė 4 valakus to dvaro ir tą dalį praminė Davainavu.

Mečislovas mėgo pasididžiuoti savo kilties senoviškumu, pakartodamas kronikininkų sapnus. Girdi, Davainiai esą kilę iš riceriaus Eišio, kuriuo vardu buvęs pramintas Eišiškių miestas Vilniaus gub. O kad jis ėjęs į karą – do wojny – tai ir buvęs pramintas Davainiu. Jorūdai gi buvę skandinavų kilties.

Davainių kilimo vieta – Pryšmančiai. Juozapatą iš ten atidalijo brolis Anupras, jo dalį išmokėdamas pinigais ir išleisdamas jį užkuriomis ant Jorūdaičios. Be Mečislovo, jiem buvo dar sūnus Stanislovas, tebesąs gyvas, ir Juozapas, senai miręs, ir duktė Elvyra, tebesanti gyva pana. Stanislovas buvo gavęs Baravų 4 valakus ir žuvies ūkį padubysyje, Seredžiaus parapijoje, Juozapas – palivarką Čekiškės par. Juozapas sublūdo ir visa paleido. Stanislovas, pardavęs Baravus, buvo pirkęs Leščius; pagaliau išmokėjo Mečislovą, kurs buvo gavęs Davainavą, prisipirko antra tiek žemės ir ten gyvena. Mečislovas gi, gavęs pinigų, išsikėlė su savo šeimyna į Mintaują savo vaikų, dviejų sūnų – Jono ir Jurgio – ir dukters, mokyti.

Mokės Mečislovas su savo broliais nedaug. 1860–2 m. buvo Kauno gimnazijoje ir kone metus Kėdainiuose, kol nekilo maištas, nebuvo visos mokyklos uždarytos, mokiniai paleisti ir atgal nebepriimami. Mečislovas, jaunas būdamas, buvęs didelių ambicijų. Laikomas bemoksliu, pats sakės, pasiryžęs kuo nors pasižymėti ir ėmęs rinkti, kas jam mieliausia buvo, lietuvių folkloro medžiagą. Tą darbą jis buvo anksti pradėjęs, dar 1867 metais, bet buvo nuolat kliudomas tai rusų po lenkmečio, tai pačių dvarininkų, kurie 80 metais buvo tvirtai įsitikinę, jog lietuvystė, destis, liaudininkavimas, yra tolygi socializmui.

Toje nuomonėje juos ypač sutvirtino studentai Jonas Šliūpas ir Lapkasių Jonavičius[2], kuriuodu, dėdamies lietuvyste, mėgino platinti socialistines idėjas. Jonavičius buvo paskui uždarytas Šliselburge, kur keliolika metų (ar tik dešimtį, nebeatmenu) prabuvęs, ištremtas į Sibiriją, nusižudė; Šliūpas emigravo į užsienius. Mečislovo motina atsiklaupusi maldavo jį, kad liautųsi tą pavojingą darbą dirbęs – nežudytų gera valia savęs ir kitų.

1883 m. gavo smarkiai susikirsti su savo brolėnu Aleksandru Dovoina-Silvestravičium, parašiusiu straipsnį į „Przegląd Tygodniowy"[3] apie lenkus Lietuvoje, su parašu: Dowsin. Joks laikraštis betgi nenorėjo Mečislovo rašinio priimti, kol negavo sau užtarytojo studento Mikuckio, kurs net paintriguoti gavo, kol „Wędrowiec"[4] padėjo straipsnį.

Daugiau, Mečislovas dalyvavo „Słownike Geograficzny"[5], pasigarsindamas renkąs lietuvių dainas ir prašydamas, kad atsilieptų, kas dar užsiima lietuvių dalykais. Atsiliepė advokatas Raila, Mieliauskas-Miglovara[6] ir kiti, paduodami savo adresus. Kunigai Baranauskas ir Jaunius[7] dar davė jam Dr. Basanavičiaus adresą Prahoje. Mečislovas nusiuntė jam adresus devynių lietuvių, kurie ir pradėjo tarp savęs susirašinėti. Iš to „Aušra" išdygo.

Pradėjus eiti „Aušrai", Mečislovas Dovoina-Silvestravičius nuolat rašė jai, daugiausia eilių, pasirašydamas Vieversiu, Vyturiu, Ciruliu. (Paskui buvo kitas Vyturys atsiradęs.) Eilės, žinoma, buvo nekokios ir su tiekuo barbarizmų, kad kun. Baranauskas, kuriam kai kurias paskaitė, griebęsis už galvos šaukdamas: „Gana, gana!"

Paskui patsai nabaštikas iš to juokėsi, jau kur kas gražesnių eilučių parašydamas lenkiškai (žiūr. jo „Satyry Litewskie")[8].

Mintaujoje gyvendamas, vaikus į gimnaziją leisdamas, buvo nuolatinis Amerikos „Vienybės Lietuvninkų" korespondentas. Pasirašydavo – Žaltys.

Po 1905 m. revoliucijos, atsiradęs Vilniuje, ėmė leisti sulenkintiesiems lietuviams lenkų kalba laikraščius „Litwa" ir „Lud".[9]

Ką ir kaip yra parašęs velionis Silvestravičius, tegu suranda tie, kuriems patinka knistis senoviniuose raštuose. Mums įdomu gyvieji jo darbai.

Patenkindamas savo ambiciją, kaip jis pats sakėsi, tikriau gi patenkindamas įgimtą savo palinkimą mokslo dirvoje dirbti, Mečislovas Davainis (taip aukštaičiai tą pavardę taria) ėmės jo pajėgoms įveikiamo darbo – folkloro. Bedirbdamas šioje srityje, išsidirbo ir savo būdą, kurs jau nebeatsimainė per visą amžių.

Mečislovas, be to, buvo didžiausioje Jono Šliūpo įtakoje – abudu buvo švogeriai, vedę dvi seseri Malinauskaiti. Malinauskiai – Panevėžio apskrities bajorai, dailiai moką lietuviškai. Bet kai ponia Šliūpienė iš karto pasidavė vyro įtakai, iš karto tapo jo padėjėja visuose darbuose ir sielavartuose, ponia Davainienė iš pat pradžių nusistatė prieš savo vyro lietuvystę.

„1885 m. 17 liepinio. Milėk manę. J. M." Kai Mečislovas tokį parašą dėjo ant šliūbinių žiedelių, kai jis pirmas visų Lietuvos bajorų turėjo civilinės drąsos pareikalauti, kad kunigas lietuviškai paskaitytų jųdviejų susižadėjimo žodžius, jo žmona tylėjo, nei priesiekos žodžių nepakartodama, ir paskui dažnai tai jam primindavo, kai šeimyniniai jų santykiai ėmė gesti. Tik neperlaužiamas jo paties būdas ir toks pat nelankstumas jo švogerio, kovojančio už lietuvybę už jūrių, pavelijo jam vis dėlto išbūti sau žmogum, įsitikinusiu žemaičiu bajorų kilties.

Negalima sakyti, kad jis vienas pats būtų buvęs taip nusistatęs bajoras. O, ne! Žemaičiai visados mums duodavo ir tebeduoda tikrų Lietuvos piliečių. Ir Mečislovas turėjo artimuosius kaimynus – savo vienaminčius; tai p. Stanislavą Paškevičienę ir Aleksandrą Fromą-Gužutį[10], taip pat bajorus. Jei Fromas parašė

savo pasakų dramas, tai esą Mečislovo nuopelnas. P. St. Paškevičienės raštų buvo „Viltyje" spausdintų.

Lenkai tyčiojosi iš M. Davainio leidžiamų laikraštėlių „Litwa" ir „Lud". Ir bijojo jų. Pasityčioti piga; gi sveikesnių širdžių žmonės anaiptol nesityčiojo iš tų, kad ir ne visados gudrių raštų. Per ne visai vykusią formą švietė iš ten tiek geros valios, tiek neveidmainiško noro Lietuvai patarnauti, toks grynas nenorėjimas dirbti dėl pelno, toks pasišventimas savo darbui, kurį buvo pradėjęs vos su 15 rub. kišenėje, jog negalėjo nerasti atbalsio. Ir rado. Į jo balsą atsiliepė vyresnioji karta, kurios nebegalėjo bepagadinti endekija. Atsiliepė Otonas Zaviša, inžinierius[11], Manigirdas – pramoninkas Kaukaze, Mykolas Prószyńskis, dvarininkas ir milijonininkas nuo Minsko, poetė Elena Ceprinskaitė[12] iš Minsko, Vilčinskas[13], inž. Kempiņš iš Infliantų[14] ir daug kitų su kunigaikštiene Radviliene[15].

Oi, tad „Litwos" leidimas toli gražu ne „arkliams pakraikų" gamino, kaip išsireiškęs jo paties sūnus! Ir kad ne smarki „przenigdystų" kompanija[16], Dovoinos-Silvestravičiaus darbas būtų jau anais laikais davęs to, ko šiandieną tik drįstame laukti: bajorų luomo Lietuvos piliečių, už ją galvas guldančių, o ne ją Lenkijai parduodančių. Jaunoji mūsų bajorų karta nesuprato naujų obalsių, nepasekė naujos gadynės reikalavimais.

Bet tai jau nebe Mečislovo Dovoinos-Silvestravičiaus kaltybė. Mirė 1919 m. V. 31 d.

Jis baigė savo amžių, ištikimai išpildęs pilietinę savo pareigą.

DAKTARAS JERONIMAS RALYS

Omero[1] vertėjas lietuvių kalbon

Skaitymų Biblioteka Nr. 1. Homero „Odisėja". Vertė d-ras J. Ralys. Kaunas, 1921. Švietimo Ministerijos leidinys. 270 p. teksto; su mano pastabomis ir k. k. 292.

Versti baigta Jonavoje 1920 m. spalių 5 d.

Šito vertimo istoriją žiūrėk gale tų knygų[2], tad jų nebepakartosiu. Man buvo Ministerijos pavesta „Odisėjos" spausdinimą prižiūrėti. Ir aš tai stengiaus padaryti sąžiningai, daug laiko sugaišdamas. Jei tačiau ko trūko tam leidimui, tai arba technikų buvo kaltė, arba paties vertėjo, kurs iš pradžių nėmaž nebuvo suįdomintas technikine leidimo puse. Tačiau kai imta buvo pretenduoti, kam toks gražus veikalas išleista be pagražinimų, liko ir pats tuo leidiniu nebepatenkintas.

Užtat dabar, įpusėjęs „Iliadės" vertimą, ir džiaugės, tas darbas jam ėjęs tiek sparčiai, jog šią vasarą turėjęs būti pabaigtas; ėmė labiau domėtis ir kita ko: Omero istorijos, ne tik jo veikalų. Pareikalavo omerinės literatūros iš užsienių, ketino prašyti kai kurį mūsų mokslo vyrą, kad parašytų jam įžangą, kai kurį leidėją, kad išspausdintų kiek begalima estetiškiau.

Vienu žodžiu tariant, J. Ralys, įsileidęs į omeriadą, vis labiau klimpo į tą poezijos ir istorijos dalyką, ir galima buvo laukti, jog iš jo pagaliau pasidarys geras graikologas, ne tik hegzametrininkas.

Dar prieš keletą dienų jis buvo Kaune, kalbėjosi su mūsų žmonėmis apie visus tuos dalykus (su M. Yču)[3]. Ir šiandien jo nebeturime... Grįždamas namo nušalo, gavo uždegimą plaučių, gydės pats. Paėmęs per daug morfinos, buvo užsinuodijęs, bet atsitaisė. Dr. R. Šliūpas[4] jį aplankė vakarykščiai, rado geresnį, o jis vos naktį tepagyveno. 17 d. rytą mirė, kaip dažnai atsitinka, ta liga sergant.

J. Ralys nebuvo ir šiaip jau sveikatingas. Iš mažens kuprotas, nors ne taip jau bjauriai, buvo linkęs prie džiovos. Labai daug rūkė, nesisaugojo gėrimų; higienistas būdamas, į save to netaikino, nakčių nemiegojo. Na, savo silpnute sveikata visai nesirūpino ir dažnai pagulėdavo.

Lietuvos Prekybos ir Pramonės banke, kurio jis buvo dalininkas, mes radome štai šitą mandagų ir paskutinį jo laiškelį. Bankas padėjo jam viename sumanyme, nesilaikydamas formalybių. Tuo jis džiaugias ir sako:

„Malonėkite priimti širdingos padėkos pareiškimą už Tamstos maloningą atsinešimą į mano reikalą. Tokio prielankumo

neturėjau nei pamato, nei teisės laukti ir... esu dėkingas ir nustebęs.

Su aukšta pagarba *Dr. J. Ralys.*
1921 m. XI-25."

Šį raštą jis surašęs gulėdamas lovoje, priimdamas pinigus iš pasiuntinio.

Paskutiniais laikais gerai rėmė Jonavos pramonę, malūną. Bet nesiliovė svajojęs, jog nusipirks patiltėje keletą dešimtinių žemės, pasistatys priešais Skarulių gražius namelius ir toje poetingoje vietoje nukarš.

A. a. buvo neapsakomai taikus ir žmones mylįs inteligentas. Kas jį pažino, visi jį pamilo už jo linksmą, nors netrukšmingą, kalbą, už gražią pasakininko iškalbą, už šimtus anekdotų, už vaišingumą. Buvo didelės širdies žmogus. Tai patvirtins a. a. Gabrielio Landsbergio šeimyna[5], kurią jis taip globojo dar tebestudentaudamas, kai jai blogai sekės.

O Jonavos žydai laikė jį didžiausiu savo prieteliu. Jis buvo tiesiog sužydėjęs ar „sumozėjęs". Mozės įstatymus išmanė ir juos laikyti žydams padėjo, rimtai įvertindamas jų prasmę sveikatos žvilgsniu.

Poeziją a. a. Ralys mėgo ir vertino ne profano mojum, tik pilnai sąmojingai. Gynėmės, ar slavizmai Žukauskiui[6] padėjo versti Omerą. Aš neigiau, jis tvirtino. Neužmiršiu, kaip jis padeklamavo vietą, kur Atenė Palada, prašydama tėvą Zeusą už Odisėją, paglostė jį „za podbradje"[7]. Girdi, apie dievą tegali tikt archajiškai tinkamai pasakyti, o to mes stingame.

Man jis yra dovanojęs „Odisėjos" knygas dabar labai man brangiu parašu: „Didžiai Gerbiamam Kunigui Kan. Tumui, šio veikalo globėjui. Vertėjas. 1921 VI 29".

Aš jauste jaučiau, jog Ralys nepabaigs to didelio savo darbo – „Iliadės" vertimo, bet nemaniau, jog tai taip veikiai įvyks. Verksmo spazmai tiesiog spaudžia atminus, kiek mūsų literatūra nustojo, nebtekus tokio graikų kalbos žinovo ir hegzametrininko.

PASTABOS „ODISĖJOS" LEIDIMUI

„ILIADOS" IR „ODISĖJOS" KILTIS

Graikai savo tėvynėje, ypač gi Mažojoje Azijoje, jau senų senovėje turėjo labai turtingą epą – pasakojimų Olimpo dievams ir Graikijos karžygiams, arba herojams, pašlovinti. Tai buvo pasakojama gyvu žodžiu, dėl to per ilga buvo užmiršta. Beišliko dvi didžiulės poemos: „Iliada" ir „Odisėja", nes gana anksti jos buvo surašytos; jos yra seniausieji graikų raštai. Jas būsiąs sudėstęs kažin koks Homeras, temas imdamas iš Trojos karo.

Šitie gangreit pirmieji visoje Europoje rašto paminklai yra ir per amžius buvo begalinio svarbumo žmonijai visokiais atžvilgiais. Graikų senovė, jų žygiai, jų rūpesčiai ir priepuoliai, jų kentėjimai ir namų buitis, jų būdas, tikėjimas ir kultūra šiuose veikaluose išdėstyti kuo smulkiausiai ir atvaizduoti dailiai. „Iliada" ir „Odisėja" visiems amžiams buvo epinės poezijos tobuliausias pavyzdys, be to, vienatinis religijos ir istorijos vadovėlis. Tai buvo stabmeldžių graikų teologija, dogmatinė ir moralinė. Ji išauklėjo graikus, kad galėtų susidaryti tvirtą valstybę ir kultūroje pakilti iki nebepasiekiamo laipsnio. Nemint, kodėl per visus amžius „Iliadą" ir „Odisėją" tyrė visi mokovai, tebetiria ir dabar, laikydami universitetuose net ištisas tam tikslui skiriamas katedras.

Kaip „Iliada" ir „Odisėja" susidarė? Vieni mena, jas sudėstęs giliausioje senovėje nežinomas poetas Homeras; vos tik kai ką paskui beprideję kiti iš šalies. Kiti mena, „Iliadą" būsiąs parašęs vienas dainius, „Odisėją" gi kitas, toli gražu ne tuo pačiu laiku, gal net keliais amžiais vėliau. Dar kiti mena, Homero nė būti nesą buvę: „Iliada" ir „Odisėja" esą veikalas daugelio dainių, daugelio dainų, kurias vėliau kažin kas sumaningai susisteminęs; tą patį surinktinį dalyką reiškiąs ir žodis „homeros"; jis esąs visai ne nuosavis vardas. Trojos veikėjų žygiai ir likimas per daugelį amžių buvę garbinami ir apgiedami; giedodavę atskiri giesmininkai ir ištisi jų būriai – chorai; kiekvienam herojui buvusi paskirta atskira poema. Tai visa ta jau esama medžiaga

daug vėliau pasinaudojęs talentingas poetas ir sugrupavęs jas į dvi didžiules poemas: į „Iliadą", kurios vyriausiu veikėju padaręs Achilą, ir „Odisėją", kurios vyriausiu veikėju padaręs Odisėją, arba Ulisą. Taigi dainius, kurį jo laiko žmonės praminę „Homeros", talentingai čia sukrovęs ir tai, kas jo paties buvo kurta, ir tai, kas svetima, kas jau prieš jį buvo sudaryta. Tais laikais, kada aklai tikėta, jog visa taip ir buvo, kaip pasaka seka, niekas neabejojo, jog šventas, idealus Homero asmuo taip pat yra buvęs. Visi graikai per visus amžius, iki pat Aleksandro Didžiojo, tvirtai tuo tikėjo, sakydavo net kieno mokinys jis buvęs, būtent, Majono, dėl to ir vadindavo jįjį dar Meonydaičiu (Majonides). Ir buvo įsivaizdavę jį kaipo neturtį aklį, klajūną po visas senovės šalis.

Kada ir kur gyveno tasai didis, genialus poetas, kurs šias poemas ištisai bus parašęs ar bent tik sutvarkęs? Jau seniausioje gadynėje visaip apie tai manyta: daugiau ne septynetas miestų ginčijosi dėl garbės laikyti jį, tą „Homerą", savo piliečiu: Smirna, Rodos, Salaminas, Argos, Atėnai, Chios, Itakė, Pilas, Kolofanas ir kiti. Vieni savinosi Homerą dėl to, kad pas juos ypač žydėjo homerinė poezija, kiti dėl to, kad ankštesniais ryšiais buvo susimezgę su dauguma kolonijų. Seniausieji liudijimai kalba apie Jonijos pakraščius ir artimąsias salas: iš čia buvęs Homeras kilęs, čia ir dainavęs, ypač Smirnoje ir Chiose. Tikrai sakant, šiandie nebėra jokių abejojimų: „Iliada" ir „Odisėja" yra sudėstytos Jonijoje.

Kada gi? Vieni sako, Homeras gyvenęs Trojos karo laiku; kiti sako 80, 100, 140, 240, iki 500 metų vėliau. Labiausiai patikimas yra Herodoto liudijimas (450 m. prieš Kristų): jis sako, Homeras gyvenęs prieš 400 metų, destis, devintame amžiuje prieš Kristų.

„Iliada" ir „Odisėja", sakėme, nebuvo iš pat pradžių parašytos: jas atmintinai mokėdavo giesmininkai, kaip ir daugybės kitokių padavimų. Keliaudami po visokius kraštus, jie gyvu žodžiu giedodavo žmonėms, kur tik užtikdavo jų būrį: per karalių puotas, per šventas apeigas. Giedodavo iškilmingai, kilniu balsu, kaip šventą pareigą eidami. Savo giedojimui ar recitavimui pritardavo kankliais (citromis): kankliuodavo prieš pradėdami giedoti, pertraukdami giedojimą ir pabaigę jį.

Homero giesmėms atminti ir kitiems jų išmokyti buvo sudaromos net tam tikros mokyklos (draugijos) kaip va, Chiose. Homerydai tobulino epo poeziją kaipo Homero palaiką ir platino visoje Eladoje.

Paskui paliauta kankliavus. Prasidėjo rapsodų laikotarpis. (Rapsodas, arba rapsodija, – dalis didesnės poemos, lyg muzikalinė fantazija). Ypač Peloponese. Jau Solonas paskelbė, jog atskirus Homero poezijos posmus giedoti, t. y. jo poeziją platinti, privalu ne kitaip, kaip tik iš rašyto, kad būtų autentinga. Pizistratas (560–527 m.) ir jaunis jo sūnus Giparchas (527–514) įsakė mokslo vyrams, kurie tais laikais buvo ir dainiai, ypač gi Omokritui, kad Homero giesmes surinktų ir per šventes giesmininkai pakarčiui giedotų iš eilės jų rapsodus Atėnės deivės garbei. Iš tų laikų turime surinktinius jų vardus: „Iliada" ir „Odisėja" – ištisai eilei žygių ir herojų apgiedoti.

Vėliau per drąsūs, o nepakankamai kompetentingi „kritikai" savo nuožiūra ėmė Homero tekstus be jokio pagrindo keisti, trumpinti, pridėlioti; elgės su jais, kaip jiems tinkama. Taip jog Sokrato laiku jau buvo pridygę visokeriopų tekstų, kol galų gale Aleksandrijos mokslavyris Samoso Aristarchas, gilus Homero kalbos žinovas, gilus tyrinėtojas ir dailiai išlavintos skonies menininkas, išmėtė iš tekstų visa, kas buvo netikra, ištaisė, parodė visas abejojamąsias vietas ir privertė pamatyti puikiąsias. Vieną ir antrą poemą jis suskirstė į 24 dalis, destis, kiek buvo raidžių graikų abėcėlėje.

Homeras, sako, esąs sudėstęs dar 33 himnus, 16 smulkesnių eilių ir „Iliados" parodiją iš 300 eilučių: „Pelių karas su Varlėmis".

„Iliada" ir „Odisėja" buvo pagrindas visiems graikų mokslams ir menams. Tai buvo pirmutinės knygos, duodamos jaunuomenei; iš jų ji sėmės tikėjimo, doros ir gyvenimo principus. Paaugę žmonės čia rado kupinai entuziazmo, reikiamojo piliečiui, kurs didesne nauda nori tarnauti savo valstybei. Ir seniai čia rasdavo atilsio ir džiaugsmo. Herodotas tiesiog sako graikų dievus padarę Homeras ir Heziodas.

Bet ir šiems laikams to milžino dainiaus įtaka ne mažesnė, kaip buvo senovėje. Jo veikalai tebėra pavyzdžiai tam tikrai visų

laikų poezijai; jie išversti eilėmis ir proza į visas literatines Europos kalbas. Tai neišsemiamas poezijos turtas. Paprastai, natūraliai, į tiesą panašiai personifikuojami dievai ir karžygių veiksmai, paties gi dainiaus asmens visai nesimato. Garbinamųjų herojų charakteriai stebėtinai įvairūs. Visi jie lygiai drąsūs; tik kiekvienas dar turi po vieną kitą įstabų privalumą: vieni kiltadūšiai, kiti išminčiai, kiti gudrūs, kiti puikybės pilni ar labai žmoniški. Taip ir toliau. Žemės gyventojų aistros, palinkimai ir jų visokeriopos komplikacijos lygiai privalomos ir Olimpo dievams nemirtingiems.

Homero kalba paprasta, sklandi, skambanti, žavinti savo formomis, daugybe epitetų, sulyginimų. Visi paskesnieji ne tik epo, bet ir lyrinės, dramatinės poezijos, net ir prozos, rašytojai mokėsi stilizuoti iš Homero. Homero poezijos parašytos joniškai. Šita tarmė labai turtinga balsėmis, dėl to labai švelni, lanksti ir harmoninga. Joniškoji tarmė labai tankiai vartoja e, kuriai atikos tarmėje atitinka – a. Gal dėl to vertėjai į kitas kalbas nevienodai taria ir nuosavius graikų vardus: Feakai – Fajakai, Eolas –Ajolas, t. ir t.

HOMERO VERTIMAI

Žukauskas, sumaningas „Odisėjos" vertėjas į rusų kalbą, štai ką sako apie tą epą:

„Klausite, kaip man parėjo galvon imtis „Odisėjos", kaip aš, svajotojas romantikas, galėjau pavirsti blaiviu klasiku. Štai jums nesuktas atsakas. Senatvėje perėjęs į ramų šeimyninį gyvenimą, aš įsigeidžiau savo sielą palinksminti pirmine poezija. Ji tokia šviesi ir rami, taip gaivina ir tildo, taip ramiai dabina visa, kas tik aplink mus yra, taip netraukia į jokią miglotą ateitį. Senatvė – antroji kūdikystė; sendamas pamėgsti pasakojimus; tai ir aš įsigeidžiau prisigretinti prie paprasčiausio pasakotojo. Tariant, mano tikslas buvo paguosti save poetinėmis patauškomis. Tai man pavyko. Homero mūza pasaldino man daug valandų.

Homeras versti į kitas kalbas tai toli gražu ne tas pat darbas, kaip ir kitas poetas versti. Kito poeto randi paprastą įkvėpimą ir

jo meno darbą. Pirminiame dainiuje visa to nėra. Homeras – vaikas, sapny matęs visa tai, kas yra stebuklinga žemėje ir danguose; jis balsiai vogrėja vaikišku savo balsu ant kelių savo motinos gamtos. Tai rami, plati, šviesi upė be vilnių, gryna ir tikrai atšviečianti dangų, krantus ir visa, kas tik pakrantėmis gyvena ir kruta; tu tematai atšvaitą, gi šviesaus krikštolo, kurs tai padaro, kaip ir nebuvę: akis jo nejunta.

Versdamas Homerą, ypač „Odisėją", nedaug telaimėsi, jei užsiimsi sustatymu atskiros eilutės, nes Homeras neturi skyrium veikiančių eilių: jų yra ištisas upelis, kuris reikia pagauti visas, visa jo pilnybė ir skaistybė. Kiekvienai eilutei reikia palikti jos veidas, vis dėlto taip, kad jos skirtybės paskęstų visumoje. Ir žodžiai verčiant reikia ypatingai atsargiai parinkti; dažnai poetingiausias, vaizdžiausias, drąsiausias žodis kaip tik dėl to ir netinka Homerui. Visa, kas tik atsiduoda modernizmu, naujumu, pretenzija, nepaprastumu, čia būtų ne vietoje, anachronizmas. Pirminę kalbą nuvalkiojo, ją bevartodami, jos skolindamies iš poezijos pratėvio; nudėvėjo ir pasendino ją. Vis dėlto reikia prie jos grįžti, ji atjauninti, ne naujadarus vartoti, kuriais noromis nenoromis pakeitėme šitą vaikišką paprastumą ir nutolome nuo jo. Tariant, verčiant Homeras, reikia atsisakyti nuo bet kokio dabinimo, nuo pastangų padaryti efektą, nuo bet kokio koketavimo; reikia veikti nejaučiamai, kad nepastebėtų sakinių. Tai labai sunkus darbas, jam nėra aiškių taisyklių; reikia vaduotis vienu savo nuvokimu. Užtat kaip esi sužavėtas, paklausęs pirmųjų atdūksių Anadiomenos, gimstančios iš jūros putų, to Homero poezijos simbolio, išvydęs pirminius papročius – mišinį laukinių su puikiausiais, neperdėtą vaizdumą, išsireiškimų nekaltybę, šitą kartais per didelį plepėjimą, šitą melancholiją, kuria viskas persisunkę, nes melancholija ne fantazijos darbas, kurs sudaro liūdnas aimanas, tik tvylo pačioje reikšmingoje tų laikų gamtoje. Tuomet viskas buvo galinga dabartyje ir viskas niekai ateityje, nes vėlė už regimojo pasaulio neturėjo ateities".

Žukauskas gerai suprato Homero poezijos dvasią. Ją vertė, atsidėjęs ir talentingai. Vis dėlto nepataikė taip padaryti, kaip norėjo ir išmanė, nes neužteko jam jo laikų rusų kalbos priemonių.

Nepadėjo jam nė slavizmai. Šito didelio esteto vertimas rodos pilkas ir standus, kai jį sulygini su daktaro Jeronimo Ralio vertimu į lietuvių kalbą. Ralys pataikė į tai, ko taip gedavo rusas.

Raliui versti į lietuvių kalbą nebe pirmiena. Jis dirbo su tokiuo kalbos žinovu – dr. Jurgiu Šlapeliu – „Robinzoną", „Dėdės Tomo trobelę"[1]. Ralys gražiai numano lietuvių kalbos dvasią ir turi apstų jos žodyną. Tai ir jo kalba taisyklinga, sklandi, minkšta. Jei pavartoja kai kurius pasakymus abejotino lietuviškumo, tai daugiau vengdamas kalbos standumo, kurį padaro per didelis purizmas; kalbos paprastumui, ko Žukauskas reikalauja iš Homero vertėjų, kaip tik juoba atitinka mūsų šnekos kalba, ne raštų.

Ralio vertime pasitaiko kai kada mišrai palinksniuoti: sūnūs, sūnais, destis, tarmiškai; nimfė – nimfų; arba sutrumpinti: savom(s) rankomi(s). Bet bendrai sklandžiame su natūraliais kirčiais pasakyme tai toks mažmožis, greičiau deklamuotojui, ne skaitytojui derąs, jog spaudos prižiūrėtojui rodės neverta dėl to gadinti, keisti visas sakinys. Tai ir ne taip jau lengva padaryti metriškai rašytame rašte kitam, ne pačiam eiliuotojui. Tą patį pasakytume ir apie trumpesnį ar ilgesnį ištarimą lietuviškai graikiškųjų vardų: Zevesas ir Zeusas, destis, kaip to reikalauja toje vietoje hegzametras. Man rodos, tai leistina – licencija poetika.

Galų gale susivokti jūroje 12 000 eilučių, kad viskas būtų nuosaku, ypač lituanizavime graikiškųjų vardų, buvo labai sunku. Ypač kad ir patys graikai savo dievaičius nevienodai šaukė.

Gale autorius išlygino tas eilutes, kurios kai ko stigo lygiam metriškumui, o nebuvo pasergėta rankraštyje.

Gabus Homero vertėjas, kurio pavydės mums kitos tautos, gydytojas Jeronimas Ralys yra gimęs 1876 metų rugsėjo 28 dieną Viduklės parap., Raseinių ap., Žalpių Antkapinėje. Šiaulių gimnaziją išėjęs 1896 m. ir Maksvos universito medicinos fakultą 1903 m. Pasispecializavęs vaikų ligų gydyme, pusę metų gydė Prienuose, pusantrų metų Taujėnuose; pagaliau sustojo Jonavoje, kur iki šiam laikui dirba. Per karą mobilizuotas, tarnavo Kaune, Saratove ir Caricine. Grįžo iš Rusijos 1918 m. bal. 14 d.

Homeras į lietuvių kalbą išversti jam rūpėjo nuo pat jaunų dienų. Jau penktoje klasėje būdamas, išvertė „Odisėjos" V dainą

„Odisėjo plaustas", padedant gabiam draugui Čulkovui. Šitą sąsiuvinį buvo pagavęs Pov. Višinskis pasiskaityti, žadėdamas atiduoti; tuogi tarpu nubogino jį stačiai į „Varpą". „Varpo" redaktorius nesuprato to darbo vertybės ir atsakė jam, „Baliui", iškoneveikdamas jį grafomanu ir ko ne idiotu; geriau, girdi, rašytumei... korespondencijas[2]. Taip pabaidytas, J. Ralys prie mėgiamojo darbo besugrįžo vos prieš patį karą. „Odisėjos" rankraštis tačiau dingo. Caricine, neturėdamas epidemijų, su kuriomis buvo paskirtas kovoti, kantriai ėmės iš nauja versti „Odisėją" ir išvertęs įteikė man, dar Vilniuje bolševikų laikais. Įduotas peržiūrėti vienam žinovui, rankraštis vėl buvo pražūvąs. Pagaliau, nebepasikliaudamas nieku, savo atsakymu už kalbos dalykus, spausdinu, manydamas, jog visgi daugiau bus naudos, išleidus Homerą su mažomis jeibėmis, neg visai jo neišleidus. O tai būtų atsitikę, jei būtų pagavę taisyti kalbos talmudistai.

J. Ralys savo kalbą praturtino, rinkdamas lietuvių folklorą. Gaila, kad ir šitas jo rinkinys yra žuvęs.

„ODISĖJOS" TURINYS

„Odisėja" apgieda Odisėjo grįžimą iš Trojos tėvynėn, Itakės salon. Poema susideda iš keturių dalių.

1. Pirmosios keturios dainos apsako, kaip buvo Odisėjui namie nesant. Buvo praėję devyneri metai, kaip buvo Troja užkariauta ir sugriauta. Septynerius metus Odisėjas pragyveno tolimojoje Ogigijos saloje pas nimfę Kalipsę, neturėdamas priemonių išvažiuoti, nors baisiai ilgėjos tėvynės ir troško sugrįžti namo. Pagaliau per vieną dievų susirinkimą Olimpe, deivė Atėnė, nuolatinė Odisėjo globėja, įragino Zeusą, savo tėvą, kad jis išvaduotų jį iš Kalipsės. Zeusas pasiuntė į Kalipsę Hermiją, kad jai praneštų dievų nusprendimą: ji turi, nieko netrukdama, išleisti Odisėją. Tuo tarpu pati Atėnė greitai nulėkė į Itakę ir, pavirtusi Odisėjo draugu Mentu, pasirodė Odisėjo sūnui Telemachui. Odisėjo namuose deivė rado daugybę aukštos kilties jaunikaičių, kurie, manydami Odisėją esant nebegyvą, o jo žmoną Penelopėją našlę, piršosi jai, norėdami drauge su jos ranka

gauti ir karaliaus valdžią. Visi tie jaunikiai šeimininkauja svetimuose namuose, kas diena puotauja, aikvodami neesančio karaliaus naudą kaip savo. Mentui – Atėnei įraginus, Telemachas pasiryžo galų gale gelbėti savo tėvo turtą. Jai gi patariant, pirma išvažiavo į Spartą ir Pilą, bene patirs kokių žinių iš tenykščių karalių Menelajaus ir Nestoro, ar tikrai jo tėvas nebegyvas.

2. Odisėjas grįžta tėvynėn (V–XIII). Patyrusi dievų valią, Kalipsė nebedrįsta sulaikyti Odisėją. Herojus savo rankom susikala keltą ir išplaukia į atvirą jūrą. Poseidonas senai jau pyko ant Odisėjo, kam jis išdūrė tą vieną akį jo sūnui kiklopui Polifemui. Tai dabar pakėlė baisią audrą ir sulaužė Odisėjo keltą, patį gi jį prikankinęs išmetė į Feakų žemę. Čia jis sutiko Nauzikają, feakų karaliaus Alkinojo dukterį, kuri jį parsivedė į savo tėvo rūmus. Odisėjas pasisakė, kas esąs, ir pasipasakojo, kiek esąs iškentėjęs per visą tą laiką, kaip buvo išplaukęs iš Trojos, Kikonų šalyje, jūroje, pas lotofagus, Kiklopų šalyje, pas vėjų valdytoją Ajolą, pas žmogėdras laistrigonus, pas žavėtoją Kirkę, šmėklų valstybėje, pagaliau Ogigijos saloje pas nimfę Kalipsę. Alkinojus pasižada jam padėti ir savo laivu išsiunčia jį į Itakę.

3. Ruošimasis keršyti (XIII–XIX). Laimingai parvykęs tėvynėn, Odisėjas, kurį Atenė buvo pavertusi elgeta, tuojau eina pas ištikimąjį savo tarną kiaulių ganytoją Eumajų. Iš jo gauna žinių, kas darosi jo namuose ir pačioje Itakės saloje. Tuo tarpu Telemachas, raginant Atėnei, skubinas išvažiuoti iš Lakedaimono ir, laimingai išvengęs klastos ir mirties, kurią buvo jam užspendę jaunikiai, sugrįžta namo. Tuojau jis eina į Eumajų ir randa ten senį elgetą, visai nenuvokdamas jį esant jo tėvą. Odisėjas jam pasisako, ir abudu jau sumeta, kaip čia atkeršijus jaunikiams ir greičiau išvalius namus.

4. Kerštas (XX–XXIV). Jaunikiai, kaip ir visada, susirenka Odisėjo namuose puotauti. Penelopėja atneša Odisėjo lanką ir liepia jiems rungčiomis šaudyti į regę: laimėjęs rungtynes laimėsiąs ir jos ranką. Niekas jaunikių netesi pavartoti Odisėjo ginklą, niekas neįtempia lanko stygos. Tada menkas senelis, Telemacho raginamas, ima lanką, lengvai jį įtempia ir pataiko į regę. Tai buvo tik mėginimas; baisųjį ginklą dabar Odisėjas at-

kreipia į savo turto aikvotojus – niekšus. Vienas paskui kitą krisdami, jaunikiai patiria Odisėjo vardą. Penelopėja pažįsta savo vyrą. Rytą Odisėjas eina į savo tėvą senį Laertą. Tuo tarpu miestelėnai patyrė, kaip negailestingai apsiėjo Odisėjas su krašto jaunimu; griebės ginklo atkeršyti jam, bet pakloję savo vadą, Atėnei, pavirtusiai Mentoru, tarpininkaujant, susitaiko.

„Odisėja" aprašo paskutines 40 dienų dešimtųjų metų, kaip Troja buvo sugriauta, ir dvidešimtųjų metų, kaip Odisėjas buvo iškeliavęs iš tėvynės.

STANISLOVAS DAGILIS

1843-1915

„KONRADO VALENRODO" VERTĖJAS

(80 m. sukakčiai paminėti)

1. Lietuviškas šiupinys iš svetimų skanskonių brolių lietuvių naudai pataisytas. Pirmoji laida, antrą kartą atspausdinta, šiek tiek pertaisyta ir padauginta. Trumpesnės eilios. Rygoje, 1906 m., spaustuvė H. Hempelio ir Co. 48 p., 25 eilutės.

2. Lietuviškas šiupinys iš svetimų skanskonių brolių lietuvių naudai pataisytas. Kn. 2. Konradas Valenrodas, antrą kartą atspausdintas, šiek tiek pertaisytas ir užbaigtas. Vilnius, Martyno Kuktos spaustuvė. 1910 m. 66 p.[1]

I. Mūsų literatūros padangėmis praskrisdavo ir tebeskrenda nemaža meteorų eilininkų. Žybtelėję, kitas skaisčiai, kitas ne, jie visai trumpam laikui palieka žymę: ji dažniausiai išblykšta pirma, negu užgęsta patsai meteoras. Valančiaus žvaigždyne buvo švystelėję Jasaitis ir Anusas (Hanusavičius), „Aušros" laikais Zagorskis ir nemaža kitų[2]. Ateičiai jie beveik nieko nepaliko; vieni dėl to, kad nebuvo kam jų raštų sunaudoti ir į svietą paleisti, kiti kad nebuvo nė to verti. Tos nuotrupos, kurios pateko į laikraščius, kartais pačios būtų įdomios, bet kad klasei netinkamos, tai ir jos trumpaamžės.

Eilėje literatūros meteorų negali būti laikomas biržietis D a g i l i s, nors jo vardas šiandien nebeminimas eilėje kitų eilininkų: jis paliko mūsų literatūrai vieną didelės vertybės veikalą – Mickevičiaus „Konrado Valenrodo", istoriškos apysakos iš prūsų ir lietuvių gyvenimo, vertimą. Ir tiek? Tiek. Bet ir tai neturtingoje mūsų literatūroje nemaža, nes šita spraga Dagilio tvirtai užtverta; mes ilgam galėsime tenkintis tuo vienu geru „K. Valenrodo" vertimu, o gal ir iš viso naujų vertimų nereikalausime.

Taip, to Mickevičiaus šedevro vertimas yra Dagiliui pilnai pasisekęs. Dagilio, nors seno jau inteligento, nebūta atsilikusio lietuvių kalbos grynumo ir eilėdaros meno atžvilgiu nuo to laiko (pradžios XX am.) gerųjų mūsų eilininkų. Formos atžvilgiu gal net buvo pralenkęs kitus, ypač Vaičaitį. Bet ar buvo Dagilis pats poetas? Jei poetą, dainių imsime kaipo kūrėją, tai Dagilis poetas nebuvo ar bent teigiamai spręsti apie tai neturime medžiagos. Jis pats yra susiredagavęs dvi savo eilučių knygutes, abidvi pavadindamas iš svetimų skanskonių sutaisytomis. To pat nesigynė nė savo įžangoje:

Užtai gi nepaniekink, jei prastas dagilis,
Geisdams naudos tautiečiams, gimtinėj kalboje
Svetimų giesmininkų giesmes atkartoja
Ne lakštingalos balsu. (3)

Iš to gangreit aišku, jog Dagilis nė pretenzijų neturėjo kurti originaliai. Tai vientara. Antra, kai deda jis ant savo knygelių ir „padauginta", ir „užbaigta", reikia spręsti, jog daugiau nieko ir neturėjo bepridėti, antrą kartą leisdamas abidvi knygeles.

Biržiečiai, ypač Yčai[3], kurių tikras dėdė buvo Dagilis, neabejojame, išaiškins šį dalyką ir, jei kas bus likę nespausdinta, tai dabar jo sukakčiai paminėti įdės. Gal ką ir įdės. Tik mes daug ko itin prašmatnaus nesitikime, pasiskaitę dviejų jo originaliųjų raštų pirmame tomelyje, patekusių į svetimus skanskonius, būtent: 14. „Čiūčia-liūlia varguolėlį", 5 pusl., ir 24. „Joninės Parovėjos karčemoje" (Apsakymas iš senesniojo laiko), 9 pusl.[4]

Nepilnai originalios ir šios dvejos eilutės. Pirmoji yra Vienužio eilių sekimas tuo pat vardu[5]. Dagilis net kabutėse paliko

savo antgalvį kaip svetimą. Antroji yra Ad. Mickevičiaus „Ponia Tvardauskienė" sekimas[6]. Bet sekimas tik iš formos; turinį Dagilis čia ir tededa savo, visai laisvai sugalvotą. St. Dagilis, giminės sako, šias eilutes jau skaitydavęs jiems apie 1870 m., dar tebebūdamas Petrapilio istorijos filologijos instituto studentu, kada Vienužio dainos itin smarkiai plito mūsų liaudyje. Antrosios betgi įtariamos, begu tik tokios senos: jos labai panašios į V. Kudirkos vertimą. Bet tai galėjo pasidaryti atsitiktinai.

Čiūčia-liūlia

Ilsėk tu, mažiutėli,
Štai mama mieloji
Tau minkštą patalėlį
Mylėdama kloja. (23)

Ir piešia kūdikio ateitį, kaip paprastai piešiama lenkų „Kolysankose" ar rusų „Spi mladenec"[7]. Bus vargų, rūpesčių, bėdų, reiks kentėti, nes

Kam yr dirvos prakilnos,
Rūmų mūrai dailūs,
Kam skrynios lobio pilnos,
Su tuo visi meilūs. (24)

Visai kas kita beturčiui: tiek laimės, kiek lopšyje, kiek mama apgina. Ji augina kaip žiedelį, saugo kaip akies lėlelę, ant krūčių mėgina užmigdyti, karštai bučiuoja, nežino, kaip paguldyti.

Ar tu juokies meilingai,
Ar verki, ar tyli,
Vis ji tave širdingai
Vis karščiausiai myli. (25)

Paskui būsi išpeiktas, išbartas ir ašaromis tegalėsi pasilengvinti,

Nes ašaros ramumą
Liūdnai širdžiai neša,
Su balzamo kvepumu
Ant žaizdų jos laša. (26)

Svieto tu į save nepatrauksi: jis turi akmeninę širdį, jis tau pavydės oro ir saulės spindulio. Vis dėlto nenusimink: sulauksi gražių dienelių, rasi, širdel, ramybę anoj šaly grabo, kur vargas nebepaliečia ir žmonės vienas kito nebevirkdo. Tai sek vargdienius, kurie nenusimindami per visas smarkybes keliauja į dangų.

Turinys ir eiliavimas, kaip paprastai buvo Valančiaus eilės rašytojų: moralizavimas, gilus krikščioniškas tikėjimas; forma neišmislinga, nors lygi ir niekur nenusidedama metrui.

Joninės Parovėjoje

Valgo geria, dega pypkas,
Rėkia, karčema net plyšta,
Trenkia šokiai, ūžia skripkos,
Kas įeina – nebegrįžta.
Kaip bitis taurė ratuota
Šauniai rieda aplink stalą,
Linksmos širdys, linksma puota,
Juokui, štukoms nėr nė galo <...>
Žemė dreba, viesuls kėlęs
Suka tirštą dulkių ratą,
Žalias meta kibirkštėles
Iš po kaustytų čebatų. (39)

Ne stebuklas, kad taip daros – iš visos apylinkės suvažiavo jaunuomenė Parovėjos karčemoje Joninių švęsti. Vis nepeikiami šokikai ir mergaitės kaip tos rožės.

O kapelninkai nemenki
Griežia, pučia, pirštai juda,
Ir žaislai staugauja penki:
Skripkos, bubinas ir dūda. (41)

Visi sukas, spardos, net sermėgas nusivilkdami. Prisišokę eina gryno oro pakvėpuoti ir ore padainuoti.

Daina

Patogios, mielos
Lietuvos mergytės,
Tarytum ponų
Turtingų dukrytės. (42)

Smulkiai aprašo visą jų išvaizdą ir dabą. Jos ir doros. Laimingas bus, kas jas žmonomis gaus.

Trys berniukai susitarę
Anę, Katrę ir Zanytę
Kaip belaisves įsivarė
Į šalinę kamarytę.

Ten mieštine ir midum jas myli,

Patys juokias, juokus daro,
Nė minutės nepatyli. (43)

Tijūnas, jaunas ir vikrus berniukas,

Žiedą nuo vienos numauna,
Nuo kitos tai da prie žiedo
Pabučiuot paprašo priedo,
O kas prašo, tas ir gauna.

Mergaitės nedrįsta, o bijo užgauti, tai ant galo pabučiuoja

Ir, užkaitus kaip žarijos,
Šmūkš mergų pulkan kaip kuoja.

Ilgai paskui ištisas naktis sapnavo, dieną pravargę. Rudenį atkartoja Joninių šventę – vieškeliu į Biržus traukia.

Čia Joninės kito būdo:
Tie Vaitaitį, tie Zalūbą,
Tie tijūną vargšą grūda
Už bučiavimą į šliūbą <...> (45)
Ką daryt? Likims toks mūsų:
Pabučiuoji – ir prapuolei.

Meile susipynę per Jonines, eina į vargingą gyvenimą.

Rodžiai liktum pas mamutę,
Bet kitaip negali būti –
Veikiai stosi prieš altorių.
Še tau Jonines taip švęsti!
Tegul nors kiti daboja,
Kad aplenkt pavojaus uolą. (47)

Tačiau nieko negelbsti patarimai.

Ar kas draudžia, ar nedraudžia,
Vis bet meilė viršų ima,
Ir po to vėl Biržai gaudžia
Nuo vestuvninkų ošimo. (47)

Balada? Epos? Vis tiek. Atpasakota meiliai, gražiai, bet poetinės kūrybos čia nėra, ir visas autoriaus užsimojimas reikšte reiškia, jog jis ir iš viso kūrybinio talento neturi.

Užtat eiliavimo formą Dagilis yra įgijęs labai gerą, ir jis mielai imasi labai sunkių vertimų, kaip "Pan Tadeusz" ar Žukauskio „Įveiktuvės"[8]. Ir autorių apibūdinti tegali pasirinkimas temų versti.

Ką Dagilis ypatingai mėgsta? Pirmon galvon, jis karštas lietuvis patriotas, vėlyboji Vilniaus romantizmo atžala. Jis Lietuvą myli, prie jos visa širdimi prisirišęs, jai atsidėjęs, kaip tegali būti atsidėjęs žmogus, kurs per visą savo amžių išbuvo svetur, per prievartą atskirtas nuo gimtojo krašto ir iš tolo jį apoteozavo. Ag tolimieji vaikai visados tėvams meilesni, nes nemato realybės smulkmenų, kurių arti neišvengsi. Taip pat ir vaikams tėvai – tėvynė. Dagilis verčia Kondrato „Lietuvą"[9], Mickevičiaus „Tris Budrius" ir „Konradą Valenrodą".

Itin gerai sekas jam išversti „Trys Budriai". Bet jis nekritingas. Nei Kondrato, nei Mickevičiaus pasirinktieji veikalėliai negali patenkinti susipratusio lietuvio; pirmasis Dionizo Poškos „Lietuvos mužiko" būdu sentimentalingai giria Lietuvą – paniekinimais; girdi, nieko ji neturi kitiems pasidžiaugti, tik savo sielą, savo giesmelę. Ir eiliavimas čia senoviškas. Budriai – perdėm lenkomaniški; šiandien lenkių vedimo epidemiją jau vadiname Lietuvos jaunuomenės vėžiu, kurs ėdė ir tebėda mūsų šeimynas. Užtat „Valenrodas" pilnai patenkina.

Daugiau, Dagilis – gilaus tikėjimo žmogus, pilnas religinės moralybės ir vilties išganymo. Jam patinka, tikriau, jo sielai atitinka klasinė Deržavino[10] odė „Dievas". Sunku tai išversti, vis dėlto kai kurios vietos jam pasisekė atpasakoti gyvai, sklandžiai ir lanksčia kalba.

Ir saulė, verianti akis,
Ir visos ten šviesybės svieto,
Sudėtos draug į vieną vietą,
Prieš Tavo veidą – kaip naktis. (9)
Jei aš esmi – esi ir Tu!
Jei Tu esi – ne nieks ir aš!

Tokio pat dievobaimingo pobūdžio ir Lermontovo „Angelas" bei „Trys palmės" – žemės panieka, nėjimas priešais Dievo apvaizdai. Ir jis džiaugias net „Atilsio vieta", nors čia pat pasakėčioje pašiepia mirties bailę, kad ir paliegusių ir suvargusių senelių. Ta pasakėčia labai pasisekusi.

Be visa to, Dagilis demokratas, vargo žmonių vaikas, suprantąs visus jų sielvartus ir trūkumus. Vargo žmonėms jis dovanojo demokratiškus šedevrus: Nikitino („Ant degėsių"), Kolcovo („Tinginiui"), Kozlovo („Varpo garsas"), Kondrato („Parašas ant kryžiaus")[11] ir (lenkų) „Paukštytės giesmę". Šioji giesmė:

Našlė dagilio,
Jauna paukštytė. (29)

Kolcovo:

Ko miegi, artojėl? (21)

Ir Kondrato:

Čionai, kaip ponas,
Šinkūnas Jonas. (36)

Tai pačios vykusios savo forma verstosios eilutės. Tai tikras paties Dagilio žanras, ir gaila, kad jo nebandė sunaudoti.

Dagilis, dainininkas, gamtos mėgėjas, mielai ir itin vykusia forma verčia Puškino „Ruduo", „Žiema" ir „Pavasaris". Aš jų čia neišrašau, bet joms vieta bet kurioje chrestomatijoje lietuviams, kaip ir rusams, pataisius nebent šias dvi vietas: „dėl žiemos" ir „ant nakties".

Senas buvo Dagilis, bet nesuterštos širdies, be galo meilios išvaizdos (man teko jis pažinti) ir niekados nepagedusio ūpo. Jis labai natūralus. Ėmus man girti jį už pataisymą giesmyno reformatams[12], jis kukliai paaiškino, nedaug tetaisęs. Ir be visa to, visados linksmas, nors blaivus. Aš beveik linkęs esu manyti, jog

ne viena dailė paviliojo jį versti Žukausko-Šilerio „Pobediteli"[13], bet kad ir širdžiai pritiko linksmas tų eilučių galas, kurį čia girtuokliams pasidžiaugti visą išrašau; jis labai vykęs.

Hekubai

– Gerk, varguole, tarė meiliai, –
Nebebūsi taip liūdna;
Gero Bakcho dovana –
Tai balzamas dūšiai gailiai.
Atsimink, kad ir Nijoba,
Tau nelaime panaši,
Nuo dievų rūstybės globą
Rado vynuogių laše.
Ir jos dūšią sopulingą
Bakchas gydė nedykai:
Tuoj kančių žaizda sustingo
Ir nutilo sielvartai.
Kad taurės puta žvaigždėta
Lūpas saldina žmogaus,
Sielvartus visus tuojaus
Užmaršon skandina Leta. (19)

Kitos dainelės: „Plaukėjai", „Užgėrimas", „Virtiniai" jau daug silpnesnės. Apie eiles, iš „Konrado Valenrodo" čia patekusias, paskui kalbėsime. Gerai tad daro giminės leidėjai, sumanę Dagilio raštus pakartoti, pridėdami ir likusią prozą. „Lietuviškas šiupinys" neprivalo būti užmirštas; jį mielai perskaitys net išmislingas šių dienų literatas ir pasidžiaugs vaikiškai nekaltu Dagilio naivumu. Tai retas atgyvenęs jau gerų lietuvių tipas. Asmeniniai jo gerumai daug pakelia ir jo nepretenzinių darbų malonumą.

II. „Ruduo", „Žiema", „Pavasaris", „Tinginiui", „Paukštytės giesmė", „Senelis ir Giltinė", „Parašas ant kryžiaus" – visi jie klasiniai dalykėliai, privalą išlaikyti Stanislovo Dagilio vardą jaunuomenėje, o „Konrado Valenrodo" vertimas užtikrina jam vietą būsimojoje svetimųjų šedevrų lietuvių kalba antologijoje. Jau jis ir pateko į Lietuvių Mokslo draugijos leidinį: Iš Adomo

Mickevičiaus Raštų, I. Mokykloms parinko M. Biržiška, 1919 m., 246 p. (51–111 p.). M. Biržiška tik dėl įvairumo, dėl padidinimo skaičiaus vertėjų įterpė Kudirkos vertimo „Vaidelioto pasaką"[14] ir visai nelaimingai, kaip paskui pamatysime.

Stanislovo Dagilio verstasis „Konradas Valenrodas" yra tokios tobulybės forma, tokio tikrumo turiniu, destis, taip jis griežtai atitinka Adomo Mickevičiaus originalui, jog jis praneša net J. Ralio „Odisėjos" vertimą[15] ir mūsų literatūroje laiko pirmąją vietą tarp visų vertimų.

Mes iki šiol teturėjome blogų vertimų, kurie savo kalbos netaisyklingumu arba stiliaus sustingimu tegalėjo mus nubaidyti nuo savosios kalbos ir nuo skaitymo svetimosios dailių dailės. Kaip netalentingi buvo vertėjai, kaip dirbtinis buvo poetinis tų mūsų prozininkų stilius, toks mums rodėsi ir originalas beesąs. O kas gavo pirma originalą pažinti, tas ir rankas kratė nuo lietuviškojo „gadinimo", ne vertimo.

Šitą skaudų, bet klaidingą nusistatymą man tesugriovė Dagilio „Lietuviškasis šiupinys", jo 2 kn. Ir aš ėmiau gerbti, labiau vertinti lietuvių kalbą, aiškiai supratęs, jog ji puiki, kuo geriausia medžiaga, ir sumaningose rankose iš jos galima nulipyti „vas in honorem" jog ji visai nekalta, kad be talento meistreliai tesugeba iš jos padaryti „vas in contumeliam" (indą garbingam ar negarbingam tikslui).

Aš mūsų Mickevičių mėgstu ir jį garbinte garbinu. Man tiesiog dantį gelia, kai skaitau jo vertimus, sakysime, kad ir Maironies, Kudirkos, Kėkšto ir dar kitų verstąją „Viliją". Vieno Dagilio „Vilijos" vertimas savo natūralumu, kalbos taisyklingumu (be vieno: „už dyką") ir jos lengvumu pilnai patenkina ir nu jau bene pralenkia patį Maironį. Ir už „Konradą Valenrodą" patsai autorius Mickevičius, jei tebebūtų gyvas, pabučiuotų mūsų senelį Dagilį. O jei aš būčiau Mickevičius, tai visai nesidrovėdamas padėčiau savo parašą po vertimu ir pasakyčiau: jis – tikras brolis originalui. Vaižgantiškai pasakyta? Žinomu visiems perdėjimu begiriant? Vyrai, yra dalykų, kada negalima perdėti begiriant, nes jie aukštesni už bet kaip egzaltuotą pagyrimą!

Anoj vėl pusėj ant žirgo pas srovę
Ginkluots kryžiokas nekrutėdams stovi,
Lig pirmai progai užpuolimo vengia,
Kalba ražančių ir šautuvą rengia. (2)

= *Po drugiej stronie, w szyszaku i zbroi,*
Niemiec na koniu nieruchomy stoi,
Oczy utkwiwszy w nieprzyjaciół szaniec
Nabija strzelbę i liczy różaniec.

Tik vainikuota apynio šakelė,
Patraukta Prūsų žilvičio gražybe,
Be jokios baimės pratiesia rankelę
Ir, persiritus per srovės gilybę,
Žolių viršūnėms ir šakoms karklyno
Savo mieliausį karštai apkabina.

= *Tylko gałązka litewskiego chmielu,*
Wdziękami pruskiej topoli nęcona,
Pnąc się po wierzbach i po wodnem zielu,
Śmiałe, jak dawniej, wyciąga ramiona
I rzekę krasnym przeskakując wiankiem,
Na obcym brzegu łączy się z kochankiem.

Jei jau lemta man atsakyti už „perdėjimus", tai tebūnie jų daugiau. Tik tai vis dėlto mano paties jausmas, ne perdėjimas. Dailės dalyką galima įsiskonėti ilgiau jam įsižiūrint ir nebeskirti nuo originalo. Girias gi Prieškaukazė ar Užkaukazė, turinti Aivazauskio „Deviatyj val" kopiją, geresnę už patį originalą[16]. Man teko ilgiau gardžiuotis Dagilio vertimu negu originalu, ir kai kurios to vertimo vietos man tapo daug meilesnės negu originalo. Tokia laikiau Vaidilos pasaką. (32)

Skąd Litwini wracali? Z nocnej wracali wycieczki,
Wieźli łupy bogate, w zamkach i cerkwach zdobyte.
Tłumy branców niemieckich z powiązanemi rękami,
Ze stryczkami na szyjach biegą przy koniach zwycięzców.
Poglądają ku Prusom – i zalewają się łzami,
Poglądają na Kowno – i polecają się Bogu.

=Grįžta lietuviai namo iš savo naktinės medžioklės,
Brangų lobį gabena, kryžiokų pilis apiplėšę;
Didis belaisvių būrys su žirgais vos spėja pabėgti,
Surištos rankos kietai, ant kaklų jiems virvės užnertos;
Žiūri į Prūsus dažnai ir karštai ašaras lieja,
Žiūri į Kauno tvirtovę – ir Dievo globon pasiduoda.

Ką gi dabar bepasakysite? Ar aš tikrai perdedu, ar teisėtai galiu pasididžiuoti prieš lenkus, jog mes jau sugebame duoti tokį štai vertimą ir jog lietuvių kalba hegzametriniam ūpui yra nesulyginti tinkamesnė už slavų kalbas?

Dagilis savo vertimu pralenkė patį Kudirką, kurs ir poetine savo kūryba, ir vertimo praktika buvo daug didesnis už jį. M. Biržiška tad, sudarydamas lietuviškąją Mickevičiaus veikalų antologiją, dėte nusidėjo į Dagilio „Konradą Valenrodą" įterpdamas V. Kudirkos vertimą Vaidilos pasakos, to vieno Kudirkos vertimo iš „K. Valenrodo"; literatine savo vertybe šis Kudirkos vertimas nesulyginti žemiau stovi už Dagilio pasakos hegzametrą. Štai Kudirkos tekstas.

Grįžo lietuviai. Iš kur? Atlikę naktyje žygį,
Grįžo visko pilni, pilis ir cerkves apiplėšę.
Daug vokiečių belaisvių, su kilpomis užnarinėtomis
Ant kaklų, su rankoms tvirtai suraišiotoms pančiais,
Skubino eiti greta arklių apgalėtojų savo.
Atsižiūrės ant Prūsų – ir ašaroms tuoj apsilieja,
Pasižiūrės ant Kauno – ir save paveda Dievui.

Na, katras gi geresnis vertimas? Sklandumu savo hegzametrų Dagilis gaute pagauna skaitytoją ir visą laiką laiko jau nebepaleisdamas.

Laimės nerado namie, nes jos ir tėvynėj nebuvo. (37)
Lygiai kaip sakals, išplėštas iš lizdo, narvely laikytas,
Nors jam medėjas per ilgą kankinimą atima protą
Ir išgabena laukan, idant gaudytų sakalus brolius, –
Kaip išsikels į padangę, išvys godingomis akimis
Savo neapimtą erdvę namų mėlynojoj tėvynėj,

Kaip užkvėpuos vėjeliu, apsidžiaugs iš sparnelių ūžimo:
Grįžk jau namo, nebelauk savo sakalo, mielas medėjau! (35)
Tai dabar būsi liuosa, našlė to „didžiojo" vyro,
Kurs ir tavęs negailėjo aukaut dėl tėviškės gero,
„Bėgi!" paspėjo ištart ir pati nusigando to žodžio". (42)

Vienas kitas kalbos mažmožėlis tektų čia dabar pataisyti, bet andai taip sakyta. O kitose vietose nė tų mažmožėlių nerandi – tiek kalba literatiškai gryna ir taisyklinga.

Ta viena Alpugaros baladė, 44, silpnesnė. Tai galime pasiaiškinti jos kūrimo laiku: ji yra labai senai išversta, bent keliolika metų anksčiau už patį „K. V" vertimą. Baladę su Vilijos daina randame jau pirmame „Lietuviškojo šiupinio" leidime, pakartotą antrame 1906 m. ir visai stereotipiškai paimtą į 2 knygą 1910 m.

Kalbos trūkumų nei vienos, nei antros aš čia neregistruosiu, juos pataisys naujieji leidėjai, jų nedaug. Ir neverta tais mažmožiais verstis tokią valandą, kada žmogus gėriesi ištisu veikalo kilnumu.

Ivan Franko, gudas rašytojas[17], Mickevičių yra pavadinęs dainium išdavėju. Tai labai suerzino lenkus, nes savo straipsnį Franko buvo paleidęs vokiškai ir tais laikais, kada lenkų santykiai su vokiečiais Poznaniuje buvo itin blogi: vokiečiai blaškė lenkus iš jų tėvynės. Dalykai virto antraip: šiandien lenkai jau blaško vokiečius iš jų tėvynės, o drauge su jais – gudus, ukrainiečius, lietuvius, jei pajėgs, blokš ir latgalius. Mickevičius buvo širdimi lietuvis, ir jo veikalas „Konradas Valenrodas" nukreiptas ne tik prieš kryžiuočius, bet prieš visus Lietuvos naikintojus. Baigdamas savo klastos ir keršto giesmę, jis prašo: „Lai klausytojas jautrioj dūšioj baigia". (64)

O baigti mes tegalime taip, kaip mokė mus tasai didis patriotas ir Lietuvos mylėtojas: trauktis, bet nepasiduoti, iki rasime progos mirtiną smūgį priešui duoti:

Kaunas jau gul pelenuos – Lietuva į Kėdainius atbėgo;
Krito Kėdainiai taip pat – Lietuva į miškus išsikėlė. (38)

Vilnius mums sudegintas. Bet mes – tebesame!

„Konradas Valenrodas" – didelio lietuviško patriotizmo veikalas. Jis reikia ne tik atmušti visų St. Dagilio raštų rinkinyje, ne

tik pigiai paleisti liaudžiai, bet ir liuksusiniais iliustruotais leidiniais, nes juo Adomas Mickevičius–Stanislovas Dagilis iš anapus karsto dar kalba į mūsų širdis turiniu ir žavi nepasiekiamu žodžio artizmu.

Didis buvo kūrėjas, didis yra ir jo vertėjas. Vietos Dagiliui mūsų literatūroje!

STANISLOVAS DAGILIS

1843–1915

Paminklo atidengimas Biržuose

St. Dagilis daugiausia žinomas autorius leidinių „Lietuviškas šiupinys iš svetimų skanskonių brolių lietuvių naudai pataisytas", 1906 ir 1910 m.[1] Skanskoniais pavadino parinktąsias eilutes svetimomis kalbomis, kurias jis savo skoniu ir savomis idėjomis paleido savo tautiečių naudai. St. Dagilis, pats ne kūrėjas, buvo pirmos rūšies vertėjas. Ad. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą" jis taip gerai išvertė, jog nekalbant apie tikrumą, vaidilos pasaką „Grįžta lietuviai namo iš savo naktinės medžioklės" jis sklandžiau atpasakojo hegzametru neg originale ir nesulyginamai geriau neg V. Kudirka yra tai padaręs.

St. Dagilis, dar tebeidamas Istorijos-filologijos institutą[2], pradėjo lietuviškai rašyti eilutes. Paskui dalyvavo „Aušroje". Tai Petro Vileišio eilės lietuvis inteligentas susipratėlis, niekados nenutolęs nuo savo biržėnų, nors ir mokytojavęs svetur (Sumuose, Charkovo g., 21 m.). Išsitarnavęs pensiją, paskubėjo namo ir čia demokratingai, kaip dievotas reformatas ir Lietuvos mylėtojas, pasimirė sulaukęs karo žiaurumų.

Paminklą tikram savo dėdei savo lėšomis pastatė M. Yčas, bet širdimis dalyvavo visa Lietuva. Aušrininko pagerbti suvažiavo: buv. Lietuvos Prezidentas Smetona, ministeriai Bistras, Žalkauskas ir Petrulis. Em. Banko dir. Grajauskas, Operos artistas K. Petrauskas ir smuikininkas Motiekaitis[3], be reformatų inteligentijos ir artimesniųjų kaimynų.

Paminklas iš juodo granito su biustu viršuje, profesorienės Gronskienės darbo Paryžiuje[4]. Veidas idealizuotas taip, kaip rodėsis artistei „Lietuvos Poetas": monumentiškai pakilus, žiūrįs į tolybes, labai pasiilgęs.

Kalbas atidengiant yra pasakę: M. Yčas, minist. Bistras (jis gi ir atidengė), dr. J. Šliūpas, ref. kun. Šepetys, kun. Tumas, dr. Mikelėnas, Puodžiūnas[5]. Kareivių muzika griežė tušus ir Lietuvos himną, ref. bažn. choras pagiedojo Dagilio verstąją giesmę „Kaip garsus mūsų Pons Sijono" (Kol slaven naš Gospod). Pašventimo apeigą atliko superintendentas p. Jakubėnas[6]. Paskui „Mūzos" teatre[7] buvo trumpas koncertas K. Petrausko ir Motiekaičio, o vakare gimnazijos salėje iškilmingi pietūs kelioms dešimtims žmonių. Per pietus buvo pasakyta daug labai vykusių, nešabloninių kalbų. Ypač vykusi buvo pr. Smetonos apie praeities šviesą, prof. Gronskio[8] apie tikrąją inteligento prasmę, proto ir jausmo sintezę, prof. dano Age Meyer Benedictseno[9] (ji buvo tendentiška: priminė lyg kad mes nesiektume Vilnijos. Kalbėtojui paprieštaravo Smetona), minist. Petrulio apie ekonominę mūsų ateitį ir k.

P. S. Plačiau apie St. Dagilio raštus žiūrėk „Atspindžių" 1923 m. Nr. 2[10].

VYSKUPO VALANČIAUS DARBAI – VIS LIAUDIES NAUDAI

Prof. kun. Antanas Alekna[1] savo knygose „Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius" (1923, 283 p.) šimtais dokumentų yra įrodęs, kaip kun. Motiejus Valančius vyskupavo per 25 metus Žemaičiuose, būtent kaip valdė kunigiją ir kraštą ir kaip valdininkavo Rusijos imperatorių pavelytas. Visa tai mums dabar labai aišku. Ne taip aišku, koks pats buvo šis didžiulis Lietuvos veikėjas, kaip milžiniškąją savo Lietuvą atstovavo ir gynė. Visam tam dar per maža turime dokumentų ir šiaip jau liudymų, papildančių brangią savo turiniu pr. Aleknos knygą. Labiausia stingame jo paties pasisakymų, o pasisakyti visus savo ketinimus,

visą savo darbo planą Rusijoje buvo lygu, atsiprašant, pasikarti ant paties nusivytosios virvės. Rusijos valdžia nemėgo, kad kas savaimingai dirbtų bet kurį darbą; Rusijoje žmonės tegalėjo tiek ir taip dirbti, kiek ir kaip pavelydavo policija. Rusija nenorėjo, kad Lietuvos katalikai būtų stiprūs, tai nė jų stiprintojų nemėgo. Doros ir tikėjimo stiprintojai kunigai gaudavo tą darbą dirbti arba paslapčiomis, arba užuolankomis, kaip nors iš šalies, kitų tikslų prasimanius, ne stačiai.

Vyskupas Motiejus buvo Rymo Katalikų Bažnyčiai labai atsidėjęs ganytojas. Per visą ilgą savo vyskupavimą jis tuo tesirūpino, kad jo ganomieji žmonės būtų dori, o dori bus, kai gerai supras ir širdin įsidės Kristaus mokslą. Darbščiai tad rašė daugybę knygelių, kurias ir šiandien dideliu pamėgimu ir didele nauda tebeskaitome, – tokios jos gražios, gyvos, nenuobodžios, lyg pasakos gero, sąmoningo, paprasto mūsų kaimyno.

Knygos paleisti į svietą anais draudžiamaisiais laikais buvo labai keblu ir pavojinga: reikėjo jos paslapčiomis svetimoje valstybėje spausdinti ir vagiškai jų iš ten gauti. Visgi buvo spausdinama ir gabenamasi, nors už tai reikėdavo kalėjimuose sėdėti ar net tolimieji Rusijos kraštai pasiekti, kaip antai anieji dešimtys kunigų 1870 metais[2].

Bet to buvo maža. Vyskupas Valančius nebuvo vienos knygos trainė, nesitenkino raštais, – jis visomis savo mintimis, visa savo širdimi gyveno kaip tik už savo rūmų sienų, ten, kur gyvas gyvenimas verda, kunkuliuoja – kaime. Mitra padabintas, kunigaikščiams prilygęs, herbu „Kirvis" pažymėtas, bajoru padarytas[3], Valančius taikiai gyveno su bajorija, vaišino ją savo rūmuose; bet gyvas buvo tik sielavartais, kaip čia liaudžiai gerai padarius, kaip čia palengvinus sunkus ir žeminantis vergo gyvenimas. Aš nežinau nė vieno dokumento, įrodančio vyskupo Valančiaus susirūpinimą bet kuriuo bajorų dvarininkų priepuoliu, kuo taip labai šėlosi jo įpėdinis Žemaičių vyskupijos administratorius pavyskupis Al. Beresnevičius[4], žemaitis bajoras. Užtat ganomosios liaudies būklę jis kiaurai žinojo, nes ganė budriai, vis stačias, akylai žvalgydamos, ar iš kur nors nesiartina pavojumas. Tada šaukė, aliojo iš tolo. O jei žaladarys jau įsisuko

į liaudį, tada puolo jį su savo ganytojo lazda ir pliekė ar šaukės pasaulinės vyresnybės, kad padėtų pliekti.

Pirmieji liaudies skriaudikai buvo pati Rusų valdžia, jos atstovai valdininkai ir liaudies, baudžiauninkų smaugėjai dvarininkai. Su jais visais vyskupas grūmės nevienokiai, su kiekvienu tam tikru metodu.

Su pačia valdžia, kuri buvo susidariusi tam tikrą Lietuvos rusinimo sistemą, nebuvo galima imtis, – tuoj būtum buvęs palaikytas siekiančiu „sugriauti esamąją valstybės tvarką". Rusų valdžia dėjosi neklaidinga ir jos prasimanytąją tvarką kuo geriausią, gal net šventą, nes remiamą „Dievo pateptinio" – monarcho. Tad nebuvo baisesnio nusidėjimo, kaip kitaip manyti, su jos principais nesutikti ir jiems paprieštarauti. Būtų buvęs tuščias darbas, skaudžia auka užmokėtas.

Reikėjo tad išsisukioti, kad valdžios priemonės nebūtų pritaikytos; geriausia buvo kovoti su paskutiniaisiais valdžios sumanymų taikytojais, įrodinėti, būk jie nemoka savo uždavinio atlikti ir taip niekais versti jų darbą. Vyskupo Valančiaus bylų su žemesniaisiais valdininkais pilnos raštinės – vyskupo, gubernatoriaus, generalgubernatoriaus ir ministerio. Vyskupas gina ne tik tikybines valstiečių teises, bet ir ekonominius jų reikalus, įrodinėdamas tai darąs visuomenės naudai. Tais pat visuomenės naudos sumetimais jis proteguoja valdininkus, kurie yra iš čia pat kilę ir gerai moka žmonių kalbos. Ištisą memorialą parašyti įsako savo sekretoriui kun. J. S. Dovydaičiui[5], kaip valdininkai, pataikaudami žydams ir dvarininkams, puola kunigus neva už maištišką jų užtarinėjimą baudžiauninkų. Net viešai viename rašte dorovės blaivumo priešais deda velnią, žydą ir valdininką ir visam tam turi pakankamai įrodymų. Ir dažnai laimėja bylas, nedorėlius pašalina iš vietų ar sutramdo jų uolumą.

Aršiausia kova virė dėlei laisvės blaivybę skelbti. Ši kova buvo viešai katedroje paskelbta vyskupo sekretoriaus kun. J. Dovydaičio 1858 m rugsėjo 28 d., nors privačiai agitacija ėjo visa panemune nuo pat pavasario. Vyskupijos ganytojas jautės visai teisėtas organizuoti religinio pobūdžio draugijas. Rusų valdžia tačiau pabūgo vyskupo Valančiaus įtakos ir ėmė jo veiklumą var-

žyti. Blaivybės brolijas, kurios buvo lygu škaplierių ar rožančių brolijoms, palaikė vienos rūšies su pasaulinėmis draugijomis, pasaulinės vyresnybės tvarkomomis. Be to, prikibo prie kunigų, būk jie, skelbdami blaivybę, per prievartą stabdo degtinės gėrimą ir esą tiesioginiai priešai valstybės, kuri iš „otkupų"[6] turi daug pelno. Ganytojas įrodinėjo dėdamasis tos pat valstybės labu, jog blaivūs piliečiai būsią naudingesni valstybei, ir siūlijo geriau imti tiesioginiais mokesčiais neg per degtinę. Nuo priekaištų, būk dvarininkai pasisaviną pildomąsias teises, ganytojas apsigynė. Bet išsukti Blaivybės brolijas iš pasaulinės vyriausybės užsimetimo pas save rejestruoti negalėjo. Liepia tad panaikinti sąrašų knygas, bet dirbti tą pat darbą skyrium su kiekvienu. Bažnyčia galinga. Ganytojo šaukimas dorėti, nusitūrėti, maldos ir giesmės į Dievo Motiną, įtaka per išpažintį, bausmės in foro interno[7] – sąžinės srityje, žadėjimai daugiaus laimių ir pragaro nelaimių, – visa to buvo gana, kad „maskolis" valdininkas, net žydo smuklininko padedamas, imtų pasiduoti. Ir blaivybė plečiasi be surašinėjimo į knygas; valdžios pajamos iš akcizo mąžta per 1859 m. 67 %, o iš „otkupo" vieton 948 056 rublių begauta 53146 rubliai.

Vyskupas Motiejus tiesiai nerėmė lenkų lietuvių 1863 m. revoliucijos. Bet šita priemonė – mažinti Rusų vyriausybės pajamas iš Lietuvos buvo, tiesą pasakius, tikrai revoliucinis aktas. Juk gerai dar atmename, kaip ir per 1905 m. revoliuciją pirmon galvon griebtas priemonių – suskurdinti valdžios iždą, nebeduoti pelno iš degtinės monopolijos, nebemokėti ančdėlių. Skirtumo buvo nebent tiek, kad vyskupijos akys buvo atkreiptos į žmonių naudą, ne į valdžios nuostolius, bet padaras tas pats.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ

(30 metų jos rašto darbo suėjus)

Marija Pečkauskaitė gimus 1878 m. vasario 24 d. savame Labūnavos dvare[1], Pavandenio parapijoje. Jos tėvas buvo kilęs iš gudų, turtingų Mogiliavo gub. dvarininkų, pravoslavų. Senelis

vedė žemaitę bajorę Važinskaitę ir kraičio gavo Venių dvarą Varnių par. ir Labūnavą. Tėvas Anupras vedė Medingėnų Šiukštaitę Stanislavą, senovinių žemaičių bajorų dukterį. Vyriausia jų duktė buvo Marija, paskui Sofija ir du sūnu, mirusiu džiova, didelių gabumų vyrai.

Marijos tėvai buvo demokratai žemaičiai. Namie lygiomis kalbėjo lenkiškai ir žemaitiškai. Tai ir vaikams žemaitiška kalba buvo tėvų kalba; visi jos gražiai mokėjo.

Marija mokės namie, kiek tiek Petrapilyje, Šv. Kotrynos gimnazijoje, ir vėl namie, tai Varšuvoje bitininkavimo kursuose. Tėvui paėmus į nuomą kun. Druckio-Liubeckio Užvenčio dvarą, Pečkauskių vaikus ėmė mokyti tenykštis gimnazistas, paskui studentas Povilas Višinskis iš Ušnėnų kaimo, vėliau Julijos Žymantienės-Žemaitės bendradarbis. P. Višinskis buvo susipratėlis lietuvis. Jis padėjo ir Marijai apsispręsti. Jo įtakoje Marija sparčiai bręsta lietuviškame patriotizme, eidama gimnazijos kursą, ir imasi rašyti. Keliolikos metų mergelė žemaitiškus savo raštus paveda p. Višinskiui ir visai nesirūpina, kur juos dės. O dėjo į „Varpą" ir „Ūkininką" arba visai nedėjo. Autorė ir dabar gerai nežino jų likimo. 1895 m. aptinkame pirmus jos raštus „Varpe" – „Margieji atsiminimai"[2]. Paskui sekė: „Dėl ko tavęs čia nėra?", „Jau vakaruose užgeso saulėlaidai", „Vasaros naktis" – mirusiam broliui paminėti, „Viktutė" ir k. t. Visur pasireiškė žymus lyrinis Šatrijos Raganos talentas.

„Motinėlės"[3] draugijos aukštesnius mokslus einantiems remti lėšomis 1905 m. Marija P. išvažiavo į Ciuricho universitetą garsaus pedagogo Fr. W. Försterio[4] klausyti. Dar paklausius Friburgo universitete, 1907 m. sugrįžo kupina gyvos adoracijos prof. Försteriui ir paliko jam ištikima iki šiol. Bestudentaudama išleido „Vincas Stonis", sodžiaus jaunuomenės knygą.

Sugrįžus Vilniuje vedė A. Miluko čia įsteigtą knygyną[5] ir rengės laikyti kvotimus „na zvanije domašnej učitelnicy"[6], kuris duoda teisės direktoriauti vidurinėje mokykloje. Gavusi šį mokslo cenzą, 1910 m. ima direktoriauti Marijampolėje „Žiburio" progimnazijoje, iki ji gavo nuo vokiečių pabėgti į Rusiją[7]. Marija P. pasiliko Žemaičiuose ir iš ten jau niekur nebėgo.

Direktoriaudama 1912 m. išleido pirmą savo pedagogikos mokslo vaisių „Jaunuomenės auklėjimas". Knyga tėvams, mokytojams ir dvasiškiams, 402 p., didelio formato. 1922 m. dar vienu tomu padidintą šį Försterio veikalą išleido L. Švietimo ministerija, 543 p. Per 3 metus 5000 egz. buvo išpirkti, ir dabar štai ji vėl atspausdinta. Šis M. Pečkauskaitės raštas yra rekordinis lietuvių literatūroje: stora ir brangi knyga triskart išleidžiama.

Be to, M. P. išleido „Seksualinė etika ir seksualinė pedagogija", 1923 m., 139, did. for. „Lietuvos mokykloje" tebeina „Auklėjimas ir auklėjimasis". Rankraštyje tebėra „Kristus ir žmonių gyvenimas". Vis tai Försterio.

M. P. šios savo specialybės auklėti visuomenę nepaleido per visą savo amžių. Net beletristiniai jos raštai, bent dauguma jų, paleisti ta pat tendencija – skatinti į šviesą, į tėvynės meilę, į dorą religingą gyvenimą. Minėtini jos raštai: „Apie tėvynės meilę" „Tėvynės Sarge", 1903 m., dėl ko ir kaip reikia mylėti tėvynę; „Į šviesą per ašaras", „Iš daktaro pasakojimų", „Dėl tėvynės" (satyra), „Lietuvos senovės istorijos pasakos" vartojama mokyklose. Ir visa eilė pedagoginių raštų „Naujojoje Vaidilutėje", kurios ji vyriausia bendradarbė nuo 1899 m.[8]

Pridėk čia 1899 m. „Bičių knygelę", 1922 m. perdirbtą į „Lietuvos Bitininką" ir išleistą Žemės ūkio ministerijos. Šiemet ji pakartota.

Mokyme ir moksle M. Pečkauskaitė pati didžiausioji šių laikų mūsų pedagogė teoretikė. Jos darbai šioje srityje dar visai neįvertinti. „N. Vaidilutės" dar daug kas nematė, kam seniai reikėjo ji pamatyti.

Lygiai prašmatni M. P. ir beletristė. Be minėtųjų veikalų, yra parašiusi daugybę novelių, dar nesurinktų į atskirus leidinius. Klasinis jos veikalas „Sename dvare", „Skaitymų" 17 ir 18 knygose, „Mėlynoji Mergelė" ir „Anuomet" iš knygų draudimo laikotarpio, abidvi „N. Vaidilutėje".

Savo raštus daugiausia dovanodavo tautininkų krikščionių laikraščiams: „Tėvynės Sargui", „Žinyčiai", „Dirvai-Žinynui", „Vilniaus Žinioms", „Vilčiai", „Vairui", „Šaltiniui", „Moteriai", k. t.

Garsūs savo pasisekimu jos vertimai H. Senkevičiaus „Dykumose ir giriose", du tomu, 1922 m., jau iki paskutinio ezemplioriaus išpirkta; B. Pruso „Sargyba", 1924 m., 187 p. did. form.

Į visą savo literatinį beletristinį darbą M. P. žiūri su panieka, iki šiol nesiduoda įkalbama, kad visus savo raštus perredaguotų ir paleistų atskirais tomais jaunuomenei. Kaip čia privertus, nežinau; jaučiu tik, jog iš to būtų geros naudos mūsų auklėjimo reikalui. Tai jau dalykas mūsų švietimo darbo vadų.

Plačiau ir detaliau apie pačią M. Pečkauskaitę ir jos raštus žiūr. mano paskaitą kitur[9].

Per 30 metų nesiliovus dirbus puikiausį pilietinį darbą, sveikiname gerbiamąją Jubiliatę ir dėkojame jai.

KUN. KAZIMIERAS PAKALNIŠKIS-DĖDĖ ATANAZAS

(60 metų amžiaus sukakęs)

Kazimieras Pakalniškis yra gimęs Gedgaudžių kaime, Salantų par., 1866 m. vasario 11 d. Penkias klases išėjęs Liepojoje vokiečių gimnazijoje ir Žemaičių kunigų seminariją Kaune 1889 m., vikaravo Mosėdyje, Akmenėje ir Teneniuose, nuo 1899 m. klebonavo Žvingiuose, o nuo 1916 esti Raudėnuose.

Pakalniškio vardas ankštai susijęs su „Apžvalgos"[1] atsiradimu ir visu jos gyvavimu 1890–1896 m. Pas jį Juozas Angrabas[2] užmezgė tą laikraštį Kauno seminarijoje, su juo tarės ir paskui visais redagavimo reikalais. Leido „Apžvalgą" žymus Tilžės spaustuvninkas Otto von Mauderode[3], platino Lietuvos kunigai ir knygnešiai, o skaitė visa Lietuva.

Pakalniškis yra istorinis asmuo – jis pradėtojas Lietuvoje katalikiškos laikraštijos. Nors „Varpas", tuo pat laiku pradėjęs eiti (nuo 1889 m.), nebaidė katalikų, vis dėlto buvo aišku, jis tikėjimo tiesų ir jo laisvės neims širdin. Ir jei gins tikėjimą, tai tik žmogaus-piliečio teisių atžvilgiu, tuo tarpu kad religija žmonijai yra sau vertenybė, kurios nei patys jos išpažintojai, nei jos priešininkai neprivalo griauti; tai blogai paveiktų į visuomenę.

Dabar mes jau turime religinių ar tik religija pagrįstų visokių laikraščių: mokytų ir populiarių, piktų ir ramių, didelių ir mažų.

Jų gal net per daug; taip kai kurie mano. Bet prieš 36 metus didelio džiaugsmo ir susiraminimo duodavo ir menkesnis forma bei turiniu periodinis „Apžvalgos" leidinys.

„Apžvalgos" reikšmė kovoje su rusų puolimais katalikų religijos ir lietuvių kultūros dar nėra pilnai įvertinta. Savo paskaitomis (žr. „Apžvalga" ir apžvalgininkai. „Apžvalgos" 35 metų sukakčiai atminti", 1925 m., 132 p.)[4] aš mėginau tai padaryti universiteto auditorijoje, bet spauda tepaskelbiau faktinuosius dalykus. Ir stebiuos, kad neatsirado nė vieno mokyto kataliko, kurs būtų papildęs tą mano raštą gudresniais sumetimais. „Apžvalga" Lietuvos katalikų gyvenime yra faktas, su kuriuo reikia rimtai skaitytis, o katalikiškoji spauda, be „Lietuvos" ir „Krivulės", nė minėti nepaminėjo nei tos žymios sukakties, nei to leidinio.

Na, spragų mums yra visur. Po truputį jas užtaisome. Ne vėlu ir kun. Kaz. Pakalniškis atminti; juk tai jis nustatė toną mūsų spaudos kovai su rusais okupantais ir su vidaus priešais. Stačiai, griežtai Pakalniškis žėrė visą teisybę saviesiems ir svetimiesiems; visiems, kas tik savo pasielgimu rodės jam tautos, religijos ir moralybės griovikas. Rusų valdžios, rusų kalbos, rusų mokyklų boikotas nebūtų taip pavykęs, kad nebūt buvę Kaz. Pakalniškio ir jo „Apžvalgos". Jo temperamentas, jo satyra, jo rusų pažinimas, jo darbštumas sujudino Lietuvos kaimus ir padėjo pradžią sąmoningam tautiniam ir religiniam apsisprendimui. Jurgio Šermunėlio, Petro Zuikio, Tetutės Onos, Dėdės Atanazo pravardės mirgėte mirgėjo „Apžvalgoje". Skaitėme šypsodamies, bet karingumas mumyse augo stiprėjo. „Obrusitėliai" anuo laiku buvo populiariausia agitacinė prieš rusus valdininkus knyga[5]. Ji buvo dedama šalia Kudirkos „Viršininkų" ir „Vilkų". O Pakalniškio pasakos ir apysakos buvo mėgiamiausis mūsų liaudžiai skaitymas. „Nauji metai", „Lenkystė ir lietuvystė", „Spektaklis benefisas" – tai alegorinės pasakos. „Kaip Vargaitis pavirto vagiu", „Santaika", „Amerikietis", „Kaimynai", „Kandidatas į kunigus", „Tėvai ir vaikai", „Sodos paveikslėliai", „Mokytoja", „Kulvartos", „Pasitaisė", „Kur eisi, ten save rasi", „Sugriauta šeimyna" – vis tai apysakos, būdinančios mūsų kaimo gyvenimą. Jos tebeturi savo reikšmės, o nėra kas jas surenka į krūvą ir pakartoja.

Kaz. Pakalniškio indėlis į mūsų liaudies literatūrą yra kuo žymiausias. Niekas kitas jam neprilygsta raštų kiekybe. Tai mes visai teisėtai galime Jubiliatą dėti eilėje pačių garbingųjų mūsų valstybės Piliečių.

Ilgiausių metų, nuopelnų žmogau, geras Katalike, geras Lietuvi, kunige Kazimierai!

MARIJA PEČKAUSKAITĖ

(Šatrijos Ragana)

Marija Pečkauskaitė, kurios pluokštą raštų yra pasiryžusi „Žinijos" bendrovė paskelbti, gimusi 1878 m. vasario 24 d.[1] Medingėnuose iš Anupro Pečkauskio, Labūnavos dvaro savininko Pavandenės parapijoje, ir Stanislavos Šiukštaitės iš Medingėnų.

Senelis Pečkauskas atėjęs iš gudų, bet žmoną vedęs Lietuvos bajorę, lygiai kaip ir jo sūnus. Šiukštai – tikri Žemaičių bajorai; net jų giminės herbe – Žemaičių herbas – Meška. Tad Pečkauskai tiek buvo sužemaitėję, jog trečiąją savo kartą davė mums jau grynai lietuviško tautiško nusistatymo. Nors savo reikalui, namie Pečkauskai, kaip ir Šiukštai, tebevartojo lenkišką kalbą, vadinas, buvo lenkų kultūros, šalia jos lygiomis teisėmis vartojo ir žemaitišką kalbą.

Žemaičių bajorija daug kuo skiriasi nuo Aukštaičių bajorijos. Pirmiausia daug rimtesniu savo būdu ir pastovumu; dėl to lenkai sako juos esant „uparty żmujdzin"[2]. Jie ir nesigina žemaitiškos savo kilties, dar didžiuojasi, kad ne iš kelmo yra išspirti. Marijos tėvams neprieštaraujant tautiškam lietuvių kilimui ir kultūrėjimui, suprantant visa to naudą tautai, taip liaudžiai, taip ir bajorijai, neginant ir bajoriškos kilties jaunimui dalyvauti šiame naujųjų laikų bruzdėjime, Marija iš pat mažens augo žemaičių atmosferoje, iš pat mažens kalbėjo ir žemaitiškai, gerai tardama visus žemaičių garsus ir susivokdama tarmės sintaksėje. Iš pat mažens tegirdėjo žemaičių pasakas ir dainas ir jomis turtino savo sielą ir vaizduotę. Visa tai padėjo jai beeinant mokslus nesu-

lenkėti ar suruséti. Marija Pečkauskaitė tad yra mūsų kultūros padaras nuo pat pradžios ir iki pabaigos, tikrai mūsų žmogus.

Marija apsigimė visuomenininke. Ji iš pat jaunų dienų gyvai jautė reikalą tarnauti liaudžiai, neturčiams ir tamsuoliams, padėti jiems vargą vargti ir šviesti ją pačiu tinkamiausiu būdu – įgimtąja jų kalba. Taip man reikia mokėti žemaitiškai! Rašo ji vienoje savo apysakoje. Niekas neturi teisės nutautinti kurią tautą, liepti jai išsižadėti savo praeities, kalbos, būdo. Lietuviai toki kitoniški; mokyk gi juos, kad jie esą lenkai, Lenkija jų tėvynė, kad lenkiška kalba turinti būti jiems brangiausia, – tai būtų tvirkinimas mokyti, kad žmonės visa, kas sava, mestų: kalbą ir dainas, papročius ir tėvynę, kad visa pakeistų lenkiškumas. „Dieve! ar tai ne judošystė, ar ne didžiausia niekšystė? O prie tokių išvadų reikia prieiti logiškai, nes negalima būti kartu lenku ir lietuviu". Žiūr. „Viktutę", 10. „Kas klysta, tegul klysta: ta idėja šventa ir aukšta, tai visomis pajėgomis stengsiuos jai tarnauti." Ib., 11[3].

Lenkiškai skaityti Marija išmoko savaime, be mokytojų. Gabiai Marytei ir tolimesnis mokslas iš guvernančių nedarė jokių nemalonumų ir sunkenybių. Visa tad jos jaunystė saulėta, auksinė. Tėvai ir visi giminės be galo ją mylėjo ir lepino.

Gražiai, gal net tobulai pramokus lenkiškai, 1892 m. buvo beįstojanti į Petrapilio katalikų lenkų Šv. Kotrynos gimnaziją. Mokslai ir ten jai sekės, tik susirgo ir gavo nesveikąjį Petrapilį mesti. Mokslą tęsė namie rusų, vokiečių ir prancūzų kalbomis; be to, daug skambino fortepijoną, būdama labai muzikali, ir daug dirbo ūkyje, kurs buvo gerokai pasviręs. Tėvas buvo nesumanus ūkininkas, tad Labūnavą nugyveno ir 1887 m. išnuomojo iš kun. Druckio–Liubeckio Užvenčio dvarą.

Užventis turėjo gilios, daug reiškiančios įtakos visam Marijos Pečkauskaitės gyvenimui. Čia ji kaimynavo su Ušnėnų Julija Žymantiene (Žemaite) ir su moksleiviu Povilu Višinskiu, kurs jos broliukui ir jai pačiai padėjo mokytis. P. Višinskis pirmas 1891 m. pradėjo formuluoti tėvynės meilės idėją, lietuvystę, kuri savaime buvo ir klestėjo Marijos sieloje. P. Višinskis tik pastūmėjo ją į sąmoningą lietuvišką patriotizmą. Čia pat ėmė rodytis ir kiti naujųjų idėjų žmonės: vikaras Kaz. Ad. Bukantas, jo brolis studentas

Damininkas Bukantas, Kalnietis[4] ir kiti. Apie Višinskį ji rašo: „Patiko jis man, kad buvo išlavintas, daug skaito, daug galvoja, geidžia ir ieško ko kita, ne pašokti, ne gerą vietą gauti ir pilvą sau sotinti. Pas mus čia tokių nedaug, labiausiai tarp dvarponių sūnų. Priguli jis prie vadinamų „litvomanų", vadinas, myli savo tėvynę ir kalbą" Ib., 43[5].

Taip dvasios ryšiai tarp Marijos ir gimtojo jos krašto ir nenutrūko. Tik trumpam laikui 1896 m. ji buvo išvažiavus į Varšuvą, į bitininkystės kursus. Veikiai sugrįžus, Užventyje įsisteigė savo bityną, tik nebeilgam. 1898 m. mirė tėvas, palikdamas kuo blogiausią ūkį; jis teko paleisti ir išvažiuoti į Šiaulius savo broliukų mokyti. Čia M. davinėjo privačias pamokas ar mokytojavo dvaruose.

P. Višinskio sumanymu, Marija, tokia gabi, tokia moksli, turėjo gauti aukštesnio mokslo Šveicarijoje. „Motinėlei", draugijai aukštesnius mokslus einantiems šelpti[6], paskyrus stipendiją, Marija pradžioje 1905 m. atsirado Ciuriche, kur profesoriavo pasaulio garsenybė pedagogijos srityje dr. Fridrichas V. Försteris[7]. Per tris pusmečius Marija gėrė to garsaus jaunuomenės auklėtojo dvasią, nuodugniai tyrė jo skelbiamą auklėjimo būdą. Paskui dar pusmetį klausė Friburgo katalikų universitete. Čia, Šveicarijoje, Marija pabaigė pirmą pedagoginį savo veikalėlį vaikams „Vincas Stonis", pavyzdį, kaip elgtis ir mokytis. Be pedagogikos, Marija P. atsidėjus klausė dar literatūros. Tai labai subrendino jos talentą, kurs ir pirmiau buvo jau pasireiškęs minėtąja „Viktute" (1900 m.)[8], davė jai ypatingą europietiškumo žymę. Kiekvienas M. Pečkauskaitės rašto mažmožis yra inteligentingai dailiškas ir meniškas, jei ne grynai moksliškas. 1907 m. sugrįžo iš Šveicarijos ir, kun. Milukui pasiūlius[9], įsteigė Vilniuje lietuviškų, daugiausia paties Miluko, leidinių knygyną ir vedė jį iki 1909 m.

Šiuo tarpu pasiruošė gauti rusų valstybės diplomą, cenzą mokytojauti mokykloje ir jas vesti. Prie pirmos gimnazijos Vilniuje išlaikė kvotimus „na zvanije domašnej učitelnicy"[10] ir apsiėmė direktoriauti Marijampolės mergaičių „Žiburio" dr.[11] progimnazijoje. 1915 m. sugrįžo į savo paliegusią motiną Židikuose, kur ją kaip tikras sūnus globojo kun. Bukantas.

Palikus netekėjusi, M. P. niekur nesitraukė iš kaimo gyvenimo, pirmiau, kaip „dvaro panelė", mokydama vaikus skaityti, tiekdama jiems padorių pasilinksminimų – tautiškai pašokti ir padainuoti, egleles padarydama, boboms laiškus į Ameriką rašinėdama („Vincas Stonis"). Kaimą ji pažino, kaip geriau ir nebereikia: tarmės savumus, kaimiečių psichologiją, skurdą ir vargą; dėl to jai taip sekas vaizdintis kaimo tipus, scenas. Židikuose už raštus gautuoju honoraru nusipirktuose nameliuose įsteigtoji Šv. Vicento à Paulio draugija[12] ir jos ligoninė vainikuoja visuomeninį M. P. darbą.

Raštu dėstyti savo mintis, visokius nuotykius ir girdėtas istorijas Marija buvo linkusi iš pat mažens, o skirti savo raštus vien tik lietuviams sumanė tuo pačiu momentu, kai tik pasirodė galima jie spausdinti. Kai kurie nuo visuomenės srovių atsilikę gentys buvo tam iš pradžių priešingi; tačiau paskui ir jie atsileido, matydami neperlaužiamą Marijos valią, ypač kai pamatė, jog Marijos pasiryžimai duoda itin žymių vaisių: jos raštai garsėja, + ji, mokyta pedagogė ir žodžio dailininkė, daro žymios įtakos lietuvių mokyklai, literatūrai ir patiems literatams. M. P. yra labai daug davus pedagoginių ir beletristinių raštų.

Be kitų mažmožių, lietuviškai pedagogikai M. P. yra davusi didelės mokslo vertybės Försterio auklėjimo metodę, keletą didžiulių to rašytojo veikalų vertimų. 1912 m. – Dr. Fr. V. Försteris. Jaunuomenės auklėjimas. Knyga tėvams, mokytojams ir dvasiškiams. Lietuviškai parašė M. Pečkauskaitė. I tomas. Seinai, 402 p. in 8° maj.[13] Dešimčiai metų praėjus, lietuviams savo valstybę susidarius, kai reikėjo jos reikalai patenkinti, Švietimo ministerija savo lėšomis davė antrą šios knygos leidimą, tik daug didesnį, du tomu sudėjus į vieną, 543 p. tokio pat formato. Per dvejus metus 5000 egz. šios didžiulės ir brangios knygos buvo išpirkta. 1926 m. ta pati Šv. ministerija parūpina antrą šio pastarojo leidimo (iš viso – trečią) – stereotipinį. Tai rekordinis raštas lietuvių literatūroje – daugiausia pasklidęs visuomenėje.

1923 m. Šiaulių „Vilties" draugija[14] išleido jos Fr. V. Försterio „Seksualė etika ir seksualė pedagogija", 139 p. tokio pat formato.

1925 ir 1926 m. perdėm per „Lietuvos Mokyklą" ėjo „Auklėjimas ir auklėjimasis".

Rankraštyje tebesama „Kristus ir žmonių gyvenimas". Vis to pat pedagogo veikalai, tuo tarpu vienatiniai pedagoginiai mūsų literatūroje; be jų niekas negali apsieiti, kam tik rūpi auklėjimas.

Patriotiškai auklėti lietuvių visuomenę M. Pečkauskaitė taip pat davė daug, nors smulkesnių raštų. Visą programą dar 1903 m. išdėstė rašte „Apie Tėvynę"[15].

Šiais visais raštais mūsų pedagogė smarkiai paragino mus tyrinėti vaikų sielą, pažinti jų individualybę ir ją sukti tinkamu dvasios lavinimo keliu.

Fridrichas Vilhelmas Försteris (g. 1869 m.) yra tikras, Dievo malone pašauktasis, pedagogas, atsistojęs šalia žymiausių pasaulio pedagogų ar net pralenkęs juos. Tėvas protestantas, irgi profesorius, išauklėjo jį „etinės kultūros" kryptyje, kaip dabar mėgina tarp mūsų padaryti J. Šliūpas[16]. Šios auklėjimo sistemos vyriausias principas – visiškai atskirti etiką nuo religijos ir įvesti ją į religijos vietą gyvenime. Tačiau Fridrichas, išėjęs filosofijos ir socialės ekonomijos mokslus dviejuose universitetuose, laimėjęs filosofijos daktaro laipsnį už disertaciją „Kanto etikos evoliucija", ėmė saviškai tyrinėti darbininkų judėjimą ir nepilnamečių nusikaltėlių klausimą, pats globodamas neturčius. Pedagogiją ir socialinį gyvenimą studijavo Amerikoje ir Anglijoje. Ciuriche laikė savo etikos kursus visokio amžiaus klausytojams. Per penkerius metus čia tyrė, kaip turi būti auklėjamas žmogaus būdas. Paskui savo patyrimus dėstė universitete. Taip rimtai dirbdamas, tas liuteris ir bedievis pamažu nukrypo nuo savo tėvo „etinės kultūros" ir sugrįžo prie senosios krikščioniškos, ypač katalikiškos. Keliolika jo parašytų ta kryptimi veikalų išversta į visas kultūrines pasaulio kalbas ir tokie populiarūs, jog kai kurių leidimus išpirko per dešimtį dienų. Praeities prityrimus Försteris sumaningai suderina su pačiais naujaisiais reikalavimais. Be to, jis menininkas rašytojas. Štai kokios vertybės mokslo vyro darbus tarp mūsų yra paskleidusi M. Pečkauskaitė, tas „lietuviškasis Försteris". O palaidų jos raštų pilna „Naujoji Vaidilutė" ir „Lietuvos Mokykla"; visi jie giliai dorinančios tikybinės prasmės.

Visa, ką tik rašo M. Pečkauskaitė, yra talentinga, sklandu, iškalbinga, rimtai filosofiška, nenuobodžiai išdėstyta, nes ir M. P. yra žodžio dailininkė, visur ir visame kame ieškanti estetikos šalia etikos. Ima ji ką nors pamoksliškai mergaitėms įkalbinėti. Rodos, reiktų žiovauti. O skaitai tuos jos straipsnius lyg noveles, – tokia dailia forma jie apvilkti.

Prie mokslo dalykų pridedame ir jos dar 1899 parašytąją „Bičių knygelę", 84 p., su piešiniais, paskui perredaguotą pagal paskutinius šios ūkio šakos mokslus ir priemones ir 1922 m. Lietuvos Žemės ūkio ministerijos išleistą vardu „Lietuvos Bitininkas"; 1926 m. pakartota.

Dailiojoje literatūroje M. Pečkauskaitė lengvai paėmė pirmą vietą estetiniu savo jausmu ir skoniu. Šios rūšies raštus ji pradėjo spausdinti nuo pat 1895 m., kada jai tebuvo 17 metų. Tai ir bus pradžia literatūrinio jos darbo, kuriam 1925 m. suėjo 30 m. ir buvo lietuvių laikraštijoje paminėta. Ir tęsės visa eilė jos lyrinių ir šiaip jau vaizdų „Varpe", „Ūkininke", „Tėvynės Sarge", „Dirvoje–Žinyne", „Vilniaus Žiniose", kalendoriuose, „Šaltinyje", „Viltyje", „Draugijoje", „Moteryje", „Vaire", „Naujojoje Vaidilutėje" ir skyrium. Davė ir keletą labai nusisekusių vertimų: H. Sienkiewicziaus „Dykumose ir giriose", dvi dali, ir B. Pruso „Sargyba".

Kurį laiką Marijos raštus spausdino P. Višinskis. Neilgai trukus, ėmė ir pati skirtis laikraščius, su kuriais pati sutiko, ir jau man teko garbė dėlioti juos į „Tėv. Sargą", „Žinyčią" (paskui „Dirvą–Žinyną"), į „Viltį" ar kitiems į „Vairą" ir kitus krikščionių tautininkų leidinius.

Šiandien Marija Pečkauskaitė žydi jau visai subrendusiu talentu. Jis dabar ima reikštis iki tol neregėtu žodžio menu: „Sename dvare", „Mėlynoji Mergelė", „Ant Uetlbergo", „Anuomet". Įdomu, kad beletristiniai Pečkauskaitės raštai atsirasdavo lyg savaime, atsitiktinai, visai nenumatytu laiku, nesuplanuota tema; išplaukdavo iš jos sielos, lyg kuriai dvasinei funkcijai paveikus. Tai labai svarbu: autorė, betarpiškai duodama gryno savo jausmo, šviežiai gautų įspūdžių vaisius, duoda nedirbtinių savo sielos ir širdies dokumentų.

M. Pečkauskaitės raštai, net tie silpnesnieji pradedamieji, nėra tos dienos dalykai, tai dienai skiriami ir tuojau pamirštami. Beletristė bręsta ir tobulėja, išvengdama gadinamos tendencijos, nors viską rašo auklėjimo tikslu, ir jos novelės dažnai esti pradedamos įžengiamuoju straipsniu. Jie absoliučiai neturi vieno tiek šiandien įkyrėjusio blogumo – politinės tendencijos; M. P. – grynos kultūros darbininkė. Žr. jos raštus: „Moteris", 1921–22 m., ir „N. Vaidilutė" nuo 1922 m.

Taip palaidieji M. P. straipsniai, taip ir visur išblaškytosios novelės prašyte prašė, kad kas juos surinktų į atskiras knygas. Jos būtų turiningos, idėjingos, vienoda kryptimi parašytos. Jaunuomenei daug būtų džiaugsmo, daug jos dvasiai maisto.* Šitą mūsų visuomenei ir mokyklai reikalingą darbą, palikdama šaly nesenai skyrium išleistus M. P. veikalus, pasiėmė padirbti „Žinijos" bendrovė, pasitikėdama, jog visuomenė, supratus to sumanymo naudingumą, parems bendrovę pajais, kuriuos garantuos knygų turtas. Nė vienas įdedamas skatikas neis jokiems pašaliniams tikslams, nes bendrovės valdyba dirba ne dėl pelno, visai neatlyginama.

„Žinijos" bendrovė maždaug šitaip susiskirstė Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos pakartotinuosius raštus.

I tomas. „Motyna – auklėtoja".

II tomas. „Viktutė". „Dėl tėvynės". „Iš daktaro pasakojimų". „Rudens diena". „Sulaukė". Lyrikos fragmentai.

III tomas. „Sename dvare". „Pančiai". „Brėkštant". Legendos.

IV tomas. „Mėlynoji Mergelė". „Anuomet". „Irkos tragedija". „Kraitis". „Moterų teisės". „Dvi mokytoji". „Pasitaikė proga". „Vaikai". „Saulei nusileidžiant". „Pertraukta idilija". „Adomienė". „Šveicarijos įspūdžiai". „Lemta".

V tomas. „Legenda apie šv. Petro motyną". „Kame mano ašaros pradžia ir pabaiga". „Žolynų žiedai ir mergelių žiedai". „Chamas". „Vyšnios". „Amžinybės aidas". „Žemaičių ateitininkų korporacijos įspūdžiai". „Vaidilutės, sukruskite!". „Šv. Tere-

---

* Plačiau apie M. Pečkauskaitę skaityk 1926 m. „Lietuvos Mokykloje", Nr. 2, p. 81–90; Nr. 3, p. 125–136; Nr. 4, p. 169–175; Nr. 5, p. 195–200[17].

sės patarimai". „Drebančios rankos". „Vaidilutės". „Du veidrodžiu". „Apie Elžbietą, legenda". „Naujus metus pradėjus". „Būkite savimi". „Ugdymas moteriškumo koedukacinėse mokyklose". „Kaip būdavo seniau". „Bobiškumas". „Apie elgimąsi". „Iš Kristaus istorijos". „Karalius laikas". „Knyga".

Kas lieka, sudarys VI tomą[18].

KUN. DR. PRANCIŠKUS BŪČYS, M. I. C.

*35 metų (1891–1926) jo rašto darbui paminėti**

Pranciškus Būčys gimęs 1872 m. rugpjūčio mėn. 8/20 d. Šilgaliuose, Slavikų parapijoje, pirmiau Naumiesčio, dabar Šakių apskrityje, iš Jono Būčio ir Onos Povilaičiūtės.

Šilgalių kaimas jau 1842 metais yra išsiskirstęs vienasėdžiais. Būčiams čia yra atitekę 83 margai lauko prie pat Šešupės, pačiame aukštajame jos krante. Šešupė čia sudaro sieną tarp Lietuvos ir Vokios; vienas krantas mūsų, antras nebe mūsų, ir žūklijai žūklauja per abi pusi, o piemens gauna betarpiškai pareikšti savo antagonizmus, kariaudami už savo idėjas. Tai palyginti tolimas nuošalys, gana poetingas ir labai konservatyvus.

Mokytis Pranukas pradėjo jau penkerių metų, būtent 1877 m., taip, kaip ir kiti ano draudžiamojo laiko lietuvių vaikai; lygiai taip, kaip tai vaizduoja Petras Rimša žinomąja savo skulptūra[1]. Motina verpia ar šiaip jau ką dirbinėja, o vaikiukas šalia jos ar užustalėje nenoromis raides discipulka badinėja ir už kiekvieną pagadintą raidę turi klauptis ir atgailoti. Taip atsitikdavo ir Pranukui.

Dievobaimingi, artimą mylį, geri katalikai Būčiai iš savo namų nepaleisdavo nė vieno neužaugos samdinėlio, neišmokę jų pavartoti maldaknygę. Tad drauge su savais vaikais vis mokės dar vienas antras svetimas, bet tos šeimos narys, tad nei žandarams,

---

* Skaityta H. M. F. Literatūros skyriuje spalių 15 d.

nei žemskiams nebuvo kaip prie jų kabinėtis. Su Pranuku mokės tarnaitė Marė Gerdavaitė ir piemenėlis Juozas Koncaitis, su kitais vaikais kiti.

O tų vaikų Būčiams buvo visas aštuonetas. Pranas buvo vyriausias. Gyvas nūn bėra vienas brolis Juozas; jis ūkininkauja tėviškėje, turi 1 sūnų ir keletą dukrelių. Dar gyvos dvi Prano sesers: Marijona, nutekėjusi į Plokščius už Strumilos girių užvaizdo Kačarausko, dabar našlė su vienu sūnum ir ketvertu dukterų, ir Petronelė, nutekėjusi į Naumiestį už vargonininko, turi trejetą sūnų ir dvejetą dukterų. Tėvas Jonas Būčys miręs 1904 m., o motina Ona 1908 m. Abudu palaidoti Slavikuose.

„Slavikų akademiją", atseit, pradžios mokyklą Pranas ėjo 1880–83 m. dviem atvejais, nes kurį laiką mokykla buvo netekusi mokytojo. Susiradęs galop mokytojas Vincas Kudirka[2], nors ne anasai didvyris, tik jo bendravardis, vis dėlto buvo geras darbininkas, geras pedagogas ir geras šiaip jau žmogus. Jis Praną ir prirengė į pirmą klasę.

1883 m. įstojęs į Marijampolės gimnaziją, Pranas išėjo keturias klases itin gerai, bet penktoje sustojo ir nė iš vietos: pirmais metais kvotimų neišlaikė, o antrais metais jų nė nebelaikė, nes buvo visai paliovęs mokęsis. Tai jau toks kritiškas berniokams laikas, kada vienus pastūmėja kuone į heroizmą, kitus visai sustabdo nuo bet kurios pažangos. Pranui tai atsiėjo gana pigiai. Po tų dvejų sugaištų metų atsiradęs namie, dar per dvejus metus susitvarkė ir dideliu, jau savu noru, nebeverčiamas įniko į knygas. Knygų apsčiai gaudavo iš savo Slavikų klebono Bacevičiaus Juozo[3]. Gerai nusimanąs inteligentas mokėjo Pranui parinkti jo amžiui ir išsilavinimui knygų, kad jos, išsyk neatgrasydamos, vis gilyn viliotų jauną protą į mokslą, į pažinimą. Po dukart per savaitę patikrinėdavo, ko Pranas tuo tarpu buvo gavęs. Geriausiai abiem sekdavosi visuotinosios istorijos žinios.

Taip pasirengęs, nurimęs ir gerokai subrendęs, Pranas 1890 m. rugsėjo 15 d., jau aštuoniolikos metų bernaitis, įstojo į kunigų seminariją Seinuose ir čia ėmė kaip iš pieno plaukti moksluose ir sparčiai lavintis. Neilgai trukus, atsistojo priešakyje draugų, nors ir jie buvo prašmatnūs jaunikaičiai, paskui pa-

garsėję vyrai: dabartinis kunigų seminarijos rektorius Gižuose kanauninkas Naujokas, kun. Jusaitis, kurs paskui angliškai rašė apie Lietuvą, dabartiniai jo draugai marijonai: prof. dr. Jonas Totoraitis, magistras Dvaranauskas ir kiti, susitelkę į Antano Miluko vedamą patriotinę lietuvišką draugiją[4]. Naujikui draugui Pranciškui Milukas pavedė parašyti referatą. Pranciškus parašė ir iš karto laimėjo Miluko pagyrimą: referatas buvo parašytas turiningai ir gera, taisyklinga bei sklandžia lietuviška kalba. Tai davė Milukui teisės paskatinti jauną savo draugą, kad pamėgintų prabilti ir per laikraštį. Pranciškus paklausė; tai jam patiko, ėmė jau gera valia rašinėti daug referatų, skaityti juos draugėje, o paskui kai kurius siunčioti į laikraščius, kurių tuomet buvo skiriamų liaudžiai. Laikraščiai kai kuriuos ėmė dėtis. Pirmas pasirodė pirmus metus einančiame iš Tilžės „Ūkininke", būtent, 1891 m. Nr. 8, parašu Pulvis[5]. Buvę ten ir daugiau tuo pat parašu, tik neturėdamas „Ūkininko" komplekto jų suvokti negaliu[6].

Taigi šį rudenį suėjo 35 metai, kaip prof. dr. kun. Pr. Būčys dirba lietuvių laikraščių ir mokslo dirvoje, laimėdamas čia vieną pačių žymiųjų ir pirmutinių vietų. Galop tapęs Lietuvos universiteto rektorium laisvu viso mokomojo personalo išrinkimu. Tai nemaža garbės mokslo vyrui; garbės, tikrai pelnytos darbštumu, gera galva, tvirtais sumetimais dalykų esmės ir gausia erudicija.

Iš to pat laiko daugiau Pr. Būčio raštų randame „Apžvalgoje"[7]. Būtent: 1892 m. rugpjūčio 15 d., Nr. 16, 124–126 p. (2) „Apie dainas", parašu *Pulvis;* 1893 m. rugp. 15 d., Nr. 16, 128 p. (3) „A. a. kun. Petras Paulius Lobicz isz Wielkie Wierzbowo Wierzbowski, Seinų Vyskupas" (Iš „Vienybės")[8], parašu: Cz. (skaityk: Czernizina); 1895 m. sausio 15 d., Nr. 2, 9–10 p. (4) „Keli žodžiai apie mūsų vargus", par. Cz. (įžanginis). T. p. m. kovo 1 d. Nr. 6, 33–36 p. (5) „Keli žodžiai apie mūsų vargus ir nelaimes", par. Cz. (įžanginis). Buvę ir korespondencijėlių, bet kad jos be parašų, tai sunku beatspėti. Lyg Pr. Būčio būtų paduotos žinios į „Apžvalgą": 1892 m. vas. 15 d., Nr. 4, 32 p. (6) „Iš Suvalkų valdybos padangės"; 1893 m. rugp. 1 d., Nr. 15, 119 p. (7) „Iš Griškabūdžio"; (8) „Iš Bajoraičių", 1895 m. gruod. 15 d., Nr. 24,

186–8 p.; (9) „Keli žodžiai apie kaimiečių sueigas", didelis raštas be parašo. Po tiekos metų sunku ir autoriams bepažinti savo parašytieji smulkūs dalykai.

„Jablonskinio statrašo" (taip anuomet vadindavo, Jono Juškos ir Miglovaros pasigaudami, rašybą)[9] Seinų klierikus privatiškai mokydavo to dalyko itin gerai nusimanęs Andrius Dubinskas[10], pilviškietis, penkto kurso klierikas, nes oficialių lietuviškos kalbos pamokų Seinų kunigų seminarijoje nebuvo. Lietuvių patriotų klierikų draugija pagaliau pradėjo leisti savo organą, žinoma, ranka rašytą, keistu vardu: (10) „Knapt"[11]. Taip buvo draugų pramintas Antanui Milukui pagerbti: jis turėjo šią pertarmę, o kaip tik šiuo metu lenkuojančios vyresnybės buvo už litvomaniją išmestas iš seminarijos. Jis tebekunigauja Amerikoje, leisdamas „Žvaigždės" laikraštį[12]. Po metų tačiau šį nerimtą tokiai „rimtai" kompanijai vardą pakeitė vardu (11) „Viltis". (Šiuo pat vardu paskui nuo 1907 m. Vilniuje ėjo didelis dvidienis laikraštis[13].) Abiejų laikraščių nuo pat pradžios ir iki galo 1895 m. redaktorium buvo Pr. Būčys. Jis gi, paskutiniame kurse būdamas, įkūrė slaptą mokyklą Seinų klierikams lietuviams lietuviškai mokyti. Du trissyk per savaitę, kitiems draugams sugulus, lietuviukai sukildavo ir nuo 9–10 val. mokydavos, labai formaliai, paprastai pasimelsdami prieš pamoką ir po pamokos, kad seminarijos regensas neužkluptų. Be visa to, Antanui Milukui redaguojant Amerikoje „Vienybę Lietuvninkų"[14], draugas Pr. Būčys buvo nuolatinis jo bendradarbis.* „Czernizina" pseudonimą Pr. Būčiui buvo primetęs tas pats A. Milukas, pravardžiuodamas jį kurios ten rusų pasakos žodžiu, rasdamas kažin kokio ten panašumo.

Seinų klierikų draugija šiuo laiku išvertė praktikuodama (12) Fišerio[15] pamokslus: Pr. Būčys 3, Laukaitis 3, Ilgūnas[16] 2, kiti po 1. Visus gavo perredaguoti Pr. Būčys. Šitie pamokslai buvo išspausdinti. Antrame kurse būdamas, Pr. Būčys pats vienas iš-

---

* Gal kas malonėtų mums išrašyti bent vardus tų Pr. Būčio raštų, kurie buvo tuomet pasirodę „V. L."

vertė iš lenkų kalbos (13) „Jak kochać Jezusa"[17], tačiau vertimas liko rankraštyje neišspausdintas. 1893 m. Būčio „mokyklos" mokiniai: jo paties brolis Andrius, a. a. Antanas Civinskas, dabartinis prelatas Jurgis Narjauskas, Jer. Šidlauskas (paskui išėjęs iš seminarijos), Paukštelis–Ptašinskis[18] ir kiti išvertė Smolikovskio (14) „Miesiąc Maryi"[19]. Jį taip pat Pr. Būčys redagavo, o išleido Juozas Angrabas–Angrabaitis–Paznokaitis[20] savo lėšomis. Brolis Andrius Būčys išvertė, Pranui redaguojant, mažytę (15) šv. Alfonso de Liguori[21] asketinę knygelę; ji irgi buvo išspausdinta. 1894 m. Pr. Būčys pats vienas išvertė (16) antrą dalį Fišerio pamokslų, bet rankraštis ir iki šiam laikui tebėra neišspausdintas. Pagaliau 1894 m. parašė į „Varpą" (įdėta 1895 m., Nr. 1) (17) „Audiatur et altera pars"[22], polemiką su Vincu Kudirka dėlei popiežiaus enciklikos Lenkų vyskupams, kurius ragino būti paklusniais Rusų valdžiai, nors rusai jau buvo padarę Kražių skerdynes[23]. Pr. B. pritarė popiežiui, Kudirka smarkiai puolė. Žr. jo „Tėvynės Varpus" (Raštų II t., 283–288, 242–247, 258–265 p.)[24]. Daugiau Pr. Būčys „Varpe", rodos, neberašė.

Štai kokį literatūros bagažą Pr. B. jau buvo susikrovęs, dar tebebūdamas vidurinės mokyklos moksleivis, 23 metų jaunuolis. Ar daug kas jam galėtų darbštumu ir vaisingumu prilygti? O tiek pašalinio darbo buvo padirbta šalia privalomojo – gerai eiti seminarijoje dėstomuosius dalykus. Dėl tų pašalinių Pr. B. neapsileisdavo tiesioginiuose darbuose ir, baigęs 1895 m. seminariją, drauge su Dvaranausku laimėjo Seinų vyskupijos stipendiją aukštajam teologijos mokslui eiti Petrapilio kunigų akademijoje.

Čia taip pat rado jau geroką būrį susipratusių tautininkų lietuvių, kurie paskui pagarsėjo. Paminėsime tik kurso draugus: arkivyskupą Jurgį Matulevičių, vyskupą Kuktą, Kauno metropolijos generalvikarą prof. kan. Kaz. Šaulį, dekaną Julijoną Jasienskį, kleb. Peliksą Paškanį[25]. Šis kursas buvo pats didysis per visą Akademijos laiką; daugiausia buvo ir lietuvių studentų. Čia buvo liuosiau dėtis į draugiją, drąsiau ir atvirai veikti. Draugija buvo sutarusi kas metai parašyti bent po 1 straipsnį laikraščiams. Šiuo kartu, rodos, nedaug kas tesėjo pažadus; Pr. B. „T. Sarge" teaptinkame (18) „Apie piemenų auklėjimą"[26].

1897 m. gavėnioje Pr. B. įsišventė subdiakonu, 1898 m. diakonu ir gavo teologijos kandidato laipsnį; 1899 įsišventė kunigu ir gavo teologijos magistro laipsnį. Specialybe 1896 m. buvo išsirinkęs fundamentalinę teologiją; papildydamas savo rankvedžius, daug dirbo šioje mokslo srityje, susipažino su prašmatniaisiais Europos mokslavyrių veikalais; tačiau magistro disertaciją gavo parašyti priverčiamas, ne liuosu pasirinkimu, (19) apie šv. Stanislovą[27], tema iš istorijos, ne iš fund. teologijos. Kandidato rašinį expromptu, per tris valandas gavo parašyti apologetine tema (20) „De Honorio Pontifice"[28]. Šis raštas jam gerai pasisekė, medžiagos turėjo gana ir atmintinai, o kai kitiems šitie expromptai darydavo labai daug sielavarto. Raštas „De Honorio Pontifice" ir yra pirmoji pradžia to didžiulio apologetinio veikimo raštu, jau per visą amžių iki pat šių dienų. „Teologijos enciklopedijos kurso", 1925, 246 p., ir kitų teologinių raštų, visų jų kryptis ta pati – apologetinė, nors grynąjį mokslą dėsto.

Ne taip gerai Pr. Būčiui pavyko disertacija rusiškai parašyti tema (21) „O nravstvennom elementie v komedijach Ostrovskago"[29]. Profesorius Nekrasovas[30] pažymėjo ją 3.

1899 m. magistras Pr. Būčys rengtis profesūrai išvažiavo į garsiausį visame pasaulyje fundamentalinės teologijos specialistą apologetą Weissą[31] Šveicarijos Friburge. Šiais metais Friburgo studentai lietuviai įsikūrė „Rūtos" draugiją[32]. Pr. Būčys, žinoma, tuoj įsirašė nariu ir tapo jos spiritus movens[33]. Drauge su J. Totoraičiu organizavo biblioteką ir archyvą. Šitas „Rūtos" archyvas turi savo istoriją. Pasekta lenkų pavyzdžiu, kurie ten pat Šveicarijoje pirkos seną pilį Rappersvilį Vevey ir įsisteigė tautinį muziejų tiems paminklams ir dokumentams laikyti[34], kurie reikėjo rodyti pasauliui, Europos ir kitų šalių turistams, o Rusijoje ir kitur laikyti buvo pavojinga. Pr. Būčiui, rodos, bus pavykę gauti konservacijai įdomių dokumentų, jei jie ir dabar guli ten uždengtuose vokuose antrašu: „Teatidaryti po 50 metų".* Man rodos, visas Friburgo „Rūtos" archyvas su visais apsiėmimais

---

* Išsivežė iš Vadakčiukų, ten mane aplankęs, pluoštą ir mano dokumentų[35].

dabar jau geriau būtų atsigabenus depozitan Lietuvos universitetan. Studentams, ne kartą esu girdėjęs, jis tik vargas esąs daboti ir išlaikyti, neturint jam tinkamos vietos. O ankštose atskirų studentų stancijėlėse knygoms ir dokumentams pavojinga. Maža kas ten ir tesinaudoja tuo knygynu, o esą nemaža komplektų ir gana retų leidinių.

Friburge Pr. Būčys gyveno vargingai Canisianumo konvikte, laikomame pasaulinių žmonių. Pinigų buvo maža. Tai šventadieniais važinėdavo (dvi valandas kelio) į artimąsias apylinkes šv. Mišių laikyti ir gaudavo už tai po 5 frankus.

1901 m. išlaikė kvotimus ir apgynė doktorato disertaciją ta pačia tema apie šv. Stanislovą, tik, žinoma, plačiau ir nuodugniau. VII-27 d. gavo teologijos daktaro laipsnį, o disertaciją, lenkų kalbon išvertęs, išspausdino 1902 m. vardu: „Św. Stanisław, biskup Krakowski". Kraków. Rosprawa na Doktora Św. Teologii, 1902, in 8, 196 pusl. Disertacija buvo patiekta ir ginta lotyniškai.

Studentaudamas Šveicarijoje, Pr. B. rašinėjo „Žinyčiai" (paskui „Dirvai–Žinynui")[36] vis tais pat parašais: P. B.; vieną tik raštą apie Muravjovą pasirašęs: Studentas.[37] „Žinyčios" 1900 m. Nr. 2 randame (22) „Kas tai yra civilizacija?", 1–5 p.; 1901 m. Nr. 3 (23) „Viena daina", 22–25 p., ir Nr. 4, 48–49 p; 1902 m. Nr. 4–5 (24) „Viena mano pažįstama", 57–69 p.

Į lenkiškus laikraščius, daugiausia į „Przegląd Katolicki"[38], Pr. B. smulkmenas rašinėti pradėjo jau nuo 1893 m. ir nesiliovė iki 1901 m. pabaigai, o paskui ir rimtų polemikų bei kitokio moksliško turinio.

Naujas teologijos daktaras veikiai pagarsėjo savo apylinkėje. Suvalkiečiai, net kaimiečiai, ėmė skelbti jo gloriją žodžiais: „Mokytesnis už patį vyskupą Baranauską", tuomet Seinų ganytoją. Sugrįžęs į Lietuvą 1901 m. rudenį, darbavosi vikaru padėjėju Slavikuose nuo lapkričio mėn. iki 1902 m. Velykų, o nuo bal. 1 d. iki liepos mėn. lenkų kalbos ir filosofijos mokytoju Seinų seminarijoje. Šiais pat metais buvo pakviestas į Petrapilio kunigų akademiją adjunktu fundamentalinei teologijai dėstyti ir drauge būti aliumnų prefektu; šias pareigas ėjo per dvejus metus, iki 1904 m., o 1905 m. buvo pakeltas ordinariniu profesorium.

Jei dveji studentavimo metai Šveicarijoje, davę jam daug rimtos mokslo medžiagos ir gero pažinimo vokiečių ir prancūzų kalbos, prarydavo kuo ne visą laiką, nedaug tepalikdami lietuvių laikraštininkystei, tai Akademija dabar tą „apsileidimą" literatūros dirvoje sočiai kompensavo. Dabar raštų iš P. B. pasipylė kaip iš gausybės taurės. Man pateko iš Marijampolės knygyno raštas trijų Akademijos studentų, sudariusių savo profesoriaus Pranciškaus Būčio beveik pilną raštų sąrašą nuo 1900–1912 metų. Jų surašyta 159 pavadinimai; labai brangus bibliografijai darbas. Sakau, beveik pilnas, nes nepilnas: antai aš pats viršiau įrašiau dvejetą dalykų, tame sąraše nepavadintų. Ir daugiau atmenu juokų pasakų apie mergą mieguklę, apie išsigandimą, sau ant apyvarų užmynus, ir dar kai ką. Greitas buvo ir privačiai koresponduoti. Antai aš, Vadakčiukuose būdamas (1901–1905), parašiau vieną menkniekį dialogo forma ir pasigyriau Akademijos profesoriams Al. Dambrauskui ir Pr. Būčiui. Būčys malonėjo man atrašyti ilgiausią (25) kritiką, daugybę naudingų man žinių ir kūrybos technikos dalykų. Šį raštą paminklą išlaikiau ir dabar padėjau į H. M. F. Rankraščių muziejų, o kritikuotąjį darbelį numečiau į krepšį, tiek jis nebuvo vertas tokios sąžiniškos pr. P. Būčio atidos[39].

„Przegląd Katolicki", „Dirva-Žinynas", „Podręczna Encyklopedyja Kościelna", visokiausi kalendoriai, „Lietuvių laikraštis", „Vilniaus Žinios", „Nedėldienio skaitymas", „Šaltinis", „Draugija", „Rieč", „Viltis", „Wiadomości Archydyecezalne", „Vadovas", „Ateneum Kapłanskie", „Slovo", „Le Messager du Coeur de Jésus", „Wiadomości Kościelne" buvo pilni dienos dalykų, ypač recenzijų visokių visokiausių veikalų visokiomis kalbomis. Pridėk ir atskirus leidinius[40].

Lietuvių draugijos Petrapilyje, lietuvių pamokslai bažnyčiose visados matydavo prof. Būčį pirmosiose savo eilėse; dirbo patį sunkųjį darbą, organizavo leidinius, ieškojo raštų ir raštininkų, padėdavo lietuviams mokslus eiti, dalyvavo susirinkimuose ir posėdžiuose, na, visam kam rasdavo laiko ir visiems luomams buvo savas žmogus – patarėjas ir vadas.

1912 m. P. B. buvo pakeltas Akademijos inspektorium. Rektoriui Kakovskiui, dabartiniam Varšuvos kardinolui[41], 1913 m.

pasitraukiant, metropolitas Kliučinskis[42] kandidatu Akademijos rektorium paskyrė inspektorių Būčį ir jam pranešė. Tuo pačiu žygiu metropolitas pasiklausė visų Rusijos vyskupijų nuomonės. Jų atsakymai buvo netikėtai nepalankūs prof. Būčiui, geriausiam lenkų prieteliui: be Žemaičių, Vilniaus ir Saratovo, visas Lenkų episkopatas pareiškė griežtą protestą prieš „lietuvį" Akademijos rektorių: jis tegalįs būti – lenkas! Garbė reikalavo, kad prof. Būčys, gavęs tiek nepasitikėjimo, visai išstotų iš Akademijos, ir jis tai padarė 1913 m. spalio 17 d. Bet mokslo metai buvo jau prasidėję, jis – profesorius buvo nepakeičiamas, tai paliko. 1914 m. gegužės mėnesyje pakartojo savo atsistatydinimą, bet ir vėl reikėjo likti, nes rektorius Radziszewskis[43], išvažiavęs į užsienius karui ištikus, nebesugrįžo, ir prof. Būčys faktinai vedė Akademiją. Taip išėjo dar metai; galutinai išėjo iš Akademijos tik 1915 m., mokslo metams pasibaigus.

Kun. Pr. Būčys jau buvo vienuolis marijonas. Tai dabar nekėlė jokių didelių pretenzijų, kai, Akademijoje rektoriavęs, atsirado paprastu kapelionu Izmailovskoje Roščoje ir per žiemą gavo gyventi nekūrenamuose vasarnamiuose. Nukentėjusiems dėl karo šelpti draugijos Centro komitetas[44], tai patyręs, 1916 m. kovo mėnesyje pasiūlijo jam vietą Komitete; tačiau peršalęs P. B. susirgo, gavo pasidaryti operaciją, o pagijęs atsirado Lūgoje, paskui Finliandijoje Merentächti kapelionu Ledochovskaitės įstaigoje mergaitėms[45]. Lietuvių komitetas iš ten jį ištraukė, sumanęs pasiųsti savo atstovu į Rymą pas popiežių. Rugpjūčio 11 d. P. B. išvažiavo per Švediją, Norvegiją, Angliją, Prancūziją į pavojingą kelionę. Ryme rusų konsulas sekvestravo jo pinigus, per klaidą įtaręs jį esant vokiečių šalininką. Kaip tai atsitiko, nėra žinios. Nebent suvedžiojo jį viena telegrama iš Šveicarijos į Finliandiją, kuria buvo pranešama jam Marijonų generolo įsakymas, o šnipu galėjo būti išaiškinta – Jėzuitų generolo Ledochovskio[46], brolio minėtosios Ledochovskaitės. O telegrama reiškė: „Generolas liepia važiuoti į Chicago" – visai ne politikos turinio.

Ryme misija P. Būčiui nepasisekė, ir jis spalio 16 d. sėdo į garlaivį plaukti į Ameriką. Dabar tik rusų konsulas įteikė jam sekvestruotus pinigus. Ameriką pasiekė lapkričio 3 d. Iš Brooklyno

pasiekęs Chicago, susirgo vėl ta pačia liga; kelionėje žaizda vėl atsivėrė, teko vėl pakelti operaciją. 1917 m. pagijo ir ėmė redaguoti (26) „Draugą"[47], tačiau, nesutikdamas su netikusia jo administracija, rugpjūčio 15 d. pasitraukė ir 24 d. atsirado klebonu Sheboygan, Wis., kur prabuvo 9 mėnesius. Iš čia marijonų vyriausybė perkėlė jį į Waukegan, III, nes ši parapija buvo pavesta marijonams administruoti. 1918 m. 1 lapkr. vėl atkilo į Chicago „Draugo" redaguoti ir jo gelbėti nuo žlugimo. Galų gale 1921 m. jį čia pakeitė dr. Česaitis[48], ir jis liepos mėn. sugrįžo į Kauną, kur uoliai ėmės organizuoti Lietuvos universitetą, dalyvaudamas ruošime Universiteto statuto, jo reguliamino ir Teologijos–filosofijos fakulteto reguliamino.

Apie Pr. Būčio darbus ir vargus Amerikoje reiktų parašyti ištisa atskira monografija. Tai palieku patiems amerikiečiams, ypač jo draugams marijonams.

Paminėsiu tik jo čia nudirbtus mokslo darbus:[49]

27. 1918 m. Apie apšvietą. Chicago, 60 p., in 8°.
28. 1919 m. Tikėjimo kriterijos. Chicago, 32 p., in 32°.
29. 1921 m. Katalikų Tikyba. Chicago, 215 p., in 8°.
30. 1922 m. Trumpa apologetika. Chicago, 222 p., in 12°.
31. Antra padidinta laida Kaune 1923 m., 255 p., in 8°.
32. Be to, suredagavo gražią knygą „Misijonorių užrašai".

Pagaliau, sugrįžęs į Lietuvą, čia parašė ir paskelbė jau paminėtąją pradžioje:

33. Teologijos enciklopedijos kursą, VIII ir 247 p., Marijampolėj.
34. Rekolekcijos kunigams, 75 p., Kaune.
35. Amerikos ir pabaltijos draugija, „Draugija", 1923 m.

Ir „Tiesos Kelyje": 36. Degeneracijos teorija religijų kilmės klausime, 1925 m., Nr. 2.

37. Ar kun. Jaunius buvo autodidaktas, Nr. 3.
38. Religijos kilmė, Nr. 4.
39. Prieškatalikiškoji krikščionija, Nr. 5.

O kad čia būta nemažų ir labai šakotų darbų, pavyzdžiui, imkime pradžią jo prakalbos antrai laidai „Trumpa apologetika".

„Ši knygutė atsirado dėl to, kad Amerikos lietuvių jaunimo draugija „Vyčiai"[50] 1917 metų pabaigoje Šv. Mykolo bažnyčioje

Chicagoje surengė eilę konferencijų, kurioms laikyti buvo mane parsikvietę iš Sheboygan Wis. Rudenį 1918 m., man apsigyvenus Chicagoje, tos konferencijos buvo pakartotos Dievo Apvaizdos mokykloje, kur vakarais susirinkdavo vietiniai „Vyčiai" ir kitos krikščionių lietuvių organizacijos. 1919 m. Chicagos nuovados, vadinamos Town of Lake, "Vyčiai" surengė visą eilę socialinių kursų ir man pavedė 25 paskaitas iš apologetikos. Tų paskaitų skardas pateko į dienraščius, nes jos buvo laikomos mokyklos salėje ir po jų būdavo diskusijų. Vietiniai „Vyčiai" išsispausdindavo paskaitų konspektus.

Tais naudojosi ir Šv. Kazimiero mergaičių akademijos[51] auklėtinės, kurioms aš, eidamas įstaigos kapeliono pareigas, dėsčiau tikybos mokslą apskritai ir apologetiką ypatingai... To kurso klausė ir auklėtinės, ir jų auklėtojos šv. Kazimiero vienuolijos sesers. Kai kurios pamokos man teko pakartoti Aušros Vartų parapijoje Chicagoje ir šv. Antano parapijoje, Cicero, Ill., šalia Chicagos".

Yra rašęs pripuolamų straipsnių į laikraščius šešiomis kalbomis: lietuviškai, lenkiškai, rusiškai, lotyniškai, prancūziškai, angliškai (pav. „New World", Chicago), rodos, ir vokiškai, nes visų tų kalbų gerai moka.

Čia mes gauname ypatingai pažymėti litografuotuosius Pr. Būčio darbus:

34. Conspectus praelectionum de Ecclesia. Petropoli, 1911 m., 220 p.

35. Historia apologetica usque ad Leonem Magnum. Petropoli, 1912 m., 314 p.

36. De Romano Pontifice. Petropoli, 535 p.

37. Fundamentalinė Teologija. Kaune, 1923 m., t. I, 352 p., t. II, 456 p. Antroji laida 1925 m.

Galop štai dar keletas mažesniųjų mokslo darbų gausiam autoriui apibūdinti:

38. L. Kr. Demokratų susivienijimo programo projektas „Draugijoje", 1907 m., Nr. 1, 68–80 p.

39. Tiesos ieškojimas. Ib., Nr. 3 ir 4, 231–238 ir 342–346 p.

40. Tikėjimo jausmai ir protas. Ib., Nr. 5 ir 6, 50–55, 147–151 p.

41. Tarptautinis Katalikų Mokslui aukštyn kelti susivienijimas ir Lietuva. Ib., 1908 m., Nr. 14, 135–142 p.
42. Lembo Ruigis, kun. Jauniaus biografijai medžiaga. Ib., 1908, Nr. 16, 357–59 p.
43. Lietuvos Mokslo Draugijos Komitetui. Ib. Nr. 17, 99–104 p.
44. Bažnyčia ir sociologija. Ib., 1909, Nr. 31–32, 270–281 p.
45. Jauniaus dokumentų aprašymas. „Vadovas", 1909 m., IV t., Nr. 15, 253–260.
46. De B. M. V. apparitionibus in oppido Lourdes. Petropoli, 1909 m., in 8°, 16 p.
47. Šv. Panelės apsireiškimai Liurde. Seinai, 1909 m.
48. Bažnyčios gyvybės jėga. „Draugija", 1910, Nr. 46 ir 47, 116–124 p. ir 231– 245 p.
49. Apie Lourdeso stebuklus. „Draugija", 1911 m., Nr. 52, 323–350 p.
50. Katalikystė ir tiesa. „Vadovas", tomai VIII–X, XII–XV, XVII. Viso 190 p., in 8°.
51. Tikėjimo dalykai. Kaune, 112 p.
52. Kairiūkštis Juozas, Dvasinės Seminarijos mokytojas. „Lietuvos Mokykla", 1925 m., Nr. 10, 401–402 p.

Studentų padarytasis Pr. B. 1903–1912 m. raštų sąrašas

1903 m.

53. Wyjaśnienie (antykatolickość uniwersytetu we Fryburgu). „Przegląd Katolicki", Nr. 40, st. 636 s., 1903.
54. Odpowiedź na „Odpowiedź ks. prałata Gnatowskiego". „Przegląd Katolicki", Nr. 44, st. 396, 1903.

1904 m.

55. Prietelis. Jonukas Karklynas eina Lietuvos pažintų. Shenandoah Pa 1904. „Dirva–Žinynas", Nr. 2, p. 94 s., 1904.
56. Pirmutinis moksliškas vieno lietuvio veikalas. „Dirva – Žinynas", Nr. 4, p. 50 s., 1904.
57. Baur Ferdynand. Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich. Podręczna Encyklopedya Kościelna pod kierunkiem ks.ks. St. Galla, I. Niedzielskiego, H. Przezdzieckiego, A. Szlagowskiego, A. Tauera, redaktora ks. Zyg. Chelmickiego. A–B, t. III–IV, str. 155–6, 1904.

1905 m.

58. Skaitytojams. „Metraštis arba Kalendorius" 1906 m., 1905.

59. Prierašas prie Šalčmyrio korespondencijos iš Laukesos. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 10, p. 124, 1905.

60. Atsakymas p. Sermėgiui. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 12, p. 158, 1905 m.

61. Bažnytinės žinios. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 12, p. 148 s., 1905.

62. Kaip aš rengiausi parašyti vieną veikalą, o neparašiau. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 16, p. 218–9, 1905.

63. Visatinis susirinkimas Lietuvių ir Žemaičių Labdariškosios Draugijos. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 21, p. 296, 1905.

64. Metų užbaiga Dvasiškojoje Akademijoje. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 21, p. 296, 1905.

65. Laiškas į Redakciją. „Vilniaus Žinios", Nr. 67, 1905.

66. Rutkovskis T. „Audra Giedroje". Vertė Mar. K-lis. Kritika. „Vilniaus Žinios", Nr. 114, 1905 m.

67. Iš ko nesutikimai Peterburge tarp lietuvių? (atsakymas p. Vl. Pauliukoniui). „Vilniaus Žinios", 113 ir 116, 1905 m.

68. Apie Kalendorių 1906 metams, leidžiamą Lietuvių ir Žemaičių Labdariškosios Draugijos Peterburge. „Lietuvių Laikraštis", Nr. 27 ir 28, p. 379 ir 390 s., 1905 m., ir „Vilniaus Žinios", 144, 1905.

1906 m.

69. Mėnulis. „Metraštis arba Kalendorius" išleidžiamas Peterburgo Lietuvių ir Žemaičių Labdariškosios Draugijos, 124 s., 1906 m.

70. Garbštas A. Kam aš reikalingas? Kritika. „Nedėldienio skaitymas", Nr. 8, 1906 m.

71. Skvireckas J. kun. Šventasis Tėvas Popiežius Pius X. Kritika. „Nedėldienio skaitymas", Nr. 8, 1906 m.

72. Narkevyčius P. Maža dovanėlė Lietuvos jaunimui. Kritika. „Nedėldienio skaitymas", Nr. 8, 1906 m.

73. Lietuviai Dūmoje. „Šaltinis", Nr. 8, p. 126, 1906.

74. Michael Godlewski, prof. Acad. R. C. Ec. Petropolitana.

1) Monumenta Ecclesiastica Petropolitana.

2) Annalecta Historica-Petropolitana. Kritika. „Przegląd Katolicki", Nr.47, p. 735 s., 1906.

75. „Planetos" ir „Pienas". „Kauno Kalendorius", 1907 m., p. 37–52, 1906 m.

76. Projektų gausybė (atsakymas „Vilniaus Žin."). „Šaltinis", Nr. 38, 1906 m.

1907 m.

77. Lietuvių Krikščionių Demokratų susivienijimo programo projektas. „Draugija", Nr. 1, p. 68–80, 1907.

78. Pierre l'Ermite. La Brisure. Paris, 1907. Kritika. „Draugija", Nr. 2, p. 188–9, 1907 m.

79. Dzieje Akademii Duchownej R. Katolickiej Warszawskiej. Przez ks. ks. A. Pleszczyńskiego, J. Matuszewskiego, A. Chmielowskiego. Warszawa, 1907. Kritika. „Draugija", Nr. 3, p. 292 s., 1907 m.

80. Valstybės Dūma. „Šaltinis", Nr. 13, p. 203, 1907 m.

81. Lietuvių atstovų darbai. „Šaltinis", Nr. 16, p. 252 s., 1907.

82. Kappstein Theodor. Buddha und Christus. Berlin, 1906. Kritika. „Draugija", Nr. 4, p. 412, 1907 m.

83. Tiesos ieškojimas. „Draugija", Nr. 3, 4, p. 231 s. ir 344 s., 1907.

84. Wielkiego Księstwa Litewskiego, Żmudzkiego Kronika. Kodeks Olszewski Chomińskich. Wydał St. Ptaszycki. Warszawa, 1907. „Draugija", Nr. 4, p. 410, 1907.

85. Tikėjimas, jausmai ir protas. „Draugija", Nr. 5, 6, 49–55, ir Nr. 6, p. 147–151, 1907.

86. Telegrama. Dūmos paleidimas. „Šaltinis", Nr. 25, 1907.

87. Mūsų atstovų ir Peterburgo lietuvių darbai. „Šaltinis", Nr. 22, p. 348 s., 1907 m.

88. Šatrijos Ragana. Istorijos Pasakos. Seinai, 1907. Kritika. „Draugija", Nr. 7, p. 273 s., 1907 m.

89. Leonas P. S. Po povodu agrarnoj reformy v Litvie. SP, 1907. „ Draugija", Nr. 9, 1907, p. 85.

90. M. Socijalistai ir masonai, ar jie man priešai? Vilnius, Sirkin, 1906, p. 86.

91. Moravskis M. Kun. Išvakarės gret Lemano ežero. Vertė Gerutis. Shenandoah Pa., 1906, p. 87.

92. Edgaras, arba nuo ateizmo prie pilnos teisybės. Pagal L. Hamerstein parašė kun. dr. M. Juodyšius. Brooklyn, 1902, 88.

93. Kapšas A. Iš mūsų gyvenimo. Shenandoah Pa., 1906, p. 89.

94. Pismo v Redakciju. „Rieč", Nr. 283, 1907.

95. Uosis I. Mūsų jaunuomenė ir netikėjimas. Shenandoah Pa., 1905. „Draugija", Nr. 10, 1907, p. 216–17.

96. Huysmans I. K. Les foules de Lourdes, 12–ed, Paris. P. V. Stock. 1906, 218 s.

97. Academia Caesarea Romano Catholica Ecclesiastica Petropolitana anno academico 1906–1907. Petersburg, 1907, p. 220.

98. Apie auklėtnamius mergaitėms. „Viltis", Nr. 9, 10, 11, 1907.

99. Višniauskas T. Trys keleiviai: krikščionis, žydas ir turkas. Vertė P. B. Chicago Ill. 1907. „Draugija", Nr. 1, p. 327, 1907.

100. Mylėk savo artimą. Pagal Hoffmaną parašė P. B. Chicago Ill. 1907. „Draugija", Nr. 11, 1907, p. 327.

101. Cozel Feliks. Yra Dievas. Vertė Feliksas Martišius. Kaunas, 1907, p. 331 s.

102. Vidūnas. Slaptinga žmogaus didybė. Tilžėje, 1907, Wilh. Storost, p. 333 s.

103. De Beatae Mariae Virginis in oppido Lourdes apparitionum valore ad vitam christianam renovandam et veritatem catholicam probandam. SP. B. O. 8 L, Nr. 1. Birkenfeld.

104. Vasilauskas M. ir Matulevičius J. „Mūsų Dirva". Skaitymų kninga liaudies mokyklai ir gimnazijai. Kaunas, 1907, p. 462–3.

105. Uida. Ponaitis. Vilnius, 1908, p. 464.

106. Barancevič K. Malūnas. Iš rusiško vertė Pranas S–lis. Vilnius, 1908, p. 465.

107. Du diable à Dieu. Adolf Retté, 5-éd. Paris, Varmers, 1907, p. 465.

108. Bourget Paul, de l'Academie Française. L'Emigre. Paris, Plou, 1908, p. 465 ss.

109. Bjernsonas. Vikrus vaikinas. Vilnius, 1908. „Draugija", Nr. 12, p. 465 s., ir „Viltis", Nr. 18, 1907.

110. Ar žydų, ar katalikų tikėjimas geresnis? „Šaltinis", Nr. 9, 1907 m., p. 135–6.

111. Apie Švento Rašto skaitymą. „Šaltinis", Nr. 7, p. 106, 1907.

112. I. Apie nekatalikų išganymą ir II. Apie šviesą ir augalus be saulės. „Šaltinis", Nr. 8, p. 117, 1907.

113. Apie tvaną. „Šaltinis", Nr. 12, p. 180–2, 1907 m.

114. I. Apie Jėzaus ir kunigų plaukus, II. Apie pravoslavų šventuosius ir jų kūnų nepuvimą. „Šaltinis", Nr. 21, p. 325–7, 1907 m.

115. Apie velnio apsėstus žmones. „Šaltinis", Nr. 29, p. 452 ss., 1907.

116. Apie Dievo buvimą. „Šaltinis", Nr. Nr. 36, 37, 38, p. 566 s. ir p. 579 ss. ir 595 ss., 1907.

117. Apie atlaidus (Vaičiuliui). „Šalt.", Nr. 39, p. 613 ss., 1907 m.

118. Dėl ko Popiežius vadinasi Šventuoju Tėvu? „Šaltinis", Nr. 31, 1907 m.

119. Apie moterų dūšią. „Šaltinis", Nr. 41, p. 643 ss., 1907.

120. Apie moterų su vyrais lygybę. „Šalt.", Nr. 42, p. 658 s., 1907.

121. Apie šventųjų gyvenimus. „Šaltinis", Nr. 47, p. 742 s., 1907.

1908 m.

122. Laiškas į „Vilties" Redakciją. „Viltis", Nr. 12(47), 1908.

123. Kankintinio Sūnus. Sutrumpinta iš kardinolo Wisemano „Fabiola". Kaunas, 1908 m. „Draugija", Nr. 13, 1908, p. 89.

124. Wysłouch A. Mokytojas iš Nazareto. Vertė L. P. Vilnius, 1907, p. 89.

125. Hypnotismas iszaiszkytas. Sudėta kun. Schlathoelterio, versta kun. Surusaičio. Waterbury Conn, 1901 m., p. 90 s.

126. Vagner Vl. Čem dolžen bitj universitet? SP. Volf. 1907, p. 93.

127. Petražickij L. I. prof. Universitet i nauka. SP. Volf. 1907, p. 94.

128. Herders Konversations Lexikon 3 Aufl. Freiburg, 1902–1907, p. 97.

129. Batiffol. Questions de l'enseignement ecclésiastique. Paris, Lecoffre, 1907. „Draugija", Nr. 13, p. 96, 1908.

130. Tarptautinis mokslui aukštyn kelti susivienijimas ir Lietuva. „Draugija", Nr. 14, p. 135–42, 1908.

131. A. a. kunigas Kazimieras Jaunius. „Šaltinis", Nr. 10, 1908.

132. Pluoštelis atsiminimų apie kun. Jaunių. „Viltis", Nr. 29 (64), 1908.

133. Į kunigo Jauniaus gimines. „Viltis", Nr. 24 (64), 1908.

134. Tautos ir doros reikalai. „Viltis", Nr. 30 (85), 51 (86), 1908.

135. Dvasiškosios Akademijos lietuviai profesoriai. „Šaltinis", Nr. Nr. 15, 16, p. 231 ir 250, 1908.

136. Pranešimas visiems abejojantiems ir visiems „Šaltinio" skaitytojams. „Šaltinis", Nr. 1, p. 16, 1908.

137. Liurdo stebuklai. Žiburio Kalendorius 1909 m. Seinai, 1908 m.

138. Apie Apaštalų sudėjimą. „Šaltinis", Nr. 45, p. 706 s., 1908.

139. Lembo Ruigis. „Draugija", Nr. 16, p. 357– 9, 1908.

140. Medžiaga Jauniaus biografijai. „Draugija", Nr. 16, p. 60, 1908.

141. Jauniaus taisytasis litanijos vertimas. „Draugija ", Nr. 16, p. 397, 1908.

142. Stowarzyszenie Pedagogiczne Katolickie w Archidyecezyi Mohylowskiej. Mowa miana na pierwszem walnem zgromadzeniu dnia 27 marca 1908 r. Sejny, Laukaitis S-ka, 1908.

143. Kunigo Jauniaus Paminklo komitetui atvirasis laiškas. „Viltis", Nr. 57 (92), 1908.

144. Atsakymas Lietuvių Mokslo Draugijos komitetui. „Draugija", Nr. 17, p. 99–104, 1908 m.

145. Lot Ferd. De la situation faite à l'enseignement supérieur en France. Paris. Cahier de la Quisaine, 1906. „Draugija", Nr. 17, p. 87 ss., 1908.

146. Profano įspūdžiai ir mintys iš antrosios Lietuvos Dailės Parodos Kaune. „Draugija", Nr. 20, p. 376–86, 1908.

147. Pogodin A. L. Počemu ne govoriat životnyja. Sp. M. O. Volf. „Draugija", Nr. 20, p. 461, 1908.

148. Gourbeyre Antoine Imbert. Dr. La stigmation, l'extase divine et les miracles de Lourdes. Clermont–Ferrand, Bellet, 1908. „Draugija", Nr. 20, p. 462–5, 1908.

149. Thamiry Ed. prof. Les deux aspects de l'numanence et le problème religieux. Paris, Blond, 1908. „Draugija", Nr. 21, p. 80 ss, 1908.

150. Atsakymas p. Vidūnui (jo rašto „Slaptinga žmogaus didybė" kritikos dėlei). „Draugija" Nr. 21, p. 91–4, 1908 m.

151. Apie Dievo buvimą. Seinai, Laukaitis ir B-vė, 1908.

152. Mažesnieji atsakymai iš tikėjimo srities. „Šaltin.", Nr. 2, p. 20 s., 1908.

153. Apie kryžiaus ženklą. „Šaltinis", Nr. 3, p. 35, 1908.

154. Šv. Komunijos priėmimas. „Šaltinis", Nr. 3, p. 35–6, 1908.

155. Apie amžinąsias nusidėjėlių kančias. „Šaltinis", Nr. Nr. 5, 6, p. 67–9 ir 83–5, 1908 m.

156. Apie stebuklus. „Šaltinis", Nr. Nr. 7, 8, p. 99–100 ir p. 115–116, 1908.

157. Tiesos pažinimo šaltiniai. „Šaltinis", Nr. Nr. 12, 13, 1908 m.

158. Tikėjimo pamatai. „Šaltinis", Nr. Nr. 14, 15, p. 214–16 ir 229 s., 1908.

159. Tikėjimo šaltiniai, surašai ir dalys. „Šaltinis", Nr. Nr. 19, 20, p. 291 – 3 ir 309–11, 1908 m.

160. Kristaus atsikėlimas iš numirusių. „Vilniaus Kalendorius", III m. Juozapo Zawadzkio išleidžiamas. 1908 m.

1909 m.

161. Švenčiausiosios Panelės apsireiškimai Lįurde. Seinai, Laukaitas ir B-vė, 1909 m.

162. Vincent E. Dr. Doit-on fermer Lourdes au nome de l'hygiène? Paris, Oudin. „Wiadomości Archidyecezalne", Nr. 1, str. 24, 1909 r., ir „Draugija", Nr. 25, p. 79, m. 1909.

163. Bertrin Georges. Un miracle d'aujourd'hui. Paris, Lecoffre, 1909. „Wiadom. Archidyecezalne", Nr. 1, p. 25, 1909, ir „Draugija", Nr. 26, p. 189 s., 1909 m.

164. Dictionnaire apologétique de la foi catholique. A. d' Alès. Paris, Beauchesne, 1909. „Draugija", Nr. 26, p. 191, 1909.

165. Luther und Luthertum in der erster Entwickelung, quellenmässig dargestelt von H. Demfle o. P. und Al. Maria Weiss O. P. Mainz, 1909. „Draug"., Nr. 27, p. 278 ss., 1909.

166. Dewas, Charles Stanton. L'Eglise et le progrès du mon-

de. Paris. Gabaldo et Cie, 1909. „Ateneum Kapłańskie" Nr. 4, str. 376–7, 1909 r., ir „Draugija", Nr. 29, p. 108–9, 1909.

167. Ateneum Kapłańskie. Rok I, t. I, zeszyt 1, 2, 1909 roku. „Draugija", Nr. 28, p. 393, 1909 m., „Draugija", Nr. 29, 1909.

168. Guibert J. La formation de la volunté. Paris, Blond, 1909, p. 106.

169. Mun. Comte Albert de. Ma vocation sociale. Paris, Lethieleux, 4éd, 1908, p. 107.

170. Le retour de Talleyrand à la religion. Paris, Plou Nourrit, 1908, p. 110.

171. Duplessy E. Le frère de Matutinaux. Paris, 1908. „Wiadomości Archidyecezalne", Nr. 4, p. 23–4, 1909.

172. Sprawozdanie z „Draugija", Nr. Nr. 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, i z „Vadovas" Nr. Nr. 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15. „Ateneum Kapłańskie", Nr. 3, p. 283 i 287; Nr. 4, p. 381 i 384, 1909 r.

173. Pismo v Redakciju „Slova" (Gorkim slovam moim posmiejutsia). „Slovo", Nr. 758, 1909, Peterburg.

174. Abrantowicz X. F. Newman a Modernizm (odbitka z „Wiad. Archid."). Petersburg, 1909. Druk. Warszawska. (Opracowana pod kierunkiem księdza prof. F. Buczysa).

175. Rancan I. Liber Miraculorum S. Bernardi. Peterburg, 1909. (Również opracowana pod kierunkiem księdza profesora P. Buczysa.)

176. Przeciwnicy cudów z niedawnej przeszłości (broszurka). Peterburg. Druk. Warszawska. 1909.

177. A. a. kunigas Juozas Dailydė. „Viltis", Nr. 104 (289), 1909.

178. Bažnyčia ir socijologija. „Draugija", Nr. 31–32, p. 270–81, 1909.

179. Bažnyčia ir nuosavybė. Parašė prof. J. Matulevičius (Iš lotyniško vertė kun. prof. P. Būčys, vertimą taisė pats autorius). „Draugija", Nr. 31– 32, p. 351– 66, 1909 m.

180. Bibliothèque de psychologie expérimentale et de méthapsychie R. Meunier. Paris, Blond. „Draug.", Nr. 33, 1909, p. 92 s.

181. Nr. 1. Vaschide N. Les Hallucinations télépathiques, p. 93.

182. Nr. 2. Viollet M. Dr. Les spiritisme dans ses rapports avec la folie, p. 94.

183. Nr. 3. Marie A. Dr. L'audition morbide. 1908, p. 95.

184. P. Thureau Dangin. Le catholicisme en Angleterre au XIX siècle, 4-éd. Paris, Blond, 1909. „Draugija“, Nr. 33, p. 95 s, 1909.

185. Sertillanges A. D. Art et apologétique. Paris, Blond, 1909. „Draugija“, Nr. 33, p. 96 s., 1909 m.

186. Liubomirska. Princesse. Les préjugés sur la folie. Paris, Blond, 1908. „Draugija“, Nr. 34, p. 202, 1909 m.

187. Vaschide N. et Meunier R. La Pathologie de l'atention. Paris, Blond, 1908. „Draugija“, Nr. 34, p. 203, 1909 m.

188. Aprašymas kun. Jauniaus dokumentų. „Vadovas“, Nr. 15, p. 253 s., 1909 m.

189. Tikiu į Dievą Tėvą Visagalintį, Sutvertoją dangaus ir žemės. „Šaltinis“, Nr. Nr. 17, 18, p. 259 s., 1909 m.

1910 m.

190. Laures Henry. Les synesthésies. Paris, Blond. „Draugija“, Nr. 39, t. X, 1910 m.

191. Pelczar Józef Dr. Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana. Przemyśl, 1909. „Draugija“, Nr. 39, 1910.

192. Valentėlis. Kriauniškės kapinaitės. Kaunas, 1910. „Draugija“, Nr. 45, p. 95–6, 1910.

193. Szech A. Religia ludzkości. Warszawa, Biernacki, 1909 r. „Draugija“, Nr. 45, p. 96–7, 1910.

194. Szech A. Dla czego? Warsz., Biernacki, 1910. „Draugija“, Nr. 45, p. 98, 1910.

195. Joie et douleur de catholiques. „Le Messager du Coeur de Jésus“. Décembre, 1910, tome LXXXV 50 ° annal, 1910.

196. Bažnyčios gyvybės jėga. „Draugija“, Nr. Nr. 46, 47, p. 116–124 ir 233–45, 1910.

197. Betlėjaus žvaigždelė. „Šaltinis“ Nr. Nr. 19, 20, p. 290 s. ir 306 s., 1910.

198. Apie atlaidus. „Šaltinis“ Nr. Nr. 26, 27, p. 402 ss. ir 418 s., 1910.

199. Apie žmonių likimą arba predestinaciją. „Šaltinis“, Nr. 50, p. 787, 1910.

1911 m.

200. Kristinas (Legendos tematas imtas iš francūzų kalbos). „Žiburio Kalendorius 1911 metams“, p. 58–64, 1911 m.

201. Apie Lourdeso stebuklus (atsakymas kritikui p. Jakštui). „Draugija", Nr. 52, p. 325–50, 1911 m.

202. Beaucorps C-re Jean de. Lourdes Pèlerinages, Paris, Blond, 1911. „Draugija", Nr. 52, p. 389–90, 1911 m.

203. O pamięci. „Wiadomości Kościelne", Nr. Nr. 6, 7, 10, 1911 r.

203. Wpływy zjawienia się chrystyanizmu na sprawę nauczania (odczyt miany w Katolickiem Stowarzyszeniu Pedagogicznem w Petersburgu). Drukowany, 1911?

Katalikystė ir tiesa (keli laiškai apie tikėjimo klausimus). „Vadovas", t. VIII, Nr. Nr. 29, 30, 31, 32, 35, 36, p. 47 ss, 145 ss, 250 ss, 357 ss, 243 ss, 356 ss.

1912 m.

Katalikystė ir tiesa (laiškai apie tikėjimo klausimus). „Vadovas", Nr. 37, p. 43–52, Nr. 48, p. 352–64, ir Nr. 49, p. 61–6.

204. O entropii. „Wiadomości Kościelne", Nr. 9–10, p. 127, 1912 r.

205. Ród, osoba i dzieło Jezusa. „Wiadomości Kościelne", Nr. 22, str. 312–15, 1912 r.

206. Laiškas į Redakciją (padėka p. Aleksandravičiui). „Šaltinis", Nr. 45, 1912 m.

207. Jauniems studentams žinotina. „Šaltinis", Nr. 28, p. 447, 1912 m.

Prof. dr. Pranciškaus Būčio raštai apibendrinti labai lengva. Jis – Weisso mokinys ir jo pasekėjas, mokytas teologas apologetas, visokeriopų klaidžių nuomonių taisytojas. Pr. B. tiek vientisas rašytojas, kokio kito vargu rasti mūsų literatūroje. Visai nedideliu kriptelėjimu į pasaulinių reikalų sritis Pr. B. dideliuose ir mažuose savo darbuose vis tas pats religinės ir moralės tiesos skelbėjas. Tomis vienomis religinėmis tiesomis arba žmonijos išganymu Dangaus Karalijai jis tėra gyvas nuo pat to laiko, kaip 1890–91 mok. metais išsirinko dvasiškio karjerą, kiti liudija, tos krypties jis esąs buvęs ir gimnazijos mokiniu būdamas; vadinas, jau tada reiškėsi tikrasis jo pašaukimas, kuriam jis paliko paklusnus ir ištikimas iki pat šių dienų. Nei kompromiso, nei nusileidimo.

Mokslą jis tepripažįsta amžinosiomis Apreiškimo tiesomis pagrįstą, politinį ir visuomeninį veikimą – tik sutinkantį su visuotinės Bažnyčios, kurios Galva Vadas yra Rymo popiežius, taktika. Už tai Pr. B. senai yra vadinamas „ultramontanu" arba „popiežininku", kaip kam patinka, ir tai deda jam in minus. Kas gi deda tai jam didžiausiu pliusu. Krikščionys katalikai, tie turi džiaugdamies konstatuoti, jog dabartinė aiškiai krikščioniška didžiumos mūsų inteligentijos nuotaika yra pamažu susidariusi per šiuos 35 metus, daugiausia veikiant raštu prof. Pr. Būčiui. Tai daugelio dabartinių mūsų valstybinio gyvenimo pasireiškimų pradžios gauname paieškoti Pr. Būčio asmenyje. Jis ir jo darbai jokiu atžvilgiu dar nėra įvertinti, o prie to anksčiau ar vėliau teks prieiti taip teologams, taip ir politikams. Šios 35 darbo sukaktuvės duoda kaip tik tinkamos progos.

Gerbiamasis jubiliatas tebėra pačiame gražume vyriško amžiaus, dar neišsemtų pajėgų. Tai duok, Dieve, jam tos sveikatos ištekliaus dar ilgiems metams!

VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS

Š. m. kovo 22 d. galėjo švęsti savo kunigystės 25 m. sukaktuves. Laikraščiai („Rytas", Nr. 65, „Iliustruotoji Lietuva", Nr. 13, ir k.) tai paminėjo[1]. Imame iš jų keletą davinių.

Kaz. Paltarokas gimęs 1875 m. spalių 10 d. Linkuvos par. 1889–94 m. mokės Mintaujos gimnazijoje, 1894–98 m. Kauno kunigų seminarijoje, 1898–1902 Petrapilio kunigų akademijoje ir išėjo ją šv. teologijos magistro laipsniu. Kunigu įsišventė kovo 9 (22) d. 1902–6 m. kapelionavo Liepojoje, 1906–12 vikaravo Surviliškyje, nuo 1912 profesoriavo kunigų seminarijoje, nuo 1914 buvo jos vicerektorium, nuo 1918 m. Žem. vysk. Kapitulos kanauninku, o nuo 1922 m. Liet. Universiteto profesorium. Panevėžio vyskupu nominuotas įsteigiant Lietuvos Bažnytinę provinciją 1926 m. bal. 5 d. Į savo katedrą įėjo gegužės 30 d.

Jubiliato nuopelnai katalikų religijai tarp lietuvių stiprinti labai dideli. Jis per visą savo amžių skelbė ją gyvu žodžiu ir užfiksavo savo mokslą raštu. Štai Jubiliato raštų sąrašas chronologiškai.

1910 m. „Girtuoklystė – nesveikata", 26 p.; „Girtuoklystė – nedorybių versmė", 20 p.; „Girtuoklystė – neturto motina", 16 p. 1921 m. visos trys brošiūros išleistos antrą ir trečią kartą bendru vardu: „Trys tiesos apie girtuoklystę"; Petronio knygyno[2] leidinys.

1911 m. „Sakyklai vadovas", 1 t. 357 p., 2 t. 384 p., 3 t. 258 p., 4 t. žuvęs (Švč. M. P. pamokslai).

1912 m. „Šventoji Senojo Įstatymo istorija". 1912 m. „Šventoji Naujojo Įstatymo istorija". Gimnazijoms. Pirmoji 1927 m. išspausdinta V kartą, antroji IV kartą.

1913 m. ir 14 m. „Draugijoje" ir skyrium „Socialis klausimas". 1921 m. antra padidinta laida, 306 p. A. Petronio knygyno leidinys.

1916. „Tikybos mokslas".

1916. „Tikybos pirmamokslis", patvirtintas Lietuvos vyskupijoms, 32 p. 1927 m. VII kartą (100–120 tūkst.).

1916. „Šventoji Senojo Įstatymo istorija". Pradedamosioms mokykloms.

1917 m. „Šventoji Naujojo Įstatymo istorija". Pradedamosioms mokykloms. 1927 m. VII kartą.

1917 m. „Šventoji Senojo ir Naujojo Įstatymo istorija".

1918 m.. „Katalikų Tikybos Katekizmas", patvirtintas Žemaičių vyskupystei. 1925 m. V kartą, 132 p.

1920 m. „Draugijoje" ir skyrium „Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje".

1921 m. „Visuomeninis kunigo veikimas", 96 p. A. Petronio knygyno leidinys. Kiti leidiniai – Šv. Kaz. dr.

1925–1926 m. pradėjo rodytis atskirais straipsniais pastoracijos dalykai: „Tiesos Kelyje" ir „Lietuvos Mokykloje" – „Seksualinis jaunuomenės švietimas", 48 p., ir „Tikybinis vaikų auklėjimas", 16 p. Nekantriai laukiama komplektinio Pastoralinės Teologijos kurso.

Religinės ir iš viso katalikiškos krypties raštų skaičium vyskupas Kazimieras Paltarokas prilygsta vyskupui Motiejui Valančiui: abudu raštu patenkino visus savo laiko tikėjimo reikalavimus.

Bet kai vysk. Valančius tokį savo knygų straipsnį prikrovė iki pat galo savo dienų, v. Paltarokas jų tiek pat prisikrovė tik iki pradžios savo ganytojavimo. Tad mes turime teisės dar daug daug iš jo laukti. Tik tegul Dievas prailgina Jo amžių ir suteikia gana sveikatos.

Plurimos annos![3]

VYSKUPO A. BARANAUSKO MIRTIES SUKAKTUVĖS

Artinantis 25 metų sukakčiai lapkričio 26 d., šeštadienį, kaip yra miręs vysk. Antanas Baranauskas, H. M. fak. Rašliavos muziejus[1] siūlo pastudijuoti šiuos jo rankraščius (III Universiteto rūmai).

1. Biblija Rasztas Szwentas Seno ir Naujo Testamento. Isz łotiniszkos wulgatos Lietuwiszkai perguldytas su trumpais pareiszkinimais isz kunigo Menokijaus ir kitu mokytu A. B. Seinu Wyskupo. 1528 p. (be 136).

2. Szłowingo Kunigo Leonardo Goffine **Knįga Dusziai krikszczoniszkai katalikiszkai apszwësti ir pataisyti**; arba trumpas iszguldymas Epistołu ir Evangeliju, ant wisu Nedėldëniu ir Szwenczu, su pamoksłais tikėjimo ir gero gyvenimo, pareiszkinimu Bažnyczos metu, didžuju ceremoniju, misziu szwentu, poteriu, karszinimo ligoniu, kelu kruwinu ir gyvenimo Szwentuju, įpaczai garbinamu musu szalës Kataliku isz wokiszkos 54 atspaudos Kunigo Otto, paskalsinta ir pataisyta Kunigo Pranciszko Hattlero S. J. ir potam isz lenkiszkos kałbos lëtuwiszkai perguldyta. 436 p. + VIII in fol.

3. Katekyzmas Isz Dekrėto Susirinkimo Bažnyczos Tridentiszkio Prabasczams Lëpiant Pijui Penktam Popiežiui iszdûtas Rymę met. 1566 iszspaustas. 156 p., in fol.

Nevisas.

4. „Moksłas Lëtuwiszkos Kałbos“, 1, 1–56 p., 2, 9–20, in 4°. (Pilnas rankraštis stinga pirmųjų 8 puslapių).

A. M. D. Gl.[2] 3. Sudarymas (Syntaxis) 1–35 (nepabaigtas). Tiek besudursčiau iš daugybės nebe visų rašinių.

Turinys

Dalis pirmoja. Raszyba. Apë balsius; sankrowa balsiu; smagumas (kirtis. *T.*); Ysztarmė balsiu; trumpëji balsiai. Apë siaudžius etc. Apë eitmiszkąjį žodžu sudarymą (tik pradžia). (Balsių pasikeitimai). Ysztarmė siaudiniu (atskyrus suminksztėjusias). Ysztarmė gało žodžu. II. Žodžúgis. Ugis wardu. Iszwestiniai žodžai. III. Lankstymas. Taikinimas. Paskirstymai žodžu į skyrius. IV. Sandora.

Sudarymas. Apë sakynį. Apë skaitlų. Apë gymę. Apë prëtarą. Apë daiktavardį. Apë łankius. Apë prëkaiszas. Páduros (suffika). Apë skaitwardį. (Nepabaigta).

5. Medžiaga mokslui lëtuwiszkos kalbos. (Juodraščiai) 1. Prëkalba. Raszyba. Žodžugis. Lankstymas. 48 in 4°. 2. Pradža. Dalis pirmoja, Raszyba. Smagumas. Peržiurėjimas balsiu jiłgumo, sankrowos, smagumo ir padėjimo. Apë ysztarmę. Apë tarmes. 48 p. Žodžugys. Apë szaknis. Wardu ugys. 8 p. 3. Žodžai. 46 p. 4. Augmenys isz balsiu. 40 p. 5. Žodžai dwilypiai. 1 p. 6. Omiletika. 10 p. 7. Kalbodaras. 8 p. 8. Sudarymas. 32 p. 9. Sudarymas. 24 p. 10. 2 p. 11. 48 p.

6. Mokslas Szwentosios yszkałbos. Dalis pirmoja. Apë Szwentąją Yszkałbą iszwiso. Apë priderinimą pamokslo klausytoju protui, jo reikalams, pasivedimui (?) duszios. Žymė gero pamokslo. Kokiam reikia būti paczam kaznodëjui. Skyrus. II. Kaip reikia rûsztësi Dëwo žodžo apsakinëtu. III. Kaip pasirûszus Dëwo žodžis apsakinëti? Dalis antroja. Apë wisokius pamoksłus ir këkwëno jų sawosias taisykles. Kaip mokyti apë małdą. Apë iszpasakymą nûłatos wiso Szwentojo Bažnyczos Mokslo. Apë Misijas ir Rekolekcijas. Apë katekyzmus. Visas veikalas. 280 p. Ad. M. D. Gl.

7. „Mokslo Szwentosios Yszkalbos". Juodraščiai. 1. Trumpesnis. Visas. 82 p. 2. Dar viena kopija, 131 p.

8. Szwentas Katalikiszkas Moksłas, iszketotas ir letuwiszkai iszraszitas. 4 p. Pradžia populiarioji leidinio, kitokia rašyba.

Rašliavos Muziejaus Vedėjas

Doc. J. Tumas

RAŠLIAVOS MUZIEJUS

Šiemet lapkričio mėn. 26 d., šeštadienį, sueis lygiai 25 metai, kaip mirė vyskupas *Antanas Baranauskas*. Diena minėtina. Tam, kas norės pasiruošti, prieinama padaryta bent kiek naujos medžiagos.

Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Rašliavos muziejus paveldėjo keletą rankraščių labai aukštos filologinės ir istorinės vertybės. Būtent septynius tomus a. a. Seinų vyskupo Antano Baranausko, keletą a. a. prelato Antano Povilonio[1] ir du a. a. dr. Jono Basanavičiaus. Jais tenka viešai pasigirti ir pavilioti mūsų tarmių tyrėjus ir literatūros istorininkus, kad jais itin susidomėtų.

A. a. vyskupui A. Baranauskui mirus, jo rankraščius buvo apsiėmęs pasaugoti dabartinis Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas[2] ir prelatas A. Povilonis, abudu anykštėnai, v. A. Baranausko artimi kaimynai, o A. Povilonis net artimas giminės: A. Baranauskas yra gimęs iš Povilonytės. Inteligentingi rankraščių globėjai, už juos atlyginę gimines turto paveldėtojus, užantspaudavę ir taip laikę pas pr. Povilonį. Per ilga šiam mirus Joniškyje, šitie rankraščiai su spinta knygų atiteko drauge su kitu nedideliu turtu jo seselei A. Povilonytei Anykščiuose. Jos manyta tai būsiant dideliais pinigais pakeista. Tačiau, karui ištikus, suraišioti ir užantspauduoti rankraščiai buvę vokiečių sukratyti, dalis dėl to žuvus, to gi, kas liko, niekas pinigais nepirko: vieniems nebuvo leidėjų, kitų nė spausdinti nebuvo galima. Pagaliau suprasta, jog tai tik mokslui naudingas dalykas ir sutikta atiduoti Universitetui, jo Rašliavos muziejui mokytiems žmonėms naudotis.

Elmininkų vienasėdyje, kur dabar gyvena sena, sena A. Povilonytė, rašliavą radau mišrai su brošiūromis ant visų lentynų. Išrinkau, rodos, visa ir, padirbėjęs namie keletą dienų, sudariau septynetą knygų, kurias, gražiai ir tvirtai aptaisęs, įregistravau kaip Rašliavos muziejaus nuosavybę. Štai pilni tų rankraščių antgalviai ir kiek tiek jų istorijos.

1. Biblija. Rasztas Szwentas Seno ir Naujo testamento. Isz łotiniszkos wulgatos Lietuwiszkai perguldytas su trumpais pareiszkinimais isz Kunigo Menokijaus ir kitu mokytu A. B. Seinu Wyskupo. 1528 p. be 136.

Vertimas pats savaime gerokai atsilikęs nuo dabartinės literatinės lietuvių kalbos: „Ir tarė Diewas: Stokis Szwiesa. Ir stojosi Szwiesa". Vyskupo Juozapo Skvirecko[3] vertime: „Tepasidaro šviesa! Ir pasidarė šviesa". Šis pastarasis vertimas kalbos atžvilgiu, ypač sintakse, daug tobulesnis. Užtat A. Baranausko tekstai pilni žodyno turtų ir anykštėnų tarmės: „padarė Diewas žmogų tiesų ir anas pats įsimaiszė nesuskaitytosna mąstėsna". V. J. Skvirecko vertime: „jis pats įsipainiojo į begalinius klausimus". Pamoksl. VII–30. Tai tik atvertus, kur pakliuvo.

Literatūros istorijai šis v. A. Baranausko atliktas darbas yra gyvas dokumentas, kaip jis baigė savo amžių. Seinų Ganytojas per vėlai susigriebė dirbęs daug nuliekamo darbo, o apleidęs kas reikalingiausia – dvasiškąją literatūrą lietuvių kalba, ir geležine savo valia ėmės atidirbti sugaištąjį laiką. Metęs dvasiškąsias giesmes, kurių gausiai buvo jau davęs, ėmės versti Šventąjį Raštą. Dirbo nebeatlyždamas ir per 448 dienas išvertė tris Senojo Testamento tomus. Vadinas, kas dieną prirašydavo po 3–4 puslapius in folio. Net šiurpas ima, suvokius darbo datas. Štai jos. Kniga Genesis (Gimimas). Pradėta 4.IX.1901. Kniga Exodus (Iszejimas). 28.IX.1901. Kniga Leviticus (Lewitiszka). 17.X.1901. Kniga Numerorum (Skaiczu). 29.X.1901. Kniga Deuteronomii (Antro Zokono). 13.XI.901. Kniga Josue. 1.XII.1901. Kniga Judicum (Sudžu). 10.XII.901. Kniga Ruth. 21.XII.1901. (Vyskupo J. Skvirecko vertimo I tomas).

Pirmoja Kniga Regum (Karalu) 23.XII.1901. Antroja Kniga Regum (Karalu). 19.I.1902. Treczoja Kniga Regum (Karalu). 28.I.1902. Ketvirtoja Kniga Regum (Karalu). 9.II.1902. Kniga pirmoja Paralipomenon (Likusiu daiktu). 19.II.902. Antroja Kniga Paralipomenon (Likusiu daiktu). 28.II.1902. Kniga pirmoja Ezdrosziaus. 10.III.902. Kniga Nehemijosziaus. Vadinama antrąja Ezdrosziaus. 14.III.902. Kniga Tobijosziaus. 19.III. 1902. Kniga Judith. 22.III.1902. Kniga Esther. 26.III.1902. Kniga Job 3. IV.1902. (Vyskupo J. Skvirecko vertimo II tomas.)

(Rankraštyje nėra Psalmių Knygos, 1005–1140 p. = 136 puslapių.)

Kniga Proverbiorum (Priežodžu) 1902.V.26.

Kniga Ekklezijastes. 1902.VI.19.

Canticum Canticorum Salomonis (Giesmė Giesmiu Salomono) 30.VI.1902.

Kniga Iszminties (Sapientiae) 11.VII.1902.

Ecclesiasticus (Ekklezijastikas) 28.VII.1902. A. M. D. Gl.

Pranaszyste Izajosziaus. 5.IX.1902. (Vyskupo J. Skvirecko vertimo III tomas).

Pranaszystė Jeremijos (Jeremijosziaus) 18.X.1902.

Threna tai yra Raudojimai Jeremijosziaus Pranaszo. Vos trys „padėjimai" 22.XI.1902. Darbštus vertėjas mirė 26.XI.1902; vadinas, tą šventą savo darbą bedirbdamas, baigdamas 68-tus metus.

2. *Szłowingo Kunigo Leonardo Goffine Kniga Dusziai krikszczioniszkai katalikiszkai apszwësti ir pataisyti; arba trumpas iszguldymas Epistolu ir Ewangeliju, ant wisu Nedëldëniu ir Szwenczu, su pamokslais tikėjimo ir gero gywenimo, pareiszkinimu Bažnyczos metu, didžuju ceremoniju, misziu szwentu, poteriu, karszinimo ligoniu, kelu kruwinu ir gywenimo Szwentuju, įpaczai garbinamu musu szalës Kataliku isz wokiszkos 54 atspaudos Kunigo Otto, paskalsinta ir pataisyta Kunigo Pranciszko Hattlero S. J. ir potam isz lenkiszkos kalbos lëtuwiszkai perguldyta. 436 p. + VII in fol.*

Rankraštis visas. Būtų katalikams naudinga jis išspausdinus, o filologams įdomu, palikus visą tekstą taip, kaip yra. Versta prieš 1883 m., kada A. B. tebebuvo Kauno kunigų seminarijos vicerektorium. Taip galima spėti iš rašybos.

3. *Katekyzmas Isz Dekrėto Susirinkimo Bažnyczos Tridentiszkio Prabaszczams Lëpiant Pijui Penktam Popiežiui iszdůtas Rymę met. 1566 iszspaustas,* 156 p. Ne visas, ir nėra žinios, ar buvo visas šiuo užsimojimu. Cfr. „Platesnis Katekizmas arba Šv. R. Katalikų Bažnyčios mokslo išguldymas patvirtintas Žemaičių ir Vilniaus Vyskupijoms. Spaudon prirengė kun. J. Skvireckas." 356 p.

4. *Mokslas Szwentosios Yszkałbos.* 280 p. Ad. M. D. Gl. Visų visas. Šauktinai šaukiasi, kad būtų išspausdintas. Priedas: „Klausinėjimai isz Mokslo Szwentosios Yszkałbos 1872/3 metu".

5. *Mokslas Szwentosios Yszkałbos.* Juodraštis ir 1 kopija.

6. *Mókslas lëtùwiszkos kałbos.* 56 p. iš vienos redakcijos ir 205 (be 8 pradžioje) visai sutvarkytos galutinės redakcijos. Ad. M.

D. Gl. Ir *„Sudarymas"* 35 p.; nebaigta sintaksė, galutinai suredaguota. Filologai turėtų tai perleisti per savo žurnalą. Įdomi terminologija. Svarbu istorijai mūsų kalbos gramatikavimo.

7. *Mokslas Lëtuwiszkos kałbos.* Kelios pirmutinės redakcijos dalimis.

Iš tos pat vietos prel. A. Povilonio:

1. *Katekizmo paskaitos* 1886 m.
2. *Duchowne Miasto Boskie.* 552 p., puikiai ranka nukopijuota. Pavyzdys kantrybės.
3. A. Povilonio mėginimai eiliuoti, kiek tiek laiškų: kun. K. Jauniaus[4] ir k., rinkinys klierikų pamokslų lietuviškai, jo paties lenkiškai, *Katakyzmu klausimas, Omiletikos užrašai, Nekurë daiktai apë Lëtuwiszką kałbą,* Akademijos paskaitų užrašai lotyniškai etc.
4. Prof. K. Jauniaus *Įstatymai ir taisyklės, kurias reikia užlaikyti apsakinėjant Dievo žodį,* klieriko kopija.
5. To pat: *Lietuviszkas kalbamokslis,* klieriko kopija.
6. A. Baranausko Omiletikos paskaitos 1870 m., A. Povilonio surašytos:

Iš palaidų nuotrupų ne be vertės.

Iš senų laikų, nuo 1922 m., yra dar likę, dabar jau Rašliavos muziejuje, du dideliu a. a. d-ro Jono Basanavičiaus rankraščiu: *Iš d-ro Jurgio Sauerveino raštų".* Spaudon prirengė, jojo biografiją pridėdamas, d-ras J. Basanavičius. I dalis. *Dr. J. Sauerveino portretas. Prakalba. Medega d-ro Jurgio Sauerveino biografijai. Iš ar. J. Sauerveino korespondencijos. D-ro J. S. bibliografija. Iliustracijos.* Viso 1+1+2+150+250=404 p. ir atskiri lapeliai.

II dalis. *D-ro Jurgio Sauerveino eilėraščiai.* Viso 256, suskirstytų keliolika rūšių. 443 p.

Rašliavos muziejus turi ir daugiau literatinės ir istorinės vertybės rankraščių ir daugybę žymesniųjų žmonių korespondencijų – dokumentų. Prašo ir toliau papildinėti jį saugioje vietoje ir tvarkiai laikytina rašliava. Privačiose rankose ji plyšta ir nyksta.

Rašliavos muziejus Universiteto bibliotekoje turi savo kambarį.

Rašliavos Muziejaus Vedėjas
Doc. J. Tumas

VYSK. A. BARANAUSKO RANKRAŠČIAI ATSIRADO!

1. „Lietuvio" Nr. 203 ir „Lietuvos" Nr. 203 aimanojau[1], kad Rašliavos muziejus, paveldėjęs iš a. a. praloto A. Povilonio[2] visą vysk. A. Baranausko rašliavą, pasigenda tik *Knįgos Psalmu,* 1005-1140 p. Veltui kreipiaus laiškais į tuos žmones, kurie galėjo ką nors apie tai žinoti. Štai dabar mūsų atstovybei Maskvoje atsiėmus iš SSRS valdžios karo metu konfiskuotą Žemaičių vyskupijos raštinę, patekusią į Smolenską ir Tulą, ir sugrąžinus ją Kaunui, tarp kitų rankraščių atsirado ir minėtasis. Jo būta a. a. pral. Povilonio pasiųsto J. E. vysk. Pr. Karevičiui[3] Panevėžin, kur buvo jisai evakuavęsis iš Kauno, o iš Panevėžio pateko į Rusiją.

Dabar Šv. Rašto vertimas, kiek jo yra vysk. A. B. padirbęs, Rašliavos muziejuje bus visas.

2. Šitą rankraštį Rašliavos muziejui grąžindamas, J. E. Kauno Arkivyskupas Metropolitas J. Skvireckas[4] malonėjo jam perduoti ir antrą vysk. A. Baranausko autografą: *Szventas Moksłas Rymo Kataliku Bażnyczos trumpai iszpasakytas, isz lenkiszkos kałbos lietuviszkai verstas Vyskupo Antano Baranauskio,* 152 p.

Imprimatur. Datum Caunae 1905 an. Februarii 8 die. Miecislaus Pallulon Episcopus Samogitiensis mpr. № 343. Дозволено цензурою 19 февраля 1905 года. СПБ. Cenzūruoti būta pavesta E. A. Volteriui[5].

Žemaičių vyskupas M. Paliulionis[6] šį rankraštį buvo pavedęs kun. J. Skvireckui parengti spaudai. Šv. Kaz. dr-ja išleido jį Nr. 46. Iš lenkų kalbos vertė vyskupas Antanas Baranauskas. „Platesnis Katekizmas, arba Šv. R. Katalikų Bažnyčios mokslo išguldymas, patvirtintas Žemaičių ir Vilniaus vyskupijoms. Spaudon prirengė kun. Juozapas Skvireckas T. M. ir Žem. Sem. profesorius." Kaunas, 1908, 356 p.

Pastaba spaustuvei. Iš vieno A. Baranausko rankraščio puslapio in fol. esti 2 $^1/_3$ spaudos puslapių in 8°.

POETAS – MOKSLO VYRAS

A.A. KUN. DR. MOTIEJUS GUSTAITIS

Š. m. gruodžio 22 d. 4 val. mirė Lazdijų „Žiburio" gimnazijos direktorius, poetas ir mokslo vyras kun. dr. Motiejus Gustaitis ir 26 d. palaidotas ten pat, Lazdijuose.

Gimęs Rokų kaime, Žem. Panemunės par., 1870 m. vasario mėn. iš Kazimiero Gustaičio ir Elzbietos Bajoriūnytės, pajiesyje ties Šlapkšna. Vidurinius mokslus ėjo Marijampolėje, Seinų kunigų seminarijoje, o universitetą Šveicarijos Friburge ir Romoje. Filosofijos daktaro laipsnį gavo už disertaciją apie Adomo Mickevičiaus orientalizmą. Dalį tų žinių paskui sunaudojo savo „Krymo sonetams"[1] paaiškinti. Vadinas, nuo pat jaunų dienų Motiejui pilna galva buvo poezijos ir mokslo šalia tiesioginių kunigo rūpesčių. Kunigavo jisai ramiai, švariai, daug savo sielos dėdamas askezai. Be to, jis per visą savo amžių vien mokykloje mokė, ne parapijose buvo ganytojas. Pirma kapelionavo Marijampolėje, puskui „Žiburio" įsteigtoje vidurinėje mokykloje ten pat Marijampolėje, o karo metu, emigravęs su visais mokiniais Rusijon, Jaroslavlyje. Mokės ir mokė per visą amželį.

Gustaičių bočiai, nabašninkas sakydavos, buvę gudai, nuo Berezinos Gustovai (iš žodžio gustoj – tirštas), bet jau seniai sulietuvėję. Dabar Gustaičius patikrinęs, vargu ką berastumei gudiška. Jie ir etniškai gryni „sūdavai", suvalkiečiai, taip kūno, taip dvasios savumais. Motiejus jau seminarijoje buvo kaip reikiant susipratęs lietuvis ir visa karšta savo širdžia palinkąs dirbti vien tik lietuvių kultūrai. Ir dirbo jai atsidėjęs.

Eiliuoti pradėjo dar tebestudentaudamas Šveicarijoje. „Draugijoje" eilėje pirmųjų 1907 m. bendradarbių aptinkame jo eiles, tikrąja pavarde pasirašomas (Nr. 1, 2, 4, 6, 9, 11). Devintame nr. jau pradeda rodytis „Krymo sonetų" vertimai. Dar pirmiau buvo žinomas Balandis eilininkas, bet kad Gustaitį ta pravardė dengė, daug kas ilgai nežinojo. Balandis Motiejui buvo simbolis; jį paskui dažnai minėdavo, manau, primindamas jaunas savo dienas ir betarpiškąją savo kūrybą. Dar 1925 m. „Varpelių" sonetuose net triskart jis paminėio „balandį".

Nubudęs balandis burkuoti pradėjo. (28)
Paduok, Diana, aukso lanką
Nubaust balandžiui, kam jisai,
Burkuodams dainą žavimai,
Vylingą hidros kelia ranką. (30)

Iš pradžių M. Gustaitis nesirodė pirmos eilės poetas romantininkas. Daug kliudė jam per rimta forma. Bet dar daugiau, kad nesitenkindamas jau turimomis lietuvių kalbos priemonėmis, jis būtinai norėjo būti „kalbos inžinierius", nuo „Keturių vėjų" betariant, ir išteseti tokiems kalbos šedevrininkams, kaip Ad. Mickevičius. Mūsų futuristai visa 15 metų vėliau pasirodė už autorių:

O žaibų žalčiai po mano
Kojom nardo ir grasin.
Ei, aukštyn, žirgel, aukštyn!
Stok! čia krantas okeano.

Žvaigždės groja, lyg vargonai,
Plaukia, šviečia taip maloniai! („Varp.", 18)

„Ilgesys" (cfr.[2] „Vainikų" 43 p.) ir kitos M. Gustaičio eilės labai naujoviškos, nors viskas imta romantizmu. Pavyzdžiui, „Rauda" ir k.:

„Suskambėjo ledo lyra ir paliejo skardą tyrą – gedulingą. Oi, tu, lyra, nelaiminga! – Kam pravirkdei ežerėlį ir žvaigždėtą danguželį? Kam pravirkdei užkerėtą? Vilnys plaukia nusiminę ir apšaukia liūdną žinią", t. ir t.

M. Gustaičio turime nemaža eilėraščių rinkinėlių ir atskirų dalykų: 1. „Tėvynės ašaros" ir „Erškėčių taku". 2-ji laida, piešiniai V. Bičiūno[3], Jaroslavlyje, 1926 m., 64 p. 2. „Aureolė". Oratorija. Antroji laida, piešiniai V. Bičiūno, Jaroslavlyje, 1918 m., 62 p., su pastabomis ir oratorijų aiškinimu. 3. Adomo Mickevičiaus „Krymo sonetai" su studijėle. 4. „Sielos akordai". 5. „Meilė", poema. 6. „Gaustas ir Zapsė", drama liaudies opera. (Tos pat rūšies kaip ir „Aureolė".) 7. „Vėlinės", II-ji dalis, 1926 m., 48 p. 8. „Varpeliai", 1925 m. Piešiniai Jono Burbos[4], 64 p., su

paaiškinimais ir „Soneto raida". 9. Jul. Slovackio „Anhellis". Piešiniai V. Bičiūno.

Paskutiniais laikais M. Gustaitis atsidėjo vien tik romėnų klasikų studijoms. Cfr. „Židinyje": „M. Sarbievijus", 1925 m., I, 197–208 p.; II, 81; „Horacius", 1926 m., III, 197, 198, 1927 m., V, 6, 335; „Vergilius. Eneida", II knyga, 199, 377-388[5].

Į senatvę dainius Motiejus vis dažniau ėmės religinių temų. „Tiesos kelyje" 1927 m. randame itin gerų eiliuotų psalmių vertimų: *De profundis*, 101, 142, ir šiaip jau eilučių sub specie aeternitatis[6] ir – pranašingą nujautimą. Pakartokime jį, tai įdomu:

Nakties glūdumoj su miegūsta gamta
Skęstu morfėjiniam karste;
Tylus debesys, kaip rami kometa,
Apsupo miglota skraiste –
Aplinkui taip tamsu, gūdu!

Beribėj erdvėj tarpe žemės-dangaus,
Iš tolimos amžinumos,
Švyst angelas veido didingai rūstaus,
Lyg pranašas Teismo dienos –
Aplinkui taip tamsu, gūdu!

Ir tarė: – jau laikas, tu numirei jau!
Veik siela su dvasių turtu
Pakilo giedodama „Requiem" sau.
Sujaudintas topt nubundu –
Aplinkui taip tamsu, gūdu!

Romantininkas pats sau pagiedojo „Requiem".

M. Gustaitis daug laiko skyrė ir lietuvių literatūros istorijai. Ir čia jis paliko tikrai moksliškų darbų. Paminėsime:

1. Kunigas Antanas Tatarė. Pirmutinis Suvalkų gubernijos lietuvių švietėjas. Jo gyvenimas, eilės, laiškai ir dokumentai. Vilnius, 1913, 94 p., in 8 maj.[7] (Pirmiau „Lietuvių tautoje")[8].

2. Petras Kriaučiūnas. Gyvenimas. Raštai, dokumentai. Monografija. Kaunas, 1926 m., 159 p.

3. Basanavičius ir „Aušra". Antrasis leidimas. 1927 m., 36 p. Kaunas.

4. Adomo Mickevičiaus „Ponas Tadas". Etiudas. Kaunas, 1927, 16 p.

5. Kunigas Juozapas Galeckas, Dzūkijos darbuotojas, 1924 m., 32.

6. Stilistika. Vadovėlis literatūros istorijai. Kaunas, 1923 m., 250 p.

M. Gustaitis mokėjo mokslo dalykus rašyti ir nagrinėti metodiškai ir giliai. L. U. Teologijos filosofijos fakultetas dėl to kvietės jį lietuvių literatūros dėstyti. Atsisakė, bevelijo likti prie savo paprastojo darbo – auklėjimo.

Lietuvių rašytojų šeima neteko labai žymaus savo nario; jis atstoti nebus lengva. Manau, M. Gustaičiui pravartu būtų paskyrus ištisa monografija, o palaikai kuo veikiausiai paskelbus spauda; sako, jų gerokai likę.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ

50 m. amžiaus sukakus

1926 m. minėjome šviesias Marijos Pečkauskaitės 30 metų literatūros darbo sukaktuves. Tada man teko apie ją parašyti „Lietuvos Mokykloje", Nr. 2, 3, 4, 5, „Iliustruotoje Lietuvoje", Nr. 9, paskui prakalboje į jos knygą „Motyna–auklėtoja"[1]. Kiti beveik visi laikraščiai šias žinias daugiau ar mažiau pakartojo savo leidiniuose. Tai M. Pečkauskaitės vardas mūsų visuomenei buvo atmintas, o pažadėtasis „Žinijos"[2] bendrovės visų jos raštų atspausdinimas dar labiau sudomino. Dabar mums belieka tai atminti.

Marija Pečkauskaitė, raštuose ilgai vadinusis Šatrijos Ragana, gimė 1878 m.[3] vasario 24 d. Medingėnuose, augo gi tėvų dvarelyje Labūnavoje, Pavandenės parapijoje Žemaičiuose. Tai yra atstovė naujosios mūsų bajorų kartos, kuri lenkiškąją savo kultūrą laikė privalybe taikinti lietuviškajai, ruošės svetur, darbą dirbo namie ir dėjosi žemaičiais ar lietuviais, nors poterius kalbėjo lenkiškai. Dažniausiai tai buvo Vilniaus romantininkų atža-

los. Kitos krypties bajorus lengvai nuviliojo nuo namų darbo panpolonizmas, vadinamas endecija[4], savo ir mūsų nenaudai.

M. Pečkauskaitė mokės namie, Petrapilyje, Varšuvoje ir Ciuriche; mokytojavo privačiai ir „Žiburio" progimnazijos vedėja. Pirma gražiai pasižymėjo dailiojoje literatūroje, paskui pedagoginėje. Dabar, kam tai rūpi ir įdomu, gali knygų rinkoje rasti jos:

Dr. Fr. V. Försteris. „Jaunuomenės auklėjimas". Knyga tėvams, mokytojams ir dvasiškiams. Lietuviškai parašė M. Pečkauskaitė, 543 p. Trečias leidimas 1925 m.

Fr. V. Försterio „Seksualė etika ir seksualė pedagogija", 139 p.

„Lietuvos Bitininkas", 1926 m. trečias leidimas.

H. Sienkiewicziaus „Dykumose ir giriose", du tomu.

B. Pruso „Sargyba".

„Motyna–auklėtoja", 176 p. Ir k. iš seniau likusių. Visai originalių M. P-tės kūrinėlių tuo tarpu tenka pasiieškoti „Skaitymuose", „Naujojoje Vaidilutėje", „Moteryje" ir k. Skyrium tai sudarys šešius tomus.

Turima ir nepaskelbtų rankraščių tokios pat mokslo ir literatūros vertybės.

„Jeigu šiandieną Lietuvoje nėra visiško pedagoginės literatūros bado, už tai visi turime būti dėkingi ne kam kitam, o tik gerb. P-lei M. Pečkauskaitei" – sako „L. Mokykla".

M. P. darbšti, ir tik silpna jos sveikata neleidžia jai kūryboje ir moksle smarkauti. Tikėkimės vis dėlto, kad jai dar daug lieka metų lietuvių kultūrai padirbėti. Duok Dieve!

IŠ DOC J. TUMO PASKAITŲ APIE VYSK. M. VALANČIŲ

PIRMOJI BYLA DĖL LIETUVIŠKŲ SPAUDINIŲ

Žemaičių vyskupas Motiejus III Kazimieras Valančius-Valančauskis „Pastabose pačiam sau"[1], 72–4 p., šitaip aprašė politikos bylą, maskolių vyresnybės iškeltą Žemaičių kunigams.

„1862 m. namų karui pasibaigus, Kauno gub. gyventojams pasirodė, jog kils katalikų tikėjimo persekiojimas. Katalikai drebėdami laukė tos gadynės. Tuo laiku ėmė iš Prūsų plaukti brošiūros, patvirtinančios tikėjime ir parodančios, kaip reikia laikytis persekiojimo metu. Tos brošiūros buvo šiais vardais: 1. Isz Tamsybes wed tiktay Kielis Teysybes, 2. Parspieimas, 3. Szniakiesis katalika su nekataliku, 4. Prajautimas, 5. Wargai Bażniczes Kataliku, 6. Litanie apej wisus szwentus Muczelninkus.

Tas brošiūras žmonės godžiai pirkos, ir kad jau kuone kiekvienoje troboje, ypač Žemaičiuose, buvo, patyrė valdžia ir liepė gaudyti. Nesunku buvo susekti, nes mūsų žmonės buvo žiopliai, greit pasakoja viską reikalingiems ir nereikalingiems. Tas brošiūras paprastai atnešdavo žydai ir žmonės, kurie užsiima kontrabanda. Nė vienas kunigas nevažiavo už sienos ir netraukė jų per sieną. Tačiau valdžia, nesikabindama prie žmonių, apkaltino kunigiją ir liepė: 1. Rietavo dekaną Žvingių kleboną Pranciškų Butkevičių, 2. Žygaičių kleboną Vicentą Norvaišą, 3. Salantų kamendorių Pranciškų Stropų, 4. Darbėnų kamendorių Kazimierą Eitutavičių, 5. Naumiesčio kamendorių Matą Kaziliauskį, 6. Pagramančio kamendorių Vicentą Butvydą, 7. Gaurės kamendorių Vitalį Dembskį, 8. Gardamo filijalistą Joną Grigaliūnavičių ir 9. Tauragės kleboną Joną Tamoševičių suimti ir atvežti į Vilnių. Atvežė ir uždarė pilėje Nr. 14. Prasidėjo tardymas. Kunigai, niekados tokiuose sielavartuose nebuvę, nežinojo, kaip teisintis. Kada klausė, kas jas (tas knygeles) rašė, atsakė: „Nežinome". Vienok kunigai Dembskis, Norvaišas, o labiausiai Batakių klebonas Eligijus Mantvila tvirtino, jog jų autorius – vyskupas.

Dėl to tai generalgubernatorius Potapovas[2] atsiuntė į Kauną žandarmų generolą Losevą peržiūrėti vyskupo namų. Losevas, pasiėmęs aštuonetą policijos valdininkų, ieškojo, bet nieko nerado; negalėjo ir rasti, nes vyskupas jokių iš Prūsų atgabentų knygų neturėjo. Be įrodymų sunku vyskupą bausti: pasiuntė į Prūsus rasti rankraščio, autoriaus ranka rašyto, bet nerado.

Tilžės klebonas kun. Zabermannas[3] padavė raštu prisipažinimą, jog jis pats parašęs ir spausdinęs, tačiau maskolių valdžia tam netikėjo. Po visam tam: 1. Kun. Butkevičių išsiuntė į Kur-

ganą, Tobolsko gub., 2. Kun. Norvaišą į Tomsko gub., 3. Kun. Stropų į Pinegą, Archangelsko gub., 4. Kun. Eitutavičių į Viatkos gub., 5. Kun. Kaziliauskį į Cholmogorus, Archangelsko gub. 1. Kun. Butvydą paliko Vilniaus gub. ir nebeleido sugrįžti į Kauno gub., 2. Kun. Dembskį taip pat, 3. Kun. Grigaliūnavičių taip pat. Kun. Tamoševičių paleido, pavelydami sugrįžti į Tauragę, į pirmykščią vietą.

Taip ta byla 1870 m. ir pasibaigė".

Vyskupas Valančauskis sako, Rusų vyresnybė, nekibdama į žmones, vienus kunigus teapkaltinusi kontrabandavimu ir skleidimu maskoliams priešingų raštų. Tačiau prof. Vaclovas Biržiška Kauno gubernatoriaus archyve yra radęs galą šios bylos sprendimo; tai parodė daugiau šios bylos dalyvių: prieš Rusų valdžią agituota visų luomų, ne vienų inteligentų, tik vadovaujant dvasiškiams. Patiriame apie šiuos kitus kaltininkus.

Salantų vikaras Pranas Stropus ir Raguvos seniūnijos valstietis Račiukas patys prisipažinę kalti buvę, skleidę užsienyje spausdintas knygas ir brošiūras ir vienas antrą išdavė.

Norvaišas ir Bartkevičius prisipažinę šiuo reikalu turėję santykių su Tilžės dekanu Zabermannu ir su kun. Brundza (užnemunėje). Slaptus reikalus su Zabermannu atlikęs Račiukas ir pinigų jam nuvežęs.

Be to, buvo kaltinamas vienas raseiniškis bajoras Simanas Kulakauskis. Jis paslapčiomis išeidavęs iš tėvynės ir svetima Jonulio pravarde gyvendavęs Prūsuose ir gabendavęs į Kauno gub. knygas ir brošiūras. Tai buvęs 1863 m. revoliucijos dalyvis.

Vyriausiu priešvalstybinės akcijos kaltininku vyresnybė palaikė Rietavo dekaną Žvingių kleboną Praną Butkevičių: jis buvęs kitiems viršininkas ir daręs jiems įtakos. Be to, jis nevisiškai prisipažinęs daręs nusikalstamus darbus ir taip pasididinęs jam skiriamą bausmę.

Kiek žemiau pasakyta, ir kunigai Stropus su Kaziliausku atkakliai neprisipažinę, nors jiems kaltė buvusi aiškiai įrodyta. O kiek viršiau apie Stropų priešingai pasakyta: jis prisidavęs kaltas.

Vilniaus generalgubernatorius Potapovas, susverdamas visa, kas didina ar mažina įtariamųjų žmonių kaltybę, nubaudė:

kunigus Antaną Brundzą, Vincą Norvaišą, Praną Butkevičių, Kazį Eitutavičių, Motiejų Kaziliauską, Praną Stropų, bajorą Simaną Kulakauskį ir valstietį Stasį Račiuką, politiškai visai neištikimus ir Lietuvos krašto gyvenimui kenksmingus, ištremti smarkion policijos priežiūron: Brundzą, Stropų ir Kaziliauską – Archangelsko gub., Norvaišą ir Kulakauskį – Tomsko, Butkevičių – Tobolsko ir Eitutavičių – Viatkos; valstietį Račiuką Tomsko gub. apsigyventi valdžios žemėje, Valstybės turtų žinyboje. Reikalaujant 126 rub. + 17 rub. 10 $^1/_2$ kap. už suimtųjų nugabenimą į Vilniaus kalėjimą, dar minimi: Vyvulskis, bajoras Rimkevičius, miestietis Tauginas, valstiečiai Peteraitis ir Veronika Nausėdavičienė[4].

Nenubaustas bepaliko vyriausis tos politinės akcijos pradėtojas ir sudarytojas Žemaičių vyskupas Motiejus Valančauskis. Tiesa, jam buvo padėta sumokėti 1000 rub. (5000 litų) pabaudos, bet ir tam reikėjo pasigauti kitos progos. Vyskupo butą iškrėtę, žandarai nerado nieko; bet kun. Dembskis, Norvaišas, Mantvila liudijo, valdžiai priešingas knygeles rašęs jų vyskupas Valančius. Kunigai savo vyskupą įdavinėjo; apie tai mums liko nemaža dokumentų. Sk. „Mūsų senovėje" v. Valančiaus bylas[5]. Be kitų, žinomasis mūsų literatūroje žodyno parašytojas Mežinys (Mykolas Miežutavičius)[6] 1869 m. lapkričio mėnesyje nusiuntęs iš pradžių anoniminę denunciaciją, pasirašęs svetima valstiečio pravarde, paskui ir pats asmeniškai pareiškęs Vilniaus generalgubernatoriui, jog Kauno gub. dvasiškijos tarpe platinamos „labai kenksmingos" brošiūros „Parspieimas", „Isz Tamsybes wed tiktay Kielis Teysybes", „Gromata apskrita Szw. Tewo musu Pop. Piusa IX" ir atsišaukimas „Brolej Katalikaj", jo nuomone, esančios parašytos ir paleistos vyskupo Valančiaus. Tačiau jis to įrodyti negalįs.

Dabar tiktai darosi aišku, už ką vyskupas Motiejus reiškė tiek savo nemalonės kun. Mykolui Mežiniui. Buvusį didelių parapijų kleboną laikė menkiausioje Klykolių filijoje, kaltino jį laisvamanybe. O vieną kartą tiek nesusivaldė, jog prikibęs, kam jam tonzūra užžėlusi, griebęs žirkles ir ėmęs karpyti jam plaukus kur pakliuvo. Žiūr. mano „Aušrininkų grupę", J. Stauskaitės leidinį[7], 184 p.

Vilniaus generalgubernatorius įsakė Kauno gubernatoriui imtis kuo griežčiausių priemonių tų brošiūrų plitimui sulaikyti ir to darbo dalyviams nubausti. Tam tikslui buvo asignuota 100 rub. ir Raseinių apskrities žandarų viršininkas majoras Vinkleris pasiųstas užsienin pašnipinėti Tilžėje, Klaipėdoje, Berlyne ir Leipcige. Vinkleris patyrė tas brošiūras esant spausdinamas Albreghso ir Comp. spaustuvėje, tačiau jųjų nei Tilžėje, nei iš viso Mažojoje Lietuvoje nėsą galima gauti, nes jos skiriamos tik Rusijos Lietuvai ir visos išsiunčiamos pasienio kunigams, o šie, suskirstę nebedideliais pundeliais, išsiuntinėja po visą kraštą. Spaustuvei įsakymus duodąs ir gatavas priimąs kun. Zabermannas. Kad tame darbe dalyvautų Žemaičių vyskupas Valančauskis, Vinkleriui nepasisekę aptikti jokių pėdsakų, tačiau manąs jį esant susikalbėjusį su Zabermannu, tarpininkaujant kunigams.

Tokių žinių buvo per maža. Tad vyresnybė pradžioje metų vėl pasiuntė Vinklerį į Tilžę. Jis čia susipažino su pačiu Zabermannu. Šis, apsimesdamas nejuntąs, jog jį kamantinėja rusų šnipas, neva atvirai nupasakojo, Tilžės spaudiniai einą į Lietuvą per vieną pasienio sargybos karininką vokietį. Kadangi 1868 m. geg. 20 d. kun. Zabermannas buvo perėjęs sieną ties Sartininkais, o ten tarnavo Mintaujos pastoriaus sūnus Burza, tai jį įtarė kolportavime lietuviškų politiškų knygų. Vinkleris Tilžėje dar susitarė su vokiečių advokatu Lesmanu bendrai veikti prieš tuos, kurie veikia prieš Rusiją. Ir konstatavo lietuvių knygų sandėlį Smalininkuose, iš kur garlaiviais gabenamos į Jurbarką vikarui Ražanskui, padedant Jurbarko muitinės tarnautojams katalikams Petravičiui, Dargevičiui, Volyncevičiui-Sidoravičiui ir Stanevičiui, kurie 1866 m. įsakymu turėjo būti kaipo katalikai iškelti, o nebuvo. Neturint kitų įrodymų, imtasi lyginti vyskupo Valančiaus stilius su kalbamųjų politiškų brošiūrų stilium, ir Vilniaus generalgubernatorius įsitikinęs šias tikrai būsiant parašius vyskupą*.

---

*Žiūr. prof. V. Biržiškos „Vyskupo Valančiaus bylos“ „Mūsų Senovės“ 1, 3 nr.

VYSKUPAS VALANČIUS VISŲ RELIGINĖS POLITIKOS BROŠIŪRŲ AUTORIUS

Tai tiesa. To nė pats vyskupas Motiejus savo „Pastabose" neužsigina. Sunku būtų ir užsiginti – toks ypatingas jo rašymo būdas: stilius, kalba, nuotaika. Veltui jis kai kada mėgina maskuotis, kitu kuo apsimesti.

„Katalikų Bažnyčios vargų" autorium vyskupas Valančius padeda Tilžės dekaną kunigą Joną Zabermanną ir neva jo vardu pačioje pradžioje brošiūros kursto žemaičius, kad jie, Rusijos Lietuvoje persekiojami, pradėtų svirti į Prūsijos Lietuvą, kurią valdo teisingas, katalikų nepersekiojąs ciesorius Vilelmas[8]. Piga patirti ir šitą pradžią brošiūros neesant kun. Zabermanno parašytą. Jis buvo vokietis, temokėjo prūsiškai lietuviškai – to lietuvių kalbos dialekto, kurį padarė smarki vokiečių kalbos įtaka. Kun. Zabermannas į Valančiaus raštus tėra dukart įrašęs po tris savo žodžius: 1. į „K. B. vargus" – „su pawelijimu wirausibiu" ir 2. į „Apie jubiliejinius atlaidus" – „su pawelijimu wierausibiu". Tuodu žodžiu pakankamai aiškiai liudija Zabermanno prūsiškumą. Pirmiausia v. V. neskyrė žodžių: *vyriausybė* – rząd, valstybės valdžia, nuo *vyresnybė* – zarząd, provincijos valdžia, ir tevartojo vieną *vyresnybę* abiem reikalam, o „načalstvo" vadino *viršininkais.* Daugiau, Zab., pripratęs prie vokiškos rašybos, ilgąją lietuvišką *Y* pažymi vokiška dvibalse *ie.* Pagaliau Prūsų lietuvių papratimu neminkština dvibalsės *au* (jie rašo: Sau*nus*, vie*ra*usybė) ir kitų kietųjų balsių viduryje žodžio. Jei prūsas Zabermannas, net v. Valančiaus nepavelytas, būtų prasimanęs įterpti į jo raštą savo pustrečio puslapėlio, tai jie būtų savo stilium, prūsiškos rašybos žodeliais tiek aiškiai išsiskyrę, kaip nuo senų skrebų skirias naujas baltas lopinys. Spausdintojai skirtumų nebūtų pašalinę, nes jie buvo vokiečiai, lietuviškai visai nemokėjo ir lietuviškus žodžius rinko „kaip gaidas", o korektoriai aklai sekė paduotąjį tekstą. O „Vargai" parašyti perdėm, neišskiriant nė tų puslapėlių, žemaitiškai telšiškai, ne tilžiškai, tikriau, valančiškai, tuo pat stilium kaip ir kiti Valančiaus raštai.

V. Valančius Prūsuose leidžiamuose, o Rusuose draudžiamuose raštuose, ne tik „Varguose", apsimeta tenykščiu prūsu. Ir „Prajautimą" jis pradeda: „Nors esmi svetimos šalies žmogus", 23 p., o 33 p. net pasisako, kas esąs: „Pas mus, Prūsuose". Tačiau tuojau tai pamiršta pasivadinęs Zabermannu ir kalba apie „mūsų" Lietuvos katalikų persekiojimus, apie Kauno guberniją kaip geriausias jos būklės ir reikalų žinovas, jos žmogus; džiaugias Kauno žemaičių kalba ir jų vyskupu, rašančiu ir leidžiančiu žmonėms knygas. Ir niekas nepaabejojo Valančium autorium; tik vienas prof. Vac. Biržiška tai padarė „Švietimo darbe" 1922 m., 406–15 p., savo rašte „Lietuvių politinės brošiūros 1860-jų metų gale" ir tai pakartojęs 1928 m. savo „Bibliografijoje", III 1. Jis tebuvo pagavęs vieną v. Valančiaus principų skirtumą, nesuvokdamas kitų priešingų davinių.

V. Valančius buvo pernelyg gudrus, tai negalėjo nenumanyti nieko praktikoje nebūsiant iš tos jo demagoginės agitacijos Prūsų kaizerio naudai. To jisai bus pasigavęs tik antitezei, Rusų imperatoriui įgelti, o gal ir pabaidyti Rusų vyriausybei nauja okrainos[9] programa: ten glaustis, kur švelniau.

Yra ir tiesiog naivių autoriaus „prūsiškumų". Jis, kurstydamas žemaičius dėtis su prūsais, sako iš to būsią ir tokio gerumo: žemaičiai galėsią laisvai važinėtis į Liepoją. Liepoja žemaičiams, tiesa, tiek reikalinga, kiek Ryga aukštaičiams, bet jie ir taip nekliudomi važinėjo į Liepoją; tikriau, su Prūsais susidėję būtų kliudomi.

„Varguose" Valančius pakartoja griežtai tas pačias mintis, kaip ir kitose brošiūrose, net tais pačiais sakiniais. Visur vartoja tas pačias jo, Valančiaus, tevartojamas gramatikos formas: *jams* v. *jiems* ir k.; net klaidas visur daro tas pačias valančiškas. Žiūr. kiek žemiau.

Ne rusų valdonu Zabermannu v. Valančiui teko dėtis pėdoms sumėtyti, rusų teismo išvengti. Tačiau tai jis daro dideliu atsargumu, su aiškia restrikcija. Kur padedamas Zabermanno vardas, ten liepiama įrašyti pačiame titelblate: „Su pavelijimu vyriausybių par kunigą Joną Zabermanną". Piga iššifruoti šis prierašas. Be to, kad jis padedamas tik tais atvejais, kada kitas autorius

reiškiasi; įstabi čia daugiskaita. Kelias gi „vyriausybes" turėjo Tilžės dekanas? Bet jei jis būtų tepadėjęs vienskaitą: su pavelijimu vyriausybės, būtų tekę suprasti, kad jam tai pavelijo tik jo Varmijos[10] vyskupas. Kaizerio vyriausybė į religijos dalykus nesikišo. Tai vyriausybių daugiskaita reikia suprasti katalikų vyskupų valdžias: vieną Varmijos, antrą, cui prodest, Samogicijos[11], nes kalbamosios brošiūros tebuvo skiriamos Žemaičių vyskupijai, Didžiajai Lietuvai, paslapčiomis, nes tik ten nepavelijo švęsti jokių jubiliejų, kai Mažojoje Lietuvoje niekas to nedraudė.

Vyskupas Motiejus mėgo apsimesti ne vienu politikos reikalu: tai buvo viena literatinių jo priemonių, vienas istoriškos krypties pasireiškimų, lygus tam, kaip pasakos nuotykį nukelti į tikrą geografinę vietą. Bet ir šiais atvejais jis lengvai sugaunamas, nes nepataikydavo. Puikiai kalbėdamas ir rašydamas gimtąja savo telšiškių tarme, duodamas brangios filologinės medžiagos tai tarmei pažinti, ligi tik pasikėsino paaukštaičiuoti, tuoj prirašė niekų[12]. Pavyzdžiui, vengdamas, kad nebūtų žemaitiška (kitais atvejais to nevengdavo), jis rašė: *privedze* prie ubagystės (Prajautimas, 2), *įvedze* (Šnekesys, 4), *pagirdže* arklius (ib., 8), *pašvenče* (ib.), *suredze* (ib., 12), *atvedze* (Iš Tamsybės, 4), *tekanči* saulė (Prajautimas, 5), *Žemaičis* (Iš Tamsybės, 2), *mergaičios* (Živatai), *bešeranči* arklius (Šnekesys, 1). „Kataliko šnekesį su nekataliku" v. Valančius padaro tarp Zarasų pravoslavų zokristininko psalomščiko ir zarasiškio salakėno, pamokyto, inteligentingo ūkininko. Padaręs istoriškai-geografiško tikrumo pradžią, kokią jis yra padaręs griežtai visoms savo pasakoms, v. Valančius aukštaičiui salakėnui liepia sakyti: *rozo*. Bet tasai tariamasis salakėnas nemoka pavadinti savo kaimyno – Daugailių miestelio; jis sako: *Daugielu*. Savo šašiejų vadina *szosija*, savo ūturuoti verčia *uterioti*. Pagaliau visai pamiršęs salakėnas esąs, Kinka ima nebesivaržydamas žemaičiuoti: *įsigauna* į plentą (aukštaičiai sako: pasiekia), *dailiai* keliauja (a. s.: gražiai), *capt* atsistoja (a. s.: stapt), *atsigerkiau* (a. s.: atsigerkim), jau *po dvylikos* (a. s. po dvylikei), *ant tamstos* (a. s.: unt tamstu) geriu, *uždegės sau pypką* (a. s.: užsidegė), *prie mūsų* (a. s.: par mum), atsigulė *ant ratais* (a. s.: ant ratų), t. ir t.

„Šnekesy" ir „Prajautime" rusų pradžios mokyklos „otdelenije" ir klasę vienaip sulietuvina: *atskiris*.

Panašių smulkmenų visiškai pakanka ekspertui išspręsti, ar tas pats autorius rašė visus originalius čia duodamus raštus. Paabejoti tetenka, ar popiežiaus aplinkraščius ištisai išsivertė pats v. Valančius: čia lyg esama nevalančiškumų. Prie visa to pridėk jau paminėtus pasikartojimus, kaip antai: Visų Šv. Kentėtojų litanijos maldoje ir „Perspėjime" ir k. Pridėk ir jumoristinę dalį, be kurios v. Valančius neapsieina net rašydamas versmingiausia tema. Sk. kaip vyskupas, teologijos daktaras, aiškina, kodėl stačiatikiai žegnojas trimis pirštais (draudžiamos tabokos žiupsnį paslapčiomis laikydami), kodėl žegnodamies nededa rankos į kairį petį (velniui nenubaidyti) ir k.

VYSKUPO VALANČIAUS BROŠIŪRŲ GENEZIS

Prieš 40 metų Kauno kunigų seminarijos profesorius magistras Petras Barauskis[13] per savo kanonų paskaitą vieną kartą su žymia panieka ar pasigailėjimu, bet tikrai įsitikinusio žmogaus balsu yra pasakęs – vyskupas Motiejus buvęs paskutinis (chronologiškai) juozapinistas[14], suprask – pasidavęs pasaulinei, dargi nekatalikiškai valdžiai ir grynai bažnytiniuose, religiniuose dalykuose klausęs jos direktyvų. Kad prof. Barauskis būtų paskaitęs čia surinktus vyskupo Motiejaus raštus (šios rūšies vienuolika), nebūtų taip sekliai pasakęs. Žemaičių vyskupo ištikimybė Rusijos imperatorių sostui buvo grynai religinė pareiga ir religinis principas, paskelbtas šv. Apaštalo Povilo laiške Romėnams (13, 1): „Kiekvienas tepasiduodie aukštesniosioms vyresnybėms, nes nėra valdžios, kaip tik iš Dievo; kurios gi yra, jos Dievo įstatytos". Taip, ne kitaip reikia suprasti, kai katalikų vyskupas „Visų Šventųjų Kentėtojų litanijoje", skiriamoje nuo maskolių persekiojimo apsiginti, šalia invokacijos „Idant Katalikų Bažnyčios neprietelius nužeminti teiktumeis, meldžiame Tavęs, išklausyk mus, Viešpatie" deda „Idant *mūsų* Ciesorių su visa Jo gimine sveikatoje laikyti teiktumeis". „Mūsų", nebe „maskolių", nes kitokio tuo tarpu nėra. Tad visai neveidmainiškai jisai sakės

„Prajautime“: „Lig laiku (zablagovremeno – *J. T.*) išpažįstu, jogei nė vieno žodžio nenoriu pasakyti apie Maskolių Karalių ir aukštą Jo giminę (vadinas, agituoti prieš juos – *J. T.*), nes vainikuotų galvų darbų mums, biedniems žmonėms, nepridera perkratinėti, nei nieko pikta apie jas šnekėti. Noriu čia pasakoti *tiktai* apie maskolius, Lietuvon atvažiuojančius“. Neginčijamas valdžios principas visai neverčia piliečių tylėti, kaip budistus, ir būti pasyvais, neįvertinti valdžios darbų objektyviai ir savo naudos atžvilgiu. Jei vyskupas konstatuoja kurius maskolių valdžios negerus darbus: „žmones spaudžia, diecezijas verčia, vyskupus ir kunigus žudo“ („Šv. B. sielavartai“, „Vargai“ ir k.), tai kad to nedarytų ir patys į katalikus atvirstų. Be to, gynimosi teisė tiek pasauliečiams, tiek dvasiškiams tarnauja. Visi šiurkštumai, kurių čia aptinkame, yra pasakyti dėl to, kad katalikų religijos atstovas Ganytojas jos dalykuose tepripažįsta Romos popiežiui teisę ir autoritetą ką nors lemti ir jokios teisės bei autoriteto nepripažįsta pasaulinei vyriausybei, nė to tiek – vyresnybei. Viena dieviškoji religijos reiškiama tiesa, viena Bažnyčia, vienas jos Galva, ir tiek.

Katalikų vyskupui, teisėtai įgaliotam ganytojauti, nieko nelieka, kaip tik klausyti savo įgaliotojo Romos popiežiaus Pijaus IX[15], kurs 1867.IX.17 pasauliui paskelbė, kiek bloga maskolių vyriausybė daranti Katalikų Bažnyčiai Maskolių ciesorystėje ir Lenkų karalystėje, būtent, kad ten „Bažnyčios teisės ir įstatymai sumindžioti po kojomis... visa daro, ką tik išmano, iš padujų išversti savo šalyse katalikų tikėjimui ir tikintiesiems pertraukti į nedoriausią schizmą... Demoralizuoti kunigai nebijo iš pasaulinės vyriausybės priimti (bažnytinę) valdžią, leisti įsakymus, priešingus Bažnyčios įstatymams, o patogius schizmai“.

Ištikimas Katalikų Bažnyčios ir jos Galvos tarnas Žemaičių vyskupas Motiejus III, nė per nago juodymę nenukrypdamas nuo šito Romos popiežiaus aplinkraščio, bailijas drauge su savo Viršininku, kad paskutinieji politikos įvykiai (Bažnyčios Karalystės atėmimas) nepadarytų „tiek atskilusių nuo Romos bažnyčių ir tikėjimų, kiek yra karalysčių, o visos būtų netikros ir negalėtų vėlių išganyti“. Tai bendroji katalikiškoji „politika“.

Lieka tiesioginė „politika", kaip čia apgynus katalikų tikėjimas Lietuvoje, ypač jo valdomuosiuose Žemaičiuose. Čia Ganytojas budriai seka mažų mažiausius pravoslavų maskolių pasikėsinimus; atsidėjęs visa rejestruoja, kuo tik maskolių vyriausybė silpnina katalikų tikėjimą, atitraukia katalikus nuo popiežiaus ir artina prie schizmos. Protestuoja prieš visa ką ir ragina kiekvieną protestuoti, tiesa, ramiu, tačiau stačiu ir nekompromisiniu būdu. Geriau galvą padėti, neg švento savo tikėjimo išsižadėti. Nemini jokių revoliucinių priemonių: vienas karas tegalįs pakeisti katalikams nepalankią valdžią, o ir to nesigirdi. Tvirtybės tad reikia semtis patiems iš savęs, iš savo blaivumo, dorumo, teisingumo ir gero išmanymo, jog katalikų tikėjimas vienat vienas teisingas ir išganingas. Kieno gi tiesioginė pareiga atverti akis į pavojumus, išaiškinti tiesą, drausti ir stabdyti, jei ne Ganytojo? Ir vyskupas Motiejus moko. Negali mokyti atvirai, tai imasi iki tol maža vartotos priemonės – užsieniuose laisvos, o Maskolijoje nelegalės spaudos priemonių. Iki šiol taip darė tas vienas taurus visuomenininkas reformatorius Herzenas, iš Londono leisdamas Rusijos inteligentijai savo „Kolokolą"[16].

Pradėti akciją prieš nukatalikintojus maskolius vyskupą Valančauskį paragino popiežius Pijus IX. Ir tą akciją uolus ganytojas, nors jau senyvas, arti 70 metų būdamas, visai jauno veikėjo įkarščiu, energija ir temperamentu daro per ištisus 1868 ir 1869 metus. Jis, pasitelkęs Tilžės dekaną kun. Joną Zabermanną, anonimiškai ir jo vardu paleidžia į dešimtį Rusijoje neleistinų raštų, bet visi jie nuo pradžios iki galo yra tik paįvairinta tąsa tų pat „Šv. K. B. sielavartų", kuriais buvo sirgęs jautrus viso pasaulio Ganytojas popiežius ir jo pavaduotojas Žemaičiuose vyskupas Motiejus III.

Trumpai suglaustus „Sielavartus" plačiau išdėsto „Prajautime" apie maskolius Lietuvon atvažiuojančius, „Perspėjime apie šventą tikėjimą" ir „Broliai Katalikai!" Čia daugiau faktai išdėstomi, tik retkarčiais su komentarais ir persergėjimais, ir sudaro lyg antrą dalį visos akcijos, tarsi civilinę taktiką susilaukus persekiojimo.

Lyg priedu tam eina istoriškoji ir dogmatiškoji katalikų klausimo dalis: „Kataliko šnekesys su nekataliku", pirmas dialogas,

kur katalikas pasaulietis lengvuosius klausimus aiškina pravoslavui pusdvasiškiui, ir „Iš tamsybės teveda teisybės kelias", antras dialogas, antraip: iš unijotų pravoslavu paverstas dvasiškis katalikybės teisingumą mokslingiau, giliau aiškina pasauliečiui katalikui.

Šios dalies tendencija nubaidyti nuo katalikų ir šešėlį kompromiso. Tu esi Romos katalikas, tai neprivalai nukrypti nė mažiausiame dalykėlyje, nes ir mažiausiai kriptelėjęs nebesi Romos katalikas ir savo išganymą pralaimėjai.

Pagaliau ketvirtoji, grynai dvasinė, dalis: klausyti Šventojo Tėvo, suprasti dabartinę lietuvių katalikų sunkią būklę maskolių valdžioje, sekti pirmųjų krikščionybės amžių persekiojamais krikščionimis, kentėti, kaip ir jie kentėjo, ir atsidėjus melstis skyrium kiekvienam ir visiems bendrai. Tam skiriami „Katalikų Bažnyčios vargai," „Visų Šventųjų Kentėtojų litanija," „Apie jubiliejinius atlaidus" ir juos paskelbiąs pop. Pijaus IX Apaštališkas laiškas.

Aš drįstu manyti drąsų Ganytoją, skelbiantį kone atvirą kovą imperijai, no V. Biržiškos betariant[17], taip planavus savo akciją. Bet nei jo būdas, nei laikas, siaučiant persekiojimo audrai, neleido ramiai, atsidėjus, scholastiškai planingai surašyti Katalikų tikėjimo Lietuvoje apologiją. Buvo pats mūšis. Vyriausis vadas turėjo kas diena kitaip orientuotis, nes kas diena rodės vis naujų, netikėtų situacijų. Skaityk apie visa tai „Mūsų Senovėje"[18]. Maskoliai puola jį patį, demoralizuoja kunigiją, ardo discipliną, kelia jam bylas, o jis išsisukioja, disciplinos iš savo rankų nepaleidžia, bylas laimėja, kunigus *moraliai* sutramdo, kai valdžią iš jo atima.

Ir religinėje kovoje vyskupas Valančius buvo, taip sakant, impresionistas, greitas susiorientuoti, pasigauti nelauktos priemonės ir netingėti pasiskelbti. Tai ir tos kovos publicistikoje netenka mums ieškoti sistemingumo, kai vienus dalykus, rodos menkesnės vertybės, jis dideliu paspaudimu pakartoja, kitus, rodos pagrindinius, pirmos rūšies svarbumo, bent dogmatiškai praeina vos paminėjęs. Planą v. Valančius laikė sau, o fronte veikė kaip Napoleonas[19] – keldamas entuziazmą, darydamas įspūdį efektingu mažmožiu, kurs pavelija spėlioti. Tai buvo

tikriau. Grynais protais Valančauskio ganomieji nebūtų susipratę, o širdimis visa pajuto ir šventu sau palaikė, ko tik Ganytojas mokė. Ir Žemaičių vyskupija prieš antikatalikišką maskolių valdžią buvo taip instruktuota, kaip nė viena kita vyskupija Rusijoje ir Lenkijoje. Vargu bau besulauksime kito tiek autoritetingo kaimui, kunigams ir visiems luomams ganytojo, koks buvo vyskupas Motiejus III Valančauskis.

TAUTOS ORGANIZATORIUS

Maskoliai griebės smarkių priemonių Žemaičių vyskupo akcijai niveliuoti. Ar ta akcija pateisina tas priemones? Taip. Rusijos valdžia, bent ta jos dalis, kuriai buvo pavesta suvaldyti svetimų tautų gyvenamieji pakraščiai, pajuto pavojų iš nedidelės trijų milijonų lietuvių tautos. Ji buvo planingai organizuojama į nepaliaujamą kovą su imperijos valdžia nenuveikiamu ginklu – religiniu fanatizmu. Bent taip stačiatikiai pravardžiuodavo gilų Romos katalikų įsitikinimą, jog jų tikėjimas tikras, tad ir mylėtinas. Nei Žemaičių vyskupas nebuvo revoliucininkas, nei jo akcija revoliucija; vis dėlto tai buvo bent revoliucingumo gemalas.

Blogiausia maskoliams buvo, kad čia pakartojamieji raštai dėstė gryną, visų patiriamą teisybę, ne prasimanymus balamūtyti lengvatikius, kaip tai daro tie, kurie dirbtinai revoliucina liaudį. V. Valančius, iš viso puikus psichologas, Lietuvon gabenamų maskolių sielas permatė kiaurai ir sumaningai apibūdino. Kas maskolių turėjo dar nors truputį žmoniškumo ir sąžiniškumo, tas turėjo degte degti sarmata. Ne sumanytojai sumaskolinti ir supravoslavinti Lietuvą, bet svetimų sumanymų vykintojai už padidintą algą ir pagreitintą pensiją. Kitkart man teko iš jų išgirsti, dėl ko Vilniaus gubernatorija, referuodama Vidaus reikalų ministerijai bet kurį originalų svetimos valstybei dvasios pasireiškimą, kalbamųjų politikos brošiūrų nereferavusi visu drastišku jų turiniu. „Pomiluitie, kuda že glaza devat'? Sobratu stydno bylo v glaza posmotriet', ne tokmo ministru"[20]. Tai toli gražu nereiškė, kad būtų buvę noro nebedaryti taip, kas gėdina

akis ir gildina širdis. Niekas nesiėmė atsakyti už valdžios centro politiką, už jos planus. „Načalstvo lučše znajet“[21], vis dėlto gėda, kai valdomasis svetimtautis ima ir pasako į akis: „Jūs, maskoliai, nė patys sau ne patriotai, tai ką jau čia bepagerbsite kitų tėvynės meilę...“ Arba dar blogiau: „Kokia bėra Rusijos vidurio moralė būklė, net jo dvasiškių, jei tokių niekšų popvaikių prigamina pakraščiams?“ Rusų visuomenė gal ir griebdavos sau už galvos, išgirsdama šitokias jos atestacijas „okrainose“, tik jos niekas neklausė. Rusijos valdžios politika ėjo sau, o visuomenė sau.

Maskolių valdžia carizmo laikais mėgo operuoti paliatyvais, nieko nedarė radikaliai. Tai ir Žemaičių vyskupo byloje revoliucinę Lietuvos nuotaiką manė sustabdysianti, išraudama iš visuomenės keliolika atsitiktinai sugautų veikėjų. Klydo. Akcija buvo padaryta plačiu maštabu ir paveikė stiprai. Proklamacinių brošiūrų buvo paleista, tiesa, ne daugiausia, po 3000 egzempliorių kiekvienos; bet kad tų atskirų leidinių buvo devynetas, tai viso paleista 27 000 egz. Pagauta buvo nedaug, tai dviejų dešimtų tūkstančių pakako nedideliam kraštui, kur kompaktiškai gyveno lietuviai katalikai. Kunigai ir raštingieji kaimiečiai brošiūras skaitė, kur stipresnes vietas kitiems pasakojo (visa to pėdsakai lengva buvo žmonėse aptikti dar pačiame gale XIX amžiaus), – taip ir susidarinėjo gyva tikėjimiškai politiška ideologija. Mintis gimdo norą. Lietuviai katalikai, maskolių nuolat badomi, kaip įkaitinta geležimi, tikėjimo varžymais, pradėjo išeiti iš tradicinio pasyvumo aiškiai okupantų valdžios nenaudai.

V. Valančius buvo iš esmės radikalas; viską darė griežtai, tvirtai nusimanydamas savo įmonių tikslumą; pusiaukelėje nestojo. Amžininkų pripažintas diplomatas, politiku būti nenorėjo; visu savo pasielgimu lyg sakyte sakės: „Nelieskite mano srities darbo, už kurį aš atsakau, tai nė aš nesikišiu į jūsų, politikai, sritį, kur jūs vieni atsakomi“. Vargu bau pačiame „Švenčiausiame“ Sinode[22] būtumei radęs labiau ištikimų caro valdžiai žmonių, kaip buvo Žemaičių vyskupas Motiejus. Iš to ir įtariamas net juozapinizmu. Bet pats radikalumas nepavelijo ir katalikiškiausiam žmogui tematyti vieną bažnyčią ir tas vienas kunigavimo funkcijas, o nematyti to, kas persekiojant katalikų

tikėjimą esti jo nenaudai, ypačiai žalingo jaunuomenės auklėjimo ir žeminančio, užgaulingo gyvosios lietuvių kalbos niekinimo. V. Valančiaus veiksmai tebuvo kontraakcija maskolių valdžios provokatoriškai akcijai.

Kovoje už grynąsias tikėjimo teises vyskupas Valančius nebuvo originalus. Katalikų tikėjimą persekioti ėmė dar Mikalojus I[23]. Nujautimo pėdsakų, kad antikatalikiškos jo akys atkryps ir į Lietuvos kraštą, mes turime religinėje savo literatūroje. V. Valančiaus Visų Šv. Kentėtojų litanijai geras gali būti prototipas: „Spasabas apierawojyma sawes szwentay *Barboray* panay yr muczelnikiey Krystusa yr isyraszyma ing brostwa tos szwentos patronkos. Spaustas Wylniuje Drukarniej Kunigu Bazylionu Metuose 1835", 6 p.

Šitai kokio turinio malda buvo skelbiama kalbėti:

„Nepergalėta baisiausiomis kančiomis tikroj kuklybėje, kentėtoja šventa Barbora, širdžia stipria ir pilna Dievo malonės, neapsakomuose kentėjimuose Kristų išpažįstanti! Aš visų didžiausis nusidėjėlis atsiduodu Tau šią dieną ištikimiausiu tarnu tavo brolijoje, apsirenku Tave ypatinga savo Globėja gyvenime, o labiausiai valandoje mirimo mano; ir dėl to prašau Tavęs nusižemindamas, išmelsk man *neatmainingos tvirtybės išpažinti tikrą ir šventą Katalikų tikybą*, galybę ir nepriverstą norą pasigausinti kas dieną šventose dorybėse; išmelsk man greitą norą vykinti Evangelijos ir Šventos Bažnyčios įstatymus; išmelsk man dievobaimingą gyvenimą, idant šiame pasaulyje *vaikščiodamas Katalikų tikybos būdu*, galėčiau užsipelnyti palaiminimą mirdamas ir paskutinėje valandoje Tavo užtarimą. Prašau Tavęs, neapleisk mane tame paskutiniame reikale, Globėja ir kentėtoja šventa Barbora! Amen".

Nors čia tiesiogiai neparodoma, iš kur pavojus gali kilti ar jau kilo, vis dėlto jau jaučiamas nerimas, kad katalikų tikėjimas gali būti patramentas, ir jau metas stiprintis.

Šioje v. Valančiaus akcijoje originalu tik žemaitiškas stačiokiškumas ir aistringumas, kuriais stiprino savo katalikus.

Visai originalus v. Valančius pasirodė lietuviams steigiamų maskoliškų mokyklų dalyke. Mokykla ganytojui auklėjimo

priemonė. Auklėjimas remtinas giliu teisinguoju tikėjimu. Ta mokykla gera ar bent pakenčiama, kuri auklėja tikėjimiškai, katalikus katalikiškai. Tai pagrindas. Visi kiti mokslo ir mokymo dalykai antraeiliai. Taigi ir dėstymo kalba. „Prajautime" rašo: „Taip pat prieš 1860 metus mokė vaikus ir lenkiškai; šiandien moko tik maskoliškai. Lenkiškas pagaliau maldų knygeles atėmė iš vaikų, mokyklose esančių, liepė pirktis maskoliškų ir neleidžia skaityti lenkiškų knygų". Ar gali ši vieta kai kam dabar nepatikti? Ką ji skelbia? Valančius buvo tradicijos žmogus, pats išauklėtas lenkiškose mokyklose. Savo reikalui jis iki gyvas būdamas vartojo lenkų kalbą taip pat ir privatinėje korespondencijoje su kunigais (oficialiai reikėjo rašyti rusiškai arba lotyniškai), nors čia pakaitais su žemaičių kalba. Vis dėlto vyskupas Valančius toli gražu nebuvo savo ganomosios Žemaičių vyskupijos lenkintojas, greičiau buvo atlenkintojas. Žiūr. „Mūsų Senovės" 1 nr. 1855 m. aplinkraštį, kuriuo jis visus be jokių skirtumų klebonus, net tų bažnyčių, kur pamokslai yra sakomi lenkiškai, skatina kas šventa diena iš sakyklos skaityti „Aktai ir poteriai"[24], kad tuo būdu būtų įvykinta vienybė. Ne, šiuo atveju jis tik protestuoja prieš bet kurį gvaltą iš šalies. Lenkai šiaip ar taip lietuviams artimesni, savi žmonės, tad ir jų maldaknygės ir šiaip jau knygos lietuvio kataliko nepagadina, bent tikėjimo iš jo neišrauna. Tai pakęsti galima. O pravoslaviškoji Maskolija su jos kalba jam ir visiems lietuviams svetima, nieko bendra su katalikiška Lietuva neturinti ir neturėsianti, nesimpatiška, netauri, neteisinga ir turbūt visai nedora, jei vien tik nedorėlius auklėja Lietuvai valdyti.

Valdžios mokyklos aiškiai, nebedviprasmiškai skiriamos lietuviams sumaskolinti ir supravoslavinti, tai turi būti taip pat netaurios, nesimpatiškos, nedoros, kenksmingos. Nematydamas maskolių mokyklose nieko gera, kultūriškai naudinga, bet vieną tendenciją lietuvius nuo pat mažens „pripratinti prie barzdos: visi maskoliai barzdoti it ožiai", v. Valančius ima kuo aistringiausiai sabotuoti ir boikotuoti tas mokyklas Lietuvoje. Aistringumas pereina net į demagogiškumą, kai rimtai sako, „kad katalikai pamestų savo tikėjimą, maskoliai stengias pirma padaryti

visus laidokus per girtybę, paleistuvystę ir vagystę". Tačiau ir tai ne iš piršto išlaužia: visi matė, kokie čia Lietuvoje valdininkai ir pedagogai.

Reikia tad gelbėti savo katalikiškas dorumas, o tai gali padaryti tik griežtai atsiskyręs nuo svetimų okupantų, taigi ir nuo mokytojų bei jų vedamų mokyklų. „Visas katalikų mokyklas parapijose užgrėsė, o įtaisė skyzmatiškas. Atsiuntė mokytojus dykūnus, laidokus, girtuoklius, spiria katalikus, uždėdami struopas, leisti vaikus į anas mokyklas, idant pasileidę nebeturėtų šv. tikėjimo tvirtybės. Taip neįgalėdami senųjų, tikis priversią vaikus į skyzmą". Taip šneka „Varguose", „Perspėjime" ir kitur daugiur. Geriau mokėti struopas, o vaikų į maskoliškas mokyklas neleisti. Ypač mergaičių. Einančius į mokyklą kas dieną kontroliuoti ir svetimšalio įtaką paraližuoti. Ir kaip v. Valančius sudarė tokį lietuvių santykį su maskoliška mokykla, taip jis ir išbuvo dar per 30 metų, jau vyskupui mirus, ir pasibaigė garsiuoju 1905 metų išgabenimu rusų mokytojų iš Lietuvos.

MODERNIŠKAI SUSIORIENTAVĘS

Visa tai aš pavadinau tautos organizavimu. Ar turėjau teisės? Ar vyskupui Valančiui, tikram žemaičiui, rūpėjo lietuvių tauta kaipo tauta? Nebe kunigas Ladislovas Dembskis, pamfleto autorius, v. Valančių pavadino net „lietuvystės viliūgu"[25].

Tautiškumo sąvoka, tokia kaip ją dabar suprantame, atsirado v. Motiejui jau mirus, Petrapilyje tarpe studentijos apie 1876 m., sustiprėjo aušrininkų laikais ir pabaigė aiškėti varpininkų ir apžvalgininkų laikais. V. Valančiui tautos dalykai dar neteko teoretizuoti. Tautos dievaičio jis dar nestatė šalia Religijos Dievo. Lietuvos valstybę sąmoningai ėmėm kurti, gangreit, tik nuo 1905 ar, dar tikriau, nuo 1917 m. Taigi jos pasiilgimą žiebti, pirmai pradžiai nusitvėrus norsgi lietuviško tautiškumo, v. Valančiui neteko. Mums ir nesvarbu vardas, ar v. Valančius buvo tautininkas: mums svarbu, ar jis buvo tautos veikėjas. Apie tai negali būti jokių abejojimų nei šalutine, nei tiesiogine prasme. Abejais atvejais jo reikšmė tautinėje lietuvių kultūroje buvo milžiniška.

Kalbininkų sumanytą, nors Kornilovo-Muravjovo[26] pasiūlytą, raidyną vyskupas Valančauskis priėmė, bent neprotestavo, kaip priėmė visai geri patriotai pedagogai Jonas Juška, Laurynas Ivinskis, Tomas Ferd. Žilinskis[27]. Neigti pačią lietuviškųjų raidžių modifikaciją, kalbininkų specialybę, Valančiui, religijos atstovui, nebuvo pagrindo: tai ne jo sritis. Veltui kai kas jam tai blogu laikė. Apie tai žiūrėk XII tome mano paskaitas[28]. Visai kitaip vyskupas ėmė elgtis, kai tasai rusiškasis raidynas ėmė skverbtis jo sritin, kai už nekaltų raidžių ėmė matytis schizmatinės misijos rageliai. Tada reikėjo nesvyruojant atmesti tą dirbtinę uždangą, kad aiškiau pasimatytų, kas už jos. Ir v. V. nesvyruodamas atmeta, pirma sabotuodamas valdiškuosius lietuviškus rusiškomis raidėmis spaudinius, o paskui nelegaliais savo raštais griežtai juos smerkdamas vardan tos pat jo ginamos katalikybės. Ir mums paskui teko skaitytis ne su motyvais, bet su pasėkomis. Motyvai tiek to; o v. Valančiaus darbo pasėkos buvo tokios, kad jos mūsų kultūros istoriją visai nukreipė. Religijos reikalams Žemaičių vyskupas papylė krūvą savo pinigų, suorganizavo Tilžėje Rusijoje draudžiamų lietuviškų knygų lotyniškomis raidėmis spausdinimą ir jų gabenimą per sieną. Davė, vadinas, impulsą tai akcijai, kurią mes vadiname apsirūpinimu lietuviškais spaudiniais visokių rūšių, pradedant nuo maldų ir iki socialistinių revoliucinių proklamacijų. Kontrafakcija, arba „šmekerių" (senų, netikusių knygų) fabrikacija, knygų kontrabanda buvo tie veiksniai, kurie sutelkė į krūveles tautos šviesuomenę, privertė ją apsispręsti ir pasisakyti prieš okupantų valdžią. Visa to viršūnėje stovi Žemaičių vyskupas. Ar to maža?

O ir pats vyskupas Motiejus, tą darbą dirbdamas, gal pats nesijausdamas, modernėja ir lietuviškėja jau visiškai sąmoningai.

Ir pirmiau, kai rašė mums Žemaičių vyskupystės istorijos veikalą[29] ir lobino religinę lietuvių literatūrą, ar jis nebuvo lietuvis, nors tuo neafišavosi? Nebuvo tikro reikalo, tai nesisakė, o atsirado reikalas, pasisakė. Jei kitas kas tiek ir taip būtų pakalbėjęs apie lietuvišką kalbą, kaip v. Valančius savo brošiūrose, jis būtų buvęs apšauktas tautininku šovinistu. Prašom pavyzdžių.

1. Mokytojais padarė popų vaikus, nė žodžio lietuviškai nemokančius; jie šneka su vaikais, lygia dalimi nė žodžio maskoliškai nemokančiais, it žąsys su kiaulėmis. Moko vaikus maskoliškai ir lietuviškai maskoliškomis raidėmis; bet kaip gali mokyti, patys lietuviškai nemokėdami. Ta pati vyresnybė, aukštesniosiose mokyklose norėdama pramokyti vaikus vokiškai ir prancūziškai, ieško vyrų vokiečių ir prancūzų kilties; o Lietuvos vaikams mažesniose mokyklose duoda mokytojus, nemokančius lietuviškai! Argi tai ne juokai? Nuo bado, maro, karo ir tokio vaikų mokymo išgelbėk Lietuvą su Žemaičiais, Viešpatie! Dėl to tai ir pasakiau, jog maskoliai atsiųsti yra, kad Lietuvos vaikus gadintų.

2. (Pirmiau) visos tos (bažnytinės) mokyklos buvo Žemaičių vyskupo valdžioje; jis ne vien priveizdėjo, bet dar įvairias rašydavo knygeles ir leisdavo žmonėms. Taip apšvietimas, it tekanti saulė, kas kartas didžiau plėtės.

3. Nors slaptu mokykite savo vaikus lietuviško rašto iš senų jūsų knygų. Tegul kiekvienas vaikas turi knygas lotyniškomis raidėmis spausdintas.

4. Liepė maskoliškomis raidėmis lietuviškas knygas spausdinti, kad žmonės nuo rašto nugrisę tamsesni būtų. „Sielavar".

5. Lietuvos ir Žemaičių žmonės Lenkų valdžioje parbuvo į tris šimtus metų, tačiau lenkiškai neišmoko, nes mylėjo savo kalbą, kuri yra graži... Nesiskubinkite išmokti ir maskoliškai; klausiantiems ko maskoliškai atsakykite: nesuprantu. Juk jei kurs iš jūsų nuvažiuotų į Maskoliją, negalėtų reikalauti, idant maskoliai ten lietuviškai atsakytų, bet reiktų ten maskoliškai šnekėti. Dabar maskoliai, atėję į Lietuvos žemę, į svetimą kraštą, kaip gali reikalauti, kad dėl jų tos šalies žmonės mokytųsi maskoliškai? Tegul patys išsimoko lietuviškai, tuokart galės ūturuoti su lietuviais.

Žiūrėkite į kuršininkus; tie taip myli savo kalbą, jogei atiduoti į kariuomenę, dvidešimt penkerius metus būdami maskolių kareiviais, neišmoksta maskoliškai. O Kuršo gyventojų ir per tūkstantį metų maskoliai savo kalbos neišmokins; būkite tokie ir lietuviai su žemaičiais, nes esate vienos padermės, vienos veislės su kuršininkais".

6. Jeigu Vilelmas užimtų mūsų kraštą, būtų leista knygas lotyniškomis raidėmis spausdinti. Nusikratytumėte sprauninkais, asesoriais, žandarais, karo viršininkais ir visais lupikais, kurie yra šiandien jums tikra V. Dievo rykštė. Juk ir šiandien Prūsuose daug yra žemaičių katalikų, kurie tačiau gyvena dailiai, šneka žemaitiškai, turi knygų, mokos rašto žemaitiško, turi dabar Karaliaučiuje aukštą mokyklą, kurioje lietuvišką kalbą mokytojai dėsto ir knygas rašo. Bet ta atamaina negali spėriai atsitikti, reikia pirma išginti iš jūsų krašto maskolius; jiems išginti reikia karo.

7. Dar lietuviai su žemaičiais žinokite, jogei kol bus maskoliai jūsų krašte, tol neliausis katalikų persekioti („Vargai").

Ir tai tiesa, jog katalikai, būdami maskolių valdžioje, neturės niekuomet tikros ramybės („Perspėjimas").

8. Kunigai, lietuviškai ar žemaitiškai tvirtinkite žmones šventame tikėjime.

9. Maskoliai neleidžia vaikams skaityti lietuviškų knygų, lotyniškomis raidėmis spausdintų. Vilniaus knygininkai negali jų pardavinėti. Tokie tai prispaudimai atėjo ant Lietuvos krašto! Viešpatie, atitolink juos!

10. Turi visus savo valdonus perversti į maskolius, kad nebekeltų maištų nei Lietuva, nei Lenkija; tai reiškia, prispirti visus katalikus lenkus, lietuvius ir žemaičius, kad priimtų maskolišką kalbą, tikėjimą ir pasielgimą. Jei nori, kad lenkai ir lietuviai nekeltų maišto, tegul Bažnyčios ir šv. tikėjimo nepersekioja, bet tokioje laisvėje laiko, kokioje buvo per amžius; tegul žmonių nereikalingai nespaudžia, o teisybę lygiai daro; tegul teisingus įstatymus ir papratimus bet kurios šalies neniekina, nepersekioja; tegul nekalto žmogaus nežudo, – tai ir nebus priežasties maištą kelti. Tada lenkai ir lietuviai, būdami katalikai ir savo kalba kalbėdami ir savo šalies būdą laikydami, klausys maskolių ciesoriaus, mylės jį, melsis už jį.

Kai kam pareiškiant, ar Žemaičių vyskupas Motiejus buvo žemaitiškos (lietuviškos) orientacijos, begu tik jis nebuvo, kaip ir kuo ne visi kiti jo amžininkai, lenkiškai valstybinės orientacijos, aš tyčia daviau gausių išrašų iš viršiau padėtų v. Valan-

čiaus raštų. Jau prof. A. Alekna[30] viešoje paskaitoje universitete įrodė priešinga. Čia man belieka dar sykį pažymėti: 1. Kad v. Valančius Lietuvą ir lietuvius visur skyrė nuo lenkų, kaip skyrė žemaičius nuo lietuvių. Toms trims grupėms, be bendro katalikų tikėjimo, pripažino savotišką būdą, kalbą ir teises. 2. Kalbą, čia tuo žodžiu reikia suprasti tautiškumą, v. Valančius visur skiria nuo tikėjimo dalykų, nors dažnai griežtai padaryti tai negali ir tuo duoda kai kam progos, kad kalba jam tebuvo pagelbinis tikėjimui dalykas. Taip yr, taip turi būti; bet tai kalbos ir tautiškumo visai nepaniekina ir nenusmelkia. 3. Lietuvių kalbai v. V. pareikalavo visiškai pakankamų teisių, kad galėtų mokyklose ir raštijoje originalią kultūrą plėtoti. 4. Pačius lietuvius pakankamai paragina savo kalbą mylėti. 5. Savo norą nusikratyti okupantų viršininkais ir visa jų valdžia v. V. pareiškė kiekvieną sykį. 6. Lietuviškoms knygoms maskoliškomis raidėmis priešingumą taip pat pareiškė.

Visais galais v. V. buvo opozicininkas neteisingai valdžiai ir išmintingas gynėjas tikrų savo krašto reikalų. Tuos reikalus jis taip gerai žinojo, taip aiškiai suformulavo, jog to užteko gangreit visai mūsų publicistikai. Vyskupas Valančauskis buvo nebe-regimas, vis dėlto nuolat jaučiamas vadas visoje mūsų akcijoje dėl lietuviškųjų rašmenų rehabilitacijos ir iš viso dėl tautiško apsisprendimo.

Tik tas, kurs kiaurai paskaitys čia paduodamus karinguosius raštus, išvys, kokio jo būta dvasios milžino, kokio jo būta principo tvirtumo. Tokie vadai savo pavyzdžiu auklėja bent keletą sekančių kartų.

1929. Šventam Juozape.

RAŠLIAVOS MUZIEJUS

Humanitarinių mokslų fakulteto Rašliavos muziejus (pirmiau vadinamas Kultūros muziejum) prie Lietuvos universiteto bibliotekos (Duonelaičio g. 26), mano įsteigtas 1923 m., per šešerius

metus surinko 4341 numerį. Čia numeris kartais reiškia atskirą laišką iš vieno lapo, kartais iš keliolikos lapų, kartais ištisą jų registratorių iš šimto kelių dešimtų lapų, kartais visą tomą iš kelių šimtų puslapių.

Rašliavos muziejų tuo tarpu sudaro:

1. Kan. Juozo Tumo-Vaižganto archyvas iš 51 registratoriaus visokių laiškų ir dokumentų ir 6 reg. atvaizdų (563 atvaizdai), 10 antspaudų ir 1 Pelėdos rankų darbas[1].

2. Prel. Aleksandro Dambrausko-Jakšto archyv. iš 14 registratorių.

3. Menininko Vytauto Bičiūno arch. iš 14 registratorių ir 1 albumo atvaizdų.

4. Spaustuvininko Martyno Jankaus (dalis „Aušros" tame tarpe) arch. iš 14 reg.

5. Prof. Mykolo Römerio arch. iš 10 reg. ir 1 dėžės dienynų depozite.

6. Literatės Onos Pleirytės-Puidienės dienynų ir korespondencijos iš 30 num. depozite. (Laikinai atsiimta.)

7. Gimnazijos Martyno Yčo vardu Voroneže[2] iš 6 žurnalų.

8. Literato Jono Žiliaus arch. iš 4 reg.

9. Prof. Stanislovo Šalkausko ir Conference de la Paix[3] arch. iš 6 reg.

10. Doc. Povilo Galaunės – 4 reg.

11. Literato Mato Grigonies arch. iš 12 num.

12. Visuomio Damo Šidlausko arch. iš 3 reg.

13. „Lietuvių Laikraščio" arch. iš 3 reg.

14. Raseinių savivaldybės vokiečių okupacijos metu arch. iš 2 reg.

15. Poeto Zigmo Gaidamavičiaus arch. iš 2 labai didelių portfelių.

16. Prof. Adalberto Bezzenbergerio arch. iš 2 reg.

17. Prof. Eduardo Volterio arch. iš 2 reg.

18. Literatės Stanislavos Paškevičienės arch. iš 2 reg.

19. Poeto Stanislovo Dagilio arch. iš 1 reg.

20. Vyskupo Antano Baranausko ir prel. Antano Povilonio arch. iš 25 tomų.

21. Literato Vaitiekūno iš 8 sąsiuvinių.

22. Literato Lauryno Ivinskio iš 6.

23. Literato Aleksandro Fromo-Abijetskio-Gužučio dramų iš 7 sąs.

24. Literato Jakučio 4 sąs.

25. Poeto Jurgio Sauerveino-Girėno raštų su Jono Basanavičiaus parašyta jo biografija 2 dideliu tomu.

26. Poeto Maironies 1 nespausdintas tomas.

27. Poeto Antano Savickio 1.

28. Poeto Antano Vienažindžio 1.

29. Poeto (liaudies) Burkaus.

30. Kan. Petro Legecko 1 reg. ir 3 tomai pamokslų.

31. Martyno Sederavičiaus, Serafimo Lauryno Kušeliausko daug nespausdintų rankraščių religinio turinio.

32. Daug palaidų dalykų: dokumentų, spausdintų ir nespausdintų autografų Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Julijos Žymantienės-Žemaitės, dr. Vinco Kudirkos-Kapso ir kitų žymesnybių laiškų ir autografų[4].

Jau tik tiek, kiek aš gan greit vienas pajėgiau surinkti, sudaro didelį mūsų literatūros istorijos turtą. Spausdintieji mano veikalai apie mūsų raštus ir rašytojus pilni citatų iš šio Rašliavos muziejaus.

Gaila, kad mūsų mokslavyriai, literatai, visuomenininkai nemalonėjo šitoje saugioje vietoje – universiteto bibliotekoje deponuoti savo rašliavos, kuri juos tik apsunkina arba kurią jie, nenorėdami apsikimšti, meta į krepšį. O visa, kas tik parašyta, – dokumentas, toli gražu nemestinas į ugnį, net ir paprastas laiškutis.

G e l b ė k i t e r a š l i a v ą – p a t y s n u o s a v ę s!

Man išstojus iš universiteto, Rašliavos muziejaus konservatorium Hum. mokslų fakultetas išsirinko prof. Vincą Mykolaitį-Putiną. Visais tad R. m. reikalais kreiptis į jį. Tarpininkauti neatsisakau ir aš.

Buv. Rašliavos muziejaus konservatorius
Doc. Dr. Juozas Tumas

PREL. AL. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS

g. 1860 m.

Rugpjūčio 27 d. sueina lygiai septynios dešimtys metų, kaip yra gimęs vienas didžiųjų, o gal ir pats didysis mūsų mokslavyrių, matematikos garbės daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto garbės profesorius, Švento Kazimiero geroms knygoms leisti draugijos direktorius[1], Kauno metropolijos katedros prelatas, Gedimino ordino II laipsnio kavalierius Aleksandras Dambrauskas, raštuose daugiau žinomas pravardėmis: A. J. = Adomas Jakštas ar Druskius. Pasirašydavo ir kitaip.

Amžius ilgas, ilgi ir jo darbo metai. Literatūros dirvoje dirbo keturiasdešimt metų su viršum, Šv. Kazimiero draugiją vedė 23 metus, „Draugijos" žurnalą[2] redagavo trylika metų, išleidęs 29 tomus. Ko ėmės dirbti, dirbo patvariai, dideliu pasiimtojo darbo pamėgimu, nes ėmės to, kuo buvo įsitikinęs, kad dora ir naudinga.

Pirmiausia kunigu tapo visiškai laisvu noru. Buvo jau Petrapilio universiteto fizikos–matematikos skyriaus studentas. Bereikėjo tik eiti šiuo iš pat jaunų dienų pamėgtuoju matematikos tyrinėjimo keliu ir būtų buvęs garsus matematikos profesorius, naujų matematikos tiesų skelbėjas, o jis, metęs tai, ima tyrinėti teologiją. Teologijos tiesoms įrodyti bando pasigauti paprastų gamtos ir matematikos davinių; užsivilia, mano neįrodysiąs, nori net liautis teologiją tyrinėti ir iš dvasiškos mokyklos išstoti, bet susipranta griebtis visai kitokių metodų. Tai jam pasiseka; jis įsitikina ir jau nebesvyruodamas tarnauja teologijos mokslui ir juo visą savo gyvenimą remia; už tai pats kenčia ir kitiems nukrypimų nuo religijos pagrindų neatleidžia. Jam tai pasidaro moralinė prievarta, neoficialinė pareiga.

Dvasininko gyvenimo tvarka Al. Dambrauskui neužmuša mokslininko instinkto. Jis seka mokslus, žino jų rezultatus, reaguoja į juos: vienais džiaugias, dėl kitų ginčijas. Mokėdamas lietuviškai, lenkiškai, rusiškai, lotyniškai, vokiškai, prancūziškai ir graikiškai, visomis septyniomis kalbomis papildinėja savo

knygyną naujausiais veikalais ir jų turinį žino. Yra tai gyvas įrodymas, kad mokslas su religija eina vienybėje.

Auklėjamas lenkų kultūros dėdžių: pirma Vaičiūno-Wojciechowskio, paskui Dambrausko Stanislovo[3], įgunda į lenkišką literatūrą, ją pirma gerai pažįsta, paskui tik rusų. Lenkiškai kalba ir rašo literatūriškai, o vis dėlto Šiaulių gimnazijoje laikosi Spudulio, Ant. Vileišio[4], paskui medikų draugijos ir su jais tyrinėja lietuvių kalbą ir rašybą. Nei lenkiška klebonija, nei rusiška mokykla neįstengia Aleksandro perdirbti: kaip buvo tikrų lietuvių vaikas, su lietuviška motinos kalba, taip ir liko tikras lietuvis, visą savo sielą paskui įdėjęs į lietuvių kultūros darbą.

Laikosi vien tik su konservatoriais tautininkais lietuviais gangreit iki pat karo. Dabar prasidėjus katalikų akcijai, palaiko ją visu savo rimtumu ir patvarumu. Katalikiškai jaunuomenei steigia ir veda tikybinį „Ateities"[5] laikraštį, tampa jos garbės narys ir lieka jai ištikimas, tačiau galutinai nesutraukydamas ryšių su tautininkais, kurie jį vis tiek gerbia, net ir priešininku kartais matydami.

Draugas – bendradarbis vyskupo Antano Baranausko ir vyskupo Pranciškaus Karevičiaus[6], palieka jiems ištikimas ir tada, kai tolumas skiria ar mirtis deda galą.

Atsistojęs opozicijoje rusų valdžiai, per ištisą eilę metų „ėste ėda" ją rimta polemika ar šiurkščia satyra. Jis ne priešas monarcho, ne priešas rusų kultūros, tik nepermaldaujamas priešas kultūrinės prievartos, administracijos brutalumo ir neteisybių.

Ir iš viso Al. Dambrauskas cerberiu stovi katalikų religijos ir lietuvių tautos teisių, nežiūrėdamas, kas jas puola. Iš lenkų už tai paskutiniais laikais yra laimėjęs garbingą titulą – vieno iš palaidotojų lenkų-lietuvių unijos.

Al. Dambrausko mokslininko orumas padarė jį autoritetu. Su jo nuomone skaitėsi visų krypčių žmonės; turėjo skaitytis ir tada, kada su juo nesutiko.

Taigi teologijos magistras, matematikos daktaras prelatas A. Dambrauskas yra lietuvių literatūros ir mokslo tikra žymesnybė, džiaugsmas ir papuošalas. Dievui dėkui, kad jį mums Apvaizda per ilgus metus laikė ir deja mums, kad kaip tik į

jubiliejaus šventę jo sveikata pakrypo ir nebepavelys mums padžiūgauti ir patriukšmauti.

Aleksandras Dambrauskas gimęs 1860 met. rugpjūčio 27 d. Kuronių kaime, Pagirio par., Ukmergės ap., iš Andriaus Dambrausko ir Kotrynos Vaičiūnaitės, dar vadinamų Jakštais. Nuo mokslo metų augo Kriukų klebonijoje. 1880 m. kunigo dėdės lėšomis išėjo Šiaulių gimnaziją ir įstojo į Petrapilio universitetą. 1881 m. persikėlė į Žemaičių kunigų seminariją Kaunan, po trejų metų – į Petrapilio kunigų akademiją. Išėjęs ją 1888 m., buvo paskirtas kapelionu į Panevėžio realinę mokyklą, kur neilgai trukus, užprotestavęs prieš katalikų vertimą caro dienomis dalyvauti nekatalikų pamaldose, gavo vienuolyno ir penkerių metų ištrėmimo į Naugardo Ustiužną. Čia studijavo stačiatikių mokslą ir polemizavo, užsiėmė gamtos mokslais ir su dr. Vincu Pietariu[7] rimtai ir gausiai dirbo lietuvių literatūrai. Pagarsėjo publicisto gabumais ir sūria plunksna (Druskius). 1894 m. sugrįžęs į Kauną, eina visokias neetatinio tarnautojo pareigas, mokytojauja seminarijoje, sekretoriauja pas vyskupą Paliulionį[8]. 1902 m. Petrapilio akademija pasikviečia jį profesoriauti. 1906 m. sugrįžta į Kauną, 1907 m. įsteigia Šv. Kazimiero draugiją ir „Draugijos" žurnalą. 1914 m. vyskupas Karevičius Al. Dambrauską padaro Žemaičių katedros prelatu, o 1928 m. Respublikos Prezidentas – Gedimino ordino II laip. kavalierium.

Al. Dambrausko literatūros turtas labai didelis. Be daugelio tomų periodinių leidinių[9], dar turime atskirai išleistus: 1) *Mūsų naujoji poezija*, 2) *Mūsų naujoji prozos literatūra*, 3) *Užgesę žiburiai*, 4) *Mokslas ir tikėjimas* (pirmiau esperantiškai: Mažytės mintys apie didžiuosius klausimus), 5) publicistikos tomą, 6) poezijų rinkinį, 7) humoristikos rinkinį ir daugybę šiaip jau visokių knygelių, religinių ir pasaulinių.

MŪSŲ TREMTINIŲ SIBIRIJON LITERATŪRA

Ar ne vis tasia – per Žemaičius
ar per Sibiriją patekti į dangų?
Kun. J. S. Dovydaitis[1]

Turėdami bendrą su lenkais respubliką, mes, lietuviai, turėjome ir bendros su jais kultūros. Jos netesėjo išdildyti nė rusų okupacija per 120 metų. Lenkams rodos, ta pati kultūra tebeveikianti mus ir dar veiksianti, iki mus atgal sutapins su jais.

Nėra ko mums gintis. Mes esame buvę savo kaimynų įtakoje, iš pradžių gudų, paskui lenkų, galop rusų; visų trijų kultūros paliko mumyse nebeišdildomų žymių. Tačiau tai nė vienai jų netiekia teisės pretenduoti kurių ypatingų teisių ar net privilegijų mūsų dabartyje ir ateityje. Apie kultūrinį mūsų pavergimą ar užkariavimą itin mėgsta kalbėti lenkai, kitiem dviem kaimynam tylint. Jie tačiau tuo būdu tik save įtikina. Mes gi jiems atsakome: bepiga jums, kai pamirštat, jog tos trejos kultūros veikė ketvirtąją, mūsų pačių senąją originaliąją, ir drauge su ja sudarė dabartinę mūsų kultūrą, labai tolimą nuo jūsųjų. Paslapties, kad lietuvių tauta per kelius amžius nesutapo su lenkų tauta, reikia ieškoti kaip tik toje sudėtinėje ir skirtingoje lietuvių kultūroje. Dėl to ir toliau veikė ir veiks tos pačios išcentrinės jėgos ir neleis tom dviem tautom sutapti į vieną. Lenkai tyčia užsimerkia, kad mūsų skirtumai nesimatytų; bet tai nereiškia, kad tokiuo būdu tie skirtumai ir nyksta. Ką nors paneigti ne tiek pat, kiek ir panaikinti.

Lenkų ir lietuvių kultūrų skirtumams įvaizdinti yra daug priemonių. Šiam kartui teimu vieną jų – vienų ir antrų vadinamųjų Sibirijos literatūrų palyginimą. Tai nieko, kad lenkų Sibirijos literatūra labai apsti ir kilni, o lietuvių vos žymi, kad lenkams ji nepasakomai daug nusvėrė, o lietuviams beveik nieko, – kaip tik tame ir glūdi didis atsakas, ar mes esame lenkų kultūros pavergti.

Sibirija užvaisino lenkų literatūrą ir meną, palaikė jų iredentą[2], sudarė pagrindą pilnam išsilaisvinimui. Tos rūšies literatūra

sudarė antrosios pusės devynioliktojo šimtmečio lenkams aukštai patriotinę sielą. Tiesa, po nepavykusių dviejų insurekcijų Sibirijos motyvus literatūroje buvo bepakeičiąs pozityvistų taikumas, kompromisingumas, vadinamoji „ugodowość"[3], tačiau neilgam; lenkai, pasvyravę tarp materializmo ir idealizmo, grįžo prie pirmykščio romantizmo, kiek tiek jį modifikavę į neoromantizmą, priešaky su Juozapu Pilsudskiu politikoje ir Stanislovu Wyspiańskiu literatūroje[4]. Modifikacija pasireiškė vėl griežta, dabar dar griežtesne kova dėl nenykstančių tautos teisių. Didieji lenkų romantikai, bloškę lenkų dvasią į aukštybes, nebuvo išreiškę, kokia ji turės būti ir bus veiksme.

Tie patys Sibirijos motyvai, ta pati lenkų literatūra nėra paveikusi lietuvių sielos. 1863 metais ištremtieji į tolimuosius rytus lietuviai nesijautė sibiriškai, lietuviškaisiais savo raštais to nepareiškė ir jais likusių tėvynėje nieko nepaveikė. Apie šeimyninį fermentą, kurį kėlė ir palaikė 1831 m. tremtiniai sugrįžėliai, nutylėsime: jis sunku mums susekti ir susvarstyti. Neturėjo tačiau ir šis būti didelis, jei tarp lietuvių, imant juos net plačioje prasmėje – Lietuvos gyventojų, nesudarė tokio pat valstybinio pasaulėvaizdžio, tokios pat laisvės nuotaikos, kokį sudarė pačioje Lenkijoje tarp pačių lenkų. Jei lenkai būtų lietuvius pavergę savajai kultūrai, kaip sakos, tai būtų pavergę juos ir valstybinei savo idėjai. Tuo gi tarpu per visą ilgą bendrą istoriją to nebuvo; visos Didžiosios Kunigaikštijos piliečiai, net ir sulenkėję, visados reiškė griežčiausias separatistines tendencijas; nepalaikė visoje pilnumoje nė lenkų keliamų revoliucijų vardan atstatymo bendrosios lenkų-lietuvių respublikos. Kas lenkams buvo idealas politikoje, tas lietuviams, gudams, ukrainams buvo visai abejingas dalykas. Daug ir aiškiai pasako mums apie tai Sibirijos motyvai vienų ir kitų literatūroje.

I

Sibirija – tolybių ir platybių kraštas. Ji dveja tiek toliau nuo mūsų kaip Amerika. Į Sibirijos kraštą tolimuosiuose rytuose keliolika tūkstančių kilometrų, vadinas, per pusę viso žemės

rutulio. Paprastieji tolio matai ten, kaip ir astronomijoje, nebereiškia; mylia ten vargu beturi taško ilgį; bereiškia šimtas mylių, o kelionės matuojamos mėnesiais laiko. Bekraščiai tyruliai-tundros, bekraščiai miškai-taigos, bekraštės plynios-stepės.

Sibirija ledų-sniegų kraštas; nuo šalčio ten kraujas stingsta, nes vidutinė žiemos temperatūra – 40° R., mūsų krašte neregėta. Žmonių ten per amžius buvo reta.

Baisus tai kraštas. Rusijos valdžia skyrė ją gyventi baudžiamiems patiems didiesiems savo nusidėjėliams, taip civiliniams (graždanskiems arba kriminalistams), taip ir politiniams.

– Kuo pasibaigė teismo byla?

– Cibirijon! – taria aukštaitis, be vilties pamodamas ranka. Tai reiškė: pakarti nepakorė, nušauti nenušovė, bet tai vis lygu – kaltininkas amžinai palaidotas kaip pragare; kentės Dantės, Doroševičiaus, Kenano[5] pavaizduotas kančias katorgoje, kentės ir paskui, iki gyvos galvos paleistas gyventi kaip sau nori.

Iš Sibirijos nebegrįžo niekas; nė monarcho malonė nusidėjėlių tremtinių neamnestuodavo. O kad ir būtų kuris gavęs teisę iš Sibirijos išeiti, nebebūt ėjęs: teismo lėmimu kriminalistai tremtiniai buvo beteisiai piliečiai.

Sunkūs kalėjimai, žiaurūs sunkieji darbai, visa tai per ilgų ilgiausius metus; pragarinės kančios, paskui tokie pat pragariniai nuoboduliai ir skurdas, be vilties susilaukti kurios atmainos, taip veikė „poselenijų"[6] žmones, kitur kitaip gyvenusius, jog jie nebejautė nė reikalo bebūti žmonėmis. Visuomenės išgamos ir išmatos nebejautė tikslo kuo nors varžytis, solidariai veikti, nes vis tiek jokios teisėtos draugės nebesudarysi. Poselenijų žmonės buvo kits kitam vilkai: jei tu nenušausi, tave nuskriaus, apiplėš ar visai užmuš.

Prie civilinių tremtinių Rusijos valdžia pridėdavo politinius. Caratas[7] visados buvo karo stovyje – civiliniame kare; jį be perstogės atakavo visuomenės inteligentija, jautrioji, sąmoningoji jo dalis, reiškusi pretenzijų į pilietines teises ir į laisves. Rusijos valdžiai tad tie visokeriopi opozicininkai buvo tokia pat blogybė, kaip ir kriminalistai. Jais Sibirijos tremtinius per amžius ir nuolat papildinėjo atskirai ir grupėmis.

Politinių būklė buvo tolygi kriminalistų būklei: juos taip pat ilgai kalino, taip pat žiauriai sunkiausiais darbais kasyklose vargino, taip pat grandinėmis sukaustytus laikė ir paskui poselenijose be materialės ir moralės paspirties laikė. Mokėdami po 90 kap. – 3 rub. mėnesiui neprivilegijuotiems ir po 6 rub. bajorams ir dvasiškiams, neleido badu numirti, bet sočių nedarė, kad ilgiau kankintųs. Vieno tebuvo skirtumo: didumas politinių, nors toli gražu ne visi, turėjo vilties bent galvos padėtų sugrįžti į gimtąjį „šiltąjį" ir „laisvąjį", žinoma, reliatyviai, kraštą.

O tai visuomenei, iš kur politiniai prasikaltėliai buvo išraunami, buvo jie savo išsiauklėti žiedai, ne išgamos, atleidžiamosios aukos, ne išmatos. Šitiems tremtiniams buvo lemta ant savo kukšterų susikrauti visas kaltybes, kurios tik susidarinėjo visuomenės sąmonėje. Laisvės kovotojai natūraliai gimdavo iš savo tautos-motinos, buvo tikri jos sūnūs ir dukros. Žudomi žuvo ne savo užgaidų, kaip kriminalistai, bet tautos dvasios lėmimu. Tautos pažangoje jie buvo pirmeiviai, jų rolė visuomenei buvo pirmos eilės, tad ir jų atminimas šventas.

Su politiniu tremtiniu namie likusius rišo ne tas vienas giminystės kraujas, bet ir visos tautos siela. Likusiems buvo pareiga tuos ryšius tampriai užveržtus palaikyti, nuolat tremtiniais sielotis, juos moraliai ir materialiai stiprinti, kad jų nesuėstų visokeriopas skurdas. Deja, giminės ir artimieji alpo širdies skausmu kuriuos ištremiant, tačiau ligi tik iš akių, krito jie ir iš laimingųjų atminimo: tiems, kuriuos pati visuomenė padarė, leido ji badu nykti ir moraliai degeneruotis. Visuomenė politiniams savo tremtiniams visur buvo pamotė, ne motina rūpintojėlė.

Talentingasis tremtinys Adomas Szymańskis, „Szkicų" autorius (1887–90), savo „Przewożniku" davė baisų tragizmu tipą, kūnu goliatą, dvasia gilų idealistą, o pagaliau nusigėrusį, „zmarniały" iš nusiminimo, kad jo ir jam lygių auka buvo veltui[8].

Kalbėjo jis pašnibždomis, lyg bijodamas, kad kas jo neišgirstų.

– Sako, tie, kurie iš čia važiavo, kai jų daugiau susidarė (Varšuvos) Prahoje, karščiais... bado karštinėmis... bado karštinėmis susirgę... Ar taip buvo?

Naujas tremtinys (patsai Szymańskis) nedrįso neigti.

– Buvo, – atsakė.

Tada kėlėjas per upę, rankas į dangų tiesdamas, širdį veriančiu balsu sušuko nusiminęs:

– Oddajcie mi, zbrodniarze, matkę moją, co dla was dziecię swe jedyne żywcem w mogile złożyła![9] I, 158.

Taip atsirgo po daugelio metų savo tautos nuodėmę autorius klasinių vaizdų: „Srul z Lubartowa", „Dwie modlitwy"[10] ir k. Ką ne ką Šimanskio ir mes turime išsivertę. Geroji lenkų visuomenės dalis, laiko perspektyvoje išvydusi savo „zmarniałych", pajutusi savo kaltę, ėmė atgailoti, pirštus sau krimsti ir bent dabar ryžosi savo širdyje fiksuoti tremtinių atminimą.

Atsigosti lenkus paskatino Šimanskio eilės literatoriai ir menininkai. Jie atminė savo tautai Anhellio kraštą, Grottgerio žygius[11], besaikį tremtinių pasiilgimą tos, kuri yra kaip sveikata, savo tėvynės. Atminė realistiškai. Šimanskis nefantazavo, simbolių nei mistikos nevartojo; vis dėlto jo „Szkicai" veikė, kaip žydų tremtinių giesmės Babilono paupyje[12].

Sako W. Feldman savo „Współczesna literatura polska"[13], 1918, 108.

Dar iš 1831 m. revoliucijos pasėkų, iš Sibirijos baisybių Julijus Slovackis sukūrė „Anhellį" parodyti, kad už tėvynę reikią tokios pat grynos aukos, nesuteptos nė mažiausiu egoizmu, kaip buvo paties Kristaus auka už visą žmoniją. Tad reikėję kad viršžmogiškai būtų pakentėję tie, kurie savimi vaizdavo visuomenę ir savaime pasirodė tokie, kokie yra, o ne kokių norėjo okupantai. Dar labiau reikėjo kančių tai pačiai, tai savajai, gal dar labiau moraliai „zmarnialai" visuomenei, kad teisės ir laisvės troškimai neprigestų, apžeriami visokiomis „ugodovosciomis". Štai dėl ko lenkų tremtiniai net pačia savo „zmarniałością" iš už dešimties tūkstančių ir daugiau kilometrų veikė okupuotosios Lenkijos sielą ir gaivino ją paskučiausiam išsilaisvinimo tikslui. 1831 m. insurekcijos aukos sukėlė 1863 metus, o šiųjų aukos padarė – Polonią Resuscitatą[14].

Michał Janik savo veikale „Dzieje polaków na Syberji", 1928, skyriuje „Syberja w twórczości ogólno polskiej"[15] šitai kaip nusako Sibirijos reikšmę Lenkijos ir visos Rusijos likimui.

Sibirija su jos politiniais ir civiliniais tremtiniais tai lenkų praeities martirologija. Ji ilgai diskreditavo carizmą, brutalius jo valdžios santykius su pavergtaisiais ir su pasireiškiančia jų išsilaisvinimo dvasia. Lenkai gali pasididžiuoti, kad iš jų išsirado taurių ir pasišventusių žmonių, kurie su ginklu rankoje ar tik su prieštaravimo žodžiu lūpose stojo prieš brutalią pajėgą. Daugumas tremtinių rodės neigiamai, tai tiesa; bet jie savo kaltumą (kad degeneravos) atpirko neregėtai sunkia atgaila, tai ir nėra ko jų gėdėtis. Gindami savo teises, lenkai priešginos gynė ir visiems Rusijos piliečiams bendras teises. Kentėdami jie palaikė nuolatinį fermentą, nuolat ardė, kaip ta drėgmė uolą, sistemą, kuri slėgė žmoniją.

Ir dabar lenkai tebesisako Sibirija esanti jiems vienas didžiųjų titulų sėdėti laisvoje draugėje su pirmomis pasaulio tautomis. Dėl to Sibirija jiems esanti ne tiek atgailos, iškentėtų skausmų šalis, kiek dorybių, dvasiško pajėgumo simbolis. Girdi, nuo sukilėlių kapų, nuo Sibirijos katorgų lenkams tebepučia meilės ir aukos dvasia. Tai dvasiai, tai triumfuojančiai teisybei pagerbti Lenkija dabar statanti monumentą, kuriame iškalsianti savo pagarbos žodžius kritusiems sukilimų laukuose ir kentusiems Sibirijos platybėse.

Šiuo tikslu ir šioje dvasioje piešė savo šedevrus lenkai dailininkai: Al. Sochaczewski savo „Azijos pasienyje" ir „Apkalimą pančiais", Arturas Grottger savo „Kelionę į Sibiriją", „Tašymą kryžiaus", „Nešimą kryžiaus", „Regėjimą", „Tremtinį, skaldantį uolą", Vytautas Pruszkowski savo „Kelionę", Jockus Malczewski savo „Mokinius tremtinius", „Kūčios Sibirijoje", „Sekmadienį kasyklose", „Paskutinę pasmerktojo giesmę", „Anhellio" iliustracijas ir k.[16] Visi šie šedevrai iškalbingai reiškia tylų, ramų, gilų kentėjimą Sibirijos Golgotoje, meilę savųjų ir pasitikėjimą ateitim. Niekur verksmo, desperatiško rankų laužymo, nes niekas nėjo Sibirijon, kad kas jų verktų. Verksmas – silpnybė, ne vyriškas dalykas. Tremtiniai ėjo išpažintojais brangios idėjos. Jų kentėjimai turėjo kitus užgrūdyti, ne susilpninti.

Dar pirmiau trijulė didžiųjų romantininkų simbolino tremtinių aukos didumą ir baisumą. Jie tai paskesniems kūrėjams

davė motyvų rimto kentėjimo. Vargo majestotas teikė Mickevičiui, Krasinskiui[17], Slovackiui tokių žodžių, kurie ir pajėgumą reiškė. Jų pačių rašant nesigriaudinimas rodės lyg žiaurus. Ramiai susimąstę poetai rodės lyg pradžiugę, kad rado pasišventėlių tarnauti idealui. A. Mickevičius III d. „Vėlinių" visą Lenkiją nukėlė į Sibiriją: „Dabar Lenkija begyva Sibirijoje, tvirtovėse ir kalėjimuose". Žūstanti tremtinių karta pranašauja būsimąjį laimėjimą, nes tremtinių sėja nepasidžiaugs caratas. Kołakowski[18] ta tema sukūrė ilgai giedotą tremtinių giesmę: „Man vis tiek, kurį darbą dirbti; jei gelžį kasiu, tai tuo sumetimu, kad kas kitas iš jos nukals kirvį carui mušti".

Laimėjimas ateis. Bet iš kur? A. Mickevičius laukė to iš Dievo; Jis atsiųs išvaduotoją, kurs bus vardu „44"[19]. Tačiau jis bus pasyvus. Mickevičiaus ideologijai artima ir Z. Krasinskio („Ostatni")[20].

Užtat Julijus Slovackis nujautė pakitėsiančias lenkų dvasios formas; tas, kurios tikrai kurs ateitį. Minėtini: „Kordian" ir „Bieniowski". Bet aukščiausį lenkų poezijos žodį Slovackis davė minėtuoju „Anhelliu". Šamano Anhellis (pats Slovackis) žinojo, kas teks daryti, nepavykus sukilimams; pasmerkė partijų vadus, kad jie nepajėgė būti auka, kai atėjo bandymo laikas. Tai visi jie ir pats Anhellis dėl to pat gaus žūti, kam save-auką sutepė bent pasiilgimu asmeninės laimės. Anhellis nebe pasyvus. Jis savim rodo pavyzdį, jog ateičiai laimėti reikia to vieno ginklo – besaikio pasišventimo. Jokių stebuklų, jokių malonių iš niekur nebus ir nereikia: visa tai atstosianti revoliucija; ji viena teišlaisvinsianti ir tepalaiminsianti. O ta revoliucija būsianti socialė, ne tautinė, visų žmonių naudai, ne tų vienų lenkų.

Anhellio siela tebuvo gyva tėvynės meile. Apie Sibirijos tremtinius rašė dvi trys kartos, paduodamos viena kitai Sibirijos baisybių testamentą. Ir šiandien lenkai jau laisvi, kaupia savo tremtinių Sibirijon atminimą, Michał Janik surašė jų dvylika šimtų. Rašiusių apie juos ir Sibiriją suskaitė 180. Sumanyta įsteigti specialė Sibirijos biblioteka. Sudaromos tam tikros bibliografijos ir istorijos: „Literatura polska Syberyjska"[21]. Szymańskio, Sieroszewskio, Zaleskio, Ujejskio, Lenartavičiaus, Wolskio, Starzeńskio, Zapolskio, Oppmano[22] ir kitų, be romantininkų, kurie

kūrė viena savo intuicija, vardai dažnai populiarūs dėl panaudotų Sibirijos motyvų.

Didžia. Kilnu. Aišku, kiek lenkų visuomenė buvo auklėjama patriotizme Sibirijos motyvais. Be jų lenkų patriotizmas nebūtų tiek vešlus buvęs, kad jam nė lygių kitur nerandame.

II

Nieko panašu mes neaptinkame savo literatūroje. Gal dėl to nėra ko nė kalbėti? Yra ko kalbėt.

Pirmiausia turime atsakyti, dėl ko gi mes neturime Sibirijos motyvų savo literatūroje? Piga, bet ir neteisinga būtų atsakius: antroje pusėje XIX š. mes dar nė neturėjome savo literatūros, savo žmonių, sugebėjusių savai kultūrai dirbti. Mes gi turėjome kultūringą dvasiškių luomą; taip pat vidutinių bajorų; jie lietuviškai rašė ir pakankamai gerai.

Galgi mes neturėjome Sibirijoje savo kentėtojų, o jų tarpe norinčių ir sugebančių lietuviškai rašyti? Ir tai ne. Lietuvių politinių prasikaltėlių martirologija, proporcionaliai imant, nemažesnė būtų už lenkų martirologiją, jei kas atsidėjęs ją surašytų. Deja, ji dar nesusilaukė savo istorininko ir turbūt nebesusilauks. Mes dar nežinome nė sauso sąrašo, kiek Lietuvos dvarininkų po 1863 m. buvo Sibirijon išguitų; nežinome nė kaimiečių. Mikalojaus Akelaičio[23] pavyzdys rodo, jog ir šių insurekcijoje dalyvauta. Kol kas mes teturime vyskupo M. Valančiaus suregistruotų 66 Žemaičių vyskupijos kunigus. Žiūr. jo „Pastabos pačiam sau", 63–70 p.[24]

Štai tas rejestras:

1) Boguša Ant. iš Upynos, 2) Choromanskis Kaz. iš Luokės, 3) Čiuževičius Mat. iš Pamituvio, 4) Dovydaitis J. S. iš Varnių, 5) Dobkevičius Ad. iš Rietavo, 6) Duseika Vl., 7) Gabševičius Andr. iš Kauno, 8) Jakavičius Al. iš Aukštadvario, 9) Jonikavičius Sim. iš Šiluvos, 10) Jasevičius Anupr. iš Ariogalos, 11) Jacevičius Jonas iš Tauragės, 12) Juzumas An. iš Vidžių, 13) Kazlauskas An. iš Vandžiogalos, 14) Kozickis Dom. iš Luokės, 15) Kairys Kl. iš Kauno, 16) Kelpša Jul., 17) Kašarauskas Ambr. iš Varnių,

18) Kumpikevičius Vic. iš Krakių, 19) Leonavičius Jon. iš Kruopių, 20) Lymantas Juoz. iš Vosyliškės, 21) Lukoševičius Vic. iš Luokės, 22) Lukauskis Pet. iš Tirkšlių, 23) Lenkauskis Pel. iš Krekenavos, 24) Mosiejus Vic. iš Grinkiškės, 25) Markevičius Juoz. iš Krekenavos, 26) Morkevičius Ig. iš Obelių, 27) Macevičius Mot. iš Linkuvos, 28) Martišauskas Mot., 29) Montvydas Liud. iš Panevėžio, 30) Mačiulskis Pr. iš Nemakščių, 31) Mačinskis Pet. iš Pajūrio, 32) Nugarevičius Vic. iš Šakynos, 33) Opulskis An. iš Lyduvėnų, 34) Paulauskas Juoz. iš Nemakščių, 35) Piesliakas Kast. iš Renavo, 36) Petraševičius An. iš Dusetų, 37) Petravičius Andr. iš Tytuvėnų, 38) Prokopas Fortūnatas iš Dotnuvos, 39) Plevokas Jonas iš Onuškio, 40) Reichenbachas iš Dotnuvos, 41) Rudzkis Teof. iš Smalvos, 42) Rozga Juoz. iš Liolių, 43) Smilgevičius Ig. iš Panoterių, 44) Skorupskis Mik. iš Zarasų, 45) Šarkauskas Juoz. iš Ramygalos, 46) Šarkauskas Pl. iš Ramygalos, 47) Šredersas Anup. iš Betygalos, 48) Siesickis Just. iš Luokės, 49) Stulginskis Ferd. iš Anykščių, 50) Stankevičius Juoz. iš Rietavo, 51) Stankevičius Vic. iš Pašušvio, 52) Ulinskis Vic. iš Papilės, 53) Urbanavičius Leop. iš Surviliškio, 54) Viršila An. iš Juodžių, 55) Valašinskis Jur. iš Darbėnų, 56) Veitas Mat. iš Ylakių, 57) Žiūkas Dam. iš Skapiškio, 58) Valauskis Myk. iš Girkalnio, 59) Bakevičius Jur. iš Varnių, 60) Genutavičius Pr. iš Varnių, 61) Galkevičius Ad. iš Saudininkų, 62) Svolkenis Myk. iš Kauno, 63) Kavoliauskis Juoz. iš Dotnuvos, 64) Mokrzeckis Pil. iš Kalvarijos, 65) Zenevičius Juoz. iš Naujadvario, 66) Vitkevičius Jon. iš Kauno.

Sulenkėję aukštieji luomai, tiesa, vartojo privatiniuose savo santykiuose ir kultūros reikalui lenkų kalbą arba kurią kitą svetimą. Dvasiškiams tačiau ganytojavimas nepavelijo visiškai atlyžti nuo gimtosios lietuviškos savo kalbos, kuria tekalbėjo ir ganomieji. Bažnyčioje ir kaime su kaimiečiais dvasiškiai tegalėjo kalbėtis lietuviškai, lietuviškai gi ir koresponduoti su savo giminėmis ir draugais kaimiečiais. Jiems gi ir dvasiškosios literatūros kunigai gamino lietuviškos, ne kitos. Ištisos krūvos tos rūšies rankraščių liko parapijų archyvuose, jei neišmanėlių nebuvo panaikinta. Man jų daug teko vartyti ir net panaudoti. Savo

paskaitose aš tai ne sykį esu smarkiai akcentavęs, – tai man imponuoja.

Tremtinių tarpe mes turėjome net labai gausių rašytojų, puikių literatorių ir žymių mokslavyrių. XI-me savo raštų tome aš kalbėjau apie kun. Pr. Butkevičių[25], kun. Anup. Jasevičių, kun. J. S. Dovydaitį, bajorą Jul. Anusavičių. Prof. A. Dambrauskas savo knygoje „Užgesę žiburiai" rašo apie kun. Ambr. Kašarauską. Maišosi darbėniškio kun. Jur. Valašinskio korespondencija su kun. Stapulioniu[26] ir kt. Taigi būt būtų buvę kam Sibirijos motyvai panaudoti, jei būtų buvęs vidaus impulsas. Deja, jų raštuose mes tų motyvų arba visai neaptinkame, arba aptinkame taip išdėstytus, kad jie nedarė tam tikro įspūdžio, nesudarinėjo tokios nuotaikos kaip lenkams.

Tai ko gi yra mums davę mūsų tremtiniai rašytojai?

1831 metų sukilimo lietuviai temini patį faktą; būtent, kad buvo „klausiukų" metai[27]. Šio sukilimo dalyvį literatorių težinome vieną – bajorą Aloyzą Kareivą[28], bet ir iš jo negausių lietuviškų raštų tegalime pacituoti dvi eilutes, kurios atsiduoda šiokia tokia protesto dvasia:

Didi dyvai, kad nemokam kalbos žemės savo?
Nėra dyvų... bo Lietuva gudą poną gavo.
VR, XI, 116[29]

1863 m. sukilimo pasėkos mūsų kraštui buvo daug skaudesnės, tai ir jo atminimai gausesni. Pažymėtina, kad visi jie, tie atminimai, tesiriša su tremtinių asmenimis, ne su sukilimo idėja. Taigi ir mūsų tremtinių literatūros nuotrupos teapibūdina jų rašytojus iš viso, ne jų santykį su ta idėja, kurios vardan buvo keliamas ginklas prieš okupantus rusus.

Mūsų tremtinių nė nenorėta matyti Sibirijos baisybės, darytis iš to nuopelną ir jomis neraminti likusių tėvynėje.

Antai kun. Pr. Butkevičius didelius vargus išvargo per keliolika metų Tobolsko gub., Kurgane. Galbūt ten ir „zmarniał", kaip daugumas lenkų, bet, gelbėdamasis nuo nuobodžio, įkibo į religinę lietuvių literatūrą. Ištrėmimo laiku jis pagamino bent dešimtį verstinių veikalų. Bet originaliai nepasakė nieko; nieko tat

neparašė nė apie „pasaulinius" dalykus, vadinas, apie tas idėjas, kurios turėjo jį išvesti iš gimtojo krašto už tūkstančių kilometrų į nematytą skurdą.

Kun. Ambraziejus Kossarzewski-Kašarauskas lyg tyčia skendo moksluose. Sudarinėjo įvairiausias teorijas; didele intuicija atspėjo būsimąją mokslų kryptį; galbūt vienas pirmųjų, jei kartais ne pats pirmasis, nujautė ir suprato magnetizmo, elektros reikšmę visai kosmogonijai teoretizuoti. Bet apie „politiką" ir šis nė žodelio; lyg tyčia būtų įsigėręs vandens į burną.

Man aišku, mūsų tremtiniai Sibirijon tyčia neanalizavo dabartinės savo būklės, susidariusios atsitiktinai, ne jų valia, ne jų kalte; bevelijo visą savo afektą kreipti į paliktąjį mieląjį savo kraštą.

Neabejotinai talentingas poetas, deja, ne taip labai moksliškai išsilavinęs (jis tebuvo savamokslis geometra), pasaulietis, bajoras Julijus Anusavičius kuria kaimo idiliją „Viena pavasario diena". Čia kūrėjas duoda tokios tikrenybės epinius vaizdus, kokios, rodos, tėra galima duoti stovint čia pat ties vaizduojamaisiais objektais. Tačiau nepaprasta daugybė kaimo smulkmenų, vienodu atsidėjimu joms aprašytų, rodo, lyg tai būtų kūręs tremtinys, nuo tų smulkmenų nutolęs ir kaip tik dėl to nepasakomai jų pasiilgęs. Juk tik tremtinys Ad. Mickevičius tegalėjo sukurti savo šedevrą tautos poemą „Poną Tadą".

Julijus Anusavičius ir pradeda savo kūrinį „Konrado Valenrado" metrika:

Štai jau žiemos pasibaigė bėda!
Sniegai ištirpo, vanduo nebtur ledo;
Norints dar žilas nuo ryto žolynas,
Vieversiai giesmes vest vienok skubinas,
Sveikin artoją išeinantį lauke,
Kaip pirmo saulės spindulio sulaukę,
Eina, neš arklą, unt kryžių pažiūri,
Persižegnoja ir nujem kepurę.

VR, XI, 184

Poetas skęsta kaimo vaizduose: kaip kovoja tarp savęs buliai, avinas su ožiu, kuiliai, šunes, žąsinai; kaip šuva kiškį gaudo,

šarka šeimininkės nesurenkamus vištų kiaušinius vagilauja, ką žmonės veikia, kaip saulė sėda, naktis ateina, galvijai grįžta, kaip moterys karves melžia, kaip jaunimas elgias. Pagaliau, lyg pristigęs darbo, bevelija sekti, kaip iš debesų pasidaro visokių dangaus dyvų, kaip mirga dangaus žvaigždelės ir atsimuša vandenyje:

Jei kur per reikšles upėn pažiūrėjo,
Tuojau maudytis nubėgo upėje.

Galbūt Anusavičius ir nesugebėjo romantiškai simbolinti savo vidaus pasaulį, bet greičiau nė nejautė to reikalo: ir jis kentė ne dėl idėjos, bet tik įskųstas vieno kalvino, kuriam įkyrėdavęs religiniais disputais.

Jul. Anusavičius tik sugrįžęs namo, daug vėliau, radęs čia kitokios opozicinės dvasios, ima dalyvauti „Tėvynės Sarge" ir jame keršyti caratui už visas jo ir kitų iškentėtas kančias ir sudarkytą gyvenimą. Sk. „Atlaidai Lietuvoje" ir „Už vierą". Per atlaidus žmonės vargsta, išpažinties neprieina, kleboną kaltina, būk jis šykštaudamas talkos nebesitelkiąs, o kalta čia ta viena maskolių valdžia, kad tyčia trukdo ir kliudo katalikišką veikimą savo stačiatikybės naudai.

Vaikus ir tu užauginai,
O ir patsai dar nežinai,
Jogei tokį gerą daro
Lietuvninkams loska caro;
Jogei visaip mumus žudo,
Kad priimtum vierą gudo, –
Ką tik bloga kas mums daro,
Vis iš valios yra caro.

Ib., 212

Anupras Žemaitis – kun. An. Jasevičius taip pat skęsta pasiilgime savo krašto:

Kad nebūčiau tikru moliu,
Tad nušokčiau vienu šuoliu,
Vienu šuoliu ir be arklio
Ten pas tave į Pakarklį.

Ib., 121

Ten pakarkliais ir pagausančiais Barauskų giminė laikė jį daugiau kaip savuoju, – kaip kažin kokį šviesų ir brangų atminimą, tą pusšeštos dešimties metų kunigą su jauna poeto dvasia.

Ir kun. Jasevičius raminas ta pačia lietuviška literatūra. Gausioje korespondencijoje, adresuojamoje kun. Samueliui Paškevičiui[30], bet taikomoje platesnei visuomenei, jis šitaip kalba:

„Nors pas mane rašei lenkiškai, aš vienok savo žemaitiško nemetu. Dovanok, gal ir netinka, bet ką daryt. Nusileisk užbūriui, pasinuobodyk truputį skaitydamas: nereikėjo girti – tuo stangesniai prilipau prie jo, jog ir norėdamas nuo jo nebeatsikratysi. Bet, pametus tai, prisipažinsiu, jog ir aš daugiau iš nuobodos pamėgau jame: rašant žemaitiškai, nusiduoda man, jog persikeliu į jūsų pasaulį ir nors per tą valandą išsirodo, jog su jumis gyvenu, jūsų oru kvėpuoju; tuo savo apalpimą atgaunu ir savo buvimą pagerinu". (VR, XI, 133)

Kun. J. S. Dovydaitis rašo savo brolėnui kun. Justinui Dovydaičiui[31]:

„Pirmosios žinios po persiskyrimo labai pageidaujamos, ir jei kregždelę pamatyčiau iš savo krašto, daug daug dalykų jos paklausčiau... Tačiau iš to poetingojo koncepto nemanykite, jog pasiilgimas pradeda imti viršų; tai tik tos valandos nuotaika..." („Šiaul. Sen.", 200)[32]

Tremtinys drovisi ir šito tokio natūralaus jausmo – prisirišimo prie gimtosios šalies ir jos žmonių. Kalbėk sau sveikas apie ką nori: mes vis tiek tave suprantam ir mums ašaros rieda. Likusieji greiti buvo pritarti ir užjausti nelaimei. Antai ir kun. Jasevičius džiaugės kun. Zastarskiu[33].

„Nabašninkas, didžiausis mano geradaris ir tikras tėvas, mane lankydamas raštais po visus kalinius, nuleido į Sibiriją, gatavas už mane nešti kryžių lig pat mirties, neužmiršo manęs; su didžiausiu pasišventimu visaip mane šelpė ir mano reikalus tvarkė". (VR, XI, 136)

Reikėjo tik tinkamos temos, lygiai malonios abiem pusėm: rašantiems ir skaitantiems, ir būtų įtaka padaryta. Ir tokių temų buvo, bet jos ne iš Sibirijos. Tas pats kun. Dovydaitis kartkarčiais grįžta prie savo pasiilgimo:

„Kas vakaras giedame karunkėlę ir Dievo Motinos giesmes. Tos pamaldos nukelia mane į mano kūdikystės laikus, ir mūsų būrelis iš šešiolikos žmonių atmena man tada žemaičio trobą. Dievobaimingi seneliai Blaževičiai gyvai vaizduoja man mano tėvus. Senis rimtas, stipraus tikėjimo, didelės rezignacijos, senė dievota, jautri, nors atsidavus Dievo valiai, ilgisi ištrėmime ir, atmindama likusius namie vaikus, gailiai verkia. Kartais sako: „Man ir vėjas kvepia, kur iš gimtojo šono pučia; kad galėčiau paukšteliu pavirsti, nuskrisčiau, pažiūrėčiau, ką ten dukterys veikia, ir vėl sugrįžčiau... Kodėl aš ne kregždelė"?.. („Šiaul. Sen.", 201)

Patekęs į Tiumenį, kun. Dov. rado keletą savo tautiečių.

„Galėjau atsigauti senaisiais atsiminimais; jie mane taip džiugino, jog ėmiau išdykauti kaip vaikezas, nežiūrėdamas to, jog čia pat yra keletas žmonių net nepažįstamų". (Ib., 208)

Labai natūralu, kad tremtiniai savo korespondencijose daug vietos skiria savo būklei aprašyti. Namie likusiems juk tai pirmon galvon rūpėjo. Pasekime tai; mums bus pravartu, kai imsime žiūrėti, kaip tremtinių į tai reaguota.

„Ar beatmeni Ariogalos Kerdžių (rašo buvusis Ariogalos klebonas Jasevičius), kur anais pavietrės metais kaip musė pražuvo? Pagyvenęs už Tobolsko, Tomsko, Krasnojarsko, Irkutsko, už tūkstančio mylių, Usolėj dvejus metus mokės druską virinti, o kad greičiau išmoktų, buvo apkaustytas grandinėmis; su jomis visą laiką prabuvo. Kaip kareivis be ginklo, taip aš čia be jų niekur negalėjau pasirodyti.

Buvo čia mūsų gražus būrelis, ant trijų šimtų žmonių, vis neprasti: ponai, kunigaikščiai, grapai, kunigai ir labai maža vergų. Bet apsidairę pasijutom visi vergai esą: kunigas ne kunigas, ponas ne ponas, nes taip pat su tūzu nugaroje ir su barškalais ant kojų. Taip gyvenome kaip lygūs broliai, srėbdami tą pačią putrą, krimsdami tą pačią plutą duonos; mėsos buvo tiktai pauostyti: už 90 kap. algos mėnesiui sunku buvo turėti daug kruopų ir mėsos. Bėda buvo". (VR, XI, 124)

Paskui kun. Jasevičius pateko į „Kunigų karalystę", į Tunką ties Kiachta, Irkuto ir Tunkos santeklyje. Čia, „neleidžiant skelbti mūsų tikėjimo, gyvenimas buvo sunkus ir nuobodus". Iš ten

grįžo į Spaską: vandeniu su viršum 4000 kilometrų, paštu suv. 3000, geležinkeliu 500 k.

„Spasko gyventojai nelabi: galvažudžiai, piktadariai, kits kitam stiklus daužo, degina, gatvėje keikias... sugyvename susispaudę, viename kambaryje keturiese dėl taupumo. Mokame 7 rub. mėnesiui. Daugiese gyvenant, pigiau atsieina; kitaip šešiais rubliais penimų negalėtume išsilaikyti. Kuro arti nėra".

Kur buvęs, kur nebuvęs,
Gimties niekad neužmirštu.

Ir kaip paukštelis narve uždarytas, nors pašeriamas,

Vienok ieško, visur lando,
Spraudžias visur pro skylelę,
Kone nusisuka sau sprando,
Kad tik pamesti nevalią.

Ib., 127

Raminasi rašymu lietuviškų eilėraščių, ilgiausių sakmių. Sk. „Fiolka ir Rožė", „Irkutas ir Tunka". Visa to ištisais tomais (septyniais).

„Liūdnas mūsų padėjimas išgynime. Gyventi tarp žvairių akių, būti ant kožno žingsnio paniekintu, graužti kietą plutą, mirkant ašarose, neturėti nei altoriaus, nei bažnyčios, o su Apiera kaipo su blogiausiu daiktu slėptis yra tai erškėčiai, kurie ne tik paviršių bado, bet ir pačią širdies gilumą pasiekia.

Nuošalesnių užsiėmimų jokių neturime, nei leista mums užsiimti. Užsiimam vienatiniai prigulinčiais prie pašaukimo... O tai mūsų gyvenimas vienokiškas ir be jokios atmainos.

Liekamą laiką apverčiu ant... pašnekesio su senu savo draugu. Jis klušas; taip vedu tylomis švataruojam: jis klauso, aš tyliu. Kančiais susibaram, bet vis tylomis. Jis jaunystėje mėgo su šaudykle pašmikštinėti, o aš ilgesniai sėdėjau ir klūpėti galėjau; dabar, erzindamas mane, klūpo per visas maldas, o aš, erzindamas jį, vaikštinėju. Iš to ir nesantaika. Bet Tamošius gadija mumis. Kaipo mozūras dideliai smagus: nuo pat ankstyvo ryto lig vakaro, o kančiais ir naktį visu balsu gieda. Giesmė jo sudėta

iš žiovavimo su visomis atamainomis, kuriomis kaip teatre bovija. Matai, kad ant svieto kiti kaštijasi ant išmislų ir zabovų, mes trise turime to ikvaliai". (Ib., 154)

Kun. Dovydaitis pasakoja apie vieną, nerandantį paguodos religijoje.

„Piktajai dvasiai padedant, nusižudytų, kad jo nepalaikytų viltis pasiliuosuoti. Blaškosi kaip paukštelis narvelyje; trošku jam ir ilgu; bėgioja po kamerą ir giliai atsidunsta; atsidaro langą ir giliai patraukia oro, lyg su geru oru norėtų nustotosios laisvės patraukti. Visa veltui... Jis vargsta, prasimanydamas, kaip čia laikas sugaišinus ir šiaip jau ne taip užkimšus tą tuštumą, kuri atsiveria jo sieloje". („Šiaul. Sen.", 188)

Tiek tesurankiojame motyvų mūsų tremtinių raštuose. Sibirijos motyvų ten tiek, kiek mechaniškai paliečia jų asmenis. Nė mažiausios apostrofos apie jų kentėjimų sąryšį su politine, valstybine idėja, su kova dėl išlaisvinimo tėvynės, apie tiesimą kelio tolimesniems žygiams, kai pirmieji nepavyko.

Visam tam išaiškinti pakaks pažymėjus du dalyku. Pirmiausia, kad tarp lietuvių, labai plačiai tą žodį suprantant, nebuvo su lenkais valstybinės idėjos. Antra, kad žinomieji mums negausūs rašytojai buvo pašaukimu dvasiškiai; elementas visai – ne revoliucinis.

Nei 1831 m., nei 1863 m. Lietuva kaipo tokia nebuvo palanki smurtu atsiskirti nuo Rusijos ir atgal atkristi į lenkus. Tai neginčijamas, pačių lenkų istorininkų pažymimas faktas. Sukilimus inicijavo ir jiems vadovavo Korona[34] (nors karo akcija ėjo Lietuvoje) sumetimais, kurie buvo formuluoti Ketverių metų seime[35], būtent atstatyti „Lenkų Karaliją", griežtai vienalypę, be jokių ten „Lietuvų" ir „Rusių". Tačiau šitam vienalypumui per visą bendrosios istorijos bėgį Lietuva nepritarė, visados reikšdama griežčiausias separatistines tendencijas. Tos tendencijos nebuvo sušvelnėjusios ir sukilimų laikais. Nepasireiškė, kaip seniau, aktingu pasipriešinimu lenkams tik dėl to, kad prie tos temos svarstymo rusai okupantai nebeprileido. Mums svarbiau pažymėti, kad Lietuva sukilimui visai menkai tepritarė, o tai padaryti bent platoniškai galėjo ir rusų okupacijoje. Lenkų-lietuvių politinės vie-

nybės ideologų Lietuvoje nesigirdėjo. Štai tame ir glūdi vyriausias įrodymas, kad lenkų kultūra Lietuvoje tebuvo paviršutinė, kad lietuvių sielos ji nebuvo pavergusi vyriausiam idėjiniam dalykui – bendram valstybiškumui. Kalbos bendrumas, kurio lenkai griebdavosi ir tebesigriebia, vienas menkniekis.

Imkime skyrium Lietuvos luomus. Kaimiečiai, Lietuvos branduolas, jos 80–90 % didumas, tebebuvo politiškai nesąmoningi, bet buvo savaimingi, toli gražu ne iš lenkiškojo molio minkyti. Prie insurgentų jie iš viso nesidėjo; tesidėjo retos išimtys, kurie tarnavo lenkiškų dvarų administracijoje ar šiaip jau buvo artimesnėje lenkų dvarininkų įtakoje. Iš pačių kaimų retas kuris tebuvo paviliotas pažadais žemės. O yra faktų, kad ir tuos pačius paviliotuosius vyresnieji giminės pasivydami iš miško varės namo; kitus net aplupdami kaip nebrendėlius vaikus.

Didumas Lietuvos bajorų buvo kritiški, gerai suprato, jog insurekcija pradėta plikomis rankomis, be jokio ištesėjimo, tad ir be jokios vilties nugalėti didžiulę imperiją su gera reguliaria armija. Jei vyresnieji bajorai tačiau ėjo į mišką, tai vien iš rezignacijos: „Einame mirti su jaunimu, negi paliksi tų pramuštgalvių vienų lauke". Taip sakydavęsi kits kitam, nereikšdami jokios vilties. Vaitkuškės grafas Kasakauskis savo „Pamiętnike" 1863 m. aprašymą pradeda: „Z głębokim prawdziwym smutkiem, przystępuję do opisania tego strasznego roku, który wykopał..."[36] Lietuvai duobę.

Pagaliau dvasiškiai – Žemaičių vyskupijos viršūnė, vyskupas Motiejus III ir rektorius Dovydaitis buvo „baltųjų" šalyje[37]. Daugiau „chłopskim rozumem", ne politikos sumetimais jiedu atvirai stojo prieš sukilimą, vadindami tai „karnawałową zabawą"[38], po kurios turi ateiti didžioji gavėnios atgaila, vadinas, dar didesnė nelaisvė. Tad visomis pajėgomis kvėpė dvasiškajai savo jaunuomenei supratimą, jog:

„Geriausis patriotizmas bus ieškoti pirma Dievo Karalystės ir Jo teisybės, destis, gaivinti prisirišimą prie šv. Bažnyčios, taisyti žmonių papročius, juos blaivinti, žiebti juose Dievo ir artimo meilę, neišskiriant nei nepriētelių, ir ramiai laukti visa ko kita iš Dievo, kurs ką pažada, tai tesi. Be to, nuolat priminėjo klierikams

Apaštalo žodžius: „Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus" – kas Dievo karą kariauja, kad nesikištų į pasaulio dalykus – nedalyvautų jokiose demonstracijose, nes tai priešinga Bažnyčios dvasiai ir jos reikalavimams."

Iš 150 Varnių seminarijos klierikų Dovydaitis į sukilėlius neišleido nė vieno. Jo vedamojoje auklėjimo įstaigoje niekur nesimatė politinių uždavinių, politinės laisvės troškimų ir aiškaus jos siekimo. Revoliucija kun. J. S. Dovydaičiui užėjo, kaip užeina ir kiti priepuoliai: marai, sausmečiai ar kitas kas nelaukiamas. Taip jis 1863 m. sukilimą aiškino savo „Šiaulėn. Sen."

Kun. Jasevičiui, girdėjome, 1863 metai buvo „pavietrės metai" – jam žūti, ne laisvei laimėti.

Kun. Ambr. Kossarzewskis 1879 m. rašė: „Jau šešiolika metų tenka man sunki bausmė kentėti ne vien už kitų įsišokimus ir savavalę politikoj, be jokio iš mano pusės prisidėjimo, bet ir dėl grynai religinių dalykų. Sk. Jakšto „Užgesę Žiburiai".

Iš 66 Sibirijon ištremtų Žemaičių kunigų vyskupas Motiejus vos apie 18 liudija, jie gera valia prisidėję prie revoliucininkų; kiti priversti sutikti sukilusią kariuomenę, paskaityti laikinosios lenkų valdžios manifestą ar tiesiog buvo be niekur nieko įskųsti.

Kun. Šreders, Betygalos klebonas, priešinos patriotiškiems giedojimams, dėl to pelnės dvarininkų nepalankumą.

Apie nesidėjusius į revoliucininkus vyskupas Motiejus rašė palankiai, aiškiai jiems pritardamas.

Barauskis L. – vyras protingas ir išmintingas. Bartkevičius R. – žmonių buvo labai mylimas. Čiuževičius M. – darbštus ir parapijos mylimas. Jankauskis J. – vyras teisingas.

Apie sąmoningai išėjusius į miškus vyskupas Motiejus parašė neigiamai.

Gargasas A. – girtuoklis.

Dembskis Vl. – neramaus būdo.

Lukoševičius V. – dar prieš sukilimą pradėjo niekus taukšti iš sakyklos.

Majauskis J. – žmogus peiktinų papročių.

Mackevičius A. – žmogus „keisto dievobaimingumo".

Noreikia Iz. – žmogus nesuvaldomas.

Mūsų tremtiniai Sibirijon niekur nesideda politiniais herojais; jų raštuose nėra nė vienos apostrofos apie kovas dėl išlaisvinimo tėvynės, svajonių, kas bus daugiau darytina paskui, sykį antrą nepasisekus. Ištrėmimą Sibirijon bekentė nekaltėliai, jokie revoliucininkai.

Ir pati Rusijos administracija daugelyje atvejų ne kitaip manė; ji piktinos savo pačios žiaurumu. Jei tačiau taip gausių aukų iš Lietuvos pareikalavo, tai tik dėl to, kad turėjo kitokį sumetimą, būtent išravėti iš Lietuvos dvarininkus, žmones pasiturinčius, tariamuosius sukilimų subsidiantus; išravėti inteligentiją, tariamąjį lenkų kultūros elementą, sukilimų ideologę; išravėti pasiturinčius kaimiečius iš vienasėdžių, kad į jų vietą stiprai atsisėstų iš svetur atgabentas rusų „poselencų" elementas, nieko bendra neturįs su tos vietos žmonėmis ir jų teisėmis. Muravjovo taktika buvo tolygi dabartinei Rusijos bolševikų taktikai – mechaniškai išnaikinti priešingąjį sau elementą: Muravjovas – lenkiškąją inteligentiją, bolševikai – baltgvardiškąją buržuaziją.

Menkai tepasireiškusi lietuvių išsilaisvinimo dvasia teturėjo savo ideologų tarpe emigrantų į Vakarų Europą: kun. Vl. Dembskis ir Mik. Akelaitis tepaliko tos ideologijos pėdsakų lietuvių literatūroje. Visi patys aiškieji laisvininkai arba krito sukilimo laukuose, arba buvo nugalėtojų sušaudyti.

Pagaliau mūsų tremtinių Sibirijon literatūroje nėra jos motyvų, ypatingai auklėjusių namie likusią visuomenę, kad beveik visi žinomieji rašytojai buvo dvasiškojo pašaukimo žmonės, ypatingos krikščioniškos ideologijos ir ypatingos nuotaikos, kurią sudaro askezės dėsnis apie rezignaciją.

Rezignacija traukia gero krikščionies atidę nuo patektės dalykų, neleidžia jo širdžiai per plačiai prasikėsti šiesiems dalykams, veikliai reaguoti į tirono žiaurybes, protestuoti net prieš per skaudžias neteisybes, prieš barbarišką valdymą svetimų gaivalų, per nevalią įtrauktų į savo imperiją. Askezė liepia į patektę težiūrėti vien sub specie aeternitatis[39].

Vaizdžiausiai tai formulavo pats asketas, gryniausios dvasios kunigas J. S. Dovydaitis. Jis gyveno askezės dėsniais ir mirė

rezignacijoje, nekaltų nekalčiausiai išvargęs 18 metų nelaisvėje. Visi jį pažinę liudija jį buvus tiek švento gyvenimo, kad net verta pagalvoti apie jo beatifikaciją. Štai jo, tad ir kitų „gerųjų" kunigų, tikrai kunigiška, toli gražu ne revoliuciniška kentėjimo prasmės ideologija, pareikšta aprašyme keleto epizodų..

Senutė motina alpsta, išleisdama savo sūnų į Sibiriją. Tremtiniai ją ramina: „Sugrįšime!" Senutė tačiau veikiausiai danguje bepasimatys su sūnum... O sūnus ėjo nėmaž nenusiminęs, tikras, jog per Archangelską pataikys į dangų, jei gyvens taip, Dievas įsako. Bėgti sakės nemanąs; potam da pakliūsiąs".

Kitas epizodas.

„Tik vienas buvo nusiminęs ir ėmė kreitėti ant neteisybių. Tuoj daugelis atsiliepė kitaip, mėgindami jį nuraminti, o visi dėjosi viršgamtinėmis priežastimis. Nelaimingas nutilo, bet nenurimo: jis buvo išvirtęs iš savo tikėjimo. Užtat kitas jaunutis berniūkštis kalbėjo: „Mes pančių nenorime ant rankų nešioti, o V. Jėzus juos ant šventojo savo kaklo turėjo".

„Dažnai mintimis skrendu Vilniun ir Kaunan, visus jus pavesdamas Švenčiausiai Aušros vartų Mergelei".

„Visi kenčia fatališkai prispausti būtinybės, tačiau vieni katalikai, retkarčiais ir stačiatikiai, ištesi pasigauti krikščioniškos rezignacjos".

Kun. Dovydaičiui misionieriaujant, draugai tremtiniai greit suprato, ką reiškia kryžius, kiek vertas kentėjimas, kokia didelė laimė kentėti. Visi buvo susijaudinę, o anas jaunikaitis apsipylė ašaromis, džiaugsmo ašaromis.

Kun. D. aprašo sausakimšai pilną tremtinių vagoną.

„Vaizdinkitės, kokiuo oru alsavome! O Kristus ar ištaigingai nakvojo rūsyje? Lova, vadinas, suolelis, buvo per trumpas, viso penki ketvirčiai uolekties; ale gi galima ir pasuolyje atsigulti ir toliau kojas ištiesti; truputį pamindžios vaikščiodami, bet kuris nuo to susirgo?" („Šiaul. Senelis", 186)

„Neveltui Dievas šmaukšteli žabeliu – nebent kad pasitaisytume".

„Džiaugsmas ir linksmybė turi stebėtinos harmonijos, kai ateina po nuliūdimo".

„Kaip miela buvo išgirsti, jog jis (tremtinys) nesigriaužia dėl savo nelaimės, jog per dvejus metus nepritryrė nuliūdimo, o vidaus džiaugsmo esti pilnas". (Ib., 192)

„Į viską iš gerosios, idealistinės pusės žiūrėdamas, pasirodysiu šališkas ir aitrus, tačiau tai manęs neatitrauks". (Ib., 195)

Vieną kartą kun. Dovydaitį sumanė kažin kur kitur nukelti, bet delsė. Kun. D. ėmė nekantrauti. Bet „pamanęs, jog Dievas geriau už mane tvarko dalykus, jog rūpindamasis asmeniniais sumetimais galiu prasilenkti su Dievo valia, tapau abejingos valios, kuri, atlyžusi nuo savo projektų, tenkinasi tuo, ką Apveizda teikia. Ir visai nurimau... Tai man ir sunku besuprasti, ko čia nusigąsti, kai reikia su Dievo valia nors į kraštą pasaulio važiuoti? Savo valios reikia bijoti, nes ji silpna ir po lengviausia našta puola; gi Dievo valia eiti niekados nereikia bijoti, nes ji galinga, nepajudinama ir įkyrumus saldumu paverčia. Prisipažįstu, visi mano iki šiol buvę sielavartai rodės man tikri menkniekiai; bet taip pat prisipažįstu, jog visa tai turėjau iš Dievo malonės, nes pats savaime nenustojau buvęs menkas ir silpnas. Ir jei Dievo malonė nors valandėlei atsitrauktų, mano paties menkumai mane sutraiškytų".

Vadinas, mūsų rašytojų kunigų nei pats ištrėmimas, nei Sibirijos baisybės nesurevoliucino, nepadarė pasiryžėliais carui nedovanoti ir kalti jo galvai kirvį. Revoliucijos keliai laisvei atgauti dvasiškio sielai visai svetimi, su jų pašaukimu nesutaikinami. Kunigas, išeinąs į revoliucinį karą, rezignuoja iš savo kunigystės. Kuris kunigas nerezignuoja, tas bevelija kęsti. Taigi ir pati laisvė dvasiškiui neturi tos didelės reikšmės kaip pasauliečiui. Kunigo užsimojimai siauri, jie įtelpa į siaurus laisvės rėmelius, o moka būti ir visiškoje vergijoje.

Kunigų atsidėjimas Dievo valiai yra ta pasyvioji nuotaika, kurią pareiškė savo veikaluose Ad. Mickevičius ir Zig. Krasinskis, o kurios taip nekenčia mūsų Herbačiauskas, nes ji – priešinga Anhellio nuotaikai ir ideologijai. Tai būtent už kurią Krokuvos arkivyskupas kardinolas „Anhellio" autoriaus Julijaus Slovackio neįsileido į Vavelio katedros rūsį panteoną[40].

Taip tatai Sibirijos baisybės, ten iškentėtos kančios gangreit nieko kūrybiška nėra davusios mūsų literatūrai, nieko nėra

sujaudinusios visuomenėje vyriausiai dėl to, kad mes buvome visiškai svetimi valstybinių motyvų: mes niekados neturėjome lenkiškai valstybinio idealo, mūsų krašto polonizacija per visus šimtus metų nepasiekė mūsų sielos vidaus. Dėl politikos mes kentėme vien atsitiktinai, lenkų suvilioti, ne iš savo iniciatyvos. Tai ir paskutiniųjų laikų mūsų politikų aktyvistų pastangos užsidėti revoliucininkų vainikus, pasirodyti jau 1831 ir 1863 m. mus buvus politinei laisvei pribrendusius yra gangreit tuščios. Minėtaisiais laikais politikos idealo dar mes neturėjome ir su lenkų idealu nederinome. Lietuviškos politikos idealas iškilo vėliau, kai mums patiems teko kova kovoti tikrai dėl savo pačių laisvės ir net gyvybės kultūros srityje: savam tikslui, savaisiais ginklais, savo pačių atsakymu. Tada mes pasirodėme tikrai gyvi, tada tik apsivainikavome nuopelnų laurais, jei ne heroizmo vainikais. Ir jei kentėjome, tai savo kančiomis laimėjome visuomenėje užuojautos mūsų idėjoms, ne savo pačių asmenims.

Mūsų tremtinių Sibirijon literatūros nedasakymai duoda tiek pat svarbių liudijimų kaip kitų pasakymai. Aš ir savo temą iš pradžių ketinau neigiamai pavadinti: „Sibirijos baisybių nereikšmė mūsų literatūrai".

KUN. JURGIS RUPKA

1929 m. gruodžio 26 d. Lygumuose mirė rezidentas, buv. jų klebonas ir bažnyčios statytojas, kun. Jurgis Rupka, 90 metų jubiliatas. Keletu atžvilgių tenka apie jį gražiai pakalbėti.

Nabašninką pažinau, daug apie jį girdėdavau. Be to, pasinaudojau jo formuliaru Kauno Metropolijos Kurijos kanceliarijoj, paminėjimu jo, atšventus kunigystės sekundicijas (50 metų kunigavimo), „Šv. Pranciškaus Varpelyje", 1925 m., 12 nr., 278-81 p.[1], ir jo eilėraščių autografu, kurį jis laiku buvo deponavęs Rašliavos muziejuje prie Lietuvos universiteto bibliotekos (žiūr. Nr. 1548).

Jurgis Rupka kunigas. Jurgis Rupka yra gimęs Gruzdžių par., Dimšiuose 1839 m. gruodžio 10 d. iš pamaldžių lietuvių,

dievotų ir teisingų tėvų. Tėvai išmokė Jurgiuką poterių, šventų giesmių ir paskaityti maldaknygę. Daugiau mokės Gruzdžiuose, vadinamoje Švėgždos mokykloje[2], lenkiškai ir lotyniškai. Lietuviškai kalbėti, skaityti ir rašyti čia buvo taip pat draudžiama, kaip ir kitose lenkiškose mokyklose: tokia jau buvo lenkų Edukacijos komisijos 1808 m. įvesta tvarka nelenkams lenkinti[3]. „Nota linguae"[4] dar neužmiršta. Čia dvi žiemas pasimokęs, Jurgiukas buvo atiduotas vienam kunigui, kad globotų ir į mokslus leistų. Kunigas Jurgį išvežė į Sedą, po metų į Rietavą pas Lauryną Ivinskį[5]; metus čia pasimokęs, išlaikė į trečią klasę Šiaulių gimnazijoje. Čia, su pagyrimais išeidamas kasmet po klasę, prasimokė penkerius metus (1861–66), bet susirgęs matūros nepasiėmė. Bet tuo ir nesirūpino: Jurgis, dievotas ir padorus jaunikaitis, tesvajojo apie kunigų seminariją, kur įstoti nebuvo reikalinga tokio cenzo. Tačiau negreit tai įvykdė. Buvo sukilimo metai. Rusai Varnių seminariją buvo uždarę ir Kaunan nukėlę. Ištisus šešerius metus gavo Jurgis Rupka laukti, kol vėl pradės priimti klierikus, o tuo tarpu mokytojavo dvaruose. Pagaliau Rusų valdžia atidarė Žemaičių kunigų seminariją Kaune 1870 m.[6]; pirmas aspirantas buvo Jurgis Rupka, jau peržengęs tris dešimtis metų, vyras brendęs, gyvenimo jau matęs. Kunigu Jurgį Rupką 1875 m. kovo 6 d. įšventė dar garsusis vyskupas Motiejus Valančauskis.

Gyvenimo kalvariją kunigas Rupka pradėjo tad 36-tų metų būdamas ir ėjo ją sąmoningai, visa ko atsižadėjęs, šiose vietose:

Nuo 1875 m. kovo 14 d. Ukmergėje vikaru.
– 1876 m. birželio 24 d. Rozalime "
– 1878 m. gegužės 31 d. Šiaulėnuose "
– 1885 m. gruodžio 30 d. Gegrėnuose kuratu.
– 1888 m. balandžio 7 d. Gadūnave klebonu.
– 1894 m. gegužės 14 d. Alsėdžiuose "
– 1899 m. sausio 1 d. Kartenoje "
– 1901 m. sausio 1 d. Viešintose "
– 1908 m. sausio 18 d. Lygumuose "

1918 m. rugsėjo 27 d. atsistatydino dėl senatvės ir ten pat paliko karšti.

Darbininkas kun. Rupka buvo begalinis; dirbo, kaip lenkai sako, „do upadłego"[7] – nuvargęs per dieną, per vakarinius poterius apvirsdavęs miegu. Keliamas į kitą vietą ir nujausdamas dar sunkesnį darbą, sakydavęs: „Važiuoju žūstančių gelbėti ir prie Dievo traukti". Niekad nestojo dykas – tai ligonius lankė, tai bažnyčioje dirbo. Perleido keletą epidemijų, kada per kiauras dienas ir naktis pravertė iš ratų nelipdamas, ligonius belankydamas, mirusius belaidodamas. Susirgęs, kai gydytojai nebepadėdavo, dideliu tikėjimu kreipdavos į stebuklingąsias vietas: į Šiluvos ir Čenstakavos Švč. Panelę, į Gruzdžių šv. Roką ir dukart stebuklingai pasveiko; vieną kartą iš paralyžiaus, antrą kartą smarkiai susižeidęs.

Buvo romantikas, mėgo gamtą. Kur tik atsiradęs, diegdavo medelius, vieną paminklinį būtinai išvažiuodamas. Gadūnave laidodamas savo motiną, eilėmis ją apverkė. Nepakentė netvarkos bažnyčiose. Sutvarkė Gegrėnų apgriuvusią bažnyčią ir visas trobas, kapus apsodino medžiais. Alsėdžiuose gražiai atnaujino bažnyčią ir kleboniją. Šventoriuje pastatė akmeninį kryžių. Neturtingoje mažoje Viešintų parapijėlėje per septynerius metus pastatydino gražią gotišką bažnyčią. Jau 70 metų būdamas, apsiėmė statydinti didžiulę Lygumų bažnyčią. Pirmaisiais žodžiais, lipdamas iš ratų, pasveikino sutikusius jį vyrus žodžiais: „Statykime bažnyčią". Ir rytą sutarė. Vyskupas Karevičius[8] ją konsekravo 1915 m. (rubricelė sako 1919 m.).

1924 m. šv. Juozapo dieną atlaikė savo sekundicijas, 50 metų kunigavimo jubiliejų, ir dar penkerius metus pridėjo. Į galą maža bematė, nebepaskaitė. Mišias laikė atmintinai, bet šiaip jau buvo stipras, tebegiedojo gražiu, jaunu balsu, balsiai sakė pamokslus ir tarp svetimų buvo nepaprastai linksmos nuotaikos. Mielai kartodavo jiems atmintinai savo sudėstytus eilėraščius, žaisdavo su vaikais. Vieną kartą, palaikęs mišeles Vytauto D. bažnyčioje, man pačiam jam patarnaujant, pusryčių į mane atėjo atsivesdamas keletą vaikų.

Buvo ištikimas šv. Pranciškaus Asyžiečio[9] mylėtojas, tikras tretininkas. Jo dvasią išlaikė iki galo: buvo toks pat prastuolėlis, tokios pat evangeliškai kūdikiškos dvasios, nepasakomai švarios

širdies. Užpernai atvykęs į Kauną rekolekcijoms, nepratęs vaikščioti laiptais ir aklas, nugriuvo ir susižeidė. Miesto ligoninė gavo jį aptvarstyti. Bet trečią dieną jį globojusiam kunigui P. prisipažino dar jam ir koją skaudą. Nuavęs kun. P. rado ir čia kruvinai susižeista. Ėmus barti, kam ir kojos neparodė ligoninėje, nustebo, kaip jis galėjęs rodyti nuogą koją ten, kur patarnauja gailestingosios seselės, vadinas – moterys...

Mokėjo poteriauti ir daug poteriavo. Visur jį laikė šventu kunigu. Ir vis dėlto su juo nesugyveno: buvo per griežtas, niekur nedarė kompromisų nė mažiausiame dalykėlyje ir buvo visoje Žemaičių vyskupijoje garsus keistuolis („jurodivyj")[10]. Dėl to dažnai gaudavo keisti ganytojavimo vietas. Daug dirbdamas Alsėdžiuose, tačiau turėjo daug nemalonumų „iš priešingų jam partijų". „Partijos" čia susidarė vien dėl jo keistumų. Norėjo ir Kartenoje statyti bažnyčią, bet nepasisekė susitarti su žemaičiais: čia jis stojo niekuo nepermaldaujamu blaivybės apaštalu iš sakyklos ir privačiai ir tiek pakyrėjo, kad gavo išvažiuoti. Viešintose pamėgo kurių ne kurių senųjų moterų teberyšimus nuometus ir griežtai pareikalavo, kad nuometais ryšėtų visos ištekėjusios moterys. O jaunosioms tai jau rodės nebegražu. Buvo daug konfliktų, kai eidamas per žmones nutraukdavo nuo galvų skareles. Kitur apaštalavo moterišką ispanių kuklumą ir reikalavo, kad vilkėtų palaidines, neaptempiančias krūtinę „nažutkas". Girdi, moteriška figūra sukelia goslybę. Taip visur kun. Rupkos ganomieji laimino jį, džiaugės ir drauge dėl menkniekių riejos; dvasiškoji vyriausybė turėjo nemaža sielvarto, kur pavartoti tas tikrai dievotas, šventas ganytojas keistuolis ir naivus kaip vaikas. Kito kunigo, tokios skaisčios sielos, per visą amžių pasirengusio be kliūčių patekti į dangų, aš neesu matęs, o vargu ir begali dabar būti Vilniaus romantininkų „promienistų" tipo[11].

Kuriems teko su a.a. kun. Jurgiu Rupka bendrauti, šitaip jį apibūdina.

Žmogus jis buvo ūmus, nekantrus, rūstus, greit užsigaunąs ir pernelyg taupus: neturėjo nei baldų, nei gerų drapanų, gyveno visiškai prastai, be mažiausių prabangų, nes buvo griežtas abstinentas. Bet šventiems išganingiems tikslams pinigų negailėjo.

Čia pacituosime jo paliktą testamentą. Jis daug ko pavyzdinga mums pasako.

„Mirus kunigui, dažnai atsitinka ginčų, o kartais net papiktinančių kivirčų dėl jo palikimo. Vengdamas to, aš laiku pasirūpinau šilta savo ranka ką turėjau geriems tikslams išdalyti. Gruzdžių bažnyčiai šv. Roko altoriui esu davęs 1000 rublių; daviau Kretingos ir Pažaislio vienuolynams; Šiluvos koplyčios Švč. P. Marijos statulai daviau 3000 aukso rub.; Kauno klierikų seminarijai 3000 aukso rub.; Viešintų bažnyčios didžiajam šv. Mykolo altoriui 1500 aukso rub.; Lygumų bažnyčios didžiajam Švč. Trejybės altoriui 3100 aukso rub., viena ranka nešamam baldakimui 1000 litų. Už giminių vėles: tėvų, brolių, genčių ir geradarių Romos vienuolyną obligavau palaikyti 1000 šv. Mišių. Be to, obligavau, kad kas metai Gruzdžių bažnyčioje būtų palaikomos Mišios už Rupkų giminę, o man mirus, vienerios Mišios už mane patį Lygumuose. Manau tad gimines nebegalėsiant ant manęs rūgoti, kad juos pamiršau, nieko nepalikau – dūšioms turto palikau daug. Malonėkite tad atvykti į mano laidotuves be intencijos kuo nors pasipelnyti. Nes ir daiktus: šėpą, skrynią, aštuonius krėslus (keturius geresnius ir keturius aplūžusius), stalą, dvi lovas, kailinius ir paveikslus skiriu Onai Rupkaitei už patarnavimą".

Kas liko jau mirus, liepė tylomis išdalyti labdarybės tikslams.

Kunigas jis buvo labai uolus, net skrupulatas. Mielu noru net fiziškai vargo dėl bažnyčios; bažnyčias statydamas, pats plytas nešiojo. Visa tai Dievo garbei ir savo išganymui; kaip tik išmanė, taip pelnės Dievo malonių. Mirė gera valia išsinėręs iš visa ko žemiška, niekuo savęs nebeapsunkinęs. Išganymo mintis jį tiesiog terorizavo. Mažiausią nešvarią mintį pajutęs, tuoj ieškojo klebono išpažinti, nors tam nebuvo pritaręs. Išpažindavo du tris kartus per savaitę ir vis buvo nepatenkintas, vis dar ruošės surasti Tėvą Pr. Būčį[12] ir jam visa išpažinti. Mišių niekados neapleisdavo; net ir apakęs, atmintinai laikė, bet būtinai prie uždarų durų, kad ničnieko nebūtų, ypač moterų. Todėl Mišias laikydavo antrą valandą naktį arba kai žmonės visai išsiskirsto, įsakęs išieškoti visas kertes, ar kas tyčia nepasiliko. Sirgo moterofobija net aštuonias dešimtis metų peržengęs.

Buvo labai status, net žiaurus, kai dirbo viešuosius darbus. Dėl kietos jo rankos žmonės pyko, bet anais laikais klausė ir talkininkavo. Biednuomenės visai nešelpė skyrium. Štai dėl ko sugyventi su kun. Rupka taip kunigams, taip žmonėms, taip tarnams buvo labai sunku. Ypatingas tai buvo asketo tipas – su ta viena Dievo meile, be artimo meilės. Jis prašyte prašos į literatūrą.

Girdėjo ir atminė iki pat galo kuo puikiausiai. Tai ir visai aklas tebesakė pamokslus gražiai, rūpestingai, nors paskui žmonės jo ir nebeklausė. Netingėjo ir parašyti pamokslus. Rašliavos muziejus turi jų rinkinį Nr. 4329: 31 pamokslą lietuviškai, 5 lenkiškai ir 9 sąsiuvinius pasižymėjimų lotyniškai dar iš seminarijos laikų.

Mirė susilpęs zokristijoje, prieš eidamas Mišių, namo parneštas kėdėje ir aprūpintas šv. Sakramentais. Laiku sutvarkęs savo turtą, išsirinkęs kapui vietą, pasistatęs ten kryžių, pasidirbinęs karstą ir įkapes ir įsakęs, kad jį, ligi tik numirs, tuojau išneštų į bažnyčią, kad ir prie negyvo nebūtų giedotojų moterų.

Kun. J. Rupka – poetas. Kun. Rupka buvo vienas tų lietuvių kunigų, kurie lenkišką kultūrą tebuvo paviršutiniškai pasisavinę. Oficialiai kalbėjos lenkiškai, o intymiškai lietuviškai. Lietuviškumo kun. Rupka nėra niekur pabrėžęs kaip susipratimo principą, – jis iš esmės buvo lietuvis. Manau, geros įtakos bus jam padaręs literatas L. Ivinskis.

Kun. Rupka mėgo eiliuotąją kalbą; šiuo būdu jis dažnai moralizavo, „pamokslus" sakė plunksna. O rašyti pradėjo mėginti lygiai tuo pačiu metu, kaip ir kanauninkas Silvestras Gimžauskas, 1880 m.[13] Manau, kad jo leidžiamos knygelės galėjo patekti ir kun. Rupkai.

Kitą kartą rinkdamas Rašliavos muziejų, lengvai gavau ir iš kun. Jurgio Rupkos sąsiuvinį iš 41 puslapio pradėtų surašinėti jo eiliavimų. Viso to tesuskubta atminti ar savo archyve aptikti. 19 eilėraščių nukopijuoti be jokios tvarkos. Štai jie:

1. „Kalėdninkų dainelė". 1882. XII. 15 Šiaulėnuose. Aš jas įsidėjau į A. Vienažinskio monografiją, 24 p.[14]

2. „Grabas". 1918. VII. 15 Lygumuose.

3. „Piemenėlis". Gadūnave.

4. „Dainelė Kanauninkui". 1881 m. Šiaulėnuose.

5. „Liūdni laikai". 1911 Lygumuose.
6. „Jūs mergaitės". 1913 "
7. „Senatvė". 1912 "
8. „Žiema". 1912 "
9. „Apie jaunikaičius". 1912 "
10. „Laukiamasis pavasaris". 1918 Lygumuose.
11. „Užplūdimas Sruojos upės, tekančios per Alsėdžius". 1899 m. Alsėdžiuose. Aš šitą eiliavimą esu įdėjęs į „Tėvynės Sargą"[15].
12. „Minija upė." 1899 Kartenoje.
13. „Atmintis Didžiojo Jubiliejaus". 1901 Viešintose.
14. „Dėkavonė už dovanėlę (stulą)". 1899 Alsėdžiuose.
15. „Kaštanėlis". 1882 Šiaulėnuose.
16. „Apie mergaites." 1880 Šiaulėnuose.
17. „Malda vaikelio." (Pagal Nikitino)[16]. 1914 Lygumuose.
18. „Ko rymai?" 1917 "
19. „Degtinė." 1918 "

Dar eilėmis yra surašęs visą savo autobiografiją „Mano gyvenimas". Čia jis ukmergiškiuose nakvoja ant narų, palubėje; tokio rusiško tipo gryčių, rodos, kitur nė nėra; čia Gadūnave laidoja motiną, čia Alsėdžiuose sielojas dėl nesutikimų, čia Rozalime šileliu džiaugias, čia Lygumuose didįjį karą praleidžia, pritirdamas daug pažeminimų; jis vokiečiams nė mirdamas neatleido ir nepamiršo. Štai galas tos autobiografijos.

Vyrai, ir jūs neužmirškit, kad mokat pagalves,
Sviestą nešat kas ketvergas net nuo šlubos karvės.

O už šunes jūs, bajorai, mokat irgi markes.
Ir tu, kudliau, nešk mokestį ir dėl to nebarkis.

Šunes, laiką tą atminkit, savo ainiams lokit,
Teisių savo, kaip bajorai, nuolat vien ieškokit.

Idant liktumėt vėl liuosi, nieks jūsų nebrištų,
Kad liuosybės ir jums laikai greičiausiai sugrįžtų.

(Rašliavos muziejus, 4328 nr.)

Mūsų literatūrai šitie eilėraščiai tik signum temporis[17], draudžiamojo laiko nuotrupos. Nei vaizduotės lakumu, nei mokė-

jimu pavartoti eiliavimo formą jos nepasižymi. Rupka – Gimžausko-Vienažinsko grupės, tik silpnesnis už juos. Pavyzdžiui nurašau keletą posmelių.

1. *Senatve negeista, ko leki kaip žaibas?*
Kam jaunus bežiūrint trauki į pašaipas?
Šit veidas rukšluojas, skaistumo nebliko,
Ir akys nebžiba, ir galva nupliko.
O dantys baltieji kaip beržai išlūžo,
Ir visas jau žmogus sukumpo sugniužo.
Mat viskas greit žmogui praėjo pranyko,
Tik vienas jam grabas kapuose beliko.
Ir grabo ieškodams aplinkui nebrasi,
Tik dulkių krūvelę kapuos beatkasi.
(„Senatvė")

2. *Žiema, žiema, nesiskubink – mes tavęs nelaukiam;*
Šiaurės vėjų dar nebudink – mes taip visi šaukiam.
Juk atėjus tu kaip maras viską sunaikinsi.
Šauks gamta net – kas čia daros? – kad sniegus verst imsi.
Žemę gniauši šaltais nagais, gruodus padarysi,
Laukus, pievas rūbais baltais – sniegais apdarysi.
Visus vandenius apdengsi storu slidžiu ledu,
Kožną dieną tu vis stengsies didint šalčius tada.
Šaltas vėjas gins į trobą vargdienį žmogelį,
Stums ant pečiaus seną bobą, ims šiurpis vaikelį.
Žiema, žiema, nesiskubink, mes tavęs nelaukiam,
Šiaurės vėjų dar nebudink – mes taip visi šaukiam.
(„Žiema")

3. *Šią gadynę jaunikaičiai labai gudravoja,*
Kad ant driskių savo batų kaliošus nešioja.
Persikreipę kepurėles vaikščioj po ūlyčias,
Tartumei, kad anie turi brangias kamenyčias.
Nors skolose ligi kaklo ne viens pasinėręs,
Rėdos taisos gelumbėmis, žabrius (?) pasidėjęs!..
(„Apie jaunikaičius")

4. *Saulute miela, kilk kas dieną aukštyn,*
Stumk nuo mūsų šalčius vien tolyn tolyn...
(„Laukiamasis pavasaris")

5. *Kaštanėli, pasodintas vietoje bažnyčios...*
Tokioj vietoj tau žaliuoti kuo linksmiausia yra,
Bet kas tave pasodino, tam ašaros byra.
Kad tu vienas pasiliksi be jokios pagalbos,
Kas gi daugiau laistytojui tars žodį paguodos?
Pakol čionai jis gyveno, su tavim kalbėjo,
Tankiai tave apkasdamas, mėšleliu apdėjo.
Pasigesi, kaštanėli, savo sodintojo,
Ir žolelės, kurios žydžia, pasilgs laistytojo.
Dar žoleles vystant džiūstant atgaivins raselė,
Nukrisdama kas vien rytą, kaip tikra seselė.
Bet kas tave, kaštanėli, liūdną beprakalbins,
Kas verkiantį našlaitėlį tave benumaldys?
Verksi pirma pažiūrėjęs, kad viens pats palikai.
Sopės širdį tau išgirdus, kad vysta vainikai...
Mat išeinu aš be tavęs, kur saulutė leidžias,
Užturėti, kaštanėli, tu neturi valdžios.
Palik augti čia aukštumoj, kentėk šalčius, vėjus,
Nesakyk niekam tu šito, kaip man čionai dėjos.
Taigi sudieu, kaštanėli, paskutinį kartą.
Man, bemokant čionai žmones, net širdį apkarto.
(„Kaštanėlis")

6. *Ko rymai, seneli, nuliūdęs labai?*
Ar širdį kas gniaužia, ar rūpi kapai?
Raminkis, juk žinai, kad gimstam ant to,
Idant numirtum šiandieną ar ryto!
Jau esi praleidęs ne vienus metus,
Kentėjęs vargus, nelaimes, sielvartus.
Ko bijai apleisti tą žemę verksmų?
Juk yra paskirta mums vieta džiaugsmų,

Kur Dievas gyvena su savo tarnais,
Keliausi ten ir tu, tik eik jų takais.
(„Ko rymai")

7. *Degtine, tu nuodai ir žmonių skriaudėja,*
Trūk galvą nuo mūsų, baisi užmušėja!..
Na, tik, vyrai, čiupkim baltakę už sprando,
Užduokim į kuprą ir rėžkim į žandą!..
(„Degtinė")

8. *Stovi piemuo pas medelį, smilty pasodintą,*
Nuo karpytų žalių lapų kleveliu vadintą.
Ant jo veido nuliūdusio matyt ašarėlė.
– Dėl ko verki, – klaus klevelis, – ar miršt motinėlė?
(„Piemenėlis")

9. *Jūs, mergaitės lietuvaitės,*
Tik žydėkit kaip gėlaitės,
Žalias rūtas augindamos,
Vainikėlius mylėdamos.
Juk vainikai jus dabina,
Danguj vietą net gamina,
Čia ant žemės šlovę teikia,
Vainikėlio nieks nepeikia.
Tik vainiką jūs branginkit,
Jei kas tyko, šalin ginkit,
Kaip tuos vilkus nuo avelių,
Taip pat priešus vainikėlių.
Jei vainiko nepraraste,
Danguj vietą brangią raste
Ir žibėste tarp nekaltų,
Aprėdytos rūbu baltu.
(„Jūs mergaitės")

Kun. Jurgis Rupka ir geru, ir blogu buvo stipras, savaimingas tipas, ne iš eilinių, originalas, kokių dabar nebesimato. Dabar labiau sugebame niveliuotis, vienodintis, dažniau bijome patys savim pasirodyti.

KUN. ANTANO VIENAŽINDŽIO-VIENOŽINSKIO-VIENUŽIO 40 M. MYRIO SUKAKTIS

1892 m. rugpjūčio 17 d. Laižuvoje mirė jos klebonas, visų lietuvių tebemėgiamas liaudies dainius. Tektų ta diena iškilmingiau paminėti, gerbėjams nuvažiuoti į pamaldas, aplankyti jo kapas. Iš a. a. kun. Antano bendradarbių beliko tas vienas – jo zokristininkas Juozapas Ramanauskas, ištikimas jo gerbėjas, atminimų kas metai kėlėjas, kapo dabotojas. Daugiau kaip ir niekas nebeatmena, nei giminės nesidomėja. O reiktų, ir bent paminklų parašai perauksinti. Ant to vieno Ramanausko nėra ko visa krauti, nors jis ir mielai tvarkos: jis jau labai senas.

KUN. JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS

Žiupsnelis palaidų žinių

Jubiliatas, kurio šešių dešimtų metų amžiaus sukaktį neseniai atšventėm, gimęs 1872 m. lapkričio 17 d. Dovydų kaime, Grūžių filijoje, Joniškių–Joniškėlio par. cirkule[1]. Dabar bus jau bent 20 metų, kaip Lindžių lizdas iškilo į koloniją, į Medžvalakį, arba Medžgalaukį. Lindė tėvas buvo gerai pasiturįs ūkininkas, kitų net turtuoliu šaukiamas.

Julijonas tad augo Dovyduose geroje šeimoje, ypač įsimylėjęs Vienžindžių Bukauskus, tik už vieno kilometro savo senelius, motinos tėvus. Senelis Jeraminas buvo šviesus ponų laikų vaitas. Jis Julijoną pradėjo mokyti lietuviškai ir lenkiškai skaityti, jis gi pirmas ėmė skelbti ir jo gabumus. Dobilas ir šiandien tebėra pilnas gražiausių atsiminimų apie jį, tebenešiojąs širdį kupiną šilčiausių jausmų jam.

Paskui Julijoną atidavė į dviklasę Joniškių mokyklą, bet susirgus greit atsiėmė. Julijonas jaunas vis nesveikavo. Tad kiek tiek studentų pamokytas namie, buvo išvežtas į dėdę kunigą

Tomą Paltaroką[2], Kuldigos kleboną Latviuose. A. a. Julijonas išbuvo šešerius metus; išmoko latviškai ir vokiškai, bet gimnazijoje teišėjo 4 klases. Mokytojai laikė jį labai gabiu, bet ir nemažesniu tinginiu. Viduryje sąrašo jam netekdavo būti; vis daugiau arba viename gale, arba antrame; iš pradžių labiau paskuigalyje, į galą – pirmagalyje, vis tarpe trijų paskutiniųjų ar pirmutiniųjų.

Tiesos ieškoti Julijonas rimtai tepradėjo Kauno (Žemaičių) kunigų seminarijoje. Pamilęs tiesą, pamilo ir mokslo darbą. Iš pradžių daugiau linko į teologiją, paskui į filosofiją. Galų gale vienas įvykis, tuo tarpu neįvardijamas, atidarė kun. Julijonui duris į meno pasaulį. Tatai atsitiko 1905–6 m.

Kunigu įsišventęs 1898 m., Raseiniuose buvo kamendorium 3 mėnesius, Mintaujoje (?), Šimbarke pustrečių metų, Pilsbarke (Feliksberge) filijalistu 5 metus (tai jūros krante), Livenberzene klebonu 3 metus. Paskui, išsivadavęs nuo etatinių vietų, ilsėjos pas kun. A. Juozapavičių Varniuose, b. katedros kleboną[3]; vyskupas Cirtautas[4], kun. Jaugeliui[5] mirus, buvo kun. Lindei papiršęs medinę Varnių bažnyčią, bet kun. Lindė nuo jos atsisakė. Kilus šiokiam tokiam triukšmui dėl „Blūdo"[6], atsidūrė Alukštoje vėl kamendorium ir kapelionu. Iš čia kartu su mokykla karo metu išvažiavo į Rusiją ir trejus metus išbuvo Jekaterinoslave. Besugrįžo 1918 m. vėl klebonu į Šimbarką.

Nuo 1922 m. tačiau mokytojauja gimnazijoje, jau kelinti metai avansuotas Panevėžio valstybinės gimnazijos direktorium.

Lindė Dobilas rašyti pradėjo 1908–9 metais; pirmiausia parašė „Blūdą, arba Lietuvą buvusios Rosijos revoliucijos mete" (Romanas. Išleido J. Dobilas Tilžėje 1912 m. 428 p. Kaina 1 r. 50 kap. Sukrauta M. Piaseckaitės-Šlapelienės knygyne Vilniuje). Apie šį veikalą pats autorius sakos (laiške man): „...tas mano tikras filius abortivus[7]; o vis tik – mano filius, ir iš jo galima įmanomas veikalas padaryti, tik laukiu, kad mano nusistatymas į meną galutinai subręstų ir kad turėčiau daugiau laisvo laiko" (1927.IX.4). Tuojau jį recenzavo kun. Maliauskis „Draugijoje", „Lietuvos Žinios", aš „Vaire" 1914 m. 3 nr., 17–21 p., Paparonis „Skaitymų" 12 knygoje 1921 m., 115–124 p.[8], ir daug kas jį iki šiol tebemini.

Sekė smulkesni straipsniai „Lietuvoje", „Panevėžio Balse" ir kituose laikraščiuose ir trys apysakos: „Kūčios" – „Lietuvos Žiniose", „Juodnugaris" ir „Valiūtė" – liaudininkų „Varpe". Didesni straipsniai buvo: „Švietimo Darbe" – „Du klausimu dėl Kudirkos", studentų tautininkų (1927 m.) leidinyje – „Idėja, tauta ir individas", „Skaitymų" XVII kn. 1922 m. – „Reikalingumas renesanso ir kun. Vienožinskis", Vaitkaus „Žvaigždės duktė", „Mintys ir pastabos, kaip Vydūnas suprasti" – „Skaitymų" X kn. 1921 m., 82–92 p. Atskirais leidiniais: „Širdis neišturėjo", 5 aktų drama, 1921 m. „Skaitymų" VIII, IX, X kn. „Ar paseno Tenas? Jo meno filosofijos kritika". Parašė J. Dobilas. Autoriaus leidinys, 1927 m., 56 p. Prof. J. Ereto recenzija „Lietuvos" 1927 m. 128 nr. ir Dobilo polemika su juo[9].

Apie 1925 m. Dobilas parašė dramą „Tarp dangaus ir žemės". Ėmės ją gerokai pertaisyti ir išspausdinti, bet jos nesimato. Ji būtų įdomi savo turiniu, kunigo psichologija.

Dobilą rašytoją puolame tai už „Blūdą", tai už „Teną", tai už bet ką, nes jis filosofuoja labai savotiškai, o beletristiškai kuria dar savotiškiau. Blogos valios turėdamas, galėtumei visą jo filosofiją ir kūrybą paneigti už painumą ar neišlaikymą charakteristikų ir pynės linijos. Visa tai buvo ir mano susakyta, ir mums čia nebėra reikalo pakartoti, ypač šiuo tarpu.

Tiksliau bus, jei šia proga pakartosiu tik tuos pasidžiaugimus, kurių buvau įrašęs 1914 m. į „Vairo" 3 nr. apie „Blūdą" ir jo kūrėją.

„Knyga stora ir iš stomens ir iš liemens. Kaip pusėtina žąsis. Išspausdinta dailiomis cicero raidėmis, kurių taip bijo mūsų leidėjai – kad leidinys nepabrangėtų keliais centais. Karabelninkų, pauperių dvasia!..

Dailės atžvilgiu „Blūdas" daug daugiau vertas (neg psichologijos, sociologijos ir istorijos). Dobilas debiutavo iš karto dideliu veikalu. Parodė daug sugebėjimo, daug talento, vis dėlto jo neužteko apgalėti pirmajam, per plačiai užsibrėžtam kūriniui, šiaip jau didelės vertybės galėjusiam būti. Tokiam plačiam sumanymui būtų pravertęs pirmaeilis, jau išlavintas talentas, o ne pradedąs. „Blūdo" konstrukcija per didelė.

Užtat jo rašytinio stulpo – Bajoriūno analizės šakos pataiso daugybę veikalo trūkumų. Dobilas savo veikėjus radikaliai apšviečia. Tai jo talento ypatybė. Tam savo uždaviniui jis nešykšti nei laiko, nei vietos, nei tirštų tirščiausių varsų. Ne tik vyriausiojo veikėjo Bajoriūno, bet ir antrinių asmenų charakteristikas tęsia net iki įkyriant (Skvorcovas klebonijoje). Perdeda, šaržuoja (Kuprevičius ir mišių užpirkimas). Smulkiai nagrinėdamas, tatai matai, bet iš tolo, ne kritiko akimis žiūrint, tai šviečia ištisa galerija nepasakomai aiškių asmenų (ne tipų) su visais jų originalumais, išsiskyrimais iš kitų žmonių būrio. Dobilo veikėjus taip įsidėmi, kad net ir sapny juos matai su visu jų veidu, figūra ir judesiais. Bajoriūnas, Ona, Giedutis, jo žmona, Kuprevičius, Marcelka, Dalba, Kantička, Ūsevičius, Gumbelevičius, Skvorcovas ir visas sietynas smulkiųjų satelitų, gražiai visi, kas tik pakliūva į tą kompaniją, gauna savotišką, tam tikrą ir nepaprastą veidą, nucharakterizuotą į autoriui tinkamą pusę. Ką autorius sumano, tai ir padaro; sumano ką išbjauroti, tai nors spjauk. Aiškūs žmonės, ką ir besakyti.

Be žmonių Dobilas tikrai artistiškai pagauna atskiras gyvenimo scenas. Žmonių gurguolės atlaidų metu šventoriuje, rinkoje, šiaip jau namie, prie stalo. Viskas gyva ir nepasakomai lietuviška. Tuo atžvilgiu Dobilas bene bus pralenkęs pačią Žemaitę. Žemaitė daugiau stilizuoja savo veikėją sulig tuo, kokią idėją pasakoje veda. Dobilas laisvai sau fotografuoja žmones ir paskui dažnai palieka juos šaly, nes vyriausiai akcijai jie buvo ne per reikalingi, ypačiai tokiais savumais.

Šitos stambiosios ir smulkiosios scenos reiškia, jog jas piešė ne uždaro kabineto žmogus, ne mieste sukosmopolitėjęs, tik savas, visados sodžiuje ar greta jo stovįs lietuvis, betgi nemažos inteligencijos. Kada jis, taip aiškiai numatydamas lietuvių būdą, būtų tikrai užgriebęs, kaip, matyt, buvo ketinta, plačiąją ano meto „Lietuvą", o ne vien Bajoriūną su kunigais, tikrai būtų padaręs veikalą, tolygų Reymonto „Chlopams"[10].

Paperka skaitytoją ir Dobilo kalba; ne turtingumu, bet anuoju minėtuoju inteligentiškumu... Mums, pasisavinusiems pagadintąją laikraštinę ar Kauno žydų sudarkytąją, Dobilo rašto kalba

rodos labai lietuviška – ji lengva ir gyva. Na ir pats skaisčiai piešiamų vaizdų simpatingumas dar paskaistina jų formą – kalbą".

Apie „Blūdo" trūkumus, kam rūpės, pasiskaitys viršiau parodytoje vietoje; juos ten, berods, negailestingai sužymėjau, dar nepažinęs autoriaus.

Įdomių dalykų galėtume prisirankioti iš Dobilo galvotinių raštų; įdomių bendrai ir pačiam Dobilui romantininkui apibūdinti. Štai keletas iš „Atsakymo p. prof. Eretui:

1. Visas mano mokslinis bagažas, visi mano galvojimo gabumai buvo sunaudoti tam, kad įrodyčiau, jog šaltas protas netinka kūrybai, kad jis ją ir visą mūsų kultūrą trukdo, kad net politikoj mes dėl jo negalime susišnekėti.

2. Dvi tėra pagrindinės kūrybos srovės – realizmas ir romantizmas; visos kitos tai tik jų atspalviai. Realizmas labiau remiasi oriniu, romantizmas paties poeto vidaus pasauliu... Kūrėjas yra ir turi būti labiausiai susijęs su gyvenimu... Kiek grožio, įvairumo įneša į poeziją tautos dvasia ir kaip ta dvasia susijusi su aplinkuma, su tais laikotarpiais, kuriuos ji yra pergyvenusi.

3. Religija ir kūryba nėra priešininkai, bet tikros sesutės, galingiausios kultūros karalijos valdovės.

4. Kūryboje negali vyrauti nei idėja, nei tiesa, bet kad jos pagrindas yra pats žmogus, jo pilniausias ir gražiausias idealas... Žmogus kūryboje gali svyruoti tai į idėjos pusę, tai į tyros tiesos, ir kad jis gražiausiai pasireiškia būdamas viduryje tarp jų... Net matematikoje svarbiausias ir svarbesnes tiesas yra suradęs ne šaltas protas, bet intuicija... Genialūs mokslininkai yra tikri kūrėjai, kurie tik pergyvendami suranda epochinės reikšmės tiesą... Dantė suindividualino katalikybę. Šekspyras, Goethė, Ibsenas[11], būdami tautiniai genijai, yra kartu ir labiausiai pasauliniai poetai... T. ir t.

Turtingas inteligencijos Dobilas, dėl to taip jam sekas vesti jaunimą mokslo keliu.

Plačiau apie kun. Julijoną Lindę-Dobilą teko kalbėti Lietuvos universitete 1927 m. pavasario semestre.

MOTIEJUS VALANČIUS

Žemaičių Vyskupas

PASTABOS PAČIAM SAU

Iš lenkiškosios vyskupo Motiejaus rašliavos
sulasė ir savo pastabų pridėliojo

doc. J. Tumas

GERBIAMAJAI LIETUVIŲ VISUOMENEI

Šiuo leidiniu aš noriu atminti brangų Žemaičių vyskupo Motiejaus III asmenį; atminti, kad mes jam tebesame skalni. Mes rengiamės paminklu pagerbti Nežinomąjį Knygnešį[1], dar nepagerbę – Žinomojo, išganingosios mūsų kultūrai kontrafakcijos Pradėjėjo[2]. Paminklas jau suprojektuotas[3] ir aukų jam jau susidarė 1400 dolerių. Tik to per maža. Aukų tebėra renkama. Tad čia pakartojame „Komiteto Valančiaus paminklui statyti" pakvietimą kviesdami atsiliepti.

PASTATYKIME KAUNE VYSKUPUI VALANČIUI PAMINKLĄ!

Žemaičių vyskupas Motiejus III Kazimieras Valančiauskis-Valančius išvyskupavo visą ketvirtį amžiaus – nuo 1850 m. vasario 24 d. iki 1875 m. gegužės 17 (29) d. – pačiu sunkiuoju Lietuvai laiku, keturiolika metų Varniuose ir vienuolika metų Kaune. Jo myrio penkių dešimtų metų sukaktį minėdami, štai suskatome dabartinėje mūsų sostinėje Kaune pastatyti jam iš patvarios medžiagos paminklą.

Šiuo, ne kitokiu, būdu čia, ne kitur, pagerbti didįjį lietuvių rašytoją ir valdytoją nutarė š. m. bal. 23 didžiulis susirinkimas valstybės veikėjų, universiteto, meno ir draugijų atstovų, išsirinkęs čia pasirašiusį vykinamąjį komitetą.

Kodėl nuspręsta Valančių paminklu, ne kaip kitaip pagerbti? Todėl, kad paminklai nepartinė, labai svarbi įmonė ne tik kam pagerbti, bet ir patiems gerbėjams pasireikšti. Ta tauta yra kilni, kuri turi kilnių vyrų, kuriems tinka paminklai statyti. Ta tauta yra sąmoninga, kuri dailės paminklais jau sugeba didžias savo idėjas reikšti ir reiškiamas suprasti. O visa Lietuva, ne tik jos dabartinė sostinė Kaunas, bet ir tikroji jos sostinė Vilnius, dar neturi nė vieno kilnaus paminklo, lyg ji dar neturėtų juo ko pareikšti.

Kodėl nuspręsta kilnus, dailiškas paminklas Kaune, ne kitur statyti? Dėl to, kad čia Valančiaus sunkieji, pavojingieji darbai dirbta pikčiausios reakcijos metu. Dėl to, kad čia platusis vieškelis, kuriuo keliauja daugybės savųjų piliečių ir svetimtaučių. Jiems visiems lengvu ir veigzliu būdu paminklas reikš vieną dalį garbingos, nors liūdnos mūsų praeities. Paminklas, viena geriausių pedagogikos priemonių, čia patogiausiai mokys lietuvius ir stiprins jų dvasią.

Kas gi geriau už Valančių reikš savim aną žiaurųjį rusų valdymą, kada jie mus visokeriopai tramdė: spaudą draudė, tautybę naikino, Katalikų Bažnyčią novijo? Žemaičiams jis buvo anasai geras Ganytojas, kurs nepabėgo, vilką išvydęs, ir aliojo jį nuo savo ganomųjų. Valančius, apipynęs Lietuvą tinklu parapinių tautinių mokyklų, stengėsi apipinti ir antru tinklu – blaivybės, visokeriopo susiturėjimo brolijų. Ir taip sudaryti tokią moralinę galybę, kurios joks puolikų ginklas neįveiktų. Jis siekė į tebemiegančią Lietuvos apačią ir savo rūpesčiu bei meile pasiekė jos gilumą. Valančiui lietuvių tauta tebebuvo gyva, ne nabašninkė, kurią tegarbstė kaimynai lenkai ir vokiečiai. Valančius lietuvius tvarkė – švietė ir dorino, kad dar stipresni laikytųsi. Religijos priemonėmis Valančius ganytojas siekė, kad žmonės nesiliautų buvę žmonės, ne laukiniai.

Skaudžioje Muravjovo gadynėje[4] Žemaičių vyskupas buvo tas vienas diplomatas. Jis revoliucijos metu niekur neįsišoko, pats ne-

pražuvo ir savo vyskupijos nepražudė. Visa širdimi buvo su saviškiais, su katalikais, su Lietuva ir Bažnyčia, – jas privalė išlaikyti per visas audras ir katastrofas. Dieną naktį ėjo jų reikalo sargybą.

Daugėjo Motiejui Valančiui pareigų, didėjo jo uolumas. Tėvas auklėtojas jaunuomenei, mokslavyris akademikams, tapęs kunigų auklėtoju ir vyskupijos vadu, jau penktą dešimtį metų baigdamas, imasi iki tol maža tedirbto arba ir visai nedirbto literatūros darbo. Kiek anksčiau padėjęs savo mokslo auką ant istorijos aukuro, o mokydamas suprasti religijos dėsnių galybę, taip „reformavo" liaudį, kaip nepajėgė jokia revoliucija. Dvasinėmis ir pasaulinėmis, asketinėmis ir mokslinėmis knygutėmis apipylė Lietuvą. O kai tai daryti rusai draudė, jis pirmas išmokė mus gabentis šviesos iš kitų valstybių, nesigailint jokių aukų, net ir laisvės. Valančius ant kojų pastatė pirmuosius knygnešius, kurie tiek daug nulėmė mūsų buitį.

Ne tuščios garbės dėlei, bet kad Valančiaus nuopelnai turi vertės visai lietuvių tautai ir dabar nebepriklausomai jų valstybei, mes statome paminklą tam didžiam lietuviui – Valančiui ganytojui, Valančiui liaudies mylėtojui, Valančiui literatui, Valančiui veikėjui.

Mūsų šviesuomenė privalo įjudinti mūsų visuomenę, ypač jos dauguomenę – liaudį. Jei mūsų piliečiai lietuviai sumestų nors po pusę lito, jie nieko nepajustų, o paminklas jau būtų toks, kuriuo galėtų ir Europa pasigėrėti. Mėginkime bent šį tautos darbą padirbti visi iš vieno; gal tada ir kitiems tautos didvyriams tesėsime pastatyti paminklus. Nors vieną kartą pakylėkime tautą virš savęs, tada gal ir patys drauge aukštyn pakilsime. Tad šokime dirbti, nieko neatidėliodami.

Šviesuomene, rink aukas, gaudama įgaliojimus iš organizacijų, jų kontroliuojama; mažiausios aukos yra surašytinos Komiteto ir tautos žiniai.

Laikraščiai, skelbkite šitą kultūrinę idėją ir aukotojų sąrašus: tam pavedama vieta nebus veltui.

Kunigai, garsinkite Valančių, savo garbę, iš sakyklų, populiarinkite jį vaizdeliais ir knygelėmis, kurių iš Komiteto gausite. Rinkite aukas bažnyčiose ir rudenį lankydami parapijas.

Aukos per laikraščių redakcijas, per bankus, dar geriau – tiesiai yra siųstinos Komiteto Valančiaus paminklui statyti iždininkui doc. kan. J. Tumui į Kauną, Aleksoto g. 6.

Komiteto V. p. stat. Pirmininkas
Vyskupas J. Skvireckas
Vicepirmininkas *A. Smetona* Iždininkas *Kan. J. Tumas*
Narys *K. Sklėrius* Sekretorius *M. Biržiška*
1925 m. gegužės 12 d. Kaune

KAIP ŠITAS LEIDINYS SUSIDARĖ

Beredaguojant Rusijoje draudžiamus lietuvių Tilžės laikraščius, man buvo atitekusi vyskupo Valančiaus likusi rašliava, keletas gerai aptaisytų visokio formato sąsiuvinių visokiais vardais: 1. Pamiętnik Domowy; 2. Wiadomości o czynnościach Pasterskich biskupa Wołonczewskiego; 3. Wiadomości Rozmaite; 4. Wiadomości zewsząd zebrane[1]. Tris sąsiuvinius man buvo atsiuntę iš Kelmės vyskupo Valančiaus giminės, dr. Gruzdys ir p. A. Beresnevičiūtė[2], o vieną iš Kauno, iš vyskupo kanceliarijos. Viename sąsiuvinyje, kurs rodės rūpestingiau buvo surašytas, Pamiętnik Domowy, radau padėta: „Nie będzie drukowany"[3]. Vadinas, v. Valančius savo papratimu žymėjos savo laiko faktus tik pačiam sau, tuo tarpu, vėliau sunaudoti kuriam savo leidiniui, o mirtis nebeprileido jo to padaryti. Na, ir ryžaus autorių pavaduoti; griežtai visa iš tų rankraščių, kas tik gali turėti mums reikšmės, atpasakojau lietuviškai ir nuo 1899 m. „Tėvynės Sargo" 11 nr. ėmiau skelbti dalimis „T. S.", „Žinyčioje" ir „Dirvoje-Žinyne". Šitomis publikacijomis aš norėjau prirengti lietuvių visuomenę, kad ji prideramu susidomėjimu 1901 m. vas. 16 d. sutiktų šimto metų sukaktį, kai yra gimęs didysis tautinės lietuvių kultūros šulas Žemaičių vyskupas Motiejus Valančiauskis. Plačiau apie tai žr. gale.

Aptiktoji istorijos medžiaga buvo tiek įsidėmėtina, jog ją skelbdamas aš maniaus minėtinus padarysiąs ir anuos leidinius.

Taip ir buvo: mūsų mokslas labai dažnai gaudavo ir tebegauna pasiieškoti tų leidinių kaip tik dėl šitos medžiagos. Bet jų neberanda. Tai ir sumaniau surankioti juos į vieną atskirą leidinį.

Kalba čia verstinė. Bet turinio stengiaus neiškreipti. Leidinys tad rašytoją Valančių tereprezentuoja savo turiniu, ne kalba. Lenkiškai išauklėtas kunigas Motiejus lenkų kalbą vartojo savo reikalui, lietuvių kalbą – viešajam reikalui. Tad lenkiškai žymėjos nuotykius, visai nesirūpindamas išlaikyti gražią literatišką formą. Rašė lakoniškai, veik vienais pagrindiniais sakiniais. Atpasakodamas tad vyskupo Valančiaus „Pastabas pačiam sau" lietuviškai, aš tariuos jų formos visai nenuskriaudęs.

Ar daug vertos šitos pripuolamos pastabos pačiam sau garsiausio ir įtakingiausio savo laiku lietuvių rašytojo, kurs drauge su S. Daukantu padėjo tvirtą pamatą mūsų literatūrai? Daug, nes šitos minčių ir rūpesčių nuotrupos išduoda autorių ganytoją, ganytoją karžygį, karžygį švietėją ir blaivintoją.

Lengvai pavaldydamas plunksną, v. V. gebėjo nieko nepraleisti nepasižymėjęs, ką daręs ar girdėjęs. Jis tai darydavo papratęs savo mintis reikšti raštu, nors pradžioje ir nebuvo aišku, kuriam paskučiausiam galui surašo visiškai palaidus, be literatiškos vertės faktus. Jų surašytojas neturėjo laiko ir tikslo jais pasivaidinti skaitytojams, nesistengė tad gudriais savo galvojimais aptamsinti atsitikimus, nudažyti juos asmeninių savo pažiūrų spalva. Gal dėl to ir tapo jos istoriniai dokumentai, kuriuos jau gali kombinuoti be baimės sumeluoti. V. Valančiaus „Pastabos" lygios moksliška savo vertybe metraščiams, šeimininkų užrašams ar kitiems paminklėliams, kurie tekalba faktais ir daviniais, ne kūrybiniais kliedėjimais.

Ištraukdamas žineles iš keturių rankraščių ar pavesdamas kai kam tai padaryti, aš nežymėjau, iš kurio paimta, nes ir patsai autorius sąsiuviniais, matyt, nesivaržė, šalia grynai bažnytinių žinių, nuotykių, popiežiaus bulių padėdamas savo „Wiadomość literacka", „Wiadomość familijna"[4] ir k. t. Įrašinėjo, kaip pakliuvo, čia pradžioje sąsiuvinio, čia gale, – kur rado tuščios vietos.

Du sąsiuviniu, tiesa, buvo lyg pasirinktų žinių. „Pamiętnik Domowy" – apie bažnyčias ir vienuolynus, o „Wiadomość o

Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego" – dienynas, kur nepertraukdamas plikais skaičiais kas dieną žymėjos, kur ir kiek padirmavojo, kurių šventybių daiktų benedikavo[5] ir kiek jų buvo. Visas storas sąsiuvinis be teksto, neskaitant visai pašalinių vyskupo darbams pastabų. Taip ir „Sąrašas mūrinių ir medinių bažnyčių, pastatytų mano vyskupavimo laiku" ne vienoje buvo vietoje.

Didžio autoriaus pavardę teberašau, kaip ir pradėjęs, Valančius, nevengdamas ir Valančiauskis, nors prof. A. Voldemaras „Lietuvio" 1925 m. 21 nr.[6] lyg nepatenkintas, kam tai padaryta, jei ir kitos tautos kartais pamiršta tikrąją savo garsenybių pavardę ir pasilieka tik jų pravardes. Vartojant pravardę, žinoma, galima prie jos priprasti ir pasidaryti sava. Bet aš savo sąžinėje nejaučiu jokios pareigos pratintis. O jei jau pratinies prie ko nauja, tai tiek pat gali pasipratinti ir prie ko sena, jau pamiršta. Pagaliau niekas ir neprotestuoja, kai kas rutinistas vartoja supopuliarėjusią pravardę; nėra ko protestuoti nė kai kiti vartoja dokumentų pavardę, kam ta tautinė forma malonesnė. Vadiname gi dvejaip poetą Vienužį: Vienažindžiu, kaip iš tikrųjų yra, ir Panevėžio lenkų perkreiptu – Vienožinskiu. Man šitie kraipymai nemalonūs; jie atmena baudžiavos, visokeriopos prievartos slogutį; prievartą, tegul sau ir kultūros, nebetekti tikrųjų savo tėvų. „Valančius", „Vienažindys" nebuvo ir nebus menkesni už „Valančiauskį", „Vienožinskį". Kiti dar kalba nepavyksią atitaisyti rutinos: ji esanti galingesnė už nuosakumą. Ir tai netiesa. Pavyko gi „Drozdowski–Jezierza" ar „Strazdelis" atstatyti tikruoju Strazdu, ir tai yra jam tik į garbę. O pirmosios pravardės buvo tik į kvailą ir tuščią fanaberiją. Sk. „Kant na pochwałę miasta Rygi", T. S., 1900, 2–3[7].

ŽINIA APIE GIMINĘ

1. A. a. Mykolas Valančiauskis, Martyno ir Joanos sūnus, Medsėdžiuose, Salantų par., mirė 1828 m. gruodžio 13 d.

kepenų liga: jam nudžiūvo dešinė koja. Palaidotas Gargždeliuose. Pragyveno 76 metus.

2. Ona Stankevičiūtė gimė 1770 m. vasario 21 d. Kūlupėnuose, Kartenos par. Lenkams mūsų kraštą pagrobiant[1], ištekėjo už Mykolo Valančiauskio. Mirė Varniuose, vyskupo namuose, 1859 m. gruodžio 24 d. Palaidota Varniuose. Gyveno 89 metus ir 10 mėnesių.

3. Marijona, Mykolo ir Onos Valančiauskių duktė, gimė 1796 m. sausio 6 d. Pirma nutekėjo už Viskanto, šiam mirus, už Jono Rudavičiaus. Mirė Klaišiuose 1865 m. gruodžio 27 d. Palaidota Žarėnų kapuose.

4. Mykolas pasaulyje, Julijonas vienuolyne, Mykolo ir Onos Valančiauskių sūnus, gimė Medsėdžiuose 1797 m. gruodžio 29 d. Bernardinu tapo 1820 m. Mirė kepenų liga, tikriau, per daug dirbęs bažnyčioje, 1859 m. kovo 30 d. Kretingos vienuolyne. Palaidotas ten pat parapijos kapuose.

5. Dviem vardais Motiejus-Kazimieras, Mykolo ir Onos Valančiauskių sūnus, gimė Medsėdžiuose, Salantų par., 1801 m. vasario 17 d.[2] Mokės Kalvarijos mokykloje, kunigų dominikonų laikomoje. Išėjo visą mokslų kursą, šešias klases. Į dvasiškąjį luomą įstojo 1822 m. rugsėjo 1 d. Pasiųstas į Didžiąją Vilniaus seminariją 1824 m. rugsėjo 1 d.; ten išėjo ketverių metų mokslo kursą. Kunigu jį įšventė Vilniaus katedroje 1828 m. gegužės 16 d. vyskupas sufraganas Tadas Kundzičius[3]. Tais pačiais metais rugsėjo 1 d. apsiėmė kapeliono pareigas eiti Mozyriaus apskrities mokykloje. 1834 m. kunigaikštis Simanas Giedraitis, Žemaičių vyskupijos administratorius[4], perkėlė jį kapelionu į Kražių gimnaziją. 1840 m. pašauktas mokytoju į Vilniaus kunigų akademiją[5]; tas pareigas eiti pradėjo rugsėjo 1 d.; 1845 m. susirgęs kepenų liga, sugrįžo į Žemaičius. Varnių seminarijos rektoriaus pareigas eiti pradėjo nuo rugsėjo 1 dienos. 1850 m. vasario 24 d. Petrapilyje arkivyskupas Dmochovskis[6] įšventė jį vyskupu.

6. Petronėlė, Mykolo ir Onos Valančiauskių duktė, gimė Medsėdžiuose 1805 m. gruodžio 18 d. Ištekėjo už Kazimiero Bagdonavičiaus, bet vaikų neturėjo. Šiam mirus, ištekėjo už Simano Beresnevičiaus ir susilaukė penketo vaikų. Mirė, trejus

metus pasirgus džiova, ties Varniais, Palūkstėje, 1867 m. sausio 3 d., palaidota Varnių par. kapuose.

7. Peliksas Justinas, tų pat sūnus, gimė Medsėdžiuose 1808 m. gegužės 30 d. Mokės Kalvarijoje, paskui Mozyriuje ir Slucke. Išėjo gimnaziją, nuvyko į Tartų miestą medicinos mokytis. Išėjęs mokslą, mirė kepenų liga 1840 m. vasario 23 d. Palaidotas Tartuose, liuterių kapuose.

DOC. TUMO PASTABOS

1. Metrikas įrašo į tam tikras knygas parapijos kunigai. Tas knygas (gimusiems, mirusiems, vedantiems įrašyti), raikščiu pervertas, numeruotas ir antspauduotas, parapijoms nusiunčia Dvasiškoji konsistorija (dabar vadinamoji – vyskupijos Kurija). Tai esti pamatinės knygos. Šitos knygos reikia perrašyti du kartu; nuorašų tikrumo žiūri dekanai ir vieną nusiunčia Dvasiškajai vyskupijos konsistorijai (dabar Kurijos Metrikų skyriui) į archyvą, antrą pasaulinei vyresnybei, o pamatinės knygos lieka vietoje. Tokiuo būdu darosi nebegalima metrika perdirbti: reikia tik palyginti nuorašai iš dviejų knygų, ir bus aišku. Svarbiame reikale taip ir daroma: nuorašas iš bažnyčios knygos siunčiamas į Konsistoriją, ši sulygina jį su esamąja Konsistorijoje knyga ir, jei sutinka, deda savo žymę.

Vyskupas Motiejus buvo pakrikštytas Salantų filijos Kalnalio bažnyčioje. Palyginkime Kalnalio ir Konsistorijos įrašymus.

Kalnalio knygose

Anno 1801. Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altar. Kałnel. Baptisavi infantem Nomine Mathiam Casimirum heri natum ex Legitimis Conjugibus Patr. G.D. Michaele Wołonczewski Matr. G.D. Anna Stankiewiczowna de Villa Nastrany Parochiae Sałanten. Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Zwinklewiczowna ambo de Nastrany Parochiae Sałantensis.

Konsistorijos knygose

Anno 1801 Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altarista Kałnelensis Baptisavi infantem Nomine Mathiam heri natum ex Legitimis Conjugibus Patre Michaele Walącius Matre Anna Ston-

kowna de Villa Nastrany Parochiae Sałantensis Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Zwinklewiczowa ambo de eadem Villa Nastrany Parochiae Sałantensis[7].

Kalnalio įrašą yra man suteikęs a. a. Salantų klebonas Navardauskas, taip pat ir Konsistorijos įrašą, nes ir šioji knyga esti Kalnalyje. Patikrinti šiuos įrašus dabartinis klebonas Pr. Gaigalas atsisakė, protestuodamas, kam žmonių įprastoji Valančiauskio pravardė imta rašyti Valančius, visai svetima žemaičiams, net neatspėjama, kad tai būtų buvusi vyskupo pavardė.

Nuorašo iš Kalnalio knygos Konsistorija nepatvirtintų, nes jos knygoje nėra: 1. Antro vardo Kazimieras; 2. Nėra prieš jo tėvų vardus bajoriškos kilties pažymėjimo *G. D.* – Generosus Dominus – Kilmingas Ponas; 3. Tėvų pavardės be lenkiškų galūnių *ewski, ewicz* – Wołonczewski, Stankiewicz, bet su žemaitiškomis galūnėmis *ius, us* – Valancius, Stonkus. Kalnalio knygoje lengvai pastebimi vėlesni prierašai visai kitu rašalu ir kita ranka: *Wolonc* – retesnėmis raidėmis, *zewski* tankesnėmis ir kitkas.

Išeinant iš baudžiauninkų luomo į privilegijuotąjį bajorų ar dvasiškių luomą, jau stojant į mokyklą, reikėjo perkreipti ir vergiškoji (lietuviškoji, žemaitiškoji) pavardė bajoriškai, tuo laiku pas mus lenkiškąja mada, idant ta liaudis, iš kurios bus išėjęs dvasiškis ganytojas, nesipiktintų jo kilties žemumu ir juoba jo klausytų. Taip skelbė oficialusis 1826 m. Petrapilio „ukozas"[8].

Vyskupo Motiejaus metrika turėjo būti subajorinta ne stojant jam į Kalvarijos mokyklą, bet taisantis būti vyskupu. Gimnazistui būtų pakakę prie pavardės prisegtos lenkiškos uodegėlės; tam visai nereikėjo: Generosus Dominus, nei antro vardo. Bet visa to buvo reikalinga padarant didį žmogų, mitros, lygios kunigaikščio kepurei, nešiotoją, kokiuo mužikvaikis iki tol dar nebuvo nė vienas buvęs. Taigi Nastrėnų kaimo valstietis Motiejus Valančius Šventajam Tėvui vyskupu padaryti yra pristatomas kaip Maciej-Kazimierz Wołonczewski herbu „Topór"[9]. Į kurios „Toporczykų" giminės herbą buvo kun. Motiejus priimtas ir kuria procedūra (paprastai įsipirkdavo), nėra žinios.

2. 1900 m. visa tai nagrinėdamas, aš pavardę Valancius ėmiau rašyti aukštaitiškai: Valančius, kur tų pavardžių yra gana, kaip:

Jančius. Bet kaip salantiškiai prieš šimtą metų yra tarę, dar neįrodyta. Kodėl kun. Skalskis įrašo Valancius, kai Zwinklewiczowna rašo su *cz*? Salantiškių tarmė nepakenčia kietojo garso *cz*, pakeisdama jį minkštuoju *t* arba *c*. Ir jų pavardės skamba: Gricius, Macius, ne Mačius ar Mačys, kaip aukštaičių suvalkiečių. Daug rečiau: Taučius (Mosėdžio par.).

3. Nastrėnų = Nasrėnų kaimą Valančius visur vadina Medsėdžiais. Žemaičiuose veik kiekvienas didesnis kaimas turi savo medsėdžius; būtent po keletą ūkininkų, iškilusių iš kaimo į „medę" – mišką, tad lyg girininkus. Žagarės par. jie vadinas medsėdais. Šitie galulaukių ūkininkai visados esti turtingesni, laisvi, po daugiau turi lauko, už kurį mokėjo laisvą činšą. Valančiai buvo laisvi valstiečiai, tolokai nuo Nasrėnų, kuo ne prie pat Kalnalio.

4. Vyskupas pats klysta, dėdamas savo krikšto dieną (17) gimimo diena (16): heri natum, vakar gimusį, rašo Skalskis.

5. Kepenų liga – Valančių giminėje paveldima. Kepenų liga mirė tėvas Valančius ir visi jo sūnūs: pranciškonas Julijonas, vyskupas Motiejus ir medikas Peliksas.

6. Vyskupas Motiejus visiškai pritarė bajoriškai fanaberijai, kai į galą savo amžiaus ėmęs rašyti lyg su predilekcija dėjo: „dwóch imion Maciej-Kazimierz Wołonczewski", o motiną pravardžiuoja Stankiewiczówna, nors labai gerai žino jo tėvelį buvus Valančių, o motinėlę – Stonkalę.

7. Salantų parapijos Gargždeliai turi savo kapus.

8. Rusų okupaciją v. M. vadina: „w czasie zaboru ziem Polskich"[10]. Vadinas, v. Motiejus iki pat galo amžiaus vartojo lenkišką terminą visai valstybei pavadinti, kai nei jis, nei jo sekretorius kun. J. S. Dovydaitis Žemaičių ir Lietuvos niekaip kitaip nėra pavadinę.

9. Kas tokie buvo Rudavičiai, Bagdonavičiai, mes nežinome. Žarėniškiuose pilna visokių smulkbajorių. Bet išleidęs savo seserį už sediškio valstiečio Barškiečio ir paskui tą savo svainį laikydamas savo Palūkstės palivarke, jau vadino jį Beresnevičium, taip kaip ir jo brolius kunigus Antaną ir Povilą Barškiečius[11]. Tos sesers sūnui Vladislovui buvo net Pakražantės dvarelį nupirkęs, tik seserietis veikiai susigriebė jį prakortoti.

10. Bet šalia tų tradicinių laiko dėmių, bajoravimo, matome vyskupą Motiejų buvus ir atkaklų žemaitį. Žemaičiu darė jį pirmiausia gero sūnaus pareiga. Jo motinėlė Ona Stonkalė, nors įrašyta Stankevičale, lenkiškai ar kaip kitaip svetimai nemokėjo nė vieno žodelio; iki pat galo amžiaus vilkėjo gangreit sodietiškai, nors ir turtingai, o sūnus vyskupas vis dėlto per 9 metus sodindavos ją stalan pirmon vieton, kur pačiam derėjo sėdėti, nieko nežiūrėdamas, ar čia kuris grafas ar kunigaikštis buvo svečias. Juk ir be to visi žinojo, koks Valančius buvo „Topór"; to nepaslėpsi, o manifestavimas savo pagarbos gimdytojai kėlė jį nepasakomai aukštai diduomenės akyse. Vyskupas Valančius su Ignotu Holovinskiu[12], irgi viskupu, lenkų pedagogų literatūroje įrašyti kilniais pavyzdžiais, kaip reikiama nesigėdėti beturčių ir paprastų savo gimdytojų. (Holovinskio motinėlė tebuvo žlugto skalbėja, o visus penkius savo sūnus išleido į aukštąjį mokslą.) Manau, žemaitės motinos artimumas vyskupui Motiejui turėjo didelės reikšmės jam pačiam: motina palaikė vyskupo sūnaus tautinius ir demokratinius namų papročius ir atsvėrė išauklėjimą svetimoje kultūroje.

11. Brolis bernardinas padėjo Motiejui pabaigti mokslus, o kai jis pabaigė, pats leido į mokslus jaunesnįjį brolį Peliksą.

12. Kaip Valančiai prarado savo Nastrėnų Medsėdžius, nėra žinios. Dabar, kur kitkart Valančių buvo sėdyba, nebėra nė mažiausios žymės, jog čia kitados gyventa. Bėra, rodos, tas vienas šulinys.

13. Įsidėmėtina data rugsėjo 1 d., kurios kun. Motiejus savo pedagogikos darbuose griežtai laikėsi, tą, ne kitą, dieną pradėdamas mokslo darbą. Į kunigų seminariją Varniuose jis įstoja rugsėjo 1 d., į Didžiąją kunigų seminariją Vilniuje rugsėjo 1 d., kapelionauti Mozyriuje pradeda rugsėjo mėn. 1 d., Vilniaus akademijos profesoriaus pareigas eiti pradeda rugsėjo 1 d., Varnių seminarijos rektoriaus pareigas pradeda irgi rugsėjo 1 d.

Sako, esą laimingų ir nelaimingų dienų. Daugelio žymiųjų žmonių gyvenime pasikartoja kuris skaitmuo: 14, 23 ar kitas. Daugelis tyčia laikosi vienos datos. Aš atmenu, į pradžios mokyklą įstojau 1879 m. penktadienį, ir man mokslas itin sekės. Kitais metais, kai mane ketino į Kunigiškių mokyklą nuvesti

pirmadienį, aš išsiprašiau palaukti, nors man buvo ilgu, penktadienio, nes tą pat dieną perniai buvau įstojęs. Namiškiai pripažino man raciją ir nuvedė penktadienį. Bet tuo man ir pasibaigė.

Ar čia Valančiaus prietaras, ar didžiųjų žmonių sekimas, ar instinktyvus linkimas vienodinti gyvenimo takus?

14. Savo iškilimo į Petrapilį drauge su visa Kunigų akademija Valančius nė nežymi; matyt, tai jam nesudarė jokio etapo – tas pats profesoriavimas. Nors kitur Valančius pasivadino teologijos daktaru, žymėdamas visas etapines savo gyvenimo datas, nė žodžiu neprasitaria apie savo mokslo laipsnius. Nesisako Didžiąją seminariją išėjęs teologijos kandidato laipsniu, nesisako, nei kada, nei kur, nei kuria kaina yra laimėjęs magistro ir daktaro laipsnius. Su pasigėrėjimu pažymi išėjęs visą gimnazijos kursą (ano laiko kunigams tai buvo retenybė) ir daktaru likęs; tai mokslo dydis jam nebuvo abejingas, o jo laipsniai paniekintini. Lieka klausimas, ar Didžioji seminarija davinėjo laipsnius. Gal tik tapusi Akademija, ėmė davinėti, būtent tada, kai Valančius buvo jau išėjęs ją.

15. Nemini nė savo tyrinėjimo darbų. Vienas mokyklų leidinys mini Kražių gimnazijos kapelioną Valančių užsiimant rinkimu medžiagos Žemaičių vyskupijos istorijai. Spėjama, tuo ruošimuosi mokslui dirbti atkreipęs į save Akademijos akis, ir ji sau Valančių, ne kurį kitą kapelioną, profesorium pasikvietusi.

MOTIEJUS VALANČIUS – MOKINYS

ATMINIMAS MOKSLO KALVARIJOJE

Malonu atminti senieji, nors ir nemieli, atsitikimai; todėl pažymėsiu šį atsitikimą mano jaunystėje.

1816 metų rugpjūčio 16 d. mano tėvas Mykolas nuvežė mane į Kalvariją mokytis ir paliko Žvirkalnyje pas Glazeraitę. Glazeraitė buvo senosios gadynės pana, nepuikesnė už velnią, nemaža rėksnė, tačiau neblogiausia davatka.

Mane priėmė į bendrabutį jau dvyliktą. Už kambarį, kurą ir virimą valgyti tėvas apsiėmė mokėti jai kas metai po dorelį (talar), arba po devynius auksinus (złoty), ir kasmet duoti produktais: po du pūru bulbių, po šešius gorčius miežinių kruopų, po pūrą ruginių miltų ir po du gorčiu druskos. Keptą gi duoną, sviestą ir mėsą sakės siųsiąs man pačiam, kad tie maisto dalykai nepatektų šeimininkei į jos rankas. Be to, tėvas sumokėjo vieną rublį už kurą mokyklai šildyti; ir namų guverneriui Jonui Petrauskui už prižiūrėjimą apsiėmė kas metai mokėti irgi po vieną dorelį. Pagaliau mano reikalams – popieriui, pieštukams, rašalui, plunksnoms – kas ketvirtis turėjo duoti po du auksinu. Taip tatai gyvais pinigais turėjo per metus sumokėti keturius rublius ir šešias dešimtis kapeikų.

Man tada ėjo šešiolikti metai amžiaus. Buvau gana išlepintas ir liguistas; todėl mažas kaip vagelis, liesas kaip penėtas svirplys, lengvas kaip ligota žąsis pavasarį.

Kalvarijos mokykloje, padalytoje keturiomis klasėmis, mokytojavo tėvai dominikonai.

Kundzevičius, dar tebeklierikas, mokė kalbų: prancūzų, vokiečių ir rusų, kurių pats nė vienos nemokėjo.

Kun. Klimavičius Laurynas – lotynų kalbos pirmojoje ir antrojoje klasėje.

Onichimauskas Bogumilas, klierikas, – lotynų kalbos trečiojoje ir ketvirtojoje klasėje.

Kun. Vaitkevičius – religijos, doros mokslo ir lenkų kalbos.

Kun. Galdikauskas Ermenegildas – aritmetikos ir matematikos, arba geometrijos.

Kun. Žiūkas Jonas, prefektas, – istorijos.

Prioras buvo senis kun. Pliuškevičius.

Šitie profesoriai mane, jau gerai pasiruošusį, priėmė stačiai į antrą klasę.

Vilkėjau tada miliniu juodai dažytu surdutėliu, ištrintais kailinėliais, dėvėjau kepurę konfederatką dar iš lenkų gadynės – žydrą, tamsiai rusvai apvedžiotą. Avėjau batais, ant tėvo kurpalio siūtais, nes išaugsiąs; daug man buvo dėl jų nepatogumų, nes kilojant kojas jie smukinėjo ir trynė kulnelius kruvinai.

Gaudavau užrišti kelius, tada kojos tirpo. Vos ne vos įprašiau tėvą, kad batelius man siūdintų ant mano paties kurpalio.

Mokinių buvo 318. Visi buvome paklusnūs, papiktinimų nebūdavo jokių; mokėmės kiek tik beišgalėdami. Kalvarijoje nebuvo nei vaistinės, nei gydytojo, nei felčerio, nei pėrenės; nelaimingus vaikus dažnai išberdavo; tik ėmus maudytis, bėrimas pranykdavo.

Kas dieną eidavome į bažnyčią primarijos; šventadieniais primarijos, sumos, pamokslo ir mišparų klausyti. Advente kas dieną rarotų ir primarijos. Išpažinties kas mėnuo. Šv. Tomo Akviniečio dieną[1] to šventojo paveikslą nešdavomės iš mokyklos į bažnyčią giedodami, procesijoje.

Profesoriai turėjo teisės būti mokinių teisėjais ir budeliais. Kiekvienas profesorius buvo viešpats, neprivaląs niekam atsiskaitinėti. Nė vienas mokinys, nors kažin kaip gerai buvo išmokęs, kas užduota, negalėjo būti tikras, jog jo mokykloje nenuplaks, nes tai priderėjo ne nuo to, moki ar nemoki, bet nuo to, piktas ar nepiktas bus kunigas profesorius.

Tačiau visi profesoriai, nors tokią turėjo galią, žmoniškai elgdavosi su mumis, be kun. Klimavičiaus. Šiam pasenusiam vienuoliui bemokytojaujant bakalarauti buvo taip įsipykę, jog jis pradėjo nebepakęsti mokinių; dėl to dažnai baudė juos nieko neprasikaltus.

Vieną kartą atėjo į antrąją klasę antrą valandą, neišmiegojęs ar kiek įkaušęs, labai piktas. Mokinys Bernotavičius vertė išrašus, prasidedančius žodžiais „parentes carissimos"[2]. Paminėjo žodį – „oportet"[3]. Tai išgirdęs, Klimavičius šūktelėjo: nemėgstu tų „portek"![4] Buvo tai tik ieškojimas kliaudžių, nes to žodžio negi išmesi iš lotynų kalbos. Toliau profesorius:

– Ką reiškia žodis: indigeo?[5]

To žodžio duotoje pamokoje nebuvo, Bernotavičius ir atsakė:

– Nežinau.

Profesorius:

– Klaupkis! Sekantysis, kas tai yra: indigeo?

Ir šisai atsakė:

– Nežinau.

Taip išvarė į vidurį 24 studentus, išsitraukė iš už aulo bizūną

ir pliekė, pliekė be galo. Kilo klasėje šauksmas ir verksmas. Klimavičius bežudydamas priilso ir išbėgo iš klasės, nė pamokos nepažymėjęs. Klasėje buvo 86 mokiniai ir visi drebėjo, nes liūtas draskės. Aš šiuo kartu išlikau, nes nebuvau pavėjuje.

Savaitę po tos pirties praleidus, taip man atsitiko.

Buvo jau vėlybas ruduo, lapkričio 6 d. Žvarbus vasaros vakarų vėjas bepradėm pūtė su sniegu ir lietum. Aš turėjau tvirtą, drobe apsiūtą skėtį. Suskambino į pamokas po pietų; pasiėmiau tą skėtį ir išėjau. Ligi tik priėjau Ano koplyčią, išskėčiau skėtį, mane pagavo audra; knygos iš po pažasties iškrito; nusitvėriau abiem rankom už skėčio ir pakilau į orą. Skridau čia aukščiau, čia žemiau; tariaus į dangų nuskrisiąs. Švento Jono kalne pats vėjas užbloškė mane už koplyčios; pasiekęs kojomis žemę, suglaudžiau skėtį, tada vėjas jau nieko nebegalėjo padaryti.

Perskridau karčemą, tiltą, Varduvos upę; ji rudens metu gili esti; pralėkiau oru bent 2000 žingsnių. Prasipažįstu, nusigandau, nes mirtis buvo čia pat. Todėl įėjau į Judo pabučiavimo koplyčią padėkoti Viešpačiui Dievui už tai, kad išlikau sveikas. Vos tik priklaupiau, kažkas praeidamas pro šalį koplyčią uždarė ir kablelį užkabino. Šokau prie durų, beldžiau, bet žmogaus nebebuvo. Palikau kaip paukštis narve. Tris ketvirčius valandos prastovėjau prie durų, žiūrėdamas pro plyšį tarp suvėrimo, ar kas neina. Galų gale išvydau ateinančią bobą, pradėjau belsti ir smarkiai šaukti. Išgirdo ir atidarė.

Bėgu, kiek tik betesėdamas, į klasę – jau būta arti galo pamokos. Įeinu uždusęs. Klimavičius, išvydęs mane, šūkterėjo:

– Kur buvai, valkata?

Atsakiau:

– Kunige profesoriau, netyčiomis buvau beprapuoląs...

Profesorius atsistojo ir tarė:

– Netyčiomis užsnūdai, blozne. Imkite jį! – Ir įsegė man šešius tokius skanius bizūnus, jog randus per šešias savaites nešiojaus.

Po pamokų apsakiau draugams savo kelionę oru; be to, kažin kas matęs mane skrendant; tai pagarsėjo miestelyje. Tai išgirdęs, prefektas Žiūkas pasišaukė mane pas save ir liepė viską apsakyti su visais išgaliais. Apsakiau ir pridūriau:

– Ta diena dvigubai buvo man nelaiminga, nes kuo tik neištiko manęs mirtis ir už pavėlavimą į mokyklą kun. Klimavičius mane nulupo.

Prefektas atsakė:

– Ką gi padarysi, mano vaike! Atleisk seniui; rasit kitą kartą nebebus toks greitas muštis. Aš jam pakalbėsiu.

Dviem savaitėm vėliau einu iš savo bendrabučio ant Beržokalnio ir matau tris draugus mokinius antros klasės, Albiną Vitaravičių, Ignotą Klenauską ir Juozapą Ulbą, bestovint prie Viešpaties vakarienės koplyčios. Jie tuojau įsivedė mane į koplyčią ir sako:

– Pone Motiejau! Juk ir tave Klimavičius yra be reikalo sumušęs. Tariamės, kas čia padarius tironui pašalinti. Patark, ką turime daryti.

Atsakiau:

– Jūs esate vyresni, tai pirma pasisakykite savo nuomones.

Vitaravičius tarė:

– Man rodos, bene reiktų mums pasiskųsti Vilniaus universiteto rektoriui[6].

Klenauskas patarė pasiųsti prašymą dvarininkui Rönné, Kalvarijos mokyklos kuratoriui[7].

Ulba tarė:

– Man rodos, visa klasė turi eiti į prefektą ir prašyti, kad užtartų. Galop pridūrė:

– O tu, Motiejau, kaip sprendi?

Atsakiau:

– Jei nunešime skundą į Vilnių, kur universiteto rektorius Sniadeckis ar Lobenveinas[8], palaikys tai maištu; Rönnei dominikonai iškels pietus, ir tuo pasibaigs byla; jei visa klasė išeis į prefektą, taip pat gali palaikyti susibaudimu. Tai, mano nuomone, mes patys turime jam taip įkyrėti studentiškais savo šposais, kad jis pasijustų priverstas pamesti vietą.

Visi sutriko:

– Gerai! Tik kokiais šposais?

Atsakiau:

– Kiekvienas turime ką nors prasimanyti; nors sumanymas ir nebūtų švelnus, tiek to: juk ir profesorius nėra mums švelnus.

Draugai tarė:

– Tu pirmas taip sumanei, pirmas ir iškrėsk šposą.

Sutikau. Galop prisisiekdinome visa laikyti paslaptyje ir parėjome namo.

Profesoriaus sėdynė mokykloje buvo apmušta juoda oda. Dviem dienom vėliau dar gerai prieš ašmą valandą, kai tebebuvo tamsoka, nuėjau į mokyklą ir ištepiau aną sėdynę tepalu iš taukų ir suodžių, kuriuo tepdavomės sau batus. Įėjo Klimavičius čiukšėdamas, susiraukęs kaip aulas, ir majestotiškai įsisėdo į krėslą. Išklausė pamoką, tą dieną dargi nieko nemušė. Galop nagu užbrėžė pamoką ir išėjo. Visas balto dominikonų abito užpakalis juodas. Vaikai tačiau nieko jam nesako. Kai vienuolyne jam tai parodė, labai pyko ant studentų. Antrą kartą atėjęs buvo labai piktas, tiesa, bet apie savo abitą nieko neužsiminė.

Dviem savaitėm vėliau Vitaravičius užlipo ant mokyklos lubų, ant pat profesoriaus galvos išgręžė skylę ir užklojo ją bjauriu sniegu. Profesoriui atėjus, mokykla įšilo, ir sniegas ėmė su smiltimis lašėti pirma ant koptūro, paskui ant galvos. Profesorius riktelėjo:

– Kas čia yra?

Vyresnieji mokiniai atsakė, dargana turėjusi prinešti sniego ant lubų. Klimavičius tačiau pamatė skylę, labai supyko ir išbėgo iš klasės. Paskui prefektas tyrė, kas tai būtų padaręs, tačiau nieko nesuvokė.

Klenauskas negreit, nes vos tik gavėnioje 1817 m., iškrapštė lentelėje dvi duobeles, tik nekiaurai; įstatė dvi didokas adatas, atardė profesoriaus krėslo odą, pakišo lentelę ir vėl užtaisė. Adatų negalėjai matyti. Bet kai profesorius atsisėdo, adatos pradūrė odą ir susibedė sėdančiam į pasturgalį. Šoko Klimavičius it arklys, kuriam dilgių po uodega pakiša, ir riktelėjo:

– Kolaik gi, bloznai, mane kankinsite! Vis tai daro jūsų vyresnieji. Todėl kurie sėdi paskutiniuose suoluose – į vidurį, klauptis!

Paklausė nabagai, ir prasidėjo kapojimas. Išplakus du studentu, Ulba, jau 25 metų bernas, keliais prišliaužė prie profesoriaus, neva prašydamas, kad dovanotų, apėmė Klimavičių už abiejų kojų, suspaudė ir ūmai patraukė į save. Kunigas driokstelėjo,

kaip ilgas beesąs, aukštynelkas; labai susikrėtė sau nugarkaulį ir galvą. Atsikėlė ūkaudamas ir sakydamas:

– Šitie galvažudžiai užmuš mane!..

Vienas mažesnysis atsiliepė:

– Muša nekaltai mušantį.

Klimavičius, parėjęs į vienuolyną, išgulėjo dvi savaiti ir daugiau į mokyklą nebeatėjo. Vienuolyno vyresnieji veikiai atsikvietė į jo vietą profesorių Labašauską, Klimavičių gi, kaipo niekam nebederantį, padarė šv. Rožančiaus promotorium čia pat Kalvarijoje. Kun. Labašauskas buvo žmogus geros širdies, ir taip visoje mokykloje pasibaigė tironybė.

Klimavičius paskui buvo Vilniuje. Senatvėje atsiųstas į Raseinius išpažinties klausytoju, rodos, 1846 m. valgydamas už stalo šaltanosius paspringo, trenkė apopleksija, ir numirė. Nuo anų mokslo metų man neteko jo daugiau pamatyti.

1818 m. Kalvarijos mokykla buvo sulyginta su šešių klasių gimnazijomis. Atsiuntė naujus profesorius:

Kun. Liudviką Lapinską – iškalbos.

Kun. Augustiną Kodelskį – algebros ir trigonometrijos.

Kun.Damininką Pisarskį – fizikos.

Kadangi mokyklos rūme tebuvo 4 salės, penktosios ir šeštosios klasių studentai vaikščiojo mokytis į profesorių butus.

Aš pabaigiau mokslą 1821 m. Buvau šeštoje klasėje. Paskui ir mokykla buvo panaikinta[9].

KUN. M. VALANČIUS – PROFESORIUS
1844 METAI

GINTILA – ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS ADMINISTRATORIUS

Rugpjūčio 25 d. Telšių nominatas pavyskupis, šv. teologijos daktaras, šv. Vladimiro III, šv. Onos II klasės ordinų kavalierius, diementiniu vyskupišku kryžiumi papuoštas kunigas Jonas Kri-

zostomas Gintila Šviesiausio ciesoriaus Mikalojaus I tapo paskirtas Telšių vyskupijos administratorium. Šisai pralotas, R. K. Kolegijos[1] narys, gyveno Petrapilyje; iškeltas vyskupijos administratoriumi, taip pat valdžios suglobtas pinigais, kuo ne 1000 rublių, pirma išsiuntė jūriomis į Rygą milžinišką savo biblioteką, paskui rugsėjo 17 d. patsai iškeliavo į Žemaičius.

ŽILINSKIS – GINTILOS VIETON KOLEGIJOJE

Rugsėjo 4 d. R. K. Kolegijos asesoriui Vilniaus pralotui Vaclovui Žilinskiui[2] maloningiausiai įsakyta būti nominato pavyskupio Gintilos vietoje trečiuoju R. K. Dvasiškosios Kolegijos nariu su tai tarnybai priklausančia alga. Šis pats pralotas, įsikišus ministeriui Perovskiui, gavo Maltos bažnyčios kapelioniją, duodančią metinio pelno 2500 rub. asign. Jis jau nuo keleto metų visiškai parsidavė valdžiai; užtat jo ir neužmiršta.

SENOJO ADMINISTRATORIAUS PAVYSKUPIO KUNIGAIKŠČIO SIMANO GIEDRAIČIO LAIDOTUVĖS

Rugsėjo 14 d. Varniuose. Vakar buvo šioje Katedros bažnyčioje liūdnos apeigos laidotuvių į amžinastį pasitraukusio pavyskupio, Telšių vyskupijos administratoriaus kunigo Simano Mykolo Giedraičio, kurio kūną šio mėnesio 12 d. čia parvežė iš jo buveinės, iš Alsėdžių, kur praėjusio rugpjūčio 7 d. Dievui dūšią atidavė, jausmingai apverktas artimųjų savo giminių ir jo vadovybėje buvusios vyskupijos, iš kur kūną, balzamavę ir paprastas pamaldas atlikę, tarp daugingai susirinkusių žmonių, tikrai prisidedančių prie visuotinio gailėjimos nustojus Ganytojo, išnykstantieji šie palaikai buvo išlydėti tam paskutiniajam patarnavimui susirinkusiųjų dvasiškių, artimųjų ir tolimesniųjų giminių.

Nepaprastas buvo reginys Alsėdžių bažnyčioje išstatyti vyskupo palaikai be jokios iškilmės, tikrai kaip jis to norėjo mirdamas – padėti ant calūno tik tarp keturių žvakių. Dievobaimingas vyskupas ir numiręs norėjo duoti žmonėms nusižeminimo pavyzdį.

Pravežant pro apskrities miestą Telšius, gedulo konduktą sutiko priderama pagarba tos vietos vienuolynų dvasiškija ir mieste esantieji pasauliečiai ir karo viršininkai. Paskui konduktas nuvyko į kunigų bernardinų bažnyčią, kame liūdnu giedojimu ir tam tikra muzika atlaikytos buvo šv. gedulo mišios, o paskui vienas to ordino vienuolis sakė pakasynų pamokslą. Po pamokslo įvyko vyskupo nabašninko kūno eksportacija, išlydint visiems tiems iki pat miesto galo, kurie buvo kondukto sutiktų, taip pat didelei miniai gailesčio perimtų žmonių.

Iš čia konduktas traukė Varnių link. Prisiartinant prie šio miesto, išėjo dauginga iš vyskupijos atvykusi dvasiškija, kapitulos nariams vedant, visa kunigų seminarijos jaunuomenė, savo mokytojų vedama, galop visa tos vietos konsistorijos kanceliarija. Susirinko savo užjautimo išreikšti dvasiškojo savo vado netekę dvarininkai, bajorai ir šiaip jau visokios rūšies žmonės. Gedulo konduktą sutiko už versto nuo miesto. Čia dvasiškija sutūrėjo konduktą, nuėmė nuo triumfinio vežimo savo vyskupo kūną, kunigai pakėlė ant savo pečių ir su juo sielą perveriančiais giedojimais į vieną galingą harmoniją sujungtų balsų, nesiliaujančiu visų varpų balsu ir galinga gedulo muzika traukė katedros bažnyčios link.

Konduktui atėjus greta seminarijos trobesių, buvusios ypatingoje globoje ir rūpestyje į amžinybę nuėjusio vyskupo, procesija sustojo, ir vienas seminarijos profesorius turėjo tam liūdnam atsitikimui pritaikytą kalbą tos įstaigos vardu, kuri tikrai suprato visą pritirtojo nuostolio didumą. Iš čia konduktas toliau traukė į katedrą, kuri, iškilmingą, bet drauge ir liūdną išvaizdą gavus, ant savo krūtinės prisiėmė brangius Ganytojo palaikus. Ten kūnas buvo pastatytas ant katafalo, iškilmingai aptaisyto. Tuojau suskambėjo aidas nesuskaitomų balsų, siunčiančių į Galybių Dievą karštas maldas amžinojo atilsio velionies vėlei. Galų gale vakar, pagiedojus paprastas egzekvijas ir išklausius trijų kalbų: dviejų lenkiškai ir vienos žemaitiškai, grabas tapo nuo katafalo nuimtas, įleistas į esantį po bažnyčia rūsį ir pastatytas šalip jo pirmtakūno grabo.

Garbės vertasis Ganytojas, senovinės kunigaikščių giminės, pragyveno 80 metų amžiaus, 57 m. kunigystės ir 32 vyskupystės.

Pirmutinio mokslo sėmė pavietinėje Kauno mokykloje, paskui klausė mokslų kurso Žemaičių seminarijoje, o pabaigė juos Lenkų sostinėje. 25 metuose savo amžiaus gavo teologijos daktaro laipsnį, o 27 iš Lenkų karaliaus Stanislovo Augusto šv. Stanislovo I klasės ordiną. Paskui 1831 m. gavo iš maloningai mums dabar viešpataujančio ciesoriaus Mikalojaus I šv. Onos I klasės ordiną, 1832 m. papuoštą ciesoriaus karūna, o 1843 m. šv. Vladimiro II klasės ordiną.

Nuo pat įstojimo į dvasiškių luomą laikė šlovingas hierarchijoje vietas: buvo pralotu klebonu, Šiluvos infulotu, o 1808-1820 m. R. K. Dvasiškosios kolegijos nariu. 1829 m. asmeniniu Aukščiausiuoju įsakymu buvo paskirtas Kolegijos prezidentu ir tais pat metais Aukščiausiu įsakymu buvo pakeltas Žemaičių vyskupo padėjėju. 1831 m. Šviesiausiam viešpačiui liepiant, iš sostinės atvyko į Žemaičius ir nuo to laiko, Aukščiausiąją valią vykindamas, kartu su a. a. vyskupu kunigaikščiu Juozapu Giedraičiu valdė vyskupiją, o tam 1838 m. mirus, tapo Šviesiausiojo ciesoriaus patvirtintas Telšių vyskupijos administratorium; toje garbėje ir išbuvo lig pat galo.

Visas amžius šio seniausiojo visoje Rusijoje vyskupo pasižymėjo nepertraukiamais darbais dvasiškoje srityje – visuotiniam labui, Bažnyčiai ir jam pavestajai avijai. Kaip saulė prieš nusileidžiant, taip jo gyvenimas prieš mirštant apsigaubė skaistybe. Visuomet buvo persiėmęs aukštu savo pašaukimo paskyrimu; tačiau paskutiniaisiais savo buvimo šioje pakalnėje metais, jausdamas prisiartinančią valandą atidavimo apyskaitos Aukščiausiajam Sostui už pavestąją jam aviją, ėmė rūpestingiau kištis į visas savo valdymo šakas: rūpestingai tvarkė vyskupijos seminariją, Varnių šv. Roko ligoninę perkeitė į Pasitaisymo namus, tokią pat Kęstaičių ligoninę paskyrė prieglaudai kunigams invalidams, kur reikėjo, rengė naujas parapijas, – visur paliko nedylamus paminklus savo rūpinimosi dvasiškija ir jam pavesta avija. Dar pernai amžium prislėgtas ir susilpnėjęs šlovingasis senelis, regėdamas širdingą Bažnyčios vaikų norą priimti šv. Dirmavonės sakramentą, tomis apeigomis užsiėmė regimu pasišventimu.

Toksai vyskupo pasielgimas padarė gilų įspūdį katalikų širdims; suprato dievobaimingi žmonės savo Ganytoją, suprato jį Kristuje broliai Vilniaus vyskupijos, kurios viršininkas J. M. vyskupas Civinskis[3], jausdamas nuliūdimą, į kurį pasinėrė šioji vyskupija, ligi tik gavo žinią, tuoj ne tiktai pats su aukštąja ir žemąja dvasiškija Katedros bažnyčioje atlaikė pamaldas už nabašninko vėlę, bet dar įsakė, kad ir vyskupijoje taip pat būtų atlaikytos.

Gyvas turėjęs savo monarcho pasitikėjimą, valdžios gerbiamas, giminių garbinamas, valdomosios dvasiškijos ir pasauliečių mylimas, gerbiamas vyskupas kunigaikštis Simanas Giedraitis ramiai nužengė į kapų tylą, kaip ramus buvo jo gyvenimas. Tesilsi ramybėje garbės vertas Ganytojas!

PROF. M. VALANČIUS – REKTORIUS

LIGA

1845 m., pabaigoje sausio mėnesio, R. K. Akademijos adjunktas kun. Motiejus Valančiauskis Petrapilyje labai sunkiai susirgo, o regėdamas tame klimate netesėsiąs gyvas išlikti, pusėje gegužės mėnesio sugrįžo į Žemaičius, kur buvo gimęs, ir keletą mėnesių praleido be jokio užsiėmimo.

Į jo vietą Akademija išsirinko kun. Jurgį Ivaškevičių, žemaitiškos kilties, kursai, išsiųstas iš Minsko vyskupijos į Akademiją, ką tik buvo pabaigęs 4 metų kursą.

Rugsėjo mėn. tų pat metų taip pat dėl silpnumo sveikatos Petrapilį apleido kun. Bonifacas Lukoševičius, Akademijos prefektas. J. M. Civinskis davė jam Svyrės kleboniją, nes Lukoševičius, nors buvo žemaitis, tačiau priderėjo į Vilniaus vyskupiją.

1845 m. šie tarnavo Žemaičių seminarijai.

Kun. Jonas Mierzwińskis, misionierius, šv. teologijos daktaras, seminarijos rektorius ir tituliarinis šv. Rašto mokytojas.

Kun. Ignacas Kocas, misionierius, šv. teol. kandidatas, rinktinis moralinės teologijos mokytojas.

Pasaulietis kunigas Tadeušas Juzumavičius – šv. teol. magistras, kanoniškųjų teisių mokytojas ir seminarijos prokuratorius.

Pasaulietis kunigas Ignacas Kulvinskis – šv. teol. magistras, homiletikos, introdukcijos ir hermeneutikos mokytojas.

Pasaulietis kunigas Otonas Praniauskis – šv. teol. kandidatas, dogmatinės teologijos, rusų ir lotynų kalbos mokytojas.

Klierikų seminarijoje buvo 50.

Visi šitie mokytojai savo pašaukimo pareigas ėjo kuo geriausiai; algas senoviniu papratimu ėmė mažas, nes viską gyvenimui reikalinga turėjo iš seminarijos. Valdžiai išleidus naujus įstatymus, nors vyskupas Simanas Giedraitis tuos pačius jai pristatė profesorius, bet visi abejojo, ar bebus išklausyta, nes ir pats pristatytojas vyskupas pasimirė. Valdžia, atmetusi misionierius[1], ėmė ieškoti į jų vietas vertų žmonių iš pasauliečių kunigų. Abejojimus pabaigė 1845 m. rugsėjo 3 d. įsakymas: vidaus reikalų ministeris, remdamasis pareiškimu R. K. Kunigų akademijos rektoriaus J. M. kun. Ignaco Holovinskio, neišklausydamas senųjų vyskupo pageidavimų, paskyrė:

Seminarijos rektorium ir Bažnyčios istorijos profesorium teologijos daktarą kun. Motiejų Valančiauskį.

Inspektorium ir moralinės teologijos profesorium – teologijos magistrą Tadeušą Juzumavičių.

Šv. Rašto ir homiletikos profesorium – teologijos magistrą Aloyzą Šukevičių.

Dogmatinės teologijos ir lotynų kalbos – teologijos magistrą kun. Aleksandrą Beresnevičių.

Choralinio giedojimo ir apeigų ir seminarijos ekonomu – kun. Ferdinandą Stulginskį. Šie trys pastarieji, vadinas, Šukevičius, Beresnevičius ir Stulginskis, į minėtąsias vietas buvo išrinkti tik

jiems pabaigus 4 metų kursą R. K. Kunigų akademijoje. Iš senojo būrio bepaliko kun. Juzumavičius ir tai per ypatingą kun. Valančiauskio užtarimą.

Ligi tik įsakymas pasiekė Alsėdžius, vyskupijos administratorius nominatas vyskupas Jonas Gintila pasišaukė naują rektorių į save pasikalbėti apie seminarijos atidarymo laiką, o konsistorijai įsakė, kad ministerio įsakymas tuojau būtų įvykintas. Konsistorija, eidama nominato įsakymu, sušaukė naujuosius profesorius į Varnius. Vos tik jie atvyko, 1845 m. rugsėjo 27 d. iš Alsėdžių atvažiavo į Varnius J. M. vyskupijos valdytojas padėti, kad veikiau atsidarytų seminarija naujuoju sutvarkymu.

Be to, buvo paskelbta, kad atvažiuosiąs į Žemaičius ministerijos direktorius Skripicinas; nominatas dėl to ir norėjo pasirodyti jam greitai įvykinęs valdžios norą, idant atvažiuodamas atidarytų, viską rastų jau pabaigta; taip iš tikrųjų ir įvyko.

Rugsėjo 29 d. anksti J. M. nominatas įsakė oficiolui Giniočiui atlaikyti šv. Mišias prie Šv. Dvasios; po mišių trumpai prakalbėjo į rektorių ir profesorius lotyniškai; kaip tik pabaigė kalbėti, rektorius su profesoriais padarė Tikėjimo išpažinimą sulig Tridentiškojo susirinkimo[2] formos. Iš katedros bažnyčios nominatas su keletu kanauninkų tuoj nuėjo į konsistoriją, kur rektorius su savo valdonais prisiekė ištikimai tarnauti. Iš čia visi nuėjo į seminariją; čia nominatas vėl trumpai prakalbėjo ir rektoriui pavedė klierikus. Galiausiai įžengė į salę, kur turėjo būti seminarijos valdyba, ir pradėjo pirmąjį susirinkimą. Vis tai padaręs, nuėjo į vyskupų rūmus, o rytą, vadinas, rugsėjo 30 d. išvažiavo atgal į Alsėdžius.

Tokiu būdu įstatymus, nesutinkančius su bažnytinėmis teisėmis, įstatymus, kurie pridarė daugybę sielvartų, vos tik per prievartą priėmė vyskupai Civinskis ir Pivnickis[3], pas mus nominatas vyskupas kuo greičiausiai priėmė ir, asmeniškai atiduodamas seminariją rektoriui, atvirai savo įtakos jai išsižadėjo.

Nominatui išvažiavus į Varnius, atvyko J. M. direktorius Skripicinas. Sutiko jį ir į vyskupų rūmus pasikvietė seminarijos rektorius. Kaip tik įėjo į kambarį, tuojau paliepė išsiųsti pasiuntinį į Alsėdžius pasakytų nominatui, jog direktorius nori su

juo pasimatyti Varniuose. Tuojau atvyko aukštoji dvasiškija savo garbės pareikštų. Jiems išėjus, direktorius paliko su rektorium. Po pietų apžiūrėjo seminariją, rado ją maždaug sutvarkytą naujuoju įsakymu; tai jam labai patiko. Spalių 2 d. nominatas vyskupas atvyko į Varnius ir sustojo oficiolo Giniočio namuose. Ilgai kalbėjosi su direktorium apie vyskupijos reikalus; pabaigęs valgė pietus su direktorium, oficiolu ir rektorium. Vakare visa dvasiškija susirinko atsisveikinti su svečiu, nes buvo pasiskelbęs 3 d. anksti išvyksiąs iš Varnių. Prašvitus policija nepatiekė arklių; gavo tad direktorius jų prašyti iš vyskupo nominato. Išvažiuojantį svetį palydėjo konsistorijos sekretorius Vainavičius ir rektorius. Direktorius tuoj pasiėmė rektorių su savimi į karietą, visur rodė jam pirmos rūšies pagarbą, skirdamos gi Luokėje, maloningiausiai jį pabučiavo. Sugrįžus arkliams, rytą į Alsėdžius išvažiavo ir n. vyskupas.

NOMINATAS NEPATENKINTAS

Nominatas vyskupas Gintila, pasiėmęs valdyti Telšių vyskupiją, neva papildydamas kunigaikščio Simano Giedraičio pristatymą, seminarijos inspektorium tuoj pristatė kun. Kulvinskį, savo sesers sūnų. Kun. Kulvinskis nėmaž neabejojo, jog dėdės pristatymas pasiseks, ir jis atvirai jau kalbėjo nebeilgai betrukus būsiąs inspektorius. Tuo tarpu kun. Valančiauskis, kuriam Petrapilio Akademijos rektorius Holovinskis pavedęs buvo etatų (profesorių) sustatymą, velijo inspektorium turėti ramų kun. Juzumavičių, neg rūgštų ir pasipūtusį kun. Kulvinskį. Naujajam profesorių sąrašui atėjus, matydamas užviltas esąs, nominatas nebežinojo, ant ko bepykti; o kai jam išaiškino, jog tai Valančiauskis galėjęs jam tą štuką iškirsti, per abi ranki pradėjo jo nebekęsti. Tai pasergėjęs, oficiolas Juozapas Giniotis tuojau nusitvėrė stipriosios pusės; ir ne dyvai: žmogus tokio silpno proto kaip Giniotis visados kaip vijoklis turi kabinėtis stipresniųjų, jei nori vietoje pabūti. Taip pat senieji intrigantai: Mikalojus Kaminskis ir Jonas Mierzwińskis, misionieriai, negalėdami užmiršti, jog turėjo pasitraukti iš seminarijos, ėmė dar labiau siundyti

nominatą ypač prieš rektorių. Vis jiems matės, jog tai jis iš jų atėmė iš senų laikų turėtą vietą. Tamsesnieji žmonės paprastai regi tik pirmąją juos slėgiančią instanciją. Kun. Kulvinskis pramanė pasaką, kad Juzumavičius pinigais nusipirkęsis inspektoriaus vietą. Tomis pašnibždomis įerzintas nominatas, parodydamas savo nepalankumą, pelningą rubricelių sutvarkymo pareigą pavedė kun. Kaminskiui, o tai nuo amžių priderėjo seminarijos rektoriui. Be to, nė vieno seminarijos nario nepadarė vyskupijos egzaminatorium, o tas pareigas taip pat nuo amžių ėjo rektorius su profesoriais.

Tai rašau ne dėl to, kad tokias smulkmenas laikyčiau svarbiu dalyku, ne kam nors apjuodinti, bet parodyti, kokie mūsų laikai buvo nelaimingi. Rektorius su visa seminarija įstatymais buvo atskirtas nuo vyskupo ir kitų dvasiškųjų, todėl reikėjo, kiek tik galint, palaikyti su jais santykiai, o tuo tarpu per nevalią tapo jis dar labiau atskirtas. Visame tame dvasiškijos pasielgime matės kūno ir kraujo interesas, – kelių dešimtų rublių interesas; o apie nelaimingą, nuskurdusią Bažnyčią, apie bendrą katalikystės reikalą niekas nė nepamanė.

Omne regnum divisum desolabitur (išnyks pasidalydama valstybė). Neduok to Dieve!

ORDINAS

1847 m. gegužės 20 d. Šviesiausias ciesorius Mikalojus I teikės papuošti Telšių seminarijos rektorių kun. Motiejų Valančiauskį, taip pat Minsko seminarijos rektorių kun. Adomą Vaitkevičių šv. Onos 3 laipsnio ordinu. Varnių seminarijos inspektoriui kun. Juzumavičiui ir Vilniaus gimnazijos kapelionui kun. Jasinskiui davė po aukso kryžių ant krūtinės nešioti.

§ 107. 1847 M. ŠIAURĖS PAŠVAISTĖ

Nuo pradžios 1847 m. ir ligi vasario mėn. 7 d. buvo tvirta žiema, nors dažnai bangomis įvairinama. Prisnigo baisiausiai; kurapkos, negalėdamos įsikasti iki žemės, bėgo į ūkininkų rejas,

kur jas išmušinėjo ir išsmauginėjo beveik iki vienos. Kai kurie dvasininkai pasigailėdami šėrė jas. Net ir zuikiai kuo ne visi pražuvo pristigę pašaro. Vasario 8 d. ištiko didelis atadrėkis ir lietus. Galas vasario ir kovo mėnuo buvo šalti ir sniegingi. Naktį iš bal. 5 į 6 d. gausiai palijo su perkūnais; rytą barometras pakilo, termometras rodė 15° šilimos ūksmėje. Gegužės mėnuo buvo šaltas ir liūtingas. Birželis šiltas ir šlapias. Birželio 13 d. jau valgėme jaunų baravykų.

Į galą gegužės mėnesio daugiur pasirodė blusinės (jedros liga) ir karštinės. Mirė labai daug. Šiltinė atsirado daugiausia dėl to, kad žmonės pristigo duonos. Pūrui rugių (24 gorčiams) mokėjo po 3 rb. 60 kap. sid. Kviečių pūrui mokėjo po 5 rb. 25 kap. Šieno šiemet buvo labai daug, tik dažni lietūs liepos mėnesyje darė nemaža keblumo. Paskui labai augo atolas, taip kad rugpjūtyje ir rugsėjyje žmonės antra tiek prisišienavo kaip liepos mėn. Žieminiai tavasariai javai labai užderėjo. Rugpjūtyje, dar šalnoms neištikus, jau pradėjo džiūti lapai ir bulbių stambai; pabaigoje visiškai pajuodavo. Atkasę šaknis, žemaičiai pirmąsyk patyrė bulbių ligą: kuo ne kiekvienoje bulbėje buvo po raudonai mėlyną tašką, lyg kokios gangrenos. Apkrėstoji vieta buvo kieta. Taip apsikrėtusios bulbės galop supuvo ir bjauriai dvokė. Žmonės vos beišsiteko sėklai kitiems metams. Ligi tik bulbės pagedo, tuoj javų kaina pakilo. Pūrui rugių rinkoje mokėjo po 2 rb. 50 k.

Pavasarį kirminai nuėdė visų vaismedžių, ypač obuolių, lapus ir žiedus. Dėl to obuolių šiemet visai nebuvo. Kriaušių kur ne kur buvo po truputį, bet ir tos sukirmijo, menkos, dar ant medžio bebūdamos supuvo.

Rugsėjo mėn. 21 d., per šv. Matą, gausiai pasnigo. Termometras rodė 4° šilimos. Rytą sniegas išnyko ir vos bepasirodė lapkrityje.

Gruodžio 5 d. buvo giedri. Stipras vasaros rytų vėjas nesiliovė pūtęs. Termometras rodė 7° šalčio. Vakarą 6 val. ant dangaus rytuose ir vakaruose pasirodė ne per aukštoje atmosferoje du žiburiu, lyg liepsnos. Paskui pašvaistė virto baisiomis ugninėmis juostomis, šluotų ar rykščių pavidalu, 9 val. ne tiktai tas vietas, bet ir didžiąją dalį visos atmosferos apėmė liepsnos. Galop 10 val.

viskas pranyko. Tą reiškinį mokytieji kaip visados laikė šiaurės pašvaiste; kaimiečiai gi laikė nelaimingos ateities pranašavimu. Paskesnieji atsitikimai įrodė, kad žmonių buvo įspėta.

Nuo gruodžio 5 d. iki 1847 m. galo buvo stipri be jokių atadrėkių šalčiai. Visiškai nesnigo.

§ 108. 1847 m. Žemaičių vyskupiją valdė J. M. Jonas Gintila. Oficiolas buvo Juozapas Giniotis, Varnių katedros kanauninkas. Surogatu pralotas Kryžanauskas Pranciškus. Kunigų vyskupijoje buvo 458; išmirė 15, įsišventė 21. Už visokius nusidėjimus Varniuose pasitaisymo namuose apgailavo 15 kunigų.

§ 113. 1848 METAI

Nuo pradžios 1848 m. iki sausio 22 d. nuolat buvo šalta ir nesnigo. Kaimiečiai šiltine taip mirė, jog daugelyje parapinių bažnyčių kasdien laidojo po 7, 10 ir 15 numirėlių. Pirmasis šią žiemą atdrėkis ir pirmasis gausus sniegas tepasirodė sausio 22 d. Nuo šios dienos atšilo, ir iki vasaros neturėjome daugiau kaip 3° šalčio. Seniai pranašavo, kad javai būsią kuo menkiausi; tačiau neįspėjo. Visi kalendoriai patarė vasarojų šiemet anksčiau sėti, vėlai sėtas pražūsiąs. Pasirodė priešingai: vėliau sėti buvo geresni už ankstyvuosius. Šiais metais derlius buvo labai geras; rugiai ir vasarojus paaugo, tik pūrų retai kur buvo, – jie per stiprus šalčius be sniego pražuvo. Prišienauta daug. Iš viso šie metai buvo šalti; karščių vos keletą dienų teturėjome liepos mėnesyje. Bulbės, kaip ir kiti javai, gana gausiai užderėjo; tiek negerai, kad į rugpjūčio mėn. galą susirgo pernykščia liga ir pradėjo gesti. Visus javus žmonės susirinko anksti; taip kad iki rugsėjo mėn. pradžios nieko jau nebebuvo lauke. Ruduo buvo gražus, tik atolas maža teaugo; iš to senieji spėjo kitąmet menką būsiant derlių. Žiema prasidėjo savo laiku.

§ 114. VARNIŲ „KOPLYČIA“

Kalnelis, baltmiškiu apaugęs, šiaurės pusėje už varsto nuo Varnių, iš senų laikų vadinosi Koplyčia, dėl to kad klierikai,

vakarais išeidami pasivaikščioti, tenai savo poterius pakalbėdavo. Pavasarį šių 1848 m. klierikai, o jų buvo 48, sudėjo 50 rb. ir, darbščiai padedant artimajam kaimynui bajorui Každailevičiui, išstatė medinę koplytėlę, tik tokią mažą, jog nė vienas žmogus įtilpti negalėjo. Nudažė ją iš vidaus ir iš oro pusės dažytojas Galevičius, žinoma, užmokėtas. Į vidų klierikai įdėjo Aušros Vartų Švč. Mergelės paveikslą; duryse po stiklu padėjo Švč. Mergelės litaniją lenkiškai ir žemaitiškai, idant bet kas ją lankydamas galėtų pakalbėti. Koplyčiai planą padarė klierikas Mykolas Pacevičius. Pašvęsta buvo iškilmingai gegužės 28 d. Visa seminarijos dvasiškija su savo vadu rektorium kun. Valančiauskiu ir kuo ne visi dvasiškiai, kurie tik gyveno Varniuose, dalyvavo pašventime. Paskui klierikai skyrium, aukštoji dvasiškija skyrium ir susirinkę žmonės skyrium miškeliuose gėrė arbatą arba kando, kas ką turėjo. Nuo to laiko visokių žmonių pradėjo lankyti koplyčią ir vaikščioti aplink ją keliais.

§ 116. REVOLIUCIJOS BAIMĖ

Pradžioje 1848 m. revoliucija kilo pirma Italuose, viešpataujant Pijui IX; paskui prancūzai išginė iš savo krašto karalių Liudviką Filypą su visa jo gimine ir paskelbė Prancūziją – respublika. Galų gale ėmė virti visi Vokiečiai, reikalaudami iš savo valdžios konstitucijos. Tuo metu Rusų valdžia manė revoliuciją tikrai kilsiant ir tuose kraštuose, kurie buvo nuo Lenkų atplėšti. Dėl to gegužės mėn. įsakė iš visų atimti ginklus. Bet ką, pas ką rakui išėjus bus rasta ginklų, turės teisti karo teismas kaipo politikos prasikaltėlį.

Šautuvų pririnko bent kelias dešimtis tūkstančių ir išvežė į Dinabarko tvirtovę. Savininkams gi nė skatiko nesumokėjo ir ginklų niekados nebesugrąžino. Dėl šio įsakymo nukentėjo jaunas Raseinių apskrities dvarininkas Gapšiškių savininkas Dokalskis Vladislovas; pas jį, žydams įdavus, rado 10 svarų parako ir šautuvą. Už tą nusidėjimą buvo tuojau suimtas, nuvežtas į Kauną ir karo teismo pasmerktas. Taip pat ginklų rado ir pas žemaitį bajorą, raštinės valdininką Kaune p. Stungurą; jo laukia

nemažesnė bausmė. Tačiau šiuose kraštuose nebuvo jokios netvarkos; vyriausybė be reikalo buvo sutraukusi į Lenkų karaliją daugybę kariuomenės. Kareiviai pareidami į visus kraštus išnešiojo cholerą.

§ 117. CHOLERA ŽEMAIČIUOSE 1848 M.

Žemaičiuose cholera pirma pasirodė Šiauliuose 1848 m. birželio 25 d., rodos, su pašto siuntiniais atvežta iš Petrapilio. Pirmąja auka krito Šiaulių paštmeisteris ir kavalierius p. Kornilavičius; jis vos šešias valandas tesirgo. Jo kūną tos vietos klebonas Ign. Štachas su bažnytinėmis apeigomis palaidojo parapijos kapuose. Paskui Šiauliuose numirė 23 krikščionys ir 316 žydų. Krikščionis laidojo jau tam tikruose kapuose skyrium, nebenešdami į bažnyčią. Panevėžyje, sako, išmirę 256, daugiausia žydų. Smilgiuose cholera išrovė 25; Joniškyje 16 krikščionių ir 300 žydų. Rugpjūčio mėn. vienam ponui važiuojant per Joniškį, iškrito juodi marškiniai; juos tuojau pagavo žydė; ji tuojau susirgo cholera ir užkrėtė visą miestelį; keleivio važiuota iš tokios vietos, kuri buvo liga apkrėsta. Stipriausiai siautė cholera Kelmėje. Pasirodė liepos mėn. Žmonės, pabūgę mirties, užsidarinėjo savo gyvenimuose ir nieko nebeįsileido. Kai ir tai nieko negelbėjo, paklausę gydytojų iškilo iš namų į laukus, į palapines. Žydai tuojau ėmė badauti, nes į užkrėstą miestelį niekas nebenorėjo važiuoti. Sustojo turgai. Galop ir katalikai liovėsi ėję į bažnyčią. Daugiausia išmirė žydų, 300; krikščionių 24. Liga išbuvo kuo ne du mėnesiu. Žagarėje žydų išmirė 973, krikščionių 6. Raseiniuose pasirodė galopi liepos mėn.; numirė 160 kareivių, 17 krikščionių ir 700 žydų. Kiti žydai nesirgo nė ketvirčio valandos ir mirė. Dažnai rytą rasdavo nebegyvus. Ligonims slaugyti žydai pasisamdė kelias dešimtis žydų; jie su šepečiais ir spiritu per kiauras naktis vaikščiojo iš vienų namų į kitus, klausinėdami, ar kas nesusirgo. Taip pat ir krikščionis privertė, kad tuojau duotų žinią Brolijai, ligi tik kas susirgs. Kadangi susirgę tuojau stingo ir mėlynavo, tai atvykę brolininkai trynė juos spiritu ir stengėsi palaikyti kraujo cirkuliaciją. Daugumą tokiuo būdu išlaikė gyvus,

daugeliui jokie vaistai nebepadėjo. Taip apsieiti su ligonimis paskui pradėjo visi Žemaičių miesteliai. Nebegulėjo skyrium, kad susirgus būtų kas prisišaukti. Visi keleiviai stengėsi tuo metu turėti prie savęs spirito ir žmogų. Tačiau keleiviai dažnai mirė vežime. Taip pasibaigė ir karaliaus dvarų liustratorius Ignacas Knieta, kilęs iš Salantų par. Niekas šiemet nevalgė nei obuolių, nei kriaušių, nei uogų, nei agurkų, nes tuos daiktus laikė ligos pradžia. Daugumas nevalgė jokių rūgštymų. Taip pat saugojos pieno.

Kai cholera taip visus įbailino, Žemaičių vyskupijos valdytojas Jonas Gintila paleido į dekanus šitą atsišaukimą.

„Vis labiau plintanti epidemija, cholera vadinama, pasiekė ir mūsų kraštą ir, nors dar ne visur savo ūmumą parodė, vis dėlto jau nebemažai aukų nušlavė. Tai aiškus Dievo rūstybės ženklas; ją mes kasdien savo nusidėjimais ir savo sielų kietumu pelnėmės. Aukščiausiojo Majestoto įprašyti, kad nepasakomu savo gailestingumu skaudžią tą rykštę nuo mūsų pašalinti teiktųsi, nusprendėm: man priklausomu autoritetu skiriu visoje mano valdomojoje vyskupijoje tam tikras pamaldas; jų tvarką čia pat pridedu; J. M. Dekanams patariu jų valdomąją dvasiškiją paskatinti, kad jas atlaikytų prideramu karštumu ir su pasiruošimu; dvasiškija jau savo pašaukimu dalyvauja visuose priepuoliuose, kurie tik ištinka žmonių giminę. Pasikliaudami begaline Dievo gerybe, siųskime karštus maldavimus Dievo Galybių. O kad ir žmonės galėtų jungtis maldoje su mumis, J. M. kun. klebonai, kuratai ir filijalistai apie skiriamą įsakytai votyvai laikyti dieną tegu pirma iš sakyklos paskelbia ligi tik gavę šį aplinkraštį. Duota Alsėdžiuose 1848 m. rugpjūčio 28 d. N. v. Jonas Gintila.

Gavę kursoriją, J. M. klebonai, kuratai ir filijalistai, pasirinkę tinkamą dieną, nors ta diena būtų ir duplex vadinama, laikys jo valdomoje bažnyčioje iškilmingą votyvą „pro evitanda mortalitate" vel „tempore pestilentiae", prasidedančią žodžiais „Recordare Domine"[4], Aukščiausiojo Sutvertojo pagalbai išprašyti nuo plintančio baisaus maro. Po votyvos su išstatytu Švč. Sakramentu pagiedos suplikacijas.

Be to, visi kunigai tai intencijai palaikys po vieną votyvą skaitytinę, kaip viršiau parodyta, dienomis, kuriomis rubrikos

pavelija; o kol cholera mūsų krašte liausis, visose mišiose iš tos votyvos pridėlios Collecta. Dar J. M. bažnyčių valdytojai patars žmonėms, kad irgi tai intencijai savu noru kalbėtų po kiek tiek poterių arba kitų kurių maldų".

Visas tas pamaldas kunigai su žmonėmis tuojau atlaikė, tačiau cholera nesiliovė. Spalių mėn. ta liga Luokėje išrovė 25 žydus. Per kitą mėnesį Telšiuose 127 žydus ir 15 krikščionių. Ta liga numirė raštinės valdininkas Jonas Lileika, gub. sekretorius, kurs neatsargiai suvalgė truputį grybų. Taip pat numirė studentas Balabanas, pavalgęs rūgusio pieno. Tryškiuose numirė apie 17 žydų. Sedoje numirė du asesoriaus Pasternakovo raštinės raštininku ir 105 žydai. Ylakiuose 60 žydų; krikščionių beveik niekas. Tai regėdami, žydai ėjo Dievo melsti katalikų kapuose; tos vietos klebonas jiems to negynė. Šeduvoje numirė 15 krikščionių ir 60 žydų. Plungė neteko 200 žydų; parapijoje numirė 5 žmonės, kurie per epidemiją lankė žydus. Veiviržėnai 6 krikščionių ir 18 žydų. Gargždai 80 žydų. Tverų par. 3 žmonių. Gruzdžiai 15 parapijiečių ir apie 60 žydų. Kantaučių par. 3 žmonių. Varniuose epidemija pasirodė pradžioje 1848 m.; pasimirė 20 žydų; miestelio krikščionių niekas nei sirgo, nei mirė. Parapijoje numirė bajoras Varanavičius ir jo motina. Upynoje Girdiškės par. numirė 40 žydų ir 3 krikščionys. Darbėnuose 27 žydai; krikščionių niekas. Pakruojyje 70 žydų; krikščionių nė vienas. Pažymėtina: per visą choleros marą nenumirė nė vienas kunigas. Tiesa, sirgo kun. Pranciškus Jautakys, Lieplaukės filijalistas, Juozas Gedgaudas, Šeduvos kamendorius, ir Ipolitas Sivickas, Laukuvos kamendorius, bet visi pagijo. Šisai pastarasis susirgo Šilalėje per mišias; buvo ten nuvažiavęs į atlaidus. Matyt, pačios nevedusių cholera nemėgia.

Atspėkite kas, dėl ko cholera naikina daugiausia žydus? Vieni sako, daugiausia dėl to, kad žydai nevalyvi; ale kad ir kaimiečių ne vienas taip pat, kaip žydai, nevalyvai gyvena. Kiti sakė, per maža esą pasikliauti Dievu. Bet ką pasakysime apie žydų vaikus, dar nesuprantančius, kurių tačiau visų daugiausia išmirė. Kiti sakė, cholera daugiausia mirštą žydų, kad ta liga – Azijos liga, tai daugiausia griebia Azijos kilties žmones. Bet žydai nuo kiek

jau amžių pas mus apsigyvenę, jau nebe azijiečiai. Vienu žodžiu, tas dalykas paliko neatspėtas. Gruodžio mėnesyje cholera Žemaičiuose visur sustojo; tą priepuolį laikome pasibaigusiu.

§ 129. 1849 METAI

1849 m. buvo šitoki: sausio mėnesyje buvo gana šalta; vasaryje atdrėkis ir šilta; kovo ir balandžio mėn. buvo labiau šilta, neg visados tuo laiku esti. Gegužio pradžia buvo labai puiki ir šilta; nuo antros pusės mėn. ligi birželio 7 d. nuolat buvo šalta ir lietūs; žemose vietose žolė iššalo; daugiur plaukiančius rugius šalčiai pagadino. Lig liepos mėn. negalėjai padėti kailinių. Kadangi medžiai atžydėjo per pirmą gegužės šilimą, tai vaisių ir visokių uogų buvo daugybė. Javai gana geri; puikiausi – žirniai, bet per drėgnu oru peraugę, žydėjo iki pat rudens, mažai megzdami; galų gale dar tebežydinčius šalčiai pagavo. Šieno buvo maža, ir to sauso negalėjo surinkti. Galop pasirodė rudens šalčiai; iš viso metai buvo šalti. Ruduo tvėrė iki šv. Martyno. Iki to laiko gyvuliai vaikščiojo po lauką. Šaltis staigiai suėmė; pasnigo ir tuojau sutvirtėjo žiemos kelias. Nuo šv. Martyno iki Naujųjų metų nebuvo atidrėkę. Termometras per visą laiką rodė mažiausia 10° šalčio. Kareiviai, iš Vengrijos grįždami[5], daugiausia Žemaičiuose žiemojo; žymiai pakėlė šieno kainą. Į Šiaulius ir Raseinius užnešė choleros, tačiau į kaimą ji neišėjo. Iš viso per 1849 m. mirė labai nedaug.

REKTORIUS M. VALANČIUS – VYSKUPAS

SKRUTINIJUS (SCRUTINIUM)

Per 1849 m. Bažnyčios istorijoje neatsitiko nieko svarbaus. Sausio mėnesyje į Petrapilį pašaukė J. M. kun. Motiejų Valančiauskį, idant padarytų apie jį Šventojo Tėvo Pijaus IX noru skrutinijų – ištyrimą kaipo kandidato į Žemaičių vyskupus. Skrutatorium

Šv. Tėvas paskyrė J. M. Metropolitą Dmochovskį. Šisai išsirinko Dvasiškosios akademijos profesorių Antaną Jakubelskį, Kamenco katedros kanauninką, notaru arba sekretorium toje byloje; liudytojais gi išsirinko Akademijos adjunktą J. M. kun. Ivaškevičių, profesorių J. M. kun. Bagienskį ir Kolegijos asesorių Žitomiro kanauninką J. M. kun. Litvinavičių. Šitie visi prisiekę davė savo nuomonę apie Valančiauskį kaip jiems matės. Pasibaigus ištyrimui, kandidatas į vyskupus kovo 30 d. sugrįžo į Varnius ir lygiai kaip ir pirma ėjo Varnių seminarijos rektoriaus ir mokytojo pareigas.

NOMINACIJA, KONSEKRACIJA IR AUDIENCIJA

Spalių mėnesyje 1849 metų Varnių seminarijos rektorius kun. Motiejus Valančiauskis, teologijos daktaras, gavo žinią, jog 16 dieną rugsėjo mėnesio Neapolio priemiestyje, vadinamame Portiči, karaliaus rūmuose buvo popiežiaus Pijaus IX prekonizuotas Žemaičių vyskupu. Bulos gi buvo į Petrapilį atsiųstos 31 d. gruodžio mėn. tų pat 1849 m. Kandidatui į vyskupus beliko rūpintis įsišventimu. 1850 m. sausio 14 d. Šviesiausis ciesorius Mikalojus I davė šį įsakymą: „Telšių Seminarijos Rektoriui Motiejui Valančiauskiui maloningiausiai įsakome būti Telšių vyskupijos Vyskupu". Keliomis dienomis vėliau nominatas vyskupas Valančiauskis gavo įsakymą vykti į sostapilį šventimų priimtų ir vasario 15 d. drauge su pralotu Kryžanausku išvažiavo. Petrapilį pasiekė 19 d. to pat mėnesio, kur, padaręs vizitus ir paprastus formalumus, ėmė ruoštis priimti šventimus. Tai jam buvo suteikta vasario 24 d. šv. Motiejaus Apaštalo dieną. Konsekravo metropolitas ir Mogiliavo arkivyskupas Jo Mylista Dmochovskis, asistavo gi Jo Mylista Ignacas Holovinskis, Karistijos vyskupas, metropolito padėjėjas ir būsimasis jo įpėdinis, taip pat vyskupas Vaclovas Žilinskis, tyčia toms apeigoms atsikviestas. Po konsekracijos buvo pietūs; juos kėlė tik ką įsišventęs Kunigų akademijoje; už stalo sėdėjo 50 asmenų. Paskui iš eilios pietus kėlė Jo Mylista Holovinskis, arkivyskupas, Vilniaus pralotas Fijalkauskis, Mogiliavo pralotas Kosakovskis ir Žemaičių kanauninkas Andriejus Dobševičius.

Šviesiausis viešpats dovanojo vyskupui Valančiauskiui 1000 rublių, briliantinį žiedą už 823 rublius, mitrą, pastoralą. Kovo 3 d. naujas vyskupas gavo oficialią žinią, jog Jo Mylista ciesorius teikia jam asmeninę audienciją; jai skiria kovo 5 d. Atėjus tai dienai, minėtasis vyskupas ir nuvažiavo į Žieminius ciesoriaus rūmus. Per visus kambarius lydėjo jį jų tarnai, kol įvedė į atskirą kabinetą, kur buvo pats vienas monarchas. Čia Šviesiausis viešpats, paduodamas vyskupui ranką, tarė rusiškai:

– Kame Tamstą pirmą kartą mačiau?

Vyskupas atsakė:

– 1844 m. turėjau laimės, buvau Jūsų Ciesoriškajai Didenybei pristatytas Kunigų akademijoje kaipo jos profesorius; paskui buvau Varnių seminarijos rektorius, tuo gi tarpu Jūsų Ciesoriškosios Didenybės malone esu vyskupas, už tai nuolankiai dėkoju.

– To nereikia! – tarė ciesorius. – Mums patinka, jog radome žmonių, kuriais galime pasikliauti. Ar ilgai buvai Akademijoje?

– Penkerius metus, Šviesiausis Viešpatie! – atsakė vyskupas.

– Kraštas, kur gyveni, – toliau sakė ciesorius, – pritiria daug pikta iš kaimyninės svetimos valstybės. Paslapčiomis einą už sienos nekartą esti baudžiami, netenka gyvybės ir nelaimingą daro visą savo giminę.

– Tikrai, – atsakė vyskupas, – ir doros atžvilgiu daug pikta iš to esti, nes sugauti, norėdami išvengti nupelnytos bausmės, griebias visokių suktybių, melagysčių ir netikrų priesaikų.

– Tai doros atžvilgiu, – atrėmė ciesorius. – Man betgi labiausiai rūpi, kad į mano valstybę neįsiveržtų svetimtaučių dvasia; todėl pavedu vyskupui, kad jis savo įtaka sulaikytų vaikščiojimą mūsų valdinių į Prūsus.

– Rūpinsiuos, Šviesiausis Pone! – atsakė vyskupas.

– Kokia Žemaičių dvasia dabartiniais laikais? – toliau paklausė ciesorius. – 1831 m. tas kraštas Mums yra nusidėjęs.

– Teisybė, Šviesiausis Viešpatie! – atsakė vyskupas. – Tik žemaičiai niekados nebūtų to padarę, kad ne sąmyšiai, sukelti Lenkuose. Mūsų dvarininkai, daugiausia vokiečiai, pasekė lenkais. Ir nors tai man neprideri, tačiau galiu patvirtinti ir tvirtinu,

jog daugiau tai nebepasikartos, jei bent įeitų svetima galybė ir įsakytų gyventojams imtis ginklo.

Ciesorius trinktelėjo ranka į stalelį ir tarė:

– Aš svetimos galybės nebijau; blogesnis naminis karas.

Paskui labai lipšniu veidu pasilenkė ir tarė:

– Proščajte, jepiskop! (Sudie, vyskupe!)

Norėjo pabučiuoti vyskupui ranką, bet šis drovėjos ir nedavė.

Po tos audiencijos vyskupas tuojau nuvažiavo į jo mylistą ministerį Perovskį ir direktorių Skripiciną apsakyti priimta tvarka ištisos kalbos su Šviesiausiuoju viešpačiu. Paskui atsisveikindamas aplankė ministerį Perovskį, Neselrodę, metropolitą Dmochovskį ir kitus ir ėmė ruoštis į kelionę.

INGRESAS

Iš sostapilės išvažiavo kovo 26 d. 1850 m. vasariškąja karieta, ant šlėdžių padėta. Jo Mylistos Metropolito įsakymu sustojo 28 d. Jamburge, kur jį priėmė kun. Sikorskis, dominikonas, kolonistų katalikų kapelionas. Susirinko Narvos katalikai kareiviai ir kolonistai; jie kaip gyvi pirmą kartą temato vyskupą. Rytą vysk. patvirtino tikėjime 357 žmones ir mišias laikė pontifikališkai. Narvos apylinkėje sniego nebebuvo; tad metė šlėdes ir išvažiavo karieta ant ratų. Tuo tarpu tarp Narvos ir Tartu užtiko milžiniškus sniegus; juos turėjo ratais pervažiuoti ir prityrė daug pavojumų. Trylika arklių negalėjo ištraukti vežimo iš sniego.

Kovo 31 d. Tartu, priimtas tos vietos katalikų kunigo Juoz. Beržanskio, patvirtino tikėjime 18 žmonių. Balandžio 3 d. Mintaujoje patvirtino tikėjime 247 žmones. Žemaičių pasienyje vyskupą sutiko Joniškio asesorius, o miestelyje daugybė tikinčiųjų žmonių. Čia vyskupas sustojo, per balandžio 4 ir 5 d. patvirtino tikėjime 5003 žmones. 6 ir 7 d. Šiauliuose patvirtino tikėjime 4002 žmones. 9 d., nežiūrint daugybės kliūčių dėl potvynių ir prastų kelių, vyskupas atvyko į Varnius.

Čia vyskupą sutiko daugybė dvasiškių, dvarininkų ir žmonių, susirinkusių ties parapine bažnyčia. Ties bažnyčios durimis

į vyskupą lotyniškai prabilo buvusysis vyskupijos valdytojas kun. Gintila. Į tai vyskupas šitaip atsakė:

„Inter alios multos, qui nobis de via redeuntibus obviam venerunt, cernens etiam te, Reverendissime Domine, qui Nos in regimine hujus dioeceseos nostrae praecessisti, pauca ad te volo. In decursu multorum annorum dioecesis Samogitiensis solatio pastoris destituta, a venerabili Capitulo commissa fuit tuae curae, tuo regimini et sollicitudini. Tu vero, titulo vicarii capitularis insignitus, munere, sibi commisso, tanta cum probitate et diligentia in decursu sex annorum perfunctus es, ut dioecesis haec pauca orbitati propria incommoda experta sit. Quapropter ex intimo corde nomine Ecclesiae Catholicae ac nomine hujus almae dioeceseos nostrae palam tibi gratias agimus. De cetero Deus Optimus Maximus sit largus remunerator tuus. Nos vero, memores a te gestorum, omni cum pastorali affectu et favore te semper prosequi publice spondemus".

(Lietuviškai bus maždaug šitaip: Tarp daugelio kitų, kurie mūs iš kelionės grįžtant išėjo sutikti, matydamas ir tave, Gerbiamas Pone, kurs pirma mūsų valdei šitą vyskupiją, noriu truputį į tave tarti. Per ilgus metus Žemaičių vyskupija, be ganytojiškosios paguodos buvusi, gerbiamosios Kapitulos buvo pavesta tavo rūpesčiui, tavo valdžiai. Tu gi, pažymėtas kapitulos vikaro titulu, paskirtą pareigą tokiuo padorumu ir uolumu per 6 metus ėjai, jog šioji vyskupija savo našlaitystėje nedaug tepritytrė pikta. Todėl iš gilumos širdies Katalikų Bažnyčios ir šios mūsų motinos vyskupijos vardu atvirai tau dėkojame. Už visa kita Geriausiasis ir Galingiausiasis Dievas tebūnie dosnus tau atlygintojas. Mes gi, atmindami tavo darbus, su visa ganytojiška malone ir palankumu tau visados likti viešai pasižadame.)

Paskui prasidėjo procesija sulig ritualo. Kad prisiartino prie seminarijos, į vyskupą prabilo tos įstaigos vedėjas kun. Aleksandras Beresnevičius. Vyskupas šitaip jam atsakė (lenkiškai):

„Įstaiga, kurios šlovingas esi vedėjas, nuo pradžios XVIII amžiaus ir lig šios valandos buvo Žemaičių dvasiškijos lopšys. Iš jos išėjo tūkstančiai dievotų ir pavyzdingų kunigų, kuriems šis kraštas dėkingas už apšvietimą tikėjimo dalykuose. Tai yra

mokykla dvasiška, mokykla išimtinai mano, vyskupo, kur auginu jaunus levitus, padėjėjus žmonių sielų gelbėjimo darbe. Į seminariją tad pirmiausia akis atkreipęs turėsiu. Nebesu jos rektorius vardu, bet nepaliausiu juo buvęs iš tikro, lig gyvas būsiu. Darbščiai globosiu lygiai jus, kuriuos pats išsirinkau mokytojais, kaip ir tą dvasiškąją jaunuomenę, kuria labiausiai pasikliauju. Jums, rektoriau, drauge su profesoriais pridera pasirūpinti, idant manęs ir Dievo Bažnyčios neužviltų. Lavinkite ją su tuo pačiu pasišventimu ir uolumu, kurį džiaugdamos iki šiol jumyse regėjau. Lavinkite katalikų religijos dvasioje ir pritaramame paklusnume valdžioms. Kadangi to padaryti negali be Aukščiausiojo pagalbos, tai tegul Dievas laimina jus ir jūsų darbą; tegul Dievas laimina atgimstančią Bažnyčią klierikų asmenyse; tegul Dievas laimina namus ir gimdytojus, kurie savo vaikus paskiria altoriui tarnauti!"

Prie katedros durų vyskupą sutiko pralotas archidiakonas Benediktas Smigelskis ir pasveikino vyskupą ne visai tinkama kalba, į kurią vyskupas trumpai atsakė. Paskui bažnyčioje atlikome paprastas formalybes. Galų gale pas vyskupą buvo pietūs. Už stalo sėdėjo su viršum 300 žmonių.

PIRMOJI GANYTOJO GROMATA

(Iš knygelės: „List Pasterski Macieja Wołonczewskiego z Bożego miłosierdzia i Łaski s. Stolicy Apostolskiej Biskupa Telszewskiego do duchowieństwa i wiernych Chrystusowych Rzymsko-Katolickiej Dyecezyi Telszewskiej. Wilno. Drukarnia A. Marcinowskiego. 1850 r. 71 p. Lietuviškąjį tekstą čia dedame neperstilizavę, tik rašybą išlyginę. Mums rodos, ši gromata bus vertimas iš lenkiškojo originalo, kurį vyskupas bus parašęs pats; vertėjas gi greičiausiai bus ne pats vyskupas. *T.*)

MOTIEJUS VOLONČEVSKIS

Iš mielaširdystės Dievo ir loskos stolyčios Apaštalų Telšių, arba Žemaičių, vyskupas.

Visus šiaip jau kunigus su zokaninkais Vyskupijos Mūsų ir visus Kristaus tikinčiuosius sveikinu ir piemenišką žegnonę (laiminimą! – *Tumas*) duodu.

Katalikų tikėjimas, pačioje pradžioje penkioliktojo amžiaus Žemaičiuose laimingai pasėtas, išaugo, pražydo ir tebklesta lig šiolei. Tą klotį reikia pripažinti pagalbai Dievo, kuri nėkuomet neapleidžia Bažnyčios savo; dievobaimingumui ir jautrumui jų vyskupų, katrų iš apveizdo Viešpaties nėkuomet jiems nestokojo. Nuo įvedimo į mūsų šalį krikščioniško tikėjimo lig šios gadynės Žemaičiai turėjo jau trisdešimtis šešis tikrus vyskupus. Iš tų užvis minavotini ir sektini tarpe daugelio kitų yra: Motiejus I, Martynas III, Merkelis Giedraitis, Jurgis su Antanu Tiškevičiai ir pastarasis Juozapas Giedraitis. Tam pasirinkus, Galingiausis ir Šviesiausis visų maskolių ciesorius Mikalojus I per gerybę savo meilingai žvilgterėjo ant reikalų žmonių savo. O Tėvas Šventasis, sėdžiąs šiandieną ant Stolyčios Apaštalų Pijus IX, būdamas slaptinėje rodoje savo 28 d. birželio 1849 m. priemiestyje Neapoliaus, vadinamame Portiči, pakėlė mane į jūsų vyskupus. Tai vis geresniai pažinsite, perskaitę ant galo pridurtas gromatas Tėvo Šventojo. Gromatoms į mūsų žemę atėjus, Peterburge katalikų Šv. Kotrynos bažnyčioje, 24 d. vasario 1850 meto palikau iššvęstas į vyskupus. Pašventė mane dievobaimingas Godojamas Mogiliavo arkivyskupas, visų katalikų bažnyčių, Maskolių ciesorystėje esančių, metropolita Jo Mylista Kazimieras Dmochovskis, draugystėje savo padėtojo ir būsimojo įpėdinio Karistijos vyskupo Jo Mylistos Ignaciaus Holovinskio su Vilniaus vyskupu Jo Mylista Vaclovu Žilinskiu. Ir taip galingu Dievo parėdymu nesitikėtai palikau Piemeniu jūsų. *Ir puolė burta ant Motiejaus.* (Darb. Apašt. 1, 26)

Nuo prigimimo tylus ir nieko negeidžiąs, ką jaučiu širdyje savo nuo to laiko, kuriame gavau žinią apie aukštą mano dalį, nevalioju skubiai ištarti. Silpnumas mano paties, atsakymas Dievui už kožną vieną iš jūsų, baimė sūdo Viešpaties, užvyda žmonių, įvairi širdgylai, nuo kurių perdėtinis negal išsisukti, – vis tai visuomet stovi akyse mano ir nemaž baido. Tame prispaudime mano tuo tik pasikliaunu, jog tų vargų negeidžiau. Patys

žinote, niekam šioje pasaulėje nesidedant be valios Dievo ir mažuose daiktuose, labiau tada pakėlimas manęs į piemenius dūšių žmonių tur būti iš rankos Viešpaties. Tuomi, sakau, pasikliovęs, priėmiau ant kukšteros savo sunkybę, katros priimti nezganduotųs ir patys angelai. Tas įsidėjimas ramina mane ir liepia tikėti Dievą, kaip pradėjo, taip pabaigsiant maniep gerą darbą.

Kad vienokiai viltis mano nebūt per daug didi, vienu įtempimu maldose savo nepaliausiu glaboti Viešpaties, idant man, menkam tarnui savo, suteiktų tvirtybę ir pats padėtų nešti naštą piemeniškos vyresnybės. Nuo jūsų taipogi, mieliausios avelės mano, pagalbos dvasiškos reikalauju. Visų pirma jūs, dievobaimingi kunigai, kurie drauge su manimi darbuojatės apie išganymą dūšių, nėkuomet neužmirškite paminėti manęs švenčiausioje Mišių apieroje, tarydami: „Ir vyskupą mūsų Motieju". Lygia dalimi karštose maldose jūsų šaukite prie aukščiausio piemenio dūšių žmonių, Išganytojo Viešpaties, kad man, naujai pradedančiam darbą apaštališką, suteiktų reikalingą mandrybę ir išmintį, kad Dvasia Švenčiausia gausiai aprėdytų mane dovanomis savo, idant stengčiaus šviesti jums paveizdu ir darbuose kunigiško pašaukimo ištikimu būti jūsų pravadninku.

Jūs, žmonelės, meilingi katalikai vyskupijos Žemaičių, visų brangiausia avinyčia ir abliubenyčia mano, kurie už vis norėjote vyskupo, kurie verkėte prisiminę siratystę savo, kurie labiausiai reikalaujate gerų vadovų kelyje išganymo, neužmirškite manęs maldose savo; melskite Visagalinčio Dievo, kad Mums, ieškantiems išganymo jūsų, priduotų stiprumo ir suteiktų gerų padėtojų, dievobaimingų kunigų, kurie akivaizdoje Mūsų dieną ir naktį pagal neštų jums pagalbą dvasišką.

Numanote, broliai mano, jogei darbuodamos ir su išmelstu Dievo padėjimu, nors didžiausiai šarpuočiau, vienokiai vienas pats visų reikalams užganą padaryti nestengčiau; todėl išpuola jums su manimi vienkart dirbti; būtinai reikalauju padėjimo jūsų. Visų pirma tame dalyke pakeliu piemenišką balsą savo taviep, skaisčiausia dalele meilingos avinyčios mano, tarnai altorių Dievo, padorūs kunigėliai! Daugiau ne per dešimtį metų

vienkart su jumis darbuodamos kaipo kunigas čia pat Žemaičiuose, linksminaus matydamas jumis graudžiai apsakinėjant žodį Dievo, su didžia atide klausant spaviednės ir be paliaubos dalijant katalikams šventus sakramentus. Jeigu tada elgėtės kaip tikri piemenys, vyskupijai našlaujant, stipriai viliuos nugis karštumui jūsų tarnavime Bažnyčiai šventai pasidauginsiant, nesgi raginti jūsų žodžiu ir paveizdu nėkuomet neliausiuos. Jūs esate dešinė ranka mano, jūs akys, jūs pirmiausi padėjėjai. Nuo jūsų, kaip ir nuo manęs, anoje baisioje dienoje, kad ateis kunigaikštis piemenų Kristus Jėzus, reikalaus gero skaitliaus už visas dūšias, mūsų priveizėjimui pavestas. Jūs, kaipo perdėtiniai nedaugel katalikų, guvesniai už mane galite kiekvieną priveizėti, kiekvieno dvasiškiems reikalams užganą padaryti. Ganykite tada būrelį Dievo, kuris tarp jūsų yra, priveizdėdami ne su privertimu, bet iš liuoso noro pagal Dievo: ne dėl bjauraus pelno, bet iš gero noro (1 Petr. 5, 2).

Kadgi tarnavimas jūsų nebūt papeiktas, gyvenkite priderančiai pašaukime jūsų, kuriuomi pavadinti este (Ephes. 4. 1). Numanote gerai, kokio nekaltumo ir dievobaimingumo reikalauja nuo jūsų pašaukimas dvasiškas; pažįstate gražumą ir aukštumą kunigystės; suprantate, jogei kaip iš vienos šalies už vis aukština stoną jūsų gyvenimas padorus, gyvenimas būtinai krikščioniškas, taip iš antros užvis žemina ir bjaurioja pašaukimą jūsų gyvenimas nedoras, elgimos, pilnas apšauktų ydų. Todėl nenorėkite patys dauginti nelaimių savo. Namai jūsų tebūn uždanga cnatos ir dorybės; gyvenimai jūsų tešviec' paveizdu krikščioniško dievobaimingumo; tegul jumis mato svietas tikt bažnyčioje arba atliekančius savo pašaukimo žygius. Bespėdami mislykite apie daiktus išganymo ir skaitykite dvasiškas knygas, idant kaskarts labiau pažindami tikėjimą ir jo įsakymus, kas dieną daugiau surinkdami į galvas savo visokio mokslo, rastumėtės naudingesniais tiems žmonėms, dėl katrų laimės Dievas jumis pastatė. Bet, meilingi broliai mano, dar ne čia galas darbų jūsų. Dar turite penėti aveles jūsų duona žodžio Dievo. Jukgi mums visiems įsakė Išganytojas tarydamas: „Eidami mokykite visas gimines“ (Mat. 28, 19). Ir vėlei: „Eidami po visą svietą,

apsakinėkite Evangeliją visokiam sutvėrimui" (Mor. 16, 15). Tą įsakymą Viešpaties Kristaus atlikdami, kana kados Apaštalai apšvietė žiburiu dangiško mokslo visą žinomą pasaulę, o jūs, tą pačią valią Sūnaus Dievo pildydami, kožną šventą ir nedėlios dieną turite apsakinėti žmonėms prisakymus vieros. O užvis reikia tai daryti jums, pirmiausi padėjėjai mano, džiakonai su klebonais, nes jūs esate pasiųstais nuo Mūsų piemenimis parakvijų savo; tarpgi didžiausių pavinasčių piemenų, kaip tarė tėvai susirinkimo Tridentiškojo, skaitos apsakinėjimas žodžio Dievo. Sekdami paveizdą dideliai įsakančių sakytojų ir dabodamys, kaip nemažu yra daiktu skelbimas teisybių, nuo Dievo apreikštų, mokykite žmones, patys pirmiau gerai išsimokinę, nesgi liuosas balsas veikiau pakliūna į širdis klausytojų. Užvis taip sakykite, kad žmonelės galėtų suprasti, o maž ką teišmanantys veiktų išmokti vieros šventos ir kaip jiems prider elgtis. Todėl veikiau sakykite pamokslus, nekaip mandrius sakymus, arba kozonius. Ne vien mokykite ir išguldinėkite Evangelijas, nuo Bažnyčios šventos padėtas, bet dar po sumos, pirm arba po mišparų, apsakinėkite katekizmą. Taip darydami, veikiau apšviesite prasčiokėlius ir išmokysite vieros šventos vaikus su nežinovais. Pamoksluose jūsų užvis storokitės patvirtinti žmones vieroje katalikų ir išguldyti, kas nuo kiekvieno prider Šviesiausiam ciesoriui, visokiai karalystės vyresnybei. Kiekvienoje parakvijoje gal būti tarp žmonių įvairios ydos ir negeri papročiai, kurius klebonai, gerai jausdami ir žinodami meilę Dievo su artimu, tur stengtis išnovyti. Ant galo apsakinėkite žodį Dievo: Žemaičiuose – žemaitiškai, dalyje vyskupystės, lig šiolei prie Lietuvos prigulinčioje, – lietuviškai, Kurše – latviškai arba vokiškai; žodžiu sakant, tą kalbą teikite, kurią suprant didesnė dalis klausytojų jūsų.

Dabarčio, atgręždamas balsą mano taviep, visokio pašaukimo, padėjimo ir amžiaus pavestos man nuo Dievo vyskupijos motriškos ir vyriški katalikai, sveikinu jumis su tikrai tėviška ir piemeniška malone, vienkart gi išpažįstu, jogei nuo dienos pašventimo mano į vyskupus tapote mieliausia mano Kristuje abliubenyčia. Todėl dieną ir naktį apie jūsų gerą dvasišką steigti neigi melsti už jumis Dievą nėkuomet neperstosiu. To tikt nuo

jūsų reikalauju, kad ir jūs iš savo pusės mylėtumėte piemenis savo, nedabotumėte jų ydų, bet melstumėte nuo Viešpaties pagausinimo visokios jiems dorybės, klausytumėte jų persergėjimų ir godotumėte, arba šėnavotumėte, tuos, kurie tur išduoti Dievui skaitlių už dūšias jūsų. Tokia eila sujungti viena meile, būsite vienu kūnu, vienu surinkimu tarnų Jėzaus Kristaus, gyvuojančiu vienoje viltyje išganymo amžino. Tuokart atsiras tikra vienybė tarp piemenų ir avelių, tuokart piemenys geriau galės avelėmis valdyti, o tos be priklasties klausys jų balso. Viera su kunigais yra tai daiktai nedalijami, neskiriami; kas myli vierą, myli ir kunigus, kas nekenčia tikėjimo, neapkenčia ir tarnų vieros, kunigų; todėl jūs, protingi gyventojai vyskupijos mano, visuomet mylite ir godojate kunigėlius, nes širdimi este pririšti prie vieros katalikų. Turėkitės tos vieros ir toliau. Nors aniolas iš dangaus atėjęs, kaip sako Povilas Apaštalas, mokytų jumis kitaip, nekaip moko Bažnyčia šventa katalikų, neklausykite (Gal. 1,8); nesgi toks apaštalas apsakinėtų tikras neteisybes, blūdus ir žmonių išmonius. Ta Bažnyčia stovi ant kietos švento Petro uolos, kurios nė peklos vartai nepergalės, kaip pasakė pats Jėzus Kristus. Ta Bažnyčia jumis gemančius priėmė per Krikštą šventą ant kelių savo; ta Bažnyčia be pertrūkio vien penėjo ir peni mokslu šventu ir Sakramentais šventais; ta Bažnyčia tegul jumis nusiunt į karalystę dangaus – kur jau nusiuntė milijonus sūnų ir dukterų savo. Turėdamies tos vieros šventos gyvenkite priderančiai pagal jos įstatymų, nesgi „viera be gerų darbų numirusi yra", kaip sako Jokūbas Apaštalas (2, 26). Viską šventa, viską padoru, viską teisinga ir gero garsmo, arba šlovės, mylėkite; priguskite prie gerų darbų, nesgi alužna dangų pramuša ir atidaro, alužna daro žmones vertais mielaširdystės Dievo, kaip skelbia apkarūnavotas pranašas: „Pagirtas dabojąs reikalingą ir ubagą, dienoje pikto išgelbės jį Viešpats" (Ps. 40,1). Mylėkite ir godokite Šviesiausį ciesorių visų Maskolių kaip tėvą savo „ne iš baimės, bet dėl sumnenės", kaip sako Povilas Apaštalas (Rym. 13,5). Tegul paklusnumas visokioms vyresnybėms valdo žingsnius jūsų. Ponai, sugebėkite apiprekioti darbus žmonių jūsų, prisidėkite prie jų gero pagal dūšios ir kūno. Neniekinkite jų atmindami, jogei

akysu Dievo visi esame tokie. Žmonės, godokite ponus savo, nes anie jumis gynioja ir suteikia žemę, kurią ardami ne vien priderančiai gyventi, bet ir dangų sau uždirbti galite. Žodžiu sakant, tarp visokio pašaukimo meilingos avinyčios Mūsų tegul bus: baimė Dievo, meilė artimo, paklusnumas dvasiškoms ir nedvasiškoms vyresnybėms ir prisirišimas prie vieros katalikų. Tegul visi taip padoriai elgiasi, kaip elgės senų dienų žemaičiai, kad dabarčio, it senovėje, mūsų šalis teisingai galėtų vadintis dievobaiminga.

Oi, kaip būčiau laimingas, kad tas pirmas piemeniškas balsas mano, pakliūdamas į ausis avelių mano, pakliūtų vienkart į širdis ir protą jūsų, ant galo atneštų tuos laimingus vaisius, kurių, išduodamas tą gromatą, meldžiau ir melsiu Viešpaties per kiauras dienas gyvenimo mano.

Įsakome Mūsų Telšių Konsistoriui, kad šią gromatą Mūsų drukavotųsi; išrašuose per kunigus džiakonus pasiųstų visoms parakvijų bažnyčioms ir lieptų, kad kiekvienas klebonas pirmoje po atėjimo to rašto nedėlioje perskaitytų žmonėms, kozelnyčioje stojęs, tokiu liežuviu, kokį moka klausytojai. Ant galo norime, kad tą pat dieną po visam atgiedotų giesmę *Tave Dievą garbiname,* o tai dėl to, kad visi padėkavotumėte Dievui už neapleidimą vyskupijos Mūsų ir išmelstumėte visokio gero Tėvui Šventajam Pijui IX vienkart su Šviesiausiu Ponu mūsų Mikalojum I. Giedant giesmę, visais varpais prider skambinti.

„Malonė Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus ir meilė Dievo ir draugystė Dvasios Šventos tegul bus su jumis visais". Amen (II Kor. 13,13)[1].

§ 128. PRALOTAS G. BILEVIČIUS

1851 m. rugsėjo 15 d. Teneniuose numirė J. M. Grigalius Bilevičius, Žemaičių katedros pralotas-scholastikas. Tasai pralotas kilęs iš aukštos giminės, pabaigęs mokslus, įstojo į Varnių seminariją; paskui giminių pastangomis buvo pasiųstas į Vyriausiąją Vilniaus seminariją; išėjo šv. teologijos magistro laipsniu. Sugrįžusiam į vyskupiją J. M. kunigaikštis Juozapas Giedraitis dova-

nojo Kelmės kleboniją. Truputį vėliau, pakeltas pralotu, atsisakė nuo Kelmės klebonijos ir gavo Laižuvos kleboniją, kurią ir valdė iki pat amžiaus galo. Paskutiniais savo amžiaus metais sėdėjo Žemaičių Konsistorijoje asesorium. Nepaprastai doras žmogus, šisai pralotas proto nedaug teturėjo. Buvo tai Kaino auka, kurią giminės Bažnyčiai atnešė. Prelatūrą po jo paėmė kanauninkas Jurgis Bytautas.

§ 133. ŠNIPUKAI

Viešpataujant Šviesiausiam Mikalojui I, 1853 m. prasidėjo karas, vadinamas Krymo karu. Mūsų provincijomis vyriausybė, žinoma, netikėjo. Visi provincijos pakraščiai knibždėjo šnipukų. Varniuose aiškus šnipas buvo parapinės mokyklos mokytojas Beinaravičius; jam gi cholera mirus, tas pat pareigas ėjo rusų kalbos mokytojas seminarijoje p. Klevinskis. Kada šį pavyko kažkaip iš Varnių išginti, atsiuntė kitą, dar blogesnį, į seminariją mokytoju – Feoktistovą. Feoktistovas, Vladimiro gub. popvaikis, buvo Petrapilyje Pedagogikos institute. Institutas, jį išleisdamas, kuo geriausiai paliudijo, bet kai teko jam kitus mokyti, pasirodė pats nieko nemokąs. Labai mėgo rašinėti įdavimus, ypač vyskupo Valančiauskio ir seminarijos rektoriaus J. M. kun. Aleksandro Beresnevičiaus, savo vyresniųjų. Bet nemokėdamas rašyti, kiekvieną kartą gavo važinėti į Telšius ir ten ieškotis padėjėjų, kurie moka rusiškai, ir taip skundė nekaltus. Dėl tų įdavimų vyskupas gavo kelius kartus važiuoti į Vilnių ir teisintis karo gubernatoriui generolui Elijui Bibikovui ir slaptajai policijai. Kadangi buvo įdavinėjamas dėl politikos dalykų, kuriais vyskupas visiškai neužsiimdavo, tai ir pasiteisinti nebuvo sunku. Be to, įdavus minėtąjį rektorių, iš Vilniaus buvo atvažiavęs į Varnius Vilniaus gimnazijos inspektorius Orlovas, kvotė klierikus iš rusų literatūros ir raportavo seminariją esant valdomą ne taip, kaip vyriausybės įsakyta. Gavęs šitokį raportą, antrasis Bibikovas, vidaus dalykų ministeris, pašalino jį iš tarnybos ir apgyvendino Vilniuje. Be to, ministeris įsakė, kad Varnių seminariją kas mėnuo lankytų Telšių mokyklos viršininkas Lukaševičius.

Lukaševičius seminarijai labai įkyrėjo lankydamas, nes ir už pinigus, kuriuos kassyk gavo mokėti, ne visados galėjo turėti gerą liudymą. Be to, Kauno gimnazijos direktorius Sergejus Vasiljevas, vyriausybės įsakomas, taip pat kvotė klierikus dukart iš rusų dalykų. Pasauliečių kišimąsi į vyskupo mokyklą Ganytojas gavo kęsti, nes laikai buvo kritiški.

§ 135. NELAIMINGI PIETŪS

1855 metai. Šiemet vasario 18 d. pabaigė savo gyvenimą Šviesiausis Mikalojus I. Kol žinia apie tą svarbų atsitikimą pasiekė Varnius, atėjo ir vyskupo Motiejaus Valančiauskio vardo diena. Tą dieną prisirinko svečių, vyskupas su dvasiškija nuėjo į bažnyčią, kur po pamaldų jį pasveikino. Sugrįžus namo, vienas svečias padavė jam vokus iš karo gubernatoriaus, pranešimą apie monarcho mirtį. Visi tos naujienos nusigando; tačiau vyskupas turėjo duoti susirinkusiems svečiams pusryčių ir pietų: negi galėjo juos išbrukti alkanus. Ypač klierikai, nepagalvoję senojo papratimo laikydamies, vyskupo raides apšvietė, vakarop išstatė jas seminarijos vartuose. To vyskupas nė žinoti nežinojo, nes buvo svečiais užsiėmęs. Tai dienai praėjus, šnipukai, kurių čia netrūko, tuoj davė žinią vyriausybei apie tuos pietus, pridėdami, jog vyskupas pietus kėlęs džiaugdamasis, kad cies. mirė, dėl to ir seminarija buvusi iliuminuota. Tai ir vėl priepuolis. Neilgai trukus, atvažiavo žandarų pulkininkas ištirti, kaip ten buvo buvę; paskui vėl valdininkas ypatingiems reikalams prie karo gubernatoriaus pulkininkas gr. Rzevuskis. Varniškiai teisinosi kiek galėjo; vis dėlto žinia apie tuos pietus pasiekė naujojo monarcho Aleksandro II sostą. Tačiau jokių blogų pasėkų nebuvo.

§ 136. KUN. JUOZAPAS RUPEIKA

Juozas Rupeika gimė, rodos, 1778 m. Telšių par. Truputį pasimokė Telšiuose, bet neišlaikęs kvotimų į Varnių seminariją, nuvažiavo į Minską ir tenai įsišventė kunigu. Prabuvęs kurį laiką Minsko vyskupijoje, visokiems žmonėms užtariant, buvo pri-

statytas į Šeduvos klebonus. Atvykęs į Žemaičių vyskupiją, buvo vyskupo Juozapo Giedraičio priimtas į šią vyskupiją ir pakeltas Šeduvos klebonu. Būdamas toje vietoje, ūžė ir smaugė Šeduvos miestelėnus visokiomis bylomis. Per to krašto revoliuciją 1831 m. Rupeika iš pradžių laikėsi sukilėlių, bet paskui, sumetęs juos neišturėsiant, visomis priemonėmis ėmė padėti rusams. Sykį sugavo jį sukilėliai ir jau rengės virve priartinti dangui, bet kažkaip išsprūdo iš jų rankų. Sukilimui pasibaigus, laimėjo didelį pasitikėjimą juo Vilniaus karo gubernatoriaus kunigaikščio Dolgorukovo ir gavo keletą ordinų. Uoliai padėjo tardyti kunigus, dalyvavusius sukilime. Monarcho įsakymu už tai įtrauktas į Žemaičių kapitulą kanauninko titulu; paskui buvo pagerbtas Šiluvos infula. Tada kun. Rupeika gavo išvažiuoti iš mėgiamosios Šeduvos ir apsigyventi Šiluvoj; tai jis labai nenoromis padarė. 1847 m. direktorius Skripicinas ketino jį pakelti Žemaičių vyskupu, tačiau šį sumanymą suardė vyskupas Holovinskis, kurs įrodė direktoriui, jog, pristatydamas Rymui žmogų, turintį žmonėse menką šlovę, tik supainiosiąs santykius su Šv. Sostu. Keistas būtų buvęs kun. Rupeika vyskupas, nes, be to, kad buvo netekęs doros ir tikėjimo, dar nė vieno lotyniško žodžio nesuprato ir visiškai nemokėjo skaityti. Dėl to giedodamas mišias, aiškiai tesakė: Dominus vobiscum; maldas gi tik mikčiojo ir taip balsą laužė, jog žodžio nebuvo galima suprasti. Nuo to laiko vyriausybė nuo jo atsitraukė. Dar karo gubernatorius Bibikovas, policijai pristačius jį kaipo neramų bylinėtoją, norėjo jį ištremti, bet vyskupas Valančiauskis, nenorėdamas, kad fioletai ir infula būtų paniekinti, apgynė.

Kun. Rupeika buvo dar visų vyskupo Juozapo Giedraičio dvarų kamisorius ir Žemaičių Kapitulos prokuratorius. Tai buvo skaisčiausis jo laikas, nes vyskupo pinigais daug galėjo daryti ir darė. Kadangi bet kuris žmogus turi gera ir bloga, tai ir kun. Rupeika turėjo abeja: nekartą gynė beturčių bylą, jei jie mokėdavo nusižeminti prieš jį ir pasiduoti jo globai. Daug savo giminių leido į mokslus ir paskui aprūpino. Tinkamu iškilmingumu šventė Dievo Motinos gimimo dieną Šiluvoj, patsai celebruodamas. 1854 m. baigdamas minėtuosius atlaidus, laikė mišparus; paskui

kaip tik sugrįžo į kleboniją, staiga susilpnėjo ir numirė. Jo kūnas palaidotas Šiluvos kapuose ties pat koplyčia.

P. S. Juozapas Rupeika lietuvių literatūroje žinomas knyga „Jonas isz Swisłoczes krominikas wędrawois lietuwiszku liežuwiu iszguldytas kasztu yr storony par Jozapa Rupeyka kanaunika Płocka, klebona Szaduwos, ženklinika s. Onos. Wilniuje Pri bažniczes ś. Kazimiera 1823 metuosie". 8°, 248 p. ir 1 politipažas[2]. Dedikacija lenkiškai kun. Čartoryskiui[3]. Čia reiktų pridėti keletas v. Motiejaus nenusakytų ar nežinotų dalykų. *J. T.*

§ 137. PRALOTAS FIJALKAUSKIS

Rupeikai mirus, neužimtą kanoniją vyskupas atidavė Aloyzui Šukevičiui, teologijos magistrui, seminarijos profesoriui. Beresnevičius, kad ir buvo pašalintas, Varnių seminarijos rektorium paliko. Į Šiluvos infulato vietą vyskupas J. M. ministeriui pristatė J. M. kun. Tomą Dobševičių, žemaitį, Kijevo universiteto profesorių. Tuo tarpu Vilniaus Kapitulos pralotas J. M. kun. Antanas Fijalkauskis pasirūpino tą vietą iš valdžios gauti sau. Vyskupas, gavęs apie tai „ukozą", tiesa, nuliūdo, bet turėjo tylėti, nes negalėjo priešintis aukščiausiai krašto vyriausybei. Tokie tai mūsų laikai. Patys dvasiškiai drąsiai laužo šv. Motinos Bažnyčios teises. 1855 m. liepos 12 d. į Šiluvą atvyko Mogiliavo kanauninkas Jurgis Ivaškevičius, parodė vyskupui naujojo infulato raštus, ir jo vardu buvo įsodintas.

§ 138. ARKIVYSKUPAS HOŁOWIŃSKIS

Arkivyskupas Hołowińskis buvo neapsakomai buklus ir darbštus vyras. Ypačiai buvo atsidėjęs literatūrai. Rašė per kiauras dienas ir naktis. Toks nesiliaujamas darbas ir visokeriopi susigriaužimai įvarė jam jeknų ligą. Gydytojai ir vyskupai velijo, kad nors kartą išvažiuotų į vyskupiją, aplankytų savo žmoneles ir nors trumpam laikui liautųsi rašęs. Tačiau arkivyskupas nieko neklausė, nes, voluinietis būdamas, tarės protingesnis esąs už kitus. 1855 m. pavasariui ateinant, gydytojai patarė jam, kad išsi-

keltų kur už miesto, į salą, vadinamą Jelaginu, kad kasdien maudytųsi, kuo daugiausiai gertų šalto vandens. Hołowińskis taip ir padarė; bet pabaigus tą nelaimingą kuraciją, pasirodė pilve ar jeknose vėžys. Pagelbėti nebebuvo galima, ir arkivyskupas dar jaunas, nes vos 48 metus eidamas, pabaigė savo dienas Petrapilyje, Akademijoje, spalio mėn. 7 d. Aš visados stebėdavaus, kad arkiganytojas, turėdamas didžiąją dalį Rusijos, nė karto neišvažiavo jos aplankytų ir visą laiką iki pat mirties išbuvo Kunigų akademijoje homiletikos mokytoju. Man rodos, maža tebuvo pasaulyje arkivyskupų, kurie eidami tokias šlovingas pareigas, buvo pasišventę 40 klierikų, skriausdami visą vyskupiją. Užtat ir jo nuopelnas buvo, kad klierikams įskiepijo geriausios katalikiškos dvasios. Gana to. Hołowińskio gyvenimą aprašys ne vienas.

§ 139. ARKIVYSKUPAS ŽILINSKIS

1856 metai. Prieš mirdamas Holovinskis rašė į Šviesiausį ciesorių Aleksandrą II, rekomenduodamas arkivyskupu Vilniaus vyskupą Vaclovą Žilinskį. Ir jis tikrai buvo popiežiui pristatytas į tą vietą. Pijus IX, pritardamas tam, scrutinium apie Žilinskį padaryti įsakė Žitomiro vyskupui, vyriausiam pašaukimu. Šisai, nepagalėdamas patsai važiuoti taip toli, subdelegavo vyskupą Valančiauskį; jis gegužės mėn. drauge su kun. Otonu Praniauskiu, savo sekretorium, išvažiavo į Vilnių. Čia Žilinskio priimtas, per savaitę padarė scrutinium ir birželio 3 d. išklausė priesaikos, arba tikėjimo išpažinimo. Kai tasai aktas atsidūrė Romoje, Pijus IX Žilinskį pakėlė Mogiliavo arkivyskupu ir su bula iš 1856 m. rugsėjo mėn. 18 d. atsiuntė paliju[4]. Šia šv. Bažnyčios grazna papuoštas, vyskupas Vaclovas tapo Mogiliavo arkivyskupu ir metropolitu.

Darydamas scrutinium, prisiekusiais liudytojais pasikviečiau: pralotą Bankevičių, pralotą Žiškauskį ir kanauninką Kazlauskį. Šie Žilinskio gerbėjai nusprendė jį esant vertą būti arkivyskupu ir valdyti Vilniaus vyskupiją. Matydamas, kas čia užraugiama, rimtai prašiau, kad nevaldytų dviejų vyskupijų, nes

taip labai nuskriaus Bažnyčią; vis dėlto naujas arkivyskupas išsirūpino „ukozą", kuriuo jam pavedama ir Vilniaus vyskupija.

§ 140. PASKELBIMAS N. ŠVČ. M. M. PR.

Dogmatas Nekaltojo Švenčiausiosios Mergelės Marijos Prasidėjimo popiežiaus Pijaus įsakymu Varnių katedroje ir visuose Žemaičiuose buvo paskelbtas 1855 m. gruodžio 8 d.

§ 141. PASIUNTINYS CHIGI'S

1856 m. rugpjūčio 26 d. vainikavosi šviesiausis ir geriausis Aleksandras II. Į karūnaciją Maksvoje tebuvo pakviestas arkivyskupas Žilinskis. Šventojo Tėvo Pijaus IX atstovu iš Romos atvyko Don Flavio Chigi, Miros arkivyskupas. Žmogus mandagus, greitas ir daugeliu kalbų kalbąs. Drauge atvažiavo jo sekretorius kun. Fares, monsignoras Bianchi, Vespaziani ir ketvirtas, kurio pavardės nebeatmenu. Visi jie, padarę, kas jiems priderėjo, per Ukmergę grįžo namo. Išvažiavo ir Žemaičių vyskupas ir arkivyskupas Žilinskis į tą miestą jo sutiktų. Vakarą 7 dieną nuncijus atvyko į Ukmergę. Tuoj mes ji sutikome ir pasveikinome. Rytą buvo bažnyčioje ir laikė mišias. Pasišnekėti su nuncijum nebuvo galima, dvarininkės kliudė. Nuncijų pasikvietė į Vilnių; visas miestas jo ten laukė, tačiau jis nevažiavo, o pasileido toliau į kelionę per Kauną. Dvasiškijai nepatiko nuncijaus elgimasis, nes kaip Šv. Tėvo atstovas turėjo arčiau tos vietos kunigų laikytis ir atviriau su jais bendrauti.

§ 142. VYSKUPAS LIPSKIS

Vilniaus pralotas, Petrapilio Kunigų akademijos inspektorius, teologijos daktaras Vicentas Lipskis 1856 m. spalio 31 d. buvo išvęstas Chersonės, arba Tiraspolio, sufraganu, Janopolitanijos vyskupu. Įsišventęs tačiau nevažiavo į Tiraspolio vyskupiją, o pasiliko mylimajame Vilniaus mieste.

§ 129. VYSKUPAS KAHNAS

1848 m. Svetimųjų tikėjimų departamento direktorius Skripicinas, aplankydamas vyskupijas, įsidėmėjo Rygos konvento priorą J. M. kun. Ferdinandą Kahną ir sumanė jį išvęsdinti naujos Tiraspolio vyskupijos vyskupu. Taip ir atsitiko. Šviesiausis ciesorius Mikalojus I pristatė jį popiežiui, kad patvirtintų. Atėjus bullai, kad būtų padarytas scrutinium, Kahnas buvo pakviestas į Petrapilį įvykinti Šv. Tėvo valios. Bet Kahnas nei raštu, nei liudytojais negalėjo įrodyti, kad pakrikštytas. Todėl jį gavo lygtinai pakrikštyti ir įšvęsti iki pat kunigo. Sako, jaunas Kahnas išpažinęs Mozės tikėjimą. Tai slėpdamas, nerodė metrikos ir nerado liudytojų. Ar šiaip, ar taip, scrutinium buvo padarytas ir į Romą išsiųstas. Popiežius Pijus IX niekuo neįtarė ir bulą de consecratione[5] atsiuntė. 1850 m. rugsėjo 7 d. Petrapilyje, Šv. Kotrynos bažnyčioje, metropolitas Dmochovskis, asistuojant Vilniaus vyskupui Žilinskiui ir Koristijos vyskupui Hołowińskiui, išventė Tiraspolio diecezijos vyskupu. Įsišventęs vyskupas Kahnas paliko Petrapilyje neva Kolegijos nariu, nors be jo toji geriausiai galėjo apsieiti.

§ 143. 1857 METAI. SARATUVOS SUTVARKYMAS

Popiežiaus nuncijus kunigaikštis Kidži (Chigi), būdamas Petrapilyje, smarkiai subarė vyskupą Kahną už tai, kad be reikalo sėdi sostinėje ir nevažiuoja į savo vyskupiją. Pabaidė net popiežiaus vardu suspenduosiąs. Tasai įsakymas padarė seniui įspūdžio: pradėjo ruoštis. Bet kur? Kame jo katedra? Konkordatu, kuriuo nauja Chersonės Romos katalikų vyskupija buvo įsteigta, vyskupas Kahnas turėjo gyventi Chersonėje. Lankydamas vyskupiją, vieną sykį aplankė ir tą miestą, kurs garsi šv. Klemenso popiežiaus atminimais. Iš to, kaip katalikų vyskupas buvo tenai priimtas, pravoslavų dvasiškija nujautė katalikų vyskupo buvimą ten pakenksiant stačiatikybės platinimui, ir visa tai pristatė Švies. ciesoriui Mikalojui I. Šisai pasirūpino, kad Šv. Tėvas Pijus IX pakeistų vyskupijos vardą ir vyskupo sostinę; vadinas,

parodė vyskupo rezidencijai Chersonės gub. apskrities miestą Tiraspolį. Bet ir čia nei katedros, nei vyskupui namų nebuvo. Rymui pradėjus spausti, kad vyskupas, dabar jau Tiraspolio, būtų įsodintas, vyriausybė, jau Švies. Aleksandrui II viešpataujant, paėmė į nuomą namus vyskupui ir seminarijai Saratuvoje[6]; ten turėjo vyskupas vykti.

Kaip tik ten įsigyveno, tuoj pradėjo ir vyskupiją tvarkyti. 1857 m. jam paprašius, iš Vilniaus, Žemaičių, Minsko ir Mogiliavo seminarijų vyskupai davė po tris vokiškai mokančius klierikus. Iš jų vyskupas Kahnas sudarė Saratuvoje seminariją. Be to, vyriausybė vyskupui pavelijo įsteigti „mažąją seminariją" paruošti jaunimui nuo pat mažens į dvasiškąjį luomą. Seminarijos rektorium vyskupas pasikvietė J. M. kun. Juozapą Želvavičių[7], R. K. Bažnyčios vikarą Maskvoje, žemaitį. Inspektorium J. M. kun. Rajuniecą, Liepojos bažnyčios administratorių, taip pat žemaitį. J. M. kun. Zenoną Jotkevičių ir Gabrielių Onošką padarė profesoriais. Vyriausybė atsiuntė dar keletą pasauliečių mokytojų. Taip susitvarkė Saratuvos seminarija.

Pirmieji Saratuvos kapitulos nariai buvo: J. M. kun. Maksimilijonas Orlovskis, teol. mag., Tifliso klebonas, pralotas dekanas; J. M. kun. Jurgis Razutavičius, Odesos klebonas, teol. mag., pralotas arkidiakonas; J. M. kun. Juozapas Želvavičius, teol. mag., kanauninkas penitencijaras[8]; J. M. kun. Zenonas Jotkevičius, Mikolajevo klebonas, kanauninkas; J. M. kun. Gabrielius Onoška, kanauninkas.

Šie kapitulos nariai iki šiol vis dar neturi jokios distinktorijos.

Iš tų pat žmonių buvo sudaryta ir pirmoji konsistorija Saratuvoje. Oficiolu buvo laikomas vysk. sufrag. Vinc. Lipskis.

§ 145. GERESNI ALEKSANDRO II LAIKAI

Vergai papratę yra laukti kito pono. Tam atsitikus, kartais laimi, kartais prakiša. Šisai kraštas, nustojęs Švies. Mikalojaus I ir gavęs Švies. Aleksandrą II, tikrai laimėjo. Ligi tik įžengęs į sostą, tuoj atstatė direktorių Valerijoną Skripiciną, kurio katalikai fanatiškai nemėgo. Duotuoju „ukozu" leido katalikams statytis

ir taisytis bažnyčias neatsiklausus valdžios, tik tos vietos vyskupui pavelijant. Suvaldė pravoslavų dvasiškiją, kuri būriškai kliudė bažnyčias statyti ir šnipinėjo; suvaldė ir panaikino šnipinėjimą su įdavinėjimais; tad nekaltuosius paliko ramybėje. Gerbdamas katalikų bažnyčias, privertė, kad ir valdininkai labiau neg lig šiol gerbtų katalikų dvasiškiją, – vienu žodžiu sakant, padarė, jog, viešpataujant Jo Ciesoriškai Malonei, to krašto žmonės galėjo laisvai linksmintis, galėjo alsuoti, maloniai užmigti ir linksmai atsikelti. Todėl tegul Dievas pailgina Šviesiausiam Valdovui amžių!

Be to, tas pats monarchas atstatė ministerį Bibikovą, kurs, būdamas katalikų priešas, buvo Varnių seminarijai primetęs atvirą šnipą, ne mokytoją, Feoktistovą. Tam ministeriui pasitraukus, seminarija gavo mokytoją p. Bieliauskį, kurs ramiai ėjo savo pareigas, neįsileisdamas į jokius įdavinėjimus. Tą gi seminariją išvadavo ir iš Telšių apskrities mokyklos viršininko lankymų; nuo šiol seminarija bepriklausė pačiam vyskupui.

§ 146. NETIKRA PRANAŠYSTĖ

1857 m. buvo, tiesa, labai sausi, bet derlingi. Žmonių maža temirė. Rudenį, pradėjus vaisius valgyti, pasirodė, ypač miesteliuose, ir cholera, bet nebuvo labai mari. Visi žmonės, klausydami laikraščių, liepos mėnesyje laukė didžios planetos, kuri turėjo susidaužti su žeme ir ją į čiuntus sudaužyti. Kai kas tos katastrofos labai bijojo; kiti gi, pasikliaudami tuo vienu pasaulio šeimininku Dievu, tą paskalą laikė tik paskala. Ir taip buvo, kaip šieji antrieji spėjo: liepos 18 praėjo, o žvaigždė nepasirodė, ir žmonių giminė išliko. Žiemos iki pradžiai 1858 m. nebuvo.

A. A. ADMINISTRATORIAUS GINTILOS BIOGRAFIJA

Jonas Krizostomas Gintilauskis, arba Gintila, gimė 1788 m. Telšių ap., Gelindėnų kaime. Į mokslą vaikščiojo iš pradžių Kalvarijoje, o paskui Telšiuose. Išėjęs keletą klasių, metęs mokyklą,

Gintila tarnavo vadinamojoje Telšių „palestroje" (prie teismo), bet, neturėdamas vilties dėl savo kilties ką nors laimėti, išvažiavo į Vilnių. Čia kiek tiek pagyvenęs, kad patyrė nelengvai ką nors gausiąs, įstojo į dvasiškių luomą Vyriausiojoje seminarijoje Mogiliavo vyskupijos lėšomis, nes toji nė vieno neatsiuntė. Tai atsitiko 1807 m. Pabaigus mokslus, pripažinta jam teologijos kandidato laipsnis. Įsišventęs kunigu 1812 m., arkivyskupo Siestrzencevičiaus įsakymu keletą metų mokė teologijos reguliariškuosius kanauninkus Jeziorkų vienuolyne Baltgudijoje. Paskui kurį laiką buvo vikaru Liucine. Trokšdamas dar labiau pakilti moksluose, savo vyresnybei pavelijant, 1815 m. atvyko į Vilnių, ėjo pareigas vikaro prie Šv. Jono bažnyčios, vaikščiojo į teologijos fakultetą ir gavo teologijos magistro laipsnį. Neilgai trukus, išėjo iš Mogiliavo vyskupijos ir buvo priskirtas prie Vilniaus vyskupijos ir gavo Vilniaus gimnazijos kapeliono vietą. Dar tuo nepatenkintas, ieškojo ir gavo prefekto, arba klierikų prižiūrėtojo, vietą Vyriausiojoje seminarijoje. Būdamas toje vietoje, itin stengės patikti garsiam savo iškalba profesoriui Chodaniui. Mirus, rodos, J. M. kun. Tamošauskui, profesoriui, liko fakultete nepaimta teologijos katedra, ir kun. Gintilai liepė mokyti egzegetikos, nes maždaug mokėjo hebrajiškai. Ėjo tad adjunkto pavaduotojo pareigas 1817–22 m. Čia patirta Gintilą neesant tinkamą būti universiteto profesorium. Vilniaus universitetas į kiekvieną kapitulą turėjo teisės įdėti po keletą užsitarnavusių žmonių; nenorėdamas Gintilą paleisti neužmokėtą, davė Žemaičių kanoniją. Taip tatai 1822 m. kun. Gintila atvažiavo į Varnius ir pasiėmė savo vietą. Čia jaunas, jį vadindavo „kanauninkėlis", neturėjo ko veikti. Iš nuobodžio kiauromis dienomis važinėdavo ar medžiodavo. Dažnai medžiojo su dvarininkais, dažniau pats vienas žiurkinėjo po pelkes aplink Varnius. Pats pasakojos šaudęs varnas nuo medžių, augančių aplink katedrą, kada ten suma buvo. Vyskupas Juozapas tylėjo, dievobaimingas oficiolas Gailevičius kapitulos nariui irgi nieko nesakė, tai kun. Gintila žaidė aimatavos ligi papiktinant kitus. Daugiausia būdavo Mosėdyje pas dekaną Dausiną, kurs darydavo garsų alų. Tenai vieną sykį Gintila nuvežė ir profesorių Chodanį. Per šešerius metus taip

ūžė ir tapo visų pajuokiamas ir niekinamas. Misionorių seminarijos profesoriai visur iš jo tyčiojosi net per pamokas. Taip gyvendamas, 1828 m. buvo kapitulos išrinktas į Kolegiją asesorium, kur veikiai ir išvažiavo. Be to, tais pat metais įprašė dvarininkus, kad pristatytų jį vyskupui, ir gavo Kartenos kleboniją.

Ir čia, kaip ir kitur visur, kun. Gintila tegalvojo apie savo iškilimą. Pasergėjęs, jog, norint įžengti į diduomenės draugę, reikia mokėti prancūziškai, pradėjo mokytis, tačiau gerai ir per visą savo amžių nepramoko. Geisdamas visur išsitaisyti kelią, tapo tikras valdžios pakalikas; dėl to 1830 m. gavo ordiną šv. Vladimiro 4 klasės. Šiais metais sukilo šalys, nuo Lenkijos atitrauktos. Kada Šviesiausiam ciesoriui Mikalojui I pasakė žemaičius aklai vedanti dvasiškija, 1831 m. pasiuntė į Žemaičius kunigaikštį Simaną Giedraitį, pavyskupį, draug su kun. Gintila. Atvykę į Žemaičius, važinėjosi palei bažnyčias, išleidinėjo atsišaukimus, bet niekas jų neklausė. Kad Plungėje rinko žmones į bažnyčią, viena moteriškė šuktelėjo balsu: „Ar mes nesakėme, jog reikia išpjauti ponus ir kunigus!“ Tas balsas labai išgąsdino pasiuntinius. Be to, ties Švėkšna sukilėliai ėmė šaudyti į karietą, kur pasiuntiniai sėdėjo; laimė, kad nekliudė. Grįžo tat į Petrapilį nieko nelaimėję. Kun. Gintila padavė ministeriui memorandumą apie sukilimo priežastis. Šiame dokumente labiausiai kaltino valdininkus, kurie perdėdami žmones erzino. Už tą savo pasišventimą gavo šv. Onos 2 klasės ordiną. Tame laike pajuto nesuvaldomą norą rinkti knygas ir, bebūdamas sostinėje, įgijo jų daugiau neg privačiam žmogui reikia, nes jo knygynas buvo vertas 30 000 rublių sidabru. 1833 m. važiavo į Karlsbadą inkstų gydytis; grįždamas užvažiavo į Žemaičius ir ketino čia palikti, bet šaltai priimtas vyskupo kunigaikščio Juozapo, o tiesiog nepadoriai priimtas praloto Benedikto Smigelskio, tuomet vyskupo kapeliono Alsėdžiuose, vėl sugrįžo į sostinę asesorium. Nuo to laiko pasidarė baisus savo vyskupui ir kitiems, nes įgijęs Svetimųjų tikėjimų departamento direktoriaus Vegelio malonę, darė ką norėjo. 1835 m. atsižadėjo Kartenos klebonijos, kurią jo pastangomis gavo doras Mateušas Gintila. Kai 1835 m. vyskupas Juozapas Giedraitis norėjo Joną Gintilą atitraukti į Žemaičius, jisai pasirūpino, kad

valdžia paskirtų jį trečiuoju Kolegijos nariu, ir taip paliko Petrapilyje. 1836 m. gavo vietą Maltos bažnyčios kapeliono. 1838 m. vyskupui Giedraičiui visai jo nepristačius, monarchas kun. Gintilą paskyrė Šiluvos infulotu. Bet juo kilo aukštyn valdžios akyse ir Bažnyčios laipsniuose, juo niekino jį visa katalikiškoji draugė ir matė jį pavojingą asmenį esant, ypač kad valdžios ketinimai išgriauti katalikybę buvo jau visiems žinomi.

Kun. Gintila rodės viską padarysiąs, bet tik jį išaukštintų. Likęs Šiluvos infulotu, išveržė iš kunigaikščio Simano Giedraičio 5000 pataisyti neva tai jo padarytiems apleidimams. Tais pinigais jis pastatė Šiluvoj karčemą ir nieko daugiau. Kun. Gintila pyko ant kun. Smigelskio už nepadorų priėmimą; be to, bijojo, kad nepralenktų jo, tapdamas Žemaičių vyskupu. Todėl pristatė valdžiai Smigelskį maištininku, labai pasidarbavusiu 1831 m. Ir valdžia uždraudė Smigelskiui važinėti į Alsėdžius ir Varnius. Šis kun. Gintilos įdavimas buvo griežtai melagingas, nes kun. Smigelskis kaip tik sukilimą prasirgo lovoje plaučių užsidegimu. Kada Šviesiausis Mikalojus I kunigaikštį Simaną Giedraitį paskyrė kunigaikščio Juozapo Giedraičio padėjėju, o šiam mirus pavedė jam vyskupiją valdyti, kun. Gintilą paskyrė Žemaičių pavyskupiu. Jis tuojau pareikalavo, kad jam mokėtų pavyskupių algą 300 olandiškųjų dukatų. Tai buvo 1840 m. Žinoma, Rymui apie tas atamainas oficialiai niekas nepranešė, ir dėl to jis nieko nežinojo; tuo tarpu Giedraičių giminės pranešė popiežiui, jog kun. Gintila jau ima pavyskupio algą ir taip atima iš tebegyvenančiojo (tikrojo pavyskupio) Adramitijos vyskupo Simano išsilaikymą. Tas dalykas labai pagadino Ryme kun. Gintilos garbę.

1841 m. kun. Gintilai davė šv. Vladimiro III klasės ordiną.

Kunigaikščiui Simanui mirus, Žemaičių kapitula, kur kun. Gintila turėjo šalininkų, ypač pralotą Giniotį, išsirinko jį savo vikaru. Ta žinia labai jį pradžiugino, nes jau manė nebetoli beesąs nuo Žemaičių vyskupo. Kapitula dar ir tuo paklydo, kad pripažino jį vertu Žemaičių infulos. 1844 m. rugpjūčio 25 d. kun. Gintila buvo paskirtas Žemaičių vyskupijos administratorium, o dar prieš tai pristatytas popiežiui Grigaliui XVI Žemaičių vyskupu. 1843 m. gavo diementinį kryžių, tokį, kokį duoda pra-

voslavų opatams; 1856 m. šv. Stanislovo I klasės ordiną. Viename savo raporte Rymui kun. Gintila pasirašė: „Nominatus Episcopus Samogitiensis", ir tai Ryme nepatiko, nes Šv. Sosto dar nebuvo vyskupu paskirtas. Tuo tarpu Šviesiausiojo Mikalojaus I vardu valdžia ėmė reikalauti iš Šventojo Sosto, kad Gintilą iškeltų vyskupu, bet popiežius Grigalius XVI nenorėjo nė klausyti apie tai, o ant pristatymo savo ranka parašė: „Gintyllo nunquam Episcopus", vadinasi, Gintila niekados nebus vyskupas. Šiam popiežiui mirus, iš Pijaus IX reikalavo, kad patvirtintų, bet ir tas nepasidavė. Ir taip Gintila ant visados paliko tik valdžios „nominatas". Monarchas, galų gale matydamas šiuose dalykuose su Šv. Sostu nesutiksiąs, Žemaičių vyskupu pristatė kun. Valančiauskį.

Kun. Gintila buvo žmogus vidutinio ūgio, plikas, turėjo vieną akį žvairą; taboką gėrė ir cigarą rūkė; kalbėjo labai daug, nieko kito neprileisdamas kalbėti; vyskupiją valdė raštais, pats neišvažiuodamas sėdėjo Alsėdžiuose. Šlovės pas žmones jokios neturėjo. Priegtam buvo nepaprastai darbštus literatas; kraustė ir tvarkė savo knygas; rašė lenkiškai-hebrajišką žodyną; prirašė daugybę lakštų, bet vis niekus, nes hebrajiškai gerai nemokėjo. Laikė žydelį, kurs jam padėdavo rašyti hebrajiškas knygas; sutaisė jų gana daug, bet nežinau, kur jos dingo. Daug talmudiškų knygų pirkos iš žydų ir gana gerai žinojo žydų literatūrą.

1850 m. atidavė valdžią vyskupui Valančiauskiui; tuo pradėjimu sėdėjo namie, retai kur beišvažiuodamas. Iš nuobodžio priprato truputį gerti; nieko nenorėjo priimti. Amžių baigdamas, padirbo testamentą; gavo gerklės džiovą. Turtą, gyvas būdamas, išdalijo gentims, o didžiąją dalį knygyno, jo prieteliui oficiolui Giniočiui paprašius, dovanojo kapitulai. Seminarijai atidavė mokslo įrankius: žemėlapius, viešpataujančiųjų paveikslus ir šventųjų Tėvų portretus. Dar labiau artinantis mirčiai, pasidirbino monumentą Alsėdžių bažnyčios šventoriuje ir grabą. Nekartą gulinėjo į jį, kaip kad prisimieruodamas, ar gerai bus gulėti; atsikvietė iš Kretingos bernardiną Jagelę*; jam

---

* *Doc. Tumo pastaba.* Pirma norėjo ilgesniam laikui gauti tėvą Pabrėžą, Kretingos tretininką, ir su juo ruoštis mirti. Sk. Vaižganto Raštų XI t.[9]

keletą sykių išpažino; galų gale 1857 m. liepos 25 d. atidavė Dievui vėlę ir buvo palaidotas Alsėdžių bažnyčios šventoriuje rūsyje.

VARNIŲ MIESTELIS

SUKILIMAS

Garsusis Varnių miestelis mano buvimo ten laiku, 1850–1864, buvo kiek tiek laimingas. Mano rūpesniu vidaus reikalų ministeris Jo M. Perovskis leido Varniuose įsteigti aptieką: ją tuojau ir įsteigė Kražių aptiekius vokietis; jo pavardės nebeatmenu. Mano rūpesniu čia apsigyveno ir daktaras Andriejauskas. Iš paštų valdžios išprašiau, kad per Varnius paštas eitų. Mano pakviestas ponas Adomas Zavadzkis iš Vilniaus įsteigė Varniuose knygų pardavimą. Ta įstaiga vyskupijai buvo labai naudinga, nes žemaitiškos knygos į visas šalis ėjo taip gausiai, jog pramonininkas vos galėjo patenkinti žmonių reikalavimus. Į seminariją priėmiau 120 auklėtinių. Savo lėšomis sušelpiau iš senų laikų čia buvusią parapinę mokyklą, kur mokė vaikus skaityti ir rašyti žemaitiškai, maskoliškai ir lenkiškai. Pelkėtą miestelį pradėjo labiau žvizdru pilti, nes to reikalavo pašto kelias. Pastačiau naują vandeninį malūną savo ir viso miestelio patogumui; valdžia tebuvo man davusi vietą malūnui pastatyti. Kunigai, turėdami į mane reikalo, ir dvarininkai, būriais rinkdamies, ypač per mano vardines, duodavo miesteliui daug uždarbio. Gerai todėl jam klojos, kol neužėjo bendroji visiems nelaimė, destis, maištas, prasidėjęs 1862 met. Tais metais Varniuose nebuvo nė vieno rusų kareivio; būdamas tada Vilniuje pas generalgubernatorių Nazimovą, jis buvo man palankus, prašiau, kad atsiųstų apginti pulkelį kareivių; atsiųsti pažadėjo, bet to nepadarė.

Į tuščią miestelį pirmą sykį maištininkus atvedė Šimkevičius, pono Burzyńskio ekonomas, iš Kražių parapijos. Tas būrys iš

Konsistorijos kasos pasiėmė 320 rub. ir iš civilinių valdininkų paėmė parašus, kad rusų valdžiai daugiau nebetarnaus. Reikalaujamus parašus padėjo: Konsistorijos sekretorius Karolius Vainavičius, Ignacas Kosilauskas, Garbės patarėjas Antanas Narkevičius, Jablonskis, Zablockis, Gutauskis, Vainavičius jaunasis ir kiti, ir taip pasielgę davė žinią Kolegijai. Be to, sukilėliai pasiėmė Varnių asesoriaus Ciechanauskio popierius ir paskandino juos Varnėje. Po kelių savaičių tie patys sukilėliai vėl atėjo į Varnius ir pasiėmė iš Konsistorijos kasos 1200 rub.; nuplakė mano malūnininką vokietį Berentą už tai, kad peikė sukilėlių sumanymą ir sakė nieko gera iš to nebūsią. Varnių dešimtininkas kažkoks perkrikšta pas žydus statinėjo kareivius, ateinančius į miestelį; už tai žydai apskundė jį maištininkams – jis esąs priešingas sukilimo dalykams. Jie tad išsivedė jį už miestelio ir pakorė.

Sukilėliai patyrė kapitulos narius gavus iš valdžios pinigų namams pasitaisyti. Panoro tad juos pasigrobti ir trečią kartą įpuolė į Varnius. Jų vadas tada buvo jaunas Bagdonavičius, kilęs nuo Šeduvos, prasiminęs „Nieczujum". Varniuose tuo laiku kaip tik buvo būrelis rusų kareivių su vadu kapitonu Boriborovu; jam patys sukilėliai davė žinią ateisią į Varnius. Boriborovas palaikė tai tuščiu grasymu ir nė nemanė apsisaugoti. Jo kareiviai vieni išėjo maudytis į ežerą, kiti į pirtį; prie kapitono bepaliko vos trejetas rusų.

Pavakary 40 sukilėlių kuo ne visi raiti įpuolė į miestelį Telšių keliu ir ėmė šaudytis. Jų krito 4, rusų 20. Bagdonavičius, gavęs kulipką į krūtinę, pasitraukė ir pasislėpė Kujainiuose pas ūkininką Skirmuntą.

Maištininkai būtų dėl to priveikę išsiblaškiusį rusų būrį, kad ne dragūnai, kurie netikėtai atvyko Kaltinėnų keliu. Šie, aptikę miestely mūšį, padėjo saviesiems ir išgainiojo sukilėlius. Be to, padegė miestelį. Gaisras prasidėjo nuo Leibos karčemos patiltėje tarp seminarijos ir miestelio. Degė per visą naktį; kairioji pusė miestelio visai išdegė. Ugnis sustojo prie rokitų daržo tvoros.

Dar prie mano daržo rusai padegė p. Kosilauskio klojimą; kibirkštys krito ir ant mano namų, bet gontais dengti jie neužsidegė. Buvo tai baisioji žydų naktis; niekas visame miestelyje

nemiegojo, kulipkos visur lakiojo, mediniuose namuose buvo pavojinga būti.

Rytą paleidžiau klierikus iš seminarijos; tai buvo bene birželio mėn. 22 d., ir daviau apie tai žinią Kolegijai, o pats išvažiavau į Šiaulius. Po dviejų savaičių sugrįžau į Varnius ir neilgai trukus gavau priimti Mikalojų Muravjovą, Kauno gubernatorių; jį buvo atsiuntęs jo tėvas, karo gubernatorius. Muravjovas pareikalavo iš manęs rašto, šaukiančio žmones, kad padėtų ginklus ir pasiduotų rusų valdžiai. Sutikau ir daviau tiek, kiek jau buvo davęs gubernijos bajorų vadas (marčelga) Daugirdas ir visi apskričių vadai (marčelgos). Dėl to provincijoje kaltino mane nepatriotiškumu. Tuo laiku tačiau kitaip pasielgti negalėjau.

1863 m. liepos mėnesyje, pasiėmęs Šiauliuose iš generolo Maidelio bilietą, nuvažiavau į Kuršą kaipo nesukilusį. Aplankiau Bauskę, Jaunjelgavą, Dvietą, Bebrą ir Alukštą. Čia pasivijo mane generalgubernatoriaus raštas, šaukiantis mane į Vilnių. Neturėdamas kur padėti arklių su vežimu, parvažiavau namo; iš Varnių vykau į Vilnių. Muravjovas turėjo ciesoriaus galią; mane tą kartą sutiko maloningai. Man paprašius, paleido du suimtu kunigu. Ir vėl sugrįžau į Varnius. Rudenį antrą kartą gavau į Vilnių važiuoti. Nuvažiavęs radau dalykus atsimainiusius; prisiklausiau visokių grasymų; žadėjo man Kamčiatką ir kartuves, tik mane užstojo ypatinga Dievo Apveizda ir kuo ne prieteliški santykiai su Muravjovo sūnumi, Kauno gubernatoriumi. Grįždamas namo, peršalau ir susirgau labai skaudžia liga – inkstų uždegimu; išgydė mane garsus gydytojas Janovieckis.

Prasidėjo 1864 metai; penki karininkai per ištisus metus ieškojo, kiek ir kas varniškių yra nusidėjęs valdžiai. Šitie tardytojai Konsistorijos sekretorių Karolių Vainavičių, seminarijos rektorių Juozapą Dovydaitį, Varnių kleboną Justiną Grincevičių, pasitaisymo namų užveizdą Ambražiejų Kossarzevskį išsiuntė į Kauno kalėjimą. Seminarijos nebeliko, nes kareiviai užėmė. Auklėtinius pasiruošusiuosius čia pat įšvenčiau, o kitus paskui, valdžiai leidus, Kaune.

Nors žydai labiau už mūsiškius nusidėdavo, nes sukilėliams visa ko už pinigus suteikdavo, tačiau valdžia jų nė kiek nelietė.

Tai matydami, barzdylos pakėlė savo ragus. Varnių karčemos savininkas Berčikas, rudas it lapės uodega, labiau už visus pasižymėjo įdavimais. Laimingas buvo, kurs laiku suskubo jam užsimokėti ir nusipirkti laisvę. To žydo piktumas siekė ir už miestelio. Parsitraukęs iš Prūsų keletą bačkelių parako, važinėjo į dvarininkus pinigų reikalaudamas. Negavęs naktį dėjo kur norint po pastoge parako ir vedė policiją. Tuo būdu ne vienas bajoras prarado savo turtus ir laisvę.

Kai kurie Varnių žydai sukilo prieš Berčiką ir norėjo jam atkeršyti. 1864 m. liepos mėn. sekmadienį jam pačiam pakišo po stogu dvi bačkeles parako ir namus padegė. Kaip tik ugnis priėjo prie parako, tuoj iššovė, ir akies mirksnyje užsidegė 30 namų. Parapijos bažnyčią apgynė. Kareiviai stovėjo „po ginklu" ir tik veizdėjos. Sudegė kelios dešimtys namų, konsistorija, klebonija, praloto Bytauto kurija ir mano vandeninis malūnas.

Po pirmojo gaisro, kurį buvo padarę kareiviai, Muravjovas liepė išrinkti iš dvarininkų 72 tūkstančiu; 32 tūkstančiu iš tų pinigų davė žydams namams atsistatyti, kiti paliko valdytojo kišenėje. Po antro gaisro žydai vėl prašė pinigų, bet tų jiems nebedavė. Aš savo malūną ir klebonas Každailevičius sunaikintus namus atsistatėme savo lėšomis. Tiek tai naudos iš kaimynystės su žydais.

VARNIŲ NUPUOLIMAS

1864 m. pasklido gandų, jog visa bažnytinė hierarchija būsianti iš Varnių nukelta į Kauną. Garsas įvyko; aš, gavęs įsakymą, atsiradau Kaune lapkričio mėn. 6 d. tų pat metų. Man atidavė visą mūrinį kunigų augustijonų namą šalia Šv. Petro bažnyčios; ją liepė laikyti katedra, tačiau jai ištaisyti, kaip pridera katedrai, nedavė jokių lėšų. Drauge su manimi į Kauną pervažiavo sufraganas Aleksandras Beresnevičius, pralotas kunigaikštis Marcijonas Giedraitis, pralotas Pranciškus Kryžanauskas, Šiluvos infulotas kanauninkas Andriejus Dobševičius ir kanauninkas Antanas Beresnevičius. Likusieji kapitulos nariai šitaip susitvarkė: pralotas archidiakonas Benediktas Smigelskis apsigyveno savo dvare

Krekenavos parapijoje, pralotas Kalikstas Kosakovskis apsigyveno savo Akmenės klebonijoje, kur 1866 m. bal. 25 d. mirė; pralotas Jurgis Bytautas nuvažiavo į Gruzdžius, kur 1868 m. balandžio 5 d. mirė; kanauninkas Otonas Praniauskis paliko Petrapilyje Žemaičių deputatu prie Kolegijos; vyskupijos kancleris Julijonas Narkevičius gyveno Šiauliuose savo klebonijoje, kur 1870 m. spalių 1 d. mirė; pralotas oficiolas Juozapas Giniotis mirė Varniuose 1864 m. gegužės 8 d. Oficiolu pakėliau sufraganą Beresnevičių jau Kaune. Kanauninkas Dobševičius Šiluvoje pabaigė gyvenimą 1869 m. rugpjūčio 11 d.; Konsistorijos sekretorius Vainavičius, ilgai Kauno kalėjime palaikytas, primokėjo ir buvo paleistas, bet veikiai mirė: kalėjimas nebuvo jam į sveikatą. Visi konsistorijos valdininkai buvo atstatyti nuo vietų. Konsistorijos sekretorium pakėliau p. Joną Prekerį, nebejauną tarną.

Augustijonų vienuolynas Kaune buvo paskirtas kapitulos nariams gyventi. Augustijonų priorą kun. Augustiną Strzedzinskį padariau Kauno klebonu; vienuoliams Bartlamiejui Pukštai, Buskevičiui, Paulauskui, Jonui Mazulevičiui ir Izidoriui Šauklinskui daviau vietas vyskupijoje.

Seniai panaikintą bernardinų vienuolyną Muravjovas liepė ištaisyti ir atiduoti seminarijai; panaikintą bernardinių vienuolyną taip pat atidavė seminaristams ir profesoriams gyventi. Seminarijos rektorium paskyriau kun. Jeronimą Račkauskį, Vabalninko kleboną, teologijos magistrą.

Bernardinių bažnytėlę liepė laikyti Kauno parapine. Vienuoles bernardines išvežiojo į Kražius, į Krakes ir į Kauno benediktines. Taip tatai įsikūrėme naują lizdą Kaune. Varnių miestelis paliko tuščias, kaip daržinė pavasarį. Žydai dabar gailėjos tų kunigų, kurius neseniai stengės pražudyti. Berčiką valdžia išsiuntė į Mogiliavą, bet po dvejų metų sugrįžo į Varnius visiškas neturtis.

ATMAINOS VARNIUOSE

Vilniaus generalgubernatorius Mykolas Muravjovas, Šviesiausiam monarchui Aleksandrui II sutinkant, perkeldamas vyskupą su kapitula ir seminarija į Kauną, pasakė Varnių katedra

turėsianti būti parapinė. Paskyrė klebonui algą ir liepė duoti paprastą žemės dalį, todėl iš vienos Varnių parapijos padariau dvi. Vieną praminiau Senąja Varnių parapija, antrą Naująja. Žmones, gyvenančius dešinėje pusėje ežero ir Varnės upės, palikau prie Senosios parapijos; kairėje gi – prie Naujosios. Senosios parapijos klebonu pakėliau kun. Izidorių Každailevičių, Naujosios – kun. Juozapą Zaleskį.

Po Muravjovui generalgubernatoriais buvo grafas Baranovas, paskui generolas Kaufmanas; šisai pastarasis atėmė iš manęs pasitaisymo namus Varniuose, arba rokitų vienuolynėlį. Atgailojančius kunigus gavau nusiųsti į Raseinių, Kalvarijos ir Kretingos vienuolynus, nes šie beliko. Rokitai išvažiavo į Kęstaičius tarnauti kunigams ligoniams.

Mediniai vyskupo namai, sufragano kunigaikščio Simano Giedraičio lėšomis pastatyti, paliko man ligi galo amžiaus. Jo Mylista ciesorius padarė man tą malonę, pristačius Muravjovui, labiausiai dėl to, kad prie jų buvau užveisęs puikų sodną. Gaila buvo tik to, kad nė kelioms dienoms neleido į Varnius nuvažiuoti.

Rokitų bažnytėlę, paliktą mano globai, pavedžiau prižiūrėti klebonui Každailevičiui. Žemę, kuri buvo prie bažnytėlės, atėmė.

Puikią mūrinę seminariją Varniuose, kitados pastatytą Žemaičių vyskupo Jono Lopacinskio[1] lėšomis, perdirbo kareivinėmis. Aštuonerius kapitulos namus pataisė ir išpuošė karininkams gyventi. Taip pat pastatė jiems kepyklą, pirtį, kalvę, raitšūlę ir visa reikalinga kareiviams. Turtingas žydas Monasevičius, „podriadčikas", darbą pabaigė 1871 m. Veikiai ir pulkas atėjo.

Taip Varniai, kurie per kelius šimtus metų buvo Žemaičiams dvasiškijos tiekėjai, pavirto kareiviapalaikių lizdu.

Žydai pinigais, gautais iš valdžios, pasistatė sau naujus namelius.

1863 M. SUKILIMAS TELŠIŲ APSKRITYJE

Sako, Napoleonas III, siundydamas lenkus sukilti, pasakęs: „Kame bus žmonių nerimas, ten bus Lenkija". Sukilimo vyresnieji šiuos žodžius palaikė šventais ir stengėsi senosios Lenkijos

dalyse padaryti nerimą. Todėl ir Kauno gubernijoje visuose pavietuose nerimo, rinkosi būriais ir pripildė miškus. Telšių apskrityje ilgai niekas nepajudėjo. Tiesa, sukilėlių ateidavo iš Raseinių apskrities, tačiau tai negalėjo įrodyti, jog ir Telšių apskritis geidžia atamainų.

Tai regėdami, sukilimo vyresnieji įkalbėjo p. Grossui, kad surinktų žmonių ir parodytų, jog ir Telšių apskritis taip pat mano kaip ir kiti.

Taip tatai šis 1863 m. gegužės mėnesyje surinko apie 30 bernų, kaip tesėjo, apginklavo juos ir nuėjo į Sedos miestelį, kur nebuvo nė vieno ruso kareivio. Sedoje, kiek galėjo, surinko žydų ir žmonių, rinkoje paskelbė Lenkų manifestą, įsakė gyventojams laikyti save lenkais, ant žydų kromų įsmeigė kažkokią vėliavą ir išėjo į Platelius.

Sukilėliai iš pradžių paprastai eidavo pas kunigus, į bažnyčią, o tai dėl to, kad rusų valdžiai pradėjus juos žudyti, įpyks žmonės ir palinks dalyvauti sukilime. Taip padarė ir Grossas: apniko kleboną Stanislovą Gruzdį, vertė surinkti žmones, įlipti į sakyklą ir paskaityti Lenkų manifestą. Klebonas tačiau nesutiko; tad patys sukilėliai skambino, rinko žmones, skaitė manifestą ir viliojo jaunuomenę sukilti. Galop užkando pas kleboną ir nuėjo į Plungę.

Čia rado kleboną Raimundą Galminą lovoje, sergantį, kamendorius pasislėpė, su senais altaristais negalėjo susikalbėti: visi atsisakinėjo, būdami gilioje senatvėje, benorį ramiai numirti. Todėl sukilėliai nuėjo į dvarą, vildamies gausią ko užkąsti ir pinigų kelionei. Užkando, tai tiesa, bet ar gavo pinigų, to nežinau.

Iš eilės norėjo eiti ant Rietavo, bet patyrė, jog kunigaikščiai Oginskiai sulaikė keletą rusų kareivių asmeniškai apsiginti. Nenorėdami su jais kautis, miškais nusidavė ant Tverų.

Sustoję netoli miestelio, pasiuntė savuosius priversti tos vietos kunigus, kad išeitų sutikti kariuomenės skambindami varpais. Tie nuėjo ir bizūnais įvykdė įsakymą. Kun. Juozapas Senulevičius, dekanas ir tos vietos klebonas, kun. Juozapas Beržanskis, altarista, apsitaisę bažnytiniais rūbais, išėjo lig

šventoriaus vartelių su kryžium kareivių priimtų; antras senas altarista Birontas atėjo tik į zokristiją. Žmonių nebuvo, tad ir manifesto neskaitė. Paskui pavalgė pietų pas dekaną ir miškais nuėjo ant Kvėdarnos.

Už to miestelio buvo ponas Jablonovskis, sukilimo viršininkas. Grossas nukako pas aną, atidavė jam savo draugus ir pats išbėgo už sienos.

Kas gi iš to buvo?

Paleistas iš rusų kariuomenės rotmistras, šv. Stanislovo ordino 3 klasės kavalierius, tuo laiku tarpininkas, vedęs, turįs penketą vaikų, Severinas Grossas, atlikęs garsųjį aną žygį, nuklydo į Prancūziją. Būdamas zoologijos žinovas, įstojo į zoologų draugiją. Mokslo tikslais plaukė į Geros Vilties iškyšulį, bet laivui susikūlus į Afrikos krantus nuskendo. Žemalės dvaro valdžia neatėmė, nes tas pačios buvo.

Sedos klebonas Laurynas Barkauskis, ligi tik išgirdęs miestelyje liarmą, tuojau išvažiavo į parapiją ir besugrįžo sukilėliams išėjus. Tačiau Telšių sprauninkui Križickui pranešus, nustojo klebonijos. Daviau jam altariją Palangoje. Iš Telšių atėjo rusai, pasiėmė sukilėlių vėliavą ir sugrąžino pirmykščią ramybę.

Platelių klebonas Stanislovas Gruzdys, kad buvo sukilėliai jį aplankę, sėdėjo Telšių kalėjime arti metų, buvo teistas, sumokėjo pačiam karo gubernatoriui Muravjovui 300 rub. ir sugrįžo į Platelius, į pirmykščią vietą. Išsiliuosavimas jam nemaža atsiėjo.

Plungės kleboną Galminą norėjo pašalinti, bet tas suskubo numirti.

Tverų klebonas Senulevičius sėdėjo Kauno kalėjime dvejus metus; be kitų išlaidžių, Muravjovui sumokėjo 400 rublių, sugrįžo į Tverus, bet, prityręs vargų nelaisvėje, 1866 m. gegužės 10 d. numirė.

Kun. Beržanskis sėdėjo dvejus metus Kauno kalėjime, buvo teisiamas, sumokėjo 200 rub. ir sugrįžo namo.

Kun. Birontas, kad buvo per senas, nebuvo suimtas, sumokėjo 100 rub. ir veikiai pasimirė.

Koks buvo Grosso draugininkų likimas, nežinau, kiekvienas tačiau buvo pabaustas.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS KUNIGAI, NUBAUSTI PO 1863 M. SUKILIMO

1. Barauskis Laurynas, Sedos klebonas, Alsėdžių dekanas, vyras protingas ir išmintingas, į sukilimą nesikišo, tačiau, policijai aukštesniajai valdžiai pristačius, turėjo persidanginti į Palangą altaristu.

2. Bartkevičius Rupertas, Viekšnių klebonas, nesikišo į sukilimą; žmonių buvo labai mylimas; tačiau nedraugų įskųstas generalgubernatoriui Kaufmanui, nustojo klebonijos, persikėlė į Sedą, kur ir paliko prie Šv. Jono bažnytėlės.

3. Boguša Antanas, Upynos filijalistas, senas, į maištą nesikišo, ale 1863 m. priėmė dvarininką Stankevičių, renkantį pinigus neva maištininkams pabėgti už sienos, iš tikrųjų gi sau. Kaip tiktai valdžia tai patyrė, abudu išsiuntė į Sibiriją, ir abudu ten pasimirė. Boguša savo amžių pabaigė Tobolske 1871 m.

4. Choromanskis Kazimieras, Luokės klebonas, nesikišo į sukilimą, ale nesutiko su Luokės žydais; jie savo skundomis išvarė jį į Tobolską. Paskui Choromanskis, valdžiai pavelijant, atkilo į Kazanių, kur 1871 m. staigiai pabaigė savo gyvenimą.

5. Čiuževičius Mateušas, Pamituvio filijalistas, darbštus ir parapijos mylimas, kiek tiek dalyvavo sukilime, aplankė Sibiriją, o 1872 m. sugrįžo į Kuršą.

6. Dovydavičius Juozapas, Varnių seminarijos rektorius, įskųstas už santykius su žmonėmis, einančiais Laikinosios valdžios pareigas (Rząd tymczasowy); sėdėjo Kauno kalėjime, išsiųstas į Tomską, valdžios malone pervažiavo į Jekaterinoslavą.

7. Dovydavičius Justinas, mano sekretorius, įskųstas už tokius pat santykius, sėdėjo Kauno kalėjime, paskui išsiųstas į Vilnių, keletą metų prabuvo ten prie podominikonų bažnyčios.

8. Dabkevičius Adomas, Rietavo vikaras, įskųstas už santykius su sukilėliais, išsiųstas į Sibiriją, 1872 m. sugrįžo į Kuršą.

9. Duseika Vladislovas, už santykius su sukilėliais išsiųstas į Birską Ufos gub., 1871 m. sugrįžo į Palangą.

10. Dimavičius, karmelitas, Varlaukio filijalistas, apkaltintas už pataisymą altoriaus bažnytėlėje, negavus pasaulinės

valdžios leidimo, buvo jau po sukilimui 1865 m. išsiųstas į Gardiną; neilgai trukus, persikėlė į Vilniaus karmelitų vienuolyną. Mirė 1871 m.

11. Gargasas Antanas, Pasitaisymo namų gyventojas, girtuoklis, buvo tarp maištininkų, kurie jį atgal parvedė į Pasitaisymo namus. 1863 m. nušautas Telšiuose.

12. Gabševičius Andriejus, Kauno gimnazijos kapelionas, pakliuvo ir buvo išsiųstas į Petrozavodską.

13. Giedraitis Norbertas, Kelmės klebonas, už dalyvavimą sukilime sėdėjo kalėjime, paliuosavo jį generolas Muravjovas vyskupui prašant, nes buvo tai tuo laiku, kada jį laikė geru.

14. Gruzdys Stanislovas, Platelių klebonas, už tat, kad ponas Grossas atėjo pas jį su sukilėliais, ilgai sėdėjo Telšiuose; tačiau sugrįžo į Platelius, į pirmykščią vietą.

15. Gužauskis Stanislovas, Kvėdarnos klebonas, sėdėjo Kaune; paskui dekretu atėmė iš jo kleboniją ir išsiuntė į Baisogalą kamendorium.

16. Grincevičius Justinas, garbės kanauninkas, Varnių klebonas, tikrai sakant, nekaltai buvo ilgai laikomas Kaune, jau labai sergantį išvežė į Sibiriją, bet Vilniaus kalėjime 1866 m. pabaigė gyvenimą. Jį kaltino, kam sukilėlių kapelionas Dembskis Varnių bažnyčioje perskaitė vadinamąjį Lenkų manifestą.

17. Dembskis Vladislovas, Varnių kamendorius, neramaus būdo, išėjo į sukilėlius; baigiantis karui, suskubo pabėgti į Prūsus.

18. Jonkauskis Juozapas, senas Skaudvilės klebonas, Batakių dekanas, vyras teisingas, ilgai buvo neraminamas už tai, kad Skaudvilėje sukilėliai pakorė asesorių Pasternakovą.

19. Jakavičius Aleksandras, Aukštadvario filijalistas, aplankė Sibiriją; ilgai gyveno Tunkos miestelyje ties Nerčinsku.

20. Jonikavičius Simanas, Šiluvos altaristas, ilgai sėdėjo Raseinių kalėjime. Mirė Tunkoje 1866 m.

21. Jasevičius Anupras, Ariogalos klebonas, prie sukilėlių neprigulėjo, ale atėję sukilėliai privertė perskaityti Lenkų manifestą. Už tai buvo Birske, Ufos gub.

22. Jacevičius Jonas, Tauragės vikaras, išsiųstas į Sibiriją.

23. Juzumavičius Antanas, Vidžių klebonas, išsiųstas į Kargopolį, Olonco gub. Mirė 1871 m.

24. Kazlauskas Antanas, Vandžiogalos kamendorius, išsiųstas į Sibiriją. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

25. Kazlauskas Antanas, Rumšiškių administratorius, nuvestas į Vilnių, ten ir mirė 1867 m.

26. Kozickis Damininkas, Luokės kamendorius; ėjo į Tryškių mišką į maištininkus; buvo Sibirijoje, sugrįžo į Kuršą 1872 m.

27. Kairys Klemensas, Kauno gimnaz. kapelionas, nuvestas į Vierchoturje Uralo kalnuose; numirė peršalęs 1864 m., 27 m. amžiaus.

28. Kelpša Julijonas, aplankė Sibiriją, sugrįžo į Liepoją 1871 m.

29. Kossarzevskis Ambraziejus, Pasitaisymo namų užvaizda, nekalčiausiai rusų oficieriaus Verbicko įskųstas, išsiųstas į Sibiriją.

30. Kareiva Alfonsas, Panevėžio kamendorius, kišės į sukilimą, paskui slapstės ir, pasakoja, pasprukęs į užsienį.

31. Kumpikevičius Vicentas, buvusysis Krakių šv. Kotrynos vienuolių kapelionas; buvo Sibirijoje, paskui pateko į Permę prie Žitomiro vyskupo Gasparo Barauskio, ten ištremto.

32. Levanavičius Jonas, Kruopių klebonas, nuvestas į Tobolską.

33. Limontas Juozapas, Vosiliškio filijalistas. Mirė 1866 m. Solikamske, Permės gub.

34. Lukoševičius Vicentas, Luokės kamendorius, dar prieš sukilimą pradėjo niekus taukšti iš sakyklos; paskui gyveno Podušių mieste, Olonco gub.

35. Lukauskis Petras, Tirkšlių klebonas, gyveno Tobolske. 1871 m. pervažiavo į Kazanių.

36. Lenkauskis Peliksas, Krekenavos kamendorius, gyveno Sibirijoje; pasakoja, paskui pabėgęs.

37. Lileika Antanas, Drūkšės klebonas, nuvežtas į Dinabarką, pasimirė 1863 m.

38. Mongėla Gelazas, Kauno augustijonas, vaikščiojo su

procesija į Piątką[2], paskui ilgai sėdėjo Kretingos vienuolyne; paskui buvo paleistas.

39. Milosnickis, Palėvenės dominikonas, mirė Kauno kalėjime 1867 m.

40. Mosiejus Vicentas, Grinkiškės kamendorius, nežinia kur pražuvo per maištą.

41. Majauskis Juozapas, kišos į maištą, žmogus peiktinų papročių; pasmuko į Prūsus.

42. Markevičius Juozapas, Krekenavos klebonas, mirė Sibirijoje 1867 m.

43. Mackevičius Antanas, Paberžės filijalistas, tapo uoliausiu maištininkų vadu. 1863 m. Muravjovui paliepus, buvo Kaune pakartas. Buvo tai žmogus „keisto dievobaimingumo".

44. Mongirdas Vladislovas, Linkuvos kamendorius, mirė kalėjime 1865 m. rugp. 24 d.

45. Moncevičius Jokymas, Telšių klebonas, į sukilimą nesikišo. Paskui, policijai pristatant, buvo išsiųstas į Gardiną. 1870 m. sugrįžo į Raseinius, į dominikonų vienuolyną.

46. Macevičius Ignacas, garbės kanauninkas, Obelių dekanas, Kamajų klebonas, ilgai gyveno Birske, Ufos gub., 1871 m. sugrįžo į Rygą.

47. Macevičius Motiejus, Linkuvos klebonas; išsiųstas gyveno Čeredine, Permės gub.

48. Martišauskas Motiejus, buvo išsiųstas į Solikamską, Permės gub.; 1874 m. parvažiavo į Kuršą.

49. Montvydas Liudvikas, Panevėžio klebonas; išsiųstas gyveno Sperske; sugrįžo į Kuršą 1871 m.

50. Mačiulskis Pranciškus, Nemakščių kamendorius, sutiko ateinantį sukilėlių pulką, užtat ilgai gyveno Tunkoje; paskiau 1872 m. sugrįžo į Cholmogorus, Archangelsko gub.

51. Mačinskis Petras, Pajūrio filijalistas, Kvėdarnos parapijos, išsiųstas į Sibiriją.

52. Noreika Izidorius, Gargždų kamendorius, žmogus nesuvaldomas, surinko būrį. Ties Šatėmis (Žemaičiuose) kazokai jį pagavo; Telšiuose 1863 m. buvo nušautas tą pačią dieną drauge su kun. Gargasu.

53. N u g a r e v i č i u s Vicentas, Šakynos kamendorius, iš Šiaulių buvo išsiųstas į Sibiriją.

54. O p u l s k i s Antanas, Lyduvėnų klebonas, išsiųstas į Tunką, ten ir mirė 1872 m.

55. N o r v a i š a s Vicentas, Pociūnėlių filijalistas, ilgai laikytas Kauno kalėjime, gavo progos pabėgti. Sako, buvęs nuteistas mirtimi.

56. P a u l a u s k a s Juozapas, Nemakščių klebonas, nesikišo į sukilimą, tačiau buvo priverstas priimti ties bažnyčia sukilėlius; užtai išsiųstas į Tunką. Galvažudžių užmuštas 1872 m.

57. P i e s l i a k a s Kastantinas, Renavo filijalistas, išsiųstas į Tunką.

58. P e t r a v i č i u s Antanas, Dusetų klebonas, išsiųstas į Kirilovą, Didžiojo Naugardo gub. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

59. P e t r a v i č i u s Andriejus, senas Tytuvėnų gvardijonas, išsiųstas į Tunką. 1873 m. dar ten tebebuvo.

60. P r o k o p a s F o r t ū n a t a s, Dotnuvos gvardijonas, gyveno Sibirijoje, Tomsko gub., kur ir mirė 1870 m.

61. P e t r a š a u s k a s Nikodemas, Babtų klebonas, Kauno dekanas, numirė Kauno kalėjime 1864 m.

62. P ė ž a Damininkas, Raguvos kamendorius, pražuvo per sukilimą[3]. Pasakoja, maskoliai pagavę jį „Zelonkos" miške ir negyvai užplakę.

63. P l e v a k a Jonas, Onųškio klebonas, nesikišo į sukilimą, buvo didelio kūno; tačiau 1863 m. atvažiavo į Onuškį kun. Zauscinskis, Muravjovo iš Vilniaus vyskupijos atsiųstas klausyti katalikų kareivių išpažinties. Kun. Plevaka buvo neatsargus ir prieš tą svetį kažin ką prasitarė. Zauscinskis tuojau pranešė; kleboną tuojau išvežė į Sibiriją; 1872 m. sugrįžo į Kuršą ir pasimirė Bauskėje.

64. R a č k a u s k i s Teofilius, Raseinių vienuolyno dominikonas, išsiųstas į Naujamiestį Panevėžyje kamendorium, išėjo į mišką, maskolių pagautas, į Kauną nuvestas ir 1863 m. nušautas.

65. R e i c h e n b a c h a s, Dotnuvos vienuolyno bernardinas, didis tamsuolis, išsiųstas į Sibiriją, į Tunką.

66. Rudzkis Teofilius, Smalvos klebonas, 1870 m. išsiųstas į Cholmogorus, Archangelsko gub., įskundus nedoram Zarasų sprauninkui Ivášencevui, kurs ir pats paskui nusižudė. Kun. Rudzkis sugrįžo 1871 m. į Kuršą.

67. Rajauskis Jonas, Batakių kamendorius, keletą metų sėdėjo Kauno kalėjime, kur 1869 m. ir pabaigė gyvenimą.

68. Rodavičius Jonas, Anykščių kamendorius, kišės į sukilimą, tačiau pasisekė jam pabėgti į Prūsus.

69. Rupeika Kajetonas, garbės kanauninkas, Joniškio klebonas, nesikišo į sukilimą, tačiau 1867 m. įskundus pulkininkui Grenui, Šiaulių karo viršininkui, buvo išsiųstas į Gardiną; rado sau vietą Supraslyje.

70. Rusteika Viktoras, Rokiškio klebonas, sėdėjo Dinaburke; paleistas sugrįžo namo; kadangi žmonės labai jį mylėjo, tad buvo išsiųstas į Gardiną. 1871 m. sugrįžo į Raseinių vienuolyną.

71. Rozga Juozapas, Liolių kamendorius, išsiųstas į Sibiriją.

72. Stabrauskis Zigmantas, Joniškio altaristas, į maištą nesikišo, tačiau Greno pastangomis išsiųstas į Vilniaus vyskupiją 1867 m.

73. Siaurimavičius Kanutas, Svėdasų klebonas, į sukilimą nesidėjo, vis dėlto 1869 m. policijos pastangomis buvo išsiųstas į Kuršą kamendorium.

74. Smilgevičius Ignacas, Panoterių filijalistas, už neatsargų atsiliepimą iš sakyklos prieš mokyklas išsiųstas į Gorodiščę, Permės gub. Sugrįžo į Kuršą 1872 m.

75. Skorupskis Mikalojus, Zarasų klebonas, išsiųstas į Sibiriją.

76. Šarkauskis Juozapas, Ramygalos klebonas, buvo Marijinske, Tomsko gub.

77. Šarkauskis Placidas, Ramygalos kamendorius, buvo drauge su broliu Marijinske.

78. Šreders Anupras, Betygalos klebonas, iš pradžių priešinos patriotiškiems giedojimams; dėl to pelnės dvarininkų nepalankumą. Kaip tik atvyko sukilėliai, privertė jį perskaityti Lenkų manifestą, už tai buvo išsiųstas į Nerčinską.

79. S e n u l e v i č i u s Juozapas, Varnių dekanas, Tverų klebonas, į sukilimą nesidėjo, ale buvo priverstas priimti ateinantį su pulku Grossą. Užtat ilgai sėdėjo Kauno kalėjime, daug sumokėjo ir, sugrįžęs į Tverus, 1866 m. pabaigė gyvenimą.

80. S i e s i c k i s Justinas, Luokės kamendorius, buvo su sukilėliais Tryškių miške. Išsiųstas į Sibiriją.

81. S t u l g i n s k i s Ferdinandas, Anykščių klebonas, išsiųstas į Sibiriją, į katorgą, paskui buvo Tunkoje. Žydai, su kuriais nesutiko, padėjo jį pražudyti.

82. S t a n k e v i č i u s Juozapas, Rietavo altaristas, išsiųstas į Mezenį, Archangelsko gub. Mirė ten pat 1870 m.

83. S t a n e v i č i u s Vicentas, Pašušvio klebonas, išsiųstas į Troicką, Orenburgo gub. Mirė 1871 m.

84. S t a k ė n a s Romualdas, katedros pakustošis, gubernatoriaus Kaznačejevo įnirtimu būtų buvęs be jokios kaltybės išsiųstas į Orenburgo gub., kad nebūtų išbėgęs į Prūsus.

85. S t a n s k i s Mateušas, augustijonas, už nuėjimą su procesija į Piątką ilgai sėdėjo Raseinių vienuolyne.

86. T a u t k e v i č i u s Jonas, Kražių klebonas, vyskupui prašant paleistas.

87. T i m i n s k i s Juozapas, Baisogalos klebonas, ilgai sėdėjo kalėjime, prarado kleboniją, o galų gale buvo išteisintas.

88. U l i n s k i s Vicentas, Papilės klebonas, išsiųstas į Sibiriją.

89. U r b o n a v i č i u s Leopoldas, Surviliškio klebonas, išsiųstas į Tomsko gub.

90. V i r š i l a Antanas, Juodžių filijalistas, išsiųstas į Sibiriją.

91. V y t a r t a s Aleksandras, Čekiškės kamendorius, sukilėlių priverstas perskaityti Lenkų manifestą, buvo 1863 m. maskolių užmuštas.

92. V a l a š i n s k i s Jurgis, Darbėnų klebonas, buvo Kanske, Tomsko gub.

93. V e i t a s Mateušas, Ylakių kamendorius, ilgai gyveno Archangelsko gub., Mezenyje. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

94. Ž i ū k a s Damininkas, Skapiškio klebonas, savo zokristininko intrigomis buvo išsiųstas į Sibiriją.

95. V a l a u s k i s Mykolas, Girkalnio klebonas, išsiųstas į

Tomsko gub., gyveno tarp to krašto žmonių ir pasimirė ten 1869 m.

96. Z i m a n t a s Tamošius, katedros kamendorius, dėjosi į sukilimą, slapstės tarp žmonių, galop, girdėti, pabėgęs į Prūsus.

97. B a k e v i č i u s Jurgis, Varnių parapinės bažnyčios kamendorius, išsiųstas į Tomską.

98. B a l č i a u s k i s Aleksandras, Butkiškės kamendorius, dėjosi į sukilimą, paskui pabėgo į Prūsus.

99. G e n u t a v i č i u s Pranciškus, katedros kamendorius, išsiųstas į katorgą 12 metų.

100. G a l k e v i č i u s Adomas, Saudininkų filijalistas, išsiųstas į Tobolską.

101. G e d g a u d a s Petras, Kaltinėnų kamendorius, slapstės tarp žmonių, paskui pabėgo į Prūsus.

102. S v o l k e n i s Mykolas, Kauno konvento augustijonas, išsiųstas į Sibiriją.

103. K a v o l i a u s k a s Juozapas, Dotnuvos kuratas, arba klebonas, išsiųstas net į Tunką.

104. M o k r z e c k i s Pilypas, Kalvarijos konvento Pamokslininkų ordino[4], laikytas Telšių kalėjime, išvažiavo net į Tunką.

105. Z e n e v i č i u s Juozapas, Naujadvario filijalistas, išsiųstas į Sibiriją, sugrįžo į Kuršą.

106. V i t k e v i č i u s Jonas, iš Kauno kalėjimo išsiųstas į Marijinską; sugrįžo į Kuršą, į Palangos miestelį.

107. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančiauskis 1863 ir 1864 m. žiemos laiku po keletą kartų gavo važinėtis iš Varnių į Vilnių, į generalgubernatorių Muravjovą. Vieną kartą grįždamas susirgo labai skaudžia liga – inkstų užsidegimu. Neskaitant kelionės išlaidžių, visokių kontribucijų, pabaudų ir rinkliavų, į iždą sumokėjo 6200 rublių. Galų gale gavo persikelti į Kauną, tai jis ir padarė 1864 m. gruodžio 3 d. Per kelerius metus grasė man išvešią į gilumą Rusijos. Rengės vyskupas, kaip varnos rudenį, lėkti už marių, tačiau paliko vietoje. Šviesiausis monarchas visados buvo jam palankus. Tiktai neleido vyskupui išvažiuoti iš Kauno per metus. Vyskupui, kunigams ir ponybei sukilimas buvo baisiai skaudus; laikas todėl suprasti tą seniai žinomą tiesą, jog veltui pykti nepagalint.

2. Mirė Leckavos klebonu 1889 m.

5. Mirė Alernėje, Žiemgaloje, 1891 m.

6. Autorius populiaraus „Šiaulėniškio Senelio". Visos penkios kun. Juozapo Silvestro Dovydaičio raštų dalys. Perredagavo ir paskaitą pridėjo doc. J. Tumas. Šimto metų (1825–1925) autoriaus gimimo sukakčiai paminėti. „Dirvos" b-vės leidinys, 1925 m., 224+43 p. Lenkų revoliucijai buvo, kaip ir jo šefas vyskupas Valančius, visai nepalankus: norintiems eiti „į mišką", destis, į sukilėlius, Varnių klierikams dokumentų neatidavė. Tikrasis blaivybės apaštalas. Mirė Alukštoje 1882 m. gr. 28 d.

7. Kun. Juozapo sūnėnas. Žr. viršiau paminėtą veikalą. Per protekciją pateko į Petrapilį, kur tarp rusų pataisęs savo vardą pateko profesorium ir prokuratorium į kunigų akademiją, vėliau į Kauno kunigų seminariją rektorium, Cirtautui iškilus vyskupu.

9. Mirė ten pat 1890 m.

11. Kunigams pasitaisyti namai buvo prie Šv. Roko bažnytėlės, kur paskui policijos antstolis pasistatė namus. Tai bus ligonbutis ir drauge vienuolynėlis prasikaltusiems kunigams.

12. Mirė Ostrove 1892 m. Pskovo gub.

13. Mirė 1883 m.

14. Mirė 1881 m.

15. Mirė Šeduvos altaristu 1882 m.

17. Mirė 1913 m. Scranton, Pa., pas dr. J. Šliūpą, kurs jį karšino nuo 1892 m. Žr. „Kunigas Vladislavas Dembskas. Jo gyvenimas, raštai ir darbai". D-ro Jono Šliūpo patiekta, Scranton, Pa., „Tėvynės" spauda, New Yorke, 165 p. Garsus gale savo amžiaus bedievybės apaštalas. Sk. Vaižg. Raštų XI t.[5]

19. Mirė Viešvėnų filijalistu 1885 m.

21. Mirė Žiemgalos Alukštoje 1884 m. vas. 13 d.

Nepaprastas Lietuvos mylėtojas, nežinomas poetas. Įdomius jo laiškus spausdinau „Tėvynės Sarge" nuo 1899 m. 11 nr. Šitie laiškai rodo, kuo ne visus žemaičius kunigus buvus išsiųstus į sunkiuosius katorgos darbus, o paskui apgyvendintus Tunkoje ties Kiachta. Ten pat rados ir „Anupras Žemaitis", „Josvainių

Peštukas", „Ariogalos Kerdžius" – kun. Anupras Jasevičius. Kun. J. buvo Irkutske, virino druską Usolėje; paskui apgyvendintas Kamionkoje, už metų – Tunkoje. Apie 1876 m. persikėlė į Spaską, Tambovo gub., o 1884 m. sugrįžo į Kuršo gub., į Alukštą. Birske neaptikau kad būt buvęs.

23. Brolis Tado Juzumo-Juzumavičiaus, Varnių seminarijos inspektoriaus, autoriaus keleto religinių knygų, mirusio 1854 m. birželio 2 d. Žr. Doc. J. Tumo: „Broliai Juzumai-Juzumavičiai", „Vaivos" leidinys, 1924 m., 68 p.

27. Anykštėnas Liudiškių k., kun. A. Baranausko draugas Klemensas Kairys, gabus poetas, autorius „Jau diena brėkšta" giesmės.

28. Mirė Poltavoje 1888 m.

29. Kun. Kašarauskas, garsus mokslavyris, litvanologas, Vilniaus Mokslo draugijos narys. Mirė 1882 m. gr. 14 d. Žr. prof. A. Dambrausko monogr. „Tauta ir Žodis", III kn.

45. Mirė Barstyčių filijalistu.

49. Turbūt Spaske, kur gyveno bent keliolika kunigų.

50. Sugrįžo į Kuršo gub. Bauskę ir, ilgai ten pagyvenęs, mirė 1892 m.

51. Mirė 1893 m.

66. Rudzkis mirė 1880 m.

69. „Joną isz Swisłoczes, krominiką wędrawoji" išguldė ir išleido 1823 m. jo bendravardis Juozapas Rupeika, Šeduvos klebonas.

74. Mirė Alukštoje.

75. M. Skorupskis, nepaprastos išminties kunigas, ilgai pagyvenęs Alernėje, 1914 m. mirė Radviliškyje. Pral. Al. Jakšto-Dambrausko dėdė ir idealas. Žr. Vaižganto Raštų IV t. apie Al. D.

76. J. Šarkauskas mirė 1881 m.

77. Pl. Šarkauskas mirė Kuršo Šimbarke 1900 m.

78. Šreders mirė 1885 m.

81. F. Stulginskis sugrįžo į Kuršo Mintaują. Mirė Smolenske 1892 m. Stebėtinas tvirtavalis: pats sau darė operacijas – auglį nuo viršugalvio nusipjovė; koją palūžus, kai negerai suaugo, tyčia ją vėl nusilaužė ir liepė geriau sudėti. Per visą žiemą eidavo

prie šulinio vandeniu persipilti. Apie kun. Stulginskį originalą yra rašyta lenkų laikraščiuose: „Przegląd Powszechny" ir kt.

92. Valašinskas mirė Omske 1893 m.

97. Bakevičius mirė 1882 m.

99. Genutavičius mirė Belozerske, Novgorodo gub., 1892 m.

107. Nebeišvažiavo per visą savo amžių. Vyskupiją lankyti tepradėjo Žem. v. administratorius, v. Motiejui mirus, vyskupas sufraganas Al. Beresnevičius, buv. Kunigų akademijos rektorius.

PIRMOJI KNYGNEŠIŲ POLITIKOS BYLA

1862 m. namų karui pasibaigus[6], Kauno gub. gyventojams pasirodė, jog kils katalikų tikėjimo persekiojimas. Katalikai drebėdami laukė tos gadynės; tuo laiku ėmė iš Prūsų plaukti brošiūros, patvirtinančios tikėjime ir parodančios, kaip reikia laikytis persekiojimo metu. Tųjų brošiūrų buvo šie vardai:

1. Isz tamsybes wed kielis tejsibes.
2. Parspieimas.
3. Sznekesis katalika su nekataliku.
4. Prajautimas.
5. Wargaj bažniczes kataliku.
6. Litanie apej wisus szwęntus Muczelnikus.

Tas brošiūras žmonės godžiai pirkos, ir kad jau kuo ne kiekvienoje troboje, ypač Žemaičiuose, buvo, patyrė valdžia ir liepė gaudyti. Nesunku buvo susekti, nes mūsų žmonės žiopliai, greit pasakoja viską reikalingiems ir nereikalingiems. Tas brošiūras paprastai atnešdavo žydai ir žmonės, kurie užsiima kontrabanda. Nė vienas kunigas nevažiavo už sienos ir netraukė jų per sieną. Tačiau valdžia, nesikabindama prie žmonių, apkaltino kunigiją ir liepė:

1. Rietavo dekaną Žvingių kleboną Pranciškų Butkevičių, 2. Žygaičių kleboną Vicentą Norvaišą, 3. Salantų kamendorių Pranciškų Stropų, 4. Darbėnų kamendorių Kazimierą Eitutavičių, 5. Naumiesčio kamendorių Mateušą Kaziliauskį, 6. Pagramančio kamendorių Vicentą Buivydą, 7. Gaurės kamendorių

Vicentą Dembskį, 8. Gardamo filijalistą Joną Grigaliūnavičių ir Tauragės kleboną Joną Tamoševičių suimti ir atvežti į Vilnių.

Atvežė ir uždarė pilėje Nr. 14[7]. Prasidėjo tardymas. Kunigai, niekados tokiuose sielvartuose nebuvę, nežinojo, kaip teisintis. Kada klausė, kas jas (tas knygeles) rašė, atsakė: „Nežinome". Vienok kunigai Dembskis, Norvaišas, o labiausiai Batakių klebonas Eligijus Mantvila tvirtino, jog jų autorius – vyskupas.

Dėl to tai generalgubernatorius Potapovas atsiuntė į Kauną žandarmų generolą Losevą peržiūrėti vyskupo namų. Losevas, pasiėmęs aštuonetą policijos valdininkų, ieškojo, bet nieko nerado; negalėjo ir rasti, nes vyskupas jokių iš Prūsų atgabentų knygų neturėjo. Be įrodymų sunku buvo vyskupą bausti: pasiuntė į Prūsus rasti rankraščio, autoriaus ranka rašyto, bet nerado.

Tilžės klebonas kun. Zabermanas padavė raštu prisipažinimą, jog jis pats parašęs ir spausdinęs; tačiau maskolių valdžia tam netikėjo. Po visam tam kun. Butkevičių išsiuntė į Kurganą, Tobolsko gub., kun. Norvaišą į Tomsko gub., kun. Stropų į Pinegą, Archangelsko gub., kun. Eitutavičių į Viatkos gub., kun. Kaziliauskį į Cholmogorus, Archangelsko gub., kun. Buivydą paliko Vilniaus gub. ir nebeleido sugrįžti į Kauno gub., kun. Dembskį taip pat, kun. Grigaliūnavičių taip pat, kun. Tamoševičių paleido, pavelydami sugrįžti į Tauragę, į pirmykščią vietą.

Taip ta byla 1870 m. ir pasibaigė.

DOC. J. TUMO PASTABOS

3. Stropus sugrįžo į Tryškius. Ilgai paklebonavęs, karšti išvažiavo Vilniun prie Aušros Vartų ir ten mirė apie 1910 m.

4. Sugrįžo ir Eitutavičius.

5. Kaziliauskas mirė Krakėse vienuolių kapelionu.

7. Vitalis (ne Vicentas; v. Motiejus bus čia apsirikęs) Dembskis pusbrolis ano viršiau minėtojo Vlado Dembskio.

Eligijus Mantvila, Batakių dekanas, rusų administracijai pataikūnas ir jos proteguojamas už šnipavimą bei vyskupo neklausymą. Adm. v. Beresnevičiui vos ne vos pavyko jį išmesti iš

dekanų į Svėdasų vikarus, o po šešelių metų į Mosėdžio altariją, kur ir mirė apie 1898 m. Sk. apie jį „Mūsų Senovėje"[8].

Pranciškus Butkevičius, ištremtas į Kurganą, Tobolsko gub., ten prirašė daugybę lietuviškų knygų religinio turinio. Esu jų turėjęs šešetą; bet sako buvęs parašęs apie 10 ar 12. Lunkevičiaus „Apeigos" buvo gražiai verstos. Nebėra žinios, kur tie rankraščiai dingo. Mirė šv. Kryžiaus par. Kaune klebonu, dekanu ir kanauninku 1896 m. rugp. 20 d. Sk. Vaižg. Raštų XIII t.

Sąrašas vienų tik pavardžių nubaustųjų už dalyvavimą 1863 m. revoliucijoje rodos sausas, o dėl to tai didis, daug reiškiąs dokumentas; vyskupas Motiejus didį dårbą bus padirbęs, patiekdamas kunigų sąrašus, kurie buvo nubausti 1831 ir 1863 m. Ta liūdna litanija pati savaime gana duoda vaizduotei scenų, kurios tai šalčiu krato, tai ašaras veržia. Kiek ten visai nekaltų, kiek maskolių nežiūrėta paprastos teisybės, ne tik gailestingumo. Gana buvo aiškiai melagingo ar perdėto įdavimo – ir tu kalėjime, jei nesuskubai ten numirti – katorgoje, jei ten dar nepasibaigei – visam amžiui ištrėmime niekuo neaprūpintas. Įskųstiems veltui buvo teisintis įrodymais, protekcijomis. Žemaičių vyskupui užstojant, tebuvo paleisti du. Keliolikai pavyko čia pat kentėti per visą amžių už menkiausius niekus. Keliolika visiškai nekaltų po 20 metų pravargo katorgoje Sibirijoje, paskui arčiau, Maskolijoje. Varnių seminarijos rektorius J. Dovydaitis, Ariogalos klebonas Jasevičius, Varnių moderatorius Amb. Kašarauskas, Skapiškio kl. D. Žiūkas, Anykščių kl. F. Stulginskis ir k. – vis tai šviesieji, išmintingieji ano laiko dvasiškiai, Žemaičių vyskupijos žvaigždės, o gavo svetur užgesti. Rusai tyčiomis grobstė išvežti pačius prakilniuosius „za vrednoje vlijanije"[9]. Kas mums atlygins tą kultūrinį nuostolį? Daug tarp jų buvo lietuviškų literatų, ne vienu jų veikalu būtume pasimokę.

Mirtimi nubausti keturi kunigai: Mackevičius, Noreika, Gargasas ir Račkauskis; penktam mirti pasmerktam Norvaišui pavyko pabėgti. Trys buvo šiaip užmušti: Vytartas, Pėža ir Mosiejus. Kiti išmirė kalėjimuose arba neištesėję sunkioje ir ilgoje kelionėje ištrėmiman. Gal tik kelioliktasis tesusilaukė 1871–2 m., kada buvo jiems pavelyta apsigyventi Lietuvos pasienyje, bet

ne pačioje Lietuvoj, – Kurše. Vis dėlto nors iš tolo galėjo tėvynės oru kvėpteleti ir jos duonele misti. Bet ir jų daugumas teatsigabendavo mirti. Apie 1880 m. ir vėl juos išblaškė po Rusiją. Ne taip smarkiai nubaustų kunigų buvo daug; ganytojas jų nė nemini.

BROLIJA

1863 m. maištui pasibaigus, Rusų valdžia nusprendė perdirbti Lietuvos kraštą – rusišku. Visi laikraščiai pradėm šaukė: obrusit, obrusit!! Tuo tikslu uždraudė tų vietų gyventojams miestų gatvėse, kromuose, klubuose, teatruose ir mokyklose kalbėti lenkiškai. Nusidedančius nors kelių žodžių ištarimu baudė pinigais; tačiau į namų sritį nesikišo, tai žmonės namie galėjo kalbėtis lenkiškai, prancūziškai, lietuviškai ir vokiškai. Visas iškabas ant krautuvių pakeitė rusiškomis; pagaliau traktierių vardus: „Lietuvių", „Žemaičių", „Vilniaus", „Varšuvos" pakeitė; juos begalėjai praminti: „Kuršo", „Mintaujos", „Londono" traktierius. „Grodno" traktierium pavadinti irgi negalėjai.

Maskoliai dar panoro, kad lietuviai ir žemaičiai priimtų pravoslavų tikėjimą. Visus katalikus, tarnavusius valdžiai, išmetė iš vietų; jei kuris jų priimdavo pravoslavų tikėjimą, tam tuojau duodavo vietą savo krašte. Verkė nelaimingi tarnautojai, su pačiomis ir vaikais paliekami be kąsnio duonos, tačiau nekeitė tikėjimo.

Tai matydamas, Juozapas Siemaška, unitų vyskupas, patapęs pravoslavu Lietuvos metropolitu, įsteigė broliją. Jos tikslas buvo platinti rusų tikėjimą tarp katalikų. Kauno gubernijoje tos brolijos galva buvo Kauno arkijerėjas, gyvenąs Pažaislyje, vardu Aleksandras; nariai buvo: Mikalojus Muravjovas, Kauno gubernatorius, kurs man nesykį sakydavo, jam bet kuri tikyba esanti gera; vicegubernatorius Lvovas, mitrus, bet nedoras; Jonas Šulginas, Kauno vyrų gimnazijos direktorius, dievobaimingas, bet fanatingas katalikų priešas; Mikalojus Novikovas, visų parapinių Kauno gubernijos mokyklų globėjas, taip nelabas, jog pačius rusus prikrimto ir pelnė visų neapykantą; Mikolajevas,

kapitonas, taip uolus pravoslavijos platintojas, jog su kataliku nė pasikalbėti ramiai negalėjo: viena kataliko išvaizda jau jį erzino.

Kiekvienas tų brolių apsiėmė išversti nors tris katalikus kasmet; taip pat kiekvienas turėjo kas metai dėti po keletą rublių į brolijos kasą. Tie pinigai buvo skiriami priedu tiems katalikams niekšams, kurie prekiavo savo tikėjimu. Tačiau ir tie priedai nepatraukdavo katalikų išsižadėti savo tikėjimo.

Šitie gi broliai uždraudė Vilniaus pirkliams pardavinėti lietuviams knygas, lotyniškomis raidėmis spausdintas, ir nusprendė antmesti jiems rusų raides. Minėtasis Novikovas valdžios lėšomis Vilniuje atspausdino rusų raidėmis: „Evangelijas ant nedėldienių", „Elementorių" ir „Ūkiškąjį Kalendorių", pono Ivinskio parašytąjį. Norėdamas atspausdinti taip pat rusų raidėmis „Aukso Altorių", kelius kartus buvo atėjęs į mane prašymu, kad leisčiau iš kalendorėlio išmesti šv. Ignacą Lojolą, šv. Liudviką Prancūzų karalių, šv. Juozapatą, šv. Kazimierą ir maldas už popiežių. Į tai atsakiau, ligi tik ką nors iš maldaknygės išmes – pagadins ją, o aš įsakysiu vyskupijai, kad nė vienas katalikas nedrįstų įsigyti ir skaityti. Po visa to atspausdino „Aukso Altorių", siuntinėjo į valsčiaus raštines, bet niekas jų nepirko. Tai regėdamas, daugiau nebespausdino, bet nuo to laiko nė vienos lietuviškos knygos lotyniškomis raidėmis spausdinti nebeleido. Dargi maskoliai iš Maksvos atsiųsdavo į Vilnių daugybę paveikslų rusų šventųjų, savo kryželių ir medalikėlių. Valdžia išsiuntinėdavo juos į valsčių raštines, tačiau katalikai jų nepirkdavo, antmetamus degindavo, nes katalikų kunigai jų nešvęsdavo.

„Brostvininkai" spaudė katalikus, bet ir Sutvertojas prispaudė stiprus apaštalus. Siemaška neilgai trukus Vilniuje mirė; Mikalojas Muravjovas Pskove ūmai nustojo gyvasties; buvusis Kauno gubernatorius Vokioje mirtį rado; Šulginas Maskvoje amžių pabaigė; Novikovas, po Šulginui tapęs gimnazijos direktorium, išsiųstas į Vladimiro guberniją vėl parapinių mokyklų globėju; Lvovas, savo pačios apleistas, į kaktą sau šovė. Taip iki 1870 m. nebeliko jų nė vieno. Brolija, tiesa, neiširo, bet minėtųjų įpėdiniai nebebuvo tokie uolūs platinti rusų tikybą.

Visų daugiausia katalikus įerzino generalgubernatorius Kaufmanas, kankindamas kunigiją formalumais ir bausmėmis, kurioms nė galo nebuvo. Po jo parvažiavo Aleksandras Potapovas, vyras protingas, ramus ir tikybos dalykuose ne fanatikas; šisai nuosekliai nuramino Lietuvą. Ir visų mylima buvo jo žmona, labai gailestinga visiems, be skirtumo tikėjimų. Kai ji 1870 m. cholera mirė, gailėjo visa Vilniaus ir Kauno gubernija. Pagaliau gubernatoriai visgi minkštesni buvo Kauno gubernijai kaipo grynai katalikiškai; leisdavo čia pardavinėti ražančius ir škaplierius, Vilniaus gubernijoj to daryti nepavelydavo.

Vilniaus knygininkas Adomas Zavadzkis, turėdamas daugybę cenzūrai pavelijant išspausdintų lotyniškomis raidėmis žemaitiškų knygų, reikalavo, kad leistų jam jas išparduoti. Ir tikrai, vidaus dalykų ministeris Timaševas 1870 m. jam tai leido. Parapijų prekijai tuojau tas knygas išpirko.

ŠVENČIAUSIOSIOS PANELĖS PAVEIKSLAS

Pakapės bažnyčios vikaro pareigas ėjo iš Mogiliavo vyskupijos atėjęs kunigas Mykolas Šimkevičius; jis buvo nepilno proto. Manydamas būk žmonių ligos kylančios iš velnių apsėdimo, senaisiais egzorcizmais ėmė baidyti neesamus velnius. Aš, vyskupas M. V., gavęs apie tai žinią, uždraudžiau skaityti minėtuosius egzorcizmus; tada kun. Šimkevičius ėmė skaityti ligoniams paprastuosius egzorcizmus. Mūsų žmonės noromis ieško stebuklingųjų gydymo būdų, todėl ligos paimti žmonės būriais pradėjo rinktis į Pakapę. Tada Šimkevičius pasamdė jiems erdvą butą. Kas rytas ligoniai turėjo klausyti jo mišių; pašvęsdavo du kibiru vandens ir po kelius kartus, skaitydamas ant jų egzorcizmų maldeles, šlakstydavo ir apliedavo negaluojančius. Ėjo nabagai peršlapę ir sustingę lyg audros lauke užtikti. Davęs po tokį dovį vaistų, kunigas ėjo į špitolę, kur gulėjo tie ligoniai, kurie nebegalėjo paeiti, ir tuos lygiai perliedavo šventu vandeniu. Galbūt kuris ne kuris ligonis ir pasveiko; nuo to pasklido garsas Pakapėje esąs šventas ir stebuklingas kunigas gydytojas; dėl to žmonės dar labiau ėmė ten spiestis.

Gedminaičių dvare ties Švėkšna gyveno jaunas grafas Plioteris, beprotis; jo motina, antrą kartą ištekėjusi už Gružausko, Kelmės savininko, įprašė kun. Šimkevičių, kad nuvažiuotų į Gedminaičius ir išgydytų jos sūnų. Ją patenkindamas, kun. Šimkevičius nuvažiavo, skaitė egzorcizmus, šlakstė, tačiau ligonis nepagijo. Grįždamas į Pakapę, pasuko į šalį ir pavažiavo ant Kulių. Ties Plungės miesteliu pasergėjo pakelėje koplytėlę su šv. Vincento Fererijo[10] stovyla ir šaltinėlį; sustojo ties juo, atsigėrė vandens ir tarė žmonėms, kurie jį kaip šventąjį lydėjo:

– Tikrai jūs nežinote, ką turite! Tas vanduo stebuklingai gydo visas ligas.

Tai pasakęs pavažiavo į miestelį; kiek tiek užtrukęs pargrįžo namo ir 1866 m. mirė Šiauliuose.

Nebeliko stebuklingojo gydytojo, bet jo žodžių, ištartų prie koplytėlės, žmonės neužmiršo. Tuojau ėmė iš jos šaltinėlio semtis vandens ir gydytis ne tik patys, bet ir savo gyvulius. Pasklido garsas apie stebuklingą vandenį; ne tiktai krikščionys, bet ir žydai ėmė tuo vandeniu gydytis savo „galvijus", atseit, ožkas. Net iš Prūsų atsiųsdavo žmones to vandens. Man tai pasakiusiems žmonėms atsakiau:

– Jei Viešpats Dievas nori tuo vandeniu jums savo mylistų tiekti, tegul daro kaip Jam patinka; jeigu gi žmonės tuo tik save ir kitus svaigina, greit pasibaigs „stebuklai".

Tuojau atsirado žmonių, panorėjusių tais stebuklais pasinaudoti. Kazimieras Milašius, Ignacas Kumšlitis ir dar kažin koks Ignacas, prasti plungiškiai žmonės, sodžiaus kurpiai, arba šiaučiai, sumanė ant šaltinio pastatyti koplyčią, kur ilgainiui kunigai galėtų mišias laikyti. Tam tikslui, nešiodami po kaimus vandenio, pradėjo rinkti pinigus. Kad ta rinkliava lengviau vyktų, pasisakė Švenčiausioji Panelė su jais „rokavusis" ir tatai Ji liepusi aną koplyčią pastatyti ir ten stebuklingą jos paveikslą pakabinti; kunigai ir visi kiti tam sumanymui nepalankūs veikiai išmirsią. Žmonės, po truputį jiems tikėdami, neskundė atnašų; pasakoja, iš vieno dvarininko išviliojęs du tūkstančiu rublių.

Tie kurpiai savo amatą apleido. Iškalbingesnis Milašius nusidavė į Klaipėdą ir įsakė papiešti paveikslą; jis turėjęs būti kopija

Dievo Motinos paveikslo, esančio Salantų bažnyčioje. Dar pasamdė girnakalius, kurie, surasdami didžiausius akmenis, kalo ir tašė koplyčiai pamatams. Tie akmens buvo taip dideli, jog tik vienam nuvežti į Plungę reikėjo kaltis tam tikrų vežimų ir kinkytis po aštuoniolika arklių. Kai juos klausdavo, kam jie ieškosi tokių didelių akmenų dėti po maža koplyčia, atsakydavo Dievo Motina tokių norinti. Kurpiai, daugiau pelnydamies, ėjo į žmones pranašų vardais ir rinkosi pinigų, savo gi amatą visai užmiršo. Visur apsakinėjo savo regėjimus, mokė kažkokių naujų maldų, kurias Dievo Motina jiems apreiškusi. Vienu žodžiu, apgaudinėjo žmones.

1868 m. buvo uždrausta senąsias koplyčias taisyti, ne tik naujas statyti. Todėl Plungės asesorius, pasergėjęs akmenis vežant, paklausė, ar turi ministerio leidimą statyti koplyčią. Kai prisipažino neturį, uždraudė vežioti uolas. Tada paprašė mane, kad aš iš gubernatoriaus išmelsčiau reikiamą leidimą. Kauno gubernatorius kunigaikštis[11] būtinai atsakė ir dar įsakė žmonėms jau suvežtus akmenis parsivežti ant savo parapijos kapų. (Juos ir dabar tebegali ten matyti. Vienas, gražiai iš visų pusių nukaltas, tebėra prie minėtosios koplyčios pakelėje iš Plungės į Kulius. *Tum.*) Padarė tai nabagai, bet dideliu vargu, nes buvo pavasario laikas (o kelias ten netaisomas. *T.*). Visas trūsas išėjo niekais; pagaliau ir šaltinėlio vanduo nustojo „stebuklingųjų" savumų.

Milašius su Kumšličiu, pasikliaudami laimingesniais laikais, nusidavė į Klaipėdą, priėmė iš tapytojo paveikslą, sumokėję 160 rublių. Paskui Milašius sugrįžo į tėvynę, o Ignacas Kumšlitis, vaikinas, temokėdamas žemaitiškai, su paveikslu nuvažiavo į Romą. Nežinau, kaip jį ten priėmė, žinau tik, jog minėtąjį Švenčiausios Motinos paveikslą patsai popiežius Pijus IX 1868 m. pašventė. Ignacas, užtrukęs Ryme arti ištisų metų, sugrįžo su paveikslu į Klaipėdą, nebe į Žemaičius, nes be valstybės paso važinėdamas, peržengė įstatymus ir sugrįžęs būtų gavęs atsisėsti į kalėjimą. Todėl paliko Klaipėdoje kurpiaus gizeliu.

Vėliau girdėjau, anasai paveikslas buvęs į Žemaičius parvežtas ir kažin kur padėtas. Žandarmerija jo ieškojo, bet niekur nerado.

Tais laikais rusų valdžia nepavelydavo jokių mezliavų; kadangi Milašius rankiojo atvirai, tai policija ėmė ir jo ieškoti, norėdama pasodinti į kalėjimą. Rinkikas gavo tad po svetimas parapijas tarp žmonių slapstytis.

NUOTYKIS SKAPIŠKYJE

Lietuvoje, Žemaičių vyskupijoje, Skapiškio miestelyje iš senų laikų buvo kunigų dominikonų vienuolynas; jį 1832 m. rusų valdžia panaikino, vienuolius išvežiojo po kitus vienuolynus, mūrinę gi bažnyčią uždarė. Vėliau ta pati valdžia vienuolyną perdirbo kareivinėmis.

1854 m. karo ministerio įsakymu į Skapiškį atvyko pulkas suomių šaulių ir apsigyveno tose kareivinėse. Skapiškis – miestelis šlapias, paežerėje pastatytas; iš jo ištekanti upelė, beplaukdama per miestelį, dažnai jį užlieja, nes kriaušius turi slesnus. Tačiau pačiame miestelyje nėra tilto, visi važiuotieji gauna brastą perbristi. Dėl to ta drėgna vieta nėra gana sveika.

Atvykę suomiai, žmonių liudijimu, buvę labai pikti, kasdien tarp savęs mušdavęsi. Jų muštynės buvę nepaprastos: mušeikos taikydavę priešui suduoti per nosį, per zūbus taip, kad net dantis kits kitam iškriušdavę. Visos jų muštynės pasibaigdavusios kruvinai. Karininkai vargiai galėdavę kareivius perskirti.

Į kelius mėnesius kaip buvo atėję, kareiviai ėmė sirgti ir mirti. Įsisukę karščiai per tris dienas varė juos į grabą. Žiema tais metais buvo stipra; pulkininkas tad, vargiai įveikdamas įšalusią žemę, liepė lavonus krauti po dominikonų bažnyčia. Išmirus kelioms dešimtims, suvarydavo kaimiečius ir liepdavo jiems nabašninkus užkasti. Užkasdavo visiškai nuogus lavonus, be jokio drabužio, be grabo. Gal tai buvo pulkininko spekuliacija. Tačiau žmonės, aplink Skapiškį gyvenantys, sušalusius lavonus nešiodami neužsikrėsdavo ir nė vienas nesusirgo. Ta liga tenumirė viena merga, kuri su suomiais daužėsi.

Tie suomiai, arba finai, buvo giminės anų švedų, kurie savo karalių Gustavo Adolfo ir Karolio XII laikais negirdėtai gyvuliškai žudė ramius, beginklius Lietuvos ir Žemaičių žmones. Tai

atmena ne tiktai tos vietos žmonės, bet ir patys švedai. Taigi vienas finas, mirties ligos į patalą paguldytas, tarė savo draugams:

– Ar žinote ką, broliai? Kai gavome įsakymą eiti į Lietuvą, tarė mano senas tėvas: „Sūnau, kai sustosite Lietuvos žemėje, nieko pikta nedarykite jos gyventojams, nes mūsų bočiai, Karolio XII ten nuvaryti, labai blogai, be širdies su jais elgės. Dėl to Dievas pabaudė patį karalių, pažemino Švedų valstybę ir jus gali pabausti". Štai taip ir atsitiko. Mirštame kaip musės, nuodais papenėtos, o tos vietos žmonės nėmaž neserga ir nemiršta. Argi tai ne Dievo bausmė mums?

Tai pasakęs, numirė. Gerai tad žmonės kalba, Dievas yra kantrus, neveikiai pabaudžia bedievybę, bet jos neužmiršta visiškai.

Nuo 1855 m. sausio 1 d. iki kovo 11 d. Skapiškyje numirė 220 finų. Likusieji, išeidami iš kareivinių, pastatė kapuose paminklą antrašu:

„Hic requiescunt CCXX milites cohorte Finica hostiae epidemiae typhosae anno MDCCCLV. Lugentes sodales hoc monumentum consecraverunt".

(Čia ilsis 220 kareivių Finų pulko, nepriešiškos karščių ligos 1855 m. pakirsti. Verkiantys draugai tą paminklą paskyrė. *Tum.*)

Finams išėjus, kariuomenės valdžia niekados daugiau nebeatsiuntė čia į Skapiškį kareivių, nes tą vietą laiko nesveika.

Generolas gubernatorius Nazimovas Vladimiras atidavė katalikams atgal podominikonų bažnyčią; aš ją 1858 m. pašvenčiau vyskupiškomis apeigomis. Ir iki šiol (1873) ten esti parapijos pamaldos.

BAŽNYČIŲ STATYMAS

RŪPESČIAI DĖL ZARASŲ BAŽNYČIOS

Miestelis, Kauno gubernijos šiaurėj stovįs, nuo amžių vadinasi – Jeziorosy, kad tarp ežerų yra pastatytas. Priderėjo į Vidžių apskritį. Tiktai pirmaisiais ciesoriaus Mikalojaus I viešpatavimo

metais buvo pramintas Novoaleksandrovsku ir pakeltas apskrities miestu. Prie to daugiausia tai prisidėjo, kad per miestelį tapo pravestas šašiejaus kelias. Vidžiai paliko miestas „už štato".

Tuose tai Zarasuose nuo senovės buvo katalikų bažnyčia. Pirmoje šio amžiaus pusėje perkūnui ją sudeginus, klebonas pastatė bjaurią pastogę prie pat šašiejaus ir apmėtė ją pačvarkėmis; jos nėmaž nedengė nuo lietaus. Neturtinga parapija, netesėdama pasistatyti naują bažnyčią, prašė pašalpos iš Vilniaus vyskupo, nes ta Lietuvos dalis tada prigulėjo Vilniaus vyskupijai. Vyskupas tam tikslui išprašė iš vyriausybės 10 000 rublių.

Vyskupas Andrius Klongevičius[1] teikės ypač mylėti Dusetų kleboną Stanevičių ir pakėlė jį Vilniaus kanauninku. Sumanius Zarasuose statyti bažnyčią, kanauninkas rekomendavo vyskupui savo brolio sūnų kun. Aleksandrą Stanevičių iš Seinų vyskupijos, dabar (1873 m.) Žemaičių vyskupijoje esantį. Kun. Aleksandras, į Zarasus nuvažiavęs ir pinigus priėmęs, apsigimęs verteiva, ne bažnyčią statė, bet šitaip apsivertė. Vilniaus konsistorijai pareiškė duotaisiais pinigais bažnyčios pastatyti nebūsią galima; tad ketinąs pirma pastatyti vandeninį malūną ir nupirkti Zarasuose namus, o paskui iš pelnų palengvo statyti mūro bažnyčią. Konsistorija nenorėjo su tuo sutikti, manė, žmonėms padedant, būsią galima bažnyčia išmūryti; vienok vyskupui to geidžiant sutiko. Stanevičius pastatė malūną, nupirko namus traktieriui, ėmė pelnus, bet bažnyčia nesirūpino. Tuo tarpu valdžia, atimdama bažnytinius turtus, atėmė ir aną malūną bei namus, ir Zarasai vėl paliko be bažnyčios ir be duotos jai pašalpos.

Šiaurinė Lietuvos dalis, o su ja ir Zarasai prie Žemaičių vyskupijos pridėta 1851 m. Šviesiausis ciesorius Mikalojus I, pravažiuodamas pro Zarasus, išvydo pastogę ir tarė: „O čia kas toks bjaurus?" Lydintis karo gubernatorius atsakė: tai bažnyčia. Ciesorius paliepė tada atkreipti mano atidą į tą dalyką; karo gubernatorius ir parašė tai man. Neilgai trukus, nes 1851 m. liepos 16 d., patsai buvau Zarasuose. Pašalinau kun. Stanevičių, o paskyriau kun. Viktorą Rusteiką. Patsai parodžiau vietą bažnyčiai kalne tarp liepų. Kun. Rusteika kad sukruto, tai tais pačiais

metais pastatė nedidelę medinę bažnyčią. 1852 m. sausio 26 d. leidžiau naujus Dievo namus pašvęsti ir ten perkelti pamaldas, bjaurią gi pastogę nugriauti. Taip patenkinome ūmųjį tos vietos reikalą. Kunigui Rusteikai už rūpestį atidaviau Rokiškio klebonija, Zarasuose gi pasodinau kun. Narkevičių, pijorą. Bet vienuoliai, papratę sėstis už parengto stalo, nesugeba ūkininkauti; ištyrus pasirodė kun. Narkevičių galint būti geru literatu, bet ne klebonu. Nauja bažnyčia buvo ir ankšta, ir žema. 1859 m. birželio 20 d. man čia vėl atvažiavus, tos vietos gyventojai ėmė prašyti didesnės bažnyčios.

Pradėjome minavoti aną 10 000 rublių, kitados duotų iš iždo: norėjome ieškoti iš turtų, likusių a. a. vyskupui Klongevičiui mirus, bet ištyrus pasirodė, jog iždas tuos pinigus atgal atsiėmė, užgrobdamas malūną ir miesto namus. Nustoję vilties, turėjome čia pat vietoje ieškoti pragumų.

Pašalinęs kun. Narkevičių, kleboniją atidaviau kun. Mykolui Skorupskiui, iš kurio daug vyliaus. Jaunas tas ir darbštus kunigas, visam Zarasų apskričiui padedant, iš tiesų ėmė statyti erdvą mūro bažnyčią. Padarė kaip norėjo, bet greituoju gerai neišdegė plytų, o gal ir pamatų neprisikasęs pradėjo statyti. Ale architektas visados prie darbo buvo.

Prasidėjo sukilimas, 1862 m. Skorupskis buivo suimtas, o paskui į Sibiriją išsiųstas; klebonu gavo eiti komendorius kun. Jonas Katelė, kurs nestengė prie savęs žmonių patraukti ir nemokėjo ūkininkauti. Nauja bažnyčia ėmė skilti ir ketino virsti. Vėl man bėda! Pašalinęs kun. Katelę, kleboniją pavedžiau kun. Pranciškui Staškauskui, kurs buvo pasižymėjęs savo išmanymu statyti. Pažiūrėsime, ką stengs padaryti.

LAUKUVOS BAŽNYČIA

Neilgai trukus, kaip įsišvenčiau vyskupu, teko būti Laukuvoje. Radau bažnyčią seną, medinę ir apiplyšusią, kleboną gi kun. Ignacą Kocą, misionorių, išsitarnavusį Varnių seminarijos profesorių, sergant. Su ištižusiu nėra rokundos; padirmavojau prisiruošusius žmones ir pavažiavau toliau. 1850 m. gegužės

27 d. kun. Kocas pabaigė savo gyvenimą. Klebonija atidaviau kun. Mateušui Narkevičiui, kurs, nežiūrėdamas gilaus savo amžiaus, sumanė išmūryti Laukuvoje bažnyčią. Ir tikrai 1852 m. pasikvietė mane pamatinio akmens pašvęstų. Nuvažiavau gegužės 11 d. ir daugybei žmonių susirinkus pašvenčiau. Pabaigęs šventas apeigas, patsai prakalbėjau į susirinkusius parapijonus, padirmavojau 1501 žmogų ir išvažiavau į Varnius.

Klebonas atsikvietė architektorių žemaitį, Kalėda vadinamą, kurs, išmūrijęs bažnyčią Skuode, apsiėmė ir čia išmūryti. Pamatams padėti pradėjo kasti žemę, bet žvyro atkalnėje negalėjo prisikasti kieto sluoksnio. Tada architektorius patarė į gilius griovius dėti ąžuolus ir ant jų išstatyti mūro bažnyčios sienas. Klebonas ir parapijonai sutiko; architektorius tad pradėjo mūrą ant ąžuolų mūryti. Baisu todėl, kad ta bažnyčia nepradėtų kuomet nors sprogti.

Klebonas Narkevičius stebėtinu pasišventimu darbavosi apie šventyklą: neturėdamas kur padėti meistrų ir dailidžių, padėjo juos savo klebonijoje, patsai palikęs viename kambarėlyje. Per kelerius metus nabagas neturėjo savo namuose ramumo, vienok kentėjo, neburgėjo. Nekartą jam pritrūko pragumų, nes nedidelė parapija negalėjo pritiekti; tai regėdamas, kaip anie kvestoriai, važinėjo po namus, prašydamas pašalpos. Keletą kartų ir į Varnius buvo atvykęs. Iš kur tik gaudavo skatiką, tuojau atiduodavo bažnyčios dalykams.

1867 m. tapo stabu ištiktas; vienok ligi tik truputį pagerėjo, vėl užsiėmė fabrika. Regėdamas tokį jo pasišventimą, pakėliau jį garbės kanauninku ir dekanu; patariau, kad savo paveikslą – parašu Fundatorius – pakabintų bažnyčioje; taip ir padarė.

Išmūrijus bažnyčią ir pastačius altorius, norėjau pašvęsti; kol tačiau prisiruošėme, turėjau išvažiuoti į Kauną, kur ir tapau arestantu.

Su visais grobais doras kun. Mateušas Narkevičius mirė 1872 m. liepos 21 d. Laukuvoje, kame ir palaidotas. Jam mirus, nerasta jokio fundušo.

PAKAPĖS BAŽNYČIA

Šiaulių apskrityje yra kaimas, Veleikiais vadinamas, prideràs į p. Karpį; smilčių kalnelyje turėjo jis kapus. Tuose kapuose žmonės pastatė medinę koplytėlę, prie kurios, žmonėms prašant, vyskupas kunigaikštis Steponas Giedraitis 1780 m. pasodino kunigą. Tokiu būdu Kurtuvėnų parapijoje atsirado nauja filija, Pakape vadinama.

1824 m. vyskupo kunigaikščio Juozapo Giedraičio į Pakapę atsiųstas dievobaimingas kunigas Jokūbas Butavičius paliovė laidojęs aplink bažnyčią numirėlius; šventorių aptvėrė, o kapus truputį toliau nustūmė. Laikėsi iš mišių ir žmonių atnašų, kurių doram ir žmonių mylimam niekados nepritrūko; be to, jam davė daržą bulvėms pasisėti. Kun. Jokūbas čia išbuvo lig 1860 m.; paskui persikėlė į Rėkyvą, tačiau ir vėl sugrįžo į Pakapę ir buvo prie bažnytėlės mansionierium, nes buvo pasenęs.

Rėkyva drauge su Pakape priderėjo į tikrąjį valstybės patarėją, šv. Onos ordino antros klasės kavalierių, per devynerius metus Vilniaus gubernijos marčelgą Šviesiai Daugalį Eustachijų Karpį, kurs pirmoje pusėje šio amžiaus ramiai sau gyveno Joniškėlyje. Buvo tai ponas turtingas: Panevėžio ir Šiaulių apskrityse turėjo apie 30 palivarkų. Taigi kaipo didžiūnas geidė kuo nors pasižymėti: užleido ilgą barzdą, niekus darė ūkininkaudamas, liepė rugius kulti ant rugienų, o žirnius ant pliko ledo Rėkyjavo ežere; penint žąsis, liepdavo jų kojas prie lentos gelžinėmis vinimis prikalti, t. ir t. Todėl dvarininkams tretį kartą jį išsirinkus marčelga, kažkas prie sienos prikalė kortelę parašu:

Mości Panowie, złe u nas połowy:
Złowili karpia bez głowy[2].

Vėliau Karpis liepė sugriauti savo miestelį, Naujamiesčiu vadinamą, Nevėžio paupyje. Kad jau keliolika namų išvertė, vėl kažin kas prilipdė kortelę antrašu:

Budować i rujnować – jednostajna praca;
Jednak mądry buduje, a głupi wywraca[3].

Todėl buvo kilęs klausimas, beg marčelga Karpis turi sveiką protą. Karo gubernatorius atsiuntęs buvo komisiją iš žandarų generolo, dviejų daktarų ir bajorų deputato; ji nusprendė seną marčelgą iš tikro sergant proto liga. Dėl to dvarai iš jo buvo atimti ir perduoti sūnums: Pranciškui, Pelicijonui ir Kastantinui. Senam marčelgai bepaliko vieną erdvą dvarą, nuo bočių laikų valdomą, Rėkyvą, Šiaulių apskrity. Apsigyveno tada ten ir šeimininkavo saviškai.

Prie dvaro laikė 12 vaikelių, ne vyresnių kaip 10 metų; visus aptaisė juodomis jupelėmis, bet nė vienam nedavė avalynės, todėl basi tarnavo prie stalo. Pasidirbdino sau milžinišką briką, į kurią kinkė po 10 darbinių arklių; šita brika važiuodamas dvarininkų lankytų, ėmės su savimi, be suaugusio pasekėjo, dar du basu bernioku ir 12 visokių veislių šunų.

Tas tai marčelga Karpis parašė man noriąs Pakapės filiją pakelti parapine bažnyčia. Apsidžiaugęs ta žinia, atrašiau marčelgai ir pasiskelbiau tokią dieną patsai atvažiuosiąs į Pakapę. 1861 m. rugsėjo 5 d. ir nuvažiavau. Priėmė mane iškilmingai žmonės su dvasiškiais; jų vadu buvo marčelga Karpis. Palaikėme mišparus, rytą iškilmingas pamaldas. Žmonių buvo gana; patsai įlipau į sakyklą ir paskelbiau, jog marčelgos dorumu jų filija bus pakelta parapine bažnyčia, visados turės sau kleboną ir vikarą.

Pamaldoms pasibaigus, padirmavojau nedirmavotus ir su visais dvasiškiais nuvažiavau prie marčelgos pietų. Po pietų ponas marčelga pasižadėjo Pakapės klebonui duoti 33 dešimtines žemės ir kasmet mokėti po 230 rublių, o tam atatinkamą kapitalą garantuoti Rėkyvos dvaru. Aš gi iš savo pusės pažadėjau marčelgos išsirinktąjį kunigą pakelti Pakapės klebonu ir uždėti ant jo pareigą kas metai laikyti už fundatorių tiek mišių, kiek klebonai, turintys penktos klasės beneficiumą, paprastai laiko, ir išsiųsti komisiją naujos parapijos apribotų.

Ir tikrai, kaip tiktai marčelga pasiskyrė Pakapės klebonu J. M. kun. Antaną Gintilą, tuojau sutikau; sugrįžęs namo, paskyriau komisiją parapijai apriboti, ponas gi marčelga naujos klebonijos fundušą patvirtino tam tikru dokumentu, o šį patvirtino vidaus

reikalų ministeris Perovskis. Taip vyskupija padidėjo dar viena parapija.

J. M. Karpis ne beprotis, kaip buvo nuspręsta, bet tik mėgėjas niekdarbių.

Tuo pagirtinu savo darbu jisai parodė geriausius savo norus Bažnyčiai, dėl to aš jį tikrai gerbiau ir ne kartą sakiau: duok, Dieve, tėvynėje didžponių, nes jie, turėdami gerų norų, daug gero gali padaryti Bažnyčiai ir tikybai. Plikbajoris gi ką išars, tą ir suvalgys. Karpis buvo lenkas ponas, o lenkai ponai visados buvo dievobaimingi. Juk tai jie po visą kraštą pristatė bažnyčių, kurių puikumu ir iki šiai dienai džiaugiamės pasistebėdami. Mirė marčelga Karpis 1864 m.

RAUDONDVARIO BAŽNYČIA

Tuoj, ligi tik įsišventęs vyskupu, gavau iš grafo Benedikto Tiškevičiaus pasiskelbimą Raudondvario filiją paversti parapine bažnyčia. Prašė, kad sutikčiau, pasirūpino ko reikia ir pasižadėjo kleboną prideramai aprūpinti.

Kelius kartus susirašęs su grafu tuo dalyku, pritardamas dievobaimingam jo geidimui, 1851 m. gegužės 5 d. per Kolegiją prašiau vidaus reikalų ministerį Perovskį, kad sutiktų su tuo sumanymu.

Tais pačiais 1851 metais, lankydamas vyskupiją, rugpjūčio 11 d. iš Kauno išvažiavau į Raudondvarį. Privažiavęs keltuvą per Nevėžį, radau laukiančius manęs grafą Benediktą Tiškevičių, vyresniąją jo dukterį, ištekėjusią už kunigaikščio Jablonovskio, jaunesniąją, mergaitę, ir grafą Tiškevičių, atvykusį iš Kijevo, žvaigždėmis apkabinėtą. Pasisveikinę ir pasipažinę, pavažiavome į kalną.

Čia prie pat kapų stovėjo menka medinė koplyčia ir gana daug žmonių. Priėmė mane tos vietos filijalistas kun. Pranciškus Stanskis. Palaiminau esančius, padirmavojau 1840 žmonių ir nuvažiavau į dvarą. Čia prasidėjo kalba apie būsimąją naują parapiją. Įspėjau, jog priderėtų budėti sostinėje. Grafas atsakė: „Petrapilyje turiu veikėją, kurs mane užtikrino dalyką galėsią

pabaigti". Galop pernakvojęs, toliau važiavau, nes aš buvau nepaprastas valkata.

1852 m. balandžio 25 d. J. M. ministeris sutiko, kad Raudondvario filija būtų pakeista parapine bažnyčia. Ligi tik grafui tai pranešiau, tuojau pradėjo mūryti bažnyčią. Vilniuje tuomet gyveno nuo 1812 m. Lietuvoje palikęs architektorius Anichini; jis, Tiškevičiaus į Raudondvarį pasikviestas, čia išbraižė planą ir apsiėmė darbą vesti. Ligi tik planą statymo komisija patvirtino, tuojau prasidėjo darbas, kurs ėjo spėriai, nes fundatorius turėjo gerų norų, pinigų ir darbininkų.

Kad bažnyčios statymas jau baigės, Tiškevičius parsikvietė iš Varšuvos skulptorių Andriolli[4]; jis gipsatūra papuošė bažnyčią iš vidaus ir dalimi iš oro. Paskui Tiškevičius pastatė špitolę, kleboniją, laidarą ir kt.

Visa tai padarius, reikėjo paskirti klebonui algą ir galelį žemės. Grafas norėjo, kad parapija skaitytųsi trečioje klasėje, ir klebonas iš dvaro imtų 400 rub. Į tai atsakiau: bažnyčia majestotinga, jai palaikyti, ypačiai ilgai fundatoriui gyvenus ir mirus, reiks daug, parapija gi maža ir neturtinga; tai ką gi padarys klebonas, turėdamas mažą pensiją? Taip perspėjus, grafas sutiko, kad būtų pirmos klasės ir apsiėmė kas metai klebonui mokėti po 600 rub. Be to, davė 33 dešimtines žemės Vijūkų akalicoje, Kauno apskrityje. Visa tai krašto vyresnybė patvirtino.

Kun. Pranciškus Stanskis buvo filijalistas prie Raudondvario koplyčios; jį patį fundatorius norėjo turėti pirmuoju naujos parapijos klebonu. Su tuo tuojau sutikau.

Bokšte steigėjas pakabino atatinkamus varpus. Rūbus įtaisė iš Liono medžiagos, o kurius ne kurius iš vieno aukso Prancūzijoje pasiūdino. Altorius tris tepastatė bažnyčioje ir juose pakabino iš Italų parsiųsdintus paveikslus. Sienas papuošė 14 paveikslų Viešpaties Kančios; bet jie buvo šiame krašte dirbti.

Jei kas, sumetęs bažnyčios ilgumą, įeitų į vidų, tai jam pasirodytų per trumpa, nes už didžiojo altoriaus yra koplyčia. Ten yra altorius šv. Benedikto, steigėjo patrono; viduje koplyčios paminklas a. a. Vandos Vankovičaitės-Tiškevičienės, pono Kanovo kaltas Italuose iš baltojo marmuro. Nabašninkė guli ant

aukšto postamento, marškone pridengta. Visa tai iškalta iš vieno gabalo marmuro. Marškonė taip tikra, jog reikia palytėti, kad pažintumei, jog ne iš drobės. Benediktas Tiškevičius sakė man, tasai dailių dailės dalykas jam atsiėjęs 60 000 rub.

Po koplyčia yra rūsys ar tikriau kambarys, kur guli keletas iš Tiškevičiaus giminės, o dabar ir a. a. steigėjo Benedikto kūnas, atvežtas iš Paryžiaus, kur mirė, ir palaidotas be jokių pamaldų plokščiame grabe.

Išmūryti ir išpuošti Raudondvario bažnyčiai reikėjo 45 000 rub. Kad jau viskas buvo gatava, grafas steigėjas paprašė mane, kad konsekracija pabaigčiau darbą. Sutikdamas 1857 m. išvažiavau iš Varnių Kauno link. Atvykau birželio 2 d. su pralotu Jurgiu Bytautu, sekretorium kun. Otonu Praniauskiu ir daugybe kunigų. Pašvenčiau bažnyčią vyskupiškomis apeigomis; į didįjį altorių įdėjau šventųjų kankinių relikvijas: Klemenso, Vitalio ir Vicento. Pašventimo atmintį švęsti paskyriau 1-ą sekmadienį po Trijų Karalių.

Padirmavojau čia 685 žmones, o rugp. 4 d. pašvenčiau varpus, jau į bokštą įtrauktus: pirmą, visų didžiausį, šv. Benedikto garbei, antrą šv. Jokūbo, trečią šv. Juozapo. Evangeliją diakonas giedojo galerijoje.

Galop išvažiavau į Kauną.

VIDIŠKIŲ BAŽNYČIA

Ukmergės parapijoje, prie didelio kelio į Dinabarką, buvo medinė filija, Vidiškiais vadinama. Kad ta bažnytėlė bene 1826 m. kažkaip sugriuvo, Ukmergės apskrities marčelga, Šventupio ir Vidiškių dvarų tėvainis Anupras Koška, pastatė medinę, prastesnę už gerą daržinę ar pastogę; ten žmonės ilgai meldės. Ilgainiui, kai ir šita ketino apvirsti, ponas marčelga aplink ją pradėjo mūryti bažnyčią; bet išvedęs sienas aukščiau paviečio langų, kaipo žmogus nedidžių turtų, liovės mūrijęs, pagaliau ir pastolius, mūrijant reikalingus, atėmė – taip nebeturėjo noro bebaigti.

1851 m. liepos 17 d. patsai atvažiavau į Vidiškius. Priėmė mane tos vietos filijalistas kun. Ignacas Balevičius, vienuolis atgailos kanauninkas, iš Vilniaus čia atsiųstas.

Pasipūtęs kaip gaidys, ale doras marčelga Koška surinko kuo ne iš visos apskrities dvarininkus ir būrį žmonių manęs priimti. Visi jie sutiko prie pastogės durų ir įvedė į tamsų kaip rūsys trobesį be grindų; dėl to veikiai pakilo tiek dulkių, jog vargiai kits kitą beregėjome. Vyskupiška apeiga palaiminęs visus susirinkusius, tariau: „Kodėl gi tai, Mości Panowie, patys gyvendami rūmuose, Dievą mūsų Jėzų Kristų į kalėjimą uždarėte? Kuo geriausias visa ko Davėjas prasikalto? Tikiuosi jus po mano apsilankymo nuversiant šitą daržinę ir pastatysiant Dievo namus, vertus to vardo! Menkas tas klebonas, kurio namai, arba klebonija, puikesni už parapijos bažnyčią".

Šitie žodžiai, nors kiek tiek aštrūs ir didžponiams nemalonūs, bet ištarti švelniai, įsiskverbė į marčelgos širdį, nes nuo jo priderėjo filiją palaikyti.

Išėjus iš pastogės, kad pasisveikinome ir pasižinome, tarė: „Pabarei mus, Dvasiškasis Ganytojau, tai tiesa, ale, kaip Dievą myliu, teisingai; duodu Jums garbės žodį, kad bažnyčią išmūrysiu". Man dėkojant už gerus norus, atsakė: „O, Kristau Viešpatie, argi mes negalime to padaryti? Dv. Ganytojas veikiai padėkos už darbą!" Nuo to laiko marčelga pasidarė didžiausiu mano prieteliu ir toks išbuvo iki numirė.

Man išvažiavus, marčelga tuojau pastatė pastolius aplink bažnyčią ir vėl pradėjo fabriką. Darbai ėjo laimingai, ir sumanymas įvyko. Negana to, Koška įtaisė varpus su vargonais, pakabino bažnyčioje brangius stiklinius žirandolius, parsiųsdino iš Varšuvos tacas ir turibulių iš naujojo sidabro. Man pavelijant, prie vieno filioro prisegė savo ir savo žmonos atvaizdus. Hortensija grafaitė Hornaitė-Koškienė su kažkokia pana Sofija Hrynkevičaite, gyvenančia pas marčelgą, išpuošė šventus rūbus ir bažnytinius. Paskui marčelga aptvėrė stodainiais taisyklingo kvadrato kapus, o šalia išmūrijo katakombas, idant turtingesnieji ten laidodamies padaugintų kunigui pelno.

Kad taip viskas jau buvo padaryta, 1856 m. birželio 9 d. patsai atvykau į Vidiškius; rytą, sekmadienį, vyskupiškomis apeigomis pašvenčiau naują bažnyčią; į didįjį altorių įdėjau relikvijas šv. kankinių: Klemenso, Žemaičių vyskupijos globėjo, Vitalio ir Vicento.

Atlikęs šventas apeigas ir padirmavojęs tikinčiuosius, kaip paprastai, buvau Šventupio dvare pietų. Popiet tariau: „Išstatei ir papuošei Vidiškių bažnyčią senųjų ponų papročiu; marčelgos bažnyčia dabar gražesnė už apylinkės parapines; nejaugi ji turėtų per amžius būti filija? Ar negalėtumei pakelti savo bažnyčios, o kartu ir savo vardo garbės, pakeisdamas ją parapine?"

Marčelga ėmė tą dalyką svarstyti; paskui, pasišaukęs savo žmoną, tarė: „Hortulka, girdi, ką Dv. Ganytojas sako? Nori, kad mūsų bažnyčia būtų parapinė. Kristau Viešpatie, argi mudu tai padaryti negalime? Juk vaikų mums nėra". Marčelgienė tuojau sutiko. Koška gi tarė: „Tik padėk mums ir nurodyk, kokie to dalyko formalumai, o viską padarysime". Patariau tad, kad kreiptųsi į mano raštinę prašymu, pareiškiančiu, jog Vidiškių filijos bažnyčią nori pakeisti parapine ir pasižada aprūpinti kleboną. Tai padarė marčelga vos tik 1856 m. spalio mėn. 11 d. Prasidėjo byla. Mano konsistorija išrinko deputatą atskirti daliai Ukmergės ir Kavarsko parapijų. Enrikas Balevičius Ukmergės ir Jacevičius Kavarsko klebonai nenorėjo nustoti dalies savo parapijų naudai naujosios Vidiškių parapijos. Galų gale vienok sutiko.

Marčelga pasižadėjo klebonui kas metai mokėti po 150 rb. Tam tikrą kapitalą garantavo Šventupio dvaro žeme. Klebonui atidavė namus, arba kleboniją, su kapais ir daržais; apsiėmė statyti klebonui po 10 sieksnių malkų kurui ir po 30 birkavų šieno, iš miškų duoti medžiagos bažnyčiai ir fundušiniams trobesiams taisyti; perleidė du valaku ariamos žemės ir šešius margus miško; ganyklą paliko bendrą su dvaru. Visa tai apsiėmė padaryti iškilmingu dokumentu, kurį paskui civilinė valdžia patvirtino.

Pirmuoju klebonu marčelga išsirinko kun. Adomą Daugėlą, kurį aš ir liepiau įvesti.

Vidiškių miestelyje 1858 m. buvo 21 dūmas, vyriškųjų dūšių 107, moteriškųjų 125. Be to, vienoje karčemoje žydas gyveno.

Taip įsikūrė nauja Vidiškių parapija, duok Dieve, kad amžiams patektų.

VIEKŠNIŲ BAŽNYČIA

Viekšnių miestelis, neva nuo žodžio „vykšna" pramintas, yra Šiaulių apskrityje. Kas jį įsteigė, nėra žinios; žinome tik, jog nuo seniausių laikų priderėjo į valstybės turtus ir jog pirmoji katalikų bažnyčia, medinė, buvo pastatyta 1634 m. šv. Jono Krikštytojo vardu. Tą bažnyčią negreit, nes vos tik 1740 m. sausio 20 d., J. M. Antanas Tiškevičius, Žemaičių vyskupas, konsekravo. Fundušą Viekšnių bažnyčiai dovanojo karalius Vladislovas IV 1626 m. rugsėjo 26 d., o ponas Jonas Alfonsas Liackis, Žemaičių kaštelionas, padavė ją Viekšnių klebonui kun. Jurgiui Ščavinskiui, Smolensko kanauninkui. Tai atsitiko 1637 m. vasario 11 d.

Kuo ne per du amžiu šitą Viekšnių bažnyčią išlaikė parapijonai. Galop vyskupiją valdant kunigaikščiui vyskupui Juozapui Giedraičiui, tuomet buvęs klebonas kanauninkas Bytautas patarė parapijonams, reikią naujos bažnyčios. Bet krašto netvarka, klebono senatvė ir liga privertė parapijonus tą sumanymą palikti paskesniam laikui.

Kanauninkui Bytautui mirus, valdžia Viekšnių kleboniją liepė atiduoti už nuopelnus per lenkmetį Vainuto klebonui Pranciškui Kundrotui; jis 1840 m. sumanė mūryti. Ir tikrai tais metais nuspręsta rinkliava statymui, o 1843 m. J. M. valstybės turtų ministeris statyti leido ir rinkliavą tam dalykui patvirtino. Pasirūpino, kad architektorius padarytų planą; jis rodė kryžišką bažnyčią 25 sieksnių ilgio ir 13 pločio. Šitą planą išbraižė ir darbą prižiūrėjo inžinierius Keršteinis.

1844 m., išsirinkę vietą už 60 sieksnių nuo senosios bažnyčios, pradėjo statyti naują, kurios pamatinį akmenį, kapitulos vikarui Krizostomui Gintilai leidus, 1844 m. bal. 12 d. akivaizdoje susirinkusios dvasiškijos ir žmonių pašventė tos vietos klebonas kun. Pranciškus Kundrotas. Žmonės įtaisė deglyčią, kur ėmė degti plytas. Kad kun. Kundrotas iš senatvės visiškai apako, vyskupijos vyresnybė pridavė jam tos vietos vikarą kun. Damininką Vitkevičių administratorium. Tasai kunigas, nors 1847 ir 8 metai buvo nederlingi, aukų surinko apie 2000 rub. ir maisto dirban-

tiems už 1900 rub. Tais pinigais ligi 1849 m. spalių 20 d. mūrus išvedė iki pusiau langų.

Vyskupijos vyresnybė kun. D. Vitkevičių perkėlė vikaru į Tirkšlius ir administratorium atsiuntė kun. Peliksą Lenkauskį; jis, iki 1853 m. surinkęs gera valia duodamų atnašų 7000 rub., pabaigė bažnyčios mūrus.

Lubų neskliautė, bet apskritai suvedė iš medžio ir gelžies, kurios parėjo už 1500 rub. Zokristijas apklojo cinku, bažnyčią skindeliais, vandeniui nutekėti pridėjo geležines dūdas.

Tokiame padėjime buvo dalykai, kai iškeltas vyskupijos vyskupu patsai atvykau į Viekšnius. Kleboną radau visiškai aklą, kun. Lenkauskį besivaidinant su fundatorium, kun. Ignacą Vaišvilą – administratorium; vienu žodžiu, tris šeimininkus tos vienos bažnyčios. Kiekvienas jų traukė žmones į save, o parapijonai, į dalis išskaidyti, nežinojo, ko klausyti; nusprendžiau tad dalykus sutaisyti.

1853 m. vyskupiškomis apeigomis naują bažnyčią pašvenčiau; į didįjį altorių įdėjau šv. kankinių Lauryno, Deodato ir Placidos relikvijas; pašventimo atmintį švęsti paskyriau trečią sekmadienį po Trijų Karalių; padirmavojau 1602 žm. ir 30 d. pavakary išvažiavau į Tryškius.

Sugrįžęs namo, kun. Kundrotui, 80 m. bočiui, paskyriau stancijas klebonijoje, aprūpinau prideramu išlaikymu, metine alga ir tarnais. Kunigus Lenkauskį ir Vaišvilą pašalinau, o į Viekšnius nusiunčiau dievobaimingą kunigą Rupertą Bartkevičių klebonu ir fundatorium. Šis, iš kun. Lenkauskio priėmęs 1686 rub., dar šiek tiek surinkęs, pastatė bokštą, apklojo cinku, sienas iš oro ištarkavo, įdėjo aslą, apmūrijo šventorių; čia paliko 14 nišų stacijų paveikslams įdėti. Vyskupui leidus, sugriovė senąją bažnyčią; jos vietoje pamūrijo koplyčią $6^1/_2$ sieksnio ilgio ir $4^1/_2$ s. pločio. Altorius iš pradžios perkėlė iš senosios bažnyčios, bet kad tie buvo negražūs, 1870 m. parapijonas Vincas Juodeikis fundavo naujus, gausiai paauksintus. Tai jam atsiėjo 500 r.

Valstiečiai, būdami karališkiai, medinio materijolo visai bažnyčios fabrikai prašė iš valstybės turtų ministerio; kai tasai atsisakė, veltui suteikė jo dori dvarininkai: kunigaikštis Liubeckis iš

Kapėnų miško ir J. M. Važinskis iš Biliūnų miško. Labiausiai rūpinosi fabrika staršina Jonas Dūda. Vyresnysis mūrininkas buvo Karolius Klamer, bokštą išmūrijo Jokūbas Rekke.

Kun. Kundrotas veikiai pasimirė. Kun. Bartkevičių parapijonai labai pamėgo; pakėliau jį dekanu.

Nelaimei, valdžia Viekšnių parapijoje prisodino burliokų. 1865 m. jiems iš Pažaislio atsiuntė neramų popą monachą, vardu Vosylių, kurs be jokios kaltybės įskundė kun. Bartkevičių generalgubernatoriui Kaufmanui. Tasai, apvažiuodamas 1866 m. kraštą, kad atvyko į Šiaulius, pasišaukė dekaną, šiurkščiai išdėjo ir davė man raštą, kad iš kun. Bartkevičiaus atimčiau kleboniją ir išsiųsčiau vikaru. Vykindamas jo valią, atidaviau kun. Rupertui Šv. Jono bažnytėlę Sedoje, o į Viekšnius klebonu pasiunčiau kun. Sidabravičių.

TYTUVĖNŲ BAŽNYČIA

1633 m. Lietuvos didžponis Andrius Valavičius Tytuvėnuose pastatė mūrinę bažnyčią su ankštu vienuolynėliu; atkvietė kunigus bernardinus, atidavė jiems bažnyčią su vienuolynu ir dovanojo galą žemės be lažo. Bernardinai paskui primūrijo vienuolyno dalį ir įsteigė naujokynę, kur paprastai būdavo lig 20 naujokų. 1832 m. valdžia, naikindama daugybę vienuolynų, Tytuvėnų nelietė, įskaitė jį į valdžios šelpiamuosius, arba etatinius.

Ties Tytuvėnais yra didelis miškas, kur 1863 m. buvo susirinkę daugybė sukilėlių. Būdami arti vienuolyno, dažnai jį aplankydavo, imdami ko galėjo. Bernardinai negalėjo jiems priešintis. Vienuolyno nelaimei, atėjus bažnyčios pašventimo atlaidams, zokristininkas, kaip paprastai darydavo, iš bažnyčios bokšto iškišo vėliavėlę su varpeliu. Atėjo maskoliai, sukilėlius sumušė, tuojau aplankė vienuolyną, nuėmė vėliavėlę, palaikė tą naujosios valdžios ženklu ir nusiuntė į Vilnių. Muravjovas tuojau įsakė vienuolyną panaikinti ir bažnyčią uždaryti. Paskui parapijonams prašant, bažnyčią leido atidaryti ir laikyti paprasta parapine. Pažadėjo dar klebonui paskirti algą, atatinkamą trečiai

klasei, ir duoti galą žemės, lygų pasaulinių kunigų bažnyčių žemei.

Toms atmainoms įvykus, jomylistą kunigą Joną Dargevičių, bernardiną, pakėliau Tytuvėnų klebonu ir pridėjau padėjėją kunigą Leonardą Tarvydą, taip pat bernardiną. Tie kunigai neturėjo teisės vilkėti vienuolių habito; vilkėjo pasauliečių kunigų sutanomis. Tiktai vienuolyne gyvenantiems vienuoliams civilinė valdžia leido vilkėti vienuolių jupas. Šitie kunigai ilgai neturėjo algos; juos išlaikė parapijos žmonės.

Kai ėmė rodytis, jog mūsų nelaimės baigiasi, pradžioje 1868 m. Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis pristatė generalgubernatoriui Aleksandrui Potapovui, jog Tytuvėnų bažnyčia būsią galima atimti iš katalikų ir atiduoti rusams, nes Tytuvėnų parapijoje apsigyveno trys pravoslauni. Potapovas, nepaklausęs nei manęs, nei Raseinių karo viršininko Lvovo, pristatė atėmimo projektą vidaus dalykų ministeriui Timaševui, ir šis ką beregint sutiko atimti.

Visa tai paslapčiomis padarius, 1868 m. balandžio 30 d. gavau iš Kauno gubernatoriaus raštą, įsakantį Tytuvėnų bažnyčią su vienuolynu ir visais esamais trobesiais atiduoti rusams, vieną pusę Tytuvėnų parapijos prileisti prie Šiluvos parapijos, antrą prie Lyduvėnų. Tame pat rašte gubernatorius išsireiškė Tytuvėnų parapijoje tėsą 2719 katalikų.

Gavęs įsakymą, išsiunčiau generalgubernatoriui Potapovui raštą, kuriuo išdėsčiau, jog Tytuvėnų bažnyčia, leidžiant karaliui Zigmantui III ir Vladislovui IV ir popiežiui Urbonui VIII, senatoriaus Andriaus Valavičiaus 1613 m. išmūryta ir bernardinams atiduota; jog prie tos bažnyčios p. Simanas Ganiprauskis seniai išmūrijo Dievo Kančios stacijas ir į kiekvieną įdėjo žemės, atvežtos iš Jeruzolimos; tas stacijas atlaidais aprūpino 1721 m. popiežius Benediktas XIII; jog tas pats Ganiprauskis šventoriuje pamūrijo Šventųjų Laiptų koplyčią, kuriais eidami keliais žmonės gauna atlaidus, suteiktus popiež. Pijaus VI; jog kiekviename Laipte yra po stiklu šventųjų relikvijos; jog Tytuvėnų parapijoje yra 3975 katalikai; jog Šiluvos parapija ir be Tytuvėnų turi 6000 dūšių; jog Lyduvėnai yra už Dubysos upės, per kurią dažnai

negali pereiti; jog Tytuvėnai tai stebuklinga vieta, kur žmonės ir iš tolimų kraštų keliauja; jog atimdami šitą bažnyčią, labiausiai įžeistų širdis žemaičiams ir parodytų, jog rusai tikrai persekioja katalikus; jog parapijonai Tytuvėnų bažnyčią laiko savo, nes per pustrečio šimto metų ją savo lėšomis išlaikė, bernardinams neturčiams esant. Galų gale pasisakiau, nors visados esu pasiruošęs valdžios įsakymus vykinti, tačiau šito negaliu įvykinti.

Negana to. Tytuvėniškiai, gavę žinią, jog iš jų bažnyčią atima, didžia minia susirinko prie jos, verkė, meldės ir, taip sakant, gvolto šaukė. Neišėjo iš jos nei dieną, nei naktį. Dar parašė prašymą ir išsiuntė du išmintingu į Petrapilį, į patį ciesorių. Monarchas Aleksandras II toks buvo geras, jog prisileido juos prisiartinti prie Jo, paskaitė jų prašymą ir tarė: „Grįžkite namo; bažnyčia bus jums atiduota". Šie džiaugdamies sugrįžo.

Išgirdęs, kas darosi Tytuvėnuose, Raseinių apskrities viršininkas pulkininkas Lvovas nuvažiavo į Tytuvėnus, matė verkiant ir raudant žmones, tačiau liepė išnešti Švenčiausiąjį Sakramentą į Šv. Jurgio koplyčią, ant kapų esančią, o bažnyčią uždarė. Žmonėms gi pareiškė pats važiuosiąs į karo generalgubernatorių Potapovą ir prašysiąs, kad bažnyčios neatimtų. Ir tikrai, sugrįžęs į Raseinius ir truputį atsilsėjęs, savo sekretoriaus p. Novickio paragintas, išvažiavo į Kauną, o iš ten į Vilnių. Apsakė Potapovui, ką Tytuvėnuose regėjo ir girdėjo; tvirtino nederą atimti iš katalikų stebuklingą vietą ir dar pridūrė – Tytuvėnų parapijoje tesąs apsigyvenęs vienai vienas burliokas ir du parėjūnu rusu. Pagaliau Maskvos gazeta atsiliepė, jog Lietuvos viršininkai, atimdami Tytuvėnų bažnyčią, išplėšią ir pačią Žemaičių širdį ir nepaprastai ją įžeidžią.

Neilgai trukus, atėjo monarcho įsakymas sugrąžinti Tytuvėnų bažnyčią. Tada tai tikrasis nerimo kaltininkas Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis atsiuntė man raštą, pranešdamas, jog vyriausybė, galėdama apsieiti be Tytuvėnų bažnyčios, sugrąžina ją katalikams.

Tuojau nurašiau kunigui Dargevičiui, klebonui, ir patariau, kad bažnyčią atidarant, pasimelstų su visais žmonėmis už sveikatą Aleksandro II; be jo gerų norų nieko nebūtų padėję žmonių

šauksmai. Dargevičius taip ir padarė: parnešė su procesija Švenčiausį Sakramentą iš Šv. Jurgio koplyčios į bažnyčią, prakalbėjo žmonėms, patarė melstis už monarchą, atlaikė mišias ir pagiedojo „Te Deum" su maldomis už ciesoriaus giminę.

Taip pasibaigė rūpesčiai ir pradžiugdė Žemaičius.

VIENUOLYNŲ KASACIJA

KUNIGŲ BERNARDINŲ VIENUOLYNAS TROŠKŪNUOSE

Bernardinai Troškūnuose, pelkėtoje lygumoje, nuo 1698 m. gyveno neturte, daugiausia elgetaudami; tuo užsiimti išsiųsdavo vieną brolį. Įsteigėjas buvo dvarininkas Vladislovas Sakalauskas, kurs davė galą žemės be lažo ir išmūrijo drėgną vienu aukštu vienuolynėlį. Pradėjo ir bažnyčią, bet nelabai turtingas nestengė pabaigti; bokštas ant vidurio bažnyčios taip ir liko neišvestas ligi vienuolynui puolant.

Troškūnų bernardinams valdžia bene 1807 m. leido atidaryti mokyklą, ir tėvai noromis ėmės mokyti vaikus. Nebuvo tam tikro namo, tai bernardinai savo lėšomis išmūrijo gimnaziją dviem aukštais. Mokė, kol Švietimo ministerija leido.

1832 m. valdžia, naikindama daugybę vienuolynų, Troškūnų nelietė ir etatiniu palaikė. Bernardinai dar laikė parapiją.

1864 m. gruodžio 11 d. Kaune gavau raštą, kuriuo, liepiant generalgubernatoriui, Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas įsako: „Troškūnų bernardinai nedraudė visokių žmonių jiems priklausomojoje bažnyčioje giedoti giesmes, priešingas valdžiai. Sukilėlių būrio vyresnysis Mineika 1863 m. gegužės 6 d. užėjo į vienuolyną ir buvo priimtas. Bažnyčioje matyta keturi ginkluoti sukilėliai. Todėl Troškūnų vienuolynas, žalingas valdžiai, yra panaikintinas. Ten gyvenantieji vienuoliai policijos priežiūroje reikia išsiųsti: du į Palėvenę, penki į Agloną ir penki į Kretingą.

Bažnyčia paliks dviejų kunigų valdoma kaip parapinė; duoti jiems dalį vienuolyno apsigyventi. Kitus trobesius paduoti policijai prižiūrėti. Vienuolių turtą išlicituoti, pinigus nusiųsti į iždinę. Vienuolyno tarnams užmokėti iš vienuolyno pensijos likučių ir parsiųsti į tuos valsčius, iš kur yra atėję".

Gavęs tokį raštą, nusiunčiau į Troškūnus J. M. kun. Damininką Opulskį, Utenos dekaną, idant būtų užgriebiant vienuolyną ir jį licituojant.

Gruodžio 19 d. bernardinus išvežė. Dekanas bažnyčios žiūrėti pavedė J. M. kun. Antanui Jucevičiui; jis tuo laiku gyveno parapijos atnašais. Nagrodzkis Teofilius, gvardijonas, Mackevičius Agapitas ir Butkevičius Fortūnatas nuvažiavo į Kretingą. Povilas Majauskas, Letas Gintvainis, kunigai, Leonas Balcevičius, Januarijus Sabaliauskas, Tamošius Mažeika, Antanas Ivanauskas, Kazimieras Turavičius, Remigijus Podskočimas ir Blažiejus Gradauskas buvo išvežti į Palėvenę, bet palikti Raguvos karčemoje. Prabuvo ten kelias savaites, misdami išmaldomis, paskui aš pats sutvarkiau, kad būtų nuvežti į paskirtą vietą.

Pirmuoju pasauliečiu kunigu klebonu pasiunčiau J. M. kun. Juozapą Gabševičių, kamendorium J. M. kun. Žementauską.

J. M. kun. Nagrodzkį, maršalkai Komarui prašant, nusiunčiau į Raguvėlę.

KUNIGŲ BERNARDINŲ VIENUOLYNAS DOTNUVOJE

1862 m. lenkmečio laiku Dotnuvos vienuolyną valdė neseniai mano parkviestas iš Vilniaus gvardijonas Fortūnatas Prakapavičius, vyras blaivus ir gero elgimosi, bet nežmoniškas ir valdyti netinkąs. Iš artimųjų miškų į vienuolyną ateidavo sukilėlių vadas kun. Antanas Mackevičius; vieną kartą pasiėmė iš arklidės arklį ir nekartą užkando su savo partija virtuvėje; gvardijonas tačiau nežinojo sukilėlių ir valdžiai nepranešė, o tai turėjo padaryti. Žinios apie tą buvojimą pradėjo pasiekti tos vietos vyresnybę. Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas du kartu atsiuntė valdininkus tiesos surastų; gvardijonas tačiau nedavė

jiems vienuolyne nei nakvynės, nei kąsnio duonos. Karčemoje tardydami, gavo tenkintis žydo stalu. Valdininkai supyko ir, žinoma, nieko gera apie vienuolyną gubernatoriui nepranešė.

Dotnuvoje tuomet gyveno bernardinas, Vilniuje kustošiaus Kopiečio į ordiną priimtas, o Minske vyskupo Vaitkevičiaus kunigu įšvęstas, Reichenbachas, žmogus apsigimęs nieko nesugebančiu, jokia kalba skaityti nemokąs ir negalįs mokėti. Be to, girtuoklis, liežuvninkas, neramus ir kuo ne beprotis. Tas visiems įkyrėdavo, ypač riejosi su antru girtuokliu Amatu Kiauševičium. Gvardijonas tai matė, bet nesugebėjo pikta sustabdyti. Prasidėjo sukilimas. Reichenbachas du sykiu, pagrobęs iš rinkos svetimą arklį, sėdo ant jo be balno ir jojo į sukilėlius. Grįždamas užeidavo į karčemą ir visiems girdint pasakodavo savo žygius.

Nusidėjėliai visados nekenčia vyresnybės, todėl ir nedorėlis Reichenbachas ypačiai nemėgo Prakapavičiaus. Pats nemokėdamas parašyti įdavimą, nuėjo į vienuolyno siuvėją Kačinskį ir įkalbėjo jam, kad parašytų įdavimą gvardijono ir kurato kun. Juozapo Kavoliausko. Kaip tik Kauno gubernatorius Muravjovas gavo tą raštą su Reichenbacho parašu, tuojau gvardijoną ir kleboną liepė suimti ir atvežti į Kauno kalėjimą. Neilgai trukus į tą ramią prieglaudą partraukė ir patį Reichenbachą; jis ir čia riejos ir mušės su visais savo nelaimės draugais. Arešte prabuvo iki 1864 m. gegužės 23 d. Slaptoji Kauno komisija pripažino visus kaltus, nes tada buvo laikas, kada nė vienas apskųstas kunigas negalėjo išsiteisinti.

Generalgubernatorius, gavęs apie tai pranešimą, liepė įskųstuosius teisti, vienuolyną gi panaikinti. Kauno gubernatorius pagaliau nė rašto man apie tą dalyką nedavė, bet pasiuntė Kauno sprauninką į Dotnuvos vienuolyną; jį valdė vikaras, arba gvardijono padėjėjas, kun. Silvanas Gimbutas. 1864 m. rugpjūčio mėn. 20 d. atvykęs sprauninkas tuojau vienuolius išgainiojo, celių raktus, visą inventorių, gyvulius ir svirną su grūdais pasiėmė, pagrobė kasą, kur buvo 250 rub., daugiausia duotų mišioms. Vienuoliams davė bilietus išvažiuoti. Kun. Gimbutui davė celią ir leido valdyti vieną bažnyčią; maisto paliko jam tik trims dienoms; vienuolyną gi su fundušu pavedė tos vietos

kliučvaitui prižiūrėti. Vienuoliams liepė tą pačią dieną išvažiuoti, bet tie furmankų negalėjo gauti, tai tik rytą rugpjūčio 21 d. visi išvažiavo; prie bažnyčios bepaliko vienas kun. Gimbutas.

Norėjo ir Dotnuvos parapiją panaikinti, vos išprašiau, kad to nedarytų. Brolelis Novickis Agatonas važiavo iš Dotnuvos per Šeduvą; čia apniko jį tos vietos policija, užgrobė jo vežimėlį su daiktais, išlicitavo ir pinigus pasiėmė. Klausė tada manęs raportu, ką turi daryti? Liepiau jam keliauti į Kretingą; jis ten ir išėjo pėsčias.

Sprauninko bilietais kun. Tiškauskas Eustachijus su Gradausku, broleliu, išvažiavo į Kretingos vienuolyną; kun. Mažeika Tamošius su Petronavičium, broleliu, į Troškūnus; kun. Kimbaras Rufimas su Žilevičium, broliu, į Tytuvėnus; kun. Kauševičius Amatas paskiau atvyko į Kretingą, kur tuojau mirė; Balcevičius Leonas, Sakalauskas Anupras, Podskočimas Remigijus, Ivanauskas Antanas ir Turauskas Kazimieras, visi broleliai, išvažiavo į Palėvenę. Kadangi čia jie apsunkino vienuolyną, sutikus gubernatoriui, išsiuntinėjau juos zokristininkais ir rezidentais prie turtingesniųjų klebonijų. Vieną į Dusetas, kitą į Joniškį, trečią į Josvainius, ketvirtą į Dotnuvą atgal, penktą į Šeduvą.

Kun. Gimbutui pasirodžius netinkamu klebonauti, nusiunčiau į Dotnuvą administratorium kun. Milaševičių Joną iš pasaulinių kunigų. Paskui pridėjau vikarą kun. Valentinavičių Pranciškų. Kun. Gimbutą gi parsiunčiau į Kretingą.

Algos, beneficijų ir vienuolyno arba klebono gyvenimo dalykuose ilgai dar nebuvo tvarkos.

KUNIGŲ KARMELITŲ VIENUOLYNAS KOLAINIUOSE

Kolainių kunigai karmelitai kana kados turėjo 100 valakų žemės, Adomkavičiaus dovanotos; paskiau, nors sumažėjo fundušas, ir jie paliko su paprastomis vadinamomis „ugodijomis"[1], tačiau, neturėdami nei mokyklos, nei parapijos, laisvai gyveno. Nepadarydavo jokių didesnių nusidėjimų ir padoriai priimdavo svečius; todėl visų buvo gerbiami. Buvo ir tokių, kurie „karmelkomis" juos vadino.

Per lenkmetį 1862 m. kiek galėdami saugojos susitikti su sukilėliais. Tačiau nežiūrint to, rašte, kurį Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas 1864 m. gruodžio 29 d. į mane atsiuntė, pasakyta:

1. Kolainių bažnyčioje prieš revoliuciją buvę giedamos patriotinės giesmės, tačiau prioras kun. Rufus Kutkevičius joms nesipriešinęs;

2. Vienas vienuolyno tarnas Julijonas Obstas į sukilėlius išėjęs, o prioras apie tai žinios valdžiai nedavęs;

3. Aplink Kolainius ilgai laikęsi sukilėliai ir dukart jie buvę vienuolyne, tačiau prioras apie tai rusų valdžiai nedavęs žinios;

4. Vienuoliai sukilėlius pinigais šelpę;

5. Apskrities sprauninkas liudija, vienuoliai prastai elgiąsi.

Todėl vyresnysis krašto viršininkas vienuolyną laikydamas žalingu politikos atžvilgiu įsako panaikinti.

Karo viršininkui įsako parduoti vienuolyno nuosavybę, pinigus nusiųsti į iždą, vienuoliką vienuolių, esančių vienuolyne, išsiųsti į Raseinius ir į Kretingą. Parakvijoje esamus karmelitus palikti vietoje; lėšų kelionei paimti iš neišmokėtos algos vienuolynui; iš to pat užmokėti algas vienuolyno tarnams, vienuolyną su bažnyčia palikti policijos globoje. Žemę atiduoti Valstybės turtų ministerijai. Knygas dvasiškojo turinio atiduoti Varnių seminarijai, o pasaulinio turinio – gimnazijai.

Gavęs tokį raštą, daviau žinią priorui Kutkevičiui, o į vienuolyno fundušo licitaciją pasiunčiau dekaną Joną Ladužį. Licitacija pasibaigė per vieną dieną; katalikai nenorėjo pirkti, nes įsigijimą dvasiškijos teisingai pasigamintų daiktų laikė šventvagyste; todėl supirko žydai.

Kada išvedė porą staininių arkliukų, gubernatoriaus valdininkai paklausė priorą, beg nėra tai jo paties nuosavybė. Kutkevičius atsakė, ir tie esą vienuolyno; dėl to ir juos pardavė. Kad būtų prisipažinęs, valdininkas būtų palikęs jam, nes ir patsai šitą plėšimą laikė neteisingu.

Altorius, varpus, vargonus, arnotus išdalijau visokioms bažnyčioms.

Po licitacijai išvažiavo į Kretingą: Juraška Kazimieras, Monkevičius Mykolas, Rubša Albinas, Kantautas Jonas ir Tamulevičius

Mateušas, brolelis. Į Raseinius: Kutkevičius Rufus, Stanevičius Angelas, Šukevičius Jokymas, Širvydas Eustachijus, Skilskis Timoteušas ir Gajauskis Liudvikas, diakonas.

Bet neilgai tebuvo vienuolynuose: Monkevičių, Rubšą ir Žvylauską, klierikus, pašaukiau į seminariją, įšvenčiau kunigais ir išsiuntinėjau į parapijas.

Pasaulinei valdžiai pritariant, kunigui Kutkevičiui, žmogui švelniam ir pavyzdingam, daviau Panemunio klebonija; kun. Skilskiui – Milašaičių filiją, kun. Širvydą pasiunčiau į Šilalę altaristu, kun. Stanevičių – į Kelmę. Diakonas Gajauskis išvažiavo pas maršalką Karpį, t. ir t., t. ir t.

Nė vieno vienuolio valdžia neteisė, nelaikė kalėjime ir į Sibiriją neišsiuntė.

Kolainių vienuolyną su bažnyčia valdžia atidavė pravoslavų dvasiškijai. Pirmas rusų klebonas Kolainiuose buvo Mikalojus Komarovas, žmogus ramus ir kantrus, neužsiimdavo katalikų vertimu į pravoslaviją ir neerzino žemaičių prieš valdžią.

Neilgai trukus Kolainiuose įsteigė katalikų vaikams mokyklėlę. Užvenčio klebonas kun. Petkevičius važiuodavo dėstyti jiems tikybos mokslo.

KUNIGŲ DOMINIKONŲ VIENUOLYNAS PALĖVENĖJE

Palėvenės kunigų dominikonų vienuolynui pradžią padarė Lietuvos dvarininkas Počobutas 1676 m. Tai padarė, pavelijant karaliui ir luomams. Savo lėšomis pamūrijo vienuolyną dviem aukštais ir aprūpino padoriu fundušu. Tame vienuolyne gyveno 15, o kartais ir 20 dominikonų. Šitie tėvai gyveno ramiai ir laikė parapiją. Viešos mokyklos niekados neturėjo. Naikinant vienuolynus 1832 m., Palėvenės išliko ir buvo įskaitytas į eilę valdžios šelpiamųjų.

1859 m. Alernės parapijos dvarininkas katalikas Savickis, turėdamas savo dvare, vadinamame Neiborn, koplyčią, man leidžiant, parsikvietė iš Baltgudijos kun. Jackų Milasnickį, dominikoną, priderantį į Agluonos vienuolyną; jis kurį laiką ėjo

dvasiškąsias pareigas anos vietos gyventojams, bet žmogus labai neramaus būdo, negalėdamas ilgai ten pabūti, persikėlė į Palėvenės vienuolyną.

Čia gyvendamas, visiems įkyrėjo, ypačiai priorui Jonui Senkevičiui. Be to, buvo santykiuose su Palėvenės apylinkės bajorais ir bene davinėjo pinigų sukilimo reikalams.

Reikia žinoti, jog ir kun. Senkevičius taip pat dėl neramaus būdo ir nepaklusnumo vyriausybei buvo kitados iš Gardino išsiųstas į Sibiriją, kur prabuvo 28 metus. Paskui monarcho malone sugrįžo į savo šalį. Dabar, matydamas netinkamą kun. Milasnickio pasielgimą, taip galvojo: jei nepranešiu apie tai, ką kun. Jackus daro, gavusi pati žinoti civilinė valdžia, kaip vienuolyno vyresnįjį, vėl išsiųs į Sibiriją; jeigu gi patsai vyriausybei pranešiu, išgelbėsiu savo asmenį, vienuolynas paliks neliestas ir nusikratysiu savo neprietelium Milasnickiu.

Taip sugalvojęs, pats nusiuntė Kauno gubernatoriui kun. Milasnickio įdavimą.

Dėl to įdavimo aš, vyskupas, 1865 m. kovo 17 d. gavau iš Kauno gubernatoriaus raštą, kur pasakyta:

1. Palėvenės vienuolynas pasirodęs nevertas valdžios pasitikėjimo ir kenksmingas krašto ramybės atžvilgiu;

2. Vienuoliai liepdavę žmonėms melstis už Lenkijos atgijimą;

3. Kun. Milasnickis raginęs jaunuomenę eiti į sukilėlius ir davinėjęs jai pinigų;

4. Laikęs ginklus ir slėpęs kaime aštuonius sukilėlius, pabėgus jiems iš pralaimėto mūšio ties Biržais.

Dėl tų priežasčių vyresnysis krašto viršininkas, susižinojęs su dvasiškąja vyresnybe, įsako:

1. Palėvenės vienuolyną panaikinti;

2. Vienuolyne esančius 20 vienuolių išsiuntinėti: į Raseinių dominikonų, į Gardino pranciškonų, į Nesvyžiaus dominikonų ir į Kalvarijos dominikonų vienuolynus;

3. Prie Palėvenės bažnyčios kaipo parapinės palikti du pasitikėjimo vertu vienuoliu;

4. Kad turėtų kur gyventi, palikti jiemdviem dalį vienuolyno;

5. Kitus trobesius atimti;

6. Vienuolyno fundušą išlicituoti ir pinigus į iždą nusiųsti;
7. Žemę atiduoti Valstybės turtų ministerijai globoti;
8. Knygas dvasiškojo turinio palikti dvasiškijai, pasaulinio gi – nusiųsti Kauno gimnazijai.

Gavęs tokį raštą, į Palėvenę nusiunčiau Utenos dekaną Balninkų kleboną kun. Opulskį Damininką, kad būtų mano deputatu užimant vienuolyną.

1865 m. kovo 25 d. į Palėvenę atvažiavo žandarų majoras Ščerbakovas ir Ukmergės karo viršininkas, kurie įvykino visą vyresniojo krašto viršininko įsakymą.

Vienuoliai Grindeschalkas Ostankavičius, Pantaleonas Butkevičius ir Grigalius Samelevičius išvažiavo į Kalvariją.

Michnevičius Pranciškus, Motiejauskis Petras, Dziengeliauskis Steponas, Astrauskis Petras, Bučinskis Ignacas, Kubilaitis Juozapas, brolelis Juzevičius Medardas taip pat išvažiavo į Raseinius. Paskui atvyko čia Senkevičius Jonas ir veikiai pasimirė.

Kun. Nagilevičius Peliksas paliko prie Gelažių, kitą nusiunčiau į Viešintas filijos kamendorium. Bernardinų brolelius nusiunčiau vienus į Kretingą, kitus įdėjau į parapijas.

Palėvenės parapijos administratorium paskyriau kun. Daukintį Antaną, kamendorių gi daviau jam Grigalauskį Petrą, abudu dominikonu. Kaigi pasirodė jie tai tarnystei netinką, klebonu nusiunčiau pasaulietį kunigą Sutkevičių Joną, kamendorium gi Idzelį Juozapą.

Tais žmonės džiaugės ir dėkavojo man už paskyrimą.

KAUNO VIENUOLYNAI

KAUNO PARAPINĖ BAŽNYČIA, ARBA FARA, PASKUI KUNIGŲ AUGUSTIJONŲ VIENUOLYNAS VILNIAUS GATVĖJE (KATEDROS BAŽNYČIA)

Kauno bažnyčia, seniau fara, arba parapine, vadinama, yra visų didžiausia visoje Lietuvoje, o gal ir Lenkų Karalijoje, nes

yra 126 lietuviškų uolekčių ilgio, o 52 pločio; aukštis nuo gzimso lig žemės 42 uolekti. Gotikos stilium pamūryta, lig šiol (1873) nereikalauja pabaltinimo.

Presbiterijoje seniau buvo septyni langai po 24 uolektis aukščio; jų du beliko pirmykščio didumo; kitu du klebonas Pronckevičius sutrumpino, o tris visiškai užmūrijo. Langų spelčiai mūryti, viduryje geležis; stiklai mažučiai, į alavą įtaisyti. Viduryje lubos remiasi ant aštuonių didelių kvadratinių filiorų. Altorių devyni. Įstabių paveikslų seniau nebuvo.

Bokštas, kur trys varpai pakabinti, netinka bažnyčios didumui, nes per žemas; antras gi nebaigtas, bažnyčia todėl rodos kaip karvė vienu ragu. Dėl dviejų zokristijų erdvumo siena iš oro paremta keturiais kontrforsais. Bažnyčios asla dalimi marmurinė, dalimi plytinė. Apie tą bažnyčią gal pasakyti: „Haec domus Dei ardere nescia" – tie Dievo namai nežino, kas tai yra sudegti. Visas stogas klotas dengtukais, o bokštas apmuštas skarda.

Bažnyčios architektūra, tiesa, sunki, bet su skoniu ir labai pastovi. Kas ir kada fundavo, nėra žinios nė tos vietos dokumentuose. Padavimas neša, ją išmūriję Didysis kunigaikštis Vytautas. Karalius Aleksandras žemiau padėtoje privilegijoje sako, būk fundavę ir fundušu aprūpinę jo pirmtakūnai. Viename dokumente tarp šios bažnyčios aktų pasakyta: „Fundušas parapinės bažnyčios kuriuose metuose sudarytas, užtektinai „non constat" (nėr žinios). Galėjo būti pradžioje tikybos, 1400 m., kartu su pranciškonais (Vytauto bažnyčia paupyje. *T.*) arba kiek pirmiau. Per ilga Kauno faros dokumentai visiškai išnyko; tai regėdamas Kauno klebonas kun. Jonas Zaluskis išvažiavo Vilniun, kur buvo Aleksandras, Lenkų karalius, ir prašė idant senesniuosius aprūpinimus nauja privilegija patvirtintų. Monarcha, palankus jo prašymui, davė šį lotyniškai rašytą dokumentą:

Mes, Aleksandras, Dievo malone Lenkų Karalius, Didysis Lietuvos Kunigaikštis, t. ir t., t. ir t. šiuo apskelbiame, jog dorasis Jonas Zaluskis, Kauno klebonas, mūsų kapelionas, pristatė Mums: jog Mūsų Kauno mieste parapinė jo bažnyčia, titulu Panos Marijos Gimimo ir šv. apaštalų Petro ir Povilo, taip pat ir šv. Katarinos, seniausiuose laikuose, kuo ne pradžioje krikščionybės dviejų

mūsų pirmtakūnų Didžiųjų Lietuvos Kunigaikščių, dievobaimingumo paragintų, funduota, pastatyta ir pakankamai aprūpinta. Kadangi tos bažnyčios privilegijos ar per nerūpestingumą Jono pirmtakūnų ir per gaisrą, ar per kitokius kurius atsitikimus yra pražudytos, taip kad per ilga pagaliau nė pražudymo priežastis nebėra žinoma, todėl kaipo bažnyčią, Mūsų koliacijai prigulinčią, taip pat dėl išganymo dūšios Mūsų ir Mūsų pirmtakūnų privilegiją ant fundušo ir aprūpinimo minėtosios bažnyčios Mūsų sutikome išduoti. Taigi šiuo klebonui ir jo papėdininkams, savo laiku būsiantiems, fundušą, koplyčias, dešimtines, žmones, žemę ir pajamas, žemiau suskaitytas, duodame. Visų pirma vieną koplyčią, šv. Mikalojaus garbei Antakalnyje pastatytą, taip pat antrą koplyčią šv. Gertrūdai, priemiestyje int Vilnių einant esančią; taip pat kuriją, arba namą, ir plecių prie minėtosios parapinės bažnyčios Kaune, kur dabar kun. Jonas gyvena, ir jo papėdininkams, kurie savo laiku gyvens. Taip pat palivarką, Kleboniškiu, arba Vaištariškiu, vadinamą, tarp mūsų Eigulių sodžiaus su Birališkio palivarku altaristos šv. Katarinos tos pačios Kauno bažnyčios nuo pusės Vilijos upės int Vilnių kartu su žeme, namais, palivarkais, kur dabar trys žmonės ir bobiliai gyvena. Taip pat antroje pusėje Vilijos, Žemaitkiemio žemėje, penketą žmonių. Taip pat vieną dešimtinę iš palivarko ir mūsų Kauno miesto su prigulinčiais dviem Mūsų palivarkais: Rumšiškėmis ir Karmėlava, laisvą nuo visokių javų ir vaisių taip laukuose, taip ir daržuose. Taip pat dešimtąją žuvį iš žvejojimo Vilijoje, Kaunui prigulinčioje. Taip pat plecių, kur pirma buvo Vilanovos daržas. Taip pat deglyčią (plytnyčią) kartu su daržu, nameliu ir plecium, jam prigulinčiu, už viršiau paminėtosios Šv. Mikalojaus koplyčios ir pagal tvenkinį. Taip pat Mūsų karčemą, tame pat mieste esančią, t. ir t.

Duota Vilniuje 1503 m. šv. Magrietos dieną.

Aleksandras, Karalius

Iš to dokumento matos, jog 1503 m. prie Kauno bažnyčios jau buvo šv. Katarinos altarija. 1525 m. vasario 8 d. ponia Barbora Juškienė, Kauno gyventoja, užrašė tai altarijai palivarką, Šėtijai vadinamą, už Vilijos; taip pat daržą su pievele ties Šv. Gertrūdos koplyčia esantį, Vaištariškiais, arba Juškiškiais, vadinamą. Dar atidavė du mūro namu. Tas fundušas 1528 m. buvo Jo Mylistos karaliaus patvirtintas.

Šešioliktame amžiuje prie parapinės bažnyčios buvo įkurta ir antra altarija, titulu Penkių Išganytojo Žaizdų. 1595 m. gegužės

8 d. ponia Lucija Teliasienė, Kauno gyventoja, dovanojo tai altarijai savo namą Kumelių gatvėje (Kobyla) pastatytą, kur paskui zokristininkas gyveno.

1602 m. kun. Petras Burniška, Kražių kamendorius, užrašė Kauno klebonui du namu: vieną Didžiojoje gatvėje, antrą Dvaro gatvėje.

Kaip visur, taip ir Kaune, užrašytoji dešimtinė duodavo progos dažnoms riejestims tarp klebono ir mokančiųjų duoklę. Sukeltieji ginčai po 1713 maro metų buvo pristatyti seimui, kurs, karaliui sutinkant, atidavė klebonui Preišagalos ir Aukštogalos kaimus; nuo davinėjimo gi dešimtinės karališkus Rumšiškių ir Karmėlavos palivarkus paliuosavo.

1766 m. birželio 5 d. popiežius Klemensas XIII leido Kauno faroje įvesti broliją Penkių Išganytojo Žaizdų; įsirašantiems suteikė atlaidus. Rodos, ta pati brolija vadinasi Septynių Švenčiausios Motinos sopulių brolija.

Tas pat popiežius 1769 m. sausio 17 d., Kauno dailidėms prašant, leido faroje įvesti šv. Juozapo broliją.

1732 m. per baisų gaisrą, kurs kuo ne visą miestą prarijo, ir ant faros sudegė stogas ir du straipsniu skliautų presbiterijoje įkrito.

1784 m. Kauno klebonas buvo Pranciškus Pronckevičius, kurs, norėdamas savo kambaryje padaryti spintą, liepė tam tikslui iškirsti sieną ir rado cininę Mildės, Kauno deivės globėjos, stovylėlę pusės uolekties aukščio. Greit paskui, kada klebonas kažin kur išvažiavo savo reikalais, jo kamendorius kun. Mingaila sumanė sunaikinti tą stabmeldžių dievybę ir liepė išbaldyti virtuvės indus. Tą atsitikimą kun. Pronckevičius aprašė 1782 m. inventoriuje, labai gailėdamos sunaikinto senovės paminklo.

1800 m. nuo gaisro, prasidėjusio ties žydų šūle, fara vėl daug nukentėjo. Bet klebonas kun. Petras Pucilauskas, Infliantų kanauninkas, vėl ją ištaisė.

1802 m. J. M. p. Kremeris fundavo bažnyčioje Visų Šventų altorių ir užrašė pievą, Seliškiais vadinamą.

1803 m. Šviesiausias Rusijos ciesorius Aleksandras I įsteigė Vilniuje universitetą[1]. Pasauliečių jaunuomenei ten besišviečiant, dvasiškoji jaunuomenė retai prie jo prisiartindavo. Tai regėdamas, Vilniaus vyskupas Jeronimas Strainauskis[2] drauge su universiteto taryba nusprendė įkurti Vyriausiąją seminariją, kur klierikai, iš privatinių seminarijų atsiunčiami, galėtų apsišviesti prie universiteto. Reikėjo todėl surasti tai įstaigai namas, ir įspėjo kunigų augustijonų namą Vilniuje. Tačiau, kad vienuoliai nebūtų nuskriausti, nutarė atiduoti jiems Kauno farą, kurią valdė kun. Petras Pucilauskas. Augustijonai sutiko, o ciesorius Aleksandras I tą sukeitimą 1808 m. gegužės 8 d. patvirtino.

Augustijonai pasiliko sau Vilniuje Šv. Mikalojaus bažnytėlę; iš antros pusės tos bažnytėlės pasimūrijo klioštorėlį. Ten paliko keletą vienuolių, kiti, vadovaujant kun. Leopoldui Korickiui, atsikėlė į Kauną ir paėmė farą su visu jos fundušu. Korickis tad buvo pirmas Kauno prioras ir klebonas.

Mirus kun. Placidui Vinčai, paskutiniajam altaristui iš pasauliečių kunigų, Vilniaus vyskupas Strainauskis altariją atidavė kun. Korickiui, uždėdamas jam pareigą laikyti fundušines mišias.

Vilniaus universiteto įsakymu 1820 m. rugsėjo mėn. prie šio vienuolyno buvo įsteigta mokykla. Mokytojas buvo vienas vienuolis, mokinių gi 30–40. Bet 1835 m. šita mokykla buvo panaikinta.

Kaune gyveno 22 augustijonu ir turėjo savo noviciatą. Korickį išrinkus provincijolu, buvo prioru Mykolas Saulytis, labai stropus vienuolis. Jis šalia šventoriaus primūrijo namą, kur laikė naujokus su magistru. Paskui išsirinko kun. Raimundą Petkevičių, gerą tik boboms spaviedoti. Vienuoliai, patyrę, koks jis nevykęs, vėl išsirinko kun. Saulytį; jis, pabaigęs savo trejenę, persikėlė į Kulvą altaristu ir ten mirė.

Prioru buvo išrinktas kun. Augustinas Strzedzinskis, vyras teisingas, nemulkis ir valdyti sugebąs.

Augustijonų vienuolynas skaitėsi pirmojoje klasėje ir kasmet iš iždo ėmė po 3185 rub. Tokiame padėjime buvo Kauno vienuolynas, kada į Kauną atvyko vyskupas gyventi.

Dėl 1862 ir 63 m. maišto į Vilnių ciesoriaus galiomis atsiųstas generalgubernatorius pilnas generolas Mykolas Muravjovas sumanė Žemaičių vyskupą Motiejų Valančiauskį su visu štabu perkelti iš Varnių į Kauną. Daugeliui žmonių gyventi reikėjo daugelio namų; juos Muravjovas, nenorėdamas statyti, atėmė iš augustijonų drauge su Šv. Petro bažnyčia; ją ir paskyrė katedra.

Namą, šalia tos augustijonų bažnyčios išmūrytą, paskyrė vyskupui gyventi. Vienuolyną atidavė kapitulai; seniai uždarytąjį bernardinų vienuolyną paskyrė seminarijai; konsistoriją gi liepė sutalpinti rūmeliuose už rotušės, dvarininkų pastatytuose. Visus tuos namus liepė labai ūmai perdirbti ir pritaikinti naujiems reikalams.

Vyskupo namą perdirbo apsiėmęs žydas Monasevičius, generolui Derevickiui prižiūrint.

Aš, vyskupas, 1864 m. gruodžio 3 d. atvykęs su visu štabu į Kauną, apsigyvenau paskirtuosiuose man namuose. Sufraganas vyskupas Aleksandras Beresnevičius apsigyveno prioro bute, kapitula vienuolyne, konsistorija minėtuose rūmeliuose. Seminarijoje klierikų nebuvo.

Pakustošiu viceprepozitu pasiskyriau kun. Tamošių Budreckį, buvusį Kražių vienuolių kapelioną.

Augustijonus vienuolius taip sutvarkiau: kun. Augustiną Strzedzinskį padariau Kauno klebonu, kun. Pakštą pridėjau jam kamendorium. Kun. Izidorių Šauklinskį išsiunčiau į Muniškių filiją. Kun. Joną Mazulevičių į Vandžiogalą klebonu. Kun. Juozapą Paulauskį į Karteną altaristu. Kun. Čižauskį į Mosėdį altaristu. Kun. Raimundą Petkevičių į Paberžę filijalistu. Kun. Grigalių Butkevičių palikau prie katedros vikaro pareigoms eiti. Kun. Mongėlą už kišimąsi į sukilimą valdžia išsiuntė į Kretingos vienuolyną. Kun. Mateušą Stanskį į Raseinių vienuolyną. Kun. Fulgencijus Liutostanskis baisiai pasileido, priėmė viešpataujantį tikėjimą ir taip nuo teismo išsisuko.

Iš kapitulos pralotas Kryžnauskas, pralotas Marcijonas kunigaikštis Giedraitis ir kanauninkas Antanas Beresnevičius atvyko

kartu su manimi į Kauną. Kanauninkas Andrius Dobševičius, Šiluvos infulotas, paskui atvažiavo. Pralotas Kalikstas Kasakauskis paliko savo klebonijoje Akmenėje. Kun. pralotas Smigelskis savo dvaruose Krekenavos parapijoje.

Persikėlęs į Kauną, norėjau, kad Šv. Petro bažnyčią Šv. Tėvas Pijus IX pripažintų katedra, tačiau valdžiai nepritariant nieko negalėjau padaryti.

Norėdamas, kiek galima, puikiai išlaikyti bažnyčią, išmečiau plytinę aslą, nes trinama kėlė raudonas dulkes; jos nusileisdamos ant gzimsų labai bjauriojo šventyklą.

Pakabinau du lietu čugūniniu žirandoliu, pirktu ir atgabentu iš Paryžiaus; didysis atsiėjo man su stikleliais 345 rb., mažasis tiktai 25 rb.

Atmindamas, jog fara buvo pamūryta Didžiojo kunigaikščio Vytauto, pasirūpinau įgyti portretą šito tikybos geradario. Pirmasis tikras karžygio paveikslas buvo atrastas bažnyčioje Lietuviškoje Brastoje ir atvežtas į Vilnių. Čia J. M. p. Zenkevičius[3], garsus tapytojas, padirbo man tą puikią kopiją, už kurią be spelčių užmokėjau 100 rb. ir pakabinau bažnyčioje.

Kun. Benediktas Smigelskis, Žemaičių katedros archidiakonas, dovanojo jai paveikslą, kaip Mažutis Išganytojas bėga į Aigiptą. Ta kopija iš Murillo[4], dirbta Petrapilyje, yra gerų savumų, tai pakabinau ją naujojoje katedroje.

BERNARDINŲ VIENUOLYNAS (SEMINARIJOS BAŽNYČIA)

Kun. bernardinų bažnyčia pamūryta drauge su vienuolynu 1468 m. Stanislovo Šandzivojevičiaus, kiti sako – Šandzivojauskio, Jo Karališkosios Didenybės Kazimiero Jogailaičio marčelgos, Gardino kašteliono. Bet dar prieš tai bernardinai gyveno Kaune prie medinės bažnyčios. Šandzivojevičius, matydamas jų neturtą, dovanojo jiems savo plecių, kur Vilija įteka į Nemuną, drauge su mūro namais. Be to, pamūrijo vienuolyną ir bažnyčią gotiškame stiliuje. Šitą fundaciją 1579 m. gegužės 15 d. karalius Steponas Batoras savo privilegija patvirtino.

Baisūs gaisrai, dažnai naikindami Kauną, pasiekdavo ir Šv. Jurgio bažnyčią. 1603 m. birželio 10 d. Šv. Jurgio bažnyčia su vienuolynu sudegė. Bažnyčioje bepaliko presbiterija su vienuolių viškomis. Karalius Zigmuntas III ir daugelis dosnių geradarių iš griuvėsių prikėlė tas apdegusias trobas.

1624 m., vasarą, prasidėjo gaisras iš bernardinų virtuvės kamino ir vėl sudegino bažnyčią su vienuolynu ir didelę dalį miesto. Bažnyčios mūrai taip buvo pagadinti, jog ne tik stogas su skliautais nuvirto, bet ir filioriai palūžo ir keletą žmonių užmušė.

Vos tik iš griuvėsių bažnyčią ir kliōštorių atstatė, vėl 1668 m. liepos 29 d. gaisrui pateko, ir jis sunaikino ją drauge su panų benediktinių vienuolynu ir jezavitų kolegija.

Po trečiam gaisrui vėl viskas buvo iš nauja atstatyta, ir vienuolynas be atamainų išbuvo iki 1812 m. Per prancūzų karą šitie trobesiai vėl nemažai buvo apnaikinti: bažnyčioje buvo sukrautas maistas, miltai. To pat prityrė ir per 1831 m. revoliuciją. 1844 m. bažnyčią savo lėšomis ir rūpesčiu atnaujino kun. Samuelius Laurinavičius, tos vietos gvardijonas.

Pirmutinė tos bažnyčios architektūra buvo gotiška, o savo savumų nustojo tik per paskesnes restauracijas. Ilgio 84 uolektys, pločio 33, aukščio 30. Presbiterija žemesnė už bažnyčią. Stogas klotas dengtukais, su nedideliu bokšteliu ir dviem kryžiais. Sienos iš oro netinkuotos. Viduje skliautai remiasi ant aštuonių puikių filiorų paskesnės architektūros. Didysis altorius vienas, mažųjų 10. Kai kurie langai tebeturi gotiškų žymių. Ta bažnyčia su vienuolynu nuo miesto atskirti. Išeinant iš bernardinų kiemo, yra bokštas trijų aukštų su broma; kabo varpai. Bokšte iš miesto pusės yra Švenčiausios Panos paveikslas, prieš kurį senaisiais laikais subatvakariais ir šventavakariais susirinkę žmonės giedodavo litaniją ir kitas giesmes.

Įstabių paveikslų ir antkapių visai nėra. Paveikslas Čenstakavos Dievo Motinos didžiajame altoriuje yra labai senovinis, taip pat ir šv. Onos; bet tapymo meno atžvilgiu nesvarbūs.

Rūsių nabašninkams laidoti 1620 m. buvo 21, bet lig šiol vos du beliko; kiti žeme užvirtę. Mūrytas dviem aukštais vienuolynas pastatytas į kvadratą; vienu šonu jungias su bažnyčia.

Seniau bernardinai laikė ten noviciatą; būdavo po 10 ir 12 naujikų. Kunigų seniau gyveno 16, vėliau 10. Po 1831 m. bernardinai panaikino savo noviciatą.

Tasai vienuolynas nuo reorganizacijos laikų buvo laikomas neetatiniu, iš iždo vienuoliams maitinti teimdavo po 400 rublių metams. Vienuolynui ėmus krypti, gvardijonais buvo: Petras Celestinas Žukauskas, žmogus mažo mokslo, neaptašytas, čia atvyko iš Kretingos, kur vadinos prefektu, nors kuo prasčiausiai ėjo mokytojo pareigas tos vietos mokykloje; kun. Dovydavičius, jis paskui išvažiavo į Gardiną; kun. Florijonas Gibšauskis, paskutinysis gvardijonas, persikėlė į tokią pat vietą Dotnuvon.

1842 m. vienuolynas buvo panaikintas ir atiduotas Kauno magistratui; šis pavertė jį karo dalykų krautuve – cekhauzu. Bažnyčia buvo pavesta Kauno gimnazijos kapelionui kun. Kiprijonui Mažonavičiui; jis apsigyveno erdvoje zokristijoje. Katalikai mokiniai šventomis dienomis susirinkdavo į pobernardinų bažnyčią šv. Mišių klausyti.

ATMAINOS BERNARDINŲ VIENUOLYNE

1864 m. pobernardinų vienuolynas buvo apleistas, subjauriotas ir drėgnas; celėse buvo sukrauta karo reikmenė, kareiviai su šaudyklėmis slankiojo po koridorius ir saugojo valdžios turtą. Karo gubernatoriaus Mykolo Muravjovo noru šis vienuolynas buvo paskirtas seminarijai. Vos tik prašvitus pavasariui 1864 m., turtingas žydas Afanasavičius apsiėmė restauruoti vienuolyną. Darbas, vedamas inžinieriaus pulkininko Fersmano, ėjo spėriai, nes pinigų buvo, o Muravjovas ragino.

Pirmuoju tos seminarijos rektorium pakėliau teologijos magistrą Žemaičių katedros kanauninką kun. Jeronimą Račkauskį, inspektorium kanauninką Antaną Beresnevičių, profesoriais Antaną Baranauską, Mečislovą Paliulionį, Gasparą Cirtautą ir Antaną Zaukevičių, – visus teologijos magistrus, žmones vertus tos vietos. Tie ir apsigyveno naujoje seminarijoje.

Pobernardinų bažnyčia liko, tiesa, seminarijos globoje, bet karo gubernatorius neliepė jos restauruoti; sakės jam nerūpią

dauginti katalikų bažnyčių; jam terūpinti seminarija. Todėl nepaliko jokių pinigų šiems Dievo namams palaikyti.

PANŲ BERNARDINIŲ VIENUOLYNAS (PARAPIJOS BAŽNYČIA)

Kada vienuolės bernardinės Kaune apsigyveno, sunku beatspėti. Rodos, atvyko čia pusėje XVI amžiaus, įgijo medinį namą Dvaro gatvėje, gyveno be kliauzūros kaipo davatkos, kas dieną eidavo į bernardinų bažnyčią, o per atlaidus lankydavo ir kitus Dievo namus.

XIII knyga Kauno magistrato aktų Nr. 607 liudija, 1595 m. bernardines Kaune jau buvusias, nes jos, bijodamos gaisro, buvo sumaniusios išsimūryti vienuolyną. Netekusios lėšų, medinį savo namą sumainė su ponu Hanušu Špilenu ant mūryto namo, kurs buvo ties bernardinų vienuolynu, toje vietoje, kur dabar bernardinių vienuolynas stovi. Tą sankalbą 1595 m. vasario 22 d. parašais patvirtino Konstancija Lapinskė, vyresnioji, Cecilija Krištupaitė, Franzija Sapiegurskė, Elžbieta Čajauskė[5] ir Hanuš Špilen.

Sustojusios savo vietoje, vienuolės apsitvėrė savo namą ir užvedė tvirtą užsidarymą, arba kliauzūrą; tačiau, savo bažnyčios neturėdamos, kaip ir seniau vaikščiojo ant pamaldų į bernardinų vienuolyną. Matydamas, kaip tai netinka, Smolensko kaštelionas Minsko vaivada Aleksandras Masalskis 1634 m. ant savo pleciaus šalia savo namų išmūrijo bažnyčią, Švenčiausios Trejybės vardu, ir ją su dvejais savo namais atidavė bernardinėms. Vienuolės tuos trejus namus sujungė į vieną ir padarė kuo ne labirintą, ne vienuolyną. Nuo bernardinų kiemo pamūrijo aukštą zomatą. Įeiti į bernardines tegalėjo moteriškosios pro bažnyčios vartelius ir per ūkio kiemą.

Bernardinių bažnyčia yra 52 uolekčių ilgio, 27 pločio. Įeini į ją iš šono per bokštą, kur trys varpai. Skliautai remiasi ant keturių filiorų; altorių 9; sienos iš oro ir iš vidaus kalkiais tinkuotos; stogas klotas dengtukais. Pakonsekruota buvo 1703 m. rugpjūčio 12 d. Vilniaus vyskupo Kastantino Brzostovskio.

Bernardinėms prigulėjo Sapiežiškio (Zapyškio) palivarkas ir Dobra Wola[6] už Nemuno, Lenkų Karalijoje. 1795 m. gruodžio 21 d. dalį tų dvarų vienuolės sumainė su kun. Tamošium Jankausku, Zapyškio klebonu, Veliuonos dekanu, ant Verbeliūnų palivarko, esančio Kauno apskrityje, dešinėje Nemuno pusėje. Paskutinį kartą išdraskius Lenkų Karaliją, Augustavo vaivadija teko Prūsams. Zapyškis todėl ir Dobra Wola perėjo į Prūsų valdžią, kuri tuojau juos paėmė į savo iždą. Vienuolės bepaliko su vienu Verbeliūnų palivarku. Tai regėdama, tos vietos vyresnybė meldė ciesorių Povilą I atlyginimo. Ir tikrai, tas monarcho įsakymu, 1797 m. sausio 17 d. duotu, maloningiausiai dovanojo vienuolėms Remizavo palivarką, esantį Vilniaus gubernijoje, Ašmenos apskrityje.

Paskui abudu palivarku nuėjo į iždą; vienuolynas buvo įskaitytas iš pradžios į pirmą klasę, iš iždo buvo paskirta jam metinės pensijos 2765 rub.

Buvo ten 19 vienuolių; dvasiškajam patarnavimui jos laikėsi vieną bernardiną kapelionu.

Nuo senų laikų bernardinės laikė mokyklą mergaitėms; jų kasmet prisirinkdavo po 22; mokė viena vienuolė. Paskui tačiau civilinė vyresnybė uždraudė joms mokyti.

BERNARDINIŲ VIENUOLYNO PUOLIMAS

Vyskupui į Kauną persikėlus, reikėjo rasti talpi vieta seminarijai. Bernardinų vienuolyno, tam tikslui paimto, pasirodė per maža; nuspręsta buvo paimti ir bernardinių vienuolynas, artimiausis kiemui.

1864 m. gruodžio 9 d. atvyko pas mane (vyskupą) Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas ir panorėjo, kad aš su juo, su architektorium ir su keletu valdininkų eičiau į bernardinių vienuolyną. Nuėjome. Išvydo mus vienuolės ir nusigando; suprato, kas čia darosi. Vyresnioji Rožė Gružauskė lingačiavo, trepinėjo nabagė ir prašė kiek galėjo, kad jų lizdo neimtų. Bet veltui – paimti vienuolyną buvo palaikyta dalyku būtinu. Po tam aplankymui gubernatorius davė man raštą, pranešantį, jog gene-

ralgubernatoriaus Muravjovo įsakymu bernardinių vienuolynas yra panaikinamas ir skiriamas klierikams gyventi, jog bernardines turiu savo įsakymu išsiuntinėti į kitus vienuolynus, esančius vyskupijoje moterims, jog vienuolių turtas reikia parduoti ir pinigus išsiųsti į valstybės iždą.

Gavęs tą laišką, daviau žinią bernardinėms, o nuvažiavęs į gubernatorių pristačiau, jog bernardinės neturtingos, jog ką turi, tai asmeninė jų nuosavybė, jog jų neturto lėšomis nepriderėtų lobinti iždas. Gubernatorius tai gerai priėmė ir tarė: „Gerai, tuojau parašysiu apie tai Vyresniajam krašto viršininkui". Tai regėdamas, tariau: „Priderėtų dar joms kelionei duoti po keletą rublių, nes kai kurios jų yra visiškai beturtės".

Neilgai trukus, gavau iš gubernatoriaus raštą, kur pasakyta, jog vienuolės gali parsiduoti savo turtą ir pasidalyti pinigais; tai vienuolės ir padarė. Be to, iždas kiekvienai davė po pusaštunto rublio kelionei.

Visa tai padarius, mano įsakymu į Kauno benediktinių konventą išvyko: Gružauskė Rožė, gvardijonė, Čaplinskė Liudvika, Kulišauskė Izabelė, Korzeniauskė Klara, Juškevičaitė Eustachija, Siemaškaitė Dukliana, Kapčaitė Aleksandra. Į Krakių katarinių konventą: Andriejuskė Pranciškonė, Oleškevičaitė Juozapė, Korsakaitė Ona, Pogorzelskė Teklia. Į Kražių benediktinių konventą: Bonekaitė Ona, Liaugaudaitė Teodora, Trečiokaitė Delfina, Przybylskė Julija, Siemaškaitė Salomėja. Paskutiniajam jų kapelionui kan. Danieliui Jaugeliui, bernardinui, daviau Švėkšnos altariją, kur ir pasimirė.

Taip puolė pirmasis ir paskutinysis Žemaičių vyskupijoje bernardinių vienuolynas, kuriame, kaip paskui gavau žinoti, būta 160 motriškųjų. Kiekviena vienuolė gyveno savo namuose, kiekviena turėjo atskirą savo virtuvę, atskirą stalą, tarnaites ir laikė rezidentes. Kai kurios dvasininkės ne visados vienuolyne gyveno. Buvo tai tikras nusidėjimas ir nutolimas nuo šv. Pranciškaus įstatymų; apie tai tačiau, toli gyvendamas, nežinojau, o man atvykus į Kauną, tuojau vienuolyną panaikino.

PANŲ BENEDIKTINIŲ VIENUOLYNAS IR BAŽNYČIA

Tos vietos aktai netiekia žinių, kada ir kas pamūrijo bažnyčią, benediktinėms prigulinčią. Tėra tik žinoma, jog kažin koks Bartlamiejus, pasaulietis kunigas, mokęs Žemaičių storastos Iliničiaus vaikus ir taip visai giminei labai prisitarnavęs. Paskui tas kun. Bartlamiejus apsigyvenęs prie Šv. Mikalojaus bažnyčios klebono titulu. Vilniaus vyskupui nusiuntus į Apaštalų Sostą Bartlamiejaus prašymą, popiežius Aleksandras VI 1495 m. duotąja bula suteikė visuotinius atlaidus dienose šv. Mikalojaus, šv. Bartlamiejaus, šv. Magrietės, šv. Magdalenos.

Ta bažnyčia, nors buvo laikoma parapine, neturėjo jokio fundušo. 1503 m. Lenkų karalius Aleksandras davė ją Kauno klebonui Jonui Zaluskiui (žr. aukščiau), bet tas neužsiėmė apleistais Dievo namais. Tai matydamas minėtasis ponas Iliničius dėl nuopelnų 1528 m. apgyvendino ten kun. Bartlamieju ir davė jam du valaku žemės ant visados, leisdamas parsiduoti ar dovanoti kaip tik tinkama. Ta žemė buvo Kaune prie kelio į Vilnių, šalia namų Jonušo Chostegovičiaus, už Šv. Mikalojaus bažnyčios. Ant tos tatai žemės buvo klebonija.

Kun. Bartlamiejus, prabuvęs keletą metų, žemę pardavė ir persidangino į kitą miestelį, o Šv. Mikalojaus bažnyčia ir vėl paliko be fundušo ir be kunigo. Tai regėdamas Andrius Skorulskis, Kristaus Grabo Kryžiaus kavalierius, Radvilos draugas kelionės į Šventąją Žemę, Kauno marčelga, 1624 m. prašė Zigmantą III, kad tuščią Šv. Mikalojaus bažnyčią dovanotų vienuolėms benediktinėms. Monarchas tais metais rugsėjo mėn. 27 d. taip ir padarė. Diplomas autentikas, apie tą dalyką duotas, tebėra vienuolyne.

Vilniaus vyskupas Eustachijus Jalavičius tuojau parsikvietė iš Nesvyžiaus į Kauną kelias benediktines ir atidavė joms bažnyčią. Pono Skorulskio duktė Eufemija buvo vienuolė benediktinė; vyskupui sutinkant, ji buvo pakelta pirmąja Kauno konvento ksienia[7] (gvardijone).

Ponas Skorulskis čia pat prie bažnyčios pastatė medinį vienuolynėlį, įgijo iš p. Iliničiaus šešius valakus žemės ir atidavė

vienuolynui. Ta žemė buvo dabartiniame Žaliakalnyje, į šiaurę nuo Eigulių kaimo.

Vilniaus vyskupas Zenkavičius Šv. Mikalojaus bažnyčioje įvedė Širdies Jėzaus broliją. Bulą apie tą dalyką, Benedikto XIV 1756 m. duotą, nusiuntė benediktinėms. Ta brolija ir iki šiai dienai tebėra Šv. Mikalojaus bažnyčioje.

Šv. Mikalojaus bažnyčios architektūra senovinė, atmena XV amžiaus architektūrą. Iš šalies yra aštuoniakantis bokštas, ne per aukštas, su varpais. Iš oro sienos netinkuotos, viduje išmaliavotos. Presbiterija aukštesnė už bažnyčią. Skliautai remias ant dviejų bokštų. Altorių yra 7. Šv. Mikalojaus paveikslas altoriuje kairėje šalyje labai senovinis, bet nesvarbus tapymo atžvilgiu.

Benediktinės paprastai laikydavosi kapelioną iš kun. dominikonų susirinkimo. 1822 m. buvo kapelionu atsiųstas kun. Labašauskis, Žemaičių Kalvarijos dominikonas, Kalvarijos profesorius, kurs, matydamas vienuoles turint fundušo, o glūdint mažame menkame mediniame vienuolynėlyje, pamūrijo joms patogų vienuolyną, kur ir iki šiai dienai tebegyvena.

Kada minėtasis vienuolis atvažiavo, vienuolių buvo 4, vienuolyną gi pamūrijus, jų padaugėjo iki 18, o vėliau iki 22. Be to, darbštus kapelionas Labašauskis pastatė lyg vienuolynėlį kapelionam, kurių buvo jau du; dabar pirmuoju yra kun. Karnys Petras, 80 metų senelis, antruoju kun. Merkelis Kišlauskas, abu dominikonu iš Raseinių vienuolyno. Ksienia dabar yra Sofija Głębockė, 1861 m. seserų išrinkta ir mano tame laipsnyje patvirtinta. Moteriška energinga ir valdyti sugebanti. Vienuoles laiko padorioje paklusnybėje, vienuolyne neleidžia nė už ką rietis.

ŠARIČIŲ VIENUOLYNAS (ŠV. GERTRŪDOS BAŽNYČIA)

Kas ir kada pamūrijo Šv. Gertrūdos bažnytėlę, gerai nėra žinoma. Vienas tėra tikras dalykas, jog tai buvo labai seniai. Lenkų karalius Aleksandras Jogailaitis, patvirtindamas Kauno faros fundušą 1503 m. (žr. viršiau), Šv. Gertrūdos bažnytėlę su

visais prigulinčiais pleciais atidavė Kauno klebonui. Paskui per gaisrus ir karus bažnytėlė buvo ilgai tuščia.

1750 m. birželio 25 d. Vandžiogalos klebonas kun. Petras Novomiskis įsteigė prie tos bažnytėlės ligoninę šiaip jau sergantiems ir bepročiams, atiduodamas ją valdyt rokitams ir dovanojęs jiems žymų pinigų kapitalą. Šitą fundaciją priėmė Vilniaus vyskupas Mykolas Zenkavičius. Tai buvo 1751 m. kovo 10 d.

Rokitai iš Varnių ir iš Vilniaus atkviesti, siuntė vieną savo brolį aukų rinkti. Tuojau ligoninė buvo pilna ligonių; juos rokitai padoriai laikė, pasamdę jiems ir gydytoją.

1794 m. Tespijos vyskupas Žemaičių sufraganas, Šiluvos infulotas, tą bažnyčėlę pašventė vyskupiškomis apeigomis. Per ilga pritrūko norinčių tapti rokitais; paskutinysis senelis Pranciškus Milkauskis išsižadėjo ligoninės; tada dvasiškoji vyresnybė 1824 m. lapkričio 28 d. bažnytėlę su ligonine atidavė Gailestingosioms seserims (šaritėms).

Bažnytėlė turi 30 uolekčių ilgio ir 18 pločio. Jos architektūra senovinė su aštuoniakančiu bokšteliu iš priešakio; ten kabo varpeliai. Sienos iš oro netinkuotos, tik neseniai be reikalo pabaltintos. Stogas dengtukais klotas. Viduje yra trys altoriai, švariai papuošti laikomi.

Medinis ligoninės trobesys 1843 m. kovo 9 d. atiduotas draug su fundušu miesto valdybai į bendrą globą; dabar ten miesto ligoninė. Penkios gailestingosios sesers slaugo ligonis. Prie bažnytėlės yra kapelionas, kurs kasdien pamaldas laiko. Kun. Juozapas Rušauskis, kapelionas, iš kunigų piorų susirinkimo, Kauno gubernatoriui Stanislovui Chominskiui leidžiant, pamūrijo namelius, kur patsai ir vienuolės gyvena. Šaritės dargi bokštelį perdirbo pagal Vilniaus Aušros Vartų ir įdėjo ten stebuklingąją figūrą Prikryžiuotojo Išganytojo, perkeltą kitados iš atskiros koplyčios (žr. žemiau). Žmonių, ypač penktadieniais, daug renkasi į bažnytėlę.

Galų gale valdžia išrinko valdininkus, kurie pasiėmė fundušą ir ligoninę į savo rankas. Patarnauti pasamdė mergą; vienuolės pasidarė nebereikalingos. Todėl 1866 m. jas visiškai atstatė. Gavo pinigų kelionei ir išvažiavo į Varšuvą, o viena net į Paryžių.

Paskutinė vyresnioji buvo Teklia Solonevičaitė. Prie bažnytėlės liko kunigas, vyskupo skiriamas; už dvasiškuosius patarnavimus ligoniams ima iš iždo 80 rub. metinės algos.

KARMELITŲ VIENUOLYNAS (ŠV. KRYŽIAUS BAŽNYČIA)

1510 m. liepos 10 d. Kauno gyventoja Darata Nabovė, gyvendama toli nuo Kauno bažnyčių, norėjo turėti bažnyčią už miesto ir tapti įsteigėja naujų Dievo namų. Tam tikslui savo lėšomis pastatė medinę koplyčią toje pat vietoje, kur dabar stovi mūro Šv. Kryžiaus bažnyčia; dovanojo savo plecių po bažnyčia ir tolimesnius trobesius ir atidavė mūro namus, pačiame Kaune esančius. Koplyčią atidavė pasaulinei dvasiškijai, o teisę išsirinkti kunigą į tą vietą paliko Kauno magistratui.

1537 m. birželio 18 d. Vilniaus vyskupas kunigaikštis Povilas Olšanskis[8] tos bažnyčios fundaciją priėmė, o Zigmantas III 1600 m. patvirtino. Tos vietos valdytojai dažnai būdavo Kauno klebonai, kurie kas šventa diena siųsdavo kunigą mišių laikyti. Tačiau kartais turėdavo atskirą kunigą, kurį vieną klebonu vadino.

1685 m. J. M. kun. Kazimieras Jodkevičius žmonių mezliavomis pamūrijo kryžišką bažnyčią ir praminė Šv. Kryžiaus bažnyčia. 1690 m. rugpjūčio 20 d. Vilniaus vyskupas Kastantinas Brzostovskis[9] tuos Dievo namus pašventė vyskupiškomis apeigomis.

Ta bažnyčia turi 45 uolektis ilgio, didžiojo pločio 36, aukščio 29. Ne visiškai pabaigta, dalimi dengtukais klota, dalimi skindeliais. Aptverta statiniais, į mūro stulpus įsiremiančiais. Viduje gana papuošta, 6 altoriai; freskai aiškiais dažais tepti.

Kunigai karmelitai basieji Vokiečių (šiandien, 1873 m., Policeiska pramintoje) gatvėje turėjo mūro bažnytėlę, vardu Šv. Elijo ir šv. Teresės. Tai bažnytėlei prigulėjo nemažas galas žemės. Kaunui pradėjus plėstis, miesto magistratas visomis galiomis ir už bet kurią kainą užsigeidė paimti tą žemę. Puldinėjo prie vyskupo, prie karaliaus Stanislovo Augusto ir prie Apaštalų Sosto.

Toms visoms vyresnybėms sutinkant, karmelitai išsižadėjo pleciaus, ne bažnytėlės, ir iš pasauliečių kunigų priėmė Šv. Kryžiaus bažnyčią. Be to, magistratas apsiėmė primokėti karmelitams 35 000 lenkiškųjų auksinų, o negalėdamas tuojau sumokėti, mokėjo 5 % kasmet. Tokiu būdu 1772 m. balandžio 7 d. kunigai karmelitai pasiėmė valdyti Šv. Kryžiaus bažnyčią ir gyveno prie jos.

Per ilga kun. Faustinas Horainas, konvento vyresnysis, prie Šv. Kryžiaus bažnyčios pamūrijo erdvą patogų dviem aukštais vienuolyną. Kadangi vienuolių tebuvo 4, o mūrai erdvi, tai 1831 m. įsakyta vienuoliams pasišalinti, nes vienuolynan dėta cholera susirgusieji. Kunigai: Euzebijus Kazilevičius, prioras, Mykolas Danilevičius, Vicentas Dimša ir vienas brolelis persikėlė į medinį vienuolynui prigulintį namą. Po cholerai vienuoliai vėl sugrįžo į vienuolyną, bet kad antrą sykį cholera sugrįžo, vienuolynas antrą sykį buvo ligonine paverstas. Vienuoliai apleido, bepaliko Vicentas Dimša ir Mykolas Danilevičius. Kad galų gale ir tas paskutinysis pasitraukė, likęs kun. Dimša čia pats 1845 m. pasimirė. Kurį laiką kunigai augustijonai siuntinėdavo vieną kunigų šventadieniais mišių tuščioje bažnyčioje laikyti. Galų gale 1845 m. pasaulinė valdžia visiškai paėmė vienuolyną karo ligoninei, bažnyčią gi ant visados uždarė. Altorius ir bažnytinius daiktus dvasiškoji vyresnybė išdalijo kitiems vienuolynams, o bažnyčioje kareiviai susikrovė savo vežimus ir kinkymus.

KARMELITŲ BASŲJŲ VIENUOLYNAS (ŠV. ELIJO IR ŠV. TERESĖS BAŽNYTĖLĖ)

Pradžioje XVIII amžiaus vienas Kauno faros klebonas pasikvietė į save du karmelitu basuoju į talką dvasiškai tarnaujant. 1707 m. liepos 15 d. vienuoliai nusipirko Kaune plecių su daržu ir su tuščiu mūro namu. 1716 m. rugsėjo 4 d. Kristupas Ščitas, Smolensko kaštelionas, ir jo žmona Ona Zavišaitė tiems karmelitams užrašė Kačeniškių dvarą, Kauno apskrit., Vilkijos parapijoje esantį. Tie gi geradėjai Kaune pamūrijo ties dabartine cimbruvka bažnytėlę, vardu Šv. Elijo ir šv. Teresės. Karalius Au-

gustas II 1726 m. sausio 30 d. šią fundaciją patvirtino, o Vilniaus vyskupas vienuoliams prie bažnyčios apsigyventi leido.

Tada karmelitai pasistatė medinį kliōštorėlį, apsigyveno ir įgijo mieste dar keletą plecių ir namų. Taip gyveno ramiai, kol miesto „dūma" neužsimanė jų išvaryti. Jos pastangomis, kaip sakėme viršiau, karmelitai gavo miestui perleisti visus savo namus ir plecius, be bažnytėlės, ir persikėlė į Šv. Kryžiaus bažnyčią, o į Šv. Elijo bažnyčią siųsdavo savo kunigus mišių laikyti; per ilga Šv. Elijo bažnytėlėje ir pravoslaunoji dvasiškija ėmė laikyti savo pamaldas kareiviams; tada karmelitai apleido tuos Dievo namelius, ir jie veikiai pradėjo irti.

Pagaliau miestas išardė ją, nepalikdamas nė ženklo vietos, kur bažnyčios būta; nė kryžiaus ten nepastatė. Šiandien bažnyčios vietoje stovi perpus mūrytas p. Illasevičiaus, mahometonų tikėjimo Kauno piliečio, namas.

ŠV. KRYŽIAUS KOPLYČIA

Toje vietoje, kur dabar (1873) stovi „Europos" p. Rozvadovskio viešbutis, ne per seniai stovėjo laisvame lauke Išganytojo kryžius. Paprastai priderėjo į tą dvasiškiją, kuri valdė Šv. Gertrūdos koplyčią, nes netoli nuo jos stovėjo.

Kad Išganytojo figūra pagarsėjo malonėmis ir stebuklais, 1822 m. ponas Karolis Pacanauskis pastatė aplink ją medinę koplyčią; figūra tada rados po pastoge, koplyčios altoriuje. Paskui koplyčia buvo aptverta, ir daugumas aplinkui laidojo savo nabašninkus. Dėl to gi, kad p. Rozvadovskis kasė griovį mūro viešbučio pamatui padėti, visur rado žmonių kaulų.

Kol stovėjo koplyčia, kas penktadienis buvo atvira nuo ryto iki vakarui ir žvakės uždegtos. Per kiauras dienas žmonės meldės ir giedojo. Žvakėms lėšų duodavo tikintieji. Koplyčia buvo 15 uolekčių ilgio ir 9 pločio.

Koplyčią nugriovus, Išganytojo figūrą šaritės parsinešė į Šv. Gertrūdos bažnytėlę ir įstatė į bokštelį, kame ir dabar tebėra.

JĖZUITŲ VIENUOLYNAS (ŠV. PRANCIŠKAUS KSAVERO BAŽNYČIA)

Protestantams pasklidus po Europą, vokiečiai, jau nebe katalikai, apsigyvendavo Kaune ir platindavo savo tikybą. Tai regėdami dievobaimingi katalikai nuvažiavo į Vilnių ir primygtinai prašė jėzuitų vyresnybės, kad atsiųstų savo brolių į Kauną. Dėl tų prašymų 1628 m. į Rymą iš Vilniaus išsiųstas jėzuitų kapitulos prokuratorius kun. Jokūbas Lachauskis prašė savo generolą Matiusą Viteleschį, kad leistų įsteigti savo kolegiją Kaune. Generolas noromis sutiko.

Kad sugrįžęs į Vilnių kun. Lachauskis atvyko į Kauną apžiūrėti vienuoliams vietos, rado daugybę žmonių, jėzuitams nepalankių, miestą kritiškame padėjime, neleidžiančiame gausios mezliavos fundacijai. Be to, nebuvo atatinkamos vietos bažnyčiai ir vienuolynui pastatyti. Dėl to jėzuitai ilgai tęsėsi, neatvažiuodami į Kauną.

Galop 1642 m. gegužės 15 d. jėzuitų provincijolas kun. Fabricius atsiuntė penkius jėzuitus: kun. Adomą Sabaliauską iš Kražių kolegijos, iš kitur gi kun. Jurgį Grünbergą, taip pat tris tikrus brolius: Albertą (Lietuvos istorijos autorių), Kazimierą ir Petrą Kojalavičius[10]. Šie trys savus mūro namus Kauno rinkoje su visais baldais vienuolynui atidavė. Miesto gyventojai priėmė juos labai maloniai, Kauno storasta, Lietuvos kancleris, įsteigėjas jėzuitų kolegijos Pinske, kunigaikštis Stanislovas Radvila savo raštu pavedė šiuos svečius miesto malonei.

Pirmaisiais savo gyvenimo metais Kaune jėzuitai prityrė daug sunkybių: neturėdami savo bažnyčios, mišių laikyti vaikščiodavo į visas, daugiausia vienok į Šv. Mikalojaus bažnyčią, nes vienuolės benediktinės nepavydėjo jiems altoriaus. Pradėjo teologiškus ginčus su protestantų dvasiškaisiais; jų klausyti buvo leidžiami visi, kurie tik galėjo naudotis. Todėl būtinai prisireikė bažnyčios, jiems tik priderančios. Patys jėzuitai prašė pašalpos tam dalykui rektoriaus Vilniaus akademijos ir kolegijos kun. Jono Gružausko, kurio valdžioje ir Kauno jėzuitai buvo. Tame tarpe dvarininkas vėliavininkas Jonas Kęstortas jėzuitams dovanojo

kaimą; jo pajamomis ir pinigine pašalpa to paties Kęstorto jėzuitai pirkosi iš Žemaičių kašteliono Jono Liackio mūro namus ir pašventė juos koplyčia. Šitie namai buvo laikomi dievaičio Perkūno bažnytėle.

Žmonėms šią koplyčią jėzuitai atidarė 1643 m. penkiomis dienomis prieš pelenįją ir atliko ten keturiadešimtę. Pagerėjus jėzuitų padėčiai, džiaugės visi jiems palankūs, ypatingai gi Jurgis Tiškevičius, Žemaičių vyskupas, su Lietuvos kanclerium Radvila, kuriuodu dosniai sušelpė juos pinigais. Kauno marčelga Kristaus Grabo Kryžiaus kavalierius, kunigaikščio Mikalojaus Radvilos draugas kelionės į Jeruzolimą, Andrius Skorulskis jėzuitams atidavė savo dvarą, Skaruliais vadinamą, bet tikriesiems savo paveldėtojams leido išpirkti, išmokant tam tikrą sumą. Ir tikrai, jo sūnus Rapolas ir išpirko, todėl jėzuitai mažai tepasinaudojo tuo dvaru.

1666 m. jėzuitai pasidėjo pamatus puikiai mūro bažnyčiai. Fabrika sparčiai ėjo, bet 1668 m. liepos 28 d. bernardinų vienuolyne prasidėjęs gaisras sunaikino pastolius ir jėzuitų kolegijos trobesius. Teko rūpintis gyvenimais, todėl bažnyčios fabrika teko apleisti, tačiau iki 1698 m. vis dėlto jėzuitai išvedė sienas ir apdengė zokristiją.

Aplink bažnyčią triūsės dar iki 1709 m.; bet tuo laiku per karą su švedais Kauną aplankė maras ir nušlavė kolegijos vyresniuosius, lankiusius ta liga susirgusius žmones. Vos tik 1720 m. kun. Pranciškus Milvydas, pakeltas kolegijos vyresniuoju, įstengė pabaigti fabriką.

Padoriai ištaisęs iš oro ir iš vidaus, Vilniaus vyskupui leidus, 1722 m. pašventė Dievo namus. Apeigos atliktos buvo iškilmingai; minėtasis kun. Milvydas, armotoms šaudant, pernešė Švč. Sakramentą ir pamaldas iš koplyčios į naują bažnyčią. Žmonių buvo daug, kai kurie pagaliau verkė džiaugsmu.

Tas pat vyresnysis 1725 m. pabaigė bažnyčios bokštus, bet ligi pat 1732 m. pradėm puošė bažnyčią. Štai antras prasidėjęs gaisras, kurs kuo ne visą miestą prarijo, sudegino ir jėzuitų bažnyčią ir visus kolegijos trobesius. Bet ligi 1739 m. viskas buvo atnaujinta ir sustatyta.

Tėvai laikė instrumentalę ir vokalę muziką, kuri visados grojo per pamaldas. 1759 m. Vilniaus vyskupui sutinkant, į Kauną jėzuitai parsikvietė Žemaičių vyskupą Antaną Tiškevičių[11]; jis bažnyčią pašventė su vyskupiškomis apeigomis.

Kaip visur, taip ir Kaune, jėzuitai laikė pavieto mokyklą. Kadgi 1773 m. jie buvo panaikinti, mokyklą, bažnyčią ir kolegiją perleido savo kaimynams kunigams pranciškonams. Šitie kuklūs vienuoliai savo kongregacijoje neturėjo mokytų žmonių ir galios išlaikyti mokyklą, dėl to 1806 m. mokykla iš jų buvo atimta ir atiduota pasauliečiams žmonėms, kurie apsigyveno jėzuitų kolegijoje, o pranciškonai iki 1812 m. laikė jų bažnyčioje pamaldas.

Prancūzai, eidami į Rusiją, o labiausiai grįždami, jėzuitų bažnyčioje viską sunaikino. Paskui buvo panaikinti ir pranciškonai, ir taip dvi bažnyčios liko tuščios.

Galų gale valdžia paėmė abidvi į savo globą ir pasidarė pravoslavų cerkvėmis.

PRANCIŠKONŲ VIENUOLYNAS (DANGUN ĖMIMO BAŽNYČIA)

Dešiniame Nemuno krante, prie pat vandens, stovi kitados buvusi Pranciškonų mūro bažnyčia, ilgio 56, pločio 30 ir aukščio 37 lietuviškų uolekčių.

Tai senoviniai Dievo namai gotiškais skliautais, kryžiškos formos, su dviem šalinėm neuždengtom koplyčiom. Skliautai remias ant keturių lengvų puikios formos filiorų. Iš oro bažnyčia raudona, nebaltinta, dengtukais dengta. Iš priešakio kelias aštuoniakantis bokštas, gontais klotas, su dideliu kryžium, skarda apmuštu. Ten kabo trys nedideli varpai. Bažnyčia papuošta penkiais menkais altoriais; asla plytinė. Įstabių piešinių ir antkapių nėra. Pranciškonai turėjo sidabrinį kryžių, 1611 m. padirbtą, lenkišku antrašu, jau užtrintu. Tas kryžius paskui atiteko kun. augustijonams.

Tą bažnyčią pamūrijo 1400 m. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas atminčiai, kad Ladislovas Jogaila pripažino jį iki gyvos galvos Lietuvos viešpačiu (Kojalavičius. Historia Lithuaniae,

pars II, liber II). Kunigaikštis dovanojo bažnyčiai Kaune plecių nuo krašto Nemuno upės ligi Vokiečių gatvės. Turėjo fundatorius pastatyti ir šiokius tokius namelius dvasiškijai. Galiausiai parkvietė iš Vilniaus pranciškonus ir viską jiems atidavė.

Vienuolynėlis, kurs išbuvo iki 1870 m., su bažnyčia nebuvo sujungtas, skindeliais dengtas ir labai menkas. Celės vos 8 žingsnių ilgio ir 5 pločio. Ant to spėjama tą prieglaudą vienuolius pačius susilipdžius. Tais laikais pranciškonai itin mėgo neturtą, dėl to ir gyvenimėlį pasistatė neturtingą. Prieš ateinant į Kauną protestantams, vokiečiai katalikai, atvykdami į Kauną pirkliautų, pamaldų vokiškai klausydavo paprastai pranciškonų bažnyčioje. Jiems atsitraukus nuo grynosios tikybos, pranciškonai jų nebeįsileisdavo į savo bažnyčią, dėl to vokiečiai ėmė rūpintis atskira kircha. Apie tai gali patirti iš aktų artimos kalvinų bažnyčios. Tos vietos dokumentai sako, jog pusėje XVII amžiaus visi Kauno pranciškonai nepriettelių buvę iškapoti. Jų Kaune gyveno 8: šeši kunigai ir du broleliu – elgetaujančiu, kurie rinko vienuoliams aukas.

Per įsigriovimą neprieteliškų svetimų žmonių sunaikintą pranciškonų bažnyčią Mykolas Jeronimas Ivanauskis, Minsko abazinis, 1669 m. atnaujino savo lėšomis. Apie tai liudija parašas ant marmuro, įdėto bažnyčios prieangyje viduje ant durų:

D. O. M.

Post hostilem devastationem Moschae haec Ecclesia tecto annis multis carens intus tota deformis et laura, tincta et dealbata suoque pristino est restituta decori impensis Perillustrissimi ac Magni Domini Michaelis Hieronymi Iwanowski Praefecti Castrorum Minscensis Tribuni Suae Regiae Majestatis anno Salutis M. D. C. LX. IX die XXX septembris postridie coronationis Serenissimi Michaelis Korybut Wisniowiecki, Regis Poloniae, quem Deus conservet etc. Dedicatio hujus Ecclesiae Dominica tertia post Pascha[12].

1812 m. bažnyčia prancūzų buvo paversta rankinių ginklų sankrova. Grįždami prancūzai bažnyčią sudegino su visu, kas ten buvo. Didžiuose griuvėsiuose vėl bažnyčia buvo iki 1819 m., kada pranciškonų vyresniojo kun. Grigaliaus Golickio, miesto

gyventojų ir Kauno apskrities dvarininkų mezliava vėl buvo restauruota. 1829 m. pavasarį, ledus metant, vanduo bažnyčioje stovėjo daugiau kaip per uolektį.

Galop valdžia 1845 m. gegužės 1 d. tą bažnyčią uždarė ir vienuolynėlį panaikino. Kunigai pranciškonai išvažinėjo po kitus pranciškonų vienuolynus, o altorius ir baldus dvasiškoji vyresnybė išdalijo kaimynėms parapijų bažnyčioms.

Jėzuitai panaikinti buvo 1773 m.; bet ir panaikinus, kurį ne kurį laiką Kaune buvo, nes be jų nebuvo kas laiko Kauno pavieto mokyklą. Galų gale kunigai pranciškonai, o jų buvo 6, apsiėmė mokyti jaunuomenę; tada jėzuitai 1787 m. visiškai pasitraukė, mokyklą pavesdami pranciškonams. Paskui Vilniaus universiteto vyresnybė atėmė iš jų tą mokyklą ir atidavė pasauliečiams mokytojams. Tai atsitiko 1806 m.

ATAMAINOS KAUNO PRANCIŠKONŲ BAŽNYČIOJE IR VIENUOLYNE

Pranciškonų bažnyčia, vyriausybės uždaryta, per kurį laiką išbuvo be globos. Paskui tos vietos vyresnybė nusprendė iš jos padaryti žiemiškąją pravoslavams cerkvę. Todėl valdžios pinigais perdirbo vidų rytiečių būdu ir pastatė krosnis. Iš oro plytas nudažė raudonai, o tarpplyčius baltai. Pakėlė bokštą ir pakabino ten keturius varpelius; jį ir visą bažnyčią apdengė geležine skarda. Galop aptvėrė cerkvę kaip reikiant.

Ciesoriui Mikalojui I liepiant, Nemuno krantą žymiai pakėlė, taisydami „cembruvką", vis dėlto pavasariais vanduo dažnai aplanko cerkvę, kartais pasikelia net sulig langais. Tikrai reikia stebėtis, kam senoliai bažnyčias statė arti upių. Nejaugi jie stigo sausos žemės?

Atsimainius bažnyčios likimui, apleistas, griūvantis ir kuone be stogo vienuolynėlis dar primindavo senovę. Tačiau ir jam atėjo galas, o tai štai dėl ko. Miesto ligonbutis, esąs prie Šv. Gertrūdos bažnyčios, buvo miesto apgultas; cholera gi kasmet pradėjo Kaune rodytis; reikėjo ieškotis ligonbučiui tinkamesnės vietos.

Karo gubernatorius Aleksandras Potapovas, Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis ir architektoriai tam tikslui parinko plecių, kitados pranciškonams prigulėjusį. Prasidėjo darbas; fabriką apsiėmęs vedė senatikis Amosas, prižiūrint architektoriui. Senąjį vienuolynėlį nugriovė iki galo ir pastatė milžinišką ligonbutį. Tai nutiko 1870 m.

Hisce oculis vidi[13].

DOMINIKONŲ VIENUOLYNAS

Didžiojoje Vilniaus gatvėje esamosios Dievo Kūno bažnyčios štai kokia buvo pradžia. Kauno miesto pilietis Damininkas Narkevičius, matydamas kunigus pranciškonus su bernardinais seniai Kaune begyvenančius, geidė tame mieste turėti ir dominikonus. Ir 1631 m. gegužės 1 d. užrašė jiems savo namą Didžiojoje gatvėje, pastatytą gale miesto. Vargu vienok buvo vienuoliams ten persikelti, stingant pragyvenimo.

Antras dominikonų mylėtojas Upytės marčelga Krištupas Bialozoras nuvažiavo į Vilnių, pasikalbėjo kaip reikiant su Vilniaus vyskupu Abraomu Vaina ir su dominikonų provinciolu ir išmeldė, kad sutiktų pasodinti baltuosius vienuolius Kaune. Neilgai trukus, pirko jiems Kaune namą ir užrašė Daumantiškio kaimą Kauno apskrityje, Seredžiaus parapijoje. Tada dominikonai atvyko iš Vilniaus ir ramiai apsigyveno užrašytuose namuose.

Šitą fundaciją 1641 m. patvirtino karalius Vladislovas IV. Gavę patvirtinimą, dominikonai išsimūrijo Kaune vienuolynėlį ir padėjo pamatus mūro bažnyčiai. Fabrikas sekės: nė vienas gaisras, naikinęs miestą, jiems nepakenkė, nes gyveno jau už miesto; Kaunas tada mažas buvo.

Pastatė bažnyčią kryžišką, 45 uolekčių ilgio ir 42 pločio, aukščio nuo aslos iki skliautų 21. Aslą išklojo marmuru, iš Švedijos atvežtu; iš priešakio išvedė du nedideliu bokšteliu, kur varpus pakabino. Altorių bažnyčioje įtaisė 7. Paskutiniais laikais tame vienuolyne gyveno 7 dominikonai. 1845 m. gegužės 1 d. pasaulinė vyriausybė liepė bažnyčią uždaryti, o vienuolius į kitus vienuolynus perkelti.

DOMINIKONŲ BAŽNYČIA CERKVE PAVERSTA

Panaikinus Kauno dominikonų konventą, dvasiškoji katalikų vyresnybė altorius ir kitus daiktus atidavė kitoms bažnyčioms; inventorių gi parsidavė patys dominikonai. Kada bažnyčia jau buvo tuščia, raktus pasiėmė kareiviai ir Dievo namuose sukrovė pavalkus, šlajas, atvarslus ir kitus karo baldus.

1860 m., kada monarchas Aleksandras II mylėjo Lietuvos kraštą, o gerasis karo gubernatorius Vladimiras Nazimovas valdė kraštą, buvo nuspręsta Dominikonų ir Karmelitų bažnyčias sugrąžinti katalikams. Nazimovas nekartą sakydavo: „Šitos apleistos bažnyčios tik erzina tikybiškus katalikų jausmus". Bet tas nusprendimas nebuvo įvykintas, nes prasidėjo laikas, kada Lietuvos gyventojai patriotiškais giedojimais ir traurų valkstymais pradėjo vyriausybę erzinti. Galop prasidėjo 1862 ir 63 m. sukilimas.

Šalia podominikonų bažnyčios pamūrijo puikią gimnaziją; vienuolyne gyveno mokyklos direktorius su rusais profesoriais; todėl įsigeidė čia pat turėti ir cerkvę.

Uolus „brostvininkas" – gimnazijos direktorius Šulginas su inspektorium Novikovu padavė generalgubernatoriui Kaufmanui sumanymą bažnyčią paversti cerkve. Vyriausis tad krašto viršininkas katalikams uždėjo naują ančdėlį, surinko pinigus ir liepė ištaisyti. Tuojau tad vidų pritaikino prie graikų apeigų, išbaldė iš oro, ant bažnyčios pastatė medinę be formos bonę, parsigabeno iš Maksvos didelį varpą ir pakabino bokštelyje. Tai atsitiko 1868 m. Nuo to laiko ši cerkvė laikoma mokyklos cerkve; dvasiškasis prie jos negyvena, bet atvažiuoja iš „soboro" – pojėzuitų bažnyčios.

LITERATŪROS ŽINIA

1. **Żemajtiu Wiskupiste.** Veikalą dviejuose tomuose parašiau, dar seminarijoje rektoriumi būdamas. Išspausdinau 1500 egzempliorių 1848 m.

2. **Pamokims apej Sakramęntą Dirmawones.** Brošiūra; jos 1850 m. išspausdinau 10 000 egz.

3. **Żine kajp rejk atlikti spawiedne isz wisa amżiaus.** Brošiūrą parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10 000 egz.

4. **Tamosziaus isz Kempis,** arba kningas sekiojimo Kristaus, išverčiau į žemaitišką kalbą. Išspausdino ją J. M. kun. Jokymas Moncevičė 1853 m. 5000 egz. savo lėšomis.

5. **Istorije Szwęnta Senoje Istatima** parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10000 egz.

6. **Żiwatas Jezaus Kristaus, arba Istorija Naujoje Istatima,** parašiau ir dovanojau spaustuvininkui žydui, kurs 1853 m. atmušė 45 000 egz.

7. **Katekizmas Kunega Żelwoviczes.** Tą knygelę, lenkiškai parašytą, išvertė į lietuvių kalbą kun. Zenevičius; aš gi 1854 m. savo lėšomis išspausdinau 10 000 egz.

8. **Istoriją Senojo Įstatymo,** išverstą į latvių kalbą, savo lėšomis išspausdinau 1857 m. 4000 egz.

9. **Żiwataj szwętuju.** Parašiau 1858 m. Spausdino p. Zavadzkis, kiek egz., nežinau.

10. **Apej brostwą błaiwistes.** Parašiau 1858 m. P. Zavadzkis atmušė 40 000 egz., bet valdžia neleido pardavinėti.

11. **Istorija Naujojo Sandaro,** kuršiškai, 1859 m. Mintaujoje išspausdinau 40 000 egz.

12. **Prade ir iszsiplietimas kataliku tikieima.** Parašiau 1862 m. P. Zavadzkis išspausdino du sykiu.

13. **Dawatku kninga.** Yra tai tercijorių brevijorėlis, žemaitiška kalba sutaisytas ir išspausdintas Vilniuje 1863 m. p. Zavadzkio spaustuvėje. Paskui išėjo antra laida. Ją pirko daugiausia šv. Pranciškaus tercijoriai ir tercijorės.

14. **Wajku kningiele** parašiau 1864 m. ir tais gi metais išspausdinta su abrozdėliais. Ta knygelė vaikams labai patiko.

15. **Paugusiu żmoniu kningiele** parašiau 1865 m., o išspausdinta tik 1868 m.

16. **Giwenimaj Szwentuju.** Antrą dalį parašiau 1866 m., išspausdinta tik 1868 m.

17. Dar 1864 m. išverčiau visą Dovydo Psalterių į žemaitišką

kalbą žodis žodin. Išspausdinta vardu **Wisas psalmes szw. Dowida Karalaus.**

18. 1867 m. surinkau patarles; išspausdinta tais pačiais metais, vardu **Patarles Żemajcziu.**

19. Padariau ištrauką ir rankraščio a. a. kun. Pabrėžos, išspausdinta 1849 m., vardu **Parkratimas Saużines.**

20. 1868 m. sutvarkiau knygelę apie brostvas, išspausdinta 1869 m. 1000 egz., vardu **Apej Brostwas su Istatimais s. Dominika.**

21. 1869 m. parašiau knygelę, vardu **Pałąngos Juze.** Isspausdinta.

22. 1870 m. parašiau **Giwenimą Szwęcziauses Marios Panos.** Tapo išspausdintas.

23. 1871 m. **Visas Dovydo Psalmes** išverčiau eilėmis, kad žmonės galėtų giedoti. Išspausdinta.

24. 1872 m. parašiau knygelę, vardu **Pasakojimas Antana Tretininka.**

25. 1873 m. sutvarkiau žemaitišką katekizmą, vardu **Moksłas Kataliku tikieima.**

26. 1873 m. parašiau **Pamiętnik Domowy,** kurs nebus spausdinamas.

27. 1873 m. išverčiau iš lenkiškos į žemaitišką kalbą knygelę, kuriai vardas **Garbinimas Szwęcziauses Szirdies Diewa musu Jezaus Kristaus.**

DOC. J. TUMO PASTABOS

Aš priskaitau dar šias v. Valančiaus parašytas knygas:

1. Wiadomości o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego.

Rankraštis, aptaisytas, in 4°. Su dviem priedais kito turinio. Žr. viršiau.

2. Rozmaite wiadomości zebrane. Rankraštis, in folio, du aptaisytu sąsiuviniu.

3. List Pasterski Macieja Wołonczewskiego z Bożego miłosierdzia i łaski Ś. Stolicy Apostolskiej Biskupa Telszewskiego do

duchowieństwa i wiernych Chrystusowych Rzymsko-Katolickiej dyecezyi Telszewskiej. Wilno. Drukarnia A. Marcinowskiego. 1850 r. 71 p. (Su lietuvišku Ganytojo raštu.)

4. Ganytojo raštai: Blaivybės gromatos ir kitoki Žem. vysk. katalikams.

5. Testamentiniai Ganytojo raštai žmonėms (lietuviškai) ir bajorams (lenkiškai). Išspausdinti „Apžvalgoje"; lietuviškasis ir skyrium.

6. Priežodžiai, arba patarlės, kurias patsai pramanė apie Žemaičių miestelius. Spausdinti kalendoriuose.

7. Kantička, jo pertaisyta, kur įdėta jo paties sumetruotos „Giesmės apie šv. Apaštalus". („Poezijų" v. Valančius neįsirašė į savo veikalus, gal kad pats nusimanė jas menkas esant.)

8. „Broma, vedanti į dangų", parašyta kun. Olševskio, labai išmintinga knyga, tik baisiai suteršta polonizmais; radau puikiausiai ištaisytą, kaligrafiškai perrašytą tarp v. Valančiaus rankraščių, jo paties ranka rašytų; matyti, spaudai duodant, kad nepražūtų, ypač patekę rusų žandarams, kad autoriaus neišduotų, buvo duodama gražiai perrašyti. „Bromon" įdėliotieji pavyzdžiai, kurių originale nebuvo, įrodo ją esant Valančiaus papildytą ir perredaguotą[1].

9. Tuose pat rankraščiuose yra dar šiokių tokių nuotrupų. Ilgėlesnė apysakėlė „Apie teisybę" (De Justitia).

Vyskupo Valančiaus, be jokio abejojimo, parašytos ir anos 6 knygelės katalikų tikėjimui nuo maskolių pravoslavų apginti, nors jis aiškiai neprisipažįsta jas rašęs. Reikėjo vengti kompromituojančių pasižymėjimų.

10. Isz tamsibes wed kielis teisibes.

11. Parspieimas.

12. Szniakiesis katalika su nekataliku.

13. Prajautimas.

14. Wargai Bažniczes Kataliku.

15. Litanie apej wisus szwęntus Muczelnikus.

16. Privatinė ir oficialinė labai apsti korespondencija su gentimis (Beresnevičiais-Barškiečiais), su visais tuo laiku mokytais lietuviais: Mikalojum Akelaičiu, kun. Ambraziejum Pabrėža,

kun. Čiulde, kun. Juozapu Želviu, Simanu Daukantu ir k. Galop su valdomaisiais kunigais. Kas turi ar bent numano, kame yra nors truputis tos korespondencijos, prašom ją nukopijuoti ar bent duoti mums žinią.

17. Eina paskalos, būk v. Valančius „Šv. Tamošiaus iš Kempis" knygas du sykiu išvertęs; vieną sykį – su purizmais; tos knygos žmonės negalėję paskaityti ir nepirkę. Tai antrą sykį išvertęs, palikdamas žemaitiškoje savo kalboje svetimus žodžius; toji knyga jau visiems patikusi. Bet nei patsai vertėjas niekur nemini to dvigubo savo darbo, nei patys neesame patyrę kito leidimo, kaip tik 1853 m. Šiame v. Valančiaus vertime yra gana ir purizmų, ir barbarizmų, kaip ir kituose raštuose.

Yra, tiesa, kitas šv. Tamošiaus knygų leidimas, tik visai kito vertėjo; gal šisai ir patiko nusenėjusiems mūsų gudročiams; jis nesulyginti prastesnis už v. Valančiaus leidinį. Šisai buvo „Yszgulditas par kuniga Antona Sawicki Tyrkszluse. Wylniuje, 1828". Prenumeratorių skaičiuje stovi ir „† Wołonczewski Maciey. 2 ex". V. Valančius, matyt, paniekino šį netikusį vertimą, jei patsai ryžosi iš nauja padirbti tą ilgą darbą.

18. Punktay sakimų. Žiūr. žemiau.

SIMANAS DAUKANTAS

Bajoriškos kilmės, Skuodo par., Telšių ap. gimęs, tėvų buvo atiduotas į mokslus, visų pirma į parapinę Kretingos mokyklėlę. Mažiausis tos mokyklos trūkumas buvo tas, jog nei mokytojai, nei mokiniai nemokėjo gerai lenkiškai. Keletu metų vėliau nuvežė Simaną į Kalvarijos mokyklą, kame taip pat nelengva buvo rasti žmogus, gerai mokąs Pavyslio kalbos[2]. Klaidingai tose mokyklose pasigautos vartoti laikų atamainos ir nelenkiškas tarimo būdas taip stipriai prikibo prie jauno Daukanto, jog jomis, nežiūrint visokeriopų paskesnių mokslų, per visą amžių nestengė nusikratyti. Pabaigęs gimnaziją, nukako į Vilniaus universitetą, kame, per septynerius metus lankydamas filologijos paskaitas, tiek gavo mokslo, jog universitetas vienu balsu prisprendė jam filosofijos magistro laipsnį. 1825 m. pabaigęs universitetą, tuoj

išvyko į Rygą, kur keletą metų tarnavo Rygos kariškojo gubernatoriaus Pahleno kanceliarijoje ir gerai pramoko vokiškai. Galop išvažiavo į Peterburgą, kur ir iki šiol (1846) pasilieka archyvaro padėjėju, arba Lietuviškos Metrikos sargu; ją valdžia, užėmus Lietuvą, savo sostinėje susikrovė. Nuo pat mažens ir ligi senatvės p. Daukantas ypatingai karštai linko prie žemaitiškos kalbos. Visi mokslai, visokeriopos knygos, jei nerašė apie Žemaičius, jo akyse neturėjo jokios vertybės. Priešingai, bet koks tepliojimas apie Lietuvą, ypatingai žemaitiškai, į entuziazmą jį iškeldavo. Buvo didžiausias neprietelius tų, kurie, galėdami žemaitiškai rašyti, nerašė. Neapkentė taip pat ir lenkų dėl to, kad, patys būdami pirmoji priežastis panaikinimo Lietuvių krašto, savo pasityčiojimus, ypač iš žemaičių, priveda iki persekiojimo. Trokšdamas todėl išlyginti daugumo niekšystę, visą savo amžių paskyrė žemaičių kalbai kelti ir kuopti ją nuo makaronizmų. Tam tikslui pradėjo rašyti rinktine kalba, senovine, šiandien Žemaičiuose nebevartojama, dėl to skaitytojams labai neskania. Autoriaus garbės nėmaž nebuvo godus; todėl mažne visus savo raštus išleido svetimais vardais, arba pseudonimais.

Knygeles iš jo malonės iki šiol (1846) turime šias:

1. Abeciela Lijtuwiu-Kalnienu ir Źemajtiu kałbos, turenti sawiep: Małdas, tikybos istatimus ir t.t. Petrapilie. Isspausta pas K. Kraju 1842 m.

Šito elementoriaus 1500 egzempliorių savo lėšomis Petrapilyje išspausdinęs, atvežė į Žemaičius ir per įprašytus žmones išpardavinėjo. Truputį nepadorūs kurie ne kurie žmonių priežodžiai, knygelėje radę vietos, vos neužtraukė ant viso veikalėlio dvasiškijos uždraudimo. Išgelbėjo jį pardavėjai, ištrindami piktinančius žodžius.

2. Prasmą łotinu kałbos, Paraszę K. W. Myle. Petrapilie. Ispausta pas K. Hintze, in 8°.

Yra tai kaip kokia lotyniškai-žemaitiška gramatika. Žinome, jog iš senovės laikų žemaičių vaikai, atiduodami nors tik į parapinę mokyklą, turėjo mokytis visų pirma lenkiškai, paskui jau lotyniškai, nesgi ir gramatikas teturėjo lenkiškai-lotyniškas. P. Daukantas manė lenkiškosios kalbos tarpininkystę visiškai

nereikalingą esant ir geidė, kad visi tiesiai iš žemaitiško mokytųsi lotyniškai. Tam tikslui išleido minavojamąją gramatiką.

3. Epitome Historiae Sacrae C. E. Lhomond, in 8°.

Atspausdino Petrapilyje 1838 m. su labai valyvu gale lotyniškai-žemaitišku žodynėliu, idant žemaičių vaikams būtų lotyniška chrestomatija.

Ir tas veikalėlis buvo išparduotas; mokyklėlėse tačiau nebuvo priimtas, nes vyriausybė tame tarpe skubotai ėmė žemaičių vaikus mokyti rusiškos kalbos ir vadovėlius dalijo, atitinkamus tą sumanymą.

4. Dajnes Žiamajtiu pagal żodiu Dajniniku iszraszytas. Pirmasis pedelis, Petropilie. 1846, in 8°.

5. Budą senowęs Letuwiu Kalnienu ir Żemajtiu iszraszę pagał senowęs Rasztu Jokyb's Łaukys. Petropilie. Spaudinie pas C. Hintze. 1845, in 8°.

Yra tai geriausis Daukauto plunksna parašytas veikalėlis; gailu tik, kad taip daug spaudos riktų palikta.

LAURYNAS IVINSKIS

1846 m. pirmą sykį Žemaičių padangėje pasirodė ūkiškasis kalendorius provincine kalba, vardu „Metu skajtlus ukiniszkas ant metu Wieszpaties 1846. Wilnui. Spaustuwej Jozapa Zawadzki". Redaktorium buvo ponas Ivinskis, žmogus neturtingas, po privatiškus namus mokinantis vaikus. 1500 egzempliorių liepė išspausdinti Šviesiausias kunigaikštis iš Kozielsko Oginskis, Rietavo savininkas, kurs nuo kurio laiko pamėgo žemaitišką kalbą ir ėmė proteguoti provincijos literatūrą. Jis visų daugiausia padėjo išpardavinėti Daukanto knygeles.

KASTANTINAS ŠIRVYDAS

1845 m. p. Daukantui įkalbinėjant, Varnių seminarijos rektorius kun. Motiejus Valančiauskis, pridėjęs trumpą prakalbą, atspausdino kun. Širvydo pamokslus, vardu „Punktay Sakimu nu Adwenta iki Gawienes. Wilnui. Spaustuwej Jozapa Zawadzki.

1845". Kunigui Leonui Montvydui, Sedos klebonui, suteikus tam tikslui lėšų, jo vardas buvo padėtas priešakyje knygelės.

ANTANAS JANIKAVIČIUS

Kun. Antanas Janikavičius, Kartenos altaristas, žmogus mažai tepasiruošęs, vykindamas nominato vyskupo Jono Gintilos norą, per kelerius metus vertė lenkišką katekizmą, valdžios patvirtintą, į žemaičių kalbą. Pabaigus darbą, N. vyskupas peržiūrėti pavedė kun. Ignacui Kulvinskiui, tuomet Varnių seminarijos profesoriui. Tas, pasergėjęs, jog vertėjas daugelyje vietų neatspėjo lenko autoriaus minties ir žemaitiškai gerai nemokėjo, visą katekizmą gavo perdirbti. Taip pertaisius, N. vyskupas savo lėšomis 1845 m. išspausdino 1500 egzempliorių, kurių paskui kunigams pardavinėjo. Nežiūrint to, kad buvo „ištaisytas", šitas katekizmas kalbos atžvilgiu niekam nevertas.

VARIA

§ 109. 1831 M. CHOLERA

1831 m. maras, vadinamas cholera morbus, perėjo per visus Žemaičius. Daugiausia išmirė žydų miesteliuose; kaimiečių gi krikščionių labai nedaug. Iš dvasiškių namie užsikrėtė ir mirė Palangos klebonas kun. Antanas Kaminskas ir Krakių kamendorius kun. Vicentas Zdramavičius. Šisai užsikrėtė cholera susirgusius aprūpindamas. Daugiau niekas dvasiškių nenumirė.

1831 M. LENKMEČIO NUOTYKIS

1830 m. maištams prasidėjus, žmonės nenoromis ėjo į kariuomenę. Tai regėdami, dvarininkai vysk. kunigaikščiui Juozapui Giedraičiui įkalbėjo, kad įsakytų kunigams sukilimą skelbti iš sakyklų. Vyskupo sekretoriai sutiko, pakišo vyskupui raštus ir

išsiuntinėjo į vyskupiją. (Tą įsakymą pats skaičiau in libro processuum Ecclesiae Vornensis[1]).

Kunigija ėmė skelbti iš sakyklų sukilimą, ir jis taip padidėjo, jog pasiekė 200 000 žmonių sukilusių. Maskolių kareiviams pradėjus imti viršų, ciesorius Mikalojus I, norėdamas nuraminti šalį, savo manifestu įsakė, kas pasiskelbs rusų vyriausybei ir padės ginklus, tam bus dovanota.

1831 m. rugpjūčio 4 d. Rygos gubernatorius generolas grafas Pahlenas važiavo su savo kariuomene iš Telšių į Plungę. Vyskupo sekretoriai ir dvariškiai įkalbėjo vyskupui Juozapui, kad išvažiuotų jo sutiktų ir pasiskelbtų. Ir tikrai, vyskupas su savo palydovais išvažiavo ant Lieplaukės. Pasirodžiusi pirmoji sargyba paklausė: „Kas važiuoja?" Kad jai atsakė: „Važiuoja kunigaikštis vyskupas", tuojau nuvedė jį pas Pahleną. Abudu susitiko bjaurioje karčemoje ties Lieplauke. Su vyskupu buvo: kun. Juozapas Kryžanauskas, Žemaičių katedros pralotas, vyskupo sekretorius; Leonas Juškevičius, kapelionas, Krakių klebonas; nuosavis gydytojas Janovieckis ir Jonas Ušakovskis, civilinis sekretorius.

Pasisveikinus vyskupas tarė prancūziškai: „Tatai turiu garbės pasireikšti generolui; bet, mano generole, sergu ir grįžtu į Alsėdžius". Pahlenas labai mandagiai priėmė vyskupą; sakės, būdamas jaunas oficierius, buvęs Alsėdžiuose, prityręs vaišingumo ir mielu noru padarysiąs visa, ką tiktai galėsiąs. Vyskupas, nieko daugiau nebeatsakydamas, sėdo į karietą ir nuvažiavo. Generolas tarė Kryžanauskui su Ušakausku: „Kas gi bus? Vyskupas nuvažiavo, o priderėtų paduoti pasiteisinimas, kam vyskupas yra paleidęs proklamaciją".

Atsiskyrė. Pahlenas nuvažiavo nakvoti į Plungę. Rytą dvasiškiai vėl palenkė vyskupą, kad vėl važiuotų pas generolą.

Vyskupas sustojo Plungėje pas kleboną Jurgį Kirvelį. Buvo parašytas prisipažinimas, kur vyskupas pasisako neatmenąs, kad būtų pasirašęs netinkamą įsakymą. Pahlenas, gavęs tokį prisipažinimą su vyskupo parašu, pristatė monarchui su pastabomis: vyskupas, būdamas 77 metų amžiaus, iš tikro nežinąs, ką pasirašąs; tad jį, neapsakomai žmonių mylimą, reiktų palikti vietoje ir žmonių neerzinti.

Vyskupas, tai padaręs, sugrįžo į Alsėdžius.

Kas gi buvo iš to?

Ligi tik vyskupas prisipažino esąs liguistas, visa kaltybė krito ant sekretorių. Todėl garbės patarėjas Jonas Ušakauskas, valdžiai liepiant, tuojau buvo pašalintas; pralotas Kryžanauskas ištremtas į Mogiliavą. Apie vyskupą gi monarcho įsakymas – kad joks vyskupo raštas neturėtų galios, kol nebus padėtas parašas sufragano Simano kunigaikščio Giedraičio.

Taip žymiai pažemintas vyskupas buvo kol gyvas, iki pat 1838 m. Pralotui Kryžanauskui, Giedraičiams pasirūpinus, veikiai buvo kaltybė atleista, ir jis buvo pasiųstas į Kolegiją.

SĄRAŠAS ŽEMAIČIŲ, ARBA TELŠIŲ, VYSKUPIJOS DVASIŠKIŲ, DALYVAVUSIŲ TAUTINIAME 1830 IR 1831 METŲ SUKILIME

Tautinis Žemaičių sukilimas prasidėjo Telšių apskrityje, Salantų parapijoje, nes čia visų pirma žmonės gera savo valia pradėjo rinktis ir ginkluotis; tačiau šisai sukilimas buvo tik dalinis ir neturėjo jokio plano. Tik šiek tiek vėliau Raseinių apskrities dvarininkai Kalinauskis, Gružauskis ir kiti, susidarę visuotinio sukilimo planą, išsiuntė vyskupui kunigaikščiui Juozapui Giedraičiui patarimą, kad visiems dvasiškiams įsakytų iš sakyklų šaukti žmones prie ginklo. Senam kunigaikščiui nesvetimi buvo patriotiški jausmai; tuojau todėl pritarė dvarininkų valiai, o paklusnūs dvasiškiai po visus Žemaičius tuo pačiu laiku pradėjo iš sakyklų skelbti, atėjusi valanda kariauti už tautos laisvę. Karui pasibaigus, šis vyskupo pasielgimas, per daug garsus, negalėjo palikti paslaptyje nuo maskolių valdžios ir praeiti nepabaustas. Komitetas, įsteigtas ištirti sukilėlių bylai, patraukė į teismą ir vyskupą; tačiau vyskupo pinigai tesėjo įtikinti teisėjus, jog kunigaikštis, gilioje senatvėje būdamas, nė nežinojo, po kuo pasirašė. Visa tad kaltybė suvirto ant sekretoriaus praloto Juozapo K r y ž a n a u s k o. Doras tas vyras prisiėmė vyskupo nusidėjimus ir kaip kaltininkas buvo išsiųstas gyventi Mogiliave. Dėkingas vyskupas šelpė jį savo turtais, kol 1838 m. išmeldė jam iš Šviesiausio ciesoriaus visiško atleidimo.

2. 3. Smigelskis Benediktas, pralotas, ir Stanislovas Čerskis, kanauninkas, dalyvavę sukilime, buvo teisiami ir vos vos pinigais paliko savo vietose. Tas dalykas Čerskiui ir amžių sutrumpino.

4. Jonas Jomantas, teologijos magistras, tuomet Kražių gimnazijos kapelionas, gimnazijos direktoriui Ignacui Daujotui liepiant, klausė, kaip gimnazijos nariai prisiekė būsią ištikimi lenkų valdžiai; už tai, karui pasibaigus, buvo su kitais mokytojais palaikytas tarp nusidėjėlių trečios eilios, pašalintas iš vietos ir daugiau kanauninko Rupeikos intrigomis prarado teisę gauti kleboniją. Tas valdžios prakeikimas ir lig šiol (1844) tebeslegia kun. Jomantą.

5. Pačioje pradžioje sukilimo Gargždelių apylinkėje ties Salantais žmonės negailestingai nužudė Karnilavičių, Grūšlaukės palivarko, prigulinčio grafui Zubovui, valdytoją, sakydami būk jisai paraką iš Prūsų statydavęs sukilėliams maišytą su aguonomis. Iš tikro gi tai buvo žmonių kerštas už nežmonišką jo elgimąsi su baudžiauninkais. Tai regėdamas, Salantų altaristas kun. Laurynas Kovalskis kilo iš sakyklos prieš tą žmogžudystę, įkalbinėdamas žmonėms kariauti reikią su ginkluotais maskolių kareiviais, o ne su beginkliais tos pat vietos gyventojais. Užtai sukilėliai norėjo kun. Kovalskį pagauti ir kaipo maskolių šalininką pakarti, bet tas vikriai paspruko į mišką ir ten slapstės iki karui pasibaigiant. Tas atsitikimas parodo klydę tie, kurie sakė, žemaičiai sukilimo laiku aklai klausę dvasiškių.

6. Kun. Tadeušas Lukoševičius, Salantų bažnyčios kamendorius, anksti pristojo prie sukilėlių kareivių kapelionu. Per karą paprastai būdavo lageryje kartu su kareiviais; paskui išėjo už sienos. Kokį likimą sau ten rado, nežinau. Valdžia palaikė jį pirmoje politiškųjų nusidėjėlių eilėje.

7. Kun. Zenkevičius Vicentas, teologijos magistras, Vyriausioje Vilniaus seminarijoje tik į kunigus įšvęstas, taip pat ėjo kareivių kapeliono pareigas sukilėlių kariuomenėje ir kampanijai pasibaigus išėjo už sienos.

8. Kun. Mykolas Soroka, Gargždų klebonas, sakydavo prakalbas sukilėliams, klausė žmonių priesaikos, kad bus ištikimi

naujajai valdžiai. Už tai teisėjų palaikytas trečioje nusidėjėlių eilėje; keletą mėnesių sėdėjo rekolekcijas ir prarado kleboniją. Tą valdžios prakeikimą savo pastangomis nuėmė nuo jo Vilniaus generalgubernatorius Markavičius 1842 m., o vyskupas kunigaikštis Simanas Giedraitis atgal atidavė jam kleboniją.

9. Panašiai nusidėjo valdžiai kun. Juozapas Paulauskas, Klovainių altaristas; už tai, be rekolekcijų, nustojo altarijos ir teisės valdyti kleboniją. Tačiau per ilga buvo paleistas iš policijos priežiūros, gavo Skirsnemunės kleboniją. Mirė 1843 m.

10. Sukilimo metu siautė limpama liga, cholera vadinama. Valdžia, norėdama sustabdyti jos plėtimąsi, liepė apsiausti ligos apimtus miestelius ir nieko neįleisti, nei išleisti. Žydai ir vokiečiai Nemakščių miestelyje prityrė bado; sušelpdamas juos, tos vietos klebonas Juozapas Streleckis davė gyventojams miltų. Tuo pačiu laiku tas pats Streleckis darbščiai dalyvavo sukilime ir laukė už tai iš valdžios kuo blogiausių rezultatų. Prasidėjus jo bylos tardymui, žydai su vokiečiais, dėkingi už patirtą iš jo geradarybę, vienu balsu paliudijo, klebonas nieko prieš valdžią nedaręs; net esąs uolus Rusijos šalininkas. Dėl to maskoliai jį tuojau paleido ir kaip palankiam valdžiai liepė dalyvauti kitų tardyme kaipo dvasiškių atstovui. Tas pačias priemones, kuriomis pats pasiliuosavo, Streleckis paprastai vartojo ir kitiems dvasiškiams paliuosuoti. Pristigus gerų liudytojų, šaukė savo žydus, kurie, gavę mokesčio, liudijo tiriamąjį kunigą nedalyvavus sukilime. Tiek yra galingas gailestingumas!

11. Sukilimo laiku Palangos ir Darbėnų apylinkėse maištininkai daug kartų yra susirėmę su maskolių kariuomene. Vieną sykį, daug savųjų nustoję, maskoliai paėmė Darbėnų miestelį: iš sukilėlių atėmė vieną armotą, bažnyčią ir didžiąją dalį namų sudegino, gyventojus gi dalimi išmušė, dalimi paėmė į nelaisvę. Tarp jų buvo ir tos vietos klebonas Juozapas Gricevičius. Jį kaltino kurstymu žmonių į sukilimą ir su sargyba nusiuntė į Vilnių, kur per trejus metus išbuvo nelaisvėje. Galų gale jį paleido sugrįžti į pirmykščią vietą. Mirė 1840 m. 61 m. amžiaus.

12. Kun. Antanas Daukša, Dotnuvos kun. bernardinų konvento gvardijonas, kitados Napoleono kareivis. Regėdamas, jog

Dotnuvoje bajorija tik gaišta, neturėdama vado, sėdos arklin ir šaukdamas: „Ei, broliai, su manim!" vyko į Kėdainius, kame stovėjo dalis maskolių kariuomenės. Miestelį paėmė, dalį maskolių kareivių išmušė, dalį paėmė į nelaisvę, o dalį išvaikė. Kampanijai pasibaigus, komisija vos galėjo patikėti, kad žmogus senas, labai žemo ūgio ir taip nutukęs, koks buvo kun. Daukša, būtų sugebėjęs kariauti ir jodinėti. Tačiau priteisė jam 4 mėnesius rekolekcijų Kolainių kunigų karmelitų vienuolyne ir atėmė teisę būti savo ordine kuriuo vyresniuoju.

13. Nusidėjęs buvo ir Stanislovas R a u b i c k i s, Sedos klebonas, bet pinigais mokėjo įrodyti savo nekaltybę.

14. Kiprijonas N e z a b i t a u s k i s, Minsko garbės kanauninkas, Veliuonos klebonas, kurstė žmones eiti į sukilėlių eilias ir iš Prūsų gabeno ginklus ir paraką naujai milicijai. Karui pasibaigus, buvo palaikytas antroje politiškų nusidėjėlių eilėje ir nuteistas į Sibiriją ištremti. Kad visa tai darėsi Raseiniuose, Nezabitauskis ramiai sau, nieko nežinodamas, sėdėjo savo klebonijoje. Štai atvyksta į jį vienas prietelius, kurių jis, būdamas nepaprastai vaišingas, turėjo daugybę, ir persergsti apie kritusį nusprendimą. Nusigandęs kanauninkas per vieną naktį pardavė, ką tik kam galėdamas, ir išvažiavo į Tilžę. Rytą atvyko policijos agentas Romualdas Bogdzevičius suimti; ieško ir gauna žinią, jog jis jau už sienos. Paskui tas pats Bogdzevičius važiavo į Prūsus ir aną valdžią prašė, kad išduotų kanauninką; bet Prūsų karalius, patyręs, jog pabėgėlis kaltinamas tik politikos nusidėjimu, išduoti nesutiko. Paskui Nezabitauskis su kuriais ne kuriais kunigais susirašinėjo ir tuo užtraukė ant jų šias nelaimes, o pats numirė 1834 m. ten pat Tilžėje[2].

Jo Mylistos ciesoriaus įsakymu R.-K. Kolegija klausė p. vidaus reikalų ministerio Perovskio patarimo iš 1844 m. birželio 8 d. Nr. 1660, kuriuo pareiškia, jog Valdantysis Senatas, peržiūrėjęs kriminalinę bylą kunigų: Kalikstо R a m o n a u s k i o, Jono V e n c k e v i č i a u s ir Kazimiero M o l i o, į teismą patrauktų už slaptą susinešimą su pabėgusiu į Prūsus dėl dalyvavimo buvusiame sukilime kunigu Nezabitauskiu, nusprendė: Venckevičius, Ramonauskis ir Molis už siuntinėjimą Nezabitauskiui

pinigų turi būti stipriai įspėti. Be to, pirmiem dviem už paslėpimą Nezabitauskio popierių palaikyti pabauda tai, kad daugiau kaip per dešimtį metų išbuvo tardomi ir teisiami. Galop išsiųsti juos iš vakarų gubernijų ir atiduoti policijos priežiūrai. Tai Senatas įsakymu, duotu 1844 m. gegužės 31 d. p. ministeriui, ir įsako. Ministeris gi Vilniaus karo generalgubernatoriui patarė: Ramonauskį išsiųsti į Kalugą, Venckevičių į Orlą, Molį į Riazanę.

Telšių vyskupijos valdytojas vyskupas kunigaikštis Simanas Giedraitis, gavęs šį įsakymą, pristatė p. ministeriui: kunigą Joną Venckevičių esant jau mirusį, kun. Molį, invalidą, Kęstaičių ligoninėje valdžios lėšomis ten būnantį, kun. Ramonauskį jau turint 62 metus amžiaus; todėl ar nemalonėtų sutikti su tuo, kad du tebegyvu nusidėjusiu kunigu nebūtų pasiųsti į tolimas gubernijas, bet įdėti į kurį nors katalikų vienuolyną. Kol gavo atsaką, vyskupas pabaigė savo dienas. Paskui nutiko taip, kaip buvo geidęs.

PAŽAISČIO KAMELDULAI

Už pusantros mylios nuo Kauno, kalne, pušimis apaugusiame, dešinėj pusėje Nemuno upės, dievobaimingas Lietuvos didžponis Kristupas Pacas, D. Lietuvos Kunigaikštijos kancleris, padarė šiuos darbus.

Išmūrijo puikią italų stilium bažnyčią; aslą išklojo marmuru, stogą apdengė varine skarda; altorius ištaisė iš brangaus marmuro; bažnyčios priemenėje pastatė milžinišką marmurinę dėžę švęstam vandeniui; vidų bažnyčios išpuošė puikiais iš Italų žemės parvežtais paveikslais; dovanojo tikro aukso kieliką, diementais išsagstytą, ir tiek indų iš tikro sidabro, jog toji bažnyčia turėjo vienuolika pūdų sidabro. Išmūrijo varpinę ir ten pakabino didelius varpus. Erdvą sodą aptvėrė aukštu mūru ir pastatė ten kiekvienam atsiskyrėliui atskirą namelį ir kiekvieną dar mūru apjuosė. Kiekvienas namelis turėjo po keturius kambarėlius; pirmąjį paskyrė vienišo rankų darbui, antrąjį gulėti, trečią maldai, o ketvirtą koplyčiai, kuri buvo taip pritaikinta prie gulimojo, jog sergantis vienišas, atsidaręs vienas duris, lovoje gulėdamas, galėjo šv. mišių klausyti.

Nuo kiekvieno namelio marmuru klotas takas vedė į bažnyčią. Apmūrytas sodas Eremu, arba dykyne, vadinosi. Moteriškosios ten neturėjo teisės įeiti. Žingeidžios ponios gaudavo iš Vilniaus vyskupo atsivežti raštu leidimą, kurį perskaitęs vyresnysis leisdavo apžiūrėti dykynę.

Fabriką pabaigęs, Pacas pramine tą dykynę Mons Pacis – Rimties Kalnas, parsikvietė iš Bielianų nuo Krokuvos kameldulus ir 1662 m. visa tai jiems atidavė.

Tasai fundatoriaus pramintas vardas – Mons Pacis – neprigijo. Netoli nuo dykynės prieglaudos teka upelis, vadinamas Žaistis; todėl ir vienuolynas nuo upelio vadinas – Pažaistis arba lenkiškai Pożajście.

Žmonės laikosi padavimo, būk Pacas tame paupyje nusidėjęs, o paskui, lygindamas tą savo nusidėjimą, fundavęs vienuolyną. Bet ši pasaka neturi jokio pamato, nes „žaisti" senovėje lietuvių kalboje reiškė „giedoti". Tas sakinys paliko senosiose lietuviškose giesmių knygose. Vienoje Kalėdų giesmėje yra:

Aniolai žaidė,
Gyst' balsą leidė.

Paskui tas sakinys įgavo kitokios prasmės. Apie Žaistį gi yra padavimas, būk tai nakties deivės – Laumės, maudydamos ir savo plovinius plaudamos, žaidė, destis, giedojo. Nuo to ir upelis nuo neatmenamos senovės buvo pramintas – Žaistis.

Idant vienišams nieko netrūktų, Pacas paliko jiems Augustavo vaivadijoje 500 gyventojų ir Vygrių ežerą. Tą dvarą 1795 m. pasigrobė Prūsų valdžia. Be jo, Pacas dovanojo kameldulams Trakų apskrityje folvarką su ežeru. Ties pat Pažaisčiu dešinėje Nemuno pusėje atidavė jiems Vieškūnų kaimą, kur gyveno 12 ūkininkų. Dar dovanojo namus Vilniuje ir Kaune. Pagaliau užrašė jiems 150 000 rublių, garantuotus pono Pečkauskio dvaru, Jieznu vadinamu.

Taip visu kuo aprūpinti kameldulai ramiai Dievą garbino. Jų atsikviestas Vilniaus vyskupas Kastantas Brzostovskis Pažaisčio bažnyčią pakonsekravo 1710 m.

Tos bažnyčios rūsyse laidodavos Pacai, kol ta giminė pasibaigė. Fundatoriaus širdis, stikliniame inde į spiritą įmerkta, ilgai buvo Pažaisčio bažnyčioje. Ar tebėra ir dabar, nežinau.

Kameldulai kasmet iškilmingai šventė dvi šventes: Dievo Motinos Aplankymo ir šv. Romualdo, fundatoriaus, arba ordino įsteigėjo. Tomis dienomis į dykynę galėjo įeiti visi žmonės.

Kameldulai vilkėjo baltos gelumbės habitus su koptūrais; galvas kuo ne visiškai skuto, barzdas gi ir ūsus želdės. Marškiniais paprastai vilkėjo vilnoniais, avėjo batais. Pasninkavo per visą amžių, be dviejų dienų. Būdami turtingi, pirkdavos žuvies; pagaliau valgydavo ir sliekus. Valgydavo tik vieną kartą per dieną, apie dvyliktą. Valgymus berniukai nešiodavo kiekvienam į namelius. Tarp savęs mažai tesikalbėdavo. Sode susitikdami, sakydavo kits kitam „memento mori", atsimink mirsiąs.

Kameldulų Pažaistyje buvo 16, 14, niekados nemažiau kaip 12 vienuolių.

Kaip niekas pasaulyje, taip ir Pažaisčio vienuolynas negalėjo amžius išbūti. Dėl kietumo regulos Kameldulų ordinas nebuvo vaisingas; jaunuomenė nenorėjo stoti po šv. Romualdo vėliava. Pažaisčio tėvai, beišmirštant ir bemažėjant vienišams, į ordiną priėmė du vos tepaskaitančiu knygą vaikinu, nelaimei, dar tikru girtuokliu. Juodu būdamu naujokynėje pradėjo nerimti, ordinas jiems įkyrėjo labiausia dėl to, kad nelengvai galėjo gauti degtinės. Atėjo 1830 metai; prasidėjo revoliucija, ir abudu nevertu naujiku kartu pabėgo iš vienuolyno. Kur jie išėjo, negali žinoti. Kauno vyresnybė 1831 m. kovo 2d. suėmė vienuolyno vyresnįjį kun. Zubavičių. Veikiai atvyko į vienuolyną ir valdininkai ištirti, kiek jis yra kaltas. Dar nepasibaigus tardymai, 100 kazokų apsiautė vienuolyną ir ėmė ieškoti lyg ginklų, kurių ten nebuvo; tikrai gi sakant, plėšė. Tuo laiku, vadovaujant Leonui Šiukštai, Rumšiškėse buvo būrys sukilėlių, kurie, gavę žinią, kas darosi Pažaistyje, atėjo, sumušė maskolius ir nuvijo juos lig pat Kaunui. Paskui maskolių kariuomenė paėmė viršų ant sukilėlių visame krašte. Pažaisčio vienuolynas buvo panaikintas ir paverstas rusku. Zubavičius su 5 vienuoliais buvo išvežtas į Kijevo guberniją; prisiglaudė vienuolyne prie kunigų kapucinų; kiti tėvai pristojo prie pasaulinių kunigų Vilniaus vyskupijoje ir apsivilko paprastomis juodomis sutanomis.

Taip pasibaigė pirmasis ir paskutinysis visoje Lietuvoje kameldulų vienuolynas.

SKUODO MIESTELIS

Telšių apskrityje, pačiame Kuršo pasienyje, yra miestelis, Skuodu pramintas. Yra dviejų dalių: krikščionių ir žydų. Krikščionių katalikų ūkininkų yra 40. Žydų nė nesuskaitysi. Ta tauta paprastai užsiima pirklyba ir karčemų laikymu. Katalikai čia turi mūro bažnyčią ir tris kunigus. Klebonas seniau turėjo infulato titulą, bet, išnykus infulatiškam turtui, nustojo tos garbės. Skuodo klebonui priderėjo Ylakių filija; filijalistas kasmet mokėjo Skuodo klebonui duoklę. Vyskupas Juozapas kunigaikštis Giedraitis Ylakių bažnyčią pakėlė parapine, klebonas tad nebepriguléjo nuo skuodiškio ir nieko jam nebemokėjo. Skuodo parapijoje dabar (1873 m.) yra 4740 katalikų.

Dėl artimumo Skuodo su Kuršu miestelyje ir parapijoje yra gana liuterių; jie Skuode turi savo maldų namą ir pastorių.

Žydai turi dvi škalas: vieną krikščionių dalyje, antrą žydų.

Skuodas su plačiu valsčium, turinčiu 1200 ūkininkų, seniau priderėjo Lietuvos etmonui Vilniaus vaivadai Jonui Karoliui Katkevičiui; šis bene 1608 m. pastatė čia pirmą medinę katalikų bažnyčią ir paskyrė išlaikyti kunigams anuatą iš valsčiaus. Miesteliui dovanojo Magdeburgo teises. Magistratas turėjo teisę ne tiktai teisti nusidėjusius, bet ir mirtim bausti. Kartuvės už varsto nuo miestelio tebestovėjo ir tada, kada kraštą Rusija užgrobė.

1781 m. netoli nuo Lenkimų, Strauptų kaime gyveno bajorėlis Putramentas, jis turėjo sūnų, vardu Juozapą. Vaikis, jokioje mokykloje nebuvęs, išaugęs jaunikaičiu, pradėjo gerti ir nepasakomai pasileido. Tėvui pradėjus jį bausti, apleido tėvo namus, prisitraukė draugu dar vieną vaikį prastos kilties ir Skuodo žydą. Visi trys nusipirko ginklų ir ėmė plėšti. Išsitepę suodimis, puolė turtingesniuosius valsčiaus ūkininkus, ėmė, kas jiems patiko; paprastai reikalavo pinigų. Nenorintiems atiduoti degino rankas; kartais papjaudavo vaikus motinų akyse, kartais motriškosioms nukirsdavo krūtines, – ir taip įbailino visą apylinkę.

Vieną kartą šitie plėšikai, eidami naktį Briedžio lauku ties Užlobių kaimu, sutiko žydą nešant ant nugaros kromelį. Pagavo jį, kromelį atėmė ir patį surišo. Pradėjus šaukti, iškirto dvišaką medį, pavertė, uždėjo žydui ant sprando ir giliai įbedė į žemę. Žydelis spardės spardės, išspardė kojom duobę ir numirė. Po tam nusidėjimui Putramentas užėjo pas savo tėvą ir dovanojo žydo kromą seserims. Tos pradėjo daiktus dalyti kitoms, tai pasergėjo žydai ir atspėjo piktadarius. Žmonės, vyresnybės suvaryti, pagavo visus tris. Skuodo gi magistratas liepė juos pakarti. Įvykinus nusprendimą, neleido kūnų nuimti nuo kartuvių. Karėjo, kol supuvo. Pagaliau ir paskui Putramento galvą, vinimis prie kartuvių prikaltą, ilgai laikė gyviesiems įbailinti.

Kada pirmoji Katkevičiaus pastatytoji maža Skuodo bažnytėlė ėmė griūti, parapijonys su klebonu pastatė antrą didesnę, taip pat medinę. Bet šioji visai neilgai testovėjo ant žemės paviršės, nes arti gyvenantis žydas, kepdamas duoną su baronkomis, uždegė savo namą. Vėjas pūtė ant bažnyčios, Dievo namai užsidegė ir supleškėjo.

Skuodo klebonu tada buvo prašmatnus kun. Tomas Sudimtas; jis, teturėdamas kišenėje vos 18 rublių, 1847 m. sušaukė mūrininkus ir padarė su jais kontraktą: jie apsiėmė išmūryti, parapijonams padedant, už 1910 rublių; medžiagą klebonas žadėjo statyti. Kitą sekmadienį įlipo į sakyklą ir pasisakė parapijonams, ką sumanęs daryti. Parapijonai noromis sutiko su visu kuo. Tuojau ėmė degti plytas, vapnos nusipirkę Kurše, ir per dvejus metus išmūrijo puikius Dievo namus.

1850 m. liepos 15 d. aš nuvažiavau į Skuodą. Žmonės priėmė mane nepasakomai džiaugsmingai, nes iki tol nebuvo vyskupo matę. Padirmavojau 3544 žmones; 16 d. pakonsekravau bažnyčią. Didžiajame altoriuje padėjau šventųjų kentėtojų Probo, Bonifaco, Faustos ir Vicentos relikvijas.

Pabaigus apeigas, kad dėkavau klebonui už bažnyčios pamūrijimą, šis atsakė: „Ganytojau! Du didžiu daiktu padariau savo amžiuje: pamūrijau bažnyčią ir perleidžiau vyskupo aplankymą. Dabar drąsiai sakau, bet kuris klebonas yra dauggalis, nes turėdamas kišenėje vos 18 rublių, pradėjau fabriką ir pabaigiau".

Nelaimei, kun. Sudimtas neilgai tesidžiaugė savo triūsu: 1851 m. lapkr. 25 d. stabu ištiktas baigė gyvenimą. Tai buvo vyras rimtas, vidutinio ūgio, žilsvų plaukų, juodbruvys. Iš sakyklos mokėjo žmonėms įtikti; žmonės jį gerbė ir mylėjo. Mirė 53 metuose amžiaus. Tikrai jį gerbiau ir jam mirus gailėjau.

Per ilgą Skuodas atiteko kunigaikščiams Sapiegoms. Aleksandras Sapiega, Žemaičių vyskupas, Truikinų kaime įkūrė filiją ir praminė Aleksandrija; bet tas vardas mažai teprigijo, žmonės ir lig šiol tebevadina Truikinais.

Skuodą su valsčium prarado ponas Sapiega 1832 m., nes dalyvavo sukilime. Pasakoja, jis tik penkias dienas tepanešiojęs sukilėlių žvaigždelę Varšuvoje, jokiame gi mūšyje nebuvęs.

Žmonėms Sapiegos buvo geri ponai; folvarkų valsčiuje neturėjo, todėl ir lažo nebuvo. Žmonės juos mylėjo, ištikimai mokėjo paskirtą metinį činšą. Žmonių trobos buvo turtingos kaip folvarkų. Buvo nesunku rasti valstiečių, turinčių po 30 galvų gyvulių, po 50 avių, po 10 arklių ir atsargoje po keletą tūkstančių dolerių.

Sapiegos Skuode turėjo mūro namus; juos žmonės rūmais vadino, bet to vardo jie neverti, nes neįstabūs ir tamsūs. Tebėra iki šiol, perdirbti į kareivines.

ŽYDŲ KOLONIZACIJA

1838 ir 39 m. valdžia, neva tai norėdama suglobti neturtinguosius žydus, ėmė šaukti juos į kolonijas. Paskelbė pasigviešusiems duosią kelionei pinigų, o nuvažiavusiems į vietą veltui po galą žemės, po pastatytą trobą, po porą jaučių ir ūkio padargus. Be to, per 10 metų liuosi būsią nuo visokių mokesčių ir kontungo. Daugumas taip paviliotų žydų ir sutiko. 1840 m. valdžia per policiją pradėjo juos raginti į kelią. Iš Mintaujos, iš Žemaičių ir kitų Lietuvos kraštų išsirengė į kelią apie 60 000 žydų. Važiavo kareivių lydimi, nukeliaudami per dieną po tris mylias; be to, turėjo dienojimus ir subatas liuosus nuo keliavimo. Neturėdami jokios pažadėtosios pašalpos, keliavo pasivogdami: nelaimė buvo kaimams, pro kurius kolonistai ėjo, nes nė vienas

cibulis, nė viena bulbė darže, nė viena višta ant laktos ar avinas kūtėje negalėjo rami išbūti.

Vėliau rudeniop tų pat metų kolonistai atvyko į Kijevo guberniją. Vieni patraukė į Chersono guberniją, išplaukė Dniepru ir ant „Dniepro slenksčių" daugiausiai nuskendo. Kiti, kurie turėjo savo arklius, traukė ten pat sausuma, bet neturtu ir ligomis daugumas žuvo. Pagaliau tiems, kurie pasiekė paskirtą vietą, valdžia parodė apsigyventi – bevandenes pievas; nei pašalpos žydai iš valdžios negavo. Išvydę savo nelaimę, badu pražuvo; tik labai maža turtingesniųjų tesėjo sugrįžti į pirmykščias savo vietas. Taip pasibaigė garsioji žydų kolonizacija.

TĖVAS RYLA

Rymas. 1844 m. rugpjūčio 8 d. Klierikai seminarijos de Propaganda Fide gavo naują rektorių dorą tėvą Rylą, kurs, vyresniųjų nuomone, pakelsiąs seminariją ant aukštesnio laipsnio.

Tėvas Ryla gimė Žemaičiuose. Į Jėzuitų ordiną įstojo prieš pat išvarant juos iš Rusijos ir su jais kartu iš Polocko išvažiavo už sienos. Iš Austrijos jaunas kun. Ryla su daugeliu kitų jėzuitų išvažiavo į Rymą, kur, lavindamasis moksluose, dvasios naiviškumu, ypatingu mokslumu pralenkė visus savo draugus. Garsusis profesorius Manera, šiandie jėzuitų provincijolas, negalėjo gana atsistebėti. Jau tuomet pusė Rymo pradėjo rinktis prie kun. Rylos. Keliais metais vėliau svarbiais įsakymais iškeliavo į Rytus ir laimingai viską atliko. Siriją, Palestiną, Arabiją, Chaldėją ir daug kitų provincijų perėjo pėsčias. Klausydamas Šventojo Tėvo valios ir maronitų[3] prašomas, kurį laiką gyveno Libano kalne. Kadangi jis buvo jėzuitas, tai daug kartų gavo pritirti persekiojimų. Dažnai buvo pavojuje nuo įpykusių turkų; vienas drūzas šoko ant jo išsitraukęs diciną, bet tėvas Ryla tesėjo narsiai atsitūrėti visam tam ir iš sunkaus padėjimo laimingai išsisukti. Paskui iš Rytų nukeliavo į Maltos salą, kur taip pat visus nustebino savo dvasios energija. Iš čia nuvyko į Siciliją, kur per keletą mėnesių pasakė 500 pamokslų. Galų gale popiežius Grigalius XVI pašaukė jį Propagandos rektorium.

„Kurjer Wileński", 1848 m. sausio 20 d. Garsusis jėzuitas žemaitis J. M. kun. Ryla perniai atvyko į Aigiptą. Iš ten su kitais šešiais vienuoliais iškeliavo į Nubiją mokyti ano krašto gyventojų. Iš čia norėjo toliau traukti į Abisiniją, bet tos vietos gyventojai pasigobėjo didoko bagažo, kurį su savimi tie dvasiškiai turėjo, užpuolė juos ir išžudė.

PAMINĖJIMAS KUNIGO MIKALOJAUS LENČICKIO

Vienas kunigaikštis Radvila, įkurdamas Nesvyžiuje spaustuvę, atsikvietė meistrą Danielių iš Lenčicos miestelio, liuterių tikėjimo. Tasai meistras vedė ir pagimdė sūnų, kuriam kliuvo Mikalojaus vardas, miestelio gi vardas liko jam pravarde; todėl vadinosi Mikalojus iš Lenčicos, arba Lenčickis. Tasai priėmė katalikų tikėjimą ir Vilniuje įstojo į Jėzuitų ordiną. Savo dievobaimingumu ir pamokslais buvo garsus visoje Lietuvoje ir gerbiamas ponų, ne tiktai šiaip jau žmonių.

Kunigas Mikalojus taip negebėjo pataikauti savo kūnui, jog niekados nėjo pro maloniai žydinčias rožes, nei pirktis kvepiančių žolynų; priešingai, mėgo vaikščioti aplink dvokiančias vietas.

Mirė Kaune savo susirinkimo vienuolyne. Radvila, Vilniaus vaivada, norėjo, kad jo kūnas būtų Vilniuje palaidotas, trakiškis gi, kad Trakuose. Ginčas pasibaigė taip, kad a. a. Mikalojaus kūnas buvo palaidotas Kaune, Jėzuitų bažnyčios rūsyje.

Viešpataujant carui Mykolo Aleksiui[4], į Kauną įsibrovė kazokai. Rusų tikėjimo žmonės tuojau įdavė jiems – Jėzuitų bažnyčios rūsyje gulįs kūnas pravoslavijos priešo, kunigo Lenčickio; tad įėjo į rūsį, kūną išnešė, Rotušės aikštėje sudegino ir pelenus subėrė į Nemuną.

Iš to matos, kaip Lenkija silpna buvo jau anais laikais.

Vilniuje universiteto vienuolyne ant durų celios, kur kitados Lenčickis gyveno, jėzuitai buvo įmūriję marmurinę lentą antrašu jam atminti. 1858 m. tą lentą vyresnybė atidavė literatui Kirkorui[5]; jis tą lentą išsilupo ir pasiėmė. Kur dingo, nebežinau.

25 M. VYSKUPAVIMO SUKAKTIS

1874 m. rugsėjo mėnesyje ištiko mane didelė nėgalia; ūmai netekau paprasto savo balso, sirgau per visą žiemą, kuri buvo labai gausi sniego ir stipri.

Atėjo 1875 m. vasario 24 d., mano vardadienis. Tą dieną įsišvenčiau vyskupu, tad pasibaigė 25 metai kaip vyskupauju. Sveikinančių todėl buvo nemaža. Pasirodė tos vietos kapitulos nariai: pralotas oficiolas Antanas Beresnevičius, pralotas kunigaikštis Marcijonas Giedraitis, pralotas seminarijos rektorius Jeronimas Račkauskis, kanauninkas asesorius Andrius Mikuličius. Iš vyskupijos atvyko Panevėžio dekanas Pabiržės klebonas Tadas Lichodziejevskis, Viekšnių dekanas ir klebonas Jurgis Zaleskis, Krakių dekanas Josvainių klebonas Samuelis Paškevičius, Zarasų dekanas Salako klebonas Pranas Jastrzębskis, daugybė klebonų ir vikarų.

10 valandą žmonių priėjo pilna Šv. Petro bažnyčia; nuėjau ir pats apsirišęs. Sumą laikė pralotas oficiolas Beresnevičius; pasibaigus pagiedojo „Te Deum laudamus"; palaiminau ir parėjom namo. Niekas nieko nepasakė. Iš viso sveikino šaltai, nes tiek tebuvau vertas. Pusryčių buvo daugiau kaip šimtas žmonių. Svečiams išsiskirsčius, atvyko tos vietos gubernatorius J. M. Petras Bazilevskis ir kunigaikštis Mykolas Oginskis. Juos priėmiau vienus.

DOC. J. TUMO PASTABA

Niekas nė vieno žodžio neprabilo į tą didvyrį, kurs 25 metus juos ganė. „Tiek tebuvau vertas!" Kokia ironija! Ne! Visi savo protu gerai žinojo Katalikų Bažnyčios šlovę, mokytų rašytojų draugą, žmonių švietėją vyskupą Motiejų daugiau buvus vertą. Bet kas jam rūpėjo, jo padėjėjams nerūpėjo, dėl to širdžia nejuto, koks jis didis, ir niekas nė vieno gero žodžio nepasakė, kada jis baigė artintis prie grabo. Dabar, rodos, kitaip jį supratame, kitaip į jį prabilome 1925 m. per 50 m. myrio sukaktį. Bet

to maža: mes turime vyskupui Motiejui ir paminklą pastatyti. Žr. pakvietimą pradžioje.

Tai yra galima. Šviesioji mūsų visuomenės dalis yra gerai nusiteikusi vyskupo Motiejaus tradicijomis. Universiteto jaunimas reiškia daug entuziazmo ir ieško aukšto autoriaus veikaluose teigiamumų.

PASKVILIS VYSKUPUI MOTIEJUI

Rusijos vyriausybei pareikalavus, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius paleido savo dvasiškijai aplinkraštį, stabdydamas sukilimą. Savo „Pastabose pačiam sau" Valančius teisinas tai padaręs: 1. Dėl to, kad anomis aplinkybėmis kitaip negalėjęs pasielgti; 2. Kad gubernijos ir apskričių maršalkos tai jau buvę padarę (skaityk apie tai 58 pusl.)[1]. Lenkams sukilėliams stabdymas nors ir kvailiausio pasaulyje sukilimo, žinoma, nepatiko, ir jie atsiuntė vyskupui eiliuotą paskvilį su grasinimais. Gromata buvo vyskupui įteikta per vienus iškilmingus jo pietus. Vyskupas jos neslėpė, rodė svečiams ir pavelijo nusirašyti. Vieną nuorašą štai esame ir mes gavę iš kažin kur.

Radzim tobie, Maćku drogi,
Byś do Moskwy drapnął w nogi
I zrobiwszy taką pryzę,
Włożył na się popią ryzę.
Bo to u nas z takim duchem
Powieszą na drzewie suchem.
Te odezwy, co pisałeś
I proboszczom rozesłałeś,
Wiele twej opinji psują
I z pasterstwa cię rugują.
Czasu bardzo mało wcale:
Reperuj że te skandale!
Bo inaczej w górę winda,
I pan Maciej tam podynda...[2]

KAIP KAN. A. BARANAUSKAS ĮVERTINO VYSKUPĄ MOTIEJŲ

Žemaičių kunigų seminarijos inspektorius kan. Antanas Baranauskas, padedant vyskupo Motiejaus kūną Kauno katedroje ant katafalko 1875 m. gegužės 20 d. s. st., pasakė pamokslą. Apleidžiant patetiškąsias dalis, štai įvertinimo žodžiai.

„Vertybės turto niekados negalime suprasti, kol jį tebturime; suprantame, tik jo nustoję. V. Dievas, kurs, Psalmių rašytojo žodžiais, iš mėšlo išaukština ubagą ir pasodina jį su savo kunigaikščiais, išsirinko, pašaukė, vyskupo šlove apdengė, gausiomis šventomis malonėmis apdovanojo ir mums atsiuntė savo tarną Motieju, idant ganytų dūšias, brangiausiu Išganytojo krauju atpirktas, idant padarytų mus dievotesnius ir pataisytų žalas Izraeliaus namuose.

Mūsų vyskupijoje, seniai našle likusioje, žalų buvo nemaža: kunigų sumažėjo, daugumas bažnyčių pakrypo, kuo ne visi žmonės buvo nedirmavoti ir taip tamsūs, jog nežinojo nė pradžių šv. tikėjimo, o skendo prietaruose ir girtybėje. Dievo Apveizda, kuri siekia nuo galo iki galo tvirtai ir sutvarko maloniai, rengdama į šitą milžinišką darbą a. a. vyskupą Motieju III, apdovanojo jį gamtos ir malonės dovanomis: rinktine sveikata, būdo tvirtumu, proto gabumais, praktinga išmintimi, plačiu mokslu, rinktiniais širdies savumais, gerumu, stoka puikybės, gailestingumu, giliu pamaldumu, uolumu Dievą garbinti ir dūšias išganyti...

Jis buvo Dievo duotasis vyras, apdovanotas aukštesne ir parinkta pasiuntinybe, iš tos eilės apaštališkos dvasios pilnų vyrų, per kurius V. Dievas ant ištisų provincijų išlieja savo palaimą, kaip antai: šv. Jono Kapistrano, Vincento Fererijo, Juozapo Kalasanto. Jų pėdais žengdamas, a. a. vyskupas Motiejus III visą vyskupiją apšvietė ir iš piktų papročių ištraukė. Per jį V. Dievas iš savo vynyno išravėjo pagedimo usnis, pažadino tikėjimo ir dievobaimingumo dvasią ir apstatė ją gerų papratimų mūru ir krikščioniškų dorybių bokštais. Todėl atsiuntimas jo šiuose apverktinuose laikuose tikybos nupuolimo, dievotumo atšalimo,

pagedusių papročių viešpatavimo, bedievystės plitimo yra viena visų didžiausių ir nepaprastų Dievo geradarybių, suteiktų tikintiesiems tos mūsų vyskupijos žmonėms...

Likusiomis nuo dvasiškosios tarnybos valandomis tvirtai laikės dienos darbų tvarkos, taip sudarytos, idant kiekviena valanda būtų naudingu darbu užimta. Aiškino iš visos vyskupijos raštais paduodamus klausimus, trupino šv. relikvijas prašantiems. Kėlės labai anksti, ir po mišių bet kurią valandą ir bet kas galėjo prie jo prieiti. Matydavo jį po kelioliką kartų laiptais nulipant į koplyčią ko nors padirmavotų, nors visų biedniausio, išklausytų jo išpažinties ar kuria kita malone apdovanotų. Palengvindamas priėjimą prie jo, nesilaikė jokio etiketo ir paskirtų valandų: jo durys visados stovėjo atviros bet kam. Nežiūrint nepaliaujančio darbo ir minių lankytojų, niekas jo neregėjo nekantraus arba nenoromis dirbančio – visados buvo liuosas, tėvišku gerumu šypsojos. Jo valgis, kaip ir visas gyvenimas, buvo prastas, nerinktinis. Valgydamas labai maža laiko gurdo, vaikščiojo valandą; kas liko laiko, pravertė bedirbdamas, betarnaudamas, besimelsdamas.

Jo uolumas nepraleido jokios progos ką nors paraginti ir apšviesti; tai buvo didysis, slaptas akstinas dirbti ir nepailsti; tai turbūt ir amžių sutrumpino, nes praeitą rudenį, sugrįžęs iš užsienio, kad per keletą mėnesių turėjo saugotis visa, kas jo sveikatai gali pakenkti, nepakentė, kad sodiečiai, miniomis su vaikais iš tolimų parapijų atvykstą dirmavotųsi, grįžtų veltui sugaišę. Tad nutolo nuo gydytojo įsakyto reguliamino ir vėl per kiauras dienas būdavo ant rudens vėjo, nušalo; bet ir tada neklausė nei namiškių, nei gydytojų, nesilaikė ir taip leido įsigalėti ligai, kuri jį pagaliau iš mūsų atėmė. Krito kaip karžygis, darbo ir uolumo auka.

Žodžiai, kurius kalbėjo per paskutines savo amžiaus savaites jį lankantiems kunigams ir šiaip jau žmonėms, nemažesniu kvepia uolumu. Pasilenkęs į grabą, gestančiu balsu dar ragino šv. tikėjime.

Gailestingumą per visą gyvenimą rodė, tiekdamas gausių pašalpų. Alkanus penėjo, trokštančius girdė, nuogus apvilko.

Kas neatmena bado metais tų minių, kurios kas dieną rinkos aplink jo butą ir niekados nenuėjo nesušelptos? Arba nepaprastų šalčių metu kas užmirš tas minias skurdžių, jo apvalkstomų drabužiais. Jo butas buvo tik prieglauda neturčiams, visokiais reikalais iš tolimų kraštų atvykstantiems. Ne vienas ištisomis savaitėmis ten gyveno ir iš jo stalo mito.

Visa vyskupija jį pažino... Gyvą laikėme didžiausioje meilėje ir pagarboje"[3].

DOC J. TUMO PASTABOS APIE PATĮ RAŠYTOJĄ

VĖLAI PRADĖJĘS RAŠYTI

Kun. Motiejus Valančius pradėjo rašyti, tik tapęs 1845 m. Varnių kunigų seminarijos rektorium. Puspenktos dešimties metų laikoma pačiu gražiuoju darbingumo laiku. Iki tam laikui galima kai kuriose tarnybose pensija išsitarnauti, vaikai išvedžioti. Taip Vakaruose. Kitur vyrai pradeda vėlai bręsti. Pas mus negirdėti dalykai, kad kas, keliolikos metų būdamas, parašytų mokslo disertaciją ir laimėtų rungtynėse, kaip yra padaręs D. S. Mill[1], anglas. Ten, vakaruose ir pietuose, dar sakoma, genialiuosius darbus tepadarą vyrai iki 33 metų; pav., Aleksandras Didysis, Napoleonas Bonapartas, Baironas ir kt. Būtent visa stipruma veikiant vyriškumo pajėgoms. Pas mus priešingai: tų pajėgų pasireiškimai – bene bus didžioji kliūtis darbingumui. Jos per labai neramina, išblaško, kliudo pasėdumui; o ramybė, susikaupimas ir patvara – būtinos sąlygos didžiųjų, ilgųjų darbų. Mes ir iš tikrųjų turime daugybę pavyzdžių, kaip vėlai buvo pradedami literatūros darbai ir vis dėlto padirbama labai daug. Net poetingumas mumyse dažnai pasireiškia ne žaliojoje jaunystėje, bet baigiantis vyriškumo amžiui. Kai kurie jaunystėje labai gražiai pradėję poetizuoti, labai trumpai tvėrė tame darbe ir grįžo prie jo tik į pabaigą vyriškojo amžiaus. Otto

Zaviša, Balvočius, Žemaitė, Baranauskas, Myliauskis, Žičkauskas ir kiti[2].

Ar tuo tenka aiškinti pavėluotas intelektualinis kun. Valančiaus darbas? Jo gyvenimui ir psichikai apibūdinti kaip tik mes stingame davinių iš jauno jo amžiaus. Kun. M. Valančiaus draugas ir jo gerbėjas kun. prof. Dobševičius savo knygoje „Wspomnienia"[3] (pakartota A. Aleknos knygoje „Žem. Vys. Mot. Valančius", 8 p.) sako Valančių pasižymėjus „dideliais proto gabumais ir darbštumu: visados veiklus, visados užimtas". Tai lyg mūsų manymui priešinga liudytų. Bet šitą liudijimą Dobševičius galėjo įrašyti, gavęs įspūdžių iš paskutinių draugo Valančiaus laikų, kada jis tikrai pareiškė nepaprastą darbštumą ir darbingumą. Ankstyvesnės gi datos palieka mums tuo atžvilgiu daug abejojimų, ar jau tikrai Valančius buvo taip gabus ir darbštus.

Didžiąją kunigų seminariją, destis, Vilniaus universiteto Teologijos fakultetą, Valančius išėjo teologijos kandidato laipsniu 1828 metais; tais pačiais metais ir kunigu įsišventė rugsėjo 1 d. Ir tuo baigia savo mokslus. Kapelionauja sau mokyklose, mokslais nebesirūpindamas, ilgus 12 metų, kol 1840 m. jį pakvietė profesoriauti Kunigų akademijoje – taip buvo pavadinta Vilniuje paliktoji, universitetą 1833 m. panaikinant[4], Did. seminarija. Dabar tik kun. M. Valančius pasirūpina gauti teologijos magistro laipsnį, o 1842 m. perkeliant Vilniaus kunigų akademiją į Petrapilį, drauge su jos profesorium Valančium, ir teologijos daktaro laipsnį. Mes nežinome, kaip M. Valančius laimėjo tuos laipsnius, kokias disertacijas rašė, kur ir prieš ką jas apgynė[5]. Žinome užtat, kad teologijos mokslo laipsniai Vilniaus akademijoj ir jėzuitų buvo lengvai dalijami, nes buvo Rusų vyriausybės išėjęs įsakymas, kad aukštoji kunigija ir kapelionai būtų laipsniuoti. Buvo dvi eventualybės: arba palikti be aukštųjų hierarchijoje kunigų ir be kapelionų, arba jų pridaryti. Bevelyta – pridaryti, pavedant tam tikroms komisijoms iškvosti kandidatus ir išklausyti jų disertacijų. Tos komisijos buvo tam tik kartui sudaromos vietose iš kandidato kaimynų. Yra dar viena abejonė. Kai A. Alekna, sekdamas vyskupo M. Valančiaus biografu pral. Jer. Račkauskiu, doktorato laimėjimą nukelia į 1842 m., prieš pat išvažiuojant į

Petrapilį ar tik ką nuvažiavus į Petrapilį, neaišku; senieji v. Valančiaus buvę valdiniai kunigai man yra liudiję, profesorius M. Valančius doktoratą buvęs laimėjęs tik honoris causa už tikrai nepaprastą savo mokslo darbą iš istorijos srities:

Żemajtiu Wiskupistę aprasze K. Motiejus Wołonczewskis. Dalis I–II. Su tobliczioms, 337+274 p., viso 611 p. Wilniuj. Spaustuwieje Juozapa Zawadzki. 1848 m. 1500 egzempliorių, matyt, savo lėšomis. Maurikis Hryszkiewicz (Griška?)[6] ją neilgai trukus išvertė į lenkų kalbą, bet išspausdino ją Krokuvos Mokslų Akademija tik 1898 m. XIV ir 247 p. Lietuviškai antrą kartą išspausdinta be toblyčių Shenandoah, Pa., Amerikoje[7].

Yra paskalų, kun. Motiejus, 1834 m. atkilęs kapelionauti Kražiuose, dabar pradėjęs domėtis Žemaičių vyskupijos bažnyčių archyvais, prašinėti kai kurių dokumentų nuorašų ir gaudavęs savo parašu net ištisus šios ar tos parapijos archyvus. Galimas daiktas. Vis dėlto nei šis medžiagos rinkimas, kurs buvo sutvarkytas tik per 14 metų, nei mokslų laipsnių laimėjimas – magistro po 12 metų, kai kandidatai jį laimėja antrais metais, ir daktaro dar po dvejų metų, kai dabar esamojo intervalo (trejų metų) prieš doktorizavimąsi dar nebuvo, nėmaž nepareiškia kun. Valančiaus darbštumo, nė jo ypatingo gabumo. Sunku patikėti, kad mokytojavimas gimnazijose ir Akademijoje, ruošimas pamokų ir paskaitų būtų prarydavęs visą laiką gabiam profesoriui. O apie bet kurius pašalinius jo darbus jokių žinių nėra. Jų tad gal ir nebuvo, jei neliko pėdsakų net tų darbų, kuriais buvo laimėti mokslo laipsniai. Rengimasis laimėti mokslo laipsnių, ypač doktorato, paprastai pareiškia jau doktoranto kryptį ir mokslo darbus paskubina, ne sutrukdo, pagausina, ne naikina. Sunku ir patikėti, kad vyras, eidamas penktą dešimtį metų, susirūpintų aukštuoju mokslo laipsniu – vien dėl gryno mokslo. Aš vieną težinau tam dalykui lietuvišką pavyzdį – provizorių Mykolą Galvelę, biržėną, kurs, jau gerokai pagyvenęs provizorium, vėl pradėjo mokslus nuo matūros ir, išėjęs medicinos mokslus, dabar profesoriauja Petrapilio karo akademijoje.

Kun. M. Valančius arba visai nemanė mokslintis vien dėl mokslo, arba mokslinosi tokiuo vėlybu amžium kitais sumetimais – pasidaryti karjerą dvasiškių hierarchijoje. Kitaip argi jo nebūtų laiku įraginę laikiau pasireikšti savo gabumais moksluose ar literatūroje tokie stiprūs veiksniai, kaip mokslingas Vilniaus universitetas ir Vilniaus romantizmas, kurie Valančiaus studentavimo laikais buvo pasiekę apogėjaus? Vilniaus universitetas, Vilniaus romantizmas davinėjo tokių studentų mokslavyrių, kaip utriusque juris[8] magistras Simanas Daukantas, „mokslininkas literatūros ir gražiųjų prityrimų" Simanas Stanevičius ir nemaža kitų, ne tiek daug mokslui ir literatūrai dirbusių. Romantikų susidomėjimas lietuvių istorija ir folkloru buvo ryškus ir pagavo visą inteligentiją. Studentas Valančius, baigęs 1828 m., ir studentas Daukantas, baigęs 1824 m., galėjo Vilniuje nepasipažinti. Bet jis, Daukantas, iki tam laikui buvo jau Rygoje įgarsėjęs savo lietuviškais tyrinėjimais. Užtat studentas S. Stanevičius buvo Valančiaus tuolaikis ir, nujau, be ne tik to pat Teologijos skyriaus, nes paskui, tapęs dvasiškiu, šisai „mokslininkas literatūros ir dailiųjų prityrimų" buvo kurį laiką Varnių seminarijos rektorius ir kanauninkas[9], tad asmuo Valančiui žinomas.

Simanas Stanevičius studentaudamas dirbo labai intensyviai, jei vienais tik 1823 m. spauda paskelbė net du dalykėliu.

1829 m. tas pats S. Stanevičius yra paskelbęs dar 4 dalykėlius.

Buvo dar ir kitas Stanevičius, Emerikas, gyvenęs ir miręs Vilniuje, bet kilimo iš tos pat Viduklės dvaro, eilininkas. Jis 1819–1822 m. „Tygodnike Wileńskiame" skelbė „Śpiewy ludu litewskiego na wiersz polski przełożone"[10].

Jei Stanevičiai, raseiniškiai bajorai, salantiškiam Valančiui pirma nebūtų buvę žinomi, tai Kražių kapelionu būdamas būtų gavęs juos patirti. Viduklėje šiais „pisarze litewscy"[11] ir iki šiai dienai tebesididžiuojama ir Simano portretas tebelaikomas, nors Stanevičių dvaras dabar jau Przeciszewskių rankose; visos jų tradicijos tebėra, visus jų veikalus ten tebemoka pavadinti. Va-

dinasi, tų romantikų įtaka namiškiams buvo tvirta, gili, patvari, jei išliko iki šiol, kaip gili ir stipra romantikų įtaka buvo ir visai inteligentijai.

Kaip tad tesėjo M. Valančius išlikti nepaliestas šios tautinės, dabar sakysime, net patriotinės srovės, kai jo draugai studentai, mokslus tebeeidami, jau griebės darbo? Mes vienaip tegalime atsakyti: M. Valančius nebuvo tiek gyvo proto, tiek gyvų jausmų, kad būtų galėjęs reaguoti. Lietuvos ir lietuvybės dalykai jam tada, dar tebestudentaujant, visai nerūpėjo. Visas būsimąsias galimybes jis tebesinešiojo viduje.

Bet galgi paskui, kiek vėliau jam tai parūpo? Juk romantikų veikimas nesiliovė per visą pusę amžiaus. Ir to nesimato.

Kun. M. Valančius palinksta rašyti ir mokslui dirbti tik Petrapilyje, kai atsirado tarp dviejų įtakų. Akademijos rektorius buvo Ign. Hołowińskis, M. Valančiaus draugas iš Vilniaus seminarijos, žmogus labai talentingas ir didelis rašytojas. Tuo jis buvo plačiai pagarsėjęs, tai jam, be ko kita, be asmeninių jo gerumų, kurie buvo padarę jį asmeniniu caro Mikalojaus I draugu, atidarė duris į visos Rusijos katalikų metropoliją. Hołowińskio, artimo žmogaus, pavyzdys buvo labai ryškus Valančiui, kurs nu jau bene tik nusimanė, jog taip pat sugebėtų rašyti. Antras artimas M. Valančiui profesoriui žmogus Petrapilyje tapo Simanas Daukantas. Senate, tame skyriuje, kur sudėtas valstybinis Lietuvos archyvas, Lietuvos Metrika vadinamas, jau nuo 1834 m. noriai dirbo S. Daukantas, rinkdamas medžiagą Lietuvos istorijai ir ką ne ką jau suskubęs spauda paskelbti: 1837 m. „Prasmą łotinu kałbos“, 1838 m. „Epitome historiae sacrae“ su lietuvišku žodynu (žr. viršiau), 1842 m. „Abeciela Lijtuwiu-Kalnienu ir Żiamajtiu kałbos“. Kai kurie Daukanto veikalai prieš išspausdinant ilgokai vaikščioję per rankas, kaip va: „Budas senowęs Lëtuwiu Kalnienu ir Zamajtiu“ (1845), „Giwatas Didiuju Karwaidu“ (1846) ir trejetas mažmožių. Beveik nėra abejojimo, kad Daukantas šiais veikalais pasigyrė savo tautiečiui Valančiui, ligi tik jis atkilo čia su savo Akademija. Argi bebuvo didesnio džiaugsmo patriotui Daukantui, kaip išvysti savo tautietį mokslininką, tokias aukštas pareigas einantį?

Romantikai su Stanevičiais ir kitais jam panašiais, nors šaltakraujo žemaičio nepalenkė tuojau griebtis rašto darbo, tačiau nepaliko be žymės: jie davė Valančiui auklėjimo kryptį, kaip tuojau pamatysime; istoriškąją kryptį; o šiuodu artimu žmogu, Hołowińskis ir Daukantas, padėjo suplanuoti būsimąjį literatinį veikimą. Aš beveik esu tikras, jog pats įtakingiausias to laiko asmuo rektorius Hołowińskis drauge su Valančium daug ką planavo, kaip čia geriau patarnavus Katalikų Bažnyčiai Rusijoje, kur valdžia buvo klastingai jozefinistiška[12] ir visas pastangas dėjo Rusijos katalikams atitraukti nuo Romos. Tuo tikslu paslapčiomis tardavosi su tokiais kunigais, kurie sutiktų išsišvęsti vyskupais, neatsiklausus Romos; be ko kita, su mūsų Šeduvos klebonu Rupeika, vertėju „Pono Jono iš Svisločiaus". Valančiui ir Hołowińskiui šmėklojosi nauja gyvenimo vaga ir naujos sunkios ganytojavimo pareigos, šakotos, nepigiai einamos. O mužikvaikiams Valančiui ir Daukantui šmėklojosi apleista liaudis, nėkieno nekultūrinama, o išganymui vis dėlto skiriama, nuo vilkų saugotina. Kas gi daugiau galėjo žemaičiui kunigui Valančiui rūpėti, jei ne gimtoji vyskupija, kur tikėjimo dalykai negeresnėje buvo padėtyje, kaip ir kitose visose apleistose vyskupijose.

Žemaičių vyskupijoje štai kas tuo tarpu darėsi. Lietuvių literatūros mecenatas Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas kunigaikštis Giedraitis mirė 1838 m. liepos 8 d. Geras tai buvęs žmogus, pernelyg vaišingas, bet joks administratorius ir nekoks ganytojas; jam po lenkmečio Rusų valdžios duotasis koadjutoris kunigaikštis Simanas Giedraitis taip pat mirė, nekokios garbės nusinešdamas, kam buvo okupantų rusų padėjėjas. Jozefinistiškoji Rusų valdžia administratorium Žemaičiams 1844 m. paskyrė karjeristą Joną Krizostomą Gintilą, teologijos daktarą, šv. Vladimiro III, šv. Onos II klasės ordinų kavalierių, diemantiniu vyskupišku kryžium papuoštą, pati, Romos neatsiklausdama, nominavusi jį Žemaičių pavyskupiu, suglobdama jį kuone 1000 rublių pinigais kelionei iš Petrapilio. Rugsėjo mėnesyje atvykęs, tuojau pasisavino pavyskupio algą. Kadangi nominuoti ir paskirti vyskupu tegali Romos Papa, jis dabar užrašė Gintilai – „Nunquam episcopus" – niekados nebus vyskupas. Ir Gintila,

nekokios garbės ir pirma buvęs, dabar visai jos nustojo. Kitų prašmatnių vyrų administruoti apleistai vyskupijai vis labiau sunkėjančiais laikais, vis labiau rusams užsimojant nukatalikinti Lietuvą, nebuvo. Pralotai buvo apsenę ar niekuo nepasižymėję. Tai ir liko kun. dr. Motiejus Valančius vienat vienas prašmatnus kandidatas Žemaičių vyskupu. Įtakingasai Akademijos rektorius Hołowińskis, nors kaltas buvo pataikavimo savo prieteliui Mikalojui I, tačiau Romos katalikybei buvo ištikimas, savo sieloje nebuvo jozefinistas ir našlaujančiai nuo 1838 m. Žemaičių vyskupijai kuo geriausiai buvo palankus bei rimtai susirūpinęs, kad ji galų gale gautų nors vieną rūpestingai ganytojavimui atsidėjusį administratorių. Ir, žinoma, tematė tam reikalui vieną tetinkamą kandidatą dr. M. Valančių.

Kun. M. Valančius, kaip ir jo brolis medikas, tikrai sirgo paveldėta inkstų liga; nuo to jis ir mirė, tiesa, sulaukęs gražaus 74 metų amžiaus. Tačiau tos „ligos" supuolimas su Gintilos Romoje diskreditavimu bene leis mums spėti tą ligą buvus diplomatinę; ypač kad „ligonis", ligi tik sugrįžęs į Varnius, nepaprastu karštumu ėmėsi reformuoti netikusiai vienuolių pastatytą kunigų seminariją, skubotai rašyti „Żemajtiu Wiskupistę" ir kitus tolygius darbus dirbti, kiek jam leido padėjimas nesant kapitulos nariu. O jei tai iš tikrųjų buvo liga, kurią gydyti nebuvo galima Petrapilyje, tai ta liga bus buvus leista pačios Apvaizdos, labai palankios Žemaičių žemei. Man rodos, tai buvo Hołowińskio su Valančium planingai padaryta, kad šisai pastarasis ganytojavimą pradėtų nuo kunigų auklėjimo reformos, gerai pažintų dieceziją ir turėtų laiko, kad ir jį pati pažintų diecezija. Neapsirikta. Vos ketveri metai praėjo, o Žemaičių vyskupijos kunigija visa palinko į nepaprastai rūpestingą ir dabar darbštų seminarijos vedėją ir mokytą istorininką kun. Valančių. Ir jo nominacija Žemaičių vyskupu, įvykusi Papos Pijaus X malone Neapolio pamiestėje Portiči 1849 m. rugsėjo 28 d., nebebuvo siurprizas nei Žemaičių kunigijai, nei jam pačiam. Bent taip reikia spręsti iš procedūros, kurią nominatas smulkiai surašė į savo „Pastabas", niekur nepasisakydamas, jog tai jam netikėta.

1850 m. vasario 24 d., savo vardadieny, kun. dr. Motiejus Valančius įsišventė Petrapily vyskupu ir, prisistatęs carui Mikalojui I, atvyko į Žemaičius, kur ir išvyskupavo 25 m., iki 1875 m. gegužės 17 (29) d. numirė.

Galbūt ir tuščias yra mūsų užsimojimas atspėti, kodėl kun. Valančius taip vėlai pradėjo rašyti, nors tą darbą itin gerai sugebėjo daryti; kodėl spausdintu autorium jis tepasivaidino baigdamas penktąjį kryželį amžiaus. Ar ne vis tasia mums? Jei autorius, gražiai pasivaidinęs, būtų sustojęs, būtume gailėję manydami: būtų anksčiau pradėjęs, būtų daugiau padaręs. Bet kai autoriaus palaikų yra kuo ne tiek pat, kiek paties S. Daukanto, kurs iš pat jaunų dienų dirbo, tai mūsų sąskaitos su rašytoju baigtos, mes jam už tai vis tiek pastatysime paminklą.

Vyskupui Motiejui III nuopelnų nė kiek nepamažėtų, kad ir jis iš tikrųjų būtų buvęs priverstas pradėti karjeros dėlei. Juk čia tegali būti kalbos apie rašymo pradžią, apie parašymą „Żemajtiu Wiskupistės" neva karjerai, kad būtų kuo Romai pasivaidinti. Jei Motiejus III būtų buvęs karjeristas, jis būtų tuo pasitenkinęs. Tuo tarpu jis, prisiėmęs naujas pareigas, įstojęs į kitokias gyvenimo vėžes, pridirbo dar daugiau literatūros darbų, kurių intencija jau visai gryna, be jokių įtarimų. Nors ir anieji mūsų įtarinėjimai silpnai pagrįsti. Pavėluoto darbo problema nėra pilnai atspėta.

VALANČIUS ISTORIKAS

Lengva atsakyti klausiman, kodėl dr. Valančius, jei būtų to būtinai reikalinga buvę, pasirinko istorijos veikalą parašyti, ne kurį teologijos traktatą. Juk šisai daugiau butų pareiškęs jo tinkamumą stovėti tikybinės organizacijos priešakyje. M. Valančius augo ir brendo istorikų konsteliacijoje, kuri tęsėsi iki Augusto Schleicherio ir Friedricho Kurschato, gramatikininkų, laiko. Mokyti, gabūs ir darbštūs vokiečių profesoriai krėste užkrėtė lietuvių inteligentiją lingvomanija, kaip anais laikais Pr. Boguša, Tadas Čackis, Jok. Lelevelis, Žegota Nacevičius (ar: Onacevičius), Ig. Danilavičius, Juozas Jaroševičius, Teod. Narbutas, Jonas

Voigtas, Aug. Kotzebue[13] buvo visus užkrėtę – istoriomanija. Schleicherio lietuvių kalbos gramatikai pasirodžius (1856), pasipylė lietuvių inteligentų kalbininkų: Jonas Juška, St. Mikuckis, Gylius, Spudulis, Jakštas, Al. Būblys, Jaunius, Baranauskas, Kudirka, Avižonis, Basanavičius, nekalbant apie Schiekopp, Wiedemann ir daugybę kitų svetimtaučių[14]. Istorikai, medikai (alopatai, homeopatai, veterinorai), agronomai, kunigai, na, kas tik buvo inteligentas ar turėjo pretenzijų būti inteligentu, tas arba eiliavo, arba lietuviška kalbotyra užsiėmė. Toks buvo reikalas, toks nujautimas, jog atėjo laikas pradėti taisyklingai lietuviškai rašyti, rašto kalbą lobinti ir labinti. Lygia dalimi kurs romantikas turėjo pretenziją pasivaidinti mokytu rašytoju, tas tyrė ir rašė – istoriją... Kai pas mus istoriją pakeitė filologija, kitur buvo kuriam laikui įsigalėjęs gamtamokslis. Istorija, filologija, gamtamokslis, katras saviškai mokslino žmones, palikdami nebeišdildomų žymių proto susiformavime, net pačiame būde. Kiekvienas tų laikotarpių inteligentas vaikščiojo, dirbo kaip Gogolio Petruška „s sobstvennym vozduchom"[15].

Taip dalykams esant, nė kiek nekeista, jog dr. M. Valančius ėmėsi istorijos, ne kurio kito tyrinėjimo. Jam gi buvo ir Žemaičių vyskupijos aprašyme pirmtakūnų, bet labai nevykusių: Stan. Czerski. Opis Żmudzkiey dyecezyi[16], 1830 m., Antanas Juzumas (žr. paskaitą apie Juzumus)[17] ir k., kurių darbų žymes bent rašliavoje, jei ne spaudoje, aptinkame.

M. Valančiaus „istoriškumas" neišsikuštėjo berašant „Żemajtiu Wiskupistę"; jis paliko jam visam amžiui. Valančius ganytojas tiekia knygelių kulto dalykui. Bet kurios rūšies daugiau? Kurios vyrauja? Toli gražu ne apeigų ir askezos veikalai. Be „Žem. vysk.", štai kokių aukų jis yra sukrovęs istorijos aukure:

2. Istorije Szwęnta Senoje Istatima, 1852. 3. Istorije Naujoje Istatima, 1853 (abidvi ir latviškai). 4. Żiwataj Szwętuju, 1858 ir 1868. 5. Prade ir iszsiplietimas tikieima kataliku, 1862. 6. Pamiętnik Domowy, 1873. 6. Wiadomości o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego. 7. Isz tamsybės ved kielis teisibes. 8. Wargai Bażniczes Kataliku. 9. Szniakiesis katalika su nekataliku. Net beletristiką rašydamas, jis įkrinta į šabloną, į tam

tikrą žanrą pasakojimų su istorijos padažu. Be to padažo maža tėra Valančiaus pasakojimėlių. Nepagailėkime vietos tam pasižymėti. Štai ištisa eilė pasakų iš „Vaikų knygelės su abrozdėliais".

P a s a k a 1. „Petris ir Onelė". Kartenos parakvijoj, Martynaičių sodoj, gan seniai gyveno pasiturintis ūkininkas, vardu Petras.

P a s a k a 2. „Jonis ir Kerdius". Šiaulių pavietėj ir parakvijoj yra soda, Kėbliais vadinama, į keturias dešimtis ūkininkų skaitanti.

P a s a k a 3. „Klebonas". Ne per seniai buvo Sedos klebonaliu kunigas Stanislovas Raubickis, vyras labai žmoniškas ir lipšnus... Senatvėj išvažiavo į Mosėdžio klebonus, ko paskiau ir pats gailėjos... Metuose 1824 nuvažiavęs Raubickis į Židikus, į Dievo kūno atlaidus, atlaikė sumą ir apėjo šėtras.

P a s a k a 4. „Gustis kručus". Plungės parakvijoj, pakrūmėj, įmaningai gyveno žmogus, vardu Tamošius, kurs jau senatvėj vedė moterį, taip pat nebejauną, vardu Barborą.

P a s a k a 5. „Mikė melagėlis". Mosėdžio parakvijoj, Šakalių sodoj, išsigimė vaikelis, vardu Mikė, labai guvus, šarpus, pašankus ir linksmas.

P a s a k a 7. „Prancė Paukštvanagėlis". Darbėnų parakvijoj, Lazdininkų sodoj, prie ūkininko Ignaciaus buvo įnamė, arba kampininkė, Kotrė, kuri turėjo sūnų, vardu Prancę.

P a s a k a 10. „Guvus Vincė". Žarėnų parakvijoj buvo bajoraitis, vaikiukas niekuo nedėtas, bet plikis... Kaži kuomet nuvažiavo į Šiaulius... Panevėžy atsitiko nakvoti... Nuvažiavo į Vilnių... Kaži kuomet ponas nuvažiavęs į Telšius.

P a s a k a 11. „Melnikas". Platelių parakvijoj, ant upe Babrungu, yra melnyčia, kurioj gyvena melnikas, pavarde Šaltis, vokiečių veislės, bet jau nuo seno katalikas... Kitą kartą melnikienė, vesdama sūnų į Beržorą, tyčiomis nešukavo jo galvos... Sūnau, ketu šiandien nukakti į Plungę... (Pasaka, kaip neįtiksi žmonėms.)

P a s a k a 13. „Senelis". Varnių priemiestėj gyveno perkaršęs senis, daugiau šimtą metų turįs, pavarde Keistutis. Turėjo du sūnu: vieną Jokūbą, o antrą Tamošių...

P a s a k a 14. „Dievobaimingas vaikelis". Vabalninko parakvijos gyventojai yra dievobaimingi, mažne kožna soda tur savo koplyčią, į kurias ved kunigus ir meldžias. Tos parakvijos Dumbliūnų sodoj išsigimė kaži kuomet labai geras vaikelis, vardu Simė.

P a s a k a 15. „Niektikėjimai". Tirkšlių parakvijoj, Spurganų sodoj, gyveno žmogus, vardu Pilypas, Viekšnių parakvijoj, Meškelių sodoj, gyveno žmogus, vardu Laurynas. Dar lenkų gadynėj Tytuvėnų bažnyčioj pradėjo kaži kas vartalioti liktorius.

P a s a k a 16. „Mielaširdinga poni". Gale aštuonioliktojo amžiaus netoli nuo Tytuvėnų gyveno savo dvarely bevaikė našlė, vardu Elžbietė. Ta, kaži kuomet važiuodama į Raseinius, apsistojo Šidlavoj... Petras važiavo pas Micevičę į Viduklę.

P a s a k a 17. „Pranciškus Bielskis". Gale aštuonioliktojo amžiaus, regis, Luokės parakvijoj gyveno neturtingas bajorėlis, Bielskis pavarde. Kurs vedęs moterį Jadvygę, tarp kitų vaikų savo metuose 1796 sulaukė sūnaus ir davė jam vardą Pranciškus.

Iš „Antano Tretininko pasakojimų", 1872.

Dotnuvos klioštoriuje buvo vaikiukas, vardu Antanas, įsirašęs į trečiąjį šv. Pranciškaus zokoną... Paskutinis gvardijonas Prokopavyčia tarė Antanui... Šisai ir leidosi tiesiog į Devynduonių (Devindonių) sodžių. 1.

Salantų par., Sausgalvių s., 1824 m. gyveno ūkininkas Preibys. 27.

Skiemonių p., Žagių sodžiuje, gyveno ūkininkas Tamošius. 31.

Neseniai Vainuto p., Paprūsėje, įmainingai gyveno ūkininkas Petras Žilis. 35.

Kriukų p., Trumpakojų s., gyveno ūkininkas Jokūbas. 41.

Pilypas Brazdauskas, Salantų p., Nasrėnuos, metuose 1806 pavasaryje iš Klaipėdos parvažiavęs. 51.

Ir taip be galo.

M. Valančius ne kūrėjas, ne oratorius; jis tesugeba pavartoti faktus ir jais vienais teoperuoja net ir tada, kada rašo tendentiškai, įtikinėdamas. Be beletristikos, jis rašo Lietuvos miestelių, jos bažnyčių istoriją, duoda ištraukų iš senovės nuotykių, aprašo Lietuvos pilis; renka lietuvių foklorą – vėl tokius pat faktus.

Žinomą visame pasaulyje pasaką, kaip malūnininkas, su sūnum keliaudamas, niekam neįtiko, Valančius perkelia į Platelius ir į Plungę. Šventuosius apaštalus eilėmis apgieda, bet – istoriškai. Net apie šunes surenka žinių, istoriškai tikrų. Ir tokiam neįtikėtinam dalykui, kaip kad nepaklusnaus vaiko rankelė numirus iš kapo išlindo ir laukė, kad per ją motina su žabeliu sušertų, parodyta atsitikimo vieta – Endriejevo parapijoje. Net svetimą Olšauskio raštą „Broma vedanti į dangų" Valančius perredaguodamas „prišpikavo" savo prasimanytomis „istorijomis"[18].

Istorijos ir istorijų pasakotojas, istorijai ir istorijoms medžiagos rinkėjas – štai kas buvo Motiejus Valančius rašytojas.

SENASIS PAKVIETIMAS V. MOTIEJŲ MINĖTI

Visos tautos garbina didžius savo vyrus, kurie tik yra pasidarbavę jų naudai ir vedė juos gyvenimo keliais, pašviesdami jiems sektinu savo pavyzdžiu. Jų vardai aukso raidėmis užsirašo paskesniųjų kartų atmintyje. Lietuviams parodytų, kas jiems yra brangu, dažnai ateina – svetimieji, nes mes patys tuo nesirūpiname arba, apsivilkdami svetimais kailiais, dažnai paniekiname visa tai, kas sava, kas senoviška.

Neseniai Petrapilio Mokslų Akademijos vyrai minėjo sukaktuves trijų šimtų metų, kaip yra lietuviškai išspausdintas pirmasai katalikų katekizmas, parašytas Ledesmos, o išverstas Žemaičių kanauninko Mikalojaus Daukšos (1595)[1]. Apsakė lietuvio vertėjo gyvenimą, gyrė jį už mokėjimą įgimtosios lietuviškos savo kalbos ir pamėgimą jos. Sukankant 300 metų, kaip yra išspausdintas antras M. Daukšos veikalas, jo verstieji iš Vujko pamokslai[2], vėl jis buvo minimas. Vis tai svetimieji mokslo vyrai. Gerbia ir mini mūsų mokslo vyrus ir kiti svetimtaučiai.

Tai nebenutylėkime ir mes patys tų savo tautiečių, kuriais didžiuojamės, kuriais ir yra ko didžiuotis. Pradėkime skelbti žodžiu ir raštu visa, ką tik apie juos turime ir žinome. Tegul jų

vardas kuo plačiausiai skamba Lietuvoje ir žadina lietuvių širdyse meilę ir pagarbą lietuvių dalykams ir darbininkams.

1901 metais suėjo 100 metų, kaip yra gimęs Žemaičių vyskupas, didysis mūsų rašytojas Motiejus Valančius. Skaitykime jo raštus; jie mums naujiena, nors prieš daugelį metų paskelbti, ir stebėkimės, kas jo būta darbštumas. Senesnieji žmonės dar atmena jo kalbas ir darbus; bet jie kasmet vis daugiau nusineša į kapus žinių, ir jau nebetoli tie laikai, kada visiškai nebeturėsime gyvųjų liudytojų, savo akimis mačiusių, gerai pažinusių tą didvyrį; ypač kunigų, jo bendradarbių Bažnyčios dirvoje. Girdėjome net lenkus mus kaltinant, kad iki šiol dar neatsirado nė vieno mūsiškio, kurs būtų pasiryžęs patyrinėti to didžio veikėjo asmenį, jo principus ir darbus; bent parašyti išsemamą jo biografiją. Juk iki šiol tėra apie jį rašęs vienas Žemaičių kunigų seminarijos rektorius pralotas Jeronimas Račkauskis, ir tas lenkiškai „Przeglądе Katolickiame", o dr. Jonas Šliūpas ir „Šviesa" tik tą patį pakartoję*[3].

Susigėdę, kad svetimieji atidirba mūsų pačių darbą, pasiryžome pradėti rinkti medžiagą vyskupo Motiejaus biografijai; surinkti nors tiek, kiek Mečislovo Dovoinos-Silvestravičiaus surinkta Simano Daukanto biografijai. Tai ir kviečiamės į talką visus, kurie tik yra regėję, yra buvę liudytojai bet kurių vyskupo Motiejaus gyvenimo nuotykių, kurie yra išgirdę bet kurius žodžius iš jo lūpų ar iš kitų girdėję apie to vyskupo darbus, elgimąsi su žmonėmis, su kunigais, su bajorais, su valdininkais; kurie turi raštu to vyskupo įsakymus ir Bažnyčios tvarkymus; kurie ką ne ką žino apie to Žemaičių Ganytojo lietuviškumą. Mažų mažiausių smulkmenų nepaniekindami, rašykime ne tiek plačiai, kiek tikrai, minėdami laikus, vietas ir asmenis, kur kas yra atsitikę. Kaupkime visa į vieną vietą, į mūsų rankas (seniau į „Tėvynės Sargo" redakciją, dabar į Humanitarinių mokslų muziejėlį rašliavai laikyti). Kunigai, nieko netrukę, išsiteiraukite

---

* Dabar jau turime didelių mokslo literatūron indėlių: prof. A. Aleknos „Žem. Vysk. Motiejus Valančius", 1922 m., 283 p., ir prof. Vac. Biržiškos studijos „Mūsų Senovėje"[4].

„paskutiniųjų mūsų Mohikanų", nukopijuokite visa, kas tik vysk. Motiejaus yra rašyta jūsų bažnyčioms ir liko archyve: įsakymus, aplinkraščius, paminklinius paveikslėlius, knygų dedikacijas ir visa kita.

Mūsų Tėvas Ganytojas nešykštėjo laiko, popieriaus ir rašalo: patsai gyrė pagirtinuosius, peikė peiktinuosius, baudė baustinuosius; taip kad beveik nėra nė vieno v. Motiejaus bendralaikio kunigo, kurs nebūtų gavęs iš savo viršininko nors vienos gromatos ar kita ko, tiesiog jam adresuoto, dažnai manu propria[5]. Nes tai buvo viršininkas, kurio akis sekė bet kurį valdoną. Darbo daug, laiko maža beliko: tad nesitęskime, neatidėliokime!

Vyskupo M. Valančiaus raštai paseno ir suplyšo. Vieni tebuvo kartą išspausdinti; kiti, nors buvo atspausdinti, vis tiek sunyko, suplyšo bevartojant, ir jų iš viso būdavo pirmą ir antrą kartą paleidžiama po nedaug. Laikas visus juos atnaujinti; juk lygių jiems dar nedaug teturime savo raštijoje. Pusmoksliai randa tuose Valančiaus raštuose daug pamokinančių dalykų, daug dvasiškosios sau naudos; mokytieji patirs rašytojo laikų dvasią ir būdą, gaus pavyzdžių gražios žemaitiškos kalbos, patirs kultūrinę jos gilybę ir reikšmę.

Amerikiečiai atspausdino „Žemaičių vyskupystę" (ją ir lenkai turi išsivertę kaip istorijos šaltinį), „Davatkų knygą", „Šventųjų Gyvenimų" vieną dalį, gal dar kai ką. Tilžėje ir Vilniuje ėjo beletristinės jo knygelės, „Pradžia ir išsiplėtimas Katalikų tikėjimo", „Apie sekimą Kristaus", „Šventųjų Gyvenimai", „Dovydo Psalmės" ir k. k. Aiman, atspausdinimai ne visur ir ne visados buvo padaryti tikru pietizmu, pagerbimu autoriaus stiliaus ypatybių, išlaikymu visos kasyklos kalbiškųjų turtų. Leidėjai kits kitam kelio neužkirs; ir du tą patį dalykėlį išleidę laimės, nes visa tai labai populiarūs, plačios lietuvių visuomenės mėgiami dalykai. O mokslui visi v. Valančiaus raštai brangūs, kurie tik yra jo paties redaguoti. (Apie „Davatkų knygą", „Aktai ir poteriai", apie „Brostvas" ir dar keletą instrukcinių dalykėlių to pasakyti negalima.) Tad reikia atspausdinti tomais ir stereotipiškai.

V. Valančiaus rašysenoje yra ortografijos ir stiliaus jeibių. Yra svetimybių, yra keistenybių dėl nesuvokimo lietuviškųjų tarmių

ir vis dėlto stengimosi jas patenkinti, tad gadinimų žemaitiškosios tarmės aukštaitiškąja ir tai klaidingai – *mergaičios* ir k. Bet ir tos jeibės yra autoriui charakteringos.

SENASIS PROJEKTAS JUBILIEJINIO (1801/1901) ATSPAUSDINIMO VISŲ V. V. RAŠTŲ

Paskutiniais laikais lietuviai laikraštininkai ir leidėjai reiškia nepaprastą savo veiklumą. Kodėl? Visų pirma jie nori labiau apšviesti mūsų žmones, daugiau duoti supratimo apie visokius reikiamus dalykus. Buvo ir noro literatūros faktais pasivaidinti pasauliui, jog lietuvių tauta tebegyva, jog nevidonams dar nepavyko paglemžti lietuvių sielos, jei ji tebevaiso savo minties literatūrą. Juo apstesnė bus mūsų literatūra, juo aiškiau matys mūsų spaudėjai, jog nė galingiems karaliams nepavyks išversti iš kailio milijoninę tautą. Paryžiuje išstatyti lietuviškas knygas, kurių vis daugiau dygsta, buvo sumanyta ne kitu tikslu. Kas norės patirti, kaip karštas yra lietuvių knygų draudimo Rusijoje klausimas, pamatys ten ne vieną šimtą vardų knygų, kurias ir draudžiant, Dievas žin, kurie tėvynės mylėtojai parūpina ir išspausdina.

Tačiau žingeidų tyrinėtoją ne tiek įtikins, jog Lietuvoje yra rimtai dirbančių rašytojų, tos knygos, ant kurių vis kitoki autorių parašai stovi. Kokių čia dyvų, jog arti trijų milijonų tauta per ištisą amžių tesėjo duoti bent tūkstantį piliečių, lyg nenoromis metusių tautai po kokią knygpalaikėlę! Visai kitokio įspūdžio padarytų veikalai, ant kurių tankiai rodytųsi tie patys parašai: tai reikštų, jog tiriamoji literatūra tikrai gali vadintis – literatūra; tikrai turi savyje gyvybės, tikrai veikė ir tebeveikia tautos gyvenimą, jei rimti, mokyti žmonės tą, ne kitą, pasirinko sau darbo dirvą per visą ilgą savo amžių.

Vyskupas M. Valančius, Simanas Daukantas po daugelį veikalų parašė, bet savo parašų ant jų arba visiškai nedėjo, arba

dėjo vis kitokius, norėdami tuo parodyti neva didesnį lietuvių literatūros vaisingumą, kai didesnį turi skaičių rašytojų. Jų laikais tokie sumetimai gal ir nebuvo klaidingi; dabar gi ir mes neklysime, ėmę antraip sumesti: lietuvių literatūros gyvumą ir vaisingumą juoba reikš tai, kad ji davė eilią rašytojų, kurie ne dėl savo tuštumo, ne dėl to, kad nuobodžiavo, kita ko nemokėdami nusitverti, kyštelėjo tautiečiams vieną kitą mažutį veikalėlį, bet tesėjo prirašyti po keletą storų tomų.

Kas galėtų mums prikišti, jog maskoliai, uždrausdami mums vartoti per amžius priprastas lotyniškąsias raides, ne per daug mus nuskriaudė, nes prieš 40 metų mes, neturėdami savo literatūros, mažai tevartojome savąsias raides, tai mažai prie jų teprisirišome, jei mes galėtume iš karto parodyti: štai vienas M. Valančius yra prirašęs tiek veikalų, jog jie vos vos sutelpa į 10 dideliausių tomų po 500 spausdintų puslapių, kaip matysime čia pat pridedame sąraše. Štai Simanas Daukantas, kurio veikalų gali tiek pat būti tomų, štai kun. Ambraziejaus Pabrėžos, štai kun. Jeronimo Račkauskio, štai Tado (Vicento) Juzumų, vis prirašiusių po keletą tomų, ne po vieną antrą! Tikrai, turėdami savo knygyne pilnus rinkinius veikalų vaisingųjų mūsų rašytojų, teisingai galėtume didžiuotis savo literatūra ir drąsiau reikalauti iš Rusijos valdžios, kad ji pripažintų mums daugiau teisės laisvai plėtotis ir augti, jei turime tokias šaknis.

Šisai vienas sumetimas, kiek turėtų reikšmės literatūros veikalų rinkiniai, raginte ragina mus atsispausdinti galų gale iš karto visus garsiųjų, vaisingųjų mūsų rašytojų veikalus, kurie atvejų atvejais buvo spausdinami, bet vis įvairiais laikais ir vis po vieną; jie padarė savo darbą, bet kitoje prasmėje. Šimto metų vyskupo M. Valančiaus jubiliejus duoda mums geros progos minėtąjį surinktinių veikalų leidimo darbą pradėti nuo jo. Per sekamuosius ketverius metus reiktų paruošti pilną rinkinį Simano Daukanto raštų paminėti keturių dešimtų metų (1904) sukaktuvėms, kaip jis yra miręs, t. ir t. Aišku tačiau, jog šisai sumanymas didesnis yra už išgales ištisos kuopelės tėvynainių, ne tik vieno atskiro. Taip dideliam darbui padirbti privalo susibausti, kiek tik galima, visos kuopos ir atskiri kapitalistai, išsidirbti

bendrą, suvienodintą planą, priimti vienodą rašybą, vienodą formatą ir pasidalyti darbą: kiekvienas savo lėšomis, sau ir pasipelnyti, teatsispausdinie pasiskirtą knygą; galų gale susidarys vienas vienodas rinkinys, galiąs daug reikšti tautos kultūrai ir jos politikai.

Mes čia tepaminėjome vieną antrą akstiną, raginantį mus atsispausdinti visus savo rašytojų veikalus, Paryžiaus parodos paskatinti. Bet yra ir daugiau svarbių paraginimų. Jei pasiskaitęs vieno kurio rašto, imi žmogus plačiau į pasaulį žiūrėti, tai ką bepasakysi apie lietuvį, kurs bus pasiskaitęs net visos dešimties tomų?! Ko nerasi vyskupo Valančiaus raštuose? Ten Bažnyčios mokslas, ten paraginimai aukščiau kilti dorybėje, ten Žemaičių krašto istorija, ten įvairių teisingų vaizdelių iš tikro gyvenimo, surinktų žmonių būdui pagerinti, ten aprašymai brangaus mums mūsų krašto. Taip be galo.

O kalba – kalba! Keletas v. Valančiaus vartojamų svetimų žodžių nepagadina žemaitiškos jo kalbos. Dėl lengvos v. Valančiaus kalbos žmonės griebte griebia skaityti jo raštus. Jis gi kitados „išmokė savo vyskupiją skaityti"; nepaliaus ir miręs mus mokęs grynai ir lengvai kalbėti ir rašyti, nes v. Valančiaus raštai, taip pasaulinio, taip dvasiškojo turinio, yra tikras kalbos diementų lobynas. Iš v. Valančiaus veikalų atsispausdinimo galime laukti visokeriopos naudos.

Šiuos sumetimus teikitės, laikraščiai ir veikėjai, pasiimti giliai į širdį, kaip giliai esate pasiėmę Paryžiaus parodos reikalą, nes jis yra dar didesnės reikšmės mūsų tautai. Kas pritars mūsų planui, tas tegul išsirenka kurį iš čia pat surašomųjų dešimties tomų ir duoda mums žinią. Jei pagalės pats prirengti tą tomą spaudai, gerai, jei neįstengs, mielu noru padėsime jam prirengti. Lygiai apsiimame parūpinti senuosius leidinius ir dar niekur nespausdintus autografus.

Ką apie tai pasakys Susivienijimas Lietuvių Amerikoje?[1] Jis neskundžia lėšų tautos reikalams, tai gal ir šį svarbų tautai reikalą pajus, nors tai per drąsus sumanymas, ir paskirs pakankamai dolerių, kurie, neabejojame, sugrįš su nuošimčiais: v. Valančiaus raštų turinys ir forma mūsų žmonėms juoba patinka,

neg kitų rašytojų, tai juos pirks ir skaitys. Mums rodos, ir atskiri pasiturintys žmonės, įdėję į tą reikalą, nepralaimėtų, dar turėtų pelno. Mums patiems knita tai padaryti savo lėšomis; tik 6000 rublių, tiek mūsų sumetimu galėtų atsieiti v. Valančiaus raštų išleidimas, vargiai pakeliama našta. Žinoma, jei niekas neatsiras, rankų nenuleisime, bandysime, kalėdosime, tai gal ir patys vieni privesime darbą iki galo; tiktai laiko ims daugiau, o to laiko, kaip ir pinigų, mes neturime gaišinti. Ir mums tinka Simano Daukanto paraginimas, 1846 m. bal. 5 d. duotas v. Valančiui: „Su perspausdinimu Daukšos tetęskis, paskelbk prenumeratą. Reikia skubytis; atidedant diena dienon, gali ir mirtis užeiti už akių".

P i r m a s t o m a s. I. Istorija Šventa Senojo Įstatymo, t. y. nuo sutvėrimo pasaulio lig užgimimo Kristaus Viešpaties, 132 p.

II. Gyvenimas Jėzaus Kristaus Viešpaties mūsų, arba Istorija Naujojo Įstatymo, 270 p.

III. Gyvenimas Švenčiausios Marijos Panos, 113 p.

Viso 515 p.

A n t r a s t o m a s. I. Pradžia ir išsiplėtimas Katalikų tikėjimo, 305 p.

II. Prajautimas, 18 p.

III. Vargai Bažnyčios Katalikų, 30 p.

IV. Perspėjimas, 24 p.

V. Šnekesys kataliko su nekataliku, 30 p.

VI. Iš tamsybės veda kelias teisybės, 30 p.

VII. Litanija visų šv. mūčelninkų. 16 p.

Viso 453 p.

T r e č i a s t o m a s. I. Gyvenimas šventųjų, tų, kurių vardais žemaičiai užvis geb vadintis, eilia abėcėlės surašyti. Pirma dalis, 302 p. II. Antra dalis, 293 p.

Viso 595 p.

K e t v i r t a k n y g a. I. Žemaičių vyskupija. Pirma dalis, 339 p. II. Antra dalis, 270 p.

Viso 609 p.

P e n k t a s t o m a s. I. Paaugusių žmonių knygelė, 146 p. II. Vaikų knygelė, 101 p. III. Palangos Juozis, 100 p. IV. Pasakojimai Antano Tretininko, 240 p. V. Žemaičių patarlės, 100 p.

Viso 687 p.

Šeštas tomas. I. Šv. Tamošiaus iš Kempis apie sekimą Kristaus, 334 p.

II. Visos psalmės šv. Karaliaus Dovydo, 199 p.

III. Psalmės eilėmis, 150 p.

IV. Giesmės apie šv. Apaštalus, 50 p.

Viso 723 p.

Septintas tomas. I. Apie Brostvas su įstatymais šv. Domininko, 154 p.

II. Žinia, kaip reikia atlikti išpažintį iš viso amžiaus, 32 p.

III. Garbinimas Šv. Širdies V. mūsų, 48 p.

IV. Apie brostvą blaivystės, 10 p.

V. Ganytojo raštai, 100 p.

Viso 342 p.

Aštuntas tomas. I. Mokslas Katalikų tikėjimo, 337 p. II. Pamokymas apie Sakr. Dirmavonės, 12 p.

Viso 349 p.

Devintas tomas. Davatkų knyga, 550 p.

Dešimtas tomas. Pastabos. Varia.

Viso daugiau ne 5000 puslapių, arba vidutiniškai po 500 p. į kiekvieną tomą.

V. Valančius, gyvas būdamas, kaip ir kiti dideli žmonės, nesusilaukė tinkamo įvertinimo; juos daug vėliau pradeda vertinti, kai iš tolumo pradeda jie matytis. Greta gyvenant, nors matysi visus nepaprastus didžiavyrių darbus, jų viršūnės nepamatysi. Valančius skundės, jis buvo susikrimtęs, matydamas, jog jo vienalaikiai, jo svečiai nemoka ar nejaučia reikalo pabrėžti svarbumą pergyventų sunkių 25 metų vyskupavimo.

Rengdamies paminėti 50 metų v. V. myrio sukaktuves, suskatome apie jį kalbėti ir daug daugiau jo veikalų spauda atnaujinti. Gerai tai. Vis dėlto aš lieku prie senojo savo nusistatymo, jog kai kurie itin gerai pasižymėję žemaitiška kalba, kaip va: „Żemajtiu Wiskupiste", „Istorije Szw. Senoje ir Naujoje Istatima", „Żiwataj Szwętuju" abidvi dali, „Prade ir iszsiplietimas tikieima kataliku", reiktų atspausdinti stereotipiškai, ir tą darbą gautų padirbti Žemaičių studentų draugija[2], kuriai itin turi rūpėti

gražiosios jų literatūros pavyzdžiai. Tai žemaičiams būtų itin naudinga: iki šiol jie tebemėgsta savo Valančauskį skaityti; būtų naudinga ir pačiam kalbos mokslui.

TESTAMENTINĖ GROMATA

Aš, Motiejus Valančiauskis, Dievo ir Apaštalų malone Žemaičių vyskupas, visiems katalikams pasveikinimą ir palaiminimą siunčiu.

Per kiaurą amžių savo darbuodamos apie išganymą dūšių jūsų, malonios avelės mano, jei kuriai padėjau įeiti į dangų, jei kuriai ką gera padariau, dėkavoju už tai Viešpačiui, nes ne aš, bet mylista Kristaus Jėzaus tai įsteigė. Galėjau būti vadovu jūsų, nes mane mylėjot ir manęs klausėt. Aš lygia dalia jumis mylėjau ir to tik žiūrėjau, idant nė vienas iš jūsų neprapultų. Kartkartėmis girdėjote tad iš burnos mano, tad per knygas, ko norėjau iš jūsų. Patys žinot, jogei to tik tegeidžiau, idant padoriai gyventumėt, būtumėt laimingi, stiprūs katalikai ir pasiruošę viską kentėti už švenčiausią vierą savo.

Pažinot visi mane, nes važinėjaus nuo bažnyčios iki bažnyčios. Gražu buvo ir man jumis pažinti kaipo gerus vaikus savo. Tos pažintys sujungė mumis viena meile per vienybę vieros katalikų. Eidavot pas mane dvasiškuose reikaluose jūsų, o aš priimdavau ir ką galėdamas padarydavau.

Vienoj kelionėj 1858 metuose apturėjęs įkvėpimą Dvasios Švenčiausios, idant apsakinėčiau blaivystę, pradėjau skelbti tą dorybę ir pats pirmas kelias dešimtis žmonių įrašiau Palėvenėj į knygas. Paskiau drauge su kunigėliais savo apskelbiau ją po visą vyskupystę. Jūs, kaipo priklausantys vaikai, supratot balsą mano ir būtinai pametėt arielką. Džiaugės tuo Viešpats Dievas, džiaugės visas dangus, džiaugės Tėvas Šventasis, džiaugiaus aš ir visi išmintingi žmonės, trokštantys jūsų gero.

Matydamas tai, neprietelius dūšių jūsų – velnias vos nepatrako. Sukėlė prieš mane žydus ir visokius viršininkus. Žydai

pagaliau davinėjo man didžius pinigus, bile tiktai įsakyčiau kunigams nebšaukti ant girtuoklių. Atmečiau pinigus ir tariaus jumis išturėsiant visas antpultis, bet apsirikau, nes daug iš jūsų, paniekinusys valią Viešpaties, paklausė velnio ir jo draugų. Nedori žmonės išsižadėjo priesiekos blaivybės, sugrįžo į seną paprotį. Dar turėjau viltį, jogei seniems girtuokliams išmirus, jauna giminė, gerti nepratusi, nedaleis pragaišti blaivystei. Bet ir tame dalyke apsirikau, nes jaunuomenė, matydama tėvus geriant, pradėjo ragauti arielkos ir įkrito į tą patį nelaimingą paprotį. Vos nedaug dievobaimingų žmonių tebsituri blaivystės ir atmena, ką po priesieka Viešpačiui žadėjo. Meldžiu Kristaus Jėzaus, idant tą saujelę dorų žmonių išlaikytų ir padaugintų.

Žmones, prisiekusius ir nestovėjusius prie žodžio, tačiau Viešpats baisiai įgrobė. Pirma užleido karą, arba sumišimą, kas buvo tikrai koronė Viešpaties. Paskiau per dvejus metus nedavė duonos. Badas taip buvo didis, jogei šimtai alkanų vaikščiojo, pašalpos ieškodami. Kitur motinos, neturėdamos verkiančių alkanų vaikų su kuo maitinti, juos pasmaugė ar pakorė; kitur arklius papjovusys, jų mėsa dalijosi ir valgė. Šimtai iš bado suputusių krito į karščius ir mirė. Kiti keliavo į Samarską gubernija, tardamies ten duonos rasią. Šaukė prispausti, o nedabojo to, jogei patys sutraukė ant savęs tas rykštes Dievo.

Matot iš to viso, jogei Viešpats yra kantrus, bet nemaršus. Jei ir tos koronės nieko dar nemačys, gal užleisti dar didesnę, o ta būtų atėmimas nuo jūsų vieros katalikų, nes tas pražudytų dūšias jūsų. Meldžiu dieną iš dienos Viešpaties, idant, susimylėjęs ant gerų vaikų mano, atitolintų tą baisią koronę, ir tat turiu viltį, jogei išklausys, jei tiktai drauge su mumis patys melsdamies metavositės.

Dar prie jūsų, avelės mano, daug yra paleistuvysčių; jei norit atkreipti nuo savęs korones Viešpaties, pameskit tuos negerus darbus. Jaunuomenė tegul eina lig laiku į moterystę, kitų tegul nepiktina ir nesutraukia nelaimių ant viso krašto.

Mūsų gadynėje įviso: antpultys, rabavojimai ir užmušimai pagaliau tarp katalikų. Nenoriu tokių nė savo vaikais vadinti: neverti yra to meilaus vardo. Ne tokį mokslą jums palikau. Argi

nežinot, jogei kožnas, išplėšiąs ar pavagiąs svetimą naudą, tol negal būti išganytas, kol nesugrąžins, ką išplėšė ar pavogė.

Važiuodamas kiaurai per vyskupystę, aplankiau visus kalinius. Su skausmu širdies savo radau: Šiauliuose, Telšiuose, Raseiniuose, Vilkmergėj, Panevėžyj, Ežerėnuose ir Kaune daugybę uždarytų per nelaimes vaikų savo. Mačiau išblyškusius ir pagelsvusius, belaukiančius laiko, kuriame išvarys juos į tolimą Cibiriją. Regėjau vežant juos ant aukštų vežimų, rišant it šunis prie dybo ir apskelbiant, daugiam kam girdint, ištarmę, arba dekretą, jog turi būti išvaryti ant viso amžiaus į Cibiriją, idant kastų kalnuose naugius (metalus). Po tos baisios ceremonijos ir mačiau juos varomus sukaltus į kraštą, kuriame neturės nei kunigo katalikų, nei spaviednės pagaliau nei valandoje smerčio, nei mišių. Aniems numirus, neužbers jų akių su smiltelėmis nei vaikai, nei giminė, bet svetimi sargai kalinių nuneš į pakrūmę ir įkas it maitą, kad nedvoktų. Toks tai galas paleistuvių, razbaininkų, girtuoklių. Skaitantys tą mano raštą nenorėkite daryti to viso ant savęs, nevarykite prie ašarų seno Piemens ir Tėvo savo.

Dar keletą žodžių pratarsiu apie moterystę. Yra nemaž moterysčių gerų, kuriose vyras su moterimi, taikiai gyvendamu, daro laimingus vienas antrą, vaikus ir šeimyną. Bet yra taipogi negerų, kuriose barasi vyras su moterimi. Užvis tai atsitinka tuokart, kada vyras ar abudu yra girtuokliai. Pasigėręs ar atkaklus vyras ne vien pakelia barnius, bet dabar kartais muša savo moterį. Vaikai, tai matydami, it kurapkučiai vanagui užpuolus, verkia užpečyj pasislėpę, tačiau ne kartą ir ten gauna per sprandą.

Todėl, kiekvienas gaspadoriau, atmink, jogei moteris yra tai kūnas tavo, nes Raštas Šv. sako: „Ir bus du kūne viename". Yra artimiausia prietelka: nepadaryk karčiomis dienų jos, ydas pakelk, nes ir tu nemažai jų turi. Matydamas supykusią, užtylėk, būk anai ištikimas, skaityk ją už sau lygią ir nieko nepradėk dirbti, su ja pirma nepašnekėjęs.

Moteris, matydama vyrą girtą, nestirveliok, nelįsk į akis, bet būk lipšni, duok jam valgyti ir paguldyk, nes jisai tuokart yra beprotis, o su bepročiu bardamos gali gauti ko nenorėdama. Atmink, jogei vyras yra tau artimiausis žmogus visame pasau-

lyje. Ką tau pamačys, kad ir visi žmonės tave mylėtų, jei namuose neturėsi atilsio? Jei vyras krims tave diena iš dienos? Todėl suėję į porą, taip elkitės, idant niekuomet nesusibartumėt, idant vienas antram tikrai širdies neužduotumėt, nes toks yra prigimimas žmogaus, jogei, jei kas vieną, antrą ir dešimtą kartą tikrai užlies už kailio, įkyrės, to jau niekuomet nebegali širdingai mylėti.

Ne kartą skundžiasi motinos ant vaikų, sakydamos juos esant nedorus, nepriklausančius ir tėvų nemylinčius, o neveizi to, jogei patys tokius užaugina. Tėvai taip turi elgtis namuose savo, idant vaikai neregėtų nė kokio papiktinimo. Jeigu vaikuose didesni yra griekai, ne kaip jų išmintis, gimdytojų tai yra kaltybė. Nors didžiausiai mylėtumėt vaikus savo, tačiau paregėjusys pirmą kartą juos ką pavogus ar pasigėrus, ar susimušus, perliekite gerai tuojau, idant žinotų to negalint daryti.

Ką per kiaurą amžių savo jums sakiau, tai šiandieną dar jums priminsiu: turėkitės vieros katalikų, nes atstoję nuo tos, pražūsite. Negailėkitės dėl jos išlaikymo nei turtų, nei žemės, nei pagaliau gyvybės, nes to viso verta yra garbė dangaus, kurią gali uždirbti tiktai katalikų vieroje.

Japonijoje per kelis šimtus metų katalikai, palikti be kunigų ir be bažnyčių, perbuvo katalikais lig mūsų gadynės. Ir jūs taip darykite. Kentėkite visa, ką daleis Viešpats; nerūgokite ir žinokite, jogei sulauksite gadynės, kurioje praslinks persekiojimai, ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčiose žemaitiškai ir lietuviškai šventas giesmes.

Mylimos avelės mano, žinokite, jogei pasenau: ateina laikas, kuriame turiu jumis pamesti, o persikelti į vietą, kokią paskirs man Viešpats. Taip skirdamos nuo jūsų, kaip sudievu pasakysiu? Visuomet žodžiai mirštančio tėvo yra užvis minėtini ir užlaikytini; dėl to tai ir aš, matydamas amžį savo baigiantis, leidžiu į jumis tą gromatą, kaipo kokį testamentą, idant geriau įsidėtumėt ir atmintumėt.

Norėčiau ir numiręs būti jums naudingas ir būsiu, jei, skaitydami tą raštą, išlaikysite perspėjimus, tame padėtus.

Žinote patys, jogei, būdamas vyskupu, jumis mylėjau, ir jūs mane mylėjot: nė smertis pagaliau neveiks išgaišinti tos meilės.

Ir antrame amžyj melsiuos už jumis kaipo už vaikus savo taip, kaip meldžiaus gyvas būdamas. Melsiu taipogi Viešpatį, idant išlaikytų čielybėje vierą katalikų. Su Dievu, avelės mano! Jau nebesulauksite manęs atvažiuojant pas jūsų, nebebarstysite žolelių po kojų mano. Pasiregėsime dienoj paskutinio sūdo. Tuo tarpu griešną dūšią mano pavedu karštoms maldoms jūsų.

Palaiminimas Dievo Tėvo, Sūnaus ir Dvasios šventos, taipogi mano griešno tegul būna visados su jumis. Amen.

DOC. TUMO BLAIVYBĖS PASTABOS

I

Šitas aplinkraštis nebuvo paskelbtas. Rašytas turbūt gale 1874 ar pradžioje 1875 m. Originalas išliko pas pralotą Jeronimą Kiprijoną Račkauskį, o jam mirus, pas Anuprą Vaitkevičių, jo seserietį. Paskelbė a. a. kun. Pranas Turauskis[1], antrą kartą aš „Blaivybės Gromatose".

Yra vienas neaiškumas, kada gi buvo pradėta Žemaičių vyskupijoje skelbti blaivybė? Čia pasakyta Palėvenėj, o kitose pastabose – Skirsnemunėje ir Jurbarke.

„Lietuvių Tauta" paskelbė dvi monografiji, du giliu, sąžinišku ir kritišku tyrinėjimu mūsų rašytojų ir veikėjų; vieną – Augustino Janulaičio „Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai"; antrą – kun. M. Gustaičio „Kunigas Antanas Tatarė, pirmutinis Suvalkų gubernijos lietuvių švietėjas"[2]. Girdime vieną antrą jauną lietuvį mokslavyrį susiinteresavus ir kitais mūsų veikėjais ir norint taip pat moksliškai, pilnai surinkti ir sudėlioti biografinę ir mokslinę medžiagą. Ypačiai aniems parūpęs garbingos ir nepamirštamos atminties Žemaičių vyskupas Motiejus III Kazimieras Valančius-Valančiauskis. Kitas jau net buvęs ėmęsis darbo. Bet išvydęs, kokie kalnai medžiagos susikrovę Žemaičių vyskupų archyve ir kitur, nuleidęs rankas. Vyskupo Valančiaus monografiją rašant, reikią, atsidėjus vien tik tam dalykui,

padirbėti bent trejetas metų ir parašyti ne kelios dešimtys lapelių, bet didelės knygos.

Atsitikimų turtingas vysk. Valančiaus laikas, jo nepaprastas asmuo ir darbai ir seniau viliojo tyrinėtojus. Gaila tik, kad iki šiol dar niekas nepajėgė įvykinti tą uždavinį.

Seniau ir man buvo tai bent kiek parūpę; buvau bepradedąs rinkti naują medžiagą ir dalimis ją skelbti „Tėvynės Sarge" 1899–01 m. ir „Žinyčioje". Bet rimtesniam darbui pritrūko pajėgų. Nieko nepadėjo nė raginimas vieno amerikiečio*, kurs net lėšų buvo skyręs „Medžiagai vyskupo Valančiaus biografijai" išleisti. Nepadėjo, nes ir pats leidėjas, man rodėsi, esąs vien tik „leidėjas", tingįs nors kiek sutvarkyti gaunamą medžiagą; ir aš pats rodžiaus ne geresnis, tik žalios medžiagos patiekėjas. Norų betgi pasiliko gana, ir būsiu laimingas, jei bent vienu bruožu tęsėsiu padaryti aiškesnį asmenį to mūsų tikro didvyrio – vyskupo Motiejaus III.

1915 m. daviau, į vieną krūvelę surinkęs, jo „Blaivybės Gromatas". Jų tepavyko surinkti 17. Visos jos buvo jau išspausdintos: mano rinkinys ir Antano Dailidės[3] gromatos į kunigus „Tėvynės Sarge"; kitos kur kas anksčiau, nes pačiu blaivybės platinimo laiku, rado vietos kun. Juozo Dovydaičio, Varnių kunigų seminarijos rektoriaus, neperiodiškai leidžiamosiose „Šiaulėniškio Senelio" knygelėse (II ir IV). Šias pastarąsias sutaisė į šį rinkinį kun. Pr. Turauskis; jis ir paskutinę, testamentinę vyskupo Motiejaus III gromatą pirmą kartą „Rygos Garse" paskelbė, o paskui ir skyrium.

Surinkti į viena ir dar sykį paleisti į žmones šias gromatas vertė mus brangus a. a. nepamirštamojo Ganytojo noras, išreikštas paskutiniojoje gromatoje: N o r ė č i a u i r n u m i r ę s d a r b ū t i j u m s n a u d i n g a s. Aforizmas – vertas didžio žmogaus; vertas, kad ir mes jį aiškioje vietoje įsirašytume. Liaudžiai, kuriai daugiausia savo gromatų vyskupas Motiejus III rašė, šį rinkinėlį skaitant, Pirmasis Blaivybės Platintojas tikrai bus ir dabar naudingas, kaip buvo naudingas prieš pusę šimto metų.

---

* Kun. A. Miluko.

Ir dabar uolaus Ganytojo žodžiai sugraudins dievobaimingą mūsų sodietį, dar tebepratusį klausyti Bažnyčios balso; dar ir dabar, jei praskambėtų taip pat iškilmingai kaip anuomet, imtų „daryti stebuklus" – linkti daugumą į nusiturėjimą. Taigi, gerbiamieji klebonai, įsidėmėkite šias gromatas!

Blaivybės gromatų įdomu pasiskaityti ir šiaip jau didžio veikėjo asmens atspėjėjams, ir mokinantiems blaivybėje patvaros, o dūšių ganyme... karšto ėmimo į ganomųjų širdį.

Jas išskaidžiau į penkias dalis.

I. Aplinkraščiai į visą Žemaičių vyskupiją. Jų 5.

II. Gromatos į kunigus. Jų 5.

III. Gromatos į dvarininkus. Jų 2.

IV. Gromatos į atskiras parapijas. Jų kol kas teesame sužinoję 4.

V. Testamentinė, paties Ganytojo nebeapskelbta gromata, kuri, tiesą pasakius, lygiai gerai tiktų ir į pirmąjį skyrių, kad ne platesnis turinys, apimąs platesnę doros sritį.

II

Blaivybės gromatų turinį čia atpasakojau, kiek tik tesėdamas, sąžiniškai; bet stiliaus nepalaikiau. Savo forma šios Bl. gr. skiriasi nuo pirmykščių, pirmą sykį išleistų iš konsistorijos ar paties vyskupo raštinių. Ir „Tėvynės Sarge" jos buvo literatiškoje transkripcijoje. Štai kodėl tada ir dabar taip padaryta.

Vyskupas Motiejus Valančius patsai nesilaikė vienodo ir vienokio stiliaus. Vargu bau kas galėjo su juo susilyginti žinojime gyvos telšiečių žemaičių tarmės. Gerąsias savo knygeles jisai ir rašė ta tarme. Kad jau žemaitiškai, tai žemaitiškai, idant jo kaimynai gimtojoje vietoje, Salantų parapijoje, pasiskaitę patrauktų nosimi ir nutęstų:

– Jėė ... šitą ne gudiškai beesąs parašęs; grynai mūsiškai bemokąs – viską supratau.

Bet grynoji literatūra vienas dalykas, o, taip sakant, tuojau pritaikomoji vėl kas kita; pirmoji – netiesioginė vyskupo pareiga, jai tegalima skirti liuosesnės atliekamos valandos; tai tik tiesiųjų

vyskupo darbų priedas, riebusis jų uždaralas. Kada gi vyskupas gyvu žodžiu ar raštu kalba gyvuosius dienos dalykus visai milijoninei vyskupijai, šnekančiai tarp savęs įvairių įvairiausiomis šnekomis ir tarmėmis, nelaikas daboti grynumo stiliaus ar tarmės. Tuomet vyskupas Motiejus liaujas žemaičiavęs ir pradeda taikintis prie didumo savo avelių – pradeda aukštaičiuoti. Dažnai nepataiko sulietuvinti kokių žodžių ar kokių garsų; pasako: „prasčios mergaičios" ar k. p. Užtat visiems įtinka ir visai nejuokingas esti, kai kalba ar rašyti pavelija griežtai su visais barbarizmais, kuriuos vartoja liaudis po visą Lietuvą gyvoje savo kalboje, prie kurių pripratino ją jovalinė sulenkėjusių kunigų ir jų dirbamų religinių knygelių kalba. Ganytojui dažnai nerūpi, kaip bus pasakyta, nes per labai jam rūpi, kad būtų suprasta, atmintin ar širdin įsidėta. Tenka taikintis į mažą klausytojų išsilavinimą. O tokių baisus daugumas. Jiems tad rašė trumpais, tiesioginiais sakiniais, nevartojo žemaitiškumų, nei „daukantizmų", nes buvo prityręs, kaip nedaug tereikia, kad su prasčioku nebesusikalbėtumei.

A. a. kun. dekanas Jurgis Normantas, Svėdasų klebonas, man pasakojo šitokį tikrą atsitikimą. Belankydamas vieną aukštaičių parapiją, vyskupas Motiejus norėjęs susekti kažkokios tos vietos kunigų darbus. Pasikvietęs parapijonų komisiją ir pradėjęs grynai žemaitiškai:

– Aš noru ženote, kapče junsu kunigele elgas...

Komisija vienan balsan, žemai pasilenkdama, atsakiusi:

– Neženoti mūsų kunigėliai, Dvasiškas Tėveli! Ir kapčių pas mus jokių nėra: mes visi karališkiai...

III

Pirmykštė transkripcija žinoti tėra reikalinga labai nedaugeliui; ypač tiems, kurie panorėtų griežtai atsakyti į klausimą: ar patsai vyskupas Motiejus Valančius rašė Blaivybės gromatas, ar kam kitam buvo pavedęs. Nes yra abejojančių.

Antai A. Janulaitis minėtojoje Simano Daukanto monografijoje (35 p.) sako: „<...> prasidėjo blaivybės judėjimas. Daukantas tam darbui tiko. Pats griežčiausis blaivininkas, galėjo

raštu prisidėti. Ne vienas ganytojo laiškas Daukanto rašytas. (Užsiliko kai kurie Daukanto palikime)". Mes to neesame patyrę.

Tas gromatas rašė rektorius Juozas Dovydaitis; kai ką gal sekretorius kun. Justinas Dovydaitis, anojo sūnėnas. Jų laikai ir dabar yra vadinami: „Regimen Davidicum"[4]; suprask – visagaliai, visa atidirbą Žemaičių vyskupijoje Dovydaičiai, kilę iš Mantviliškių sodžiaus, Šiaulėnų parapijos, Šiaulių, apskrities. (Iš to ir „Šiauléniškis Senelis".)

Klausimą apie autentiškumą vyskupo Valančiaus Blaivybės gromatų aš palieku atvirą. 1. Man tai visai neįdomu, kas turėjo rankoje plunksną, kai vyskupijos Ganytojas svajojo apie „liaudies doros reformą". O svajojo tai jau tikrai jis pats. 2. Aš visai netikiu tais visais įtarimais. Koks reikalas? Vyskupas buvo geras ir net labai geras rašytojas, lengvai pavaldąs plunksną ir netinginys. Tai rodo daug prirašytų knygų. Tai viena.

A. Janulaitis nepasako, ar Daukanto palikime randamas rankraštis yra tikrai žinomos vyskupo Valančiaus išsiųstos kurios bent gromatos juodraštis. Jei tikrai, tai ar blaivybės gromatos. Bene tik kitos kokios? Jei kitos kokios, galima sutikti, nes vyskupas Motiejus visokių ganytojo gromatų gromatėlių siuntinėjo tiesiog devynias galybes; joms rašyti galėjo pritrūkti ir fantazijos, ir kantrybės. Šios rūšies gromatėlių vieną antrą galėjo sustatyti S. Daukantas ar kas nors iš kapitulos narių. Bet tiesiog galima tvirtinti, jog nė vienos iš čia spausdinamų blaivybės gromatų nėra rašęs S. Daukantas: toks jo stiliaus kitoniškumas, kad, rodos, kažin kame jį išskirtumei.

Kun. Juozas Dovydaitis yra įsidėjęs į savo knygeles tris gromatas visai vyskupijai, dvi atskiroms parapijoms ir vieną dvasiškiams. Tai daug reiškia. „Būdas įvedimo blaivystės", paskelbtas paskutiniojoje „Šiaulėniškio Senelio" ketvirtoje knygelėje „Gyvenimas Stepo Raudnosio" (34 p.), atitinka Blaivybės gromatų planą. Vis dėlto kun. Juozas Dovydaitis griežtai sakos, tai esą vyskupo. Yra parašų: „Rašiau Varniuose", kurie, man rodos, kitką reiškia neg: „Duota Varniuose" ar kaip kitaip.

Ir sekretorius kun. Justinas Dovydaitis galėjo rašyti. Vėliau jis buvo Peterburgo kunigų akademijos profesorius ir galop

Kauno kunigų seminarijos rektorius, kaip ir jo dėdė; jis ne taip seniai miręs. Man jis yra išsireiškęs:

– „Šiauléniškio Senelyje" yra nemaža ir mano darbų.

Bet šitie žodžiai dar neįrodo tuos darbus esant blaivybės gromatų rašymą. „Šiaul. Senelio" turinys toks įvairus, kaip kokio mažo talmudėlio: buvo ir be to kas parašyti. Paskutinį žodį galėtumei pasakyti sulyginęs stilių pirmykščių gromatų transkripcijos su stilium „Šiaulėniškio Senelio"; bet autografai taip vienų, taip ir kitų panaikinti.

Stipriausiai gi įrodo Dovydaičių autorystę tai, kad blaivybės akciją vyskupas Motiejus ir rektorius J. Dovydaitis varė ne bendrai, bet, taip sakant, iš dviejų pusių: vyskupas administratyviai, kaipo liaudies ir kunigų Ganytojas, rektorius, kaipo literatas kunigas. A. a. kun. Petras Baktys[5] man pasakojo, Juozas Dovydaitis, Rusų vyriausybės išvežamas iš Lietuvos, sakęsis nebijąs vargo, tik pinigų neturiąs, nes visa išleisdavęs bespausdindamas knygeles. Jei bendrai būtų veikę, jei kun. Dovydaitis būtų vyskupo pagalbininkas tebuvęs, tai, aišku, v. Motiejus būtų ir išlaidžius iš kai kurių vyskupijos sumų mokėjęs; dar greičiau – iš savo kišenės.

IV

Kur kas įdomiau peržiūrėti Blaivybės gromatas ir paieškoti atsako į klausimą: kodėl Žemaičių vyskupui Motiejui III tokiuo trumpu laiku pasisekė padaryti toks garsus „veikalas" – laikinai nublaivinti kuo ne visa savo vyskupija, tuo tarpu kad kitiems tas „veikalas" visai nesisekė? Kaip vyskupas Valančius platino blaivybės „veikalą"? Tai ypač įdomu, kai pasižiūrime į dabartinės kartos tą patį darbą.

Kas šiandien neskelbia blaivybės, nekovoja su alkoholiu? Mokyti gydytojai prirašė daugybę knygelių, kur kaip ant delno išdėjo visą alkoholio kenksmingumą žmogaus ir gyvulių kūnui; kaip spiritiniai gėrimai išklibina ir sudraiko visus nervus ir naikina protą. Visuomenės veikėjai, teisėjai tai patvirtino skaitmenimis nusidėjimų per girtybę. Eina daugybės tam tikrų blaivybės dalykams skelbti ir platinti laikraščių; kiti laikraščiai bent tam

tikrus skyrius turi. Rusų vyriausybė neva panaikino karčemas, skiria daug pinigų arbatinėms ir pasilinksminimo vietoms taisyti. Vyskupai rašo gromatas, kunigai nuolat šaukia iš sakyklų. Steigiama draugijos su daugybe skyrių. Platinama „literatūra". Ir... girtybė ne tik nemažėja, bet ėmė duot tokių vaisių, kaip chuliganai ištvirkėliai, su kuriais nei dvasiškiai, nei svietiškiai nebežino kas bedaryti. Blaivybės veikalas šią gadynę Rusijoje visai nesiseka, o kitur Europoje ne tiek sekasi, kad galėtų daug nusverti visuomenės ir politikos reikale.

Ne vienas rusas laikraštininkas iš kairiųjų griežtai yra išsitaręs – nieko nebūsią iš dabartinių blaivybės draugijų, kol vyriausybė nepakels visos liaudies apšvietimo, kol neatsimainys jos būdas, neatsiras kitokių kultūringesnių reikalų ir kultūringesnio jų patenkinimo.

Vyskupo Valančiaus tai žinota, bent jausta, nes savo ganomąją liaudį jis, kaip tik išmanydamas, kiek tik tesėdamas, švietė, mokė. Bet tai ilgas kelias apsukui. Vyskupas gi Motiejus buvo stačiūkas, nepratęs ilgai laukti savo darbo vaisių. Jis turėjo dar kitą, taip pat tikrą, bet tiesesnį kelią į blaivybę, iš viso į nusiturėjimą – tikėjimo, religijos kelią, kurį drąsiai rodė, kuriuo prispaustinai vedė, dėdamasis aukšta savo Dievo duota ištikimybe, autoritetu. Ir jis buvo laimėjęs. Būtų, neabejoju, ir sulaikęs tuo pat būdu, kad ne kilusi politikos audra ir smarki vyriausybės reakcija; ji visokius kultūros ir mokslo darbus sustabdė ir jų pradžią išardė.

Šiauléniškis Senelis skelbė šešeriopą „Būdą įvedimo blaivystės". Būtent:

1. Malonus užprašymas į Broliją. Geriems šisai būdas esąs geriausis: vyskupui Motiejui užprašius, tuoj paklausę 800 tūkstančių.

2. Baisus pabaudimas, kurį pragare parodo dvasiškiai.

3. Priminimas Dievo bausmių, leidžiamų girtuokliams šiame gyvenime.

4. Ėmimas nagan per išpažintį.

5. Skaitymas vyskupo laiškų per didžiąsias šventes, ypač per Grabnyčias.

6. Meldimasis į Švč. Dievo Motiną, giedant jai giesmę „Padėkavonės už blaivystę"[6].

Šito plano, reiškia mums Blaivybės gromatos, griežtai laikytasi ir vyskupo Motiejaus. Vyskupas kvietė, baidė bausmėmis aname gyvenime, kunigai Dovydaičiai, laikraščio neturėdami, neperiodiškai leidžiamomis knygelėmis skelbė Dievo bausmes nelaimes šiame gyvenime, parapijų kunigai ėmė nagan per išpažintį, dėjosi vyskupo gromatomis, kurias iškilmingai didžiosiomis šventėmis skaitė, pati minia klausė savo dūšių ganytojų ir meldėsi, rašydamasi į religinę Blaivybės broliją (brostvą).

Tačiau tos draugijos neturėta jokių paviršutiniškų jungių, kaip dabar sakome, organizacijos: jokių smulkių įstatymų, valdybų, skyrių, keleriopų narių (visi turėjo būti abstinentai – pilnoje blaivybėje). Nariai jungėsi tarp savęs vienomis tik dvasios jungėmis; jungėsi ne vien tik žemaičiai katalikai, bet viso pasaulio katalikai. Vienatinė Brolijos Pirmininkė, į kurios globą visi buvo atiduodami, kurie tik apsižada būti visiškai blaivūs, buvo Švenčiausioji Panelė. Vienatinis visuotinis susirinkimas – priėmimas Šv. Sakramentų Grabnyčių dieną. Brolijos įsteigėjas – Kristaus vietininkas čia ant žemės Rymo Popiežus, 1858 metais patvirtinęs naują religinę Broliją (brostvą) – blaivybės. (Jos sumanytoju bene bus savo tautos nublaivinimu visame pasaulyje pagarsėjęs airišis kunigas Mathew?)[7]. Visi kiti blaivybės idėjos platintojai tai tik Dievo įrankiai: ir vyskupai, ir kunigai, ir dvarininkai, ir kiti. Visas dalykas tik įsiraginti, vieni, kad sėtų, kiti, kad akėtų, kiti laistytų, o jau užauglio visi bendrai kad iš paties Dievo lauktų.

Matai, koks skirtumas tarp tos senosios Blaivybės brolijos ir dabartinės Katalikų blaivybės draugijos. Anoji, nors trumpiau pavadinta, bene bus buvusi labiau katalikiška.

„Ne aš, bet Dievo malonė tai įsteigė" – sako vyskupas Motiejus III savo Testamente. Ir niekur savo Blaivybės gromatose jis nepripažįsta nei sau, nei kitiems kokių ypatingų nuopelnų už įvykinimą Žemaičių vyskupijoje blaivybės, nes tai paties Dievo darbas. Štai kaip jis išsireiškia. Išrinkta iš visų gromatų.

„Dievas neapsakomai didžią malonę jums padarė, atsiųsdamas blaivybę, arba nusiturėjimą.

Dievo blaivybės malonė apsiautė mūsų žemę ir didį stebuklą mūsų akyse padarė.

Balsas iš pat dangaus atvėrė ausis ir akis.

Palaimintas Viešpats Dievas Izraelio, jog aplankė mūsų šalį ir susimylėjęs ištraukė žmones iš girtybės tvano.

Gailestingiausis Dievas įvedė tarp mūsų brangią blaivybę.

Šv. Bažnyčia šaukia mano balsu unt visas šalis".

Pavestųjų jam avių Ganytojas tenkinasi tik džiaugsmu, jog jos

„Gražų paveikslą parodė, klausydamos savo vyskupo ir kunigų balso.

Linksmybe ir džiaugsmu širdis sudrebėjo, jog

Dievo teisme visas mano aveles blaivas parodysiu.

Laimingu save paskaičiau, kad man teko ganyti tokias geras aveles.

Neišmaniau, kaip garbinti Tėvą Aukščiausįjį už stebuklą, kurį mūsų žemėje parodė.

Šėtonas gaudo žmones, traukdamas į amžiną prapultį... Nepasiduodą linksmina visą dangų, taisydamies sau ten vietą."

Kitur sako:

„Kaip blaivybės įvedimas yra dangaus galybių „veikalas", taip to veikalo trukdymas – kas gi daugiau gali būti, jei ne pragaro galybių pasistengimai? Per visus amžius kovojo tos dvi galybės: dangaus ir pragaro, gero ir pikto. Laimė tiems, kame dangaus galybės, galybės doros, šviesos, laimės, ima viršų ant nedorybės, tamsybės ir nelaimių sėjėjo – velnio.

Tiek kliūčių ir šėtono prieštaravimų.

Bet kad velnias jau išmestas, dabokite, kad nebesugrįžtų atgal su daug kitų piktesnių dvasių.

Nebetapkite šėtono tarnais.

Gromata siunčiama į pragaro sugautus vaikus.

Gal dar šėtonas ne visiškai juos apakino ir neužlindo jų proto.

Bėkite nuo karčemų – šėtono koplyčių.

Nebemokėkite pragarui pagalvių.

Nebelįskite į velnio žabangus, smegdindami savo dūšias pragaran.

Neprietelius dūšių jūsų – velnias vos nepatrako, matydamas dorą imant viršų.

Velnias sukėlė prieš mane žydus ir visokius viršininkus".

Kaip Dievo įrankiai – blaivybės platintojai, taip šėtono įrankiai – jos priešininkai: žydai, kurie alkoholiu verčiasi, dvarininkai, kurie jį varo savo bravaruose, ir administracija, kuri gina pelną iš propinacijos.

Šie pastarieji (valdininkai).

„Paliko užgėdinti, nužeminti, sutremti.

Jau niekas nebedrįs jūsų bauginti, versdamas prie girtybės,

Nes pats ciesorius nori, kad jūs nebegertumėte.

Jis pats išsižadėjo pelno iš propinacijos.

Jis pats mane gyrė Vilniuje ir dėkojo už rūpestį, įvedant blaivybę."

Belieka žydai. Su jais reikia kovoti už savo gerybę.

„Kas nebegeria, jau dykai nebegaišina grašio, atiduodamas žydams.

Vaikai nebealkani ir nebepusplikiai.

Nebegirdėtis muštynių ir nesantaikų.

Moterims nudžiūvo ašaros.

Ir jos pačios nebenešioja su skraitais javų į karčemą.

Yra dar tokių, kurie, užsidarę pas žydus kamaroje, geria.

Ar negėda jiems po žydų kamaras landžioti ir su jais broliautis dėl tos smarvės!

Žydus juokinti! Tų nevierionių akyse pasižeminti!

Žydų suvedžiotojų nebeklausykite.

Saugokitės žydų apgaudinėjimo, kurie degtinę maišo su alumi arba, sumaišę su kuo kitu, vyno vietoje pardavinėja.

Žydai ir man davinėjo didžius pinigus, bile tiktai įsakyčiau kunigams nebešaukti ant girtuoklių. Atmečiau pinigus."

Negeresni „kūkaliai kviečiuose, pelai grūduose", kurie, slapta namie laikydami, degtinės geria ar slapta pas žydus ragauja.

„Kurie papiktina nekaltus žmones.

Jie nenori būti mano avelės.

Neklauso Bažnyčios vyresnybės balso, tad

Neklauso nei Šv. Tėvo, kurs pats įvedė blaivybę.

Neklauso nei ciesoriaus, kurs taip pat nenori, kad gertumėte.

Argi tad norite, kad lankydamas jus aplenkčiau ar Dievo man duota valdžia bausčiau?"

Baidymus paremia graudinimais.

„Sunkus nuliūdimo akmuo užgulė mano širdį.

Juntu širdies skausmą nuo nepaklusnybės.

Širdis mano baisiai susopo ir krauju aptvino.

Siunčiu verksmingu balsu šauksmą: neužkietinkite širdžių jūsų.

Ašarotos akys mano pažvelgė tada meilingai".

Nėra jokių moksliškų įrodymų, kaip kenkia alkoholis. Veikia ne protą, nes tai būtų buvę anuomet tuščia, bet visiems žinomą jausmą; parodo tik tai, ką patys sodiečiai mato, ko yra per gerai prityrę.

Vienais džiaugiasi (grinkiškiečiais), kitus bara (kupiškėnus) ir akis jiems bado geresniais (anykštėnais, užpalėnais, uteniškiais, kurkliečiais), iššaukdamas rungimąsi, rivalizaciją; kitus bara už atkritimą (plungiškius), kitus baido atmesiąs (skapiškėnus, kamajiškius). Visiems užgina gerti nors šlaką, tepripažindamas pilną nusiturėjimą, abstinenciją. Liepia kits kitą pridaboti, kits kitą perserginėti, traukti į Broliją ir nuolat už kits kitą melstis, nes „girti – blogi katalikai, keikūnai, paleistuviai, krikščioniškų priedermių nepildą, savo turtelio išsklaistytojai, savo vaikų vargintojai, saviškių virkdintojai, artimo piktintojai". Na, tiesiog darytojai pragaro ant žemės. O turėtų būti vykintojai dangaus karalystės ant žemės, nes visi pašaukti į šviesybę sūnūs.

Patriotizmas

Kaip tikras vyskupas katalikas, Motiejus III visiems skiria tą pačią bendrą Dangaus Tėvynę. Yra atstovas visuotinės Bažnyčios, lyg internacionalės. Betgi žiūri konkretiškai ir temato tai, kas jam pavesta daboti. Tad visai žmonijai bendruosius doros idealus taikina prie savo ganomųjų, juos ir jų žemę ypatingai myli, jais ypatingai didžiuojasi. Nenoromis pasirodo žemaitis patriotas.

„Argi negana jau mūsų žemaičiai ir lietuviai per du šimtu metų nuo degtinės privargo?

Balsas iš pat dangaus atvėrė akis ir ausis žemaičiams ir lietuviams,

kurių garsas praplito mažne visame pasaulyje.

Linksma buvo paklausyti, kaip visos šalys gyrė mano vyskupiją ir grožavosi puikiu paveikslu.

Garsas apie žemaičius ir lietuvius greitai perbėgo per svietą. Užmiršta mūsų Tėvynė, šv. Bažnyčios klausydama, radosi vėl garsi ir garbinga tarpe žmonių giminių".

Neilgai teteko vyskupui Valančiui padirbėti blaivinimo darbas, vos puspenktų metų, kuriuos jis ištempia ligi penkerių. Po lenkmečio kilusi reakcija sutrupino visą jo triūsą, nedavė ilgiau pasidžiaugti savo darbo vaisiais.

Mikalojus I, asmeninis jo prietelius, buvo miręs. Kilo katalikų persekiojimai, kurių sustabdyti nebetesėjo nė Valančiaus diplomatija. Paseno, matydamas savo dvidešimties metų darbo griuvėsius. Bet ar nusiminė? O, ne! 75 metų senis tebebuvo pilnas jaunikaičio vilties.

„Praslinks persekiojimai, ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčiose jūsų žemaitiškai ir lietuviškai!" – drąsina savo aveles testamente.

Su šviesia vilčia ir pavydėtina ramybe serga skaudžia inkstų liga ir baigia savo gyvenimą. Pasišaukęs Kauno kunigų seminarijos inspektorių Antaną Baranauską, tarė jam:

– Ojczenku! Girdėjau, Tu mokąs mirti priruošti. Taigi padėk man!

Na, per tris dienas su juo ruošiasi, meldžiasi, šv. Sakramentus priiminėja, kol nuėjo atiduoti apyskaitos Tam, Kurs jį buvo taip išaukštinęs, betgi ir naštą ne bet kam tepakeliamą uždėjęs.

Kunigai padėjėjai

Tampri dvasia turėta to geležinio žmogaus. Jokie kataklizmai neišvertė iš įgytos pusiausvyros to nusistovėjusio, susinorma-

vusio, kieto dvasiškio. Tampriai jis ir savo aveles reformavo: stačiai, primygtinai, neatleisdamas. Jis vienas, bet „balsą leido unt visas šalis". Ką balsą! To maža. Jis pats visur buvo, visa aplankė, viso išsiteiravo, visa žinojo iš pačių, iš pirmųjų šaltinių.

Taip pat tampriai turėjo jam padėti ir jo padėjėjai, parapijų kunigai. Jie pirmieji turėjo savo ganomiesiems pašviesti paveikslu, būti jiems forma, į kurią mieruosis, kad nebūtų „panašūs į pariziejus, kuriems Viešpats Kristus išmetinėjo: ant kitų antdeda naštas, o patys nei pirštu nenori jų priliesti".

Pripažindamas, jog blaivybė, be Dievo malonės, įvyko dar per karštą kunigų darbavimąsi, dėkoja jiems, ragina prie patvaros; viliasi betgi daugiau jaunąja karta, bara apsileidėlius, matyt, vyresniuosius, kitaip išauklėtus.

„Už tikriausią tiesą turime, jogei kokia blaivybė, tokia ir klebono verčia.

Todėl dekanai turi sergėti ir jausti, kaip kurioje parapijoje platinasi blaivybė, ir pranešti man apie darbštumą ar apsileidimą kunigų".

Uolieji tad, darbštieji bus tam tikru savo ranka rašytu laiškeliu pagirti, gaus už skatiką paveikslėlį, ale su jo parašu, išgirs pažadėjimą avanso, geresnės vietos. Tinginiai gi gaus autografą:

„Poprawcie się, bo dostaniecie po skórze. Biskup Maciej"[8]. (Iš mano rinkinio.)

Labai trumpa, vis dėlto ir labai aišku...

Ir parapijų kunigai, kaip gerai sutvarkyta armija, ėjo kovoti ir nugalėti alkoholio, to įsivyravusio įpročio. Kiti ėjo, suprasdami nusiturėjimo idėją, kiti tik vingėdami gelžinio savo viršininko, kuris žmonių gerovės dalyke juokų nemėgo daryti. Kunigai įraginti buvo netaip sunku: ant jų duota vyskupui valdžia, autoritetas.

Dvarininkai išnaudotojai

Pikčiau buvo su dvarininkais, nuo kurių priderėjo pusė blaivybės veikalo. Jie laikė bravarus, varė spiritą; jie stengėsi savo produktą išgirdyti savo žmonėms valdonams. Tuo tikslu kiekviename sodžiuje ir kas 3–5 varstai visom pakelėm statė savo

karčemėles ir dideliausias karčemas. Ten šinkavo lažininkai, savo kailiu atsakydami, jei nesumanytų išgirdyti, kiek jam skiriama kas savaitė. Du dvarininku, pasistačiusiu karčemėles tyčia savo dvarų pasieniais, netoliese vieną nuo kitos, vaišino mušeikas ir pjudė prieš lankančius konkurento karčemėlę. Kas subatos vakarėlis ir nedėldienio popietuvė – muštynės iki kraujo praliejimo. Dvarininkai čiulpė savo valdonų ne tiktai kūno vieką, turtą, bet ir sielą – jo dorą, protą.

Kas ir kaip jiems daryti? Tiesios valdžios ant jų nėra. Autoriteto gali būti per maža. Belieka gudri diplomatija. Ir vyskupas Valančius, šiuo kartu – „Wołonczewski herbu Topór"[9], priverčia dvarininkus savo rankomis pasidaryti pačią skaudžiąją – piniginę operaciją, išsižadėti pelno iš propinacijos, kaip jos Aleksandro II lūpomis išsižadėjusi buvo valstybė[10].

Į dvarininkus vyskupas Motiejus kreipėsi ne tuoj, bet kai visus kitus luomus, liaudį ir kunigus, buvo jau pakvietęs suvis pamesti svaiginamuosius gėrimus, kai jau aiškūs buvo to sumanymo vaisiai.

Kreipiasi švelniai, išgirdamas: „Garbūs Dvarininkai, pagarsėję nuopelnais, valdžia ar reikšme, pagarba, kiltimi ar turtais". Įkalbinėja jiems, būk tai jie patys supratę ir linksmai sveikinę tą *doros reformą;* būk tai patys, nežiūrėdami turto, nuostolių, palankiai atsiliepę ir net darbu padėję geidžiamų vaisių sulaukti.

Ir... patetiškai dėkoja jiems vardan tikybos, žmonijos, dabarties ir būsimųjų kartų už gerus norus ir pasistelgimus. Už visa tai dvarininkai įgysią gerą nuomonę savo vaikų ir anūkų ir jau esą užsipelnę sau, savo vaikams ir vaikų vaikams Išganytojo palaiminimą.

Tiktai taip dantis užkalbėjęs ir nuglostęs, gretinasi prie reikalo: įrodinėja, kaip nuolat reikią rūpintis, idant blaivybė sutvirtėtų, kaip reikią padėti dvasiškiams jų blaivinimo darbe. Girdi, „mylėdami savo liaudį, nuoširdžiai linkėdami jai amžinosios ir laikinosios (!) gerybės... panaikinkite vartojimą ir pardavinėjimą alkoholio jūsų namuose ir valsčiuose. Nes „atlyžti nuo bendro veikimo ir atgal eiti labai peiktina ir nepadoru. O nėra kito būdo ištraukti liaudį iš doros nuopolio, kaip visiškai ir visuotinai patiems išsižadant alkoholio".

Dvarininkai suprato, ką reiškia atsargus prikišimas neveikimo bendrai: buvo tai gadynė prieš pat paskutinę lenkų keliamą revoliuciją, kada obalsiai „wspólna praca" ir kiti panašūs skambėjo kuo balsiausiai, užliesdami pačias jautriąsias lenkų ar lenkuojančių dvarininkų stygas. Po to „atlyžti" tikrai jau buvo nebepadoru.

Gudriau sustatyti Ganytojo gromatą veik nebegalima. Toje gromatoje visas vyskupas Valančius su savo taktu, atsargumu, diplomatija – mokėjimu palenkti sau, rodos, visai nepalenkiamus žmones. Kiek tai sunkių bylų yra jisai laimėjęs tuo savo taktu ir neregėtu žmonių silpnybių pažinimu.

Po ketverių metų vyskupas Motiejus antroje savo gromatoje jau bent kiek kitaip kalba į tuos pat dvarininkus. Rodo jiems penkerių metų prityrimus, kaip gera blaivybė.

Sveiko proto žmonės, girdi, supranta, kas ardo visuomenę.

Visos doros širdys tikrai ir karštai ėmusios dalyvauti platinime to veikalo.

Tad ragina ir kitus (nesveiko proto ir nedoros širdies?) parodyti, jog jie moką aukoti, savęs išsižadėdami ne tik pagavimo valandoje. Ir jau stačiai drožia į akis tiems, kurie „pagirdami principą teorijoje ir išversdami jį praktikoje, atsistojo niekuo nepateisinamoje priešginystėje su visuomene ir patys su savimi".

Bėda tiems, „per kuriuos papiktinimas ateina!"

Tikisi dvarininkai būsią „sūnūs, o ne Bažnyčios ir Tėvynės išgamos".

Testamento tepasiskaitai kiekvienas. Aš jo skyrium nebenagrinėsiu, nes į blaivybės kovą su girtybe jisai nieko nauja nebeįneša. Labiau jisai įdomus savo slepiama, bet nepaslepiama politikine spalva, tuo tonu, kuriuo rašė politiškai religines pastarąsias knygeles, už kurias gavo nemaža kunigų nukęsti. Aržūs katalikų persekiojimai apie 70 metus pereito metašimčio ir šio testamento neprileido paskelbti viešai: jį išlaikė Seminarijos rektorius Jeronimas Račkauskis, o paskui, jo sesers sūnus Anupras Vaitkevičius, atidavęs autografą, rodos, Lietuvių Mokslo Draugijai. Kun. Pr. Turauskis iš jo nusirašęs „nieko neperkeisdamas, tik rašybą pataisydamas".

Tai bene bus ir visi charakteringesnieji bruožai, kurie galima pasergėti, bestudijuojant vyskupo Motiejaus Valančiaus Blaivybės gromatas, kaip tasai vienas, it Dovydas prieš Galijotą, apsiginklavęs viena tik religinio autoriteto lazda, eina prieš tamsybės ir piktos valios žmonių padarą – liaudies netvarkos chimerą ir ją įveikia. Taip ir kitas vienas pats minėtas kunigas Matju įveikė savo tautos neblaivumą, neturtą ir ištvirkimą Irlandijoje. Neabejojame, kad Matju visą laiką švietė savo pavyzdžiu vyskupui Motiejui, kuriuo tuoj šoko jis sekti, ligi tik Rymas įsteigė religinę Broliją.

Norint pilnai susekti visus faktorius vyskupo Motiejaus pasisekimo blaivinimo darbe, reiktų sumaningai išnagrinėti dar: 1. To laiko politikinės ir visuomeninės gyvenimo sąlygos, 2. Pasyvumas to laiko liaudies dvasios, iš kurios per amžius kalta, kas tik norėta, ir galop 3. Pats to nepaprasto žmogaus asmuo. Su tais dalykais tesižinai mokyti tyrinėtojai. Aš čia tepaliečiu Blaivybės gromatas ir baigiu savo rašymą paskutiniu įspėjimu: kas gi tai buvo toji žemaičių Blaivybė? Argi paprastas kunigo užsispyrėlio kokios bent dorybės, vienos iš daugelio, daiginimas ir auklėjimas, ypatingos davatkystės apsireiškimas?

V

Patsai vyskupas Motiejus laiškuose inteligentams savo platinamąją blaivybę dažnai vadina „doros reforma" ir net „liaudies luomo reforma". Tai nebus per balsiai pasakyta, nes vysk. Valančiaus ketinimai buvo daug platesni, neg paprastas kurios doros skiepijimas. Jis buvo tikras reformatorius, tikras anų revoliucijų laikų (1831, 1848) padaras. Revoliucinis Europos rūgimas, prasidėjęs nuo Didžiosios Prancūzų revoliucijos, ėjo per visus kraštus, įjudindamas ir Lenkiją su Lietuva. Labai klystų ir klysta, kurs mano lenkus sukilus ir „buntavojus" dėl politikinės savo laisvės, vien tik kad kaip norint atgriebus pralaimėtą savo karaliją. Veik visose platesnėse anų laikų proklamacijose buvo bene daugiau kalbama apie „visų luomų supuvimą" ir jų reformą, neg apie politiką; buvo šaukiama visa revoltuoti ir iš senojo kailio

išnerti. Ir veik visi ano laiko veikėjai buvo socialiai reformatoriai. Toks buvo ir Motiejus Valančius.

Reformatorius, bet ne revoliucininkas kaip paprastai suprantama... Krikščionių dvasios išauklėtas, jis negalėjo būti šalininkas pervertimo karalijų ir visuomenių – brutaliu vieku. Ir netikėjo, kaip vėliau Leonas Tolstojus, būsiant tai galima padaryti. Ne lazdoje ir ne kalavijuje juodu matė žmonijos galybę ir tvirtybę, tik žmonių viduje, jų doros čielybėje, kuri žmogų tikru žmogumi padaro, kad jokie priešingumai ir nelaisvės jo nebesulaužo. Tai jis yra išreiškęs prieš pat sukilimą 1863 m. įžangoje į vieną savo užsieny išspausdintą knygelę. Tvirtu, prityrusiu savo protu jisai matė lenkus rusų neapgalėsiant, nestengsiant sukelti liaudį, su kuria iki šiol nieko bendra neturėjo. Taigi paskutinėje lenkų revoliucijoje jisai negalėjo dalyvauti ir nedalyvavo, visą savo energiją suvartodamas socialėms reformoms, luomų reformoms.

Matė jis liaudies apipuvimą per tamsumą ir aptvirkinimą. Ir visą savo amžių paskyrė tai liaudžiai šviesti ir jai dorinti. Rašė daug knygų. Žiemą ir vasarą, kviečiamas ir nelaukiamas, lakiojo po visą vyskupiją it šv. Povilas[11]. Gyrė, baudė, mokė gyvu žodžiu, dirmavojo. Galop „vienoje kelionėje mano 1858 m. apturėjęs įkvėpimą Dvasios Šv., idant apsakinėčiau blaivybę, pradėjau skelbti tą dorybę Palėvenėj", Vilkm. ap., ir varė tą sunkų darbą, atgaivindamas visą kraštą.

Matė vyskupas Motiejus ir kunigų luomo apleidimą ir apgedimą. Nei vienoje Rusijos katalikų vyskupijoje gal nebuvo tokio aržaus persekiotojo ir neapkentėjo dvasiškių nenusiturėjimo ir neveiklumo. Nei kiltis (buvo kunigų kunigaikščių), nei protekcijos, nei jo paties draugų tradicija negelbėjo jo vyskupijos kunigo, apie kurį buvo gavęs negerų žinių.

Šitai senis, apskųstas už neblaivumą. Atvykęs į Varnius, mėgina suminkštinti viršininko širdį senovės atminimais.

– Ar atmeni, Ganytojau, kaip anuomet mudu kiauleles ganėva?

– Gerai, gerai, ojczenku! Apie tai paskui. O dabar prašome į Rokitus[12] rekolekcijų atsėdėti... – atžėrė.

Kiek tie Varnių Rokitai (vienuolynėlis) yra matę „kunigų pakūtninkų"! Kiek jų išėjo pasitaisiusių, o kiek ir suknelę ten pralaimėjo, be jokio gailesčio išmetami iš kunigų luomo! Kilo konsternacija. Imta kreitėti, rūgoti, net keršyti ir skandalus kelti.

Antai bajoras kunigas, išvilktas iš rūbų. Vyskupas Valančius važiuoja per miestelį karietoje ir girdi šauksmą:

– Sustok, sustok!

– Na, kas ten yra? – klausia vyskupas, iškišdamas galvą pro karietos langą.

– Nieko! nieko! – atsako kunigas. – Aš tik norėjau pasižiūrėti, kaip chlopas karietoje važiuoja...

Pasityčioja iš vyskupo „žemo" kilimo iš mužikų, tuo tarpu kad iki tol visi vyskupai vis būdavo iš grafų, kunigaikščių ar šiaip jau didelių ponų.

Viską iškentė, nenusileido; bėrė į visas šalis pabarimus, perspėjimus; mėtė baudžiamuosius iš vieno galo vyskupijos į antrą galą, už 150–200 varstų be gelžies kelio ir, veik neduodamas skrynių išrišti, metė atgal už 200 varstų. Kol „privarė prie pakaros", kol senoviškai išauklėtieji kunigai suprato, nieko neįveiksi neperlaužiamo, atkaklaus žemaičio; tai kur kas geriau bus pasirūpinus veikliu savo gyvenimu, apšviesta inteligencija, literatūros darbais, blaivybės platinimu įgyti kuo geriausią Ganytojo nuomonę. Ir stelgės. Ir pasidarė akli jo valios vykintojai.

Bet vyskupas Motiejus jiems pirmykščio atžiaurumo neužmiršo. Senųjų kunigų jis iki pat galo nekentė, o jaunuosius net pernelyg protegavo. Jaunam susiginčijus su senesniu, vis pirmasis laimėjo. Storažievį Noreiką (paskui rusų sušaudytą), mėgstantį visus pliekti bizūnu, kartais tyčia paskirdavęs nedoram klebonui padėjėju. Ir skundų ant jo nepriimdavęs. Ilgai buvęs tasai Noreika klebonų baidyklė.

Seminarijos auklėtinius mylėjo kaip tikrus savo vaikus. Ir nebuvo tokio taisyklių peržengimo, kurio jis nebūtų atleidęs klierikui, kad – jaunas.

Antai klierikas, nepatenkintas blogu valgiu, viešai, prefekto akyse meta visą mėsos bliūdą žemėn. Kas beliko rektoriui? Prašyti, kad už tokį ekscesą vyskupas patį klieriką iš seminarijos

išmestų. Raportuoja. Vyskupas šaukia į save rektorių ir patį nusidėjėlį. Išklausęs abiejų, deda visai netikėtą rezoliuciją.

– Ojczenku, jūs, seniai, nemokate apsieiti su jaunuomene, tai ir gaunate ko reikia. Rūpinkis, kad vaikai (o tie „vaikai" buvo 25 metų) būtų sotūs, lai prefektas įgyja auklėjamųjų meilę, tai ir nemėtys nuo stalo bliūdų jam po kojų. Eikita namo ir susitaikinkita...

Lengva suprasti, kaip pasipiktino tokiuo vyskupo teismu vyresnieji ir pagavo širdis visų jaunesniųjų. Pasiteirauk kai kurio „mohikano" apie Valančių: pamatysi, kaip sublizgės jo senos akys.

Taip vyskupas Motiejus buvo sureformavęs savo laiko kunigų luomą.

Bajorų luomas sunkiau buvo reformuoti. Su juo vyskupas Motiejus nedaug bendra teturėjo. Kilmė, profesija, idealai, – viskas buvo kitoki mužikvaikio reformatoriaus ir imperatoriaus Mikalojaus I prietelio, kitoki išdykėlių, išlepėlių, dykaduonių, svetimu triūsu pertekusių ir nebūtais nuopelnais, jei ne savo, tai tolimų bočių, nuolat besigiriančių.

Dvarininkų vysk. Motiejus neėdė, kaip dabar juos ėda kai kurie liaudininkai, liaudies nekurstė prieš turtuolius. Vis dėlto bajorai savo kailiu, anot to, jautė jį ne jų žmogų esant.

Emigrantai į Paryžių savo leidžiamoje gazetoje „Przegląd Rzeczy Polskich"[13] rašė: „Valančius pasiutęs bajorų nevidonas, su džiaugsmu... tą klasę išnaikintų iš pat šaknių <...> Taip pat norėtų... išnaikinti Žemaičiuose visą lenkų gaivalą". (Citata A. Janulaičio, ten pat, 34.) Tai, žinoma, perdėta, bet ne visiškai.

Lenkų kalbos jis nepersekiojo, pats net namie su inteligentais lenkiškai kalbėjosi ir su jais korespondavo. Jo laiškai kunigams ir dvarininkams lenkiškai rašyti. Bet kas kita lenkų kalbos ne neapkęsti, o vėl kas kita savąją mylėti. Lenkai ir po šiai dienai to skirtumo nesupranta.

Vyskupas Motiejus tik stengėsi bajorus demokratinti. Kur galėdamas, bajorų akyse ditirambus giedojo „juodoms mužikių rankoms", kurias juoba reikią bučiuoti, ne baltas. Suprask, bajorių. Autentiška. Patys mužikai tai žino ir su pasigėrėjimu kartoja. Esu bent du sykiu girdėjęs.

Vėl, mužikui varžantis su bajoru, pirmasis laimėja. Antai išdidęs Raseinių karaliukas Przeciszewskis sumanęs išpažinties važiuoti tiktai į patį vyskupą. Vysk. Motiejus išpažinties taip pat klausydavo, kaip ir paprasti kunigai: keldavosi anksti, sėdėdavo ilgai bažnyčioje ir smarkiai persekiojo tinginius ir mieguklius kunigus. Štai prie jo klausyklos nužeminta sodietė bobelė ir didus Przeciszewskis. Vysk. M. neturi laiko. Vis dėlto išklauso sodietės, o Przeciszewskiui liepia po mišių palaukti. Tad paskui vyskupo rūmuose ir klausia jis Valančių, nustebęs, kodėl jam tokį afrontą, tokią gėdą padaręs?

– Matai, ojczenku, tai darbo žmogus, jis neturi laiko gaišti. O tu štai turėjai laiko atbildėti net į Varnius išpažinties. Tai gali su išpažinčia ir po šv. mišių palaukti. (Pasakojosi kun. Turauskiui pats a. a. Rokas Przeciszewskis.)

Viešai vyskupas gyrė visokius bajorų „przodkus". Bet širdyje ir neviešai iš jų tyčiojosi. Šitai nevykęs ir nususęs bajorpalaikėlis iš tol atkeliauja į Valančių pašalpos; ketinąs vesti ir atnaujinti giminę „o sławnych przodkach"[14].

– Cóż, ojczenku, po „przodkach", kiedy „tyłki" słabe?[15] – pasityčiojęs iš suskio ir davęs tik kaipo paprastam pakeleiviui.

Liaudies išnaudojimas darbais ir propinacija buvo tikros vyskupo Motiejaus ligos. Nublaivinti tad iš tikros širdies norėjo ir bajorus. Ir tai jam taip pat sekės, kaip ir liaudies blaivinimas.

Gal ir daugiau būtų buvę pramanyta būdų reformuoti mūsų bajorijai, bet paskutinioji lenkų revoliucija dar labiau jį nuo bajorų atstūmė. Žiūrėk jų paskvilį ant v. Valančiaus. Bepasiliko vieni „katalikiškieji" santykiai.

VI

Pagaliau pakartoju čia vyskupo Motiejaus nors nevykusią dainelę satyrą kaipo ženklą, jog ir šitaip jo mėginta kovoti su girtybe. Tos dainelės istoriją žiūrėk „T. S.", 1901 m., 2 nr.[16]

Ak, Tu Dieve Visagalis!
Garbin Tave visos šalys.
Ir girtuokliai dangaus prašo;

Su arielka pekloj užsirašo
Per amžius.
Seni vyrai ūkininkai,
Kupčiai sukčiai maininінkai,
Kits nė tabokos neliūbija,
O arielką labai triūbija
Kaip vandenį.
Bajors nė šoblės neturįs,
O į arielką labai žiūrįs:
Ak, kad pinigų turėčiau,
Tos arielkos aš norėčiau,
Oi, gerčiau!
Senos bobos ir panelės
Ratuoj rankas kaip kvietkelės:
Kožna pagal savo stoną
Ger arielką iš uzbono
Kaip smetoną.

Laižuvoje, 1914 m.

(Iš knygelės: „Žemaičių vyskupo Motiejaus III Kazimiero Valančiaus-Valančiauskio Blaivybės Gromatos", Ryga, 1915 m., 86 pusl.)

PAAIŠKINIMAI

SANTRUMPOS

IlL – Iliustruotoji Lietuva.
LA – Lietuvos aidas.
NL – Nepriklausomoji Lietuva.
TK – Tiesos kelias.
TS – Tėvynės sargas.
VP – Motiejus Valančius. Pastabos pačiam sau. – Klaipėda, 1929.
VR–4 – Vaižganto Raštai. – T. 4. – K. – V., 1922.

REDAKCINĖS PASTABOS

Keturioliktuoju šių raštų tomu pradedamas blokas tomų, skiriamų Vaižganto darbams iš literatūros istorijos.

Pirmojoje tomo dalyje spausdinami į paties autoriaus sudarytųjų savo Raštų kalbamojo žanro tomus (VR–11, 12, 13, 14, 19) neįėję straipsniai, paskelbti keliolikoje laikraščių bei žurnalų ir atskirų leidinių („Tėvynės sarge", „Žinyčioje", „Kraj", „Viltyje", „Rygos garse", „Nepriklausomojoje Lietuvoje", „Tautoje", „Skaitymuose", „Laisvėje", „Lietuvių balse", „Lietuvyje", „Lietuvoje", „Atspindžiuose", „Krivulėje", „Iliustruotojoje Lietuvoje", „Tiesos kelyje", „Lietuvos aide", „Darbuose ir dienose", „Naujojoje Romuvoje", M. Valančiaus brošiūrų leidinyje „Maskoliams katalikus persekiojant", Homero „Odisėjos" vertimo leidime). Didžiuma jų nekartoti, kiti kartu su publicistikos ir kritikos straipsniais perspausdinti VR–4. Šiame Raštų tome visi straipsniai sudėstomi chronologiškai (pagal publikavimo datas), kartotieji VR–4 – pagal čia esančią jų eilę.

Antroji 14-jo tomo dalis skiriama Vaižganto iš lenkų kalbos išverstiems M. Valančiaus užrašams. Perspausdinama jų vertėjo parengta knyga „Pastabos

pačiam sau". Nors dauguma jos tekstų nepriklauso literatūros istorijai, ji šliejasi prie to žanro valančinės tematikos Vaižganto darbų. Tad „Pastabų pačiam sau" knyga į šį Raštų tomą dedama kaip visuma, nes ją išskaidyti, atskirti nuo verstinių tekstų jų vertėjo komentarus ir kitus M. Valančiaus literatūrinės veiklos bei kūrybos aprašymus būtų neprasminga.

Tome duodama tekstų bibliografija, įvairių jų realijų aiškinimai, retesnių žodžių žodynėlis, kaip ir paties Vaižganto rengtų savo Raštų literatūros istorijos tomuose pridedama pavardžių rodyklė. Į tomą sudėtus 1899–1921 m. straipsnius ir VP parengė L. Arnatkevičiūtė, 1923–1933 m. straipsnius parengė ir žodynėlį bei pavardžių rodyklę sudarė I. Čiužauskaitė.

BIBLIOGRAFINIAI DUOMENYS IR KOMENTARAI

STRAIPSNIAI

UŽMIRŠTAS POETA LIETUVIS KUN. ANUPRAS JASEVIČĖ. Publikuota: TS. – 1899. – Nr. 11. – P. 20–21. Be parašo. Šiuo straipsniu Vaižgantas pradėjo savo rengtą A. Jasevičiaus laiškų iš tremties ir eilėraščių publikaciją „Ištremtojo raštai iš Spasko".

[1] A. Jasevičiaus laiškai ir eilės spausdinta TS 1899 m. Nr. 11, 12 ir 1900 m. Nr. 1, 2/3, 4/5, 6/7. Sutrumpinta jų publikacija pakartota VR–11 (p. 124–156).

[2] Samuelis Paškevičius (1832–1886) kunigavo Josvainiuose, Kaune; rūpinosi tremtyje gyvenusiu A. Jasevičiumi, surinko jo rankraščius.

[3] A. Jasevičiaus tremties atsiminimai TS nebuvo išspausdinti; parengti Vac. Biržiškos, jie paskelbti „Mūsų senovėje" (1937–1940, II, 1–4, III, 1).

[4] Duomenis apie Vaižganto verstų M. Valančiaus užrašų publikacijas žr. šiame tome dedamos jų knygos VP paaiškinimuose.

[5] Naujesniais duomenimis, A. Jasevičius gimė 1805.III.19 Žostautuose, Ariogalos par.

[6] Antanas Zastarskis (1800–1867) Josvainiuose klebonavo nuo 1850, Pernaravoje – nuo 1862 m.

[7] Adalbertas Novickis (1811–1907) Vilkijoje klebonavo 1861–1900 m., prieš tai Šeduvos vikaras, Pernaravos filijalistas, vėliau altaristas Alsėdžiuose.

KAIP VADINOS VYSK. MOTIEJUS? Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 1. – P. 24–26. Rubrikoje „Medžiaga vyskupo Valančiaus biografijai". Tekstas nekartotas, kai kurie jo duomenys panaudoti VP (p. 9–11).

[1] „*uszlachcona*" (lenk.) – sušlėktinta, subajorinta.

[2] *kun. Dovydaitis, kun. Strazdas* – Juozapas Silvestras Dovydaitis (1826–1883), Varnių kunigų seminarijos rektorius, vysk. M. Valančiaus sekretorius, 1863 m. sukilimo tremtinys, rašytojas, apysakos „Šiaulėniškis senelis" (1860–

1864) autorius; *kun. Strazdas* – Antanas Strazdas (1760–1833), poetas; malonine pavardės forma *Strazdelis* buvo vadinamas liaudyje.

[3] Juozapas Skalskis po kunigavimo Kalnalyje klebonavo Girkalnyje; vyskupaujant Steponui Giedraičiui, matyt, dar XVIII a., kaip sakoma M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystėje", užrašė pinigų Varnių kunigų seminarijai.

[4] *Wołanczewski* – Martynas Valančauskas (1861–1940), teologijos magistras, Kauno kunigų seminarijos profesorius 1886–1894 m.; vėliau kunigavo Eigirdžiuose, Švėkšnoje, Žagarėje, Viekšniuose, Ylakiuose, nuo 1927 m. Mosėdyje, kur ir mirė.

VYSKUPO VALANČIAUS JUBILIEJAI. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 1. – P. 26–27. Rubrikoje „Medžiaga vyskupo Valančiaus biografijai".

[1] *Nr. 10 „T.S" priminėme...* – nurodomas TS 1899 m. (Nr. 10, p. 52–54) išspausdintas Vaižganto str. „Pakvietimas ant vysk. Valanč. jubiliejaus" (žr. šių Raštų t. 6, p. 90–95).

[2] *pasirodys „Tėvynės sarge" ir „Žinyčioje"* – anonsuojamos M. Valančiaus paliktų užrašų publikacijos; apie jas žr. šiame tome dedamų VP paaiškinimus.

[3] A. Baranausko pamokslas, pasakytas laidojant vysk. M. Valančių, išspausdintas „Žinyčioje" 1901 m. (Nr. 3, p. 3–7). Žr. str. „100-metinės sukaktuvės (1801–1901) Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 11 paaiškinimą.

PARAŠĖ KUN. MOTIEJUS VALANČIUS, ŽEMAIČIŲ VYSKUPAS. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 2/3. – P. 2–4.

[1] *Raptularz* (lenk.) – užrašų knygutė, sąsiuvinys; *Pamiętniki* (lenk.) – memuarai, užrašai.

[2] *„Silva Rerum"* (lot.) – įvairaus turinio raštų rinkinys; *„Wiadomości rozmaite"* (lenk.) – įvairios žinios; *„Miscellanea"* (lot.) – įvairenybės, įvairių pastabų, ištraukų rinkinys.

[3] *„Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego"* (lenk.) – „Žinia apie vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinę veiklą".

[4] *kaip pasakėme aname numeryje* – primenama tų pat metų TS (Nr. 1) paskelbtas str. „Kaip vadinos vyskupas Motiejus?" (žr. šio tomo p. 11).

[5] Žr. tolesnio str. „Ks. biskup Maciej Wołonczewski i Szymon Dowkont" 5 paaiškinimą.

[6] *Cfr.* (confer, lot.) – palygink.

[7] Žr. str. „Ks. biskup Maciej Wołonczewski i Szymon Dowkont" 5 paaiškinimą.

ŠIMTMETINĖS SUKAKTUVĖS ŽEMAIČIŲ VYSKUPO MOTIEJAUS III VALANČIAUS. 1801–1901. Publikuota: TS. – 1901. – Nr. 2/3 B. – P. 1–4, 20–23.

[1] *kaip lenkai pastatė Adomui Mickui (Mickevičiui)* – kalbama apie šimtosioms gimimo metinėms (1898 m.) visuomenės sudėtomis lėšomis Varšuvoje pastatytą Adomo Mickevičiaus paminklą.

[2] Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834–1908) – Žemaičių vyskupas nuo 1883 m.

[3] *„načalstvo"* (rus.) – vyresnybė, viršininkai.

[4] *„kazionnų"* (rus.) – valdiškų.

[5] *dieną... mūsų laikraštyje nurodytą* – žr. str. „Vyskupo Valančiaus jubiliejai" 1 paaiškinimą.

[6] „Rzymsko-Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności Kalendarz na rok 1901" (Romos katalikų labdaros draugijos kalendorius 1901 metams) išleistas Peterburge; jame (p. 58–65) paskelbtas A. Dambrausko (A. Jakšto) straipsnis vadinosi: „Ś.P.Ks. M. Wołonczewski" (Švento atminimo kun. M. Volončevskis). Straipsnio vertimas išspausdintas jo knygoje „Užgesę žiburiai" (1930, p. 202–219).

[7] *apskundė Šventajam Tėvui Pijui IX* – žinomas vienos Ukmergės krašto dvarininkės 1857 m. skundas Apaštaliniam sostui, kuriuo M. Valančius buvo kaltinamas panaikinęs Upninkų parapiją. Daugiau prieš jį nukreiptų popiežiui adresuotų skundų istorikai nėra aptikę. Apie tai žr. Vytauto Merkio kn. „Motiejus Valančius" (V., 1999, p. 209–210). Pijus IX (Giovanni Maria Mastai Ferretti, 1792–1878) – popiežius nuo 1846 m.

[8] Nuo 1863 m. Varšuvoje leistame (ėjo iki 1939 m.) savaitraštyje „Przegląd katolicki" („Katalikų apžvalga") 1875 m. (Nr. 35–37) paskelbtą Kauno kunigų seminarijos rektoriaus, religinio rašytojo Jeronimo Kiprijono Račkauskio (1825–1889) apybraižą „Życiorys Biskupa Macieja Wołonczewskiego" („Vyskupo Motiejaus Valančiaus gyvenimo aprašymas") Vaižgantas išvertė ir įterpė šiame savo straipsnyje (žr. jo tekstą toliau). „Przegląd katolicki" (1875, Nr. 12, p. 188–189) išspausdintas J.K. Račkauskio straipsnis korespondencija vadinasi „Z Kowna" („Iš Kauno").

[9] Šio proginio eiliavimo autorius yra Adomas Jakštas (Aleksandras Dambrauskas). Eiliavimas čia buvo išspausdintas pirmą kartą. Vėliau autorius jį pakartojo savo poezijos rinkiniuose „Dainų skrynelė" (1905), „Lyrika" (1930).

[10] Minimi Varšuvos laikraščiai: „Gazeta Warszawska" („Varšuvos laikraštis") – dienraštis, ėjo 1774–1925 m., nuo 1910 m. endekų (tautinių demokratų) organas; „Tygodnik Illustrowany" („Iliustruotas savaitraštis") – kultūros ir visuomenės gyvenimo laikraštis, ėjo 1859–1939 m.; „Kłosy" („Varpos") – literatūros, meno ir mokslo savaitraštis, ėjo 1865–1890 m.; „Zorza" („Aušra") – kaimui skirtas savaitraštis, ėjo 1866–1939 m.; „Wiek" („Amžius") – dienraštis, ėjo 1873–1906 m.

[11] *Bernhofas* – Antonas Bernhofas, Kražių gimnazijos direktorius nuo 1835 m. iki jos perkėlimo į Kauną 1844 m. Buvo kilęs iš Rygos liuteronų kunigo šeimos, mokytojavo Petrozavodske; direktoriaudamas Kražiuose vykdė valdžios nuostatą rusifikuoti Lietuvos mokyklas.

[12] *ojcze* (lenk.) – tėve; *ojczenku, ojczulku* (lenk.) – tėveli, tėvuk.

[13] Žemaičių vyskupo Jono Lopacinskio (1708–1778, vyskupavo nuo 1762 m.) pakviesti vienuoliai misionieriai Varnių kunigų seminarijai vadovavo 1774–1845 m.

[14] *iš Vilniaus Monte Salvatoris* – iš Vilniaus Išganytojo Kalno; Mons Salvatoris (lot.) – Išganytojo Kalnas; taip buvo vadinamas Vilniuje, Užupyje, ant

aukštumos stovintis 1685 m. įkurtas misionierių vienuolynas su 1730 m. baigta statyti Jėzaus Dangun žengimo bažnyčia.

[15] Jonas Mierzwińskis (apie 1798–1860) – Varnių kunigų seminarijos regentas 4–5 dešimtmetyje (iki 1845 m.), vėliau klebonavo Kaltinėnuose, nuo 1851 m. iki mirties Skuode; Ignacas Kocas (apie 1802–1850) keliolika metų (iki 1845 m.) profesoriavo Varnių kunigų seminarijoje, vėliau iki mirties Laukuvos klebonas.

[16] *„Maželiai prašė duonos, o nebuvo kas būtų jiems atlaužąs"* – mintis iš N. Testamento (Mt 19, 14; Mk 10, 14; Lk 18, 16).

[17] Ignacas Hołowińskis (1807–1855) – lenkų teologas ir rašytojas; profesoriavo Kijevo universitete, nuo 1842 m. Peterburgo dvasinės akademijos rektorius, nuo 1851 m. Mogiliovo arkivyskupas metropolitas.

Kasparas Borowskis (1802–1885) – Vilniaus, vėliau Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, 1849–1869 m. Lucko-Žitomiro vyskupas, iki 1882 m. ištremtas į Permę, nuo 1883 m. Płocko vyskupas.

[18] Katalikiškos Kuršo parapijos Žemaičių vyskupijai atiteko pagal 1847 m. Rusijos ir Vatikano sudarytą konkordatą, kuriuo, tarp kitų dalykų, buvo nustatyta rusų imperijoje veikusios Katalikų Bažnyčios administracinė struktūra (vyskupijos ir jų teritorijos). Konkordato nuostatų, turėjusių pagerinti šios Bažnyčios padėtį, valdžia dažnai nesilaikė, o 1866 m. jo veikimą Rusijoje sustabdė.

[19] Juzefas Fragetas (1797–1867) – lenkų pramonininkas, 1824 m. įkūręs įmonę, gaminusią plakiruotus (paauksuotus, pasidabruotus) daiktus.

[20] *„ut sacerdos sit lux mundi..."* (lot.) – kad kunigas būtų pasaulio šviesa ir meditacijoje įžiebtų ugnį.

[21] *Zavadzkio firma* – Zavadzkių leidykla ir spaustuvė, veikusi 1805–1939 m. Vilniuje. Ją įkūrė ir iki mirties jai vadovavo Juozapas Zavadzkis (1778–1838), kurio kaip leidėjo ir spaustuvininko vardu buvo žymimos ir vėliau išleidžiamos knygos, tarp jų lietuviškos kontrafakcinės. M. Valančiaus veiklos laikais firmai vadovavo Juozapo Zavadzkio sūnus Adomas Zavadzkis (1814–1875), išleidęs jo, L. Ivinskio ir kitų lietuvių rašytojų parengtų leidinių.

[22] *Mathew'o skelbiamos blaivybės* – kalbama apie airių vienuolį kapuciną Teobaldą Mathew, skelbusį blaivybės idėją, 1838 m. įkūrusį blaivininkų draugiją.

[23] Minimas greičiausiai Lui Gastonas Seguras (1820–?), prancūzų arkivyskupas, daugelio knygelių, propaguojančių evangeliško gyvenimo idėjas, autorius.

[24] *Senato činauninkas p. Daukantas* – Valdančiajame senate Peterburge Simonas Daukantas dirbo 1835–1850 m., eidamas skyriaus, kur buvo saugoma Lietuvos Metrika, vedėjo (metrikanto) padėjėjo pareigas.

[25] *„Lietuvos istorija"* – turimas galvoje prieš 1838 m. parašytas didžiausias istoriografinis Simono Daukanto veikalas „Istorija žemaitiška". Jis liko rankraščiu, smarkiai perredaguotas ir pavadintas „Lietuvos istorija" buvo išspausdintas Amerikoje (2 t., 1893–1897). Autentiškas jo tekstas, suredaguotas bendrine kalba, paskelbtas 1995 m.

[26] S. Daukantas sudarė lenkų-lietuvių kalbų žodyną (apie 1850–1856 m.), kurį paliko rankraščiu. Giedriaus Subačiaus parengta jo publikacija trimis tomais išėjo 1993, 1995 ir 1996 m., pavadinimu „Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas".

[27] *„Būdas gyvenimo"* – minima 1845 m. Petrapilyje išleista istoriografinė S. Daukanto knyga, pavadinta „Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrašė pagal senovės raštų Jokūbas Laukys".

[28] *Kornelijaus Nepočio „Apie garsingus vyrus"* – S. Daukanto išversta senovės romėnų istoriko Kornelijaus Nepoto (Cornelius Nepos, apie 100–25 pr. Kr.) žymių žmonių biografijų knyga išėjo 1846 m. Petrapilyje, pavadinimu „Gyvatos didžiųjų karvaidų senovės".

[29] Aleksandras Beresnevičius (1823–1902) – Varnių kunigų seminarijos profesorius, 1860–1864 m. Peterburgo dvasinės akademijos rektorius; po M. Valančiaus mirties iki 1883 m. valdė Žemaičių vyskupiją, vėliau Kališo Lenkijoje vyskupas.

[30] Žr. šio tomo tolesnį str. „100-metinės sukaktuvės (1801–1901) Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus".

[31] Jonas Balandis (1823–1888), vikaravo Pandėlyje, Pasvalyje, Varniuose, nuo 1859 m. iki mirties Naujamiesčio klebonas.

[32] Grafai Šuazeliai (Choiseul-Gouffer) – prancūzų grafai; vienas jų nuo jakobinų persekiojimų pabėgo į Rusiją, buvo caro Pavlo I patarėju, 1797 m. gavo Platelių dvarą. Šiam dvarui (Šuazeliai jį valdė iki sovietų okupacijos 1940 m.) činšą mokėjo M. Valančiaus gimtųjų Nasrėnų ūkininkai. Šalynas buvo Platelių palivarkas, bet Valančiai jam nepriklausė.

[33] *„Актасъ иръ потерей"* – maldaknygė parapijų mokykloms, rusų administracijos pastangomis graždanka išleista Vilniuje 1867, 1892 ir 1896 m. Lietuviškais rašmenimis ji pasirodė 1853 m., iki spaudos draudimo buvo pakartota 1855 (2 k.), 1856, 1859, 1861 m. Maldaknygės autorius – Jeronimas Račkauskis (žr. šio str. 8 paaiškinimą).

[34] *Direkcija* – Vilniaus mokslo apygardos institucija Kauno gubernijos pradinių ir žemesniųjų mokyklų reikalams tvarkyti. Veikė Kaune.

[35] Minimas Michailas Muravjovas (1796–1866), rusų generolas, 1863 m. sukilimo Lietuvoje malšintojas, 1863–1865 m. Vilniaus generalgubernatorius. Jo verčiamas ir ilgai laviravęs, M. Valančius išleido ganytojo laišką (1863.IX.6), raginantį sukilėlius sudėti ginklus ir atsiduoti caro malonei, bet tai jis padarė sukilimui užgęstant ir tokį žingsnį jau žengus Lietuvos bajorijai.

[36] Ką ir kiek M. Valančius sukūrė eilėmis, tebėra neaišku. Manoma, kad jis sueiliavo Dovydo psalmes, kurias pirma buvo išvertęs proza (1872 ir 1869 m. leidimai). Galimas daiktas, jo giesmių yra paties redaguotose „Kantičkose" ir jam priklauso hagiografiniai eiliavimai (tarp jų ir apie apaštalus), įdėti į „Palangos Juzės" 1878 m. leidimą. Tačiau abejotina M. Valančių rašius pasaulietinio turinio eiles. Šiame straipsnyje žemiau duodama blaivybinė daina „Ak Tu, Dieve Visagalis!", nors jos autorystė, Vaižganto teigimu, paliudyta bei paremta tikrais dokumentais, vargu laikytina M. Valančiaus darbu.

[37] Žemaičių vyskupijos administraciją (kuriją, konsistoriją) ir kunigų seminariją rusų valdžia iš Varnių perkėlė į Kauną 1864 m. pabaigoje. Tai buvo padaryta norint jas turėti gubernijos valdžios pašonėje, kad būtų lengviau sekti ir kontroliuoti.

[38] Józef Chociszewski (1837–1914) – lenkų rašytojas, publicistas, Lenkijos istorijos populiarintojas, spaudos vaikams ir jaunimui leidėjas; *„Złota Książeczka dla dzieci"* – „Auksinė knygelė vaikams".

[39] *Ras. p.* – Raseinių pavietas. Straipsnio publikacijoje po šios pastraipos eina M. Valančiaus blaivybinis laiškas (1861.X.13) ir S. Gimžausko „Rauda Žemaičių vyskupui Motiejui III 1875 m. mirus". Jų tekstai čia nededami.

100-METINĖS SUKAKTUVĖS (1801–1901) ŽEMAIČIŲ VYSKUPO MOTIEJAUS III VALANČIAUS. Publikuota: Žinyčia. – 1901. – Nr. 3. – P. 1–7.

[1] *paliekame mūsų šovinistams* – šovinistais čia Vaižgantas vadina anų laikų lietuvių šviesuomenės žmones, kurie, atstovaudami materialistinėms pažiūroms, negatyviai vertino religijos ir Bažnyčios vaidmenį visuomenės ir žmogaus gyvenime.

[2] Antonis Prochaska (1852–1930) – lenkų istorikas, LDK istorijos tyrinėtojas, išleidęs studijas apie Jogailą (1908), Vytautą (1914), parengęs šaltinių publikacijų; J.K. Kochanowskis (Jan Karol Kochanowski, 1869–1949) – lenkų istorikas, studijos apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą („Witold Wielki Książe Litewski", 1900) autorius.

[3] *„it vargo pelė"* – nuoroda į S. Daukantą, apie kurio darbštumą šiuo palyginimu pasakyta jo kapo Papilėje paminklo epitafijoje.

[4] *p. Studentas... kalbėdamas apie Muravjovą* – minimas tame pat „Žinyčios" numeryje (p. 63–68) išspausdintas str. „Lietuviai, statykim Muravjovui paminklą!" Studento slapyvardžiu pasirašęs jo autorius – Pranciškus Būčys (1872–1957), spaudos darbuotojas, religinis rašytojas, publicistas, tuomet kunigas, vėliau vienuolis marijonas, vyskupas, Kauno universiteto profesorius. Žr. taip pat šio tomo str. „Kun. dr. Pranciškus Būčys, M.I.C."

[5] Minimi lenkų vyskupai disidentai, kaip ir M. Valančius, priešinęsi rusų valdžios pastangoms pajungti sau Katalikų Bažnyčią: Ignacas Hołowińskis – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 17 paaiškinimą; Kasparas Borowskis – žr. to pat straipsnio tą patį paaiškinimą.

[6] *Katarina II su Sestrencevičiu* – Jekaterina II, Rusijos imperatorė 1762–1796 m.; Stanislavas Siestrzeńcewiczius (1731–1826) – pirmasis Rusijos imperijoje Katalikų Bažnyčios arkivyskupas metropolitas, rezidavęs Mogiliove; juo paskirtas 1782 m. imperatorės Jekaterinos II, jis laikėsi prisitaikymo ir pataikavimo valdžiai politikos.

[7] *„pravoslavija i russkoj gosudarstvennosti"* (rus.) – stačiatikystės ir rusiško valstybiškumo.

[8] Turima galvoje, sutinkant M. Valančiaus gimimo šimtmetį, 1900 m. TS (Nr. 1–4, 6–12) ir „Žinyčioje" (Nr. 1–3) Vaižganto skelbti jo užrašų vertimai.

[9] *„Skaitymų knygos"* – kalbama apie M. Valančiaus grožinės prozos leidinius („Vaikų knygelė", „Paaugusių žmonių knygelė", „Palangos Juzė", „Pasakojimas Antano Tretininko"), taip pat spaudos draudimo metais kelių leidimų susilaukusius jo „Žyvatus šventųjų".

[10] *nors „ilgus skvernus" nešiojo* – t.y. nešiojo sutaną, buvo dvasininkas.

[11] *Štai tas pamokslas iš seno rankraščio...* – prie straipsnio pridedamą A. Baranausko pamokslą, pasakytą lenkiškai per vysk. M. Valančiaus laidotuves, Vaižgantas greičiausiai išvertė į lietuvių kalbą iš L. Ivinskiui priskiriamo jo nuorašo (jis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne, f1, 558). Nuorašo pirmajame puslapyje – A. Baranausko titulus praplečianti išnaša *Późniejszy Biskup Sejneński* (Vėlesnis Seinų vyskupas) rašyta Vaižganto ranka ir pasirašyta inicialais *Ks.J.T.* (Kun. J. Tumas).

[12] *Jeremijo raudos* – biblinio pranašo Jeremijo lyrinės elegijos (lamentacijos), kuriomis apraudama sugriauta Jeruzalė (ST, Jer).

[13] *išaukština ubagą ir pasodina jį su savo kunigaikščiais* – pasakymas iš psalmės „Šlovė Viešpaties vardui". (S. Testamentas, Ps 112, 7–8.)

[14] Šventieji ir išpažinėjai Jonas Kapistranas (1385–1456) Bažnyčios minimas kovo 28, Vincentas Fereras (1350–1419) – balandžio 5, Juozapas Kalasantas (mir. 1648) – rugpjūčio 27 d.

KS. BISKUP MACIEJ WOŁONCZEWSKI I SZYMON DOWKONT. Publikuota: Kraj. – 1902. – Nr. 1. – P. 7–8 (priedas „Życie i sztuka"). Rubrikoje „Działacze litewscy". Parašas: *Ks. J. Tumas.*

Žemiau pateikiamas straipsnio vertimas, po juo – teksto paaiškinimai.

KUN. VYSKUPAS MOTIEJUS VALANČIUS IR SIMONAS DAUKANTAS

*Šiais metais Žemaičių vyskupija bažnytinėmis pamaldomis pagerbė prieš 26 metus užgesusio įžymiojo savo vyskupo Motiejaus III atminimą, sukakus šimtosioms jo gimimo metinėms. Retos sveikatos, ypatingų sugebėjimų, apaštalinio atsidavimo ir palankių aplinkybių, atvėrusių jam plačiausią veiklos lauką, laimingas sutapimas leido vyskupui Motiejui III praėjusiame amžiuje atlikti tokį svarbų vaidmenį, kad būsimasis etnografinės Lietuvos civilizacijos istorikas turės į jį atkreipti išskirtinį dėmesį. 1875 m. mirusio vyskupo mokinys, bičiulis ir bendradarbis kun. prelatas J. Račkauskis plačiame biografiniame škice („Katalikų apžvalga", Nr. 35, 36), taip pat Jo Ekscelencija kun. vyskupas A. Baranauskas (kun. A. Dambrausko vysk. Motiejaus biografija šių metų „Peterburgo Romos katalikų labdaros draugijos kalendoriuje") įtikinamai nusakė plačią vysk. Motiejaus III veiklą ir asmeninius privalumus. Tad ten nukreipiame smalsų skaitytoją. Čia norėtume išryškinti nutylėtą, bet, ko gero, reikšmingiausią smulkmeną – jo asmeninį ryšį su Simonu Daukantu, taipgi vaidmenį, kurį jie abu atliko lietuvių raštijos raidoje ir apskritai liaudies švietime.**

---

* Dėkingi p. Jono Jokubauskio, Ketūnų savininko Kuršėnų par., malonei už galimumą čia pridėti fotografines nuotraukas jo šeimos galerijoje esančių portretų, nežinomų net labiausiai tomis asmenybėmis susidomėjusiems.

I

Knygų kalba lietuvių kalba pasidarė jau XVI ir XVII a. Jono Bretkūno, Žemaičių kanauninko Mikalojaus Daukšos, kun. Konstantino Sirvydo ir jo Jėzaus draugijos kolegų kalba iki šiol tebėra formų bei posakių grynumo, taisyklingumo ir turtingumo pavyzdys. Tuo tarpu XVIII amžius tolesnę lietuvių rašto kalbos raidą paveikė labai neigiamai. Tuo laikotarpiu nerandame nė vieno rašytojo, kuris savo elgesio su rašytine kalba sąžiningumu būtų prilygęs pirmtakams. Knygų, pamokslų kalba, o per tai iš dalies ir kasdienė šneka buvo užteršta nereikalingais barbarizmais. „Daugelis menkiau prityrusių žmonių mano, jog lietuvių kalba yra lenkiškų ir rusiškų pasakymų mišinys, o savų turi maža", – sako Karolis M. Br-kis („Panemuniečių liaudies dainos iš Aleksoto apylinkių", Poznanė, 1844). Pagaliau tuomet nedaug buvo norinčių rašyti lietuviškai: dėstomoji lenkų kalba darėsi namų kalba visiems tiems, kurie lankė kokią nors mokyklėlę, o gimtoji kalba slėpėsi po prasčiausiais šiaudiniais stogais, „mužikėjo". Pirmieji raginimai rimčiau traktuoti senovišką lietuvių kalbą pasigirdo tiktai XIX a. Kaip atrodo, pirmasis tuo klausimu prabilo kun. prof. Bohušas dar prieš mokytus istorikus Kraszewskį, Jucevičių ir daugelį kitų. Tuos raginimus išgirsta. Į plunksnos darbininkų gretas stojo Dionizas Poška, kun. K. Vizgirdas, kun. prof. S. Stanevičius, kun. A. Strazdas, arba Drozdovskis-Jezieža, kun. kanauninkas C.J. Nezabitauskis, kun. tretininkas A.J. Pabrėža ir daug kitų kaip poetai, mokslininkai ir moralistai ir iš savo tarpo davė tuos tikrus korifėjus – Simoną Daukantą ir Motiejų Valančių.

II

Valančių ir Daukantą surišo ir į bendrą darbą nukreipė pati Apvaizda, vesdama juos nuostabiais vienodais keliais tarnauti liaudžiai, iš kurios buvo kilę. Abu gimę Telšių paviete: Daukantas Skuodo (dabar Lenkimų) par. iš vienkiemio bajorų 1793 m. spalio 28 d., Motiejus Valančius – Salantų par., per 4 mylias nuo Daukanto, 1801 m. vasario 16 d. iš laisvų žmonių, priklausiusių Leduchovskiams. Abu lavinosi, nors ne tuo pat metu, dominikonų gimnazijoje Žemaičių Kalvarijoje, paskui Vilniaus universitete didžiausio jo sužydėjimo laikotarpiu, gaudami mokslinius magistro laipsnius. Po visokių išgyvenimų galų gale juos suartino gyvenamoji vieta – Peterburgas, kur Daukantas, pasiekęs tikrojo valstybės patarėjo rangą, buvo Senato tarnautojas, Lietuvos Metrikos saugotojas, Valančius, įgijęs šv. Teologijos daktaro laipsnį, – iš Vilniaus čia perkeltos Dvasinės akademijos profesorius.

Vyskupas Valančius savo „Kronikoje" taip pastebi apie bičiulį: „Nuo vaikystės iki pat senatvės p. Daukantas turėjo ypatingą aistrą žemaičių kalbai. Kiekviena žemaitiškai parašyta keverzonė jam kėlė entuziazmą. Buvo didžiausias nedraugas tiems, kurie galėjo rašyti žemaitiškai, bet nerašė. Todėl, norėdamas atstoti daugelio dykinėjimą, visą savo gyvenimą paskyrė žemaičių kalbos ugdymui, jos švarinimui nuo makaronizmų. Autoriaus garbės visiškai netroško, dėl to kone visus savo raštus leido pseudonimais". Ne kitaip atsilieptų ir Daukantas apie Valančių. To užsidegimo rezultatas buvo varginantis darbas krašto ir užsienio archyvuose siekiant parengti savarankišką Lietuvos istoriją. Valančius rengia Bažnyčios istoriją ir 1848 m. išleidžia dvitomę „Žemaičių vyskupystę" (337+274 p.) – žinomą veikalą, išverstą ir į lenkų kalbą, Daukantas tuo tarpu parengia dvitomę politinę „Lietuvos istoriją" (484–531 p.) ir vieną tomą „Būdas senovės lietuvių" (279 p.) – veikalus, nepaisant per didelio Lietuvos apoteozavimo, neįkainojamos vertės.

Netrukus abu apleidžia Peterburgą: kun. Valančius pradeda vadovauti Žemaičių diecezinei seminarijai, paskui tampa žemaičių ganytoju; Daukantas atsisako etatinės tarnybos ir apsigyvena prie vyskupo, pasitenkindamas nedidele jo parama (subsidija), kad ir toliau kartu dirbtų pasirinktoje srityje.

Gyveno darbu, ilsėjosi dirbdami. Vysk. Valančiaus apaštalinės pastangos mokant ir dorinant liaudį pagrįstai kelia tyrinėtojo nuostabą; taip mokėjo susitvarkyti laiką, kad kiekvieną valandėlę kas nors iš jo gaudavo. Už puikius akcijos prieš degtinę rezultatus Lietuva dėkinga vysk. Valančiaus ir Daukanto plunksnoms, taip pat už jų pastangas steigiant ir reformuojant esamas parapines mokyklėles. Žinoma, jog nuo senų laikų net ir į parapines mokyklėles leidžiami žemaičių vaikai pirmiausia turėjo mokytis lenkų, paskui lotynų kalbos, nes ir gramatikas turėjo tik lenkų–lotynų. Daukantas lenkų kalbos tarpininkavimą laikė visiškai nereikalingu ir norėjo, kad lotyniškai būtų mokoma remiantis žemaičių kalba. Būtent tuo tikslu išleido lotynų–žemaičių gramatiką „Prasma lotynų kalbos". Visiškai pritardamas Daukantui, kuris, be paminėtos lotyniškos gramatikos, dar parašė pradinio žemaičių kalbos mokymo vadovėlį, išvertė Kornelijų Nepotą ir Fedrą, vyskupas Valančius parengė katekizmo, Istorijos šventos, Bažnyčios istorijos vadovėlius, chrestomatiją vaikams ir paaugusiems ir t.t.

Šalia pedagoginės veiklos, šie du nenuilstantys darbininkai nepamiršo teikti liaudžiai ir specialių žinių. Daukantas, puikiai mokantis europines kalbas, supažindina lietuvių liaudį su kitakalbiais agronominiais veikalais apie apynių auginimą, tabaką, vaisių sodus, pašarinius augalus, bites, moko, kaip apsisaugoti nuo gaisrų ir kt. Vyskupas renka padavimus ir tikrus atsitikimus, suteikia jiems pamokomų pasakojimų formą, kaupia etnografinę medžiagą, užrašo provincinius papročius, priežodžius, techninius terminus ir stengiasi viską sunaudoti, „kadangi, tėveli, – kalbėjo, – jei neužrašysi, tai ir pražus". Kartu su tuo Daukantas sudaro dainų, arba liaudies dainų, rinkinį.

Vyskupas Valančius taip pat subūrė plejadą neeilinių kunigų, „kurie galėjo ir norėjo darbuotis plunksna". Šalia jo matome: Tadą ir Vincentą Juzumavičius, prelatą Račkauskį, seminarijos rektorių Juozapą Dovydavičių, prel. Kasakauskį, kan. Otoną Praniauską, dekaną K. Skrodzkį, Rapolą Jasikevičių. Net už Lietuvos ribų gyvenę rašytojai, kaip Saratovo seminarijos rektorius kun. Juozapas Želvavičius, Ivinskis ir daug kitų, su vysk. Valančium nuolat palaikė korespondencinius ryšius. Tuo būdu, iš tiesų vertas nuostabos, vysk. Valančius su Daukantu palyginti per trumpą laiką aprūpino Lietuvą nemažu kiekiu knygų liaudiška kalba ir tikrai nusipelnė to, kas dabar apie juos sakoma – išmokė Lietuvą skaityti.

Vysk. Valančiaus ir Daukanto bendro darbo viršūnė turėjo būti lietuviškas laikraštis, kadangi ligi tol iš lietuviškų periodinių leidinių buvo žinomas tik „Ūkinis kalendorius" su plačiu literatūriniu priedu, leidžiamas Lauryno Ivinskio su kunigaikščio Irenėjaus Oginskio parama. Buvo jau sutarti korespondentai, Vilniaus knygininkas Zavadzkis prisiėmė leidybą, redaktorium buvo pakviestas Mikalojus Akelevičius, „Mužikas iš Marijampolės pavieto", rašytojas, gerai žinomas ir lenkų literatūroje, Paryžiuje išleistos „Lietuviškos gramatikos" autorius. Tačiau aplinkybės suardė tą naudingą sumanymą.

Žodžiu, „it vargo pelės" – kaip pelės darbininkės – plušėjo tie du plunksnos vergai, visada stiprinami taurios humanitarinės idėjos, nepaisydami to, kad daug kas jiems nepagrįstai primetė vadinamąją chlopomaniją, arba – šiandieniškai – litvomaniją. Kaip

matyti iš paskutinės Vilniaus universiteto monografijos, Valančiui ir po šiai dienai to neatleista, o apie Daukantą čia visiškai nutylėta. O vis dėlto tarp amžininkų vyskupas Valančius turėjo nemaža šalininkų, tarp kitko, tai liudija čia pridedami portretai, kuriuos žymus Kauno gubernijos žemvaldys p. Narbutas nuškicuoti savo galerijai užsakė dailininkui Jonui Zenkevičiui.

Simonas Daukantas mirė Papilėje (Šiaulių par.) 1864 m. lapkričio 24 d., vyskupas Motiejus Valančius – Kaune 1875 m. gegužės 20 d.

Lietuvių literatūros raidai abu davė stiprų postūmį, deja, sustabdytą paskutiniais laikais. Rankraščiais Daukantas dar paliko stalčiuje daug vertingų darbų, tarp jų turtingą lietuvių kalbos žodyną.

Vaižganto str. „Kun. vyskupas Motiejus Valančius ir Simonas Daukantas" paskelbęs lenkų visuomeninio gyvenimo, politikos ir literatūros savaitraštis „Kraj" („Kraštas") ėjo Peterburge 1882–1909 m.

[1] Vaižganto nurodomus ir jo išverstus vysk. M. Valančiui skirtus tekstus (J. Račkauskio apybraižą, A. Baranausko pamokslą) bei žinias apie A. Dambrausko (A. Jakšto) straipsnį žr. šio tomo str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" ir „100-metinės sukaktuvės (1801–1901) Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" bei jų paaiškinimus.

[2] Vaižganto straipsnis iliustruotas S. Daukanto ir M. Valančiaus portretų, nutapytų 1850 m. J. Zenkevičiaus, nuotraukomis.

[3] *Karol M.Br...i* – Karol Brzozowski (1821–1904), lenkų poetas ir dramaturgas. Kovų už Lenkijos nepriklausomybę (1848 m. Poznanės krašto sukilimo ir 1863 m. sukilimo) dalyvis. Kilęs iš Varšuvos. Mokėsi Seinų ir Suvalkų mokyklose, čia bendraudamas su lietuviais pramoko lietuviškai. Jo surinktų ir išverstų į lenkų kalbą lietuvių liaudies dainų rinkinyje „Panemuniečių liaudies dainos iš Aleksoto apylinkių" įdėta 51 daina, tarp jų 8 su gaidomis ir originalų tekstais.

[4] *ks. prof. S. Staniewicz* – turimas galvoje poetas Simonas Stanevičius, kuris nebuvo nei kunigas, nei profesorius; Vaižgantas čia pakartojo 1885 m. „Aušroje" (Nr. 9) skelbtą ir vėliau apie lietuvių literatūrą rašiusių (J. Šliūpo, Maironio, J. Žiliaus-Jonilos, A. Miluko) kartotą klaidingą žinią, esą Simonas Stanevičius buvęs Varnių kunigų seminarijos rektorius.

[5] *A. Strazdas, czyli Drozdowski-Jezierza* – Drozdowskis – sulenkinta A. Strazdo pavardė, kuria jis vadinosi, matyt, nuo mokyklos laikų; Jezierza – bajorų herbas (baltas kryžius raudoname fone, ant kryžiaus varnas su žiedu snape), priklausęs apie trims dešimtims Lenkijos–Lietuvos bajorų giminių, tarp jų ir Drozdovskių. A. Strazdas šio herbo pavadinimą prie sulenkintos savo pavardės yra prisidėjęs kelete XIX a. 3-jame dešimtmetyje rašytų raštų bei lenkiškos „Giesmės Rygos miestui pagerbti" leidinėlyje, tuo pabrėždamas tariamą savo bajorišką kilmę.

[6] *Lietuvos istorija* – žr. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 25 paaiškinimą.

[7] *Wypisy dla dzieci i doroślejszych* – turima omenyje tikriausiai M. Valančiaus beletristiniai leidiniai – visų pirma „Vaikų knygelė", „Paaugusių žmonių knygelė".

[8] Kalbama apie 1859 m. ketintą pradėti leisti M. Valančiaus remiamą laikraštį „Pakeleivingas", kurį redaguoti buvo pakviestas M. Akelaitis; rusų valdžiai nedavus leidimo, laikraštis neišėjo.

[9] *Jak widać z ostatniej monografji uniwersytetu Wileńskiego* – nurodoma 1899–1900 m. Vilniuje išėjusi tritomė Józefo Bielińskio monografija „Uniwersytet Wileński" („Vilniaus universitetas"). S. Daukantas joje neminimas, o M. Valančius apibūdinamas (3 t., p. 493–495) platokai ir iš esmės palankiai, nors kartu negatyviai atsiliepiama apie valstietišką jo mentalitetą, atsainumą bajorijai, rašymą lietuviškai.

[10] Nurodoma klaidinga M. Valančiaus mirties diena; turėjo būti gegužės 17 (senuoju kalendoriumi).

[11] *powstrzymany niestety w czasach ostatnich* – užuomina į lietuvių spaudos draudimo laikus.

[12] Rankraščiais S. Daukantas paliko daugelį savo darbų, tarp jų didžiausius – „Darbus" (išl. 1929), „Istoriją žemaitišką" (išl. 1995), „Pasakojimą" (išl. 1976), lenkų–lietuvių kalbų žodyną (žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 26 paaišk.).

JONAS BILIŪNAS. Publikuota: Viltis. – 1907. – Gruod. 2(15). – Nr. 26. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] *p. Ruc.* – Antanas Rucevičius (1880–1949), spaudos darbuotojas, vertėjas, memuaristas.

[2] Darvinas (Charles Darwin, 1809–1882) – anglų gamtininkas, organizmų evoliucijos, grindžiamos natūralia jų atranka, teorijos kūrėjas.

[3] Karlas Kautskis (Kautsky, 1854–1938) – vienas vokiečių socialdemokratijos teoretikų ir II internacionalo vadų; laikėsi evoliucinės visuomenės raidos sampratos.

[4] Minimas D. Defoe apysakos apie Robinzoną Kruzą lenkiškos adaptacijos lietuviškas leidimas („Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės", 1907), išverstas J. Ralio ir J. Šlapelio, suredaguotas J. Jablonskio.

[5] „Žibutė" – Jovaro (1880–1960) eilėraščių knygelė, išleista 1906 m. Vilniuje.

[6] *„Neuhochdeutsche Metrik"* („Dabartinės vokiečių kalbos eilėdara") – vadovėlis, išėjęs 1893 m. ir pakartotas vėliau (1902 m.).

[7] *Knygų Vabalas* – Pranas Klimaitis (1883–1940), spaudos darbuotojas ir bendradarbis, publicistas, 1906–1907 m. Vilniuje ėjusio dvisavaitinio laikraščio „Lietuvis" redaktorius. J. Biliūnas mini šiame laikraštyje (1907 m., Nr. 2–3) išspausdintą jo straipsnį „Kenksmingoji srovė mūsų raštijoje", kur rašoma apie Kazį Puidą.

[8] Tarp J. Biliūno pageidautų M. Valančiaus raštų buvo ir beletristikos knygelių (iš jų „Vaikų knygelė" laiške nurodoma), bet jos išėjo ne „da prieš Muravjovą", t.y. prieš spaudos draudimą, o ją jau draudžiant, 1868–1869 m.; išspausdino jas ne J. Zavadskis Vilniuje, bet su kontrafakciniais leidimo duomenimis Berlyno ir Klaipėdos spaustuvininkai.

[9] Abi šios citatos iš J. Biliūno laiško A. Rucevičiui, rašyto 1907 m. gruodžio mėn. Šias ir tolesnes J. Biliūno laiškų ištraukas Vaižgantas cituoja laisvai, neišlai-

ko tekstų autentiškumo, juos adaptuoja. Neretai jis keičia žodžius ar jų formas, perdaro sakinius, paminimų rašytojų K. Puidos ir K. Alytos pavardes žymi inicialais. Tas pat pasakytina ir apie „kuone ištisai" pateikiamą 1907 m. gruodžio 2 d. laišką, kuris, be smulkių redakcinių pakeitimų, yra gerokai kupiūruotas, o vietoj originale nurodytų J. Zavadzkio katalogų numerių papildytas jais žymimų knygų pavadinimais. Laiškų originalus žr. J. Biliūno Raštuose (3 t., 1981, p. 416–418, 420–421, 429–430, 438–441).

[10] *Ar „Liet. Ūk." nežada ... metamorfozuoties?* – nuo 1905 m. Vilniuje leisto „Lietuvos ūkininko" kryptis svyravo, todėl ėjo kalbos apie didesnį jo kairėjimą ar dešinėjimą.

[11] Kalbama apie A. Smetonos ir Vaižgantos inicijuotą „Viltį", pradėjusią eiti 1907 m. spalio 16 d.

[12] Citata iš 1907 m. rugpjūčio 2 d. laiško A. Rucevičiui.

[13] Cituojama iš 1907 m. vasario 27 ir kovo 12 d. laiškų A. Rucevičiui.

[14] J. Biliūnas laiškuose yra nurodęs tik leidinių katalogo pozicijų numerius. Knygų pavadinimus ir autorius iššifravo pats Vaižgantas.

[15] „Valstiečių balsu" pavadintas laikraštis nei tuomet, nei vėliau nebuvo išleistas.

[16] *„Sveikata eina blogyn. Nors gydytojai mėgsta žodžiais guosti, bet jų akys nemeluoja..."* – perfrazuotas 1907 m. kovo 12 d. laiško A. Rucevičiui sakinys: „Su manimi šiemet, regis, ne tik ne geriau, bet blogiau (daktarai mėgsta nesakyti, tik jų akys ne visados tyli)".

[17] „Vilniaus žinių" 1907 m. Nr. 205 išspausdintas pranešimas apie J. Biliūno mirtį ir nepasirašytas nekrologas „Jonas Biliūnas pasimirė".

A.†A. KUN. ANTANAS KAUPAS. Publikuota: Vairas. – 1914. – Nr. 1. – P. 11. Parašas: *K.J.T.*

[1] „Draugas" – katalikiškas Amerikos lietuvių laikraštis. Išėjo 1909 m. Wilkes-Barre, 1912 m. perkeltas į Čikagą, iš pradžių savaitraštis, nuo 1916 m. dienraštis. A. Kaupas jį redagavo 1909–1913 m.

[2] *et sequ.* (et sequenti, lot.) – ir tolesni.

[3] Mokslo, politikos ir literatūros žurnalas „Draugija" ėjo 1907–1914, 1919–1923 ir 1937–1940 m. Kaune. Jo įsteigėjas ir redaktorius iki mirties (1938) buvo A. Dambrauskas (A. Jakštas).

KUN. KAZIMIERAS PAKALNIŠKIS-DĖDĖ ATANAZAS. Publikuota: Rygos garsas. – 1915. – Saus. 27. – Nr. 10 („Rygos Garso" sveikinimas", „Bibliografinės žinios"); saus. 29. – Nr. 11 („Bent kiek atminimų"); saus. 31. – Nr. 12 (skyr. „Bent kiek atminimų" trys paskutinės pastraipos, „Darbai"). Rubrikoje „Mūsų veikėjai – rašytojai". Parašas: prieš kiekvienos dienos publikacijos tekstą – *Kun. Juozas Tumas,* po visu tekstu – *Kun. J.T.*

[1] „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga" – 1889–1896 m. ėjęs dvisavaitinis katalikiškas žurnalas, spausdintas Tilžėje.

[2] *Šv. Kazimiero draugija* – katalikiška knygų ir spaudos leidimo draugija, įsteigta Kaune 1905 m. ir veikusi iki 1940 m. (pirmosios sovietų okupacijos);

Blaivybės draugija – Lietuvių katalikų blaivybės draugija, su pertrauka I pasaulinio karo metais veikė 1908–1940 m., centras buvo Kaune.

[3] Jonas Balvočius (1841–1915) – kunigas, rašytojas; kunigavo Kėdainiuose, Dusetose, Ėriškiuose, Uliūnuose; paskelbė didaktinių pasakojimų, proza išvertė I. Krylovo pasakėčias („Pasakos", 1902); pasirašinėjo Geručio slapyvardžiu.

[4] *Sargiečių kalendorius* – 1896–1904 m. ėjusio katalikiško žurnalo „Tėvynės sargas" redakcijos rengtas kalendorius; pavadinimu „Ūkiškasis kalendorius" išleistas pamečiui 1898–1904 metams.

[5] *„Apžvalgos" pradžia* – „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" pirmojo numerio programinis straipsnis „Parmaina".

[6] Domininkas Pocius (1866–1917) – publicistas; kunigavo Gaurėje, Žvingiuose; „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos", „Lietuvių laikraščio" bendradarbis, išleido šviečiamosios ir religinės literatūros („Būdai gydymo nekurių ligų", 1895; „Ligonių prietelis, arba dvasiški skaitymai", 1911).

[7] *patekau į tą žemaičių klierikų sūkurį ar „blūdą", kaip Dobilas pasakytų* – kalbama apie 1889 m. Kauno kunigų seminarijos klierikų slaptai įkurtos Lietuvos mylėtojų draugijos veiklą, kuria buvo siekiama rengti, leisti ir platinti žmones religiškai šviečiančią lietuvišką literatūrą; darydamas aliuziją į 1905 m. revoliuciją vaizduojantį J. Lindės -Dobilo romaną „Blūdas", Vaižgantas, matyt, norėjo pažymėti tos veiklos intensyvumą.

[8] *naudingą šv. Alfonso de Liguori knygutę* – tikriausiai turima galvoje 1891 m. išėjusi Kauno kunigų seminarijos klierikų iš lenkų kalbos versta minimo XVIII a. italų teologo knyga „Apie maldą kaipo raktą į dangų".

[9] Petras Vengalis (1867–1901) kunigavo Lyvenberzinėje (Latvija), Pabiržėje, Upynoje.

[10] Povilas Šilinskis (1865–1892) vikaravo Rumšiškėse.

[11] *„Ora et labora unitis viribus"* (lot.) – melskis ir dirbk bendromis jėgomis.

[12] *pečiotis* (rus.) – antspaudas.

[13] *„davnasčiai"* (rus.) – senumui, senačiai.

[14] Vaižganto minimas aprašymas – Dėdės Atanazo slapyvardžiu pasirašytas K. Pakalniškio straipsnis „Pirm 25 metų" paskelbtas 1914 m. „Vilties" mokslo ir literatūros priede" (Nr. 5/6, sk. 145–147).

[15] Eduardas Barauskis (Borovskis, 1835–1894) – Žemaičių kunigų seminarijos inspektorius nuo 1886 m.; buvo priešiškas tautiniam lietuvių atgimimui.

[16] Adomas Žeimis (Žeimys, Žeimavičius, apie 1855–1909) – kunigas Varniuose, Ylakiuose, Peleke (Baltarusija); publicistas, religinis rašytojas, „Tėvynės sargo", „Vienybės lietuvninkų", „Vilties" bendradarbis.

[17] Kalbama apie 1886 m. rusų valdžios įvykdytą prievartą, kai, žmonėms priešinantis, buvo jėga atimta ir sugriauta Kęstaičių (Telšių raj.) bažnyčia bei prie jos buvusi susenusių kunigų prieglauda.

[18] *incl.* – inclusive (lot.) – imtinai.

[19] Felicijonas Lelis (Lialis, 1870–po 1940) kunigavo Kaune, Kupiškyje, Papilyje, Pumpėnuose, vienas „Tėvynės sargo" steigėjų, „Vilniaus žinių", „Šaltinio",

„Vilties" bendradarbis; Kazimieras Kazlauskas (1865–po 1940) kunigavo Vidžiuose, Rumšiškėse, Rozalime, Svėdasuose, Krekenavoje, Lapėse, „Tėvynės sargo", „Vilties" bendradarbis.

KUN. KAZIMIERAS PAKALNIŠKIS. Publikuota: Vairas. – 1915. – Nr. 9. – P. 137–138. Rubrikoje „Mūsų veikėjai – rašytojai". Parašas: *K.J.T.*

[1] Turima galvoje „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga".

[2] „Zapadninkais" („vakariečiais") Vaižgantas ironiškai vadino į vakarinę Rusijos imperijos dalį, kuriai priklausė ir Lietuva, atsiųstus rusų valdininkus, vykdžiusius nerusiškų kraštų kolonizavimo ir nutautinimo politiką.

[3] „Vienybė" – kaimui skirtas katalikiškas žurnalas, 1907–1914 ir 1918–1933 m. ėjęs Kaune, 1914–1915 m. Vilniuje; „Garnys" – 1910–1914 ir 1924–1929 m. Kaune leistas katalikiškas mėnesinis satyros ir humoro laikraštis.

[4] *Skaityk š.m. „Rygos Garso" Nr. 10, 11, 12* – nurodomas paties Vaižganto str. „Kun. Kazimieras Pakalniškis – Dėdė Atanazas" (žr. šio tomo p. 57–68).

DR. JONAS BASANAVIČIUS. Publikuota: Laisvė. – 1921. – Gruod. 3. – Nr. 273 („Pagerbkime Basanavičių – jo paties raštais!"). Parašas: *Vaižgantas;* Sekmoji diena. – 1921. – Lapkr. 27. – Nr. 39 („Basanavičiaus darbų objektas"). Parašas: *Vaižgantas;* Lietuvių balsas. – 1921. – Lapkr. 26/27. – Nr. 11 („Istorijos etapų stulpai milžinai"). Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR -4. – P. 96–115 (po dalių tekstais: *Laisvė, 21 m., XII – 3.; Sekm. diena, 39.; Lietuvių Balsas, 11, 21 m. XI – 26.).*

[1] *Myk. Biržiška tepatiekė mums rinkinį savo feljetonų...* – kalbama apie 1920–1922 m. išėjusius M. Biržiškos publicistikos rinkinius „Na posterunku Wileńskim" („Vilniaus sargyboje", 1–6 d.), kuriuose buvo sudėti straipsniai iš jo paties redaguoto dienraščio „Głos Litwy", ėjusio Vilniuje 1919–1922 m.

[2] *„Švyturys"... išleido vardu „Lenkų okupuotame Vilniuje 1919 m."* – kaip antrasis Vaižganto Raštų tomas leidinys tokiu pavadinimu išėjo 1922 m.; *„Švyturys"* – knygų leidimo bendrovė, veikusi 1918–1931 m. Vilniuje ir Kaune.

[3] *jis yra ... kantrusis „benediktinas"* – Vaižgantas lygina J. Basanavičių su vienuoliu benediktinu, matyt, turėdamas galvoje benediktinų vienuolijai būdingą siekimą būti naudingiems visuomenei kultūrinės prasmės darbais.

[4] Tacitas (Publius Cornelius Tacitus, apie 58– po 117) – romėnų istorikas, savo veikale „Germanija" (98) pirmą kartą paminėjęs aisčius; Herodotas (Herodotos, tarp 490–480 – apie 425 pr. Kr.) – graikų istorikas, laikomas istorijos mokslo pradininku; aprašė pietryčių Europos genčių gyvenimą.

[5] *Metus reverentialis* (lot.) – pagarbos baimė.

[6] *„gadit angličanka"* (rus.) – nemalonumus daro anglė.

[7] *„Noli tangere circulos meos"* (lot.) – neliesk mano apskritimų. Šie žodžiai priskiriami graikų matematikui ir fizikui Archimedui (apie 278–212 pr. Kr.). Pagal Romos istoriką Pitą Livijų (59 pr. Kr. – 17) juos jis sušukęs prie brėžinių jį užtikusiam ir nužudžiusiam Sirakūzus (Sicilija) puolusių romėnų kareiviui.

[8] *buvo pasiryžęs paimti Šutino muziejų* – kalbama apie privatų muziejinių vertybių rinkinį; Šutinas (pats rašėsi *Antoni Szutinas* ir *Antanas Šutinis*) –

Vilniuje gyvenęs savamokslis dailininkas ir archeologinių radinių kolekcionuotojas (mirė po 1919 m.).

[9] *„bacillus polonicus"* (lot.) – lenkiška bacila; užsikrėtėliais šia bacila J. Basanavičius vadino sulenkėjusius ir išsižadėjusius gimtosios kalbos 1899 m. „Tėvynės sargo" 6 nr. Birštono slapyvardžiu paskelbtame str. „Prie klausimo apie išnykimą lietuviškos kalbos".

[10] *esu jau prirodęs „Lietuvių Balse" Nr. 11* – žr. šio straipsnio trečiąją dalį „Istorijos etapų stulpai milžinai".

[11] *sudarytojas Sąjungos, kuri buvo lyginama Mykolo Archangelo organizacijai* – kalbama apie J. Basanavičiaus ir kitų 1907 m. Vilniuje inicijuotą ir iki 1915 m. veikusią „Sąjungą pagrąžinimui teisių lietuviškai kalbai Rymo katalikų bažnyčiose Lietuvoje"; Mykolo Archangelo organizacija – kraštutinių rusų monarchistų (juodašimčių) sąjunga, atsiradusi 1905 m. revoliucijos laikais ir kovojusi prieš revoliucinį bei demokratinį judėjimą.

[12] Tautos Pažanga – tautinės dešiniosios krypties partija, A. Voldemaro, J. Tumo ir kitų iniciatyva įkurta 1916 m. Rusijoje; susijungusi su kitomis tos pat orientacijos organizacijomis, nuo 1924 m. ji vadinosi Lietuvių tautininkų sąjunga.

[13] *in toto* (lot.) – apskritai, iš viso.

[14] A. Janulaičio monografijėlė „Simanas Daukantas" buvo išspausdinta 1913 m. „Lietuvių tautoje" (II, p. 244–288) ir tais pat metais išėjo atskiru leidiniu.

[15] *apynių auginime, gaisrų gesyme, miškų sėjime* – taip nurodomos Peterburge S. Daukanto išleistos ūkinių patarimų brošiūros („Parodymas, kaip apynius auginti", 1847; „Ugnies knygelė", 1849; „Pamokslas, kaip girias kirsti, sėti ir diegti", 1854).

[16] Turimas galvoje Merkelis Giedraitis (1536–1609), prieš tapdamas Žemaičių vyskupu, 1572–1576 m. buvęs Vilniaus vyskupijos kapitulos prelatu.

[17] *Watsonus, Stephensonus* – kalbama apie pirmąją techninę revoliuciją įvykdžiusius žmones; Watsonas – tikriausiai turėtas galvoje James Wattas (1736–1819), škotų inžinierius, 1769 m. sukonstravęs pirmąjį garo variklį; George Stephensonas (1781–1848) – anglų inžinierius, pirmojo garvežio konstruktorius ir pirmųjų geležinkelių linijų tiesėjas.

[18] *Čekų epininkas H.* – Vaclavas Hanka (1791–1861), filologas, poetas; kartu su kitais parašė kūrinių, kuriuos paskelbė kaip anoniminę senovės čekų poeziją.

[19] Minimas vengrų rašytojas Mór Jókai (1825–1904); sutrumpintas jo romano „O žemė vis dėlto sukasi" A. Kriščiukaičio-Aišbės vertimas („Pajudinkime, vyrai, žemę!") išėjo 1892 ir pakartotas 1921 m.

[20] Turima galvoje Čekija (priklausiusi anuometinei Austro-Vengrijai), kur, gyvendamas 1882–1884 m., J. Basanavičius vedė prahiškę vokietaitę G.E. Mohl, ir Bulgarija, kurioje jis gydytojavo 1879–1882 ir 1884–1905 m., buvo gavęs jos pilietybę ir pasiekęs nemažą visuomeninę padėtį.

[21] Kalbama apie 1905 m. lapkričio 15 d. J. Basanavičiaus memorandumą Rusijos Ministrų tarybos pirmininkui S. Vittei, kuriame Lietuvai reikalauta plačios autonomijos. Be J. Basanavičiaus, memorandumą pasirašė D. Malinaus-

kas, J. Ambraziejus ir M. Dovoina-Silvestravičius, jo tekstas buvo paskelbtas tų pat metų „Vilniaus žinių" 267 nr.

[22] *sušaukdamas visos Lietuvos seimą* – Didįjį Vilniaus seimą – 1905 m. gruodžio 4–6 d. vykusį visos Lietuvos atstovų suvažiavimą.

[23] J. Basanavičius buvo priragintas kandidatuoti į 1912 m. rinktą IV Rusijos dūmą, bet ragintojų apviltas į ją nepateko.

ŽEMAITĖ. Publikuota: Lietuvių balsas. – 1921. – Gruod. 10. – Nr. 17 („Žemaitės asmuo"). Parašas: *Vaižgantas;* gruod. 13. – Nr. 18 („Žemaitės laidotuvės"). Parašas: *Vaižgantas;* Sekmoji diena. – 1921. – Gruod. 18. – Nr. 42 („Žemaitės savaimingumas"). Parašas: *Vaižgantas.* Sujungus publikacijas ir sukeitus pirmosios ir antrosios chronologinę seką, pakartota: VR–4. – P. 115–126 (po dalių tekstais: *Lietuvių Balsas, 18, 21 m. XII–13; Lietuvių Balsas, 17, 21 m. XII–10; Sekm. diena, 42, 21 m. XII–18*).

[1] Juozas Papečkys (1890–1942) – teisininkas, pulkininkas, literatas. 1920–1921 m. valstybės gynėjas kariuomenės teisme, nuo 1929 m. Valstybės tarybos narys. Sovietų sušaudytas Rusijoje.

[2] Senuoju kalendoriumi Žemaitė gimė gegužės 23 (naujuoju birželio 4) d.

[3] „Tėvynės sarge" buvo paskelbtas Žemaitės apsakymas „Ponas ir gaspadorius" (1904, Nr. 5, p. 14–21).

[4] Nurodoma 1915 m. „Vairo" žurnale (Nr. 4–6) paskelbtas Rygiškių Jono (Jono Jablonskio) str. „Žemaitės „Nelaimė".

[5] *Baldišanka (Bohdyszenko)* – Vaižgantas mini kun. Vincentą Bogdišenką (gim. 1861 m.); jis vikaravo Zarasuose, Paliepiuose, Raudondvaryje, klebonavo Židikuose, Šakynoje, nuo 1919 m. Aknystoje (Latvija), kur 1920 ar 1921 m. mirė.

[6] Greičiausiai tai vienas Žemaitės laiškų, rašytų 1907 ar 1908 m. Amerikoje gyvenusiam sūnui Antanui, ir jo 1908 m. paskelbtų „Vienybės lietuvninkų" savaitraštyje. Laiškuose nepalankiai atsiliepiama apie katalikų dvasininkus, siekusius vadovauti tuomet prasidėjusiam feministiniam Lietuvos moterų judėjimui.

Žemaitės sūnus Antanas Žymantas (1879–1949) Amerikoje (Čikagoje) gyveno nuo 1905 m., ilgiausiai dirbo nuo 1914 m. einančių „Naujienų" redakcijoje.

[7] Jonas Šileika (1883–1960) – tapytojas, portretistas, peizažistas. Dėstė Kauno meno mokykloje, Kauno taikomosios dailės institute. Žemaitės portretą nutapė būdamas Amerikoje, 1920 m.

[8] *yra surašiusi vargingo savo gyvenimo atminimus* – tai Žemaitės „Autobiografija"; ją rašytoja pradėjo būdama Amerikoje, tęsė grįžusi į Lietuvą, bet nebaigė – aprašė savo gyvenimą iki kūrybinio kelio pradžios.

[9] *Gončarovas* – Ivanas Gončiarovas (1812–1891) – rusų rašytojas, realistinio tipo kūryboje (romanai „Paprasta istorija", „Oblomovas") kėlęs Rusijos visuomenės atsinaujinimo idėją.

[10] *„samorodok"* (rus.) – įgimtas talentas.

[11] Tai apsakymas „Prie užvertos langinės". Pavadinimu „Studentas" jis buvo spausdinamas 1913 ir 1914 m. leistame Žemaitės Raštų rinkinyje.

[12] Adomas Varnas (1879–1979) – dailininkas, portretistas, peizažistas, grafikas. Nuo 1923 m. dėstė Kauno meno mokykloje, 1944 m. pasitraukęs iš Lietuvos, gyveno JAV.

[13] *e livre ouvert* (pranc.; turėtų būti *un livre ouvert*) – atversta knyga.

MAIRONIS. Publikuota: NL. – 1919. – Birž. 18. – Nr. 44. Rubrikoje „Mūsų bendradarbiai". Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR–4. – P. 126–131 (po tekstu: *Nepriklausomoji Lietuva, 44, 19 m. VI–18.).*

[1] *insurgentas* (lot.) – sukilėlis, maištininkas.

[2] Gasparas Cirtautas (1841–1913) – Žemaičių vyskupijos valdytojas nuo 1908, vyskupas nuo 1910 m.

[3] Maironio 1886 m. parašyta Lietuvos istorija išėjo 1891 m. Stanislovo Zanavyko slapyvardžiu, antrašte „Apsakymai apie Lietuvos praeigą".

[4] Pranciškus Urbonavičius (Urbanavičius, 1868–1941) – spaudos darbuotojas, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" redaktorius, religinės literatūros rengėjas; kunigavo Plungėje, Kaune, nuo 1904 m. Salantų klebonas.

[5] Antanas Smilga (1865–1920) – inžinierius, kultūrininkas, rūpinosi lietuvių spaudos atgavimu.

[6] Poema „Tarp skausmų į garbę" išėjo 1895 m.

[7] Poema – libretas „Kame išganymas?" TS buvo publikuota 1896 (Nr. 11, p. 7–16; Nr. 12, p. 10–18) ir 1897 (Nr. 1, p. 11–19) m.

[8] NL Vaižgantui skelbiant straipsnį apie Maironį, „Pavasario balsų" buvo išėję trys leidimai (1895, 1905 ir 1913 m.), šį straipsnį dedant į VR–4, – ketvirtas (1920 m.).

[9] *„Znad Biruty", przez Halinę* – šios poemos pirmosios publikacijos antraštės pradžia; pilna antraštė: Znad Biruty. Poemat przez Halinę z Połągi. Brooklyn. Leidinys išėjęs 1904 m.

[10] *„De justitia et jure"* (lot.) – „Apie teisingumą ir teisę".

[11] Apie slapyvardžiu *Narodnyj Učitel* pasirašytą Maironio raštą rusų laikraščiui „Novoje vremia" ir to rašto, paskelbto šiame laikraštyje anonimiškai 1883 m. spalio 31 d., tekstą žr. V. Zaborskaitė. Maironis, V., 1968, p. 39–40.

[12] „Novoje Vremia" („Naujas laikas") – liberalių nuostatų dienraštis, ėjęs 1868–1917 m. Peterburge; „Sankt-Peterburgskija Vedomosti" („Sankt Peterburgo žinios") – 1728–1917 m. Peterburge leistas laikraštis, iki 1800 m. dukart per savaitę, vėliau dienraštis.

ŠATRIJOS RAGANA. Publikuota: NL. – 1919. – Birž. 19. – Nr. 45. Rubrikoje „Mūsų rašytojai". Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR–4. – P. 151–155 (po tekstu: *Nepriklausomoji Lietuva, 45, 19 m. VI–19.).*

[1] Šatrijos Ragana gimė 1877 m. vasario 24 (naujuoju kalendoriumi kovo 8) d. Medingėnuose (Plungės raj.).

[2] *mokėsi Peterburge šv. Kotrynos institute* – turima galvoje Peterburgo lenkiška šv. Kotrynos gimnazija (veikė prie Šv. Kotrynos bažnyčios); Šatrijos Ragana joje mokėsi 1892–1893 m.

[3] Friedrichas Wilhelmas Försteris (1869–1966) – vokiečių pedagogas, Züricho, Vienos, Müncheno u-tų profesorius; jo raštų į lietuvių kalbą išvertė M. Pečkauskaitė – Šatrijos Ragana.

[4] *J.M. Žemaičių vyskupas* – juo tuomet (1914–1926 m.) buvo Pranciškus Karevičius.

[5] *atsispaudino amerikiečiai* – Amerikos lietuviai išeiviai.

[6] *„Sena pasaka"* – apysaka „Sename dvare", išspausdinta „Skaitymų" žurnale 1922 m. (kn. 17–19); „Sena pasaka" – vienas jos pavadinimo variantų rankraštyje.

[7] *Sienkiewicziaus „W puszczy"* – H. Sienkiewicziaus nuotykių apysaka „W pustyni i puszczy" (1911); jos lietuviškas vertimas („Dykumose ir giriose") išėjo 1921 m.

[8] *paskyrė graudžią elegiją...* – turimas galvoje lyrinis vaizdelis „Vasaros naktis", parašytas 1900 m., mirus broliui Steponui; vaizdelis išspausdintas 1902 m. „Varpe" (Nr. 9/10).

A.†A. KUN. JUOZAPAS ŠNAPŠTYS. Publikuota: Laisvė. – 1921. – Kov. 31. – Nr. 68. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] J. Šnapščio pavardę Vaižgantas rašė su *i* (Šnapštis); čia ji duodama istoriografinėje ir enciklopedinėje literatūroje nusistovėjusia forma – Šnapštys.

[2] Juozapas Šnapštys-Margalis gimė 1877 m.

[3] Kazimieras Macius (1875–1905) – baigęs Kauno kunigų seminariją, vikaravo Zarasuose. Parašė apysakų, eilėraščių, rinko tautosaką. Pasirašinėjo Akyžaidos slapyvardžiu.

[4] „Volungės" pavadinimu J. Šnapščio poezijos rinkinys Margalio slapyvardžiu išėjo 1900 ir 1906 m.

[5] „Vienybė" – žr. str. „Kazimieras Pakalniškis" 3 paaiškinimą.

[6] „Betliejaus stainelė" – ši 4 veiksmų drama mėgėjų scenai Margalio slapyvardžiu išleista 1910 m.

[7] Antrasis Margalio eilių rinkinys, išėjęs 1907 m., vadinosi „Volungė ir vieversėlis".

MARGALIS. Publikuota: Skaitymai. – 1921. – Kn. 6. – P. 76–81 („Kun. Juozas Šnapštis-Margalis"). Parašas: *J. Vaižgantas.* Pakartota: VR–4. – P. 155–164 (po tekstu: *Skaitymai, 6, 21 m.).*

[1] Paaiškinimą dėl Vaižganto vartotos J. Šnapščio pavardės formos *Šnapštis* ir šiame straipsnyje minimų Margalio leidinių bei jo redaguotos „Vienybės" paaiškinimus žr. anksčiau įdėto str. „A.†a. Kun. Juozapas Šnapštys" komentarus.

[2] Žr. šio tomo str. „ A.†a. Kun. Juozapas Šnapštys".

[3] Jančevskis – Antanas Jančiauskis (Jančauskis, 1860–1942), Viduklės klebonas ir Šiluvos dekanas 1891–1920 m., vėliau iki mirties Tytuvėnų klebonas.

[4] *„nedoriezanu"* (rus.) – nepribaigtu.

ŽALIA RŪTA. Publikuota: Laisvė. – 1921. Vas. – 25. – Nr. 44 („Kun. Adolfas Sabaliauskas"). Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR–4. – P. 164–167 (po tekstu: *Laisvė, 44, 20 m.*; klaida – turėjo būti *21 m.*).

[1] Turimas galvoje A. Sabaliausko ir A. Niemio parengtas rinkinys „Lietuvių dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje", išleistas 1911 m. Rygoje.

[2] *išleidžia... tomą dainų melodijų* – leidinys vadinasi „Lietuvių dainų ir giesmių gaidos", išėjo 1916 m. Helsinkyje; Helsingfors – švediškas Helsinkio pavadinimas.

[3] *Krokuvos Akademijos leidinys* – Antano Juškos užrašytų lietuvių liaudies melodijų rinkinys „Melodje ludowe litewskie", išleistas 1900 m. Krokuvoje.

[4] „Kada rožės žydžia" ir „Pančiai" pasirodė 1917 m.

[5] A. Sabaliausko išversta „Kalevala" išėjo 1920 m.

[6] *Lietuvių Meno kūrėjų draugija* – dailininkų, muzikų, aktorių, rašytojų, architektų organizacija, veikusi 1920–1929 m. Kaune.

[7] Nurodoma „Skaitymų" 1 knygoje (1920 m.) paskelbta Žalios Rūtos poemėlė apie Lietuvos girias „Skynimas".

[8] *„Apžvalgoje"* – „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje".

[9] „Ligonių prietelis" – maldų ir meditacijų prie mirštančių ir mirusių knyga, parengta kun. Dominiňko Pociaus, išėjusi 1911 m. Kaune; jos dalį (skyr. „Amžinąjį atilsį. Skaitymai prie nabašninkų", p. 177–209) parašė Žalia Rūta.

[10] Heizė – Paulis Heyse (1830–1914) – vokiečių prozininkas ir dramaturgas, Nobelio premijos laureatas (1910 m.); Žalios Rūtos išversta jo drama „Marija Magdalietė" išėjo 1908 m.

STEFANIJA JABLONSKIENĖ. Publikuota: Tauta. – 1920. – Birž. 2. – Nr. 25. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–4. – P. 167–169 (po tekstu: *Tauta, 25, 20 m. VI–2.*).

[1] *rašo „Nepriklausomoji Lietuva"* – nurodoma šio laikraščio 1919 m. 1 nr. (bal. 25 d.), kur rubrikoje „Bibliografija" Vaižgantas (pasirašęs inicialais *J.T.*) anotuoja S. Jablonskienės skaitinius „Nowe czytanki" (1–2, 1915, 1919); apgailėjimas, kad jos eilių rinkinį sunaikino rusų valdžia, pridėtas anotacijos pabaigoje.

[2] „Głos Litwy" („Lietuvos balsas") – lietuvių dienraštis lenkų kalba, leistas Vilniuje 1919–1922 m.; persekiojamas lenkų cenzūros, 1919–1920 m. ėjo pavadinimu „Echo Litwy" („Lietuvos aidas"); faktiškasis jo redaktorius buvo M. Biržiška.

[3] *„Nowe czytanki"* („Nauji skaitiniai") – mokyklinio pobūdžio chrestomatiniai rinkiniai, sudaryti iš S. Jablonskienės verstų lietuvių prozos ir poezijos kūrinių.

[4] *Fromas... S. Paškevičienė... Elena Ceprinskaitė* – žr. str. „Mečislovas Dovoina-Silvestravičius" 10, 12 paaiškinimus; *El. Skirmuntaitė* – greičiausiai turėta galvoje Konstancija Skirmantaitė (Skirmunt, apie 1850–1934), istorikė, publicistė; rašė lenkiškai, išleido darbų iš Lietuvos istorijos, rėmė lietuvių nacionalinį judėjimą; *Prušinskis*-Mykolas Prušinskis (Prósziński), dvarininkas, priklausė Minsko lietuvių draugijai, dalyvavo jos kultūrinėje veikloje.

[5] *ad animam Ecclesiae Catholicae* (lot.) – Katalikų Bažnyčios dvasiai.

[6] Pranas Turauskas (1876–1919) – publicistas, dramaturgas, spaudos bendradarbis; mirė Utenoje, kur kunigavo nuo 1913 m.

ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS. Straipsnis išspausdintas VR–4. – P. 169–211. Jis dviejų dalių: „Amžiaus 60 metų sukaktį minint" (po tekstu: *Skaitymai*, 2,

1921 m. Lietuva, 282, 1920 m. XII–24) ir „Rašto darbo 25 m. sukaktį minint". Pirmoji dalis publikuota: Lietuva. – 1920. – Gruod. 24. – Nr. 282 („Adomas Jakštas: Kuronietis, Druskius, A.J. – prelatas Aleksandras Dambrauskas"), parašas: *Vaižgantas;* Skaitymai. – 1921. – Kn. 2. – P. 118–134 („Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas) ir jo laikai"), parašas: *J. Vaižgantas,* antroji – VR–4. – P. 205–211, yra Vaižganto pranešimas, skaitytas 1909 m. pradžioje Kaune, minint A. Dambrausko (A. Jakšto) 25 m. literatūrinio darbo sukaktį.

[1] *„Moje curriculum vitae"* (lenk., lot.) – „Mano gyvenimo aprašymas".

[2] A. Dambrauskas gimė 1860 m. rugpjūčio 27 (naujuoju kalendoriumi rugsėjo 8) d.

[3] *„Mały Ołtarzyk"* (lenk.) – „Mažasis altorėlis".

[4] *in 24°* – dvidešimtketvirtinio formato.

[5] *„Pamiątka z Częstochowa"* (lenk.) – „Atminimas iš Čenstochovos".

[6] *„Skarb Duszy"* (lenk.) – „Dvasios lobis"; maldaknygė.

[7] Stanislovas Dambrauskas (1830–1884) vikaravo Ukmergėje, nuo 1863 m. iki mirties Kriukų klebonas.

[8] *„Magazin Powszechny"* (Visuotinis žurnalas") – 1834–1844 m. Varšuvoje leistas žurnalas.

[9] *„Przyjaciel Dzieci"* („Vaikų draugas") – savaitinis žurnalas, leistas 1861–1915 m. Varšuvoje.

[10] Lenkų literatūros klasiko Ignaco Krasickio (1735–1801) Raštų 10-tomis, parengtas F.K. Dmochowskio, išėjo Varšuvoje 1803–1804 m.

[11] Vardinamos komiškos bei satyrinės I. Krasickio poemos „Žiurkiada" (1775), „Monachomachija" (1778), „Antimonachomachija" (1780), istorinė poema „Chotino mūšis" (1780).

[12] *„O sztuce rymotwórczej i rymopisach"* („Apie eiliavimo meną ir eiliuotojus"), iš tikrųjų „O rymotwórstwie i rymotwórcach" („Apie eiliavimą ir eiliuotojus", 1803); *„Przypadki Doświadczyńskiego"*, iš tikrųjų „Mikołaja Doświdczyńskiego przypadki" („Mikalojaus Dosviadčynskio nuotykiai", 1776) – auklėjamasis romanas.

[13] *„Zbiór encyklopediczny rozmaitych materyałów"* („Įvairių dalykų enciklopedinis rinkinys"), iš tikrųjų „Zbiór potrzebnejszych wiadomości porządkiem alfabetu ułożonych" („Reikalingiausių žinių, alfabeto tvarka sudėstytų, rinkinys", 1–2, 1781–1783) – kompiliacinis enciklopedinis leidinys.

[14] *„Pan Podstoli"* („Ponas stalininkas", 1–3, 1778, 1784, 1803) – diskursyvinis aktualių visuomenės temų romanas.

[15] *„O wymowie i poezji"* („Apie iškalbą ir poeziją") – Vilniaus universiteto profesoriaus F. Golańskio retorikos ir poetikos vadovėlis, išėjęs 1786 m., kartotas vėliau.

[16] *Jestem ja teraz tylko w czwartej klasie...* (lenk.) – Esu dabar aš tik ketvirtoj klasėj / ir eiliakaliu man būti dar anksti, / bet šiandien tokį iškilmingą metą / tegu mano plunksnai laisvė bus duota.

[17] *„A teraz życzę zdrowia, pomyślności..."* (lenk.) – o dabar linkiu sveikatos, pasisekimo.

[18] *Gaume'o „Katechyzm"* – Gaume'as (Jean Joseph Gaume, 1802–1879) – prancūzų teologas; *„Wykład prawdy chrześcjańskiej" Nicolas'o* – „Krikščioniškos tiesos išdėstymas"; Nicolas – prancūzų teologas.

[19] *a posse ad esse* (lot.) – nuo galėti prie būti.

[20] Newtonas (Isaac Newton, 1642–1727) – anglų fizikas ir matematikas, sukūręs klasikinės mechanikos pagrindus, nustatęs visuotinės traukos dėsnį.

[21] Josifas Siemaška (1798–1868) – Lietuvos stačiatikių metropolitas; iš unitų perėjęs į stačiatikybę, inicijavo 1839 m. caro Nikolajaus I įvykdytą Unitų Bažnyčios Rusijoje uždraudimą.

[22] *Žiūr. „Przegląd Powszechny" dodatek* – „Przegląd Powszechny" („Visuotinė apžvalga") – 1884–1936 m. Krokuvoje, 1936–1939 ir 1947–1953 m. Varšuvoje leistas katalikiškos krypties mėnraštis; *dodatek* – priedas.

[23] *ėmė manyti save esant mažą Euklidesą* – Euklidas (IV–III a. pr. Kr.) – matematikas, susisteminęs iki tol graikų sukauptas matematines žinias (veikalas „Pradmenys").

[24] Henrykas Niewęgłowskis (1807–1881) – lenkų matematikas ir fizikas.

[25] *gerbė Omėrą ir jo hegzametrus* – Homerą ir hegzametru sueiliuotas poemas „Iliadą" ir „Odisėją".

[26] *„istinno ruskiu"* (rus.) – tikru rusu.

[27] *iš istorinio „Алтарико"* – tikriausiai tai XIX a. II pusėje Vilniuje leista į rusų kalbą išversta katalikiška maldaknygė vaikams („Римско-католический алтарик").

[28] Nurodant A. Dambrausko gimnazijos metų rusiškos originalios ir verstinės lektūros autorius, šalia žinomų rusų klasikų (A. Puškino, M. Lermontovo, N. Gogolio), išvardijami anuomet populiarių istorinių, nuotykinių, fantastinių romanų bei apysakų autoriai: rusai Ivanas Lažečnikovas (1792–1869), Aleksandras Veltmanas (1800–1870), Vasilijus Vonliarliarskis (1814–1852); prancūzai Gustavas Aymardas (1818–1883), Jules Verne'as (1828–1905), Aleksandras Dumas (1802–1870), Emile Gaboriau (1832–1873), George Born; anglas Thomas Meine Readas (1818–1883).

[29] *corpus delicti* (lot.) – nusikaltimo įrodymas, įkaltis.

[30] J.I. Kraszewskio apsakymai ir apysakos: „Dzień wieku" – „Amžiaus diena"; „Dziwadło" – „Išsigimėlis"; „Rzym za Nerona" – „Roma Nerono laikais"; „Kordecki" – „Kordeckis"; „Interesa familijne" – „Šeimos interesai"; „Djabeł" – „Nelabasis"; „Kawał literata" – „Literato išdaiga"; „Pamiętniki Mroczka" – Mročko dienoraščiai".

[31] H. Sienkiewicziaus apsakymai: „Stary sługa" – „Senas tarnas"; „Hania" – „Hania"; „Szkice węglem" – „Škicai anglimi"; Ježas–Teodoras Tomaszas Ježas (tikr. Zygmuntas Fortunatas Miłkowskis, 1824–1915), lenkų prozininkas, publicistas, populiarių istorinių apysakų autorius.

[32] A. Mickevičiaus poemos: „Pan Tadeusz" – „Ponas Tadas"; „Dziady" – „Vėlinės"; Zygmuntas Krasińskis (1812–1859) – poetas, dramaturgas, romanistas; „Iridionas" – jo drama; Kornelis Ujejskis (1823–1897) – poetas, rašęs patriotiniais, bibliniais motyvais.

[33] *baisiai persekiojamą Ikanderį* – turėjo būti *Iskanderis*; šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo emigracijoje gyvenęs rusų filosofas, publicistas ir rašytojas Aleksandras Gercenas (1812–1870), savo darbuose smerkęs Rusijos imperinę politiką ir visuomeninę santvarką; Rusijoje valdžios draudžiami jo leidiniai buvo platinami nelegaliai.

[34] *minorum gentium* (lot.) – mažesniųjų giminių; vaikų.

[35] *dvi ūkio parodos... Šiauliuose* – Aleksandrui Dambrauskui mokantis gimnazijoje Šiauliuose, čia įvyko trys pirmosios žemės ūkio parodos – 1875, 1876 ir 1879 m.

[36] Mykolas Skorupskis (1830–1914), be Vaižganto nurodytų vietų, nuo 1901 m. kunigavo Laukesoje, kur ir mirė.

[37] *Ecce sacerdos magnus* (lot.) – štai didysis kunigas.

[38] Dmitrijus Mendelejevas (1834–1907) – chemikas, ilgametis Peterburgo universiteto profesorius, periodinės elementų sistemos sudarytojas.

[39] Konstantinas Posse (1847–1928) – Peterburgo universiteto profesorius, daugelio darbų iš analitinės matematikos ir geometrijos autorius.

[40] *garsiųjų Tagancevo, Andrejevskio* – minimi Peterburgo universiteto profesoriai teisininkai Nikolajus Tagancevas (1843–1923) ir Ivanas Andrejevskis (1831–1891), savo darbais darę įtakos XIX a. II pusėje Rusijoje vykdytoms teisės reformoms.

[41] Vladimiras Solovjovas (1853–1900) – rusų filosofas, poetas. Siekė mokslo, filosofijos ir religijos sintezės, kėlė katalikų ir stačiatikių Bažnyčių susivienijimo idėją. Jo filosofinės koncepcijos veikė A. Jakšto ir kitų krikščioniškos nuostatos lietuvių filosofų pažiūras.

[42] *Pamėgo jį, skaitydamas Kremerio veikalus...* – nurodoma Krokuvos universiteto profesoriaus filosofo, meno istoriko Józefo Kremerio (1806–1875) veikalai: „Listy z Krakowa" („Laiškai iš Krokuvos, 1–3, 1843) – estetikos kursas ir „Podróż do Włoch" („Kelionė į Italiją", 1–5, 1859–1864) – meno istorija.

[43] *de omni re scibili* (lot.) – apie visus dalykus, kuriuos gali pažinti.

[44] *Tomas Kempiškis* (Tomas Kempietis; Thomas á Kempis, 1380–1471) – vokiečių teologas; jo knygą „Apie sekimą Jėzaus Kristaus" XIX a. yra išvertę ir išleidę A. Savickis (1828), M. Valančius (1852), J. Antanavičius ir M. Sederavičius (1875, 1898).

[45] *pradėjo nuo darvinizmo* – darvinizmas – anglų gamtininko Darvino sukurta teorija (žr. str. „Jonas Biliūnas" 2 paaiškinimą).

[46] *„L'origine de l'homme et le Darwinisme"* (pranc.) – iš tikrųjų: „Le darwinisme et l'origine l'homme" (1873) – „Darvinizmas ir žmogaus kilmė"; *„Les expressions des émotions chez l'homme et les animeaux"* (pranc.) – „Žmogaus ir gyvūnų emocijų išraiškos".

[47] Marianas Morawskis (1846–1901) – lenkų filosofas ir teologas, jėzuitas; minima jo knyga („Filosofija ir jos paskirtis"), išleista 1887 m.

[48] *Gratry'o „Źródła"* – Alfonse Gratry (1805–1872), prancūzų filosofas, Sorbonos universiteto profesorius; pasitelkęs aukštąją matematiką, stengėsi pagrįsti katalikų tikėjimo dogmas; *„Źródła"* (lenk.) – „Šaltiniai".

[49] *„Filozofja składu Apostolskiego"* (lenk.) – „Apaštalinės sandaros filosofija"; *„Commentaire sur st. Mathieu"* (pranc.) – „Šv. Mato komentarai" (t.y. Evangelijos pagal Matą komentarai).

[50] *scientifiškai* (plg. scientizmas) – moksliškai.

[51] *kun. Tilm. Pescho vadovėlio „Institutiones Philosophiae Moralis"* (lot.) – „Moralinės filosofijos nuostatos"; Heinrichas Pescho (1854–1926) – vokiečių jėzuitas, ekonomistas, savo veikaluose sprendęs krikščioniško solidarumo problemas.

[52] Moigno (Fransua Moigno, 1804–1884) – prancūzų fizikas ir matematikas, dvasininkas; *„Les splendeurs de la foi"* (pranc.) – „Tikėjimo spindesiai".

[53] *kun. Viksva* – Juozapas Viksva (1861–1920), kapelionavo Liepojos gimnazijoje ir Palangos progimnazijoje, klebonavo Šateikiuose, nuo 1918 m. Krinčino altaristas; platino draudžiamą lietuvišką spaudą, rėmė knygnešius.

[54] *„Malgrandaj pensoj pri grandaj demandoj"* (esp.) – „Maži didelių klausimų svarstymai". Atskira brošiūra išleistas straipsnis apie biblinę pasaulio viziją ir jos pažinimą; lietuviškai išspausdintas 1910 m. žurnale „Draugija" (Nr. 40), pavadinimu „Trys didieji Dievo žodžiai" (žr. A. Jakštas. Raštai, I, V., 1995, p. 143–156).

[55] *Kauno Slabadoje turime puikią pradedamąją mokyklą* – A. Dambrausko vardo pradinė mokykla Kaune, tuomet Slabada vadintoje Vilijampolėje, veikė 1912–1918 m. Jos steigimą ir lėšų rinkimą išlaikymui inicijavo A. Dambrausko–A. Jakšto kūrybinio darbo 25-rių metų sukakčiai paminėti 1908 m. susidaręs komitetas, į kurį įėjo Vaižgantas.

[56] *kun. K. Olšauskis* – Konstantinas Olšauskas (1867–1933) – prelatas, visuomenės veikėjas, vienas 1906–1940 m. veikusios „Saulės" švietimo draugijos steigėjų, 1918–1928 m. jos vadovas.

[57] *faciant meliora potentes* (lot.) – tepadaro, kas gali, geriau; tai dalis posakio „Feci quod potui, faciant meliora potentes" („Padariau, ką galėjau..."), atsiradusio viduramžiais iš Marko Tulijaus Cicerono (106–43 m. pr. Kr.) posakio „Ego plus quam feci, fecere non possum" („Daugiau, negu padariau, padaryti negaliu").

[58] *Taip jį... yra apibūdinęs „Šaltinis", tam... pritarė ir „Viltis"* – nurodomas Seinuose ėjusio „Šaltinio" žurnalo 1908 m. 25 nr. paskelbtas str. „Kunigas Aleksandras Dambrauskas", pasirašytas inicialais *J.V.*; „Viltyje" šis straipsnis buvo spausdintas tų pat metų birželio 22 d. (Nr. 71).

[59] „Vilties" 1908 m. 105 nr. (rugs. 10 d.) išspausdinta žinutė „Kun. A. Dambrausko jubiliejus".

[60] *„Viltis", Nr. 71(106)* – žr. 58 paaiškinimą. Eilėraštis „Daina prasčiokėlio, nemokančio rašyti", pavadinimu „Giesmė prasčiokėlio, nemokančio rašyti", buvo išspausdintas 1884 m. „Aušros" 5–6 nr. (p. 165–166). Tais pat metais išėjusiame A. Jakšto poezijos rinkinyje „Dainų skrynelė" jo pavadinimo žodis *Giesmė* pakeistas žodžiu *Daina*, o 1930 m. išleistame rinkinyje „Lyrika" jis pavadintas „Beraštis". Eilėraštis yra lenkų poeto Liudviko Kondratovičiaus (Ludwik Kondratowicz, slp. Władysław Syrokomla, 1823–1862) eilėraščio „Niepiśmienny" laisvas vertimas.

[61] Kazimieras Stabrauskas (1869–1929) – dailininkas tapytojas, pirmųjų lietuvių dailės parodų 1907–1912 m. Vilniuje dalyvis.

[62] Vaižganto paminėti leidiniai, kuriuose A. Dambrauskas bendradarbiavo: „Przegląd katolicki" – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 8 paaiškinimą; Encyklopedja Kościelna (Bažnyčios enciklopedija) – 1873–1913 m. Varšuvoje išėjęs 32 tomų leidinys; „Kraj" – žr. str. „Ks. biskup Maciej Wołonczewski i Szymon Dowkont" paaiškinimų pradžią; „Renaissance" – galimas daiktas, tai Paryžiuje nuo 1907 m. leistas sionistinis žurnalas „La Renaissance du peuple juif"; „Nowyj put" („Новый путь"; „Naujasis kelias") – visuomenės gyvenimo, politikos ir literatūros žurnalas, ėjęs Peterburge; jame (1903, Nr. 12, p. 64–77) A. Dambrauskas paskelbė str. „И.М. Геоне-Вронский: Польский предшественник Вл.С. Соловьева" („J.M. Hoene-Wrońskis: V.S. Solovjovo lenkų pirmtakas"); apie J.M. Hoene-Wrońskį žr. 68 paaiškinimą. „S. Pet. Vedomosti" – žr. str. „Maironis" 12 paaiškinimą.

[63] Merkelis Giedraitis (1536–1609) – Žemaičių vyskupas nuo 1576 m.; lietuvių raštijos skatintojas, M. Daukšos darbų rėmėjas.

[64] Andrius Rudamina (Rudomina, 1596–1631) – jėzuitas, baigęs Vilniaus akademiją, dirbo misijose Kinijoje.

[65] *de libris deuterocanonicis* (lot.) – apie antrinio kanoniškumo knygas; jomis vadinamos 7 Senojo Testamento knygos (kitos 39 – protokanoniškomis; gr. *deuteros* – antras, *protos* – pirmas).

[66] Parašęs Vatikano draudžiamų knygų indeksą smerkiančią lotynišką satyrą „Somnium theologi" („Teologo sapnas"), A. Jakštas sakosi 1906 m. laiške Vaižgantui. Jam pasiuntęs ir šios satyros publikaciją, kuri pasirodžiusi užsienyje (žr. Athenaeum, 1938, IX t., 1-as sąs., p. 31).

[67] Nurodomas 1906 m. lenkų laikraštyje „Kwartalnik teologiczny" paskelbtas ir tais pat metais atskira brošiūra Varšuvoje išleistas A. Dambrausko straipsnis „O istocie przeistoczenia. Nowa próba wyjaśnienia tajemnicy Eucharystyi" („Apie virtimo esmę. Naujas Eucharistijos paslapties išaiškinimo bandymas"). Jame, pasitelkus mokslo duomenis, siekiama paaiškinti per šv. Mišių auką įvykstančio duonos ir vyno virtimo Kristaus kūnu ir krauju akto prasmė. Lietuviškai straipsnis buvo išspausdintas 1908 m. „Draugijoje" (Nr. 20), pavadinimu „Transsubstancijos paslaptis"; čia jis perredaguotas, pernelyg kategoriški jo teiginiai suhipotetinti (žr. A. Jakštas. Raštai, I, V., 1995, p. 179–194).

[68] Józefas Maria Hoene-Wrońskis (1776–1853) – prancūziškai rašęs lenkų matematikas ir filosofas, skelbęs filosofijos, mokslo ir religijos vienovės, kaip žmonijos ėjimo į absoliutą, idėją. Apie jį A. Jakšto parašytus straipsnius žr. Adomas Jakštas. Raštai, II, V., 1996, p. 329–361.

[69] *„Pisma katoličeskago bogoslova k pravoslavnomu"* (rus.) – „Katalikų teologo laiškai stačiatikiui"; knyga išleista anonimiškai 1904 m. Krokuvoje, parašyta laiškų forma, joje polemizuojama su stačiatikių reiškiamais požiūriais į Katalikų Bažnyčią.

[70] *Viel Feinde, viel Ehre* (vok.) – daug priešų, daug garbės.

Žiūr. „Vilties" Nr. 119 – nurodomas greičiausiai 1913 m. „Vilties" 119 nr. išspausdintas anoniminis straipsnis „Šaukia velionį vyskupą Cirtautą", kuriuo atsakoma į tų pat metų „Draugijos" 81 nr. paskelbtą A. Dambrausko nekrologinį straipsnį „Vyskupo Gasparo Cirtauto paminėjimai". Jame, šalia kita ko, teigiama, jog velionis Žemaičių vyskupas laikraščio „Viltis" pozicijų nelaikęs pakankamai katalikiškomis. Abiem šiais straipsniais buvo tęsiama polemika tarp „Vilties" ir A. Dambrausko, kuris tokią pat nuomonę išreiškė 1913 m. „Draugijos" 77–78 nr. (str. „Principų klausimai"), atsiliepdamas į „Viltyje" (1913 m., Nr. 24) paskelbtą inicialais J.K. pasirašytą Juozo Kubiliaus (1878–1917) straipsnį „Dėl katalikiškojo veikimo".

MEČISLOVAS DOVOINA-SILVESTRAVIČIUS. Publikuota: NL. – 1919. – Birž. 3. – Nr. 32; birž. 4. – Nr. 33. Rubrikoje „Brangūs mūsų negyvėliai". Parašas: *Kun. Tumas*. Pakartota: VR–4. – P. 211–216 (po tekstu: *Nepriklausomoji Lietuva, 32, 3, 19 m. VI–3.*).

[1] M. Dovoina-Silvestravičius (Davainis-Silvestraitis) gimė 1849 m. balandžio 20 d. Žieveliškėje.

[2] *Lapkasių Jonavičius* – Liudvikas Janavičius (1859–1902) – revoliucionierius, vienas lenkų „Proletariato" partijos vadovų, nuo 1884 m. kalintas, ištremtas.

[3] „Przegląd Tygodniowy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych" („Savaitinė visuomeninio gyvenimo, literatūros ir meno apžvalga") – 1866–1905 m. Varšuvoje leistas savaitraštis, propagavęs pozityvizmo bei realizmo mene nuostatas.

[4] *„Wędrowiec"* („Keliautojas") – meno bei literatūros ir kraštotyros savaitraštis, ėjęs 1863–1906 m. Varšuvoje.

[5] *„Słownike Geograficzny"* – turimas galvoje 1880–1902 m. Varšuvoje išleistas penkiolikos tomų enciklopedinis gyvenamųjų vietų aprašymų žodynas („Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowianskich" („Lenkijos karalystės ir kitų slavų kraštų geografijos žodynas"); vienu jo autorių, aprašinėjusių Žemaitijos vietoves, buvo M. Dovoina-Silvestravičius.

[6] *Raila* – Stanislovas Raila (apie 1844–1918), aušrininkas, publicistas; domėjosi lituanistika, paskelbė straipsnių tautiškumo klausimais; *Mieliauskas-Miglovara* – Juozapas Miliauskas-Miglovara (1845–1937), poetas aušrininkas.

[7] Antanas Baranauskas (1835–1902) – poetas, kalbininkas, „Anykščių šilelio" autorius; Kazimieras Jaunius (1848–1908) – kalbininkas, Kauno kunigų seminarijos (1879–1892) profesorius, be kitų dalykų, dėstęs lietuvių kalbą, 1898–1906 m. Peterburgo dvasinės akademijos profesorius.

[8] *„Satyry Litewskie"* (lenk.) – „Lietuviškos satyros"; šis M. Dovoinos-Silvestravičiaus satyrų rinkinėlis, nukreiptas prieš Lietuvos lenkų endekus (tautinius demokratus), išėjo 1908 m. Vilniuje.

[9] *„Litwa"* („Lietuva") – iliustruotas žurnalas, leistas 1908–1914 m. iš pradžių kas mėnuo, nuo 1909 m. du kartus per mėnesį; *„Lud"* („Liaudis") – dvisavaitinis laikraštis, ėjęs 1912–1914 m.; abiejų redaktorius buvo pats leidėjas M. Dovoina-Silvestravičius.

[10] Stanislava Paškevičienė (1846–1933) – prozininkė, publicistė, istorinių apysakų („Horodlės unija", 1912; „Gintautas – paskutinis krivė", 1912, ir kt.) autorė; Aleksandras Fromas-Gužutis (1822–1900) – prozininkas, dramaturgas.

[11] Otonas Zaviša (1844–1910) – ukmergiškis, inžinierius Pskove, Peterburge, Vilniuje; rėmė lietuvių kultūrinį atgimimą.

[12] Elena Ceprinskaitė (1885– po 1917) – rašytoja, poetinės ir prozinės kūrybos paskelbė „Rygos garse" ir kt. laikraščiuose.

[13] Galimas daiktas, turėta galvoje Algirdas Vilčinskas (1828–1908), lietuvių istorijos tyrinėtojas, periodikoje („Vilniaus žiniose", „Viltyje") rašęs archeologijos ir kt. klausimais.

[14] Infliantai – rytinė Latvijos dalis, Lenkijos–Lietuvos valstybei nuo XVI a. priklausiusi vaivadija dešiniajame Dauguvos krante.

[15] *su kunigaikštiene Radviliene* – turima galvoje greičiausiai Matilda Radvilienė, Taujėnų dvarą valdžiusių Radvilų atstovė, rėmusi lietuvių kultūrą.

[16] „Przenigdystai" – jais vadinami sulenkėję Lietuvos bajorai, gyvenę jos priklausymo Lenkijai mintimi; pavadinimas susijęs su 1903 m. išėjusia panevėžiškio dvarininko, vėliau Lenkijos politiko A. Meysztowicziaus polemine brošiūra „Przenigdy!" („Niekada!"), kurioje buvo griežtai atmestas 1902 m. paskelbtoje A. Dambrausko brošiūroje „Głos Litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie" išsakytas raginimas jaunajai Lietuvos bajorijos kartai, kad ji grįžtų į lietuvybę ir dirbtų savo krašto atgimimui.

DAKTARAS JERONIMAS RALYS. Publikuota: Lietuvių balsas. – 1921. – Gruod. 21. – Nr. 21. Parašas: *Vaižgantas.* Pakartota: VR–4. – P. 228–231 (po tekstu: *Lietuvių Balsas, 21, 21 m. XII–21.*).

[1] *Omero* – Homero.

[2] Nurodomas J. Ralio verstos „Odisėjos" 1921 m. leidime įdėtas Vaižganto straipsnis „Vaižganto pastabos", kuris šiame tome duodamas pavadinimu „Pastabos „Odisėjos" leidimui" (žr. p. 151–159).

[3] Martynas Yčas (1885–1941) – advokatas, visuomenininkas, politikas, pirmųjų Lietuvos vyriausybių 1918–1919 m. narys.

[4] Rokas Šliūpas (1865–1959) – gydytojas, visuomenininkas; gydytojavo Kaune, Garliavoje, vienas Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos steigėjų, jai pirmininkavo.

[5] Gabrielius Landsbergis (1852–1916) – dramaturgas, teatro veikėjas; už lietuvišką veiklą XIX a. pab. buvo ištremtas iš Lietuvos, kalintas.

[6] Kalbama apie Vasilijų Žukovskį (1783–1852), rusų poetą, pirmąjį Homero „Odisėjos" vertėją į rusų kalbą (1849).

[7] *„za podbradje"* (rus.) – už pabarzdės, už pasmakrės; senosios graikų literatūros topas: prašantis ar maldaujantis personažas, kreipdamasis į prašomąjį, ranka liečia jo pasmakrę.

PASTABOS „ODISĖJOS" LEIDIMUI. Publikuota: Homero Odisėja. Vertė d-ras J. Ralys. Kaunas, 1921, p. 271–277. Po tekstu straipsnio parašymo vieta ir

data: *Kaune, 1921 m. geg. 14 d.* Publikacijoje straipsnis pavadintas „Vaižganto pastabos". Pavadinimas greičiausiai užrašytas leidėjų. Straipsnį perspausdinant atskirai, toks pavadinimas praranda informatyvumą, todėl šiame Vaižganto Raštų tome jis pakeistas straipsnio esmę labiau nusakančia antrašte.

[1] J. Ralio kartu su J. Šlapeliu iš lenkų kalbos išversti kūriniai – D. Defoe „Robinzono Kruzo gyvenimas ir jo nelaimės" bei H. Beecher-Stowe „Dėdės Tomo trobelė" išėjo 1907 ir 1914 m.

[2] *„Varpo" redaktorius... atsakė jam, „Baliui", iškoneveikdamas jį grafomanu...* – Vaižganto perteiktasis atsakymas iš tikrųjų kur kas nuosaikesnis. Jis yra toks: *p. Baliui. Tamistos vertimas 5 dainos Odissejos (Pluostus Adyšiaus) negali buti talpinamas musų laikraščiuose. Gaila, kad darbą pašvęstą tam vertimui Tamista nesuvartojai rašymui proza naudingų straipsnių tinkančių V. ar U.* (Varpas, 1896, Nr. 1, p. 22; redakcijos atsakymų skiltis *Gramatnyčia*). Santrumpos *V* ir *U* reiškia laikraščius „Varpą" ir „Ūkininką".

STANISLOVAS DAGILIS. Publikuota: Atspindžiai. – 1923. – Nr. 2. – P. 25–29. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Pavadinimu „Lietuviškas šiupinys iš svetimų skanskonių ant naudos broliams lietuviams pataisytas" išėjo keturios S. Dagilio knygelės. Iš jų pirmojoje (1884) ir trečiojoje (1906) išspausdinti jo originalūs eiliavimai ir rusų, lenkų, ukrainiečių poetų kūrinių vertimai, antrojoje (1891) A. Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas" fragmento, o ketvirtojoje (1910) – viso jos teksto vertimas.

[2] Minimi XIX a. vidurio poetai: Anupras Jasevičius (žr. šio tomo str. „Užmirštas poeta lietuvis kun. Anupras Jasevičė") ir Julius Anusavičius (1825–1907), abu 1863 m. sukilimo tremtiniai, eiliavę gamtos, tremties temomis, bei Valerijonas Ažukalnis-Zagurskis (1816–1874), vienas pirmųjų lietuvių peizažinės lyrikos kūrėjų, lenkų poezijos vertėjas.

[3] *Yčai* – turima galvoje broliai Yčai: istorikas, Kauno universiteto profesorius Jonas (1880–1931) ir Martynas – žr. str. „Daktaras Jeronimas Ralys" 3 paaiškinimą.

[4] „Lietuviško šiupinio" 1906 m. knygelėje, kur įdėti minimi kūriniai, jie prasideda 23 ir 39 puslapiuose.

[5] Minima Antanui Vienažindžiui (1841–1892) priskirtas eiliavimas „Rauda motušės ant lopšio", kuris buvo įdėtas į jo poezijos rinkinį „Lietuvos Tėvynės dainos" (1898). Priskyrimo pagrįstumu galima abejoti.

[6] Baladę „Ponia Tvardovska" („Pani Twardowska") Adomas Mickevičius parašė 1820 m., siužetą paėmęs iš lenkų folkloro. Į lietuvių kalbą ją išvertė Vincas Kudirka („Varpas", 1889, Nr. 7), naujaisiais laikais – E. Mieželaitis.

[7] „Kołysanka" (lenk.) – „Lopšinė"; „Spi mladenec" (rus.) – „Miegok, kūdikėli".

[8] *„Pan Tadeusz"* – Adomo Mickevičiaus poema „Ponas Tadas"; *Žukauskio „Įveiktuvės"* – rusų poeto Vasilijaus Žukovskio (žr. str. „Daktaras Jeronimas Ralys" 6 paaišk.) odės „Nugalėtojų triumfas" („Торжество победителей") vertimas.

[9] *Kondratas* – lenkų poetas Liudwikas Kondratowiczius Syrokomla (1823–1862), *„Lietuva"* – jo poemos „Urodzony Jan Dęboróg" („Bajoras Jonas Demborugas") įžanginės dalies vertimas.

[10] Gavrila Deržavinas (1743–1816) – rusų poetas klasicistas.

[11] Minimi S. Dagilio versti ir sekti rusų poetai: Ivanas Nikitinas (1824–1861), Aleksejus Kolcovas (1809–1842), Ivanas Kozlovas (1779–1840); Kondratas – žr. 9 paaiškinimą.

[12] S. Dagilis parengė 1653 m. „Knygos nobažnystės" pagrindu sudarinėto Lietuvos reformatų giesmyno šeštąjį leidimą, kuris išėjo 1910 m.

[13] Vasilijaus Žukovskio odė „Nugalėtojų triumfas" (žr. 8 paaišk.), kurią išvertė S. Dagilis, pati yra vokiečių poeto Friedricho Schillerio odės „Das Siegesfest" („Pergalės šventė") vertimas.

[14] A. Mickevičiaus „Konrado Valenrodo" dalies „Vaidilos sakmė" vertimą, pavadinimu „Vaidilos apysaka", V. Kudirka paliko rankraščiu. Vertimas buvo paskelbtas 1909 m. išleistų Vinco Kudirkos Raštų šešiatomio IV tome (p. 237–246).

[15] Jeronimo Ralio versta „Odisėja" išleista 1921 m.; žr. šiame tome dedamus su tuo vertimu susijusius Vaižganto straipsnius „Daktaras Jeronimas Ralys" ir „Pastabos „Odisėjos" leidimui".

[16] *Aivazovskio „Deviatyj val"* – Ivanas Aivazovskis (1817–1900) – rusų tapytojas marinistas; „Deviatyj val" („Devintoji banga") – pagarsėjęs jo paveikslas, nutapytas 1850 m.; devintoji banga – aukščiausia, laivus skandinanti jūrų banga.

[17] *Ivan Franko, gudų rašytojas* – Ivanas Franko (1856–1916) – ukrainiečių rašytojas; poetas, prozininkas, dramaturgas, kritikas; vienas žymiųjų ukrainiečių tautinės ir kultūrinės sąmonės žadintojų.

STANISLOVAS DAGILIS. Publikuota: Krivulė. – 1923. – Nr. 3. – P. 11. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Apie S. Dagilio „Lietuviško šiupinio" leidinius žr. anksčiau tuo pat pavadinimu spausdinamo straipsnio 1 paaiškinimą.

[2] Peterburgo Istorijos-filologijos institute S. Dagilis studijavo 1869–1873 m.

[3] Leonas Bistras (1890–1971) – visuomenininkas, politikas, krikdemų veikėjas, kelių kabinetų ministras, 1923–1925 m. Seimo pirmininkas; Karolis Žalkauskas (1892–1961) – teisininkas, 1923–1924 m. vidaus reikalų ministras; Vytautas Petrulis (1890–1942) – ekonomistas, 1922–1925 m. finansų ministras; Pijus Grajauskas (1890–1947) – visuomenės veikėjas, vienas Lietuvos ūkio banko direktorių; Vladas Motiekaitis (1896–1971) – smuikininkas, dirigentas, pedagogas.

[4] Nina Gronskienė – Paryžiuje gyvenusi skulptorė, žemiau minimo profesoriaus P. Gronskio žmona.

[5] Jonas Šepetys (1867–1941) – pedagogas, istorikas, evangelikų reformatų kunigas, 1923–1941 m. kunigavo Papilyje; Jokūbas Mikelėnas (1885–1966) – gydytojas, visuomenės veikėjas, 1920–1941 m. Biržų apskrities ligoninės chirurgas ir vedėjas; Aleksandras Puodžiūnas – Biržų vaistininkas.

[6] Povilas Jakubėnas (1871–1953) – Lietuvos evangelikų reformatų superintendentas (nuo 1918 m.), istorikas, visuomenininkas; kunigavo Biržuose, profesoriavo

Kauno universitete, po karo pasitraukė į Vokietiją. Parašė istorijos studijų, tritomę „Bažnyčios istoriją".

[7] „Mūza" – 1919 m. Biržuose įsteigta dailės draugija, veikusi iki sovietų okupacijos; rengė koncertus, spektaklius.

[8] Povilas Gronskis (1883–1937) – istorikas, gyveno Paryžiuje; pakviestas į Kauno universitetą, 1923–1927 m. čia vadovavo visuotinės istorijos katedrai.

[9] Aage Benedictsenas (tikr. Meyer, 1866–1928) – danų etnografas, pavergtų tautų gynėjas. Pirmą kartą Lietuvoje lankėsi 1893 m., susipažino su V. Kudirka; parašė ir išleido knygą apie Lietuvą („Bundanti tauta. Lietuvos kultūros vaizdai", 1895; anglų k. 1924).

[10] Nurodomas Vaižganto straipsnis „Stanislovas Dagilis", kuris dedamas šiame tome aukščiau.

VYSKUPO VALANČIAUS DARBAI – VIS LIAUDIES NAUDAI. Publikuota: Sargyba. – 1925. – Nr. 10. – P. 6–8. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

„Sargyba" – Lietuvių katalikų blaivybės draugijos savaitraštis, leistas 1922–1935 ir 1937–1939 m. Kaune.

[1] Antanas Alekna (1872–1930) – istorikas; dėstė Žemaičių kunigų seminarijoje, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius. Be monografijos apie M. Valančių, parašė darbų iš Bažnyčios Lietuvoje ir Lietuvos istorijos.

[2] *anieji dešimtys kunigų 1870 metais* – turima galvoje posukiliminiais ir pirmaisiais spaudos draudimo metais kalinti ir ištremti kunigai; M. Valančiaus sudarytą jų sąrašą ir Vaižganto pridėtas pastabas žr. šio tomo p. 350–363.

[3] *herbu „Kirvis" pažymėtas, bajoru padarytas* – M. Valančius kilo iš valstiečių. Kilusiu iš tariamų bajorų Volončevskių jis buvo padarytas ėjimui į mokslus sufalsifikuotuose dviejuose gimimo metrikuose – atitinkamai papildytame krikšto įraše Kalnalio bažnyčios knygose (žr. šio tomo str. „Kaip vadinos vysk. Motiejus?") ir su kita gimimo data (1799.XII.29) naujai surašytuose metrikuose. Pirmųjų falsifikato nuorašą M. Valančius pristatė Kalvarijos mokyklai, antruosius – Varnių kunigų seminarijai, o vėliau pridėjo prie savo vyskupu skelbimo bylos dokumentų.

Jokiu bajorišku herbu M. Valančius nesiafišavo. Vaižganto minimas „Kirvis" buvo jo vyskupiško antspaudo ženklas, kuris yra vienas krikščioniškos simbolikos ženklų, reiškiančių kvietimą atgailauti.

[4] Aleksandras Beresnevičius (1823–1902), Žemaičių vyskupijos valdytojas 1875–1883 m.

[5] Juozapas Silvestras Dovydaitis (1826–1883) vysk. M. Valančiaus sekretoriumi buvo 1858–1860 m.

[6] *otkup* (rus.) – nusipirkta teisė pardavinėti degtinę.

[7] *in foro interno* (lot.) – vidaus, sąžinės teisme.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ. Publikuota: ILL. – 1926. – Vas. 27. – Nr. 9. – P. 56, 72. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] Žr. str. „Šatrijos Ragana" 1 paaiškinimą.

[2] Vaizdelis vadinasi „Margi paveikslėliai", išspausdintas 1896 m. „Varpo" 5 nr.

[3] Katalikiška „Motinėlės" draugija mokslo siekiančiai jaunuomenei šelpti buvo įkurta 1900 m. Amerikoje (kur veikė iki 1945 m.), o nuo 1903 m. gyvavo ir Lietuvoje.

[4] Žr. str. „Šatrijos Ragana" 3 paaiškinimą.

[5] Šatrijos Raganos vedamas knygynas Vilniuje veikė 1907–1909 m. Jo steigimą lėšomis buvo parėmęs Antanas Milukas (žr. str. „Kun. dr. Pranciškus Būčys, M.I.C." 4 paaišk.).

[6] *„na zvanije domašnej učitelnicy"* (rus.) – namų mokytojos pareigoms.

[7] 1907 m. įsteigtos Marijampolės „Žiburio" mergaičių progimnazijos direktore M. Pečkauskaitė buvo 1909–1915 m. Artėjant vokiečiams, progimnazija išsikėlė į Trakus, paskui į Mogiliovo gub., galiausiai įsikūrė Tambove, kur 1918 m. likvidavosi.

[8] Nurodyti 1899 m. yra greičiausiai korektūros klaida. Iki sovietų okupacijos leistas žurnalas „Naujoji vaidilutė" išėjo 1921 m., ir nuo tada M. Pečkauskaitė buvo nuolatinė jo bendradarbė. Jame 1921–1928 m. ji paskelbė apie tris dešimtis pedagoginio, etinio ir grožinio pobūdžio kūrinių.

[9] *žiūr. mano paskaitą kitur* – turima galvoje Kauno universitete skaityta paskaita „Marija Pečkauskaitė". Ją Vaižgantas paskelbė dienraštyje „Lietuva" (1926, Nr. 65), vėliau pakartojo savo Raštų XIII tome (p. 155–213).

KUN. KAZIMIERAS PAKALNIŠKIS – DĖDĖ ATANAZAS. Publikuota: IIL. – 1926. – Bal. 25. – Nr. 17. – P. 134. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] *„Apžvalga"* – taip sutrumpintai čia vadinama „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", kurią redagavo Kazimieras Pakalniškis.

[2] Juozas Angrabas – Juozas Angrabaitis (1859–1935), bibliografas, publicistas, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" bendradarbis; paskelbė straipsnių, sudarė ir išleido bibliografiją „Suskata, arba Statistika, visų lietuviškų knygų, atspaustų Prūsuose nuo 1864 metų iki pabaigai 1896 metų" (Jono Zanavykučio slp., 1897).

[3] Otto von Mauderode (1852–1909) – leidėjas, spaustuvininkas, nuo 1883 m. spausdinęs daugelį lietuviškų periodinių leidinių.

[4] Knygoje „Apžvalga" ir apžvalgininkai" Vaižgantas sudėjo savo publicistiką (straipsnius, korespondencijas), skelbtą „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje".

[5] Atskira knyga K. Pakalniškio apysaka „Obrusiteliai" išleista 1898 m.

MARIJA PEČKAUSKAITĖ (ŠATRIJOS RAGANA). Publikuota: Marija Pečkauskaitė. Motyna – auklėtoja. – Kaunas. – 1926. – P. VII–XV. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Žr. str. „Šatrijos Ragana" 1 paaiškinimą.

[2] *„uparty żmujdzin"* (lenk.) – užsispyręs žemaitis.

[3] „Viktutė" buvo paskelbta Amerikoje leistame žurnale „Dirva–Žinynas" (1903, Nr. 2), ir tais pat metais ir ten pat šios publikacijos atspaudas pasirodė atskiru leidiniu, iš kurio cituoja Vaižgantas.

[4] Minimi broliai Bukontai: Kazimieras (1872–1961), Užvenčio vikaras, vėliau Žīdikų klebonas, katalikiškos spaudos bendradarbis, M. Pečkauskaitės

intelektualinės ir charitatyvinės veiklos rėmėjas ir skatintojas, ir Domininkas (1873–1919), gydytojas Dusetose, Ilūkstėje, Zarasuose, publicistas, visuomenininkas; Vincas Kalnietis (a. 1876–1942), teisininkas, Nepriklausomybės metais Valstybės tarybos narys, 1941 m. sovietų ištremtas.

[5] Pacituotoje „Viktutės" ištraukoje rašoma ne apie P. Višinskį, o apie vieną jos veikėjų – studentą Joną. Vaižgantas jį vadina P. Višinskiu, kadangi neabejota, kad jis buvo studento Jono prototipas.

[6] „Motinėlė" – žr. str. „Marija Pečkauskaitė" 3 paaiškinimą.

[7] Friedrichas Wilhelmas Försteris – žr. str. „Šatrijos Ragana" 3 paaiškinimą.

[8] „Viktutė" buvo paskelbta trejetu metų vėliau (žr. šio str. 3 paaiškinimą).

[9] Apie M. Pečkauskaitės Vilniuje vestą knygyną žr. str. „Marija Pečkauskaitė" 5 paaiškinimą.

[10] Žr. str. „Marija Pečkauskaitė" 6 paaiškinimą.

[11] *„Žiburio" draugija* – katalikiška švietimo ir labdaros draugija, veikusi 1906–1940 m. Suvalkijoje (centras Marijampolėje); keliolikos pradžios mokyklų, kelių gimnazijų steigėja.

[12] Šv. Vincento à Paulo draugija – labdarybės draugija, Lietuvoje veikusi 1920–1940 m. (centras Kaune); šv. Vincentas à Paulo (1584–1660) – prancūzų kunigas, charitatyvine veikla užsiimančių vienuolijų (lazariečių, šaričių) ir pasaulietinės Gailestingųjų seserų draugijos steigėjas.

[13] *in 8° maj.* (lot.) – didžiosios oktavos (formato).

[14] Šiaulių „Vilties" draugija – neturtingiems moksleiviams šelpti draugija, įkurta 1922 m.

[15] Kalbamos problematikos M. Pečkauskaitės straipsnis „Apie Tėvynę" paskelbtas nurodytų metų „Tėvynės sarge" (Nr. 7/8, p. 12–24).

[16] Turimas galvoje Jonas Šliūpas, sociologas, filosofas, žymus lietuvių laisvamanis, moralės ir dorovės problemas aiškinęs remdamasis materialistinio tikrovės supratimo principais.

[17] Vaižgantas nurodo savo paties straipsnį „Šviesios sukaktuvės", kuris pakartotas XIX jo Raštų tome (1939).

[18] Be knygos „Motyna–auklėtoja", kuri laikoma ligi šiol išleistų plačiausių Šatrijos Raganos Raštų 1-ju tomu, šių Raštų išėjo dar šeši tomai: II – VI – 1928, VII – 1939 m. Kūriniai juose sudėstyti kitaip, negu jų suskirstymą nurodė Vaižgantas.

KUN. DR. PRANCIŠKUS BŪČYS, M.I.C. Publikuota: TK. – 1927. – Nr. 1. – P. 1–17. Parašas: *Doc. kan. J. Tumas.*

[1] *Petras Rimša žinomąja savo skulptūra* – dailininko Petro Rimšos (1881–1961) skulptūra „Lietuvos mokykla 1864–1904" (1906; dar vadinama „Vargo mokykla").

[2] Minimas Vincas Kudirka baigė Veiverių mokytojų seminariją, mokytojavo Slavikų mokykloje, buvo jos vedėju (žr. *Vyskupo P. Būčio atsiminimai*, I t., Chicago, 1966, p. 28, 42).

[3] Juozas Bacevičius (1880–1907), buvo baigęs Seinų kunigų seminariją, kunigavo Slavikuose, kur ir mirė.

[4] Jonas Naujokas (1872–1948) – Seinų kunigų seminarijos (1921 m. perkeltos į Gižus, čia veikusios iki 1930 m.) profesorius, nuo 1927 m. rektorius, vėliau Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorius ir rektorius.

Antanas Jusaitis (1871–1942) – Šakių „Žiburio" gimnazijos mokytojas, angliškai paskelbęs „Lietuvių tautos istoriją" („The history of the Lithuanian nation", 1918).

Jonas Totoraitis (1872–1941) – kunigas marijonas, pedagogas, istorikas; dėstė Marijampolės marijonų gimnazijoje, Kauno universitete, išleido darbų iš Lietuvos valstybės ir Suvalkijos krašto istorijos.

Petras Dvaranauskas (1863–1958) – kunigas, katalikiškos spaudos („Vadovo", „Šaltinio") bendradarbis; kunigavo daugiausia Seinuose, čia prieš I pasaulinį karą su kitais buvo įsteigęs spaustuvę.

Antanas Milukas (1871–1943) – nuo 1892 m. Amerikoje gyvenęs kunigas, spaudos darbuotojas, leidėjas, visuomenininkas. Studijuodamas Seinų kunigų seminarijoje, pasireiškė kaip aktyvus slaptos lietuviškos klierikų veiklos organizatorius, dėl to 1892 m. iš seminarijos buvo pašalintas.

[5] *pasirodė... „Ūkininke"* – turima galvoje P. Būčio straipsnis „Žodis į Lietuvos ūkininkus"; „Ūkininkas" – mėnesinis varpininkų žurnalas, leistas 1890–1905 m. Ragainėje ir Tilžėje.

[6] *tik neturėdamas „Ūkininko" komplekto jų suvokti negaliu* – „Ūkininke" Pulvio slapyvardžiu buvo išspausdintas tik vienas P. Būčio straipsnis (žr. ankstesnį paaiškinimą).

[7] *randame „Apžvalgoje"* – „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje"; laikraštis leistas 1889–1896 m. Tilžėje.

[8] *Iš „Vienybės"* – iš „Vienybės lietuvninkų"; JAV lietuvių savaitraštis, leistas 1886–1920 m., iki 1907 m. Plymouthe, toliau Niujorke.

[9] Kalbininkas Jonas Juška (1815–1886) termino *ortografija* (rašyba) atitikmenį *statrašymas* pavartojo 1861 m. išėjusiame savo darbe „Kalbos lietuviško liežuvio", poetas aušrininkas Juozapas Miliauskas-Miglovara atitikmenį *statraša* – jo parengtame (perredaguotame) A. Strazdo „Giesmių svietiškų ir šventų" leidime (1884).

[10] Andrius Dubinskas (1868–1945) – Seinų kunigų seminarijoje mokėsi 1887–1891 m.; neįsišventęs Peterburgo universitete baigė teisę, mokytojavo, dirbo teismuose; rašė visuomenės gyvenimo, lietuvių kalbos norminimo temomis. 1945 m. sovietų suimtas, žuvo kalėjime.

[11] *„Knapt"* – Seinų kunigų seminarijos klierikų rankraštinis laikraštėlis, leistas apie 1890 m.

[12] „Žvaigždė" – katalikiškas Amerikos lietuvių žurnalas; ėjo 1901–1944 m. Niujorke, Filadelfijoje, iki 1923 m. kas savaitę, vėliau kas mėnesį ir kas ketvirtį; 1903–1942 m. jį leido A. Milukas.

[13] „Viltis" – Vaižganto ir A. Smetonos iniciatyva Vilniuje 1907 m. įsteigtas ir iki 1915 m. leistas tautinės ir krikščioniškos minties laikraštis.

[14] Amerikoje 1886–1920 m. ėjusį savaitraštį „Vienybė lietuvninkų" A. Milukas redagavo 1891–1893 m.

[15] Fišeris (Karol Józef Fischer, 1847–1931) – lenkų kunigas; P. Būčio ir kt. išverstų jo pamokslų knyga („Pamokslai ir ganytojaus kalbos sodiečiams") išėjo 1894 m. Tilžėje.

[16] Juozas Laukaitis (1873–1952) – Seinų kunigų seminarijos profesorius, šalia kitų dalykų, dėstė lietuvių kalbą; redagavo „Šaltinį", išvertė religinės ir pasaulietinės lenkų, vokiečių literatūros, parašė atsiminimus apie A. Baranauską. Mirė sovietų kalėjime.

Mykolas Ilgūnas (1871– po 1940) – ilgametis Plutiškių klebonas.

[17] „*Jak kochoć Jezusa*" (lenk.) – „Kaip mylėti Jėzų".

[18] Andrius Būčys (1875–1900), vikaravo Slavikuose; Antanas Civinskas (1867–1913) – nuo 1904 m. Seinų kunigų seminarijos profesorius, publicistas, „Vilniaus žinių", „Vilties" bendradarbis; Jurgis Narjauskas (1876–1943) – Seinų, vėliau Kauno kunigų seminarijos profesorius, antikinės literatūros, Dantės „Dieviškosios komedijos" vertėjas; Jeronimas Šidlauskas ir Vladislovas Ptašinskas Seinų seminarijoje mokėsi XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje (pirmasis 1893–1897, antrasis 1894–1897 m.), bet į kunigus neišėjo.

[19] „*Miesiąc Maryi*" (lenk.) – „Marijos mėnuo"; tokiu pavadinimu lenkų teologo Pavelo Smolikovskio (1849–1926) knygos vertimas išėjo 1900 m.

[20] Juozas Angrabas-Angrabaitis – žr. str. „Kun. Kazimieras Pakalniškis–Dėdė Atanazas" 2 paaiškinimą.

[21] Alfonso Maria Liguori (1696–1787) – italų teologas, redemptoristų vienuolijos įsteigėjas, šventuoju paskelbtas 1839 m. Neaišku, apie kokios jo knygelės vertimą Vaižgantas kalba. Nurodytais 1894 m. išėjo A. Liguorio „Išganingų dūmojimų" vertimas, bet jis priskiriamas kitiems vertėjams.

[22] P. Būčio straipsnis „Audiatur et altera pars" (lot.; „Tebūnie išklausyta ir antroji pusė") išspausdintas 1894 m. „Varpe" (Nr. 4). Tų pat metų „Varpo" 1 nr. yra jo straipsnis „Keli žodžiai apie vieną dalelę „Tėvynės varpų", kur išsakomas nepritarimas kalbamai popiežiaus (Leono XIII) enciklikai.

[23] Kražių skerdynės – brutalią akciją prieš Kražių bažnyčią gynusius žmones, šią bažnyčią užimdama, rusų kariuomenė įvykdė 1893 m.

[24] Nurodomas V. Kudirkos Raštų šešiatomis, parengtas J. Gabrio, išleistas 1909 m. Tilžėje.

[25] Jurgis Matulaitis-Matulevičius (1871–1927) – Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, 1918–1925 m. Vilniaus vyskupas, nuo 1911 m. Marijonų kongregacijos generolas, 1987 m. paskelbtas palaimintuoju; Juozapas Kukta (1873–1942) – Šv. Mikalojaus bažnyčios Vilniuje klebonas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, nuo 1926 m. Kaišiadorių vyskupas; Kazimieras Šaulys (1872–1964) – prelatas, Kauno kunigų seminarijos profesorius, Vasario 16-osios akto signataras; Julijonas Jasienskis (1874–1934) – kunigas Palangoje, Šiauliuose, spaudos darbuotojas ir bendradarbis; Feliksas Pašakanis (Paškanis, 1871–1936), kunigavo Kaune, Liepojoje, Panemunėlyje, Linkuvoje, Skaistgiryje, Upninkuose, nuo 1929 m. Aukštadvario klebonas.

[26] P. Būčio straipsnis „Apie piemenų auklėjimą" išspausdintas 1896 m. TS 2 nr. Jo publikacijų šiame laikraštyje yra ir daugiau („Mūsų raštai", 1896, Nr. 12; „Kalbos dalykai", 1897, Nr. 6; „Apie devizą", 1898, Nr. 6).

[27] Šv. Stanislovas (1030 ar 1036–1079) – Krokuvos vyskupas, nužudytas lenkų karaliaus Boleslovo II; kanonizuotas 1253 m.

[28] *„De Honorio Pontifice"* (lot.) – minimas P. Būčio teologijos kandidato darbas vadinosi „De papa Honorio et Sexto Consilio Oecumenico" („Apie popiežių Honorijų ir Šeštąjį ekumeninį susirinkimą"). Jame aptariama Kristaus dieviškosios ir žmogiškosios prigimties bei valios problema, dėl kurios supratimo ginčijantis popiežių Honorijų I (mir. 638, popiežius nuo 625) apkaltino erezija ir pasmerkė Visuotinis Bažnyčios susirinkimas, vykęs 680–681 m. Konstantinopolyje.

[29] „O nravstvennom elementie v komedijach Ostrovskogo" (rus.) – „Apie dorovinį elementą Ostrovskio komedijose". Aleksandras Ostrovskis (1823–1886) – žymus rusų dramaturgas.

[30] Nikolajus Nekrasovas (1828– po 1910) – filologas, Peterburgo istorijos-filologijos instituto profesorius; Katalikų dvasinėje akademijoje rusų literatūrą dėstė nuo XIX a. 9-jo dešimtmečio.

[31] Weissas (Albert Maria Weiss, 1844–1925) – vokiečių teologas ir sociologas, dominikonas, nuo 1890 m. Friburgo universiteto profesorius.

[32] „Rūta" – lietuvių katalikų studentų draugija, veikusi Friburge 1899–1915 m.

[33] *spiritus movens* (lot.) – varomoji jėga.

[34] Rapperswilyje Šveicarijoje esantį Lenkų tautinį muziejų 1870 m. įsteigė politiniai emigrantai, atsidūrę Vakarų Europoje po 1831 ir 1863 m. sukilimų. Didžioji dalis jo rinkinių ir biblioteka 1928 m. buvo perkelta į Varšuvą.

[35] Vadakčiukais žmonių vadinamuose Vadaktuose, Naujamiesčio parapijos filijoje, Vaižgantas kunigavo 1902–1905 m.

[36] „Žinyčia" – 1900–1902 m. leistas žurnalas, „Dirva-Žinynas" – jo tęsinys 1903–1904 m., susijungus su Amerikoje 1898–1906 m. ėjusia „Dirva".

[37] Žr. šio tomo str. „100-metinės sukaktuvės (1801–1901) Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 4 paaiškinimą.

[38] „Przegląd Katolicki" – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 8 paaiškinimą.

[39] Minimas P. Būčio recenzinis laiškas, datuotas 1903.II.18, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne (F1– E 116). Iš jame randamų Vaižganto sceninio kūrinio teksto aprašymų, analizės ir kritikos (priekaištaujama dėl nepavykusių jo siužeto konstrukcijų, ypač psichologiškai nepagrįsto veikėjų elgesio) aiškėja, kad šis autoriaus į „krepšį numestas" kūrinys buvo keturveiksmė moralistinės problematikos ir pamokomųjų intencijų drama, paremta nuo senovės pasaulio literatūroje gerai žinomu sūnaus paklydėlio motyvu. Dramos pavadinimo P. Būčys nenurodė.

[40] Žr. šiame straipsnyje toliau dedamą atskirų leidinių ir periodikoje skelbtų P. Būčio darbų bibliografiją.

[41] Aleksandras Kakowskis (1862–1938) – nuo 1913 m. Varšuvos arkivyskupas, nuo 1919 m. kardinolas.

[42] Kliučinskis (Wincenty Kluczyński, 1847–1917), Mogiliovo arkivyskupas metropolitas nuo 1910 m.

[43] Idzi Radziszewskis (1871–1922), Peterburgo dvasinės akademijos rektorius nuo 1914 m.

[44] Lietuvių centrinis komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti veikė 1914–1918 m., viena jo dalis, vadovaujama A. Smetonos, – Vilniuje, kita, vadovaujama M. Yčo, – Petrapilyje.

[45] Ledochovskaitė (Urszula Ledóchowska, 1865–1939) – lenkų uršulietė, uršuliečių veikėja Krokuvoje, Peterburge, Suomijoje. Uršulietės – moterų vienuolių kongregacija, įsteigta 1537 m., svarbiausia jos veikla – mergaičių globa, mokymas ir ugdymas.

[46] Ledochovskis (Włodzimierz Ledóchowski, 1866–1942) – jėzuitas, nuo 1915 m. Jėzuitų ordino generolas (26-sis), sustiprinęs šios vienuolijos įtaką, plėtęs jos auklėjimo įstaigas. Jam valdant, 1936 m. buvo įsteigta Lietuvos jėzuitų provincija.

[47] „Draugas" – žr. str. „A.†A. Kun. Antanas Kaupas" 1 paaiškinimą.

[48] Ignas Česaitis (1893–1961) – kunigas, kapelionavo Marijampolės ir Kauno mokyklose, dėstė Lietuvos universitete, parašė darbų religine tematika; „Draugą" redagavo 1921–1925 m.

[49] Straipsnyje duodama P. Būčio leidinių ir publikacijų bibliografija perspausdinama laikantis bendrų šiems Vaižganto Raštams redagavimo principų. Jos aprašuose ištaisomi korektūriniai (spaudos ar autoriaus apsirikimai) ir išlyginami skyrybos nenuoseklumai. Bibliografinių pozicijų numeracijoje padaryta klaida (po 39 nr. pakartoti 34–39 nr.) paliekama. Prie nurodomų puslapių esantys sutrumpinimai *s.*, *ss* reiškia lot. *sequens, sequentes* – sekantis, sekantys, tolesnis, tolesni.

[50] „Vyčiai" – Amerikos lietuvių katalikiška jaunimo organizacija, įkurta 1913 m.

[51] Šv. Kazimiero mergaičių akademija – mergaičių mokykla, įsteigta Šv. Kazimiero seserų kongregacijos vienuolių; ši kongregacija (Kazimierietės) įkurta Amerikoje 1907 m., rūpinasi mokyklų organizavimu ir jaunimo ugdymu katalikiška ir tautiška dvasia.

VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS. Publikuota: TK. – 1927. – Nr. 4. – P. 258–259. Parašas: *K.J.T.*

[1] Nurodoma: „Ryte" (1923–1936 m. Kaune leistas krikdemų dienraštis) išspausdinti straipsniai: E. Turausko „25 metai" ir J. Stakausko „Kun. K. Paltarokas", „Iliustruotojoje Lietuvoje" – paties Vaižganto „Vyskupas Kazimieras Paltarokas" (žr. šių Raštų 12 t., p. 317–322).

[2] *Petronio knygynas* – Kaune 1912–1928 m. veikęs knygynas; jo savininkas Antanas Petronis (1887–1941) – verslininkas, spaudos darbuotojas, sovietų suimtas, žuvo per jų kariuomenės įvykdytas Pravieniškėse kalintų žmonių žudynes.

[3] *Plurimos annos!* (lot.) – ilgiausių metų!

VYSKUPO A. BARANAUSKO MIRTIES SUKAKTUVĖS. Publikuota: Lietuva. – 1927. – Rugs. 10. – Nr. 203. Parašas: *Rašliavos Muziejaus Vedėjas: Doc. J. Tumas.*

[1] *Rašliavos muziejus* – taip Vaižgantas vadina 1923 m. daugiausia jo iniciatyva Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete įsteigtą muziejų rankraštinei lietuvių literatūros medžiagai telkti ir saugoti. Vaižgantas jam atidavė savo paties surinktą rankraščių kolekciją, iki 1929 m. buvo jo vedėjas. 1930 m. muziejus priskirtas VDU bibliotekai (plačiau žr. Vaižganto str. „Kultūros muziejus" šių Raštų 11 t., p. 389–390).

[2] *A.M.D.Gl.* – ad maiorem Dei gloriam (lot.) – didesnei Dievo garbei.

RAŠLIAVOS MUZIEJUS. Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Rugs. 13. – Nr. 203. Parašas: *Rašliavos Muziejaus Vedėjas Doc. J. Tumas.*

[1] Antanas Povilonis (1847–1918) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, klebonavo Kaune, vėliau Joniškyje; publicistas, rašė „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje", „Vienybėje".

[2] Antanas Karosas (1856–1947) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, 1910–1920 m. Seinų, nuo 1926 m. Vilkaviškio vyskupas.

[3] Juozapas Skvireckas (1873–1959) – Kauno kunigų seminarijos, nuo 1922 m. ir universiteto profesorius, nuo 1926 m. Kauno arkivyskupas, 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, mirė Austrijoje; 1911–1937 m. išvertė ir išleido visą Šv. Raštą.

[4] Kazimieras Jaunius – žr. str. „Mečislovas Dovoina-Silvestravičius" 7 paaiškinimą.

VYSK. A. BARANAUSKO RANKRAŠČIAI ATSIRADO! Publikuota: Lietuvis. – 1927. – Lapkr. 10. – Nr. 252. Parašas: *Rašliavos Muziejaus vedėjas Doc. J. Tumas.*

[1] Žr. aukščiau dedamus straipsnius „Vyskupo A. Baranausko mirties sukaktuvės" ir „Rašliavos muziejus".

[2] Antanas Povilonis – žr. str. „Rašliavos muziejus" 1 paaiškinimą.

[3] Pranciškus Karevičius (1861–1945) – Žemaičių vyskupas 1914–1926 m., vėliau titulinis arkivyskupas ir vienuolis marijonas Marijampolėje.

[4] Juozapas Skvireckas – žr. str. „Rašliavos muziejus" 3 paaiškinimą.

[5] Eduardas Volteris (1856–1941) – etnografas, literatūros istorikas; 1904–1917 m. lietuviškų leidinių cenzorius Peterburge, padėjo išleisti nemažai knygų; vienas Lietuvių mokslo draugijos steigėjų, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius.

[6] *Žemaičių vyskupas M. Paliulionis* – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 2 paaiškinimą.

POETAS – MOKSLO VYRAS. Publikuota: IIL. – 1927. – Gruod. 30. – Nr. 52. – P. 437–438. Parašas: *Doc. J. Tumas.*

[1] *savo „Krymo sonetams"* – turimi galvoje M. Gustaičio versti A. Mickevičiaus „Krymo sonetai".

[2] *Cfr.* – confer (lot.) – palygink.

[3] Vytautas Bičiūnas (1893–1942) – rašytojas, kritikas, dailininkas. Dėstė Kauno meno mokykloje, apipavidalino spektaklių, išleido prozos, dramos, poezijos knygų. Žuvo sovietų lageryje.

[4] Jonas Burba (a. 1906–1952) – dailininkas, plakatistas, knygų apipavidalintojas; sovietų represuotas 1941 m., žuvo tremtyje Sibire.

[5] M. Gustaičio versta Vergilijaus „Eneida" buvo išspausdinta 1926 m. „Židinyje" (Nr. 5, p. 337–388; Nr. 8–9, p. 10–19).

[6] *de profundis* – de profundis clamavi (lot.) – iš gilumos šaukiau; pirmieji 129 psalmės žodžiai; *sub specie aeternitatis* (lot.) – amžinybės požiūriu.

[7] *in 8° maj.* – žr. str. „Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana)" 13 paaiškinimą.

[8] M. Gustaičio studija „Kunigas Antanas Tatarė" pirmą kartą buvo paskelbta Lietuvių mokslo draugijos žurnale „Lietuvių tauta" (1913, II kn., 2 d., p. 202–244).

MARIJA PEČKAUSKAITĖ. Publikuota: LA. – 1928. – Vas. 24. – Nr. 20. Parašas: *Vaižgantas.*

[1] Žurnale „Lietuvos mokykla" 1926 m. (Nr. 2–5) paskelbta monografinė Vaižganto apybraiža apie Šatrijos Raganą („Šviesios sukaktuvės") pakartota jo paties rengtų Raštų XIII tome. IIL ir kn. „Motyna – auklėtoja" (1926) išspausdinti vienodo pavadinimo straipsniai („Marija Pečkauskaitė") dedami šiame Vaižganto Raštų tome (žr. p. 175–178, 180–187).

[2] „Žinija" – knygų leidimo bendrovė, veikusi Kaune 1925–1940 m.; leido grožinę ir mokslo populiarinimo literatūrą, išleido Šatrijos Raganos raštų rinkinį (I t. 1926, II–VI t. 1928, VII t. 1939).

[3] Šatrijos Ragana gimė 1877 m. (naujuoju kal. kovo 8 d.).

[4] *endecija* – ND (Narodowa demokracja – Tautinė demokratija); politinis lenkų judėjimas, vadovavęsis kraštutinio nacionalizmo idėjomis; atsirado XIX a. pabaigoje, įvairiomis organizacinėmis formomis reiškėsi iki II pasaulinio karo; vienas žymiausių jo iniciatorių ir vadų Romanas Dmowskis (1864–1939).

IŠ DOC. J. TUMO PASKAITŲ APIE VYSK. M. VALANČIŲ. Publikuota kn.: Motiejus Valančius. Maskoliams katalikus persekiojant. Surinko ir paaiškino doc. J. Tumas. Kaunas, 1929, p. 106–124.

[1] Žr. šio tomo p. 360–363. Daugiau žinių apie žemiau išvardytus kunigus žr. p. 350–360.

[2] Aleksandras Potapovas (1818–1886) – generolas, 1864 m. Vilniaus generalgubernatoriaus padėjėjas, 1868–1874 m. generalgubernatorius.

[3] Jonas Zabermannas (Zabermanas, apie 1815–1900) – katalikų kunigas, M. Valančiaus bendradarbis ir talkininkas, jo raštų leidėjas.

[4] Apie anksčiau suminėtus kunigus ir pasauliečius draudžiamos lietuvių spaudos gabentojus iš Prūsų ir platintojus, jų bylas ir bausmes žr. 1994 m. išleistas Vytauto Merkio istorinių tyrinėjimų knygas „Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904" ir „Knygnešių laikai".

[5] *Sk. „Mūsų senovėje" v. Valančiaus bylas* – nurodoma V. Biržiškos publikacija „Vyskupo Valančiaus bylos" („Mūsų senovė", I, 1, 1921, p. 6–21; I, 3, 1922, p. 369–385).

[6] Mykolas Miežinis (1827–1888) – kunigas, kalbininkas, „Aušros" bendradarbis; kunigavo Latvijoje ir daugelyje Lietuvos vietų (Šėtoje, Šilalėje, Smalvose

ir kitur); išleido „Lietuvišką gramatiką" (1886), sudarė „Lietuviškai–latviškai–lenkiškai–rusišką žodyną" (išl. 1894).

[7] Vaižgantas nurodo savo knygą „Lietuvių literatūros paskaitos. Aušrininkų grupė" (Kaunas, 1924) ir joje įdėtą str. „Mykolas Mężinys".

[8] Vilhelmas I (1797–1888) – nuo 1861 m. Prūsijos karalius, nuo 1871 m. suvienytos Vokietijos imperatorius. Jam viešpataujant, valstybės kancleriu tapęs O. Bismarckas 8-jame dešimtmetyje vykdė katalikų persekiojimą.

[9] *okraina* (rus.) – pakraštys.

[10] Varmija – istorinė prūsų genties varmių gyventa sritis (Varmė) dab. Lenkijos šiaurėje; XIII a. I pusėje nukariauta kryžiuočių; nuo 1243 m. vyskupija (centras Lidzbarkas), kuriai iki II pasaulinio karo priklausė Rytų Prūsijos katalikų bažnyčios.

[11] *cui prodest* (lot.) – kam tinka, kam naudinga; *Samogicija* – lotyniškas Žemaitijos pavadinimas.

[12] Žemiau duodami žodžiai yra kalbos hipernormalizmai, nes afrikatos juose įvestos ten, kur aukštaičiai jų neturi. Be kalbamų brošiūrų, tokių hipernormalizmų dažna dar vienoje jų autoriaus knygoje – „Żyvatuose šventųjų" (1858). Ar šių klaidingų savo raštų kalbos paaukštaitinimų pridarė pats M. Valančius, ar kas nors iš šalies, tegalima spėti.

[13] Petras Barauskis (1859–1919) – Kauno kunigų seminarijos profesorius 1887–1895 m., vėliau kunigas Kaune; polomanas.

[14] *juozapinistas* – jozefinistas; šalininkas politikos (jozefinizmo), kuria Bažnyčia pajungiama valstybei; pavadinimas atsirado nuo vardo Austrijos imperatoriaus Jozefo II (1741–1790), vykdžiusio tokią politiką.

[15] Pijus IX (tikr. Giovanni Maria Mastai Ferretti, 1792–1878) – popiežius nuo 1846 m.

[16] *Herzenas* – Aleksandras Gercenas – žr. str. „Aleksandras Dambrauskas" 33 paaiškinimą; A. Gerceno Londone leistas laikraštis „Kolokol" („Varpas") ėjo 1847–1867 m.

[17] *no V. Biržiškos betariant* – mintis iš jo str. „Lietuvių politinės brošiūros 1860-jų metų gale", paskelbto „Švietimo darbo" žurnale 1922 m. (Nr. 3/6, p. 407).

[18] *Skaityk... „Mūsų senovėje"* – žr. 5 paaiškinimą.

[19] *Napoleonas* – Napoleonas I (Napoleon Bonaparte, 1769–1821), vienas didžiųjų pasaulio istorijoje karo vadų ir valstybės veikėjų, Prancūzijos imperatorius 1804–1814 m.

[20] *„Pomiluite, kuda že glaza devat? Sobratu stydno bylo..."* (rus.) – susimildami, kurgi dėti akis? Draugui buvo gėda pažiūrėti į akis, ne tik ministrui.

[21] *„Načalstvo lučše znajet"* (rus.) – valdžia geriau žino.

[22] Šventasis sinodas – aukščiausia kolegiali Rusijos stačiatikių bažnyčios valdymo institucija, veikusi 1721–1917 m.; priklausė nuo valstybės, Sinodo narius iš dvasininkų skyrė caras.

[23] Nikolajus I (1796–1855) – Rusijos imperatorius nuo 1825 m.; jam valdant buvo rusifikuotos Lietuvoje veikusios mokyklos, uždarytas Vilniaus universitetas, pradėta persekioti Katalikų Bažnyčia.

[24] „Aktai ir poteriai" – Jeronimo Račkauskio maldaknygė parapijų mokykloms; žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 8 ir 33 paaiškinimus.

[25] Vladislovas Dembskis (1831–1913) – publicistas; kunigas, 1863 m. sukilimo dalyvis, emigravęs į JAV, kunigystę metė, pasidarė ateizmo propaguotoju. Vaižgantas mini M. Valančių paniekinančią jo brošiūrą „Ar vyskupas Valančius (Volončauskas) nebuvo viliugiu lietuvystės?" (1901).

[26] Ivanas Kornilovas (1811–1901) – Vilniaus mokslo apygardos globėjas 1864–1868 m., vienas didžiųjų Lietuvos rusintojų; Michailas Muravjovas – generolas, 1863 m. sukilimo Lietuvoje malšintojas, lietuvių spaudos draudimo iniciatorius.

[27] Minimi: Jonas Juška (žr. str. „Kun. dr. Pranciškus Būčys, M.I.C." 9 paaišk.), rengęs raidyną lietuvių kalbai rusiškomis raidėmis; Laurynas Ivinskis (1810–1881) – pirmojo lietuviško kalendoriaus rengėjas, publicistas, vertėjas, 1864–1866 m. dirbo valdžios komisijoje lietuviškiems raštams rusiškomis raidėmis rengti; Tomas Ferdinandas Žilinskis (Žilinskas, 1840–1925) – varpininkas, ilgametis Veiverių mokytojų seminarijos mokytojas.

[28] *Apie tai žiūrėk XII tome mano paskaitas* – nurodomi str. „Kunigų vargai draudžiamuoju laiku" ir „Rusų rašmenims nepasisekus" (Vaižganto Raštai, XII, K., 1929, p. 229–250, 251–283).

[29] Nurodomas M. Valančiaus istoriografinis veikalas „Žemaičių vyskupystė" (2 d., V., 1848).

[30] Antanas Alekna – žr. str. „Vyskupo Valančiaus darbai – vis liaudies naudai" 1 paaiškinimą.

RAŠLIAVOS MUZIEJUS. Publikuota: LA. – 1930. – Vas. 7. – Nr. 31. Parašas: *Doc. Dr. Juozas Tumas.*

[1] *Pelėdos rankų darbas* – turėta galvoje, matyt, Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu pasirašinėjusios Sofijos Pšibiliauskienės kas nors iš rankdarbių, kuriais ji užsiiminėjo prieš I pasaulinį karą gyvendama Vievyje.

[2] Martyno Yčo (žr. 1-jo str. „Stanislovas Dagilis" 7 paaišk.) pastangomis Voroneže 1915 m. įkurta į Rusiją nuo karo pasitraukusių moksleivių berniukų ir mergaičių gimnazija, veikusi iki 1918 m.

[3] *Conference de la Paix* (pranc.) – Taikos konferencijos. Turima galvoje 1919–1920 m. Paryžiaus taikos konferencija, į kurią Lietuva nebuvo įsileista, tačiau konferencijos darbų kuluaruose veikusi lietuvių delegacija įmanomais diplomatiniais būdais siekė, kad Lietuvos valstybei rastųsi vietos pokario Europoje.

[4] Mažiau žinomi sąraše išvardyti žmonės: Domas Šidlauskas (1878–po 1937) – publicistas, spaudos darbuotojas, bandė atgaivinti senąjį lietuvių tikėjimą; Stanislava Paškevičienė – žr. str. Mečislovas Dovoina-Silvestravičius" 10 paaiškinimą; Antanas Povilonis – žr. aukščiau šiame tome dedamo str. „Rašliavos muziejus" 1 paaiškinimą; Ignas Vaitiekūnas (1836–1919) – ateitininkų veikėjas, eiliavo, parašė prozos kūrinių; Jonas Jakutis (1895–1977) – poetas, molėtiškis, „Ateities", „Šaltinio", „Vilties" bendradarbis; Jonas Burkus (Borkus, 1839–1919) – poetas, kaimo buities apdainuotojas, populiarios dainos „Užaugau Pasvaly" autorius;

Petras Legeckas (1844–1934) – religinės literatūros rengėjas, kanauninkas; Martynas Sederavičius (1829–1907), Serafinas Laurynas Kušeliauskas (1820–1889) – knygnešiai, lietuviškų knygų leidėjai, vertėjai.

PREL. AL. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS. Publikuota: Sargyba. – 1930. – Nr. 8. – P. 257–259. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] Šv. Kazimiero draugija – žr. str. „Kun. Kazimieras Pakalniškis–Dėdė Atanazas" 2 paaiškinimą.

[2] „Draugija" – žr. str. „A.†A. Kun. Antanas Kaupas" 3 paaiškinimą.

[3] Vaičiūnas-Wojciechowskis – A. Dambrausko motinos brolis, advokatas, vadinęsis sulenkinta pavarde (žr. str. „Aleksandras Dambrauskas" skyrelį „Namie"); Stanislovas Dambrauskas – jo tėvo brolis, kunigas (žr. to pat str. 7 paaišk.).

[4] Jonas Spudulis (1860–1920) – gydytojas, kalbininkas, rašė apie lietuviškas pavardes, vietovardžius, sukūrė aritmetikos ir gramatikos terminų, parengė pirmąjį lietuvišką aritmetikos uždavinyną (su P. Matulioniu); Antanas Vileišis (1856–1919) – gydytojas, Vilniaus lietuvių veikėjas, spaudos bendradarbis.

[5] „Ateitis" – mėnesinis moksleivių žurnalas, ėjęs 1911–1914 ir 1916–1919 m. Kaune.

[6] Antanas Baranauskas Seinų vyskupu buvo nuo 1897 m. iki mirties 1902 m.; Pranciškus Karevičius – žr. str. „Vysk. A. Baranausko rankraščiai atsirado!" 3 paaiškinimą.

[7] Vincas Pietaris (1850–1902) – rašytojas, pirmojo lietuvių romano „Algimantas" (išl. 1904) autorius; Maskvos universitete baigė mediciną, nuo 1883 m. gydytojavo Ustiužnoje (Novgorodo gub.).

[8] Vyskupas Paliulionis – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 2 paaiškinimą; vysk. Paliulionio sekretoriumi A. Dambrauskas buvo 1900–1902 m.

[9] Vaižgantas, matyt, turėjo galvoje A. Dambrausko leistą ir redaguotą periodiką. Be „Draugijos" ir „Ateities" (žr. 2 ir 5 paaišk.), tai laikraščiai „Nedėldienio skaitymas" (1906–1907), „Garnys" (1910–1914 ir 1924–1929), laikraštis esperanto kalba „Litovo stelo" (1922–1926).

MŪSŲ TREMTINIŲ SIBIRIJON LITERATŪRA. Publikuota: Darbai ir dienos. – 1930. – Nr. 1. – P. 243–265. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

„Darbai ir dienos" – Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto mokslo darbų leidinys; 1930–1940 m. išėjo 9 knygos, leidimas tęsiamas nuo 1995 m., iki 2002 m. imtinai išleista dar 23 knygos.

[1] Juozapas Silvestras Dovydaitis – žr. str. „Kaip vadinos vysk. Motiejus?" 2 paaiškinimą.

[2] iredenta (*irredenta*, it., lenk.) – tautos siekimas išsilaisvinti ir sukurti vieningą valstybę.

[3] „*ugodowość*" (lenk.) – susitaikėliškumas, taikstymasis.

[4] Józefas Piłsudskis (1867–1935) – politikas, 1918–1922 m. Lenkijos valstybės viršininkas, nuo 1926 m. diktatorius. Romantikams Vaižgantas jį skiria, matyt,

už nerealias svajones atkurti Lenkiją „nuo jūros ligi jūros", apimančią Ukrainą, Baltarusiją, Baltijos šalis ir net Suomiją.

Stanisławas Wyspiańskis (1869–1907) – poetas, dramaturgas, dailininkas, neoromantinio judėjimo „Jaunoji Lenkija", siekusio lenkų meno modernizacijos, žymiausias atstovas. Kūryboje vyrauja tautos išsilaisvinimo idėja.

[5] *Dantė* (Dante Alighieri, 1265–1321) – italų poetas, autorius poemos „Dieviškoji komedija", kurios pirmojoje dalyje („Pragaras") pavaizduotos pragarui pasmerktų nusidėjėlių kančios; *Doroševičius* (Vlas Doroševič, 1864–1922) – rusų publicistas, Maskvoje leisto dienraščio „Russkoje slovo" redaktorius (1902–1917), XIX a. gale parašytų apybraižų apie Sachalino katorgininkus autorius; *Kenanas* (George Kennan, 1845–1924) – JAV publicistas, lankė Rusijos kalėjimus, 1891 m. išleido 2 tomų knygą „Sibiras ir trėmimo sistema", atskleidusią rusų katorgos sąlygas.

[6] „poselenije" (rus.) – carinėje Rusijoje gyvenvietė, kurioje buvo apgyvendinami tremtiniai.

[7] *Caratas* (lenk. *carat*) – carizmas.

[8] Adomas Szymańskis (Adam Szymański, 1852–1916) – lenkų rašytojas; už konspiracinę veiklą ištremtas į Sibirą, ten patirtus tremties išgyvenimus ir įspūdžius išreiškė dviejų dalių „Škicų" knygos novelėse. „Przewoźnik" („Keltininkas") – viena tos knygos novelių; *„zmarniały"* – sunykęs.

[9] *Oddajcie mi, zbrodniarze, matkę moją...* (lenk.) – atiduokite, nusikaltėliai, mano motiną, kuri dėl jūsų vienintelį savo vaiką gyvą kape palaidojo!

[10] „Srul z Lubartowa", „Dwie modlitwy" („Nevala iš Lubartovo", „Dvi maldos") – A. Szymańskio „Škicų" I knygos novelės.

[11] Anhelli – tokio pat pavadinimo romantinės Julijaus Słowackio (1809–1849) poemos herojus (žr. tolesnį str. tekstą); Arturas Grottgeris (1837–1867) – lenkų dailininkas, 1863 m. sukilimo ir tremties į Sibirą scenų tapytojas.

[12] *žydų tremtinių giesmės Babilono paupyje* – užuomina į Šv. Rašto Psalmyną, 136 psalmę „Prie Babilonijos upių".

[13] Wilhelmas Feldmanas (1868–1919) – lenkų kritikas, publicistas, prozininkas ir dramaturgas, vienas „Jaunosios Lenkijos" ideologų; nurodoma jo knyga „Šiuolaikinė lenkų literatūra".

[14] *Polonią Resuscitatą* (lot.) – prižadintą, prikeltą Lenkiją, t.y. Lenkiją atgavusią nepriklausomybę.

[15] Michał Janik (1874–1948) – lenkų literatūros istorikas ir publicistas; „Dzieje polaków na Syberji" – „Lenkų istorija Sibire"; „Syberja w twórczości ogólno polskiej" – „Sibiras visoje lenkų kūryboje".

[16] Minimi Sibiro tremties temomis kūrę lenkų dailininkai: Aleksandras Sochaczewskis (1842–1925); Witoldas Pruszkowskis (mir. po 1892 m.); Jacekas Malczewskis (1854–1929).

[17] Zygmuntas Krasińskis (1812–1859) – poetas, dramaturgas, vienas didžiųjų lenkų romantikų, savo kūryboje kėlęs žmogaus būties dramatizmo ir savo tautos istorinės misijos problemas.

[18] *Kołakowski* – plačiau nežinomas poetas.

[19] *kurs bus vardu „44"* – skaičius 44 kabalistikoje reiškia tobulybę, tobulą žmogų.

[20] *„Ostatni"* („Paskutinis") – Z. Krasińskio politinis kūrinys (1847 m.) tremties tema.

[21] *„Literatura polska Syberyjska"* – „Lenkų Sibiro literatūra".

[22] Wacławas Sieroszewskis (1858–1945) – rašytojas, publicistas, etnografas, tremtinys; Bronisławas Zaleskis (1819 ar 1820–1880) – literatas, dailininkas, tremtinys; Kornelis Ujejskis (1823–1897) – poetas, publicistas, emigrantas; Teofilis Lenartowiczius (1822–1893) – poetas, išsivadavimo judėjimo dalyvis; Włodzimierzas Wolskis (1824–1882) – poetas, emigrantas, poezijos rink. „Śpiewy powstańcze" (1863) autorius; Leopoldas Starzeńskis (mir. 1904 m.) – dramaturgas, populiariausia jo drama „Gwiazda Syberji" („Sibiro žvaigždė"); Zapolskis – plačiau nežinomas vardas; Arturas Oppmanas (1867–1931) – poetas, pulkininkas, poezija skirta lenkų laisvės kovoms išaukštinti.

[23] Mikalojus Akelaitis (1829–1887) – rašytojas, publicistas, kalbininkas; vienas 1863 m. sukilimo skatintojų Užnemunėje.

[24] Žr. šio tomo p. 360–363.

[25] Pranciškus Butkevičius (1821–1896) kunigavo Pajūryje, Žvingiuose, 1870 m. ištremtas, grįžęs nuo 1888 m. Rietavo dekanas.

[26] Antanas Stapulionis (1856–1918) kunigavo Želvoje, nuo 1896 m. Troškūnuose; buvo persekiotas už katalikų teisių gynimą.

[27] *klausiukų metai* – 1863 m. sukilimo metai; klausiukai – tų metų sukilėliai, kurie žmonių buvo taip vadinami dėl to, kad sutikę ką vis klausdavo, ar nematę rusų kareivių; žodį yra pavartojusi savo „Autobiografijoje" Žemaitė.

[28] Aloyzas Kareiva (1806–1884) – Kėdainių krašto bajoras, rašė lenkiškai ir lietuviškai, eiles paliko rankraščiais.

[29] *V.R., XI* – šia santrumpa čia ir toliau nurodomas Vaižganto Raštų XI tomas, išleistas Kaune 1929 m.

[30] S. Paškevičius – žr. str. „Užmirštas poeta lietuvis kun. Anupras Jasevičė" 2 paaiškinimą.

[31] J.S. Dovydaitis – žr. str. „Kaip vadinosi vysk. Motiejus?" 2 paaiškinimą. Justinas Dovydaitis (1834–1901) – Kauno kunigų seminarijos profesorius, vysk. M. Valančiaus sekretorius, paskelbė J.S. Dovydaičio jam rašytus laiškus iš tremties („Z listów Sybirskiego missyonarza", 1901).

[32] *„Šiaul. Sen."* – šia santrumpa čia ir toliau nurodomas Vaižganto parengtas J.S. Dovydaičio apysakos „Šiaulėniškis senelis" su jos autoriaus laiškų iš Sibiro priedu leidimas (Marijampolė, 1925).

[33] A. Zastarskis – žr. str. „Užmirštas poeta lietuvis kun. Anupras Jasevičė" 6 paaiškinimą.

[34] *Korona* (lenk. karūna; karalystė) – nuo XIV a. vidurio, susijungus etninėms lenkų žemėms, raštuose ir gyvenime dažnai vartotas Lenkijos pavadinimas; po Liublino unijos Lenkiją taip vadinta, norint ją atskirti nuo jungtinės valstybės antrosios dalies – Lietuvos.

[35] Ketverių metų seimas posėdžiavo 1788–1792 m. Varšuvoje, priėmė 1791 m. Gegužės trečiosios konstituciją, fiksavusią unitarinę Lenkijos–Lietuvos valstybę.

[36] *„Z głębokim prawdziwym smutkiem przystępuje do opisania..."* (lenk.) – su giliu tikru liūdesiu imuosi aprašyti tuos baisius metus, kurie iškasė...; *„Pamiętnik"* (lenk.) – dienoraštis.

[37] *buvo „baltųjų" šalyje* – „baltieji" – Lenkijoje ir Lietuvoje XIX a. 7-jo dešimtmečio pradžioje veikusi stambiesiems žemvaldžiams, aukštajai dvasininkijai, daliai inteligentijos atstovavusi politinė grupuotė; vadovavo 1863 m. sukilimui, siekė atkurti 1772 m. sienų Lenkiją, priešinosi visuomenės gyvenimo reformoms.

[38] *„chłopskim rozumem"* (lenk.) – valstietišku protu; *„karnawałową zabawą"* (lenk.) – karnavaliniu žaidimu.

[39] *sub specie aetèrnitatis* (lot.) – žr. str. „Poetas – mokslo vyras" 6 paaiškinimą.

[40] Turimas galvoje Krokuvos vyskupas ir nuo 1901 m. kardinolas Janas Puzyna (1842–1911), dėl savo konservatyvumo 1909 m. pasipriešinęs Julijaus Slovackio palaikų perkėlimui į Vavelį. Tai buvo padaryta jau Nepriklausomoje Lenkijoje 1927 m.

KUN. JURGIS RUPKA. Publikuota: TK. – 1931. – Nr. 7–8. P. 358–366. Parašas: *Kan. J. Tumas.*

[1] „Šv. Pranciškaus varpelis" – mėnesinis pranciškonų vienuolijos laikraštis; leistas nuo 1923 m. Kaune, vėliau Kretingoje; 1936 m. pavadintas „Pranciškonų pasauliu"; ėjo iki sovietų okupacijos, 1942 m. leidimas atgaivintas ir tęsiamas JAV.

[2] *vadinamoje Švėgždos mokykloje* – XIX a. viduryje Gruzdžių parapinėje mokykloje mokytojavo greičiausiai Jurgis Švėgžda (Švėgždavičius), to amžiaus trečiajame dešimtmetyje mokytojavęs Rozalime ir Tytuvėnuose.

[3] *Edukacinė komisija* – Lenkijos–Lietuvos valstybėje 1773 m. įsteigta Švietimo reikalų institucija, reformavusi mokyklų sistemą, sekuliarizavusi jų programas. Funkcionavo iki 1803 m., kai Lietuvoje veikusių mokyklų kuravimas ir priežiūra buvo perduota Vilniaus universitetui.

[4] *„Nota linquae"* (lot.) – „Kalbos gėda"; Lenkijos–Lietuvos jėzuitų mokyklose, kuriose buvo dėstoma lotyniškai, lentelę su tokiu užrašu (paprastai jo santrumpa NL) turėdavo nešioti mokinys, prakalbęs lenkiškai; vėlesnėse mokyklose, kuriose jau mokyta lenkų kalba, taip buvo baudžiami mokiniai už kalbėjimą lietuviškai.

[5] Laurynas Ivinskis (žr. str. „Iš doc. J. Tumo paskaitų apie M. Valančių" 27 paaiškinimą) Rietavo parapinėje ir žemės ūkio mokykloje mokytojavo 1854–1862 m.

[6] Žemaičių vyskupijos administraciją 1864 m. rusų valdžiai perkėlus iš Varnių į Kauną, čia buvo perkelta ir kunigų seminarija; mokslas joje prasidėjo ne iš karto, iki 1870 m. buvo neleista priimti naujų klierikų, trukdoma šventinti baigusius.

[7] *„do upadłego"* (lenk.) – iš paskutiniųjų.

[8] *Vyskupas Karevičius* – žr. str. „Vyskupo A. Baranausko rankraščiai atsirado!" 3 paaiškinimą.

[9] Šv. Pranciškus Asyžietis (tikr. Giovanni Bernardone, 1181–1226), pamokslininkas, pranciškonų vienuolijos ordino steigėjas. Šventuoju paskelbtas 1228 m.

[10] *„jurodyvyj"* (rus.) – paikša, pamišėlis asketas.

[11] *Vilniaus romantininkų „promienistų" tipo* – turima galvoje XIX a. 2–3 deš. į slaptas draugijas (filomatų, filaretų) telkęsis Vilniaus jaunimas (visų pirma universiteto studentai), skelbęs (A. Mickevičiaus kūryba) romantines moralinio visuomenės atsinaujinimo ir tautinio išsivadavimo idėjas; *„promienistai"* (lenk. *promieniści* – spindulingieji) – 1820 m. Vilniuje veikusi ir tais pat metais uždrausta jaunimo draugija.

[12] Pranciškus Būčys – žr. šio tomo str. „Kun. dr. Pranciškus Būčys", M.I.C."

[13] Silvestras Gimžauskas (1845–1897) – poetas aušrininkas, kovotojas už lietuvių kalbos teises; kunigavo Vilniaus krašto parapijose. Išleido 8 poezijos knygeles, iš jų pirmąją („Linkmenės") 1870 m.

[14] Minimas J. Rupkos eiliavimas įdėtas į 1925 m. išleistą Vaižganto monografiją „Antanas Justinas Vienažindys-Vienužis".

[15] Šis J. Rupkos eiliavimas išspausdintas TS 1900 m. 4/5 nr. (p. 92–93), pavadinimu „Sruojos užplūdimas 1899 m." Parašas po tekstu *Dyglys*.

[16] Nikitinas – žr. pirmojo str. „Stanislovas Dagilis" 11 paaiškinimą.

[17] *signum temporis* (lot.) – laiko ženklas.

KUN. ANTANO VIENAŽINDŽIO-VIENOŽINSKIO-VIENUŽIO 40 M. MYRIO SUKAKTIS. Publikuota: LA. – 1932. – Birž. 21. – Nr. 138. Parašas: *Dr. J.T.*

KUN. JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS. Publikuota: Naujoji Romuva. – 1933. – Saus. 29. – Nr. 109. – P. 97–99. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

[1] *Joniškių-Joniškėlio par. cirkule* – Joniškėlį vadindamas dvigubu pavadinimu, Vaižgantas prideda ir senąjį jo vardą; XVII a. atsiradęs Karpiams priklausęs Joniškėlio dvaras (bei prie jo išaugęs miestelis) pradžioje vadinosi *Joniškiai* (lenk. *Janiszki*). *Cirkulas* (lot.) – parapija, parapijos ribos.

[2] Tomas Paltarokas (1855–1907) – ilgametis Kuldigos klebonas, ten veikusios mokyklos kapelionas.

[3] Antanas Juozapavičius (1872–1940) – kunigavo Raseiniuose, Laukuvoje, nuo 1909 m. Varnių klebonas; visuomenininkas, spaudos bendradarbis, istorikas; pasirašinėjo Poškiečių Antano slapyvardžiu.

[4] Gasparas Cirtautas (1841–1913) – Žemaičių vyskupas nuo 1910 m.

[5] Karolis Jaugelis (1849–1912) – Varniuose klebonavo nuo 1899 m.; prieš tai kunigavo Belmonte, Pelikanuose, Kelmėje.

[6] *Kilus... triukšmui dėl „Blūdo"* – matyt, turima galvoje Žemaičių vyskupijos kunigijoje kilęs susierzinimas dėl šiame romane sukurtų klebonijos gyvenimo vaizdų ir kunigų paveikslų.

[7] *filius abortivus* (lot.) – sūnus paklydėlis.

[8] Minimų „Blūdo" recenzijų autoriai: Antanas Maliauskis (1877–1941) – teologas, Kauno universiteto profesorius, jo recenzija paskelbta 1913 m. „Draugijos" 74 nr.; Paparonis (Antanas Šmulkštys, 1886–1951), kunigas, poetas; „Lietuvos

žiniose" (1912, Nr. 120; 1913, Nr. 6–7) buvo išspausdintos G. Petkevičaitės-Bitės ir Dagio slp. pasirašiusio autoriaus recenzijos.

[9] Kalbama apie Juozo Ereto (1896–1984), Kauno universiteto profesoriaus, recenziją „Ar paseno Tenas", kritikuojančią nurodyto J. Lindės-Dobilo leidinio teorinių prielaidų ir stiliaus nemoksliškumą, ir jo autoriaus „Atsakymą p. prof. Eretui" („Lietuvis", 1927, Nr. 247, 249–250), kur ginama antipozityvistinė mintis, jog meno kūrinys yra savaiminė vertybė, ir į ją žiūrėti reikia vadovaujantis universaliaisiais tiesos ir žmoniškumo kriterijais.

[10] *tolygų Reymonto „Chlopams"* – minimas lenkų rašytojo Władysławo Reymonto (1867–1925) romanas „Kaimiečiai" (4 t., 1904–1909), už kurį jis gavo Nobelio premiją.

[11] Vardijami pasaulinės literatūros klasikai: italų poetas Dante Alighieri (1265–1321), anglų dramaturgas Williamas Shakespeare'as (1564–1616), vokiečių poetas Johannas Wolfgangas Goethe (1749–1832), norvegų dramaturgas Henrikas Ibsenas (1828–1906).

MOTIEJUS VALANČIUS. PASTABOS PAČIAM SAU

Knygos titulinis puslapis toks: *Švietimo ministerijos Knygų Leidimo Komisijos Leidinys, 151 Nr. / Motiejus Valančius Žemaičių vyskupas / Pastabos pačiam sau / Iš lenkiškosios vyskupo Motiejaus rašliavos sulasė ir savo pastabų pridėliojo doc. J. Tumas /1929/. Spaudė Akcinė „Ryto" Bendrovė Klaipėdoje.* Knyga turi 191 puslapį, joje yra dvi iliustracinės įklijos: pirmoji po titulinio lapo su M. Valančiaus portretu ir autografu (*Episcopus Mathias m.p.*) vienoje pusėje ir 1927 m. Varniuose pastatyto jo paminklo nuotrauka antrojoje, kita tarp 56 ir 57 puslapių su buvusios Varnių katedros ir vyskupų namų Varniuose nuotraukomis. Atskirų knygos fragmentų pakartota 1972 m. išėjusio M. Valančiaus Raštų dvitomio I tome (p. 473–496), visa ji perspausdinta 1996 m. („Baltų lankų" leidimas).

„Pastabų pačiam sau" teksto šaltinis – M. Valančiaus lenkiškai rašyti užrašai. Jų yra penki sąsiuviniai: 1. *Rozmaite Wiadomości Zebrane przez Księdza Macieja Wołonczewskiego* (Įvairios žinios, surinktos kun. Motiejaus Valančiausko), 117 p., sąsiuvinys pradedamas 1839 m. ir baigiamas 1843 m. žiniomis, saugomas MA bibliotekos rankraštyne (f. 1, b. 1187); 2. *Rozmaite Wiadomości zebrane* (Įvairios surinktos žinios), pirmojo sąsiuvinio tęsinys, 180 p., pradedamas 1843 m. ir baigiamas 1857 m. žiniomis, saugomas M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne (f. 42); 3. *Rozmaite Wiadomości* (Įvairios žinios), antrojo sąsiuvinio tęsinys, 12 p., pradedamas 1858 m. ir baigiamas 1859 m. žiniomis, saugomas ten pat, kur ir antrasis, signatūra ta pati; 4. *Pamiętnik Domowy* (Namų dienoraštis), rašytas prieš 1873 m., 323 p., saugomas VU bibliotekos rankraštyne (f. 1, D 1053); 5. *Wiadomości o czynościach pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego* (Žinios apie vyskupo Motiejaus Valančiausko pastoracinius darbus), rašytas 1850–1875 m., 221+20 p., saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne (f. 1, b. 4388). Teksto apimtimi plačiausias ketvirtasis sąsiuvinis, kurio užrašai sudaro didžiąją VP dalį.

M. Valančiaus užrašus Vaižgantas vertė skatinamas jo gimimo šimtųjų metinių sukakties. Vertimus paskelbė „Tėvynės sarge" 1899–1903 m., „Žinyčioje" 1900–1901 m. ir „Dirvoje–Žinyne" 1900 m. Sudaryti jų rinkinį „Pastabos pačiam sau" paskatų jam davė 1925 m. minėtas M. Valančiaus mirties penkiasdešimtmetis. Vertimų tekstus jis peržiūrėjo atsižvelgdamas į bendrinės lietuvių kalbos bei rašybos raidą, parašė jų komentarų ir paaiškinimų, į leidinį įdėjo savo straipsnių, apibūdinančių M. Valančiaus ganytojo ir kūrėjo veiklą ir veikalus. Tekstų sudėstymo pagal autografų eiliškumą griežčiau nesilaikė, iš esmės juos jungė į tematines grupes, knygą suskirstydamas į dešimtį savo paties sudarytų skyrių.

Iš M. Valančiaus užrašų Vaižgantas išvertė: visus tris pirmuosius sąsiuvinius, beveik visą ketvirtąjį (be dviejų bažnyčių – Vainuto ir Rietavo – aprašymų) ir penktojo sąsiuvinio „Literatūros žinią". Ketvirtojo sąsiuvinio praleidimus išvertė ir paskelbė V. Biržiška („Mūsų senovė", II, 2, 1938, p. 242–246), o penktojo sąsiuvinio tekstai išspausdinti visų M. Valančiaus užrašų originalų ir vertimų publikacijoje „Namų užrašai", išėjusioje 2002 m. Ją parengė, užrašų tekstus išvertė Aldona Prašmantaitė, išleido „Baltos lankos".

Vaižganto versti M. Valančiaus užrašų tekstai redaguoti tokiu pat būdu, kaip ir visi šiuose Raštuose spausdinami originalieji jų vertėjo darbai. Ribojamasi vertimų rašybos ir skyrybos padabartinimu, visa kita (žodynas, sintaksė, žmonių vardų, pavardžių, vietų pavadinimų liaudiškos ar vaižgantiškos formos) paliekama. Svarbesnės ir mažiau žinomos tekstų realijos (istorinės, kultūrinės, kalbinės ir kt.) aiškinamos komentaruose, retesni žodžiai įtraukiami į tomo žodynėlį.

GERBIAMAJAI LIETUVIŲ VISUOMENEI. VP. – P. 3–5. Kreipimasis „Pastatykime Kaune vyskupui Valančiui paminklą!" paskelbtas: Lietuvis. – 1925. – Geg. 29. – Nr. 21. – P. 11–12.

[1] *rengiamės paminklu pagerbti Nežinomąjį Knygnešį* – mintis pastatyti paminklą knygnešiui radosi sutinkant ir minint spaudos atgavimo 25-jų metinių sukaktį; vienas svarbiausių jos kėlėjų buvo Vaižgantas; ji realizuota tik po dešimties metų, 1939 m., Karo muziejaus sodelyje Kaune pastačius Juozo Zikaro (1881–1944) skulptūrą „Knygnešys".

[2] *kontrafakcijos Pradėjėjo* – apie M. Valančiaus pastangomis pradėtą uždraustų lietuviškų knygų spausdinimą Prūsuose (Tilžėje) ir slaptą jų platinimą Lietuvoje žr. šiame tome spausdinamą Vaižganto str. „Iš doc. J. Tumo paskaitų apie vysk. M. Valančių"; kontrafakcija (lot. *contra+facere* – daryti ką nors priešingai) – Lietuvos istorijoje šiuo terminu vadinamos spaudos draudimo metų knygos, leistos su draudėjus klaidinančiais duomenimis – išėjimo metais, kuriais draudimas dar negaliojo, fiktyviais cenzūros aprobatų, spausdinimo vietų ir spaustuvių nurodymais.

[3] M. Valančiaus mirties 50-ąsias metines minint kilusi idėja pastatyti jam paminklą Kaune kuriam laikui priblėso, ir tik 1932 m. iš kelių pasiūlytų šio paminklo variantų buvo atrinktas Vinco Grybo (1890–1941) projektas, parinkta jo vieta (Rotušės aikštė). Deja, dėl įvairių priežasčių (iš jų bene svarbiausia buvo Vaižganto mirtis) paminklas M. Valančiui Kaune liko nepastatytas.

[4] *Muravjovo gadynėje* – turimi galvoje 1863 m. sukilimą sekę metai, kuriais tęsėsi jo malšintojo Vilniaus generalgubernatoriaus 1863–1865 m. Michailo Muravjovo pradėtos Lietuvos žmonių gyvenimo, Katalikų Bažnyčios ir kultūros represijos.

KAIP ŠITAS LEIDINYS SUSIDARĖ. VP. – P. 6–8.

[1] Duomenis apie M. Valančiaus užrašus (jų sąsiuvinius) žr. VP paaiškinimų įžangoje.

[2] Jonas Gruzdys (1866–1939), gydytojas, visuomenininkas, M. Valančiaus sesers Petronėlės Beresnevičienės dukters Petronėlės Gruzdienės sūnus; Alfonsa Beresnevičiūtė – tos pat Petronėlės Beresnevičienės dukra.

[3] *„Nie będzie drukowany"* (lenk.) – nebus spausdinamas; ne spaudai.

[4] *„Wiadomość literacka", „Wiadomość familijna"* (lenk.) – „Literatūrinė žinia", „Giminės žinia".

[5] *benedikavo* (iš lot. *benedicere*) – palaimino.

[6] Minimas istoriko ir politiko Augustino Voldemaro (1883–1942) straipsnis „Valančiausko reikšmė".

[7] Žr. str. „Ks. biskup Maciej Wołonczewski i Szymon Dowkont" 5 paaiškinimą.

ŽINIA APIE GIMINĘ. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 4/5. – P. 14–15. Pakartota: Lietuva. – 1925. – Geg. 29. – Nr. 118. VP. – P. 8–13.

[1] *Lenkams mūsų kraštą pagrobiant* – redagavimo klaida tekstą rengiant VP; pirmojoje vertimo publikacijoje buvo *Laike užgrobimo Lenkų krašto* (orig. žr. 10 paaišk.).

[2] M. Valančiaus gimimo diena, įrašyta jo krikšto metrikuose, yra vasario 16-oji (senuoju kalendoriumi).

[3] Tadas Kundzičius (1747–1829) – eksjėzuitas, 1810–1812 m. Vilniaus vyskupijos valdytojas, nuo 1815 m. jos vyskupo pagalbininkas; profesoriavo universitete, dėstė matematiką.

[4] Simonas Giedraitis (1764–1844) – Žemaičių vyskupijos administratorius nuo 1838 m. iki mirties.

[5] *Vilniaus kunigų akademija* – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija; įsteigta 1833 m., perkelta į Peterburgą 1842 m.

[6] Kazimieras Dmochovskis (Dmochowski, 1772–1851) – nuo 1842 m. Dvasinės kolegijos Peterburge pirmininkas, nuo 1848 m. Mogiliovo arkivyskupas metropolitas.

[7] Abiejų metrikų lietuviškus vertimus žr. str. „Kaip vadinos vysk. Motiejus?"

[8] Rusijos caro Nikolajaus I įsakas („ukazas"), draudžiantis priimti nebajorus į gimnazijas ir universitetus, išėjo 1827 m. rugpjūčio 19 d.

[9] Žr. str. „Vyskupo Valančiaus darbai – vis liaudies naudai" 3 paaiškinimą.

[10] *„w czasie zaboru ziem Polskich"* (lenk.) – lenkų žemių užgrobimo metu; užgrobiant Lenkijos žemes.

[11] Antanas Beresnevičius (1832–1904) – Varnių kunigų seminarijos profesorius, ją perkėlus į Kauną – inspektorius, vėliau Žemaičių vyskupijos atstovas

Dvasinėje kolegijoje Peterburge; Povilas Beresnevičius (1838–1888) – Varnių kunigų seminarijos profesorius, nuo 1871 m. Plungės klebonas.

[12] Ignacas Hołowińskis – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 17 paaiškinimą.

MOTIEJUS VALANČIUS – MOKINYS. Publikuota: TS. – 1899. – Nr. 11. – P. 7–13. VP. – P. 14–19 (po tekstu: *Motiejus Valančiauskis, Žemaičių Vyskupas, s.r. „T.S." 1899, 11 Nr., 7 p.*).

[1] Tomas Akvinietis (1225–1274) – italų teologas ir filosofas; šventasis, Bažnyčios minimas kovo 7 dieną.

[2] *„parentes carissimos"* (lot.) – brangiausius tėvus.

[3] *„oportet"* (lot.) – reikia.

[4] *„portek"* (lenk.) – kelnių.

[5] *indigeo* (lot.) – stingu.

[6] *pasiskųsti Vilniaus universiteto rektoriui* – nuo 1803 m. Vilniaus universitetas kuravo aštuonių Rusijos imperijos vakarinės dalies gubernijų mokyklas, jo rektorius joms buvo aukščiausia personalinė valdžia.

[7] Antanas Rönne (Roenne, 1790– po 1870) – baronas, Renavo prie Sedos dvaro savininkas; nuo 1819 m. visų Telšių apskrities mokyklų globėjas; korespondavo su L. Ivinskiu.

[8] Sniadeckis (Janas Śniadeckis, 1756–1830) – astronomas, matematikas, Vilniaus universiteto rektorius 1807–1815 m.; Lobenveinas (Johannas Andrius Lobenweinas, 1750–1820) – medikas anatomas, nuo 1787 m. iki mirties Vilniaus universiteto profesorius, nuo 1816 m. prorektorius.

[9] Žemaičių Kalvarijos mokykla buvo uždaryta 1836 m. Vadovaujama vienuolių dominikonų, ji veikė nuo 1644 m., iš pradžių buvo parapinė, nuo 1802 m. keturklasė, nuo 1818 m. šešiaklasė, nuo 1825 m. aštuonių klasių.

KUN. M. VALANČIUS PROFESORIUS. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 12. – P. 31–35. VP. – P. 19–22.

[1] Dvasinė Romos Katalikų kolegija – nuo 1801 m. Peterburge veikusi valdžios prižiūrima aukščiausia Rusijos imperijos Katalikų Bažnyčios reikalų institucija, kuriai pirmininkavo Mogiliovo arkivyskupas metropolitas, nariai buvo visų vyskupijų deleguoti atstovai.

[2] Vaclovas Žilinskis (1803–1863) – Vilniaus vyskupas 1848–1858 m., vėliau Mogiliovo arkivyskupas; buvo kilęs iš dzūkų Nedzingės.

[3] Jonas Civinskis (1772–1846) – Vilniaus vyskupijos kapitulos narys, nuo 1842 m. vyskupijos administratorius.

PROF. M. VALANČIUS REKTORIUS. Publikuota: TS. – 1901. – Nr. 1B. – P. 30–34; 1902. – Nr. 1B. – P. 46–54. VP. – P. 23–33.

[1] *Valdžia, atmetusi misionierius* – vienuoliai misionieriai Varnių kunigų seminarijai vadovavo nuo XVIII a. 8-jo dešimtmečio; 1845 m. rusų valdžios patvarkymu seminarija buvo pavesta kunigams pasauliečiams.

[2] Tridento susirinkimas – Tridente (Italija) 1545–1563 m. su pertraukomis vykęs Visuotinis Katalikų Bažnyčios susirinkimas. Jame buvo apsvarstyti Bažnyčią suskaldžiusios Reformacijos padariniai, iš naujo peržiūrėtos ir patvirtintos katalikybės doktrinos.

[3] Pivnickis (Michał Piwnicki) – Lucko–Žitomiro vyskupas.

[4] *„pro evitanda mortalitate" vel „tempore pestilentiae"* (lot.) – mirčiai ar maro laikui išvengti; *„Recordare Domine"* (lot.) – „Atmink, Viešpatie".

[5] *Kareiviai, iš Vengrijos grįždami* – kalbama apie rusų kariuomenės dalinius, padėjusius Austrijai numalšinti 1848 m. prieš ją sukilusius vengrus.

REKTORIUS M. VALANČIUS – VYSKUPAS. Publikuota: TS. – 1901. – Nr. 1B. – P. 34–35; 1900. – Nr. 2/3. – P. 15; 1903. – Nr. 1. – P. 107–115; 1900. – Nr. 12. – P. 35–40. VP. – P. 33–55. Po tekstais: *„Tėv. Sargas", 1901 m., 1 Nr.* (po skyreliu „Skrutinijus"; *„T.S." 1900. 2–3 Nr.* (po skyr. „Ingresas"); *„T.S." 1900. 2 ir 3 Nr.* (po skyr. „Motiejus Volončevskis"); *T.S. 1900 m. Nr. 12.* (po skyr. „A.a. administratoriaus Gintilos biografija").

[1] VP (p. 43) po šiuo laišku Vaižganto pastaba: *Apaštališkuosius Raštus čia praleidžiame.* Turima galvoje leidinyje „List Pasterski Macieja Wołonczewskiego..." (žr. tomo p. 322) kartu su kalbamu M. Valančiaus laišku paskelbtų popiežiaus Pijaus IX raštų dėl jo prekonizacijos lietuviški vertimai, išspausdinti TS (1900, Nr. 2/3, p. 15–19).

[2] *politipažas* – stereotipiniu būdu padaugintas medžio raižinys; toks nežinomo dailininko raižinys, įdėtas knygoje „Jonas iš Svisločės", vaizduoja dalgį galandantį valstietį.

[3] Adomas Jurgis Čartoryskis (Czartoryski, 1770–1861) – politikas, 1804–1806 m. Rusijos užsienio reikalų ministras, 1803–1824 m. Vilniaus mokslo apygardos globėjas; meno mecenatas, memuaristas.

[4] *palijus* – aukštųjų katalikų dvasininkų liturginis drabužis: balta vilnonė juosta su šešiais juodais kryžiais, dėvima ant pečių.

[5] *de consecratione* (lot.) – apie šventinimą.

[6] Saratuva Vaižgantas vadino Rusijos miestą prie Volgos Saratovą. Katališka kunigų seminarija jame buvo įkurta 1857 m., veikė iki XX a. pradžios.

[7] Juozapas Želvavičius (Želvys, 1822–1866) – kunigas Maskvoje, nuo 1856 m. Saratovo kunigų seminarijos rektorius; literatas, išleido eilių rink. „Giesmės, arba poezija" (1858), išvertė I. Krylovo pasakėčių.

[8] *penitencijaras* (lot.) – dvasininkas, laikantis pamaldas kaliniams ir klausantis jų išpažinčių.

[9] *Sk. Vaižganto Raštų XI t.* – nurodomas šiame 1929 m. Kaune išėjusiame tome išspausdintas str. „Jurgis Ambražiejus Pabrėža" (p. 59–75).

VARNIŲ MIESTELIS. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 1. – P. 27–33; Nr. 4/5. – P. 61–63; Žinyčia. – 1900. – Nr. 1. – P. 23–33; TS. – 1900. – Nr. 1. – P. 33–36; TS. – 1899. – Nr. 12. – P. 8–12. VP. – P. 56–81. Po tekstais: *T.S. 1900 m. Nr. 1* (po skyreliu „Atmainos Varniuose"); *T.S. 1900. Nr. 11* (po skyr. „Brolija"); *T.S. 1899 m. Nr. 12*

(po skyr. „Švenčiausios Panelės paveikslas"); *T.S. 1899 m. Nr. 12* (po skyr. „Nuotykis Skapiškyje").

[1] Jonas Lopacinskis – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 13 paaiškinimą. Pradėtą Žemaičių vyskupo 1740–1761 m. Antano Tiškevičiaus, Varnių seminarijos mūro pastatą J. Lopacinskis baigė apie 1772 m.

[2] *Piątka* – taip (nuo lenkiško žodžio *piątek* – penktadienis) vadinosi Digrių kaimo Garliavos parapijoje koplyčia, kurioje penktadieniais mišias laikydavo atvažiuojantis kunigas. M. Valančius čia užsimena apie 1863 m. sukilimo laikais į šią koplyčią iš Kauno ėjusią dvasininkų vedamą bažnytinę ir patriotinę procesiją. Buvo einama į 1815–1863 m. nominaliai egzistavusią kongresinę Lenkijos karalystę (jai priklausė Užnemunė), išreiškiant patriotinį solidarumą su lenkais, siekiančiais atkurti savo valstybę, į kurią įeitų ir Lietuva.

[3] Minimas Dominykas Palionis-Pėža (1836– po 1882); baigęs Varnių kunigų seminariją, vikaravo Raguvoje, 1863 m. išėjo į sukilėlius. Nežuvo, sukilimui pralaimėjus pasitraukė į Vakarus, mirė greičiausiai Belgijoje. Poetas, paliko rankraštinį eilių rinkinį.

[4] *Pamokslininkų ordino* – Dominikonų ordino; dominikonus (jų ordinas įkurtas 1215 m. Prancūzijoje) viduramžiais ir vėliau dažnai vadinta pamokslininkais dėl to, kad šalia teologijos mokymo svarbiausias jų veiklos baras buvo pamokslų sakymas.

[5] Nurodomas Vaižganto Raštų XI tome išspausdintas straipsnis „Ladislavas Dembskis" (p. 221–250).

[6] *1862 m. namų karui pasibaigus* – 1863 m. sukilimo Lietuvoje ginkluotos kovos prasidėjo tų metų pradžioje ir baigėsi 1864 m. rudenį.

[7] *uždarė pilėje Nr. 14* – tokiu numeriu vadinosi kalėjimas Vilniuje prie Vilnelės žiočių, rusų įrengtas buvusiuose Radvilų rūmuose (dab. T. Kosciuškos gatvėje).

[8] Nurodomas „Mūsų senovėje" (I, 1, 1921, p. 12–13) išspausdintas V. Biržiškos straipsnis „Vyskupo Valančiaus bylos". Rusų valdžiai M. Valančių įdavinėjęs Eligijus Mantvila (1816–1896) Batakiuose klebonavo 1862–1874 m. Nuo 1880 m. altaristavo Alsėdžiuose, kur ir mirė. Vardą paliko lietuvių raštijoje – buvo vienas kun. A. Janikavičiaus (apie 1791–1850) verstinio katekizmo „Mokslas krikščioniškas" (1845) taisytojų.

[9] *„za vrednoje vlijanije"* (rus.) – už žalingą įtaką.

[10] Vincentas Fereras (1350–1419) – žr. str. „100-metinės sukaktuvės (1801–1901) Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 14 paaiškinimą.

[11] *Kauno gubernatorius kunigaikštis* – Michailas Obolenskis (1821–1866), Kaune gubernatoriavo 1867–1874 m.; rusifikatorius, M. Valančiaus persekiotojas.

BAŽNYČIŲ STATYMAS. Publikuota: TS. – 1899. – Nr. 12. – P. 18–24; 1900. – Nr. 10/11. – P. 39–44; Nr. 6/7. – P. 15–18. VP. – P. 82–96. Po tekstu: *T.S. 1900 m. Nr. 6–7.*

[1] Andrius Klongevičius (1767–1841) dėstė Vilniaus vyriausiojoje kunigų seminarijoje, profesoriavo universitete, 1828–1831 m. Vilniaus vyskupijos administratorius, 1841 m. vyskupas.

[2] *Mości Panowie, złe u nas połowy...* (lenk.) – maloningi ponai, menki mūsų valksmai – pagavo karpį be galvos.

[3] *Budować i rujnować – jednostajna praca...* (lenk.) – statyti ir griauti – vienodas darbas, vis dėlto protingas stato, o kvailys sugriauna.

[4] Andriollis Pranciškus (1794–1861) – Vilniuje gyvenęs italas tapytojas ir skulptorius, sukūrė skulptūros darbų bažnyčių interjerams Raudondvaryje, Vilniuje.

VIENUOLYNŲ KASACIJA. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 6/7. – P. 21–22; Nr. 8. – P. 19–25. VP. – P. 96–103. Po tekstais: *T.S. 1900 m. Nr. 6–7* (po skyreliu „Kunigų Bernardinų vienuolynas Troškūnuose); *T.S. 1900 m. Nr. 8* (po visais kitais skyreliais).

[1] *„ugodijomis"* (rus.) – naudmenomis.

KAUNO VIENUOLYNAI. Publikuota: Žinyčia. – 1900. – Nr. 2. – P. 32–51. VP. – 103–125.

[1] Vilniaus universitetą (akademiją) įsteigė Lenkijos karalius ir LDK didysis kunigaikštis Steponas Batoras 1579 m. duota privilegija. Rusijos caras Aleksandras I 1803 m. aktu jam tiktai suteikė kitą – Vilniaus imperatoriškojo universiteto – pavadinimą (nuo 1797 m. jis vadinosi Vilniaus vyriausiąja mokykla), įjungė į tuomet pertvarkomą rusų imperijos švietimo sistemą.

[2] Jeronimas Stroinovskis (Hieronym Stroynowski, 1752–1815) – ekonomistas, teologas, 1781–1806 m. Vilniaus universiteto profesorius, 1799–1806 m. rektorius; vyskupas, 1814–1815 m. Vilniaus vyskupijos valdytojas.

[3] Jonas Zenkevičius (1825–1888) – dailininkas, portretų, buitinių ir istorinių scenų tapytojas; nutapė M. Valančiaus, S. Daukanto, A. Baranausko portretus.

[4] Murillo (Bartalomé Estéban Murillo, prieš 1618–1682) – ispanų dailininkas, vienas žymiausių baroko meno atstovų; tapė religinius paveikslus, buitines scenas.

[5] Čia ir toliau moterų lenkiškų pavardžių galūninės raidės *a* pakeitimu į *ė* Vaižgantas, matyt, šias pavardes lietuvino, darydamas lietuviškų moteriškų pavardžių formą, kurios įvedimo idėja vėliau ne kartą buvo keliama. M. Valančiaus užrašų autentiškuose tekstuose ir pirmojoje jų vertimų publikacijoje tos pavardės yra su galūnėmis *a*.

[6] *Dobra Wola* – Dabravalė netoli Zapyškio.

[7] *Ksienia* (lenk. *ksieni*) – vienuolyno viršininkė.

[8] *Povilas Olšanskis* – Povilas iš Alšėnų kunigaikščių, Povilas Alšėniškis (mir. 1555), nuo 1507 m. Lucko, nuo 1536 m. Vilniaus vyskupas.

[9] Konstantinas Kazimieras Brzostovskis (1644–1722) – Vilniaus vyskupas nuo 1687 m.; Verkių rūmų statytojas.

[10] Broliai Vijūkai-Kojalavičiai, jėzuitai: Albertas (1609–1677) – Vilniaus aka-

demijos profesorius, 1554–1556 m. rektorius, „Lietuvos istorijos" (lot. k.; I, 1650, II, 1669), Lietuvos bajorų herbyno, daugelio istorinių, religinių darbų autorius; Kazimieras (1617–1674) – Vilniaus akademijos profesorius, 1657–1660 m. rektorius, žymus pamokslininkas, parašė darbų iš homiletikos, istorijos, literatūros; Petras (1622–1654) – Vilniaus akademijos auklėtinis, trumpai joje dėstė, parašė proginių panegirinių darbų.

[11] Antanas Tiškevičius (1692–1762) – Žemaičių vyskupas nuo 1740 m.; išplėtė Varnių kunigų seminariją, rūpinosi jos mokymo lygio kėlimu.

[12] *D.O.M.* – Deo Optimo Maximo (lot.) – Geriausiajam Didžiausiajam Viešpačiui.

Post hostilem devastationem Moschae haec Ecclesia... (lot.) – po negailestingo Maskvos suniokojimo ši bažnyčia, daugel metų buvusi be stogo, iš vidaus visa sunaikinta, [kaip] ir vienuolynas, buvo išdažyta, nubalinta ir ankstesnį grožį atgavo įžymaus bei prakilnaus pono Mykolo Jeronimo Ivanovskio, Minsko stovyklininko, Jo Karališkosios Didenybės pulkininko, lėšomis 1669 Viešpaties metų rugsėjo 30 d., Šviesiausio Lenkijos karaliaus Mykolo Kaributo Višnioveckio – tegu Dievas jį saugo ir t.t. – karūnavimo išvakarėse. Šios bažnyčios dedikacija [įvyko] trečią sekmadienį po Velykų. (Vertė S. Narbutas)

[13] *Hisce oculis vidi* (lot.) – šitai pats mačiau.

LITERATŪROS ŽINIA. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 2/3. – P. 20–24; Žinyčia. – 1901. – Nr. 3. – P. 94–96. VP. – P. 126–131. Po tekstais: *„T.S." 1900 m. 2–3 Nr.* (po skyrelio – M. Valančiaus leidinių sąrašo); *Žinyčia Nr. 3* (po viso skyriaus tekstu).

[1] Mykolo Olševskio (Ališauskio, apie 1712– apie 1799) religinių ir moralistinių pasakojimų knyga, išėjusi 1753 m., vadinasi „Broma atverta ing viečnastį". M. Valančiaus perredaguotas jos variantas paskelbtas nebuvo. Abejotina, ar iš tikrųjų jis yra perdaręs šią knygą. Apie „Bromą" M. Valančius atsiliepė labai negatyviai, 1864 m. nedavė aprobatos naujam jos leidimui (žr. V. Merkys. Motiejus Valančius, V., 1999, p. 301).

[2] *Pavyslio kalbos* – lenkų kalbos; Pavysliu, Pavyslio kraštu po 1862–1863 m. sukilimo rusai pavadino centrinę Lenkijos teritoriją, panaikinę Lenkijos karalystę ir iki tol jai duotą ribotą autonomiją.

VARIA. Publikuota: TS. – 1902. – Nr. 13. – P. 48; 1900. – Nr. 4/5. – P. 16–18; Žinyčia. – 1901. – Nr. 3. – P. 25–28; TS. – 1900. – Nr. 6/7. – P. 18–21; Nr. 4/5. – P. 20–23; 1901. – Nr. 1B. – P. 28–30; 1900. – Nr. 4/5. – P. 15–16. VP. – P. 132–144. Po tekstais: *„T.S." 1900 m. 4–5 Nr.* (po skyrelio „Skuodo miestelis"); *„T.S." 1901 m. 1 N.* (po skyr. „Tėvas Ryla").

[1] *in libro processuum Ecclesiae Vornensis* (lot.) – Varnių bažnyčios procesų knygoje.

[2] Kiprijonas Nezabitauskis (1779–1837), kanauninkas, poetas, mirė 1837 m. Prancūzijoje, Nansyje.

[3] Maronitai – nuo VI a. veikianti Rytų krikščionių bažnyčia; centras Libano sostinėje Beirute, pavaldi Romos popiežiui.

[4] *Viešpataujant carui Mykolo Aleksiui* – kalbama apie Aleksiejų Michailovičių (1629–1676), Rusijos carą nuo 1645 m. Jo vadovaujama kariuomenė 1655 m. užėmė didžiąją dalį Lietuvos, nuniokojo Vilnių.

[5] Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) – archeologas, spaudos darbuotojas, 1857–1862 m. išėjusių lenkiškų literatūros ir kultūros almanachų „Teka Wileńska", „Pismo zbiorowe Wileńskie" rengėjas ir leidėjas, 1860–1865 m. laikraščio „Kurier Wileński" redaktorius. Kasinėjo Lietuvos piliakalnius, paskelbė darbų iš jos istorijos.

25 M. VYSKUPAVIMO SUKAKTIS. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 2/3. – P. 19–20; Dirva-Žinynas. – 1903. – Sausis. – P. 115–116; Žinyčia. – 1901. – Nr. 3. – P. 1–7. VP. – P. 144–148. Po tekstais: *T.S. 1900 m. 2–3 N* (po pradžios tekstu); *„Žinyčia" 3 nr.* (teksto gale).

[1] *(skaityk apie tai 58 pusl.)* – žr. šio tomo 344 p.

[2] *Radzim tobie, Moćku drogi...* (lenk.) – Patariame tau, brangus Motiejukai, kad į Maskvą raitytum kojas, ir padaręs tokį siurprizą užsivilktum popo drabužį, nes pas mus su šitokiu nusiteikimu pakars ant sauso medžio. Atsišaukimai, kuriuos rašei ir klebonams išsiuntinėjai, labai gadina tavo opiniją ir iš ganytojavimo tave šalina. Laiko visiškai maža: taisyk tuos skandalus! Nes kitaip – aukštyn keltuvas, ir ponas Motiejus ten uždardės.

[3] Viso pamokslo teksto vertimą žr. šio tomo straipsnyje „100-metinės sukaktuvės (1801–1901) Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus".

DOC. J. TUMO PASTABOS APIE PATĮ RAŠYTOJĄ. Publikuota: Lietuvis. – 1925. – Nr. 21–23 (antrašte „M. Valančiaus – rašytojo bruožai"). Parašas: *Doc. J. Tumas.* VP. – P. 148–158 (po tekstu: *„Lietuvis", 1925 m. 21, 22, 23 Nr.*). Straipsnį čia kartojant, praleista pradinė jo dalis („Paminėjimai"), kuri žemiau pateikiama.

PAMINĖJIMAI

Štai jau visa pusė amžiaus sukanka, kaip 1875 m. geg. 17 (29) d. mirė Kaune vienas pačių garsiųjų Žemaičių vyskupų Motiejus III Kazimieras Valančauskis. Visur vėluodamies, mes ir šį savo didvyrį per vėlai suskatome vertinti. Neįvertino jo gyvo net tie, kurie greta jo gyveno ir matė visus nepaprastus jo darbus. Štai kokį skaudų užrašą paliko mums patsai vyskupas, kaip buvo švęstas ketvirtis amžiaus jo vyskupavimo.

„1874 m. rugsėjo mėnesyje ištiko mane didelė negalia; ūmai netekau paprasto savo balso, sirgau per visą žiemą, kuri buvo labai gausi sniegu ir stipri.

Atėjo 1875 m. vasario 24 diena, mano vardadienis. Tą dieną įsišvenčiau vyskupu, tad pasibaigė 25 metai, kaip vyskupauju. Sveikinančių todėl buvo nemaža. Pasirodė tos vietos kapitulos nariai: pralotas oficiolas Antanas Beresnevičius, pralotas kunigaikštis Marcijonas Giedraitis, pralotas Seminarijos rektorius Jeronimas Račkauskas, kanauninkas asesorius Andrius Mikuličius. Iš vyskupijos atvyko Panevėžio dekanas Podbiržės klebonas Tadas Lichodziejevskis, Viekšnių dekanas ir klebonas Jurgis Zaleskis, Krakių dekanas Josvainių klebonas Samuelis Paškevičius, Zarasų dekanas Salako klebonas Pranas Jastrzębskis; daugybė klebonų ir vikarų.

10 valandą žmonių priėjo pilna šv. Petro bažnyčia; nuėjau ir pats apsirišęs. Sumą laikė pralotas oficiolas Beresnevičius; pasibaigus pagiedojo „Te Deum laudamus"; palaiminau, ir parėjome namo. Niekas nieko nepasakė. Iš viso sveikino šaltai, nes tiek tebuvau vertas. Pusryčių buvo daugiau kaip šimtas žmonių. Svečiams išsiskirsčius, atvyko tos vietos gubernatorius J.M. Petras Bazilevskis ir kunigaikštis Mykolas Oginskis. Juos priėmiau vienus".

1900 metais dėdamas šią žinią į Tilžės „Tėvynės Sargą" Nr. 2–3, aš padėjau taip pat skaudų prierašą:

„Niekas nė vieno žodžio neprabilo į tą didvyrį, kurs 25 metus juos ganė. „Tiek tebuvau vertas!" Kokia ironija! Ne! Visi protu gerai žinojo, jog Katalikų Bažnyčios šlovė, mokytų rašytojų draugas, žmonių švietėjas vyskupas Motiejus daugiau buvo vertas. Bet kas Jam rūpėjo, Jo padėjėjams nerūpėjo, dėl to širdžia nejuto, koks Jis didis, ir niekas nė vieno gero žodžio nepasakė, kada jis baigė artintis prie grabo. Dabar, rodos, kitaip Jį suprantame, kitaip į Jį prabilsime, jei Dievas padės sulaukti šimto metų gimimo sukaktuvių, 1901 m. vasario 16 d."

Ir pasiūlijau tam jubiliejui pažymėti bent atspausdinti visus vyskupo raštus dešimtyje storų tomų, viso 340 spaudos lankų. Bet laikai buvo tam nepatogūs, ir mano sumanymo vaisiai buvo labai menki. Aš paskelbiau jubiliato užrašus (dabar rengiu juos skyrium išleisti); kun. A. Milukas stereotipiškai atspausdino „Żiwataj Szwętuju Eilu Abecielas surasziti... kuriun wardais musa kraszta žmones už wis gieb wadinties". Juos savo užrašuose autorius sakos parašęs 1858 m., bet tai spausdinimo data, nes Prakalbos gale jis yra padėjęs 1854 m. Dar J. Jablonskis perredagavo, sumodernindamas žemaitišką kalbą, dvi–tris knygeles. Tai ir visas buvo šimto metų jubiliejaus paminėjimas.

Nūnai ketiname triukšmingiau minėti trečias myrio sukaktuves. Prirengsime daugiau veikalų atspausdinti (Šv. Kazimiero Draugija – M. Vaitkus – „Tamosziaus isz Kempis, arba kningas sekiojimo Kristaus, iszwercziau į Žemaitišką kałbą", 1853 m. kun. Jokymo Moncevičiaus leidinys; doc. J. Balčikonis žadąs perredaguoti keturis beletristinius vyskupo Valančiaus veikalus: „Wajku knigiele", parašyta 1864 m.; „Paugusiu Žmoniu knigiele", parašyta 1865 m.; „Palangos Juze", paraš. 1869 m.; „Pasakoimas Antana Tretinika", paraš. 1872 m.). Dar reiktų surasti ir viena knyga paskelbti šešias brošiūras, kurios turėjo ypatingą politinę reikšmę ir istoriją. Aš jas buvau sutaisęs spaudai, bet Petrapilyje išspausdinti 1917 m. nebesuskubau, ir jos liko su visais mano daiktais ir rankraščiais Voroneže. Turbūt niekas rašliavos nepaglobojo ir sunaikino. Tai buvo: „Prajautimas", „Isz tamsybes wed kelis tejsibes", „Wargaj Bažniczes Kataliku", „Sznekiesis Katalika su nekataliku", „Litanie wisu szwentu muczelniku" ir „Perspieimas". O doc. J. Balčikoniui patarčiau prie anų ketverių pridėti penktą: „Patarles Žemaičiu", surinktos 1867. O „Žemaitiu Wiskupiste", „Istorije Szwenta Senoje ir Naujoje istatima" (1852 ir 1853 m.), „Żiwataj Swentuju" 1 ir 2 dalis (1854 ir 1866 m.), „Prade ir iszsiplietimas tikieima Kataliku" (1862 m.) ir „Giwenimas Szwencziauses Marijos Panos" (1870 m.) turėtų stereotipiškai atsispausdinti Žemaičiai, kaip gražiuosius savo literatūros pavyzdžius. Tai žemaičiams būtų naudinga: jie itin mėgsta Valančiaus knygas skaityti; ir lietuviško kalbos mokslui pravartu. Pravartu būtų surinkus į vieną knygą ir mažmožiai: „Pamokimas apej Sakramentą Dirmawones", 1850 m., „Žine kajp rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus", 1852, „Apej brostwą błajwistes", 1858 m., „Wisas Psalmes

s. Dowida Karalaus", 1864, žodis žodžiu išverstos, „Wisos Dowida Psalmes, eilėmis išguldytos", 1871 m.; „Apej Brostwas su istatimais š. Dominika", 1868, „Garbinimas Szwencziauses Szirdies Diewa musu Jezaus Kristaus", 1873, ir „Giesmes apie s. Apaštalus". „Dawatku kninga", 1863 m., buvo suvartota, o „Broma" tebeguli Vilniaus L. M. Dr. knygyne.

Publicistams ir šiaip jau literatūros mėgėjams čia irgi platu pasireikšti. Temų daug, nes dar daug dalykų apie tą vertą Lietuvos vyrą mums nepaaiškėjo. O ir medžiagos visam tam panagrinėti jau yra. Didelis indėlis į mūsų žinyną prof. A. Aleknos ir prof. V. Biržiškos darbai. Prieš tai tesinaudota Kornilovo „Russkoje dielo v S. Zap. kraje" ir mano paskelbtaisiais Valančiaus užrašais. Visa tai ir tebesamosios tradicijos yra jau sudariusios šviesiosios dalies mūsų visuomenės nuotaiką tuo veikėju, ir ji privalo pasireikšti. Yra daug entuziazmo; tai pareiškus būtų labai sveika; yra nemaža ir neigiamojo kriticizmo, kuris išreikšti taip pat sveika, nes, aikštėn išėjęs, jis bus pamatuotai papildomas. To reikalauja teisybė, kuriai mokslininko protas lenkias ir visados lenksis.

[1] *D.S. Mill* (John Stuart Mill, 1806–1873) – anglų filosofas ir ekonomistas, pozityvizmo atstovas; pagarsėjo jau paauglystėje parodytais mokslinio mąstymo gabumais.

[2] Otonas Zaviša – žr. str. „Mečislovas Dovoina-Silvestravičius" 11 paaiškinimą; Jonas Balvočius – žr. str. „Kun. Kazimieras Pakalniškis–Dėdė Atanazas" 3 paaiškinimą; Juozapas Miliauskas-Miglovara (1845–1937) – poetas aušrininkas; Tomas Žičkus (slp. T. Linkis, 1844–1929) – pedagogas, poetas aušrininkas.

[3] Tomas Dobševičius (1808–1881) – Varnių kunigų seminarijos, vėliau Kijevo universiteto profesorius; jo memuarų knyga „Wspomnienia z czasów, które przeżyłem" („Atsiminimai iš pergyventų laikų") išleista 1883 m.

[4] Vilniaus universitetas buvo uždarytas 1832 m. gegužės 1 d. caro Nikolajaus I dekretu.

[5] M. Valančius buvo gavęs teologijos magistro (1828) ir teologijos daktaro (1842) laipsnius. Iš jų pirmąjį už disertaciją „De Eucharistia quatenus est sacramentum et sacrificium et in quo utriusque ratio consistat" („Apie Eucharistiją kaip sakramentą ir auką ir kokia yra jų abiejų prasmė"), antrasis jam buvo suteiktas profesoriaujant Vilniaus dvasinėje akademijoje, be disertacijos, kaip geram dėstytojui ir teologijos žinovui (žr. Vytautas Merkys. Motiejus Valančius, V., 1999, p. 87, 123).

[6] Maurikis Griškevičius (Hriškevičius, 1801–1864) – Zubovų dvarų iždininkas; be M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystės" vertimo į lenkų kalbą, parašė Šiaulių ekonomijos istoriją.

[7] Minimas „Žemaičių vyskupystės" leidimas Amerikoje išėjo 1897 m.

[8] *utriusque juris* (lot.) – abiejų teisių.

[9] Žr. str. „Ks. biskup Maciej Wołonczewski i Szymon Dowkont" 4 paaiškinimą.

[10] Emerikas Stanevičius (1802– prieš 1866) – lietuvių liaudies dainų rinkėjas, publikuotojas, vertėjas į lenkų kalbą. Buvo kilęs iš Radviliškio krašto, studijavo Vilniaus universitete, dalyvavo 1831 m. sukilime, mirė emigracijoje Prancūzijoje ar Šveicarijoje. „Śpiewy ludu litewskiego na wiersz polski przełożone" (lenk.) – „Lietuvių liaudies dainos, išverstos lenkiškomis eilėmis".

[11] *„pisarze litewscy"* (lenk.) – lietuvių rašytojai.

[12] *jozefinistiška* – žr. str. „Iš doc. J. Tumo paskaitų apie M. Valančių" 14 paaiškinimą.

[13] Nurodomi lenkiškai rašę lietuvių tautos kilmės, kultūros, senovės ir LDK istorijos tyrinėtojai: Pranciškus Ksaveras Bogušas (1746–1820), Tadas Čackis (1765–1813), Joachimas Lelevelis (1786–1861), Ignas Onacevičius (1780–1845), Ignas Danilavičius (1787–1843), Juzefas Jaroševičius (1793–1860), Teodoras Narbutas (1784–1864); vokiečių istorikai Johannas Voigtas (1786–1863) ir Augustas Kotzebue (1761–1819), pirmasis išleidęs daugiatomę „Prūsijos istoriją", antrasis „Senosios Prūsijos istorijos" ir monografijos apie Švitrigailą autorius.

[14] Šalia žymių lietuvių lingvistų (J. Juškos, K. Jauniaus, A. Baranausko) ir savo darbais lietuvių kalbą ugdžiusių rašytojų (V. Kudirkos, A. Jakšto-Dambrausko, J. Basanavičiaus) Vaižganto minimi kalbotyroje kukliai pasireiškę žmonės: Jurgis Gylius (apie 1840–1933), pedagogas, lietuvių–rusų kalbų žodyno sudarinėtojas; Jonas Spudulis – žr. str. „Prel. Al. Jakštas-Dambrauskas" 4 paaiškinimą; Aleksandras Bublys (1872–1938), kunigas, praktiniais kalbos klausimais rašęs periodikoje; Petras Avižonis (1875–1939), gydytojas, parašęs lietuvių kalbos gramatiką; Stanislovas Mikuckis (1814–1890), lenkų filologas, paskelbęs darbų iš lietuvių kalbos etimologijos, ryšių su slavų kalbomis, rusiškais rašmenimis parengęs lietuvišką chrestomatiją (1876); vokiečių kalbininkai lituanistai: Erdmannas Julius Schiekoppas (1829– prieš 1900), Tilžės gimnazijos mokytojas, F. Kuršaičio gramatikos pagrindu parašytos mokyklinės lietuvių kalbos gramatikos autorius; Oskaras Wiedemannas (1860–1917), parengęs lietuvių kalbos vadovėlį (1897), paskelbęs darbų iš lietuvių kalbos gramatikos.

[15] *Gogolio Petruška* – rusų rašytojo Nikolajaus Gogolio (1809–1852) poemos „Mirusios sielos" pagrindinio veikėjo Čičikovo liokajus; *„s sobstvennym vozduchom"* (rus.) – su savo kvapu; pasakymas iš kūrinio pradinės scenos, kurioje duodamas Petruškos apibūdinimas.

[16] „Opis Żmudzkiey dyecezyi" (lenk.) – „Žemaičių diecezijos aprašymas"; Stanislovas Čerskis (1777–1833) – kunigas, istorikas, Fedro pasakėčių vertėjas; nuo 1823 m. klebonavo Salantuose, čia buvo įsteigęs medžio raižyklą.

[17] Nurodomas Vaižganto paskaitų serijos leidinys „Broliai Juzumai-Juzumavičiai ir Kazimieras Skrodzkis" (K., 1924).

[18] Žr. skyr. „Literatūros žinia" 1 paaiškinimą.

SENASIS PAKVIETIMAS V. MOTIEJŲ MINĖTI. Publikuota: TS. – 1899. – Nr. 10. – P. 52–54 (antrašte „Pakvietimas ant vysk. Valanč. Jubiliejaus"). VP. – P. 158–161 (po tekstu: *„T. S." 1899 m. 10 Nr.*).

[1] M. Daukšos katekizmo trijų šimtų metų sukaktis 1895 m. Peterburge buvo paminėta Rusijos geografijos draugijoje, pranešimą apie šio leidinio svarbą skaitė minėjimą inicijavęs E. Volteris.

[2] Turima galvoje M. Daukšos „Postila katolicka" (1599), kuri yra lenkų teologo J. Vujeko (Jakub Wujek, 1541–1597) „Mažosios postilės" (1579–1580) vertimas. Paminint M. Daukšos postilės trijų šimtų metų sukaktį, Rusijos mokslų

akademija priėmė E. Volterio pasiūlytą projektą ją perspausdinti (trimis sąsiuviniais, išleistais 1904, 1909 ir 1927 m., perspausdinta 456 puslapiai jos teksto iš 630).

[3] J. Račkauskio rašytą M. Valančiaus biografiją, į lietuvių kalbą išverstą Vaižganto, žr. šio tomo straipsnyje „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus". J. Šliūpas apie M. Valančių rašė istoriografinėje savo knygoje „Lietuviškieji raštai ir raštininkai" (1890, p. 34–35, 62–74), o „Šviesoje" 1890 m. (Nr. 5, 6) buvo išspausdintas nepasirašytas straipsnis „Gyvenimas a. a. vyskupo M. Volončevskio".

[4] Nurodoma „Mūsų senovės" žurnale 1921–1922 m. (I, 1, 3) išspausdinta V. Biržiškos publikacija „Vyskupo Valančiaus bylos".

[5] *manu propria* (lot.) – savo ranka.

SENASIS PROJEKTAS JUBILIEJINIO (1801/1901) ATSPAUSDINIMO VISŲ V. V. RAŠTŲ. Publikuota: TS. – 1900. – Nr. 2/3. – P. 25–30 (antrašte „Projektas Jubiliejinio (1801–1901) perspausdinimo visų Vyskupo Valančiaus veikalų"). VP. – P. 161–165 (tekste po tomų išdėstymo: *„T. S." 1900 m. 2–3 Nr.*).

[1] Susivienijimas lietuvių Amerikoje – lietuvių išeivių JAV savišalpos ir kultūros draugija; įkurta 1886 m., centras Niujorke. Leido laikraščius „Lietuviškasis balsas", „Vienybė lietuvninkų", nuo 1896 m. tebeleidžia „Tėvynę", išleido knygų.

[2] Žemaičių studentų Simono Daukanto draugija – prie Kauno universiteto 1925 m. įsteigta krikščioniškos orientacijos draugija, vykdžiusi kultūrinį, pilietinį visuomenės ugdymą.

TESTAMENTINĖ GROMATA. Šis M. Valančiaus laiškas paskelbtas 1894 m. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje" (Nr. 10). Iki šiol jis perspausdintas dar devynius kartus, paskutinįjį – leidinyje Motiejus Valančius. Ganytojiški laiškai (2000; parengė V. Merkys ir B. Vanagienė), kur duota ir jo autografo faksimilė, nurodyti visų ankstesnių publikacijų bibliografiniai duomenys. Vaižgantas laišką įdėjo į paties parengtą leidinį „Žemaičių vyskupo Motiejaus III Kazimiero Valančiaus-Valančiauskio blaivybės gromatos" (Ryga, 1915), iš čia jį pakartojo VP (p. 166–169). Autentiškas laiško pavadinimas – „Rasztas Nulejstas pas wisus katalikus Zemajcziu wiskupistes", jo autografas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne (f. 1, b. 664). Laiškas rašytas M. Valančiaus ranka, be parašo, platinamas parapijose jis nebuvo.

DOC. TUMO BLAIVYBĖS PASTABOS. Šio skyriaus tekstą sudaro Vaižganto straipsnis „Blaivybės gromatos ir senoji blaivybė", išspausdintas jo parengtame M. Valančiaus blaivybinių laiškų leidinyje (apie jį žr. tomo p. 465–466). Straipsnį perspausdinant VP (p. 170–188), atsisakyta pavadinimo, pradžioje pridėtos dvi pastraipos, komentuojančios aukščiau esantį M. Valančiaus testamentinį laišką.

[1] Pranas Turauskas (žr. str. „Stefanija Jablonskienė" 6 paaišk.) M. Valančiaus testamentinį laišką išspausdino 1911 m. „Rygos garse" ir atskiru leidiniu.

[2] A. Janulaičio monografija apie Simoną Daukantą ir M. Gustaičio apie Antaną Tatarę paskelbtos 1913 m. žurnale „Lietuvių tauta" (II, 2, p. 244–248, 202–224) ir tais pat metais išleistos atskiromis knygomis.

[3] Antano Dailidės slapyvardžiu pasirašinėjo Antanas Tumėnas (1860–1919), kunigas, švietėjas, publicistas, „Tėvynės sargo" bendradarbis.

[4] *„Regimen Davidicum"* (lot.) – dovydiškas valdymas; aliuzija į Izraelį išmintingai valdžiusį karalių Dovydą (apie 1085–1015 pr. Kr.); šia aliuzija, paremta vardų šaknies bendrumu, pabrėžiama Juozapo Silvestro ir Justino Dovydaičių veiklos svarba ir vertė. Apie juos žr. str. „Kaip vadinos vysk. Motiejus?" 2 paaišk. ir str. „Mūsų tremtinių Sibirijon literatūra" 31 paaiškinimą.

[5] Petras Baktys (1844–1913) kunigavo Pavandenėje, Tauragnuose, 1897–1909 m. Mosėdžio altaristas.

[6] „Giesmė padėkavonės už blaivystę" – A. Baranausko giesmė, anonimiškai buvo išspausdinta L. Ivinskio kalendoriuje (Kalendorius, arba Metskaitlius, ūkiškasis nuog užgimimo Viešpaties 1863 metų, V., 1862, p. 31).

[7] Mathew – žr. str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus" 22 paaiškinimą.

[8] *„Poprawcie się, bo dostaniecie po skórze. Biskup Maciej"* (lenk.) – „Pasitaisykite, nes gausite į kailį. Vyskupas Motiejus".

[9] *„Wołonczewski herbu topór"* – žr. str. „Vyskupo Valančiaus darbai – vis liaudies naudai" 3 paaiškinimą.

[10] Propinacija – svaigalų gamybos ir pardavinėjimo teisė. Lietuvoje ji buvo įvesta 1498 m., ja naudojosi stambių žemės valdų turėję dvarininkai, bažnyčios, vienuolynai. Iš dvasinio luomo ji atimta 1841 m., panaikinta apskritai 1897–1898 m., rusų valdžiai perėjus prie degtinės monopolio.

[11] *lakiojo po visą vyskupiją it šv. Povilas* – primenamas apaštalas Paulius, vienas NT laiškų autorių, kuris, platindamas Kristaus mokymą ir steigdamas krikščionių bendruomenes, daug keliavo po Artimųjų Rytų, Mažosios Azijos, pietų Europos kraštus.

[12] Rokitai – vienuoliai rokitai; nuo XVIII a. vidurio Varniuose veikęs jų vienuolynas išlaikė senelių prieglaudą ir kunigų invalidų namus. Vienuolyną 1832 m. rusams uždarius, šie namai išliko iki 1866 m., M. Valančiui vyskupaujant, į juos buvo siunčiami atlikti atgailą prasižengę kunigai.

[13] „Przegląd Rzeczy Polskich" („Lenkų reikalų apžvalga") – Paryžiuje gyvenusių lenkų emigrantų mėnesinis laikraštis, leistas 1857–1863 m.; uždraustas prancūzų valdžios; redagavo Sewerynas Eliżanowskis (1821–1874), lenkų politinis veikėjas, sukilimų dalyvis, žurnalistas.

[14] *„o sławnych przodkach"* (lenk.) – garbingų protėvių.

[15] *Cóż, ojczenku, po „przodkach", kiedy „tylki" słabe* (lenk.) – kas, tėveli, iš protėvių, jei pasturgaliai silpni.

[16] Žr. šio tomo str. „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus. 1801–1901" (p. 35–36), taip pat jo 36 paaiškinimą.

ŽODYNĖLIS

abliubenyčia (sl.) sužadėtinė, numylėtinė
abrozdas (sl.) paveikslas
adyna (sl.) valanda
aimatuotis, -uojasi, -avosi išdykauti
akalica (sl.) smulkių bajorų sodžius
akuratniai (sl.) teisingai, patikimai, rimtai
alužna (sl.) išmalda
aniolas (sl.) angelas
antgalvis pavadinimas, antraštė
anuata (lot.) lėšos metiniam išlaikymui
apart (sl.) be, išskyrus
apdavinėti, -ėja, -ėjo apdovanoti, apdalyti
apiera (sl.) auka
apiprekioti, -ioja, -iojo įvertinti
apystova (sl.) aplinkybė, sąlyga
apkarūnavoti, -oja, -ojo (hibr.) apkarūnuoti
aprėdyti, -o, -ė papuošti, padabinti
apsileisti, -džia, -do nusileisti
apsivežėti, -a, -ėjo mėgti
apsverti, apsveria, apsvėrė įvertinti, pasverti
apšviestūnas inteligentas, šviesuolis
apšvieta švietimas
aptieka (sl.) vaistinė
arestantas suimtasis, kalinys
arielka (sl.) degtinė
arlas erelis
armota (sl.) patranka
asaba (sl.) asmuo, asmenybė
asesorius antstolis
aštuoniakantis, -ė (hibr.) aštuonbriaunis
atentis, -ė ateisiantis, būsimas
atlošti, -ia, -ė atlikti, suvaidinti
atmušti, atmuša, atmušė išspausdinti
atramentas (sl.) rašalas
avija avidė
avinyčia (hibr.) žr. avija

bačka (sl.) statinė
bailytis, -ijasi, -ijosi gąsdintis, bijoti
bakalarauti, -auja, -avo (hibr.) mokytojauti
balamūtyti, -ija, -ijo (sl.) klaidinti, kvailinti
bankrotė (sl.) rankomis susuktas papirosas
baronka (sl.) riestainis
bepradėm nuolat, be paliovos
bevelyti, -ija, -ijo (sl.) labiau norėti, teikti pirmumą
biednas, -a (sl.) neturtingas, vargingas
biednuomenė (hibr.) varguomenė

bile (sl.) kad, kad ir
birkavas (sl.) 163,8 kg svorio matas
blėdis (sl.) žala
bliūdas (sl.) dubuo
bloznas (sl.) nenaudėlis, išdykėlis
blūdas (sl.) paklydimas, kreivatikystė
blūdyti, -ija, -ijo (sl.) svaitėti
blusinės tymai
bobilis (sl.) trobelninkas, kampininkas
bonė (sl.) bokštas
bonka (sl.) butelis
bovyti, -ija, -ijo (sl.) linksminti, žaidinti
bravoras (sl.) spirito varykla
brolininkas, -ė brolijos narys
broma (sl.) vartai
brostva (sl.) smulkūs tikybinės praktikos daiktai (škaplieriai, rožančius)
būdiškas, -a dorovinis, moralinis
buntavoti, -oja, -ojo (sl.) maištauti
burgėti, burga, -ėjo niurnėti, murmėti
burliokas (sl.) rusas
buršas (germ.) studentas
butelininkas kampininkas, trobelninkas

calūnas (sl.) patiesalas prie karsto
cekhauzas (vok.) kariuomenės ginklų ir aprangos sandėlis
cembruvka, cimbruvka (sl.) akmeninė krantinė
cibulis (sl.) svogūnas
ciesorystė (hibr.) imperija, monarchija
ciesorius (sl.) monarchas, imperatorius
cininis, -ė (hibr.) alavinis
cnata (sl.) dorumas
cukerka (sl.) saldainis

čielybė (hibr.) visuma, nedalomumas
činauninkas (sl.) tarnautojas, valdininkas
čiuntas (sl.) skutas, gabalas
čugūninis, -ė (hibr.) ketaus, ketinis
čvertamžinis, -ė (hibr.) ketvirtamžinis, ketvirčio šimtmečio

daugingai gausiai
dažyvės dažai
deglyčia (hibr.) degamoji krosnis, degykla
dėkauti, -auja, -avo dėkoti
dėkavonė (sl.) padėka
dėkavoti, -oja, -ojo (sl.) žr. dėkauti
dengtukas čerpė
dybas (sl.) stulpas
dicinas (lat.) durklas
dirmavonė (sl.) sutvirtinimo sakramento teikimas
dirmavoti, -oja, -ojo (sl.) teikti sutvirtinimo sakramentą
discipulka (sl.) lazdelė raidėms rodyti, mokantis skaityti iš elementoriaus
dyvas (sl.) neregėtas daiktas, stebuklas
drukavotis, -ojasi, -ojosi (sl.) spausdintis
dūmojimas (hibr.) apmąstymas, meditacija
dūšia (sl.) siela
dvasiškasis dvasininkas
dvasiškija dvasininkija
džiakonas (sl.) dekanas

filioras (sl.) stulpas, kolona, piliorius
fioletas violetinė spalva; perk. šios spalvos vyskupo apranga, simbolizuojanti jo titulą
folvarkas (sl.) palivarkas
funduoti, -uoja, -avo (hibr.) duoti lėšų
fundušas (sl.) lėšos, kapitalas
furmanka (sl.) pakinkytas vežimas, kinkinys

garsmas garbė, garsas
gaspadorius (sl.) šeimininkas, ūkvedys
gazeta (sl.) laikraštis

geradėjas, -ė (hibr.) geradarys
geradėjystė (hibr.) geradarystė
giedorius (hibr.) giedotojas
giedorka (hibr.) giedotoja
gyvatas gyvenimas
gyvenimas namai
grabas (sl.) karstas
grazna puošmena
griekas (sl.) nuodėmė
griešnas, -a, (sl.) nuodėmingas, nusidėjęs
grifelinis, -ė (hibr.): *grifelinė lenta* lentelė, kurioje rašoma grifeliu
gromata (sl.) laiškas, raštas
grosa drausmė
guzikas (sl.) saga
gvaltas, gvoltas (germ.) prievarta; smarkus šaukimas
gzimsas (sl.) karnizas

įčiepyti, -ija, -ijo (hibr.) įdiegti
įdomauti, -auja, -avo norėti, geisti
įgrobti, -ia, -ė prispausti, nubausti
įmoliavoti, -oja, -ojo (hibr.) įpiešti
įmonė priemonė
ypata asmuo, asmenybė
ypatiškas, -a asmeninis, asmeniškas
įrėdnė (hibr.) institucija
įsigaužti, -ia, -ė susigūžti
išbaldyti, -o, -ė baltai išdažyti
išbrėžimas apibrėžimas
iščiulinti, -ina, -ino išauginti, išugdyti
išduoti, -da, išdavė išleisti
išgalis smulkmena
išguldinėti, išgvaldinėti, -ėja, -ėjo (vert.) dėstyti
išguldyti, -o, -ė (vert.) išaiškinti
iškada (sl.) žala
išlaidis išlaida
išmaliavoti, -oja, -ojo (hibr.) išdažyti
išmislas (sl.) išmonė, prasimanymas
išmislingas, -a (hibr.) nepaprastas, ypatingas
išparodyti, -ija, -ijo parodyti, atskleisti
išrodyti, -o, -ė įrodyti
išrokuoti, -uoja, -avo (hibr.) išskaičiuoti, suminėti
išsemamas, -a išsamus
išsikuštenti, -a, -o išsekti, išsieikvoti
išsiliuosavimas (hibr.) išsilaisvinimas
išsirodyti, -o, -ė rodytis
išsklaistytojas, -a iššvaistytojas
išspaviedoti, -oja, -ojo (hibr.) išklausyti išpažinties
įvaizdinti, -ina, -ino parodyti

jeibė yda, klaida, trūkumas
jezavitas jėzuitas
jungė ryšys, jungtis
jupa (sl.) ilgas palaidas drabužis; abitas

kalinys kalėjimas
kamisorius (sl.) prižiūrėtojas
kantička (sl.) giesmynas
kapčius (sl.) ežiaženklis
karabelninkas (sl.) prekiautojas smulkiais daiktais
karunka (sl.) Marijos giesmė
kaštas (sl.) lėšos
kaštytis, -ijasi, -ijosi (hibr.) išlaidžiauti
kielikas (sl.) liturginė taurė
kiltadūšis, -ė (hibr.) kilniaširdis
kiltis kilmė
kircha (vok. Kirche) protestantų bažnyčia
klesa klasė
kliostorius (sl.) vienuolynas
kliučvaitas (sl.) žemiausias policijos valdininkas, urėdninkas
koliacija (lot.) teisė skirti bažnytinėms pareigoms
konduktas (lot.) laidotuvių eisena
konsternacija (lot.) nusigandimas, išgąstis
kontungas (germ.) tarnavimas kariuomenėje
koptūras (sl.) gobtuvas, vaura

koronė (sl.) bausmė
kozelnyčia (sl.) sakykla
kozonis (sl.) pamokslas
kromas (sl.) parduotuvė; ant nugaros nešama dėžė su prekėmis
kūkalis (sl.) raugė
kulipka (sl.) kulka
kupčius (sl.) pirklys
kuracija (lot.) gydymas
kursorija (lot.) aplinkraštis
kustošius (sl.) kelių vienuolynų viršininkas
kvotėjas egzaminuotojas
kvotimai egzaminai

lenkti, -ia, -ė gerbti
liarmas (sl.) triukšmas
liaudė (it.) religinė neliturginė giesmė
liepinis liepa, liepos mėnuo
lygmė lygtis
ligonbutis ligoninė
liktorius (sl.) žvakidė
lingačiuoti, -uoja, -iavo lankstytis
litera (lot.) raidė
liūbyti, -ija, -ijo (sl.) mėgti
liuosas, -a (germ.) laisvas
liuosiai (germ.) laisvai
liustratorius (sl.) turto tikrintojas
loska (sl.) malonė
lukrecija saldymedis

mandrybė gudrybė, išmintis
mandrus, -i gudrus
maskolis (sl.) rusas
melnyčia (sl.) malūnas
melnikas (sl.) malūnininkas
metašimtis šimtmetis, amžius
metavotis, -ojasi, -ojosi (sl.) atgailauti, gailėtis
mieruotis, -uojasi, -avosi (sl.) lygiuotis, derintis
minavoti, -oja, -ojo (sl.) minėti
mislis (sl.) mintis
mislyti, -ija, -ijo (sl.) galvoti, manyti
mistras (sl.) meistras
mokslainė mokykla
mūčelninkas (hibr.) kankinys

nabagas (sl.) vargšas
nabašninkas (hibr.) velionis, mirusysis
naujokynė noviciatas
nažutka (sl.) moteriška palaidinė
nedėldienis (hibr.) sekmadienis
nedėlia (sl.) sekmadienis, savaitė
neprietelius (sl.) nedraugas, priešas
neprigulmingas, -a nepriklausomas
nešysta nešiosena, našysta
nevalia (sl.) prievarta, jėga
nevierionis, -ė (hibr.) netikėlis, nekrikščionis
nezganduotis, -uojasi, -avosi bijotis
nominatas (lot.) paskirtas eiti vyskupo pareigas dvasininkas; vyskupijos administratorius
novyti, -ija, -ijo naikinti
nukaroti, -oja, -ojo (sl.) nubausti
nusidavimas įvykis, atsitikimas
nusitūrėti, -tūri, -ėjo susilaikyti

obrusitelis (sl.) rusintojas
oficierius (sl.) karininkas
opatas (lot.) abatas, vienuolyno viršininkas
orinis, -ė išorinis

pačvarkė (hibr.) papentis
pakabiai vikriai, mikliai
pakara (sl.) paklusnumas, nusižeminimas
pakustošis (sl.) katedros kanauninko padėjėjas
pakūtninkas, -ė (hibr.) atgailautojas
paliuosuoti, -uoja, -avo (hibr.) atleisti
pamačyti, -ija, -ijo (hibr.) padėti, pagelbėti
papuoša puošmena, pagražinimas
parėdymas (hibr.) paliepimas, nurodymas

parejos kiaurai
pasekmingai sėkmingai
pasergėti, -i, -ėjo pastebėti
pasiskirti, -ia, -skyrė atsiskirti, išsiskirti
pasivaidinti, -ina, -ino pasirodyti
patektė tvermė, ištvermė
patramenti, -ena, -eno patrikdyti, užkliudyti
paturėjimas išlaikymas, palaikymas
pavedus, -i panašus
paveikslingas, -a pavyzdingas
paveizdas pavyzdys
pavelyti, -ija, -ijo (sl.) leisti
pavietrė (sl.) maras, epidemija
pavinastis (sl.) pareiga
pečius (sl.) krosnis
pekla (sl.) pragaras
pelenija Pelenų diena
perdėtinis (vert.) viršininkas, vyresnysis
persergėjimas perspėjimas, pamokymas
persitikrinti, -ina, -ino įsitikinti, patirti
perstatyti, -o, -ė parodyti
pertarmė pertaras
pirmtakūnas pirmtakas
plecius (sl.) sklypas
podriadčikas (sl.) rangovas
poselencas (sl.) kolonistas
požymis pažymys
prabaščius (sl.) klebonas
pradarbti, -sta, -o pradirbti, prasidarbuoti
pralotas (sl.) prelatas
pramonė užsiėmimas
pravadninkas (hibr.) vadovas
praversti, praverčia, pravertė praleisti, skirti
predilekcija (lot.) pamėgimas
priderystė pareiga, priedermė
priepuolis nutikimas, atsitikimas, įvykis
prietelingas, -a (hibr.) draugiškas, bičiuliškas
prieteliškas, -a (hibr.) draugiškas
prietelius (sl.) draugas, bičiulis
prietelka (sl.) draugė, bičiulė
priguléti, priguli, -ėjo (vert.) priklausyti
priklastis (sl.) nemalonumas
primaningas, -a išmaningas
prirėdyti, -o, -ė (hibr.) papuošti, išpuošti
prisimieruoti, -uoja, -avo (hibr.) prisimatuoti
prisiturėti, prisituri, -ėjo prisilaikyti
priskaityti, -o, -ė priskirti
prišpikuoti, -uoja, -avo (hibr.) prikaišioti
priveiza priežiūra
priveizdėti, -i, -ėjo prižiūrėti
privesti, priveda, privedė pateikti, duoti
procė (sl.) darbas, triūsas
promotorius (sl.) vadovas
provininkas (sl.) kas nuolat bylinėjasi
psalomščikas (sl.) psalmininkas
pulti, puola, puolė blogėti, menkėti
pusė puslapis

rabavojimas (hibr.) plėšimas, plėšikavimas
raitšūlė (hibr.) maniežas
rakas (sl.) nustatytas laikas, terminas
rankvedis (vert.) vadovėlis
raštenybė raštija
ratuoti, -uoja, -avo ploti rankomis, džiūgauti
razbaininkas (sl.) plėšikas
rečiuoti, -uoja, -avo iš reto kalbėti
rėdymas (hibr.) valdymas
rėdyti, rėdo, rėdė (sl.) vadovauti, vesti
rėdytojas (hibr.) valdytojas
regė taikinys
reguliaminas (sl.) nuostatai
reikmenė reikmenys

reja (lat.) jauja
revoltuoti, -uoja, -avo (sl.) ardyti
ricierius (sl.) riteris
riejestis vaidas
rinkliauti, -auja, -avo rinkti aukas
rivalizacija (sl.) konkurencija, varžybos
roda (sl.) taryba
rodžiai (sl.) noriai
rokunda (sl.) kalba
rokuotis, -uojasi, -avosi (sl.) kalbėtis, šnekėtis
rubežius (sl.) siena
rūgoti, -oja, -ojo (sl.) murmėti, niurnėti
rundas (sl.) valdžia
rutinistas kas laikosi rutinos

sanbrolis konfratras
sankalba susitarimas, sutartis
sanrašas sąrašas
sąsiuvas sąsiuvinis
saupažintis savimonė
saužinė sąžinė
sėdynė kėdė
sekretinis, -ė (hibr.) slaptas
sekundicijos (lot.) 50 metų kunigavimo sukaktuvės
syla (sl.) jėga
siratystė (hibr.) našlaitystė
skaitlingai gausiai
skaitlius skaičius
skindelis (germ.) malksna
sklepas (sl.) rūsys
skoma skonis
skripka (sl.) smuikas
skripkavimas (hibr.) smuikavimas
skundėti, -ėja, -ėjo gailėti
slaptinis, -ė slaptas
smertis (sl.) mirtis
smetona (sl.) grietinė
sostamiestis sostinė
sostapilė, sostapilis sostinė
spacierius (sl.) pasivaikščiojimas
spaviednė (sl.) išpažintis
spaviednyčia (sl.) klausykla
spaviedoti, -oja, -ojo (sl.) klausyti išpažinties
spelčius, spielčius (sl.) rėmas
sprauninkas (sl.) apskrities policijos viršininkas
stacija (sl.) kryžiaus kelio koplytėlė
staininis, -ė (hibr.) ne darbinis arklys
stancija (sl.) kambarys
staršina (sl.) valsčiaus viršaitis
stirvelioti, -ioja, -ojo ginčytis, prieštarauti
stolyčia (sl.) sostas
stonas (sl.) luomas
storasta (sl.) seniūnas
storotis, -ojasi, -ojosi (sl.) rūpintis, stengtis
stovyla (sl.) statula
struopa (germ.) bauda
subata (sl.) šeštadienis
sublūsti, -ta, -blūdo (sl.) pakvaišti
sūdas (sl.) teismas
sumnenė (sl.) sąžinė
surėdyti, -o, -ė (hibr.) sutvarkyti
susibausti, -baudžia, susibaudė susitarti, susimokyti
susiįdominti, -ina, -ino susidomėti
susinešimas bendravimas
susortuoti, -uoja, -avo (hibr.) surūšiuoti
svietas (sl.) pasaulis
svietiškas, -a (hibr.) pasaulietinis
svietiškis pasaulietis

šarpuoti, -uoja, -avo triūsti, plušėti
šašiejus (sl.) plentas
šėnavoti, -oja, -ojo (sl.) gerbti
šėpa (sl.) spinta
šinkuoti, -uoja, -avo (hibr.) pardavinėti degtinę
škala (sl.) mokykla
šlėdės (germ.) šlajos, rogės
šliūbinis, -ė (hibr.) vestuvinis

šniūras (sl.) plona virvutė, raištis
šoblė (sl.) kardas
štuka (sl.) pokštas, išdaiga
šūlė (germ.) sinagoga
švataruoti, -uoja, -avo kalbėti
šventinyčia (hibr.) šventykla, bažnyčia
švogeris (sl.) svainis

taca (sl.) liturginis padėklas
tankuoti, -uoja, -avo dažnai lankytis
tavasaris, -ė vasarinis
tematas tema
tėmyti, -ija, -ijo (sl.) pastebėti
tepliorius (hibr.) tapytojas
titelblatas (vok.) titulinis lapas
trauras (sl.) gedulas, gedulingas drabužis
trejenė trejų metų laikas
triūbyti, -ija, -ijo (sl.) gerti, maukti
turibulius (lot.) smilkytuvas

uazas oazė
ūlyčia (sl.) gatvė
ūturuoti, -uoja, -avo (sl.) kalbėti
uzbonas (sl.) ąsotis
užauglis derlius
užbūris įnoris, užsispyrimas, įgeidis
užganas (sl.) pasitenkinimas
užkavoti, -oja, -ojo (hibr.) paslėpti
užpečis (hibr.) užkrosnis
užrubežis (sl.) užsienis
užveizda prižiūrėtojas
užvyda pavydas
užvilti, užvilia, -vylė nuvilti

vaidintis, -inasi, -inosi rodytis, skelbtis
valdonas valdinys
vapna (sl.) kalkės
veidaveikslis portretas, atvaizdas
veigzlus, -i aiškus, ryškus
viena lite ištisai
viera (sl.) tikėjimas
vingėti, vingi, -ėjo bijoti, privengti
viorstas (sl.) varstas
virkšnavimas verkšlenimas
viršus viršelis
viškos (sl.) galerija bažnyčioje vargonams ir chorui
vyžūnas slibinas
vodingas, -a (hibr.) kenksmingas
vodyti, -ija, -ijo (sl.) kenkti
votyva (lot.) ankstyvosios mišios

zabova (sl.) pramoga, žaidimas
zokanas, zokonas (sl.) vienuolių ordinas; įstatymas
zokaninkas, -ė (sl.) vienuolis
zomatas (sl.) akmenų tvora
zūbai (sl.) lūpos, burna

žandarmas žandaras
žemskis (sl.) policininkas
žodžiautojas, -a žodžių rinkėjas

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklėje surašytų tomo personalijų įvardijimai (pavardės, vardai, slapyvardžiai, inicialai) imti iš visų jo tekstų – originaliųjų ir verstinių (VP), bibliografinių, Paaiškinimų. Ten, kur reikalinga ir buvo įmanoma, duodama pavardes identifikuojančių papildymų: nurodomos autentiškos jų formos, pridedami vardai, iššifruojami slapyvardžiai ir inicialai.

TURINYS

STRAIPSNIAI

MOTIEJUS VALANČIUS. PASTABOS PAČIAM SAU

Vaižgantas
Va-133 Raštai / Vyr. redaktorius V. Vanagas. – V.: LLTI, 2002.
ISBN 9986-513-38-3
T. 14: Literatūros istorija, 1899–1933 / Parengė Laima Arnatkevičiūtė, Ilona Čiužauskaitė. – 580, [1] p.: portr. – Bibliograf. paaišk. ir komentarai, p. 485–543. – ISBN 9955-475-31-5.

Vaižganto Raštų XIV tome spausdinama 1899–1933 m. rašytojo literatūros istorijos straipsniai, skelbti periodikoje („Tėvynės sarge", „Viltyje", „Nepriklausomojoje Lietuvoje", „Skaitymuose", „Tiesos kelyje", „Naujojoje Romuvoje" ir kt.), taip pat jo iš lenkų kalbos išverstų M. Valančiaus užrašų knyga „Pastabos pačiam sau". Tomo pabaigoje – tekstų bibliografija, komentarai, žodynėlis, pavardžių rodyklė.

UDK 888.2

VAIŽGANTAS
RAŠTAI
XIV TOMAS

Vyr. redaktorius Vytautas Vanagas
Dailininkas Saulius Chlebinskas
Maketuotoja Vida Daškuvienė

Spaudai parengė ir išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, tel. 212 53 32, fax 261 62 54
Tiražas 1000 egz.

Spausdino P. Kalibato IĮ „Petro ofsetas"
Žalgirio g. 90, 2600 Vilnius, tel. 273 33 47